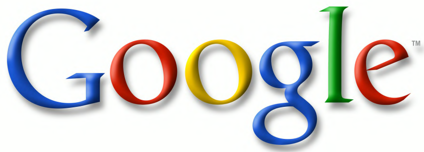
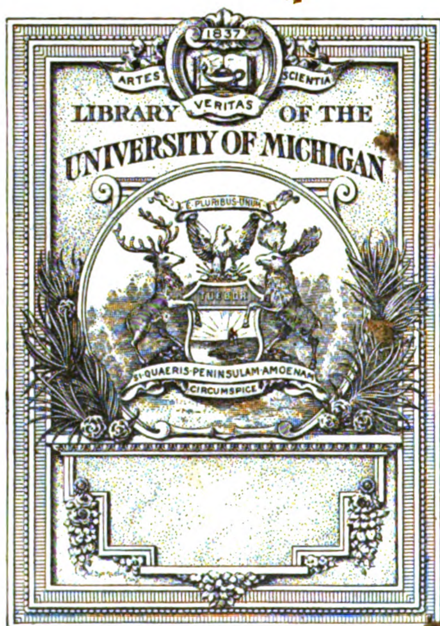

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

Historisk Tidsskrift,

Syvende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Første Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

1897—99.

Indhold.

Afhandlinger og Smaastykker.

Anmeldelser.

Franske literater i København på Frederik den femtes tid.

Af

Jul. Clausen.

Blandt den lille franske kolonis medlemmer i København i forrige århundrede danner literaterne en egen og ikke uinteressant gruppe. Det er ikke religiøse motiver, der fører dem til Danmark, og for så vidt er forbindelsen mellem dem og de fransk-reformerte emigranter og disses afkom meget løs. Det 18. århundredes store beundring for fransk kultur giver sig også udslag hos os, og det er den, som baner vejen for en lille kreds af studerede franskmænd eller franskfødte Schweizere, der i en meget ung alder opnår forholdsvis betydelige poster. Den mest kendte af dem er Reverdil. Denne mands navn er imidlertid fortrinsvis knyttet til Christian den syvendes person, hvis lærer og senere kabinetssekretær han blev. Skønt forfatter til det interessante skrift „Struensée & la Cour de Copenhague“, som han ved sin død efterlod i håndskrift, er han i sin øvrige literære virksomhed for ubetydelig og speciel til, at vi her vil beskæftige os med ham, så meget mere som hans triste skæbne turde være

tilstrækkelig kendt gennem det ovennævnte skrift. Kun som fortsætter og fuldfører af Rogers „Lettres sur le Danemarc“ kommer vi til at dvæle et øjeblik ved ham. Af de øvrige fire indvandrede franske literater beklæder de to, La Beaumelle og Mallet, efter hinanden posten som professor ved det nyoprettede franske akademi; Roger bliver privatsekretær hos den ældre Bernstorff, og kun én, Des Roches de Parthenay, lever literatens tarvelige liv fra hånden og i munden.

Med undtagelse af La Beaumelle, om hvem nogenlunde udførlige oplysninger kan skaffes tilveje, er vor viden om hans tre andre landsmænds liv og færden her i vor hovedstad kun ringe; det er egentlig kun gennem deres skrifter, vi lærer dem at kende. Men disse efterladenskaber er i hvert fald langtfra alle så liden pågtelse værd, som man hidtil har skænket dem. De franske literater bringer os hverken store eller nye tanker og kan sikkert ikke med rette betegnes som kulturbærere af rang; men der er et vist ungdommeligt liv over dem og en interesse både for Danmarks fortid og nutid, som i grunden er forbavsende. Fra denne lille kreds udgår eksempelvis både den første journalist af betydning, vi har kendt, og den første popularisering af nordens gamle historie og mythologi.

I.

Den interessanteste skikkelse i den literære koloni er La Beaumelle's. For den almindelige bevidsthed er hans navn væsentligt knyttet til hans argeste dødsfjende, Voltaires, men langt ud over denne tvivlsomme berømmelse fortjener han at mindes både på grund af

sine heldige og mindre heldige egenskaber og i hvert fald for den — rigtignok noget letkøbte — nimbus, han forstaar at omgive sin person med de få år, han gæster Danmark.

Laurent Angliviel de la Beaumelle var født den 28. Januar 1726 i den lille bjærgby Valleraugue i Cevennerne i provinsen Languedoc [1]). Man har to fra hinanden meget afvigende beretninger om hans barndom og ungdom. Den ene er af Voltaire og findes i hans „Dictionnaire philosophique“. Den kan straks forkastes som ganske apokryf, thi Voltaire beærede La Beaumelle med et vildt had, og hans hensigt viser sig tydeligt nok ikke at have været den at skrive saa objektivt som muligt om sit emne. La Beaumelles fader var Jean Angliviel; han var købmand af livsstilling og reformert, medens moderen var katholsk. Allerede dette simple faktum har Voltaire forvansket således, at han gør faderen til en forløben irsk, katholsk soldat og moderen til protestant. Det var formodentlig efter moderens ønske, at han blev opdraget i Jesuiterkollegiet i Alais. Om hans skolegang her kan Voltaire også nogle stygge historier. Han véd at fortælle, hvorledes den

[1]) Hovedkilden for La Beaumelles liv må nu antages at være en artikel af A. Taphanel i „Revue d'Histoire littéraire de France“ II (1895), s. 201—220, der er bygget på uudgivne papirer i familien Angliviels eje og ofte citeret i det flg. — Som andre kilder kan nævnes: Ch. Nisard, Les ennemis de Voltaire, 1853, der dog ingenlunde gør ret og skel mellem La Beaumelle og Voltaire; fremdeles partier i A. Sayous: Le XVIII. Siècle à l'étranger II, 1861 & Nicolas: Hist. litt. de Nîmes & des localités voisins II. — Endelig findes ogsaa en afhandling af Taphanel i „Revue historique“ LVII, v. 22 ff., „Saint-Cyr et la Beaumelle“; den indeholder imidlertid intet nyt om la Beaumelles ophold i Danmark udover, hvad forf. allerede har givet i ovennævnte afhandling.

unge mand paa grund af skarnsstreger og falsknerier blev jaget ud af klostret. Sandheden er imidlertid en hel anden; han forlod skolen med de mest udmærkede vidnesbyrd og stod senere i brevveksling med sine lærere. Og skønt La Beaumelle den gang havde antaget sin faders tro, regnede man ham dog i klosterskolen for den discipel, der havde kastet mest glans over den, og man fulgte hans literære løbebane med interesse.

Laurent Angliviel — tillæget La Beaumelle antog han først under sit ophold i Genf — var overordentlig tidlig moden. Han har allerede skrevet mange ark og fået dem trykte, inden han er fyldt de fem og tyve år, og han kulminerer, inden han er nået de tredive. Efter den tid præsterer han intet af betydning. Med henblik på denne tidlige udvikling forstår man dobbelt godt en udtalelse af ham om alderen for stordåd, som findes i „Mes Pensées“, der er bleven til i La Beaumelles fire og tyvende år. Han skriver her: „Gennemgaa i erindringen de store mænds historie, og De vil finde mange i alderen fra tyve til tredive, nogle mellem de tredive og fyrre, få i årene fyrre til halvtreds, og ikke en eneste senere. Er man først nået til en vis alder, er det for sent at ville begynde at blive en stor mand. Nej, de fem og tyve år er den alder, da man bliver helt og udvikler sine talenter. Man vil måske indvende, at man med med alderen får erfaring, men får man ikke lige så mange fordomme? Erfaringen kan nok skabe en klog mand, men ikke en stor mand. Den giver sund fornuft, men ikke talenter. Det menneske, som ikke sidder inde med andre kundskaber end dem, han har skaffet sig ad erfaringens vej, vil ofte kun give dårlige råd,

fordi hans viden ikke holder kurs med den ny tid" [1]). I mangt og meget kloge og rigtige ord, men også arrogante og skarpe, som La Beaumelle selv var det. De giver et tydeligt billede af manden.

La Beaumelle var i 1745 vandret til Genf for der at studere reformert theologi. I ungdommelig iver og ildfuldhed havde hans omvendelse til den reformerte tro grebet ham så stærkt, at han vilde blive præst. Det er værdt at lægge mærke til dette; thi det borger for, at hans varme ord flere år efter, da han bl. a. skarpt imødegår Holberg, der i sin 10. epistel har kritiseret de reformerte, ikke er mundsvejr [2]). Hvor flov og fad La Beaumelle end ofte kan te sig, og hvor lidet man end kan tro på alvor i denne letflagrende og mundkåde unge franskmand, bryder der undertiden en religiøs understrøm frem hos ham — f. eks. flere steder i „La Spectatrice danoise" —, som til en afveksling virker velgørende, men tillige forbavser læseren, fordi han slet ikke venter det. I begyndelsen studser man og tvivler på, om de dybe ord virkelig er ligeså dybt mente, men man forstår ham bedre, når man hører om hans ungdomsbegejstring for den reformerte tro, der gik så vidt, at han i sit tyvende år skrev et par religiøse småpiecer i reformert ånd, „Le déiste devenu protestant" og „les Assemblées des Reformées". Man læse f. eks. i nr. 56 af „La Spectatrice danoise" hans „Réflexions sur l'incrédulité". Han drager her som flere andre steder tilfelts mod deismen, der ellers just nu havde sine gyldne dage;

---

[1]) Mes Pensées. Cphgue. 1751. § 12.

[2]) Lettre à Monsieur le Baron Holberg, 1749, hvori forf. antyder, at der har funden en samtale sted mellem dem. (Også trykt i „Ouvrages des Savans de l'Europe" XLIII. s. 150—170.)

men på den anden side bliver han ikke træt af at præke tolerance. I „Mes Pensées“ findes således den fortræffelige bemærkning: „Det land er kun dårligt stillet, hvor gejstligheden slår på sin religiøse iver; thi den forliges dårligt med den religiøse kærlighed“ [1]). En tom, udenad lært kristendom er intet værd, og herved kommer han — omtrent i lignende ord som Birckner halvtresindstyve år senere — ind på religionsundervisningen, hvis urimelighed — og da navnlig lærebøgernes — han udtaler en skarp fordømmelsesdom over: „Stykker af biblen er kastede hulter til bulter mellem hverandre uden mindste ræsonnement eller forklaring. Børnene behandles, som var de papegøjer. Spørger man dem om beviserne på guds tilværelse, kommer de med et eller andet skriftsted.... Man vænner dem til at tro uden dømmekraft paa deres fædres religion, som de slet ikke kender, uden at tage i betænkning, at det måske er bedre at blive i vildfarelsen af overbevisning end at nå til en forud afgjort sandhed, og at den er en bedre kristen, som er faren vild, efter at han har gjort alt, hvad der stod i hans magt for at komme til sandhedens enkendelse, end den, hvem det blinde tilfælde har ført på den rette vej“.

I Genf blev La Beaumelle i to år. Voltaire insinuerer, at han her måtte anlægge dette navn, fordi hans oprindelige „Angliviel“ allerede var berygtet. Iligemåde beskylder han ham for at have udgivet en fremmed ode for sin egen og for at have forfattet et smædeskrift om Genfs indbyggere i form af et bogkatalog. Da Voltaire citerer et enkelt sted („Le mauvais ménage, opéra comique,

[1]) Mes Pensées. § 130.

par M. & Mme Gallatin" — et genfisk ægtepar, der ikke var kendt for det kærligste samliv), kan det måske have sin rigtighed med den sidste del af beskyldningen, da La Beaumelles hang til satire var ham medfødt. Men resten er usandt opspind. La Beaumelle tjente samtidigt med sine studier ved højskolen sit brød som lærer ved „Temple Neuf", og ved hans afrejse er der skrevet i konsistoriums protokol: „Hr. de la Beaumelle, theologisk student, har ved sin afrejse til København anmodet om et vidnesbyrd. Tilstået, professorerne er enige om at give ham „hæderlig omtale" (Le rapport de MM. les professeurs avisé de la lui donner honorable)". Et sådant vidnesbyrd blev kun givet, når vedkommende virkelig havde gjort sig fortjent til det [1]).

Under et landophold hos en hr. Budé i Genfs nærhed havde La Beaumelle truffet en dansk adelsmand, der havde i kommission at søge en fransktalende hovmester af reformert tro for hofjægermester Grams søn i København. La Beaumelle har åbenbart haft lyst til at søge æventyr ude i verden og tog mod pladsen. Frimurerlogen i Genf, af hvilken han var broder, gav ham en introduktion til logen i København, og desuden fik han anbefalinger fra flere højtstående personer. Med dem i lommen forlod han d. 17. marts 1747 Genf og var i København en måned efter.

La Beaumelle havde på forhånd gode kort på hånden, fordi han var franskmand af den dannede klasse. Skønt det vistnok kun var et beskedent mindretal af Københavns indbyggere, som kunde læse og tale fransk,

[1]) Både disse og flg. biografiske oplysninger om La Beaumelles liv er, hvor intet andet citeres, byggede på Taphanels ovenn. artikel.

krævede moden dog, at man hyklede interesse for alt, hvad fransk var. Dette galdt naturligvis særlig overklassen. Ved hoffet så man både med beundring og misundelse på Frederik den stores franske akademi, og man tilstræbte at få København lavet om til et Berlin i duodez. Kunde man ikke få en Voltaire, en d'Alembert, var en Beaumelle, en Mallet, en Roger ikke utilgængelige for regeringens gunst og gave.

Havde man desuden et kvikt nemme, et galant væsen, gode anbefalinger og et net og tiltalende ydre, som tilfældet var med La Beaumelle, var ens lykke gjort. Hofjægermester Gram var vistnok en stiv og stolt herre, og hans frue var en lidet dannet og meget provinsiel dame, der til en begyndelse så ned på den ny huslærer, men alle andre steder kom man ham imøde med åbne arme. La Beaumelle var ikke lidt af en verdensmand trods sine unge år; han kunde tournere en vittighed og få en fransk åndrighed til at klinge. Alle, der kom i berøring med ham, beundrede ham, og selv minister Bernstorff, der havde set ham i Grams hus, blev indtaget i ham. For La Beaumelle, der var i besiddelse af en brændende ærgærrighed og vilde frem i verden, fik dette naturligvis megen betydning. Det faldt ham ikke svært at trænge sig ind i de fornemme kredse, hvor han traf mænd som A. G. Moltke, Plessen[1]), den russiske gesandt Korf, Reuss; med virkeligt og sandt venskabsbånd blev han dog kun knyttet til en af dem, den unge grev Schmettau[2]), en intelligent, men lidt

[1]) Hvilken af de to brødre v. Plessen — Christian Ludvig eller Carl Adolf — det har været, omtaler la B. ikke.

[2]) Hermann Woldemar S., f. 1727 i Dresden, var ved midten af fyrrerne kommen herind og bleven chef for livregimentet

vidtløftig herre. Han blev La Beaumelles tro Achates både ved studie- og spillebordet.

Det var ikke La Beaumelles mål at ville dø som hovmester hos Grams; han stræbte langt videre. Foreløbigt omgikkes han med den plan at få et professorat oprettet for sig i fransk sprog og literatur ved Bernstorffs hjælp. Han skal ved et taffel på Jægersborg have anvendt al sin veltalenhed for at udvikle, hvor gavnligt det vilde være for Danmark. Frederik V skulde også have sin Maupertuis. Han må også have omtalt sine planer i et brev til broderen Jean Angliviel, thi i sin svarskrivelse advarer denne forsigtige og beskedne mand ham mod at stile for højt: „Den lærestol, Du fortæller mig om, er ikke en post, Du skulde efterstræbe altfor ivrigt. Tro mig, slut Du Dig til hr. Gram, og stil Dig intet andet mål for øje uden at opdrage hans søn så godt som muligt“. — Bernstorff [1]) og Moltke stillede sig nu heller ikke afvisende overfor hans planer. Ved universitetet fandtes imidlertid dengang intet professorat i moderne sprog; La Beaumelle søgte da i 1749 at få J. E. Schlegels ledigblevne post ved Sorø Akademi. Men den ophævedes, og der var da intet andet for end at oprette en egen lærestol for ham. Man så let igennem fingre med hans afvigende troesbekendelse, og den 5.

Kyrasserer, der lå på Jægersborg. Fra 1764—67 var han kommanderende general i Norge. Han døde 1785 i Plön som kammerherre og ridder af elefanten.

[1]) Vistnok var Bernstorff paa dette tidspunkt i udlandet som gesandt, og hans indflydelse på La Beaumelles ansættelse kunde derfor synes tvivlsom, men da Taphanel, der har haft adgang til la Beaumelles dagbøger, udtrykkelig nævner Bernstorff i denne forbindelse, går det dog næppe an helt at se bort derfra, selv om han måske kun har hjulpet la Beaumelle ved en anbefaling til Moltke.

April 1750 kom hans udnævnelse til professor i fransk sprog og literatur.

Inden han var kommen så vidt, havde La Beaumelle ikke ligget ledig. Han var en livlig og urolig ånd, der stadig måtte være beskæftiget. For sin myndling oversatte han Senecas tanker og begyndte også på en oversættelse af Tacitus. Samtidigt udkom i Amsterdam anonymt en „politisk“ roman, „L'Asiatique tolérant“, stærkt påvirket af La Beaumelles yndlingsforfatter, Montesqieus „Lettres Persanes“. I den tager han dristigt ordet for samvittighedsfrihed. Da han annoncerede den som en fortsættelse af Crébillons „Les amours de Zeokinizul (ɔ: Louis XV) roi des Kofirans (ɔ: Frances)“, antog man almindelig Crébillon for at være forfatteren. Desuden skrev La Beaumelle i disse år på et populærfilosofisk skrift „L'Ésprit“, der ikke blev udgivet før i 1802 af hans arvinger — forresten af gode grunde, thi et stykke som kapitel IV „Om regeringens indflydelse på ånd og geni“ vilde ikke kunne være bleven trykt i Frankrig under l'ancien régime. Men i Københavns saloner applauderede man ham stærkt, når han læste et sted op, som dette: „Quel ésprit voulez-vous qu'on ait dans un pays où l'on n'ose parler haut de peur d'être entendu, où l'on n'ose parler bas de peur d'être écouté?“ Det skal iøvrigt være et talentfuldt arbejde, der ligesom hans senere vidner om et skarpt blik, hvor gode tanker findes imellem ungdommelige og overilede domme, og som en livlig stil og satirisk evne altid gør fængslende at læse [1]).

Alle disse egenskaber fik et bredere publikum lejlig-

[1]) Bogen findes ikke på vore bibliotheker, og forf. har derfor måttet nøjes med at citere Taphanels udtalelser.

hed til at gøre bekendtskab med i hans „Spectatrice Danoise". Sammen med Schmettau havde han fattet ideen om at udgive et ugeblad, hvis artikler skulde skrives af La Beaumelle og indeholde en videre udformning og drøftelse af emner, der tilfældigt var komne på bane, når de havde siddet ved bordet.

Det første nummer af „La Spectatrice Danoise, ou L'Aspasie moderne" udkom i September 1748[1]). I en slags indledning præsenterer den moderne Aspasia sig for sine læsere. La Beaumelle har straks en kompliment på læben til sit danske publikum, men det er rigtignok en „compliment de bœuf". Aspasia har valgt det franske sprog til at udtrykke sine tanker, thi vel er det danske som nationen selv simpelt, naturligt og blødt, men det savner den lethed, bøjelighed og elegance, der udmærker franskmændene som deres sprog; det er ikke tilstrækkeligt uddannet til det mål, Aspasia har sat sig: at more og behage. Al respekt for de unge danske og deres sprogfærdighed, men — „jeg har hørt sige, at vi kun har få forfattere, der kan skrive både elegant og rent.... Og det vil vist være vanskeligt at vække os af vor døs. Det franske sprog vil altid have fortrinnet fremfor alle andre sprog i verden. Det er just dette fortrin, som tildels har bestemt mig til at foretrække det for mit modersmål, som jeg forresten i høj grad både agter og elsker" [2]).

Allerede denne begyndelse tiltalte ikke alle. La Beaumelle var ganske vist lovlig undskyldt i, at han ikke kunde skrive dansk, men denne noget ungdomme-

---

[1]) Når Taphanel nævner foråret 1749, vildledes han af dedikationen, der er dateret 3. Marts 1749.

[2]) La Spectatrice danoise. T. I. Nr. 5.

lige og vel flotte dom over sproget i det land, han foreløbig havde gjort til sit, var ikke på sin plads. Sansen for sprogets renhed fandtes dog kun hos enkelte, og for mange betød det at kunne læse og tale fransk det samme som at høre til det gode selskab; men La Beaumelles ord gav dog Caspar Peter Rothe anledning til noget senere at udsende en i ironisk form holdt pièce: „Hr. B*** Forslag om det Danske Sprogs Indførsel udi Frankrig". Her findes ingen egentlig imødegåelse af La Beaumelles udtalelser, hvad også vilde være noget for sent, da han allerede den gang var langt ude over landets grænser. Rothe benyttede blot La Beaumelles udtalelse om det almindelige kendskab hos de danske til fransk sprog som udgangspunkt til at dadle sine landsmænd for deres overdrevne beundring for alt fransk og særlig for den uskik at blande dansk og fransk sammen i skrift og tale.

I den samme fortale udvikler endvidere „Aspasia" sit program. Den engelske Spectator har været hendes forbillede, som hun dog ikke slavisk vil efterligne. „Jeg vil følge mit geni, og da jeg har lune, vil læseren nok tilgive mig mine springskheder. Snart vil jeg lægge mit ansigt i alvorsfolder, snart vil jeg skrive, hvad der falder mig ind. Idag så alvorlig, at man fryser ved det, imorgen overvættes glad, undertiden begge dele på engang. Jeg vil sætte mig ud over alt, undtagen sandheden og den sunde fornuft" [1]). Bladet skal udkomme to gange om ugen, og indsendte bidrag modtages med taknemlighed, „forudsat de er korte, fornuftige og originale. Hvis

---

[1]) La S. D. s. 7.

der skulde komme altfor mange, går de kvindelige bidrag først".

Et sådant programs rammer var i høj grad elastiske, og indholdet af „La Spectatrice Danoise" blev da også så heterogent, som tænkes kan. Det er det besynderligste sammensurium; der er næsten ikke den ting mellem himmel og jord, som ikke er bleven behandlet af La Beaumelle i den tid, bladet bestod. Det er da en selvfølge, at værdien af de forskellige numre er meget ulig. La Beaumelle var en absolut begavelse og en livlig ånd, han havde gode kundskaber og var meget belæst; men han var rigtignok også grumme overfladisk og let. Han var urolig, allestedsnærværende, og hans ærgærrighed efter overalt at gælde for literær højesteret i forening med en stedse voksende selvfølelse gjorde ham det til en livsfornødenhed at sige sin mening om alt muligt. Det er meget uretfærdigt med en fransk forfatter (Nisard) at ville frakende ham al originalitet og fordømme ham til evig glemsel, var ikke hans navn bleven sammenknyttet med Voltaires [1]). La Beaumelle kan have virkelig dybe og slående tanker, men lige så ofte finder man flovser og godtkøbs-åndrigheder hos ham. Men i hvert fald har han en glat og behagelig stil. Alt serverer han på den nydeligste måde; han kan trods nogen nutids-journalist levere „causerier", og vil man end ikke indrømme ham forfatternavnet, må man dog tilstå ham en plads som en første-rangs journalist. I denne egenskab har han ingen forgænger haft i Danmark.

Vi skal i flæng nævne nogle af de emner, La Beau-

[1]) Nisard, Les ennemis de Voltaire. 1853. S. 299.

melle har behandlet i „Spectatricen“, for at man kan få et indtryk af hans mangesidighed. De første numre har han helliget filosofiske betragtninger i populær form, f. eks. om den menneskelige fornuft, om lykken, der karakteriseres som det sjældne, det usædvanlige — „on est heureux, quand on croit l'être“ —, om ærgærrigheden, kærligheden, misundelsen, ægteskabet osv. —, stykker, der vidner om deres forfatters filosofiske læsning. Han kan både citere Descartes, Leibnitz og Wolff; men forøvrigt er det ikke vanskeligt at opdage, at det er de samtidige stjærner, han har bedst kendskab til. Han har navnlig gået i skole hos mænd som Diderot, Voltaire, Crébillon fils, Marivaux o. a. Et par theologiske opsatser er allerede nævnede i det foregående. Så er der længere kritiske afhandlinger, hovedsagelig af dramaturgisk art, og det kan med rette fremhæves, at Schlegel og La Beaumelle er de første, der indfører et æsthetisk element i dagspressen: Schlegel den literære, La Beaumelle den dramaturgiske kritik [1]).

Allerede i nr. 5 behandles således tragediens og komediens indbyrdes forhold, og skuespillernes sociale stilling drøftes. Her kom La Beaumelle galt afsted og vakte navnlig Holbergs uvilje, da han roste den franske skuespillertrup på de danske aktørers bekostning. I „Henrik og Pernille“ har spillet været ret godt, indrømmer han; men han tvivler ikke på, at stykket vilde have behaget ham endnu mere, hvis det var blevet udført af hans landsmænd. Ved sådanne meninger kunde La Beaumelle naturligvis ikke vinde et virkeligt dansk publikums sympathi. Thi enhver måtte jo kunne sige sig

[1]) Stolpe, Dagspressen i Danmark. IV. s. 251.

selv, at når franskmanden havde kedet sig over den danske komedie, kom det muligvis af, at han ikke havde forstået synderligt deraf.

I det følgende nummer udtaler han sig fordømmende om den italienske opera i København, og i nr. 26 giver han en kort udsigt over skuespillets historie; han tilføjer „beregnet for kvinder, da mænd véd det". I nr. 45 tager han atter ublidt fat på de danske skuespillere, og af dramatiske forfattere regner han kun Holberg for nævneværdig. Denne mangel vækker dog ikke hans forundring; thi at kunne skrive skuespil kræver et ganske eget talent, som hidtil ikke har vist sig i Danmark. Grunden må også her søges i mangel på dannelse. Forøvrigt er næppe nogen større skade sket, fordi den danske literatur ingen tragedie kan opvise, da de danske skuespillere i hvert fald ikke vilde kunne spille den; og han betoner igen, at der slet ikke kan være tale om en sammenligning mellem de franske og danske aktører. „Men lad mig stanse her. Ellers kunde man let gøre mig det til en crimen læsæ patriæ, at jeg ikke bliver træt af at kæmpe mod en latterlig fordom. Og hvorfor ej? Man har jo gjort det, fordi jeg frit sagde min mening om den italienske opera".

Sit betydeligste bidrag til den danske dramaturgis historie har La Beaumelle dog ikke meddelt i „La Spectatrice", men i den „165. Pensée". Da det indeholder adskilligt af interesse og hører hjemme i denne forbindelse, omtales det her. Efter at La Beaumelle har gjort sin skyldige reverens for „M. le Baron Holberg", hvem han i parenthes ikke kunde udstå — en følelse, som var gensidig —, og sagt nogle smukke ord om „Le Plaute danois", berører han de indvendinger, som „les

delicats, les gourmets“ har fremsat mod Holbergs tilbøjelighed for den grovkornede skæmt. La Beaumelle selv er højsindet nok til at finde disse bebrejdelser overdrevne; Holberg fortjener overbærenhed, fordi han er det danske theaters skaber og endnu ikke har fundet nogen efterfølger. Morsomt nok finder La Beaumelle, der har sin kundskab fra den tyske oversættelse af komedierne, at „Melampe“ er et af hans bedste stykker. Mon franskmanden har forstået parodien? Derefter nævner han „La Capricieuse“ og „Henri & Perrine“. Derimod er det parterret, der har fralokket Holberg sådanne stykker som „Den politiske Kandestøber“, „Plutus“ og „Ulysses“.

La Beaumelle dadler derefter særdeles fornuftigt den tåbelige skik ved det danske theater, at man i hobetal oversætter dårlige franske farcer à 10 rdlr. stykket. Dem kunde man ligeså godt lave i Danmark. Ligeså skarpsindig forekommer hans næste ytring: „Et theater skal kun oversætte for at danne sig og i så fald kun mesterværker; stykker som „L'Avare“, „Le Misanthrope“, „Le Joueur“ vil både udvikle skuespillernes og parterrets smag“. — Han kommer igen her ind på tragedien, om hvilken han dog har modificeret sin dom derhen, at man hellere må have dårlige tragedier end slet ingen; ellers vil man aldrig faa udmærkede komedier. Hvorfor ikke — og hvilken forbindelse han her har tænkt sig nødvendig, får læseren intet at vide om. Det er en af La Beaumelles mange åndrigheder, der ved første øjekast tager sig ret godt ud på papiret, men bliver til vind, når man kommer den nærmere på livet.

Tilsidst følger et lille stykke om skuespillerens forskellige stilling i Frankrig og Danmark. I Danmark

stiller hverken loven, religionen eller sæderne sig ivejen for skuespilkunstens udøvere. Det er unge, ofte studerede, mennesker med gode hoveder. Der bliver ganske vist ikke kælet for dem af de store, som i Frankrig, men til gengæld foragter samfundets store masse dem ikke som dér. Den største fejl ved de danske aktører og aktricer er deres mangel på fantasi i opfattelsen og mangel på evne til at føre sig med elegance på scenen. „Aktricerne er ikke skønheder, men ganske nette, de er nettere end just indtagende, dog mere indtagende end egentlig gode. Publikum har delt sig mellem Jfr. Thielo [1]) og Jfr. Materna [2]); den første bliver stærkere applauderet, den sidste er mere afholdt. I Paris vilde man finde Jfr. Thielo særdeles lækker".

Endelig mener La Beaumelle, at der er altfor få nyheder og ingen debutanter. Det ny skuespilhus [3]) har i det hele hans tilfredshed; dog er det en fejl, at scenen er lige så stor som tilskuerpladsen. Det vilde forekomme ham praktisk, om kongens franske skuespillere kom til at spille en række gode stykker og spille dem godt. I sandhed — en underlig opgave for et dansk theater! —

[1]) Datter af den bekendte organist og uheldige skuespilforfatter C. A. Thielo. Hun regnedes for en af Københavns skønheder, hvis rygte forøvrigt ikke var det bedste (Overskou, Den danske skueplads II).

[2]) Anna Catharina Materna blev i 1753 gift med en lieutenant Passov og er kendt som forfatterinde til to små versificerede skuespil, „Elskovs eller Kierligheds Feil, et originalt Hyrdestykke", og „Den uventede Forliebelse eller Cupido Philosoph". I det sidste er den nordiske mythologi for første gang behandlet dramatisk. Efter hendes eget udsagn er det Mallets „Introduction à l'Histoire de Danemarc" og hans franske oversættelse af Eddaen, hun skylder sin viden (Rahbek & Nyerup, D. Digtek. Historie under Frederik V, s. 120).

[3]) Theatret på Kongens Nytorv var taget i brug 1749.

Nok så interessant er det at følge La Beaumelle i hans betragtninger over den gammel-nordiske literatur. Man vil med undren spørge, hvorfra den unge franskmand kender noget til denne, og om hans oftere udtalte begejstring for den virkelig har noget på sig. Men når man har læst Nr. 17, 23 og 41 af „La Spectatrice“, vil man ikke længere være i tvivl om, at der ligger en personlig opfattelse til grund for hans varme ord. Det er ganske vist ikke rimeligt, at La Beaumelle havde lært sig oldnordisk i de par år, han havde været her, og når han oversætter vers, både af Harald Hårderådes saga og af Thormod Kolbrunarskjald, har han utvivlsomt benyttet sig af en sprogkyndig mellemmand, hvad hans ret frie oversættelser også tyder på; ved andre lejligheder har han hjulpet sig med Saxos latinske omskrivninger af de gamle kvad. Men tilbage bliver dog kendskabet og kærligheden til den gamle literatur, der hos en fremmed er såre mærkelig, og hvori dengang kun få danske overgik ham. La Beaumelle er imidlertid ikke ene herom. Hos flere af hans landsmænd, der omkring århundredets midte kommer herind, viser den samme interesse for nordens fortid sig, først og fremmest hos Mallet, der i flere skrifter har nedlagt frugterne af sine studier herover — hvorom senere skal blive talt — og hos des Roches, der udgiver en særdeles fyldig samling af gamle danske ordsprog. Det må være en vis tilbøjelighed hos disse folk til straks at efterforske det ejendommeligste og mest karakteristiske i det ny folks historie, de er komne i berøring med, ud fra hvilken dette tilsyneladende ejendommelige forhold må forklares.

Vi har allerede mærket, at La Beaumelle ikke var mild i sin dom, når det galdt Danmarks nulevende

skønånder. Men kommer han til at tale om fortidens skjalde, lyder den helt modsat. Ser han bort fra Holbergs Niels Klim og hans komedier, kan den danske skønliteratur for øjeblikket på intet punkt hamle op med den franske og engelske, ja ikke engang med den tyske. Og dog har norden frembragt digtere trods nogen. Det før nævnte Haraldskvad, som La Beaumelle giver en oversættelse af, finder han uforligneligt ved det stærke følelsesliv, som giver sig udslag deri, og som står i så grel modsætning til nutidens. Som andre eksempler på de gamle dages sjælestorhed nævner han fortællingerne om „Grida, Hilda og Illugus“, som han sikkert kender fra Saxo, og han har selv forsøgt en oversættelse af „Sygnés“ farvel til Hagbarth: „Compagne de ton bonheur, je rougirois de ne point partager tes infortunes. Je te suivrai jusqu'au fonds de ton tombeau. Unis par les liens d'amour, nous le serons encore plus par le même supplice“ [1]). Et andet sted er fortællingen om kong Hjarne og verset, ved hvilket Hjarne tilkæmper sig kronens guld, ligeledes gengivet efter Saxo [2]), som bevis for, hvor anset digterens stilling var i gamle tider. Virgils, Horats' og de islandske skjaldes lod er yderligere vidnesbyrd om det samme, og Racines og Voltaires skæbne viser, at digterne heller ikke sulter nutildags. Hvis de øvrige nutidens poeter ikke kan glæde sig over en særlig blid skæbne, går det dem kun efter fortjeneste, thi poesien er udartet, bleven kunstlet og overdreven.

---

[1]) La Spectatr. D. T. I. Nr. 17.

[2]) Da La Beaumelle selv siger ... „que j'ai faite sur une traduction Danoise de la Latine du Grammairien Saxon qui nous l'a transmise en la traduisant de l'original“, bliver dette altså en oversættelse i tredje potens.

Den gamle digtning bærer derimod prisen. En linje som .... „Agnar tomba, rît & mourût“ begejstrer La Beaumelle i den grad, at han udbryder: „Jeg kunde ønske, at en af vore lærde vilde vise mig et vers, gammelt eller nyt, som i højhed kan nærme sig dette, som i så få ord kan bringe en så smuk lovtale over en mand“ [1]).

Hos sin samtid vakte La Beaumelle mest opmærksomhed ved de små samfundssatiriske skildringer, hvormed han hist og her saltede Spectatricens stundom noget ferske indhold, men som i langt større målestok, om end i knappere form, findes i „Mes Pensées“. Det har ingen synderlig interesse at læse hans udfald mod adelen. De er kun gengangere af de passager, fulde af ægte eller forloren indignation, man på dette tidspunkt og lige ned til revolutionens dage træffer hos alle frihedselskende skribenter i alle lande. Rigtignok vilde det jo ikke harmonere så vel med La Beaumelles personlige stilling til adelen i Danmark, om han benyttede lejligheden til at sige sine beskyttere uartigheder. Derfor gør han også en meget skarp — men forøvrigt dengang ikke ualmindelig — adskillelse mellem hofmændene her og andetsteds. I Danmark er adelen beundringsværdige mennesker, imødekommende, uegennyttige, gavmilde og i besiddelse af Gud véd hvor mange dyder; her er det landets blomst — men ellers er det allevegne „folk, som kommer til verden med flere fornødenheder og større stolthed end alle andre mennesker“; det er dagtyve, der vises agtelse, uden at de er agtelse værd osv.

---

[1]) La Spectatr. D. T. I. Nr. 41.

Der er kort sagt ikke den last, de ikke er i besiddelse af [1]).

Derimod er det nyt og opsigtsvækkende, at La Beaumelle allerede har fået kig på de rådne forhold i den danske embedsstand, som det snart blev skik at betegne som „lakajismen", og som der skulde en Struensee til at hugge hovedet af. Det vidner om hans hurtige blik for fremmede brøst, at han, den fremmede, allerede har opdaget denne skævhed ved det danske samfund, og i ungdommeligt mod vover at give sig i kast med den mare, der rider det, før nogen indfødt. I en lille afhandling om satiren hævder La Beaumelle, at alle mennesker har et medfødt hang til satire, og at verden vilde være kedelig og tom uden den. Selv var han udstyret med ikke så ringe en portion satirisk evne, og den får han nu god brug for. Man læse f. eks. det kvikt skrevne stykke om titler og rang, hvor han første gang snerter titelsygen og lakajuvæsenet. „Plads! Plads! Lad hr. etatsråden komme forbi. Hvad for noget? Den lille mand, som jeg hundrede gange har set stå bag på karethen — sidder han idag inden i? Man skal altså overstænkes med snavset fra sådan en karls vognhjul? Ja — hvad andet? Disse karle har haft lykken med sig; de har forstået at komme til vejrs netop ved deres kryberier, og lykken holder ikke meget af at gå til fods og uden de behørige titler. Det er hans nederdrægtigheder, der har givet ham ret til at kro sig. Det er ikke gået hurtigt med hans ophøjelse. Han har ikke sprunget noget trin over. Men alt eftersom han steg et trin højere, glemte han det nedenfor; og nu har han glemt

[1]) La Spectatr. D. T. II. Nr. 9.

så meget, at han ikke længere véd, hvad han har været. Han véd ikke engang, at han nu kun er en blære. Hans titel lægger ham et bind for øjnene og skjuler alle ydmygende sandheder for ham“ [1]).

Der er noget af en Juvenals bitterhed og drastiske skildring over dette. Endnu mer fyndigt lød dog et sted i manuskriptet til „Mes pensées“. La Beaumelle havde her skrevet følgende: „Det er en lykke for fyrsten, at folket ikke véd, at han regeres af sin dronning, dronningen af sin skriftefader, og skriftefaderen af sin lakaj“. Da censor imidlertid betød forfatteren, at denne udtalelse kunde komme ham dyrt til at stå, hvis han skulde forklare, hvad han havde ment, blev stedet mildnet, så at det nu kom til at lyde: „Det er en lykke for fyrsten, at man ikke véd, at han regeres af lakajer, og lakajerne igen af deres tjenere“. Men dette fik heller ikke lov at passere, og La Beaumelle måtte istedetfor nøjes med en almindelig udtalelse om, at vor egen lavhed eller slethed er skyld i, at de store får overtaget over os [2]). I den 191. „Pensée“ findes dog en mindre flot, men mere vægtig bemærkning om lakajismens følger end den foregående, der tildels var plagiat efter Montaigne. Det hedder bl. a. her: „Der kan godt være æresfølelse i et land, hvor lakajerne kommer op, men hverken i theori eller praxis kan der være mindste skygge af æresfølelse i det land, hvor lakajismen skal være ledende .... Lad lakajerne kun få poster i finansvæsenet; det er ingen skade til, at disse poster beklædes med folk, på hvem der hviler almindeligt had og

[1]) La Spectatr. D. I. Nr. 47.

[2]) Håndskrevne optegnelser i eksemplaret af „Mes Pensées“ i Hjelmstjernes Saml. 2767.

foragt .... Men lad dem i hvert fald blive udelukkede fra sådanne hverv, der kræver finhed i følelsen, retfærd i handlemåde. Tilstå aldrig æresbevisninger til folk, der ingen ære har. Man vil måske finde bravhed og retfærdighedssans hos en mand, der har været lakaj, men søg ikke om finfølelse hos ham".

Disse sidste ytringer kom vel at mærke ikke frem i 1749, men først to år senere, thi ellers havde det måske været et spørgsmål, om man havde gjort La Beaumelle til professor. Men der var allerede tilstrækkeligt stof til forargelse i det, som var sagt i „Spectatricen". Mange beundrede sikkert La Beaumelles dristighed og skarpe pen, men der var dog vist flere, der gav Holberg ret, da han i Epistel 478 skrev: „End mere forundring opvakte siden en fremmed autor. Ingen kunde begribe, hvorledes den, der kun en kort tid havde været udi Danmark og intet forstod af landets sprog, turde understå sig at censurere fejl blandt alle stænder, såvel høje som lave".

Det er allerede i det foregående berørt, hvorledes La Beaumelle gendrev Holbergs 10. epistel; hans svar fremkom først i „Spectatricens" nr. 49 under overskriften „Les Réformés Français vengés, Holberg réfuté". I dette stykke, hvor han viser det uberettigede i Richelieus fremgangsmåde, er også taget sigte på en anden af Holbergs epistler (nr. 35), i hvilken prædestinationslæren er kritiseret. — Endelig stødte La Beaumelle også sammen med Holberg i anledning af frimureriet. Han var en meget ivrig murer, der endog fik den værdighed tilkendt, at holde velkomsttalen til Frederik V ved kongens første besøg i den danske loge. Frimureriet hørte til de stadig mere omdebatterede spørgsmål. Her hjemme

var det endnu ikke trængt rigtigt igennem, og den store hob anså frimurerne for en hoben fordærvede mennesker, hvis handlinger ikke kunde tåle dagens lys, og man troede, at de i deres forsamlinger gjorde sig skyldige i alskens gemene og uterlige streger. Selv Holberg tog til orde imod deres samfund. Naturligvis troede han ikke på pøbelens dumme beskyldninger, men politisk konservativ, som han var, angreb han i den 11. epistel frimurerne og erklærede deres samfund for hensigtsløst. Deres store hemmelighedskræmmeri tiltaler heller ikke ham; man véd aldrig, hvilke konspirationer de kan danne, og han anser derfor den fyrste for at være i sin gode ret, som opløser deres samfund. La Beaumelle mente nu, at øjeblikket var kommet til at bortrydde alle disse falske forestillinger. I nr. 18 af „La Spectatrice“ findes et meget velskrevet forsvar for frimureriet. Især fremfører han de grunde, hvorfor kvinder ikke kan optages. I nr. 20 giver han ret liberalt plads for en „Anti-Frimaçons“ voldsomme angreb, men imødegår iøvrigt i samme nummer dette. I det næste kommer turen til Holberg, mod hvem La Beaumelle dog ret forståeligt lader sine sædvanlige bidske og hvasse ord fare. Efter at have gendrevet ham, nøjes han med at sige: „Det er lovlig kraftigt af en så besindig mand som han“. — La Beaumelle kommer forresten flere gange tilbage til frimureriet. Den fransk-reformerte præst J. F. Mourier havde under pseudonymet *Philothée* angrebet ham i „Réponse au Plaidoyer de la Spectatrice Danoise, en faveur des Francs-Maçons“, og La Beaumelle var altid den, der vilde have det sidste ord. Derfor finder vi ham atter behandle frimureriet i nr. 43, hvor også findes nogle „Vers à Mlle. B . . en lui

envoiant des Gands de Maçon". I nr. 24 findes endelig en „Ode Maçonne".

Denne siges at være indsendt, og det samme siges om flere af samlingens andre stykker. Det er sandsynligvis dette, der har forledet de få forfattere, der hidtil har syslet med La Beaumelle, til at tro, at der virkelig har været flere medarbejdere ved „La Spectatrice Danoise" [1]). Men når undtages to bestemte numre, anser jeg denne påstand for aldeles urigtig. Først og fremmest af indre kriterier. Enhver, der omhyggeligt gennemlæser „La Spectatrice Danoise", vil hurtigt være klar over, at den skyldes samme pen. Stilen er overalt den samme, også i de numre, som fingeres at være indsendte. Dernæst har man glemt, at La Beaumelle aldrig havde sat sit navn på noget nummer af bladet, men stadigt optrådte anonymt i „Spectatricens" navn, selv om det var en offentlig hemmelighed, at han var forfatteren. Han kunde altså på dette punkt tage sig alle de friheder, han lystede, og måske har han syntes, at han overfor sine læsere kunde optræde med større autoritet, når det antoges, at han ikke var ene om bladet. I en „Avis de l'Éditeur", der findes i den lille anden tome af „La Spectatrice", og til hvilken i nogle eksemplarer er vedhæftet en indholdsfortegnelse over de emner, der agtes behandlede i det andet bind, hedder det således: „De stykker, der er mærkede med et A, er af forfatteren til „La Spectatrice Danoise", H er begyndelsesbogstavet på en i vor kreds; og for at man ikke skal tilskrive en anden mine fejl, vil jeg tilføje, at de, der signeres M, er af mig". Men da vi jo paa forhånd

---

[1]) F. eks. Stolpe, Dagspressen IV. 244 ff.

véd, at A og M er en og samme person, La Beaumelle, viser dette altså, at han fandt morskab og interesse i at dupere sit publikum, og man kan nok roligt gå ud fra, at H'et dækker for den samme. Et andet sted, i nr. 28, kommer La Beaumelle også til at røbe sig. Han aftrykker et epitaphium over en dresseret falk til dens herskerinde og foregiver, at digtet er indsendt, men skønt læseren her skal tro, at det er en anden, der fører ordet, benytter La Beaumelle lejligheden til at traktere nogle mod ham og hans virksomhed indsendte kritiker så grovt og til at komme med så hjærtevarmt et forsvar for sig selv, at masken falder af ham, og man straks opdager, at det hverken er nogen fremmed eller „Spectatricen", men derimod La Beaumelle i egen person, man har for sig. — Det er som sagt kun to steder, hvor man efter min formodning tør antage, man har en fremmed for sig. Det ene er nr. 24, hvor der fremsættes nogle så orthodokse religiøse anskuelser, at man på forhånd måtte være betænkelig ved her uden videre at fastslå La Beaumelles forfatterskab; men enhver tvivl bortfalder også, når det tilsidst hedder: „Er det nødvendigt at oplyse læseren om, at dette nummer ikke er af mig". Det andet er nr. 16, hvor der tales i dybere toner, end man er vant til at høre hos La Beaumelle, der efter sit eget udsagn hellere vilde le end græde. Stykket handler om det nødvendige for mennesket i at begrænse sig, hvis det vil udrette noget, og dets megen filosofiske ballast tyder på, at man har en mand af faget for sig. Da det er undertegnet Sorøe d. 8. Oktbr. 1748, er jeg tilbøjelig til at antage „Soraneren" Jens Kraft for forfatteren.

En ganske anden sag er det, at La Beaumelles om-

gangskreds vistnok har været medbestemmende ved valget af de emner, der skulde behandles i Spectatricen. Flere gange kan man finde hentydninger til det muntre liv sammen med Schmettau og andre ude på Jægersborg. I nr. 8 er en jagtsang optaget, dateret Jægersborg; den er i tidens smag med mange mythologiske allegorier. Senere træffer vi „Epitre á Monsieur le Colonel Comte de ***“ (ɔ: Schmettau) (T. II. s. 145 ff.). Det er et muntert og fikst stykke poesi, der svulmer af livslyst og godt humør. Det klæder La Beaumelle meget bedre at vise sine forslagne tilbøjeligheder end at spille filosof. „Flattez ma sensualité — et laissez là ma vanité .... Le respectable en vérité! — joue un ennuieux personnage! .... L'Épicurien seul est sage — L'Épicurien seul jouit!“ Så løssluppen er tonen, som anslås her. Indholdet er en tak til greven for et uventet gilde, hvor hverken champagnen eller småpiger, der betegnes med ***, synes at have manglet. Højst interessant vilde det være, om man kunde komme til klarhed over, hvad der menes med det „Cotterie des Vaporeux“, La Beaumelle offentliggør et — naturligvis fingeret — brev fra [1]). Som det foreligger, er det så temmelig uforståeligt. Er det en spøg, han har haft for sammen med sine venner, og har hans læsere måttet undgælde derfor? Eller skal det være en satire over den omkr. 1750 frembrydende sentimentalitet? Et sted som dette: „Et intet sætter os i bevægelse, og hvert øjeblik ligger vi under for vor følsomhed? . . Den mindste ting griber og bevæger os. Der er folk, som i to timer kan tale om et knappenålshoved ... „Les Vaporeux“ burde have et sprog for sig.

---

[1]) La Spectatr. D. T. II. Nr. 6.

De føler altfor levende til, at de uden at svinde ind til det rene intet, kan omsætte deres følelser i noget moderne sprog“ — kunde tyde derpå, men på den anden side var den sentimentale strømning endnu jo kun i sin vorden, og i hvert fald ikke nået op til os. Mulig harcelleres der kun over affektation i al almindelighed; men noget bestemt lader der sig ikke sige derom.

La Beaumelle var meget ømtålig overfor kritik. Nu foreligger der vistnok ikke nogen offentlig kritik af „La Spectatrice Danoise“ — den æsthetiske kritik var endnu i sin barndom — men derimod lader det til, at han har modtaget flere private kritiker. Men dette er han på ingen måde tilsinds at ville tåle. I et „Feuille de fantaisie“ (nr. 22) lader han Spectatricen beklage sig over sin miskendte stilling og den mangel på forståelse, der møder hende. Dette kommer af, at man hverken forstår at kritisere, skrive eller blot læse bøger i Danmark — og nu kommer et udfald, der er karakteristisk for La Beaumelles ilterhed: „... Er vore kritikere kompetente dommere over et åndfuldt og morsomt arbejde? De må give mig lov til at betvivle det, indtil Apollo har reformeret vort Parnas. Hvorfra skulde de få den smag, som er den sikreste leder, og denne finhed til at skælne mellem godt og slet? Måske fra en udmærket opdragelse? Men vort universitet giver dem jo blot nogen viden. Fra samværet med skønånder? Men de er så sjældne fugle i København! Ved et nøje studium af store forbilleder? De kender jo kun den klassiske oldtid. Fra den store verden? Men den kommer de ikke i berøring med. ... Den kunst at skrive er ikke mere udbredt iblandt os end kunsten at kritisere. Hr. Holberg er den eneste blandt vore lærde, der har vidst at forene en fin

ånd med kundskaber. Han er den eneste, der har gjort landets smag ære. I sin tredje epistel reducerer han tallet på gode moderne bøger til i det højeste et hundrede stykker. Efter den målestok kan vi ikke vise et eneste bind, der kunde fortjene plads i dette lille bibliothek. Thi der er uimodsigeligt hundrede engelske, tyske eller franske bøger, som fortjener fortrinet for nogen af vore. Boghandlen står her på en meget slet fod, et øjensynligt bevis på, at literaturen ikke er i nogen blomstrende tilstand.

Jeg har nu svaret på nogle af mine læseres kritiker; nu må jeg til gengæld have lov at kritisere dem. Størstedelen forstår ikke at læse. De tager disse blade i hånden og læser dem igennem i en drævende tone fra ende til anden; de kvikkeste steder gør de usmagelige og bærer sig ganske ad som de, der betragter et maleri i gal belysning".

Når Spectatricen alligevel vedbliver sin virksomhed, er det dels, fordi hun engang er begyndt og har masser af stof, dels fordi hun har en enkelt fin læserinde af høj rang,

„et plut au ciel encor pour couronner l'ouvrage,
Que Frédéric daignât lui donner son suffrage".

Det var hårde ord, og der var nok adskillige, som med Holberg tænkte: Frants! Frants! du est en ung mand! De var dog intet imod den grovhed, med hvilken La Beaumelle trakterede personlige modstandere. La Beaumelles landsmænd her i byen var ham vistnok ikke venligsindede, hvad enten dette nu skrev sig fra misundelse fra deres side eller arrogance fra hans. Vi kan ikke følge striden i dens enkeltheder. Så meget er dog vist, at da La Beaumelle i de franske musers navn

havde skrevet en kantate, med hvilken kongen blev budt velkommen ved genoptagelsen af den franske komedietrups forestillinger, blev der sendt ham tre på fransk skrevne kritiker, som La Beaumelle sammen med kantaten aftrykker i nr. 29 af „Spectatricen“. Han kender godt forfatterne; det er tre bestemte personer, der forfølger ham; men hvis denne trio har ventet sig noget af sin iver, tager den fejl. Misundelsen taler ud af dem; de har ingen smag, og deres hjærtes nederdrægtighed taler tydeligt nok ud af deres skandskrifter. Navnlig synes det at være et hårdt stød for La Beaumelles forfængelighed, at man har tituleret ham „un certain Beaumelle“. Og nu lader han Spectatricen skrive om sig: „Hr. Beaumelle er tilstrækkelig kendt til at kunne foragte denne ny værdighed. Han bryder sig så lidt om den slags fornærmelser, at han af fuld hals ler deraf. Han er hovmester for en ung herre her i landet, og han rødmer ikke over sin stilling. Ganske vist er denne titel ikke så glimrende som dens, der foran på sin bog kan skrive denne lange remse: „Ouvrier en tabac, en cire, en chandelles, & en suppliques, ci-devant maire d'une ville maritime, nourricier de vers à soie, ci-devant avocat; copiste de gagiste de libraire, ci-devant abbé & chanoine, teneur de livres, ci-devant écuier, procureur du roi de France dans une généralité, ci-devant régent chez le P. P. de l'oratoire etc. etc.“ Men til syvende og sidst er det måske bedre slet ikke at være kendt end at være det på en sådan måde“.

Efter min mening kan La Beaumelle hermed ikke sigte til nogen anden end sin landsmand Des Roches de Parthenay. Denne mand — som vi senere hen skal omtale — havde nemlig beklædt nogle af de stil-

linger, her hentydes til, og på sin „Histoire de Danemarc“ havde han på titelbladet angivet sin stilling som „Escuyer, Conseiller & Avocat general du roi très-chrétien au bureau des finances & chambre des domaines de la Rochelle“. Når La Beaumelle spydigt tilføjer „ouvrier en suppliques“, passer det meget godt på manden. Om deres nærmere forhold kan intet oplyses, uden at La Beaumelle kalder Des Roches' historie et makværk, hvortil han forresten var i sin gode ret.

Endnu en gang fik La Beaumelle lejlighed til at sige det danske publikum, og særligt sine modstandere, nogle ubehageligheder. Det er i en længere godtkøbssatirisk skildring „Journal d'un gentilhomme jutlandois“, der fylder fire numre af „La Spectatrice“, og hvor La Beaumelle gennem herremandens mund får lejlighed til at udtale sig om forskellige danske, specielt københavnske forhold. Stykket er forresten, skønt almindeligvis det eneste kendte af Spectatricens indhold, temmelig værdiløst [1]). I andet bind findes en slags fortsættelse i „Le Grönlandois“, hvor et grønlandsk naturbarn undrer sig over det moderne samfunds naragtigheder og skrøbeligheder og satiriserer over dem. Det er „Lettres persanes“ og forskellige andre af tidens fingerede rejsebeskrivelser, der har været mønstret for disse afsnit. Med det samme fik La Beaumelle med lethed nogle smigrerier til kongehuset anbragt.

Imellem første og andet bind af „La Spectatrice danoise“ forløb nogle måneder. I det sidste blad af

---

[1]) Et brudstykke er oversat i O. Wolffs Journal for Politik og Historie 1812, II, s. 72 ff., under titlen: Torbeksturen og Assembleen for nogle og tredsindstyve Aar siden.

tome I (Nr. 60) havde La Beaumelle nemlig budt sine læsere farvel indtil videre. Han vil ikke mere sige folk ubehageligheder, ikke moralisere, ikke tegne portræter, ikke satirisere, men være yderlig elskværdig og ganske rette sig efter publikums smag. Tonen i det adskilligt mindre andet bind er også stemt noget ned. En „Liste des Souscripteurs“ er vedhæftet, hvoraf man kan se, at det pekuniære udbytte ikke har været stort; kun 80 personer, hvoraf største delen fremmede diplomater, har tegnet sig som subskribenter. Arbejdsmethoden er vedblivende den samme — „jeg dypper min pen i blækhuset, har først kun én tanke, men så kommer der én til, jeg tager en pris tobak, så kommer en tredje flyvende, og inden jeg véd et ord af det, er mit hæfte fyldt“ [1]) — men afhandlingerne er længere og emnerne ret betydelige. Han begynder med en artikel om adel, der ikke er ueffen. Helt moderne lyder et sted som dette: „Idet forældrene overfører deres blod til sønnen, overfører de også deres tilbøjeligheder. Karakteren er da en uløselig gåde, og en besynderlig sammenblanding af gode og dårlige egenskaber, af storhed og svaghed, beslutningsdygtighed og vankelmod betegner modsætningen i karakter hos de to væsner, han skylder livet“. Naturligvis beklager La Beaumelle sig også i det andet bind over sin ublide skæbne. Man har udspredt det rygte, at den russiske gesandt har beklaget sig over „Spectatricen“ og at hoffet har givet ordre til at undertrykke bladet. Der er absolut intet herom, forsikrer han. Tværtimod har en mand, som er Spectatricens eneste virkelige publikum, opfordret ham til at fortsætte,

---

[1]) La Spectatr. D. T. I. Nr. 59.

hvad han som god patriot også vil gøre, skønt han til dato kun har høstet utak [1]). En afhandling om sjælens udødelighed har interesse, fordi La Beaumelle her uddeler de første sidehug til sin kommende dødsfjende Voltaire. „Hr. Voltaire afgiver bevis på, at den samme mand kan komme med særdeles skønne vers og særdeles slette ræsonnementer“ — hedder det bl. a. Iøvrigt imødegås andre materialister som La Mettrie og Locke, og resultatet bliver, at „sjælens udødelighed på samme tid er fundamentet for enkeltmands bravhed og for den offentlige sikkerhed, og at den, der ikke tror herpå, er en farlig borger“ [2]). — Endelig findes en suite breve over Montesquieus „L'Esprit des Loix“, som La Beaumelle ikke kan finde tilstrækkelige lovord for, og som han simpelthen erklærer for den bedste bog [3]).

Af en indholdsfortegnelse fremgår det, at adskillige andre artikler har været påtænkte — f. eks. en kritik over Voltaires værker, som det jo ikke vilde have været uden interesse at stifte bekendtskab med; de blev imidlertid ikke udførte, thi i April kom La Beaumelles udnævnelse, og han måtte nu til Paris for at skaffe sig legitimationspapirer. Han standser brat og tager en kort afsked med sine læsere ... „De rejser på landet, jeg til Paris. Farvel da til Oktober“. Men da La Beaumelle kom tilbage, havde han andre planer i hovedet, og „La Spectatrice Danoise“ viste sig ikke mere.

Under sit ophold i Paris i sommeren 1750 traf La Beaumelle sammen med de to mænd, hvis navne for

---

[1]) La Spectatr. D. T. II. [Nr. 10.] (Avis de l'Éditeur i Stykket: De la Satyre).
[2]) S. St. [Nr. 14.]
[3]) S. St. s. 170 ff.

øjeblikket var de berømteste i den franske literatur, Montesquieu og Voltaire. Forholdet til den sidste var i begyndelsen ret venskabeligt, og La Beaumelle, som påtænkte et udvalg af franske klassikere i ordets egentlige forstand in usum delphini, nemlig til brug for en lille dansk prinsesse, hvis lærer i fransk han havde udsigt til at blive, fik Voltaire til at love at ville gennemse partier af „Henriaden“ og indrette dem til dette øjemed. Voltaire var imidlertid ikke den mand, der tålte en jævnbyrdig ved sin side, og i længere tid havde han set på Montesquieu med misundelige blikke. Denne var kort forinden bleven angreben af „Nouvelles Ecclésiastiques“ i anledning af „l'Esprit des Loix“ og beskyldt for deisme. Han havde forsvaret sig i et lille skrift „Défense de l'Ésprit des Loix“, men da det theologiske tidsskrift påny tog til genmæle, fik han en literær adjudant i La Beaumelle. Hans begejstrede artikler i „La Spectatrice Danoise“ om Montesquieus værk var allerede kendte af denne, da La Beaumelle kom til Paris, og han havde naturligvis givet den unge mand en venskabelig modtagelse. La Beaumelle gengældte nu hans venlighed ved i anledning af det ny angreb at skrive „Suite de la Défense de l'Esprit des Loix“ [1]). Herved vakte han rivalen Voltaires uvilje. Ved forskellige lejligheder skal denne med sin sædvanlige bidende spot have udtalt sig om Montesquieus frelsende engel. Dette er formodentlig kommen La Beaumelle for øre og har bragt ham i en meget pirrelig sindsstemning; thi i den korrespondance, han fører med Voltaire angående „Henriaden“, anslår han forsætlig — men ganske umotiveret

---

[1]) Nicolas, Histoire littéraire de Nîmes II, s. 291 ff.

— en så fornærmelig tone, at Voltaire ophører at svare ham. Han glemte ikke senere hen at sige tak for sidst.

I Paris traf La Beaumelle også sammen med sin broder, Jean Angliviel, og en literat Méhégan, af irsk herkomst. De blev enige om at ville udgive en gazette i Amsterdam. Efter Quérard [1]) skal også et nummer være udkommen, men planen forandredes ellers således, at denne gazette, der skulde indeholde de allernyeste efterretninger, som manuskript hver uge blev sendt fra broderen i Paris til La Beaumelle i København i flere afskrifter. Han uddelte disse — naturligvis ikke for intet — til Bernstorff og andre af sine formående beskyttere, der med glæde i hine postvæsnets trange barndomsdage greb lejligheden til på en så nem og underholdende måde at skaffe sig de sidste nyheder. Broderen fyldte samvittighedsfuldt hver uge seks sider med efterretninger om den ny literatur, de sidste theateranekdoter og øvrige parisiske nyheder. — Navnlig synes samkvemmet med Méhégan i Paris at have været intimt. La Beaumelle var i forlegenhed med, hvilket emne han skulde vælge som indledningsforedrag, når han nu kom tilbage til København og skulde tiltræde det ny professorat. Méhégan gav ham da den ide, at tale om, hvorledes et land gør sig fortjent ved at adoptere fremmed kunst og videnskab, og da La Beaumelle var meget optaget i Paris og ikke selv fik stunder til at udforme sine tanker om dette emne, gav Méhégan ham ved afrejsen et udkast [2]). Dette benyttede La Beaumelle nu også med nogle få tilføjelser og forandringer, men glemte rigtignok uheldigvis at underrette sit publikum — også

[1]) La France littéraire, IV, s. 331 ff.
[2]) Nicolas, Hist. litt. de Nîmes, II, s. 290 noten.

ved talens fremkomst i trykken — om, at han ikke var fader til barnet, formodentlig i den tanke, at afstanden mellem Danmark og Frankrig var for stor, til at Méhégan kunde reklamere sit åndsfoster. Beaumelles højst letsindige omgang med fremmed gods kom dog snart denne for øre, og da han ikke således vilde lade sig sin paternitetsret frakende, udgav Méhégan i 1751 sin tale i Paris, med den ominøse tilføjelse: Discours prononcé devant la cour de Danemarck. La Beaumelles rolle var imidlertid allerede den gang udspillet i Danmark, så at det her ikke kunde gøre ham nogen skade; men Voltaire forbedrede historien således, at La Beaumelle simpelt hen havde tyvstjålet talen fra Méhégan, der også havde tænkt på en ansættelse i den danske hovedstad[1]. Under det samme Pariser-ophold — fortæller Voltaire også — frastjal han Racine fils nogle af Mme Maintenons breve, som denne var kommen i besiddelse af. Den sidste historie er opdigtet; La Beaumelle havde med det gode fået Racine lokket til at afstå dem eller endog betalt ham derfor. Helt flatterende for La Beaumelle er dette forhold, der aldrig er helt opklaret, forresten ikke, om end langt fra så graverende som det første.

I November kom La Beaumelle tilbage til København. Hans venner og landsmænd her i byen havde bebyrdet ham med et utal af kommissioner, og han var så belæsset som et pakæsel ved sin ankomst til staden. Til præsten Mourier havde han silkestrømper og de nyeste historiske romaner, grevinde Schmettau fik den allerbedste franske tobak, til en Mlle. Rosa havde han hjemført en kanapé, og for det nye komediehus' frisør,

---

[1]) Sayous: Le XVIII. Siècle à l'Étranger, II, s. 377 noten.

M. Plaisance, havde han haft i kommission at købe parykker til theaterpersonalet[1]). Kort efter flyttede han ind på Charlottenborg, hvor de franske forelæsninger skulde holdes, og hvor han fik en fortrinlig fribolig. Ved siden af udgjorde hans løn 400 rigsdaler om året, efter datidens priser et anseeligt honorar, især i forhold til det arbejde, som forlangtes; thi kun fire timer om ugen var La Beaumelle forpligtet til at holde forelæsninger over selvvalgte emner af den franske sprog- og literaturhistorie. Men derud over fik han ret til at holde private kollegier, som han naturligvis kunde forlange betaling for. Den 27. Januar 1751 åbnedes forelæsningerne kl. 10 om formiddagen under A. G. Moltkes auspicier. Skønt en af slottets største sale var indrømmet La Beaumelle, var den dog overfyldt af kyndige og nysgerrige, så at den kort efter måtte ombyttes med en endnu større. Vi kender allerede indledningstalen, hvis titel dog var en smule forandret: „Un Empire se rend-il plus respectable par les arts qu'il crée que par ceux qu'il adopte?“ Naturligvis udtaler La Beaumelle — eller vel rigtigere Méhégan — sig for det sidste; thi at skabe kunsten er frugten af et blindt lykketræf, men at opelske den er altid frugten af en oplyst forstand. En enkelt passage skyldes alene La Beaumelle, thi han tænker tydeligt nok på sig selv, når han siger følgende om de fremmede kunstnere, som kommer ind i et land: „Man søger at forringe deres værdi hos regenten, man laver komplotter, som hans visdom må gøre til intet. Man angriber dem eller rokker ved deres stilling, og han må i sin årvågenhed bevare dem for

[1]) Efter La Beaumelles dagbøger i familien Angliviels eje, refereret i Taphanels ovenn. artikel.

landet. Man udslynger bagvadskelser mod dem; han må bevise dem, at hans hjærte er højsindet. Man vil slå deres ry ned ved at satirisere over dem, og han må trøste dem ved belønninger. ... Man må forstå at gøre ret og skel mellem de fremmede og de indfødte, gøre dem til venner, uden at de derfor hører op at være rivaler, adskille dem ved kappestrid og knytte dem sammen i interesser, besværge hadets storme og gribe venskabets ånd" [1]).

Denne La Beaumelles klage over de indfødtes syn på de fremmede, er sikkert meget overdreven. I hvert fald skriver en af hans landsmænd, C. C. Vernier, en halv snes år senere i et forslag til magistraten om stenbroens forbedring, forøgelse af lygternes antal og renovationens bortkørsel, bl. a. følgende: „Jeg véd ikke, om den fordom at hæve de fremmede på den danske nations bekostning, ikke er noget for almindelig; jeg frygter for, at dette kan føre så vidt, at man endog vil betragte en fremmed, når han har været en tre, fire år i byen, som dansk — hvilket i det almindelige omdømme betyder det samme som en ignorant" [2]).

Det franske sprog klinger altid smukt i en veltalende mands mund, og veltalende var La Beaumelle. Han havde en fortræffelig optræden, behagelige manerer, og alt dette bevirkede, at han gjorde megen lykke hos sit auditorium, så at man slet ikke lagde mærke til, hvor langt indholdet stod tilbage for formen. Der var i sandhed ikke nogen grund for La Beaumelle til her at tage til takke med andenmands arbejde. Talen, der snart

[1]) Discours prononcé à l'ouverture des leçons publ. de langue & de belles-lettres franç. 1751. S. 24 ff.

[2]) Ny kongl. S. 692. 4°.

efter forelå trykt i et pragtfuldt typografisk udstyr, var en underlig blanding af filosofiske aforismer og dumme paradokser eller banaliteter. Hans eget tillæg gjorde den kun yderligere pretentiøs, som man af den meddelte prøve vil se. Men den unge franskmand forstod at dupere, og situationen var for øjeblikket hans.

I Maj fik han tilladelse til i offentlig avdiens på Jægersborg at overrække kongen et eksemplar af talen, i hele hoffets nærværelse. I sin dagbog har han givet en beskrivelse af stadsen:

„Onsdag 13. Maj, kl. 12¹/₄, havde jeg den ære at overrække kongen min åbningstale. Jeg sagde til ham: Sire, den gave, Deres majestæt tillader mig at offerere, er meget ubetydelig, men en stor konges billigelse kaster glans over de største bagateller. Jeg har helliget min pen til at ville skildre Deres majestæts handlinger. Deres regering, Sire, er dydens regimente; måtte den også være kunstens. — Han sagde til mig, at det glædede ham at se mig, og at han håbede, jeg vilde opføre mig vel. — Hvad er man ikke istand til, Sire, svarede jeg ham, når man er grebet af ønsket om at være Deres majestæt til behag? — Jeg er overtydet om, sagde han til mig, at denne institution er særdeles nyttig, og jeg hører med glæde, at officererne profiterer deraf, især søofficererne. — Jeg svarede, at det forholdt sig ganske rigtigt, at kadetterne var i majoritet, og at der var flere iblandt dem, som gjorde fremskridt og viste kappelyst. Den, sagde han, er meget nødvendig, især i begyndelsen. Jeg er meget tilfreds, tilføjede han derpå, og jeg trak mig tilbage.

Kl. 1 blev jeg forestillet for Dronningen, og kl. 1¹/₄ for prinsesse Charlotte“.

Resten af dagen gik hen med at gøre alle hoffets indflydelsesrige personer opvartning. La Beaumelle blev inviteret til taffel og til at overnatte på slottet. Fra alle sider hørte han de mest smigrende udtalelser, og det var intet under, om denne virak steg ham til hovedet. Navnlig var det franske parti ved hoffet henrykt, det tyske derimod, ret forståeligt, mindre begejstret, og det skal også være under påvirkning herfra, at Moltkes tidligere venlighed gik over til skarp uvilje, der endte med La Beaumelles afskedigelse. Men foreløbig havde han erobret alle, og indbydelserne strømmede ind til ham. Især kappedes grevinderne Schulemburg, Reventlow og Holstein om at se ham i deres saloner. Hans forhenværende elevs familie, overhofjægermester Grams, opgav ganske deres fornemme holdning og fraterniserede i den grad med ham, at de nu begyndte at tillægge de småvers og forskellige opmærksomheder, La Beaumelle nu og da havde sendt deres datter, en vis betydning. Der var tale om at betro den ældste prinsesse, Sofie Magdalenes opdragelse til ham, og i August kommer Moltke til ham og opfordrer ham til på fransk at skrive en Danmarks historie. Tanken om på denne måde at udbrede kendskab til vort land hos fremmede havde ofte været på tale mellem Bernstorff og Moltke, og vi vil i det følgende se, hvorledes de stadigt arbejder på at få dette sunde og patriotiske foretagende gennemført. Hidtil fandtes nemlig ingen dansk historie på et moderne fremmed sprog med undtagelse af Des Roches' tarvelige pluksammen. Når man nu henvendte sig til La Beaumelle, viser dette tydeligt, at man ikke ønskede noget lærd værk — thi hvorfra skulde han have kundskaber til at skrive et sådant? — men at man anerkendte hans per-

fektibilitet til at lægge stil og sving over enhver ting, han gav sig i kast med. Desuden var han og Des Roches f. t. de eneste literært dannede franskmænd i København. Moltke gjorde La Beaumelle glimrende løfter. Man lod ham vide, at han på enhver måde kunde vente understøttelse til sit arbejde, og stillede ham endog titlen „kgl. historiograf“ for øje.

Vi kender ikke La Beaumelles svar. Men det er også betydningsløst, thi inden næste måneds udgang har bladet vendt sig, og hele det fine selskabs kæledægge rejste bort fra landet. Når omslaget skete så brat, kan La Beaumelle tilskrive sig selv hele skylden herfor. Den letkøbte lykke ødelagde ham. I breve til broderen havde han overmodigt fortalt, hvordan alle lå for hans fødder, og givet sin spottelyst luft. Jean Angliviel advarede ham flere gange mod at spille for højt spil og om at lægge bånd på sin skarpe tunge, men det var for sent. La Beaumelle vilde endnu ikke vågne af lykkerusen. Han havde hele sin dag besat med visiter, selskaber, komedie, og havde også fundet en plads ved det grønne bord, som han nødigt forlod. La Beaumelle tabte undertiden her ret betydelige summer, og for at komme ud af kniben, fabrikerede han i sine fritimer artikler i massevis, som blev sendt rundt til forskellige udenlandske aviser, for på denne måde at skaffe sig penge. Der var ikke den ting, som han jo på sin raske og overfladiske måde vovede sig i kast med; hans jaskeri tog ingen sig vel nær, men desto mere de skarpe domme, han fældede om alt og alle, og hvorved beundrernes antal aftog, som hans fjenders voksede.

Det var dette, der fældede ham, og ikke som en

samtidig anonym mener, hans liderlige forhold og utugt [1]). Thi har La Beaumelles rygte heller ikke på dette punkt været pletfrit, så var det ikke det eneste i datidens København, der var medtaget, og over sligt hverken forundredes eller forargedes man i rokokoens galante tidsalder. La Beaumelle havde ofte i sine forelæsninger indladt sig på digressioner af meget frisindet natur, både i filosofisk og politisk retning. Sligt kunde man hviske i krogene, men det gik ikke an at sige det højt, og da La Beaumelle nu ovenikøbet — formodentlig tildels af pengetrang — udgav en bog, der vrimlede af sådanne udfald, indså man på højere steder, at det i længden ikke gik an at beholde en så vidtløftig herre hos sig. Denne bog „Mes Pensées“ udkom i september 1751.

Den vakte straks særdeles opsigt både hos os og i udlandet. La Beaumelle havde ikke sat sit navn på titelbladet, men undertegnet fortalen: Gonia de Palajos (ɔ: Gammel-Strand). I København vidste man snart, hvem forfatteren var, men i Paris og Berlin tilskrev man i begyndelsen Montesquieu eller Voltaire bogen. I Frankrig blev den kort efter konfiskeret af politiet. Et tydeligt bevis på bogens popularitet er dens 12 udgaver foruden oversættelser i forskellige sprog. Den blev sidste gang optrykt i Berlin 1780.

Iøvrigt er bogens forhistorie et nok så interessant vidnesbyrd om dens forfatters dristighed som selve indholdet, hvoraf vi i det foregående har givet enkelte prøver [2]). Da den tillige giver et interessant bidrag til vor

[1]) Håndskrevne bemærkninger i „Mes Pensées“ i Hjelmstjernes saml. 2767.

[2]) Den findes kun i det ovennævnte håndskrevne tillæg til „Mes Pensées“ i Hjelmstjernes saml. 2767.

hjemlige censurs historie i forrige århundrede, vil vi ikke forbigå den, så meget mere som den formodentlig ikke er almindelig kendt.

Som alle andre skrifter blev „Mes Pensées“ i manuskript sendt til censor, professor Anchersen, der forbavset over bogens frisprog havde nok at gøre med at overstrege, hvad absolut ikke kunde tåles, og med i marginen at foreslå rettelser og forandringer til, hvad der efter hans personlige mening var urigtigt og burde mildnes. På nogle punkter rettede La Beaumelle sig efter censors bemærkninger, men i ungdommeligt overmod skrev han adskillige steder den gamle tekst ord for ord over det udslettede, så at bogtrykker Glasing troede, det var censors rettelser. Andre udstregede stykker lod han ganske vist i ro på det sted, hvor de var udslettede, men indførte dem atter i bogens sidste ark uden censors vidende. Den anonyme skribent forklarer nu, hvorledes han har fået at vide, hvilke censors originale rettelser var, hvorledes den oprindelige tekst lød, og hvor vidt La Beaumelle har lempet sig.

„Da skriftet var fuldtrykt, og måske han selv har givet andre det at læse, eller og at fra bogtrykkersvendene nogle eksemplarer vare udkomne iblandt folk, og han havde hørt nogle derom raisonnere, lod han først nogle blade trykke om. Men enten denne omtryk skete, fordi han selv vel mærkede, at der vilde blive mere på bogen at sige eller og det skete for at disputere bogtrykkeren den resterende løn, så fordrede han først manuskriptet tilbage, og da det ikke vilde lykkes, så vilde han bilde publico ind, at bogtrykkeren havde forfalsket skriftet og fyldt det med urimeligheder“.

I „Nouvelles Littéraires de Copenhague“ for 6. Sep-

tember finde vi også meget rigtigt La Beaumelle farende frem med grove beskyldninger mod bogtrykkeren for at have udspredt eksemplarer, der er fulde af fejl og meningsløsheder, og han beder alle, der måtte være i besiddelse af sådanne eksemplarer, at aflevere ham det første tryk, som de så vil få erstattede med eksemplarer af andet tryk. — I næste nummer har bogtrykkeren ordet. Han tilbageviser beskyldningen og erklærer, at da forfatteren har set korrektur på hvert ark, kan der ingen andre fejl være tale om end hans egne.

„Denne avis-krig“, fortsætter anonymen, „opvakte curieusité, og derfor skaffede man sig et eksemplar, så og de omtrykte blade, og tillige lånte af bogtrykkeren autors apographum blad for blad, hvoraf både kunde ses, at intet var trykt, uden hvad autor selv havde skrevet, så og kunde ses, hvad censor havde corrigeret eller advaret, eller rent udslettet, men man mærkede og, at der var nogle blade af autore selv rent omskrevne, hvilket man kunde se både af papirets størrelse og pennens forandring, hvoraf man sluttede, at der i de blade må første gang have været grovere ting, som censor ganske har kasseret, i hvilken tanke man og ikke tog fejl, som kan ses af censoris fortrolige advarsel til ham i et latinsk brev, hvor der meldes om nogle ting, som hverken findes i det trykte eller i manuskriptet, altså er de blade af autore selv omskrevne“.

Vi anfører her nogle prøver, der dels viser, hvor pedantisk, barnagtig og intetsigende datidens censur var, selv i en retsindet og begavet mands hænder som Anchersens, dels, hvor lidet La Beaumelle generede sig for at sige sin hjærtens mening.

Når La Beaumelle i 57. Pensée morer sig med at

skrive en så paradoksal sætning: „Jo mægtigere en fyrste er i sit eget land, desto mindre er han det overfor et fremmed“ --- er censor straks på færde med i margen at fremsætte eksempler på denne påstands uholdbarhed og tilføje sit „deleatur“, som forfatteren ikke følger og vel forresten heller ikke her behøvede at følge. Oftest angår censors bemærkninger slige bagateller, og de er jævnlig holdte i en formynderagtig og faderlig tone. Man kan ikke fragå, at censor flere steder har overskredet sin kompetence. Hvor latterligt er det ikke af censor, når La Beaumelle har skrevet, at hvis en konge ikke har religion, må han i hvert fald lade, som han har det, at forlange den sidste sætning strøgen, for at ikke læseren skal tro, at forfatteren råder til hykleri. Men på den anden side var det både frækt og dumdristigt af La Beaumelle at slå en tyk streg over censors korte og knappe „*d*“, når dette ikke var givet i form af råd, men antydede et slet og ret forbud. Vi kan også nævne eksempler herpå i Pensée 100: „En konge uden maitresse er vel agtelse værd, hvis han på samme tid ikke er devot“, og Pensée 112: „Politikerne, moralprædikanterne og theologerne har det fælles, at de foresætter sig at lede menneskene til fuldkommengørelse, men bliver meget vrede, hvis de nåer så vidt“. Da La Beaumelle havde vist det dumme i Ludvig XIV's beslutning: ikke at erobre Holland, men revse det for dets trodsighed, og det kloge i Ludvig XV's adfærd, at dysse landet i søvn og således ruinere det, og endelig påstået, at Holland ved at vælge en arvelig statholder imødekom Frankrigs interesser — „thi et land taber i rigdom i samme forhold, som det taber i frihed“ — var også det galt, og censor erklærede det for stridende mod sund

fornuft. „Men autor havde så stor behag derudi, at han ikke vilde udelade det“.

I enkelte punkter var La Beaumelle dog klog nok til at give efter, måske bevæget ved et meget indtrængende og hvast brev fra Anchersen. Han havde således opkastet det spørgsmål: Hvad forstår man ved en duelig minister? og besvaret det satirisk med disse ord: „En minister, som hverken har tro, æresfølelse eller dyd“. Dette minder ikke så lidt om P. A. Heibergs „Sproggranskning“, men var neppe bleven optaget gunstigere halvtredsinstyve år tidligere, end det senere blev. Det forsvandt da også klogeligt af manuskriptet. Det samme var tilfældet med en lovprisning af det polske folks valgfrihed. Men værst af alt var det dog, at han et sted havde skrevet, at det og det skulde kongen af Danmark gøre, og tilføjet, at han ønskede at være konge i Danmark blot i to gange 24 timer, så vilde han ophæve al rang, al distinktion og al formuesforskel, og selv vælge sine embedsmænd. Så måtte hele verden dømme, om der nogensinde havde levet nogen større og kristeligere konge. I den anledning skrev censor til ham: „Alt det fordømmer jeg, og tillader ikke, at det bliver trykt. Danmark trænger ikke til dine råd, og endnu mindre Danmarks så kloge konge. Det er for galt og utåleligt, at du, der er en fremmed, og næsten helt ukyndig i vor historie og offentlige ret, vil lære kongen og gamle borgere den kunst at regere. Hvis du virkelig kan give noget godt råd, så lad kongen og hans rådgivere i al stilhed få det at vide. Men hvad gavner det, at du tilbyder en uerfaren ungdom og pøblen dine politiske kandestøberier. . . Ved Gud og mennesker beder jeg dig, hvis du bryder dig om dit gode navn og rygte,

lad det latterlige overmod fare. Thi hvis du skriver sligt, må folk jo tro om dig, at du, der vil være konge og kejser, er en gøgler og latterlig fredsforstyrrer, der vil omstyrte orden og lydighed i dit eget kongerige og indføre lovløse tilstande". Dette hjalp, og disse steder blev strøgne. —

Af alle de mange og forskellige domme, som lød om „Mes Pensées", er marquis d'Argensons den mest karakteristiske og rammer bedst: „Henved halvdelen er fortræffelig skreven, den ene fjerdedel er mådelig og den anden fuld af vrøvl („rempli de pensées fausses")[1]).

„Mes Pensées" var tilegnet La Beaumelles broder, og i fortalen havde han nok så overlegent ytret: „Hvis min bog behager dig, vil det glæde mig meget, hvis den mishager publikum, vil jeg hverken blive bedrøvet eller overrasket derover." Og i forudfølelsen af, at hans værk vilde vække opsigt, havde han givet det undertitlen: Qu'en dira-t-on?

Når man i forvejen har studeret La Beaumelle som forfatter til „La Spectatrice danoise", vil man ikke lære ham synderligt bedre at kende ved at læse „Mes Pensées". Her er den samme elegante stil, mange træffende og korte domme, men også den samme mangel på personlighed og samme — og endnu mere iøjnefaldende — umodenhed og løshed i anskuelser. Nogle af de gode bemærkninger skyldes ham selv, andre er plukkede snart hos den ene, snart hos den anden af samtidens betydeligere ånder. Vi studser i øjeblikket, når vi p. 147 læser: „Det er hverken guld eller sølv, der skaber en nations rigdom; det er arbejde", og undrer os, om vi

[1]) Mémoires d'Argenson. Éd. Jaunet. IV. 70.

her skulde finde en forløber for Adam Smith, indtil det ved nærmere eftersyn viser sig, at Boisguillebert, La Beaumelles landsmand og merkantilismens første betydelige bekæmper, omtrent har sagt det samme og henvist til agerbrug og industri som et lands sande indtægtskilder. Og den slags små spirituelle fyrværkerier findes her mange af, så korte som aforismer og lagte an på at bide sig fast i hukommelsen og vække beundring for forfatteren, f. eks.: Det er forbi med fædrelandskærligheden, når den først begynder at blive genstand for ros (P. 199). Selv om også en del af dem skyldes La Beaumelle selv, uden at deres oprindelse i hvert fald kan påvises andensteds, må man alligevel ikke i for høj grad beundre ham. Thi den kunst at skrive åndrige aforismer er slet ikke så svær, som den ser ud til, når man blot går skematisk tilværks og i forvejen har inddelt sine emner i de nødvendige rubriker. Det hele er som oftest kun en matematisk tankeleg.

Beundringsværdige er derimod de ypperlige små malerier, La Beaumelle har udkastet af Richelieu og Fleury som statsmænd (Pensées 67 & 104). Det er iøvrigt meget vanskeligt at blive klog på, hvor La Beaumelle stiller sig i politisk henseende. Nys så vi, at han i høje toner priste den polske konstitution, men et andet sted kalder han sig „Zélé partisan de l'autorité royale“ og roser den franske regerings lovstridige holdning overfor parlamentet (P. 92), et tredje finder han den svenske konstitution beundringsværdig (P. 239), et fjerde véd han ikke alt det gode, han vil sige om den danske enevoldskonge, og et femte endelig taler han den gamle adels sag og siger, forresten ikke ueffent: „De fyrster, som ydmyger adelen, gør sig skyldige i en modsigelse; thi på

samme tid de vil overbevise deres undersåtter om, at fødsel kun giver små privilegier, vil de bringe dem til at tro, at den giver den største af alle. De glemmer, at de skylder den magten" (P. 70). Sandsynligvis mente La Beaumelle personligt hverken det ene eller det andet. Når han blot, den journalistiske taskenspiller han er, kan spille boldt med begreberne og vekselvis bringe dem til at tage sig ud under sin routinemæssige behandling, er han tilfreds. Han går aldrig af vejen for en åndrighed, den være ægte eller forloren. Der er slet ikke tale om nogen personlig overbevisning. Der er ikke det mindste af en reformator eller samfundsomstyrter ved ham, og derfor taber man snart interessen for ham. Dette forhindrer jo på ingen måde, at han kan sige gode og sande ting, således f. eks. om lakajuvæsnet. Men til syvende og sidst gælder det for ham kun om at stille sig selv i relief og skabe reklame om sit navn. Denne vanvittige forfængelighed og misforståede ærgærrighedsfølelse må have været større end hans evne til at beregne personlig fordel. Thi han vilde ikke have båret sig så uklogt og uforsigtigt ad, hvis han stræbte efter at skabe sig en betydelig position her i landet. Kun hans religiøse overbevisning synes ægte, selv om man rigtignok også bliver lidt betænkelig ved netop hos ham, om hvis privatliv der ikke gik de bedste rygter, at læse følgende: „At have religion og ikke at have gode sæder, vidner ikke alene om et fordærvet hjærte, men endnu mere om en dårlig forstand. Det er at tro, at den højeste dyd ikke er uforenelig med lasten; det er det farligste og mest absurde kætteri" (P. 58).

La Beaumelle havde sluttet sin bog med at citere Frederik V.s ord: Je ne veux pas, que le génie soit

contraint dans mon pays. Men om han end selv mente, at disse passede på ham, og at han derved havde taget al mulig reservation mod visse ubehageligheder, var man i regeringskredse ked af dette urolige hoved, der ikke kunde tæmme sin tunge. Da de advarsler, Moltke flere gange havde givet ham, ikke havde frugtet mere, end at han kunde udgive en bog som „Mes Pensées“, besluttede man i al stilhed at skille sig af med La Beaumelle, inden han voldte videre ulejlighed. Han havde desuden ved sin overmodige adfærd i løbet af de sidste måneder skaffet sig mange fjender, der nu gærne skød bag på den hældende vogn og var ivrige i at skildre ham som en i alle måder farlig person. Om Holberg ved denne lejlighed også har spillet en rolle, som Taphanel siger, må stå hen. I og for sig er det ikke usandsynligt; vi kender i hvert fald Holbergs sindelag overfor La Beaumelle. Den 15. September får denne gennem et brev fra sin ven, greve Schmettau, første gang nys om den truende unåde. Schmettau skriver bl. a.: „Blandt de nyheder, der er kommen mig i hænde, angår en af dem, der har gjort mig mest ondt, Dem. De kender mit venskab for Dem. Derfor vil De tilgive mig, at jeg siger Dem, at jeg er vel underrettet, og jeg bevidner Dem den store sorg, jeg vilde føle, hvis det kunde skade Dem, som er sket. Jeg kender for vel den værdige hofmarechals hæderlige karakter til at tvivle om, at hans mening om Dem har forandret sig; men jeg tilstår, at det vilde gøre mig meget ondt, hvis De gav Deres fjender, hvoraf De utvivlsomt har ikke få, for god en lejlighed til at svække hofmarechallens interesse for Dem. De er for godt et hoved til ikke at føle alle følgerne heraf og til ikke at fordoble Deres opmærksomhed

for at undgå enhver lejlighed, der kan give anledning til den mindste bebrejdelse mod Dem" [1]).

Dette har dog ikke hjulpet. La Beaumelles skæbne var allerede afgjort. I hans dagbog hedder det under 25. Septbr. kort og godt: Man har rådet mig til at forlange min afsked, under d. 27. s. m.: Jeg har forlangt den, og under 3. Oktober: Jeg har fået den.

Hermed var La Beaumelles rolle i København udspillet. Han havde nu kun at sige det gæstfri Danmark farvel. For hurtigt at blive ham kvit, tilstod man ham 300 rdlr. i rejse-penge. At han inden sin afrejse indgav en regning til Moltke på 120 rdlr. for nogle kongelige pager, der havde besøgt hans privat-kollegier, er der ingen grund at forarges over. Dertil var han i sin gode ret, og han fik da også regningen betalt. Hos den franske gesandt, l'abbé Lemaire, havde La Beaumelle bl. a. truffet den preussiske chargé d'affaires. Han havde hjulpet ham med nogle sange og fik nu til gengæld nogle anbefalinger, bl. a. til lord Tyrconnel, den franske gesandt i Berlin. Schmettau og greve Rantzau medgav ham også rekommendationer. Den 30. Oktober 1751 forlod han København og gik til Berlin.

I Wasserschlebens samlinger på det kgl. bibliothek findes et brev fra La Beaumelle, afsendt det følgende år til Wasserschleben, Bernstorffs sekretær, vistnok da denne var i Paris, hvor La Beaumelle da opholdt sig. Det er en underlig blanding af en undskyldningsskrivelse, pukken på forment ret og beklagelse over lidt uret. Da det i flere henseender giver bidrag til La Beaumelles person, således er et talende vidnesbyrd om hans selv-

---

[1]) Revue d'Histoire littéraire de France. II. S. 218 ff.

følelse, og ikke tidligere har været trykt eller benyttet, meddeles det her:

„Jeg vilde forlængst have haft den ære at gøre min opvartning hos Dem, ligesom også hos ministren hos den konge, som jeg beundrer, ærer og tilbeder, hvis der ikke havde vist sig vanskeligheder for mig, der hindrer mig i at vise mig. Utvivlsomt véd De, at man har lagt mig „Qu'en dira-t'on?“ til last. Imidlertid er denne bog bleven trykt i København med censors billigelse og dernæst publiceret med hof-marechalens bifald. Kongen havde først læst den, og da jeg vilde undertrykke den, blev jeg opmuntret ved en ytring, der forefaldt i anledning af mig, og som jeg aftrykte ved slutningen af min bog: jeg vil ikke, at der lægges hindringer i vejen for geniet i mit land. Jeg smigrede mig med, at jeg i Dem vilde finde en beskytter, så snart De var bleven underrettet om disse særlige omstændigheder; men med virkelig sorg erfarede jeg, at De var bleven indtagen imod mig; og det gør mig særdeles ondt at være så ilde anskreven hos en så anset mand som Dem. Hvis jeg havde den ære at være kendt af Dem, vilde De sikkert opgive disse fordomme. Giv mig lov til at rive Dem ud af dem. Man har sagt Dem, at jeg stod i taknemligheds-gæld til marechalen; det er rigtigt — jeg skyldte ham uendelig meget, men at jeg har ført utilbørlig tale om ham, er løgn. Jeg har den største ærbødighed og den mest levende erkendtlighedsfølelse overfor greve Moltke, og jeg har kun talt godt om ham. Man har ligeledes ført Dem bag lyset, når man har fortalt Dem, at kongen havde tilgivet mig to eller tre fejltrin. Han har ikke tilgivet mig et eneste, og man har ikke haft noget at

bebrejde mig. Det er lige så urigtigt, når man har forsikret Dem, at jeg meget pludselig var rejst fra København. Jeg rejste først ti uger, efter at jeg havde taget min afsked [1]); jeg rejste sammen med den preussiske gesandt til Berlin, da man gav mig store forhåbninger. Lige til det sidste boede jeg på Charlottenborg. Alle de, med hvem jeg havde stået i forbindelse, skiltes med sorg fra mig. Man har ligeledes givet Dem fejl besked, hvis man har sagt Dem, at jeg var ilde anskreven hos greve Bernstorff. Da jeg havde den ære at gøre afskedsvisit hos ministren, sagde han til mig: „Jeg havde smigret mig med, at vi skulde have levet længere sammen". Disse ord er for ærefulde for mig, til at jeg nogensinde skulde glemme dem, og hvis De vil oplyses om hans sande følelser overfor mig, skal jeg have den ære at sende Dem tre, fire breve fra ham, som beviser, at det hverken har været hans eller kongens hensigt, at jeg skulde jages bort fra Danmark, som han ønskede at kalde mig tilbage til, som De kan se af de samme breve. Dette er, hvad jeg havde på hjærte. Hvis det var bleven mig tilladt at gøre Dem min opvartning, som det var min hensigt, smigrer jeg mig med det håb, at De vilde have slået en tyk streg over min ukloge adfærd i Altona [2]): jeg var der kun efter greve Schulemburgs ordre, som vilde tale med mig og i et brev bevidnede mig sin sorg over ikke at have set mig. Man har sagt mig, at De har tabt alt for mig; men jeg kan ikke tro, at De vil forfølge en af Danmarks mest trofaste tilhængere, eller at De med den finfølelse, som alle véd Dem i besiddelse af, vilde vælge dette tidspunkt til at forfølge

---

[1]) Dette er jo falsk — det var kun fem uger.
[2]) Hvortil dette sigter, er ikke muligt at opklare.

mig. De har for megen billighedsfølelse til at ville chikanere en ulykkelig. Tillad mig endnu at tilføje, at Mme de Maintenons breve, hvoraf jeg har den ære at være udgiver, ikke er offentliggjorte af mig; jeg havde ganske vist samlet en hundred stykker, men atter skilt mig ved dem. Marechal de Noailles, hvis bistand jeg søgte, har ikke svaret mig et ord, og Hr. de Caylus svarede mig kun angående den levnedsbeskrivelse af Mme Maintenon, jeg dengang påtænkte, men senere har opgivet, at jeg havde påtaget mig et meget vanskeligt hverv.

Jeg har troet at skylde Dem disse oplysninger. Jeg vilde føle mig knust, hvis greve Bernstorff, ledet af falske forestillinger, vrededes på mig. Jeg beder Dem tilskrive dette brev de ærbødige følelser, med hvilke jeg forbliver

Deres o. s. v.

Angliviel de La Beaumelle".

29. Oktober 1752.

Dette brev, hvis stærkt advokatoriske tone tydeligt røber, at brevskriveren ikke har den reneste samvittighed, og som til syvende og sidst vel gik ud på ved hjælp af Bernstorffs sekretær atter at skaffe La Beaumelle en post i Danmark under hans forhåndenværende vanskelige forhold, kan ikke helt forståes, når vi ikke forfølger dets forfatters videre skæbne. Da denne imidlertid egentlig ikke vedkommer os i den forbindelse, hvori vi her har behandlet La Beaumelle, nemlig som fransk literat i Danmark, kan vi kun give en skitsemæssig antydning af hans senere livsfata.

I den 49. Pensée havde La Beaumelle været så uklog at skrive følgende: „Man gennemgå den gamle og den nye historie, og man vil ikke finde et eneste eksem-

pel på en fyrste, som har givet 7000 daler i pension til en literat i hans egenskab som sådan. Der har været større digtere end Voltaire, men der har aldrig været nogen så rigt belønnet. Kongen af Preussen overvælder talentfulde folk med velgærninger af samme årsager, som bringer en lille tysk fyrste til kongeligt at belønne en nar eller en dværg". Man kan godt sige, at al La Beaumelles senere ulykke daterer sig fra disse ord. Voltaire havde læst dem og bidt så godt mærke i dem, at han aldrig senere glemte dem. Da La Beaumelle besøgte ham i Berlin, lod han dog i begyndelsen som ingenting, men bad tværtimod La Beaumelle om at låne sig „Mes Pensées". Dette var La Beaumelle dristig nok til at gøre, og da Voltaire, næste gang de traf sammen, på skrømt gjorde ham en mild bebrejdelse for hans hårde ord, føjede han en uklogskab til den tidligere ved kådmundet at svare, at i den næste udgave skulde Voltaires navn nok forsvinde, thi i den skulde kun betydelige mænd med. Voltaires raseri og had kendte fra nu af ingen grænser, og det forfulgte La Beaumelle lige til hans dødsdag. Det var en let sag for Voltaire at sværte La Beaumelles rygte så grundigt i Berlin, at han snart måtte forlade byen, hvor han havde drømt om at blive ligeså fyrsteligt belønnet som sine betydelige landsmænd ved hoffet i Potsdam [1]). Efter nogle måneders eventyrlig omflakken i Vesttyskland, slog han sig for kort tid ned i Frankfurt a. M., hvor han pány udæskede Voltaire ved at udgive dennes „Siècle de Louis XIV" med en mængde noter, i hvilke La Beaumelle overlegent påviste alle Voltaires urigtigheder og grænseløse overfladiskhed.

---

[1]) Efter Nisards: Les ennemis de Voltaire, s. 352 ff.

Voltaire rasede og vilde have sin modstander dømt for eftertryk. La Beaumelle ventede dog ikke på lovens rammende hånd, men var kort efter i Paris, hvor vi finder ham sysselsat med de arbejder til Mme Maintenons historie, som brevet til Wasserschleben omtaler. Voltaire griber da til det for ham ret uklædelige middel at anklage sin fjende hos den franske regjering for nogle formentlig illoyale bemærkninger om huset Orléans i andet bind af noterne til „Siècle de Louis XIV"; samtidigt udsendte han et „Supplément du Siècle de Louis XIV", hvori han rettede de mest ærerørige beskyldninger mod La Beaumelle og bl. a. påduttede ham at have stjålet de udgivne Maintenonske breve. Hans angivelse gjorde sin virkning. La Beaumelle blev fængslet og sad en del af året 1753 i Bastillen. Medens han var derinde, skrev en anden af Voltaires fjender, mathematikeren Maupertuis, en redegørelse til publikum om dennes skammelige forfølgelse [1]), i La Beaumelles navn, og da La Beaumelle snart efter igen kom ud, offentliggjorde han selv „Réponse au Supplément du Siècle de Louis XIV", hvori Voltaires beskyldninger tilbagevistes, og striden iøvrigt fortsattes i det skarpeste ordelag. De nærmest følgende år var La Beaumelle med hertugen af Noailles' bistand beskæftiget med en levnedshistorie af Mme Maintenon i 6 bind [2]), støttet på nye breve, som — forresten meget slet — blev udgivne i 9 bind [3]). Også her fandt Voltaire et svagt punkt og fik i 1756 La Beaumelle

---

[1]) Lettres sur mes démêlés avec M. Voltaire, 1753.
[2]) Mém. à l'histoire de M. de Maintenon. 1—6. Amsterdam. 1755—56.
[3]) Lettres de M. de Maintenon. Amsterdam 1756.

pány indespærret på grund af ærekrænkende beskyldninger mod det østrigske hus. Denne gang trak fængslingen længere ud, og La Beaumelle slap kun fri mod at blive forvist fra Paris og med forbud mod at lade noget trykke. Han drog da til sin fødeegn og opholdt sig en tidlang hos sin broder. De mange manuskripter, han har efterladt sig, og som nu findes i familien Angliviels eje, tyder på, at disse år ikke er gåede hen med lediggang [1]). Nogle år efter rehabiliterede han sit ry ved sit smukke forsvar for den reformerte familie Calas i Toulouse, som var bleven uretfærdigt anklaget. Dette ærgrede naturligvis Voltaire, der var interesseret i samme sag ved sit skrift „Sur la tolérance", og da La Beaumelles timelige lykke begyndte at stige ved hans ægteskab med en formuende enke Rose Victoire Nicol i 1764, prøvede han først på at få dette ægteskab omstyrtet, og da dette mislykkedes, rettede han nye beskyldninger mod La Beaumelle for at have skrevet 94 fornærmelige og anonyme breve til ham. Denne gang tog regeringen imidlertid intet hensyn til Voltaires klager, og at La Beaumelle også med årene er bleven besindigere og er træt af kampen, kan ses deraf, at han opgiver at svare Voltaire. „Min retfærdiggørelse — skriver han meget fornuftigt — vil blive læst af nogle af min samtid, men snart blive glemt, medens Voltaires krænkelser vil blive almindeligt kendte af de kommende århundreder, siden den er optagen i hans værker. Det kan da hænde, at jeg trods min retfærdiggørelse dog vil

---

[1]) Han skrev bl. a. på en historisk roman „Mémoires du grand chancelier du Danemarck" og på en levnedsskildring af dronning Christine. Desuden forfattede han flere afhandlinger om den reformerte lære.

blive miskendt. Mit århundrede beklager mig vel, men eftertiden miskender mig" [1]).

Trods alle Voltaires bestræbelser i modsat retning blev La Beaumelles forvisning hævet i 1770, og han opnåede endog en ansættelse på nationalbibliotheket i Paris. I 1773 døde han.

II.

Jean Blaise Des Roches er allerede nævnet i det foregående. Han var født i La Rochelle i slutningen af det 17. årh. og foregav at være af adelig familie fra Poitou, hvorfor han kaldte sig de Parthenay. I sin fødeby havde han beklædt et embede som advokat og haft en bestilling ved finanserne, men som reformert er han sandsynligvis bleven fortrædiget; vi finder ham i hvert fald i Holland omkr. 1730. Her synes han at have udfoldet en meget betydelig literær virksomhed. Foruden at være korrespondent til forskellige evropæiske aviser, knyttede han sit navn til adskillige, i hvert fald i omfang betydelige, foretagender. Sammen med La Martinière og La Barre redigerede han således bl. a. et historisk tidsskrift i 46 bind, „Mémoires historiques pour le siècle courant avec des réflexions", der udkom i Amsterdam fra 1728—1740 [2]). Der er hverken talent eller interesse for arbejdet at spore hos ham. Alt hvad han præsterer, er fabrikarbejde, og leverancerne sker naturligvis efter aftale med forskellige amsterdamske boghandlere. I 1730—31 udsendte han en „Histoire de Dannemarc avant & depuis l'Établissement de

[1]) Nicolas, Histoire littéraire de Nimes II, S. 315.
[2]) Stolpe, Dagspressen IV, s. 63 ff. og dér citerede kilder.

la Monarchie" i syv bind; det følgende år kom en ny udgave i Paris i ni bind, af hvilke det sidste var ført frem til den nærmeste tid og bar undertitlen: „Journal historique des faits arrivez depuis la mort de Chr. V jusqu'au 1. Janvier 1732". Den første edition var tilegnet Frederik IV, den sidste naturligvis hans efterfølger.

Dette store arbejde har ikke den allerringeste værdi. Det er en, endda tarvelig, kompilation af Pontanus' og Meursius' på latin skrevne Danmarkshistorier, der i lange stykker er fulgte næsten ordret. Flere andre forfattere er vel citerede, som Huitfeld, Torfæus o. fl., men det er altsammen andenhåndscitater, thi Des Roches kunde ikke dansk. I hvert fald følger Des Roches ikke Torfæus' kongerække, men derimod uden at blinke den gullandske hypothese. Han tager vel nok forbehold mod alt, hvad der berettes om de gamle konger, men alligevel fortæller han både om Gomer II, der 1850 efter verdens skabelse førte Scyther til Cimbrien, og om mange andre mærkværdigheder. Første bind nåer ikke længere end til kong Snio (378 f. k. f.). At så godt som alle stednavne er galt afskrevne eller trykte (f. eks. Rypen for Rygen, Skorsor for Korsør), forundrer ikke. Kun hvor forfatteren kan få anledning til at snerte gejstligheden, som han åbenbart intet har tilovers for, mærker man noget til ham. Han beskylder saaledes Saxo for at være „smittet af den gejstlige herskesyges gift". Da Des Roches nærmer sig nutiden, bliver fremstillingen rent annalistisk. I anledning af begivenheden 1660 erklærer han, at det er vanskeligt at sige, hvilken regeringsform der må foretrækkes; men en sætning som: „Ingen sukkede over den døende frihed" giver dog en antydning af, i hvilken retning hans sympathier går, hvad hans stilling som reformert flygtning

jo ydermere bekræfter. Tilsidst har han naturligvis kun turdet behandle udenrigspolitiken. Man fåer iøvrigt et godt begreb om Des Roches opfattelse af sin forfattervirksomhed, når man ser, at der i Pariser-udgaven i sidste bind fra s. 177 findes tilføjet en længere afhandling med overskriften „État présent du Dannemarc". Et par siders læsning er nok til at overbevise læseren om, at Des Roches ikke kan være forfatteren, men hvor forbavses man ikke, når man kort efter opdager, at det blot er en fransk oversættelse af Molesworths berømte — eller berygtede — „An Account of Denmark", uden at Des Roches nogensinde har nævnet dette. Han har vistnok ment, at niende bind af hans egen historie fyldte for lidt, og forøvrigt har det så været ham ligegyldigt, hvor han tog resten fra. Hine tiders literære samvittighed var jo ikke så øm.

Man kendte godt Des Roches' arbejde i Danmark, men man var her hjemme fulgt så godt med på historieforskningens område — det er Grams tid —, at man hurtigt var på det rene med, hvor lidet det var værd og ganske ignorerede det, da der senere var tale om at skrive en dansk historie på fransk. Endog en fremmed, den franske gesandt i Danmark, grev Plelo, skrev til en ven: „Jeg sender Dig sidste bind af den danske historie tilbage. Jeg er ganske enig med Dig i, at sligt sammenrodet smøreri, der er fuldt af så mange usandfærdigheder og forkertheder, ikke kan være hr. Des Roches værk, men må skrive sig fra en ligeså ukyndig som uforskammet boghandler" [1]).

---

[1]) Smudsbladet i Gml. kongl. saml. 949. Fol. (Busæus: Historisk Journal el. Dag-Register over det fornemste af Friderich IV's Levnets- og Regierings Fremdragelse og Tilfælde.)

Det er altså næppe dette arbejde, der har bragt Des Roches til Danmark, og det er i det hele sandsynligere, at han af sig selv er kommen her ind, end at man har haft bud efter ham. Måske forretningerne i Amsterdam er gåede slet, og han har da villet søge et nyt felt for sin virksomhed i det land, hvis historie han havde skrevet. Men dette er kun en hypothese. Da det nævnte tidsskrift, af hvilket han var medredaktør, standser 1740, er det rimeligt, at han da først har forladt Holland. Vi træffer ikke hans navn hos os, før det i 1741 af den nedsatte mynt- og medaljekommission overdroges ham at forfatte en beskrivende tekst af medaljerne på fransk; tillige påtog han sig at levere stik af alle mynter og medaljer. Hele arbejdet var efter hans egen opgivelse beregnet på at være færdigt i løbet af tre år; foreløbig oppebar han af regeringen en årlig pension, og når han var færdig, havde man tænkt på at anbringe ham på Sorø-Akademi, „da sammesteds ikke alene behøves en fransk informator eller professor, men også een, som forstår at docere geografi, historie og andre smukke videnskaber, hvorudi han havde meget god kundskab“ [1]). Heraf blev der dog intet, og Des Roches blev heller aldrig færdig med sit arbejde for myntkommissionen. Men iøvrigt blev han brugt til, hvad der kunde falde for. Videnskabernes selskab betroede ham således at levere en oversættelse af Nordens ægyptiske rejse [2]), og regeringen brugte ham til at skrive politiske korrespondancer til indrykkelse i hollandske og tyske aviser. Samtidigt fortsatte han selv sin journalistiske

---

[1]) Molbech, Videnskabernes Selskabs Historie, s. 9.

[2]) Han oversatte bl. a. også Holbergs Moralske Tanker, og v. Havens Efterretninger om det russiske Rige,

virksomhed. Dette tyder på, at man på højere steder har haft tillid til ham, men iøvrigt kender man kun såre lidt til hans skæbne her i Danmark, og det er ikke lykkedes mig at opspore stort mere. Det synes dog at kunne anses for givet, at han har levet i meget små kår. I 1745 fik han Videnskabernes selskab til at give sig et forskud på 600 rdlr., og næste år begærede han kongeligt protektorium mod sine kreditorer[1]). I 1751 udsendte han et „Udkast til et stedsevarende Sælskabs Oprettelse, hvorved Giftermåle kunde understøttes og forfremmes, Enker og Enke-Mænd husvales, gamle, skrøbelige og udtiente Folk af alle Stænder underholdes på deres Alderdom, samt Fader- og Moderløse Børn opdrages“. Det var en art lotteri, som det også lykkedes ham at skaffe sig kgl. tilladelse til at indrette. For at få større tilløb havde han givet det en filantropisk karakter, og derved opnåede han også at få tre ansete københavnske borgere, justitsråd v. Buchwald, højesteassessor v. Hofman og oberauditeur Bruun til at lægge navn til som direktører. Selv betingede han sig titel af „societetets administrateur“, en douceur af 600 rdlr. for sin gode idé og desuden årligt et „billigt salarium“. Af Overskudet skulde 10 % tilbageholdes, af hvilke halvdelen skulde deles i fire partier og anvendes til præmier 1) for dem, som gifter sig, 2) som pension for enker og enke-mænd, 3) for gamle og svage folk, som er over 60 år, 4) til underhold for fader- og moderløse børn. De andre 5 % skulde bruges til opførelse af en bygning for gamle og udtjente officerer, soldater og matroser. Des Roches ventede sig meget af dette selskab, som det

[1]) Molbech, Vidensk. Selskabs Historie, s. 9, noten.

fremgår af indbydelsen, hvor det bl. a. hedder: ... „Hvor vil tilløbet ikke blive stort! Kærlighed til vor næste vil trække mange, den anseelige gevinst, som kan fåes, vil lokke en stor del, og de nye aktier, som selskabet uddeler tid efter anden gratis og for intet, vil mærkeligen forøge interessenternes tal. Vi er forsikrede om, at en stor hob enker, enke-mænd, gamle, svage og udtjente folk, samt fader- og moderløse børn vil umage sig for at blive delagtige i dette selskab, hvilket for dem vilde blive den anden Bethesda Dam, som de håber, at General Landets Oeconomie og Commerce-Collegium ligesom englen skulde røre i, ved at forskaffe selskabet kgl. majestæts allern. konfirmation på de efterfølgende artikler". Tilladelsen blev som sagt også givet, men ellers strandede Des Roches' håb om ad denne vej at skaffe sig et levebrød. Man åbnede et kontor til indtegning af interessenter i auditør Bruuns gård i Admiralgaden; men interessenterne har formodentlig været altfor få, thi vi hører ikke senere fra selskabet.

Fra 1753—1760 deltog Des Roches sammen med Mallet i udgivelsen af det literære tidsskrift „Mercure Danois" (se nedenfor s. 74 under Mallet).

Næste gang, vi træffer hans navn, er i 1757. Nu har han atter slået sig på literaturen. Det er et ganske mærkeligt arbejde, som foreligger, ikke fordi det i og for sig har noget større værd, men fordi vi atter her kan konstatere en franskmands interesse for dansk fortid. Det er en „Ord-Bog over danske Ordsprog paa Fransk oversatte", et anseeligt værk i kvart på næsten 600 sider. Det kan næppe have været spekulation, der har ført Des Roches til dette arbejde; thi der skulde ikke noget stort handelstalent til at indse, at der

ikke lod sig spinde silke ved dette foretagende. I fortalen antydes det, at man har opfordret ham til at samle disse ordsprog [1]), og Nyerup siger også, at oberkonduktør Meyer og literaten T. Fursmann har hjulpet ham [2]). I hvert fald har deres bistand ikke været altfor værdifuld, thi selv om han gennem dem er bleven bekendt med P. Lolles, P. Syvs og Hedegårds samlinger og ligeledes har set et manuskript af Elisabeth Krabbe, har de ikke revideret hans oversættelser, hvad disse på mange steder kunde tiltrænge. Hvad mener man f. eks. om følgende oversættelse af ordsproget: Hvo som vil bede ulven, skal tage hund til hjælp „Celui qui veut demander quelque chose au loup, doit se faire assister du chien" eller af talemåden: De hænger sammen som ærtehalm, som er gengivet ved „Ils tiennent ensemble comme les Isles de Erteholm (près de celle de Bornholm)"? Retfærdigheden byder dog at tilføje, at nogle af oversættelserne både er fyndige og rammende.

På sine gamle dage skal Des Roches have slået sig på den indenlandske silkeavl, der for en kort stund var moderne i Frederik V's på projekter så rige regering. Fra 1762 er en ansøgning af ham opbevaret, i hvilken han søger om 600 rdlr.s forskud til et plankeværk om sine morbærtræer, hvad dog allernådigst blev afslået [3]). Iøvrigt levede han fra hånden og i munden ved oversætterarbejde og døde som en gammel og fattig mand i slutningen af treserne.

---

[1]) Mon ikke grev Plelo, hvis interesse for norden var meget stor, har stået bagved?

[2]) Nyerup, Fortale til P. Syvs kiernefulde ordsprog, s. LII ff.

[3]) Jvfr. C. Nyrop, N. L. Reiersen, s. 94.

III.

En langt interessantere skikkelse og betydeligere begavelse er Genferen Paul-Henri Mallet[1]). Da man engang havde oprettet et fransk akademi på Charlottenborg, var det rimeligt, at man søgte en lærer i La Beaumelles sted, og på professor Vernets anbefaling tilfaldt posten Mallet, der kom til København i 1752[2]). Mallet var født i Genf 1730. Han tilhørte en gammel familie. Forældrene var imidlertid fattige, og den begavede søn maatte derfor snart lægge sine juridiske studier på hylden og tage mod en huslærerpost hos en grev Calemberg. Herfra gik han i en alder af to og tyve år over til at blive docent i København. Det kan i det hele ikke undlade at vække vor forbavselse, at alle de franskmænd, som i halvtredserne finder ansættelse i Danmark, er ganske unge mennesker. De måtte nødvendigvis savne autoritet og erfaring, men den endnu lige stærke interesse for alt fransk har naturligvis bevirket, at man så igennem fingre dermed og tog dem, der tilbød sig. For Mallets vedkommende var der i hvert fald ingen grund til at fortryde hans indkaldelse. Han havde fået en udmærket opdragelse og uddannet sig ved megen læsning, særlig historisk. Han debuterede med et bryllupskvad på fransk i anledning af kongens andet giftermål, og noget efter i November åbnede han forelæsningerne på

---

[1]) Om Mallet se især: Sismonde-Sismondi: De la vie & des écrits de P. H. Mallet. Genève 1807. — V. Rossel: Histoire littéraire de la Suisse Romande II, s. 204 ff. 1831. — J. Senebier: Histoire littéraire de Genève III, s. 290. 1786. Alle disse værker er benyttede i det følgende.

[2]) N. M. Petersens udsagn, at Mallet kom hertil som hovmester for en lord Butes søn, er urigtigt.

Charlottenborg med et foredrag om glæden ved at studere og da især de skønne videnskaber [1]). Det gør et noget fladt indtryk til trods for den ulastelige form, men af et samtidigt publiceret program ser man, at Mallet dog har haft solidere principer for sine forelæsninger end La Beaumelle. Først vil han give en æsthetikens theori, og derefter udføre den i praksis ved at forelæse og analysere stykker af fremragende forfattere.

I det hele var modsætningen til den forfløjne og flotte La Beaumelle stor. Mallet havde det samme gode hoved og var ligeså flink i replikken, men han var en langt elskværdigere og fordringsløsere person, mere distingueret i optræden end La Beaumelle, og fremfor alt i besiddelse af det personlige, denne havde savnet. De få timers forelæsninger om ugen kunde naturligvis ikke fylde en arbejdslysten og alvorlig mands tid, så meget mere som han undertiden ingen elever havde, og det varede da heller ikke længe, før Mallet med en intet øjeblik kølnet iver kastede sig over nordens historie. Han begyndte med at sætte sig grundigt ind i de skandinaviske sprog; islandsk nåede han vel kun at få et overfladisk kendskab til, men han stod stadig i forbindelse med mænd som Jon Eriksen og Carstens, der oversatte for ham, hvad han ikke selv kunde forstå. Så kom da i 1755 Mallets første arbejde om vor fortid: „Introduction à l'Histoire de Dannemarc, ou l'on traite de la Religion, des Loix, des Mœurs & Usages des anciens Danois". I mange henseender en mærkelig bog. Den første moderne fremstilling af vor gamle historie og en antydning af den methode i

[1]) Discours prononcé à l'ouverture des leçons publiques des Belles-Lettres Françaises. 1753. (S. 1—30.)

historieskrivningen og det syn på den historiske videnskab, som først senere generationer har tilegnet sig. Intet videnskabeligt arbejde, ingen kildekritisk forskning som hos Gram, men alligevel en bog, der ikke bør glemmes, som er velskreven og endnu kan læses med interesse, og som giver god besked om mangt og meget. Fortalen viser os straks Mallets forspring for de fleste af hans samtid, når han i den skriver: „At lade en mængde kendsgærninger, der kun har lidet med hverandre at gøre, og hvis virkelige årsager man ikke kan komme til bunds i, passere revue; at se folkeslag, fyrster, erobrere og lovgivere hurtigt følge efter hverandre over scenen, uden at man kender deres tænkemåde, deres karakter, den ånd, som besjælede dem — det er utvivlsomt kun at have grebet historiens skelet, det er kun at se tavse skygger for sig, der flakker om i mørket, istedenfor at leve og færdes sammen med mennesker. I overbevisningen herom har jeg bestandig foresat mig ikke at give mig i lag med selve Danmarks historie, før jeg har givet læseren en skitse af de gamle beboeres sæder og begavelse“ [1]). Til dette sit friske og menneskelige syn på historien kommer Mallet atter og atter tilbage, hvad der viser, at der er alvor bag ordene. Han bryder sig ikke om den gamle sagnhistorie, skønt han er fuldt fortrolig med Saxo og Torfæus, men han vil derfor ikke overse de gamle historieskrivere og digtere, af hvis fortællinger man kan høste mange karakteristiske træk, der i hvert fald viser tankegangen og tidsånden på deres tid. Og det er netop herom, om nordboernes religion, sæder og skikke, Mallet vil fortælle — „thi hvorfor skulde hi-

[1]) Mallet, Introduction osv. s. 2.

storien kun være en beretning om kampe og belejringer, om politiske intriger og forhandlinger, og hvorfor skulde den snarere omslutte en samling ubetydelige kendsgærninger og data end en malende skildring af et folks meninger, skikke og tilbøjeligheder?" [1]).

Naturligvis er der fejl i Mallets arbejde — hvem vilde vente andet af en fremmed? Men de er ikke betydelige, og få i forhold til de gode kundskaber, han lægger for dagen. At både Odins identitet og runernes herkomst har voldet Mallet knuder, vil ikke undre. Det er også hændt senere og betydeligere forskere end ham. Langt mere forbavsende er det, at denne fremmede forfatter har fået øjet opladt for den gamle nordiske digtnings skønhed. Han finder Eddaen både stor og ophøjet og mener, at den vel tåler en sammenstilling med den græske og romerske mythologi. Dette er endnu udførligere behandlet i Mallets næste skrift „Monumens de la Mythologie & de la Poésie des Celtes & particulièrement des anciens Scandinaves pour servir de supplement & de preuves à L'Introduction osv.", der kom næste år, og som væsentlig er en oversættelse på fransk prosa af Snorres Edda, hvortil er knyttet en række bemærkninger (sammenligninger fra andre mythologier), nogle fragmenter af Hávamál og et par af skjaldedigtene (Haraldsmál og Hákonarmál o. a.). Skønt Mallets noter vidner om et stort studium, tager han i indledningen dog udtrykkeligt forbehold mod den tro, at han har villet give sig udseende af at være en lærd mand ... „jeg har på ingen måde glemt, at den sunde sans har banlyst denne hensigtsløse opdyngen af sammen-

[1]) Smst. s. 36.

skrabet viden fra alle literaturens riger og lande, som fordum var tilstrækkelig til at skaffe så mange flittige lediggængere en letkøbt berømmelse" [1]). I den samme indledning spotter Mallet over tidens ofte misforståede råb på det nyttige. Er det måske ikke nyttigt for en nation at studere sine forfædres livsanskuelse? Den kan vistnok forklare mange fordomme, der findes hos nationen endnu. Man er i det hele for tilbøjelig til at overse forbindelsen med fortiden, der kan give lejlighed til mange interessante sammenligninger. Derved lærer man bedst at forstå sin egen tid — men hvad gør man? „Man skildrer sæderne i det samfund, man selv lever iblandt, eller nogle partier af en by, og det kalder man så rask væk et skilderi af århundredet" [2]).

Disse to bøger var bestemte som indledning til den Danmarks historie, som Mallet på Moltke og Bernstorffs opfordring gjorde studier til. Man havde ikke ladet tanken fare om en overskuelig og velskreven dansk historie, der både kunde henlede fremmedes opmærksomhed på landet og samtidigt være en nyttig håndbog for den unge adel, der opdroges ved Sorø Akademi. Den skulde snart tjene sine diplomatiske sporer ved de evropæiske hoffer, og derfor kunde den trænge til al mulig øvelse i det franske sprog, der jo overalt var det toneangivende, medens den med det samme fik en højst fornøden kundskab til sit eget lands historie [3]). Underligt nok, at det er fremmede, der her røber en dybere forståelse af nationens krav end landets egne børn. Moltke

[1]) Mallet, Monumens osv., s. 27.
[2]) Smst. s. 28.
[3]) Paludan-Müller: Dansk historiografi i det 18. årh. (Hist. Tidsskrift V. 4. s. 124 ff.)

lovede ham regeringens understøttelse til arbejdet, og da Mallet gerne vilde udvide sit kendskab til de nordiske lande ved selvsyn — noget, som ikke er almindeligt i denne studerekamrenes tidsalder — skaffede man ham hjælp til en rejse i Norge, skønt der var dem, der ikke så med gunstige øjne på Mallet og hans virksomhed. Suhm taler altid i en meget spydig og overlegen tone om ham; da Mallet i sin „Introduction" har været så uheldig at skrive noget om slægtskab mellem Grønlændere og Finlapper, udbryder han således: „Skønne decouverter, som fortjener at publiceres på kgl. bekostning!", og da Mallet har vist sin velgører Moltke den courtoisie at aftrykke grevskabet Bregentveds navn på det vedføjede Danmarkskårt, bemærker Suhm ironisk: „På kårtet ses med store bogstaver Bregentved fremfor mange andre købstæder" [1]).

Mallet har givet en beskrivelse af sin rejse, der kun strakte sig til de sydlige svenske og norske provinser. Den er først trykt mange år efter i fjerde bind af W. Coxes „Voyage au Pologne, Russie, Suède, Dannemarc etc." (s. 161—292). En af hans biografer siger, at det er det eneste af hans arbejder, i hvilke hans venner kan finde ham igen, ganske som de har kendt ham [2]). Det er ikke mere den lærde mand, man har for sig, men den elskværdige selskabsbroder, der altid har øjet åbent for det gode og karakteristiske ved, hvad han møder. Denne ros er ikke overdreven. Mallets norske rejse er overordentlig livlig fortalt; den er rig på træffende bemærkninger og vidner om sin forfatters uhildede og

[1]) Suhms Saml. Skrifter XV, s. 201 ff.
[2]) Sismonde-Sismondi, De la vie & des écrits de P. H. Mallet, s. 21

friske livssyn. Som en prøve på, hvor frodig en fantasi, Mallet har haft, og hvor malende han kan skildre, anføres her hans tanker ved overfarten over det smalle sund mellem Helsingør og Helsingborg. Han mindes Hollændernes og Svenskernes kamp i 1658. „Man tænke sig skuet af to store flåder i færd med at levere en kamp, der skal afgøre en konges, en hel nations, et af de ældste evropæiske kongerigers skæbne. På den ene side står en fyrste, der ved sine ulykker, sin fasthed og sit uforfærdede mod er bleven en af de interessanteste skikkelser; om få timer vil han se sin trone befæstet eller omstyrtet. På den anden en konge, der hidtil stadig har båret sejren hjem; triumferende vandrer han frem og tilbage på strandbredden, fuld af bevægelse, håb og uro i forventning om det øjeblik, som skal sikre ham eller frarøve ham størsteparten af hans glorie. En umådelig menneskemasse er allevegnefra strømmet til på de to kyster, ledet af nysgærrighed, frygt eller håb. Kort derfra tæller indbyggerne i den belejrede stad, der er bragt til den sidste yderlighed, ængsteligt minutterne. De forstår af den dumpe og frygtelige kanontorden, at de om få øjeblikke vil erfare, om de er frelste eller prisgivne deres fjenders hævn“ [1]).

Interessant er det også at stifte bekendtskab med hans tanker om manufaktursystemet, fordi han her stiller sig i opposition til de endnu gængse anskuelser om dettes nytte. Det er ved et besøg i Halmstad, at han får lejlighed til at ynkes over den tarvelige nationale industri og udbryder: „Det er ikke helt uden grund, at man i nogle nordiske lande med suk længes tilbage til

[1]) Mallet, Voyage au Norvège (i Coxe, Voyage au Pologne... IV, s. 167).

den tid, da man frit kunde indføre fremmede varer. De, der er komne i deres sted, har kun det fortrin, at de er fabrikerede i landet selv. De står langt tilbage for hine i kvalitet og er meget dyrere. Man vil behøve tid for at udviske denne forskel, hvis den da ellers nogensinde kan forsvinde. Manglen på råstoffer, de vanskelig tilgængelige levnedsmidler, den spredte befolkning, de lange vintre og de lange nætter — alt taler imod de nordiske folk. Det er ikke på industriens område, at de kan håbe at sejre over sydboen eller blot blive hans ligemand" [1]).

Både i sine andre arbejder og her betoner Mallet klimaets indvirkning på folkekarakteren. Vistnok spiller det den største rolle i et folks barndom; senere kommer forskellige forhold til, der svække dets herredømme, men det gør altid sin store indflydelse gældende. Rejsen i Norge har bekræftet Mallet i hans tro herpå [2]). Den slutter med en genfortælling af Holbergs liv. Mallet bebrejder Holberg, hvem han iøvrigt beundrer, at han har taget sig det for let med udarbejdelsen af sine komedier ... „han har glemt at tage hensyn til eftertiden, som nu på sin vis begynder at glemme ham".

Første bind af Danmarkshistorien kom i 1758; den blev først færdig adskillige år, efter at Mallet havde forladt Danmark. Paludan-Müller kalder den et respektabelt arbejde, der ikke må overses af danske historikere [3]). Disse ord giver også den mindste ros, man må yde Mallet for hans arbejde. Det er intet selvstændigt værk, men det er et ypperligt kompilationsarbejde, der

[1]) Smst. s. 179.
[2]) Smst. s. 199, 202.
[3]) I ovenn. artikel om dansk historieskrivning i det 18. årh.

støtter sig til alle kilder af betydning, og som véd god besked om den danske historiegranskings fremskridt i de sidste årtier. For så vidt opfylder det sin bestemmelse. Det er på sine steder altfor bredt, på andre steder kan det glemme vigtigere enkeltheder, men det er særdeles velskreven, og den frygt, dets forfatter nærede for at blive kedelig, er overflødig.

Sagnhistorien interesserer ikke Mallet. Medens den hos Des Roches havde optaget et par bind, optager tiden indtil Gorm hos Mallet knapt et ark. Også Gorm får en meget kort behandling: han vil „spare læseren detaljerne i kong Gorms drømme og hans hustru Thyres udtydninger“ [1]). I det hele er Mallet meget forsigtig overfor den gamle tid, har stadigt Grams noter for sig og tilføjer ofte „hvis man kan tro nogle historieskrivere“. Når han ikke er vis i sin sag, undgår han hellere at give nogen forklaring, f. eks. ved Margrethes forlening af Slesvig [2]). De indre forhold må naturligvis efter hans syn på historien interessere mest, og derfor dvæler han længe ved dem, som f. eks. Knuds og Valdemars lovgivning. „De har haft mere at sige for folkenes skæbne end krige, der som rivende strømme skyller hen over landene“ [3]).

Andet bind omfatter tiden 1448—1559 og tredje bind standser ved enevældens indførelse. Man kan bag linjerne tydeligt læse Mallets aristokratiske tilbøjeligheder; således når han opkaster det brændende spørgsmål, om

[1]) Mallet, Histoire de Dannemarc I, s. 17.

[2]) Smst. s. 352: Il ne reste sur ce tems que des mémoires peu nombreux & trop défectueux pour qu'un historien puisse se flatter aujourd'hui de démêler parfaitement les motifs d'une pareille démarche.

[3]) Smst. s. 101.

stænderne samtidigt med overdragelse af arveretten tænkte på at tilstå kongen ubegrænsede rettigheder — et spørgsmål, som han dog er så forsigtig at lade stå åbent [1]).

En senere udgave i ni oktavbind blev forøget med et par supplementer, der kort og knapt førte Danmarks-historien ned til 1773. Naturligvis er dette parti meget objektivt skrevet og omfatter væsentlig udenrigspolitiken. Det var jo også en smuk kompliment til Bernstorff at slutte den danske historie med hans geniale gennemførelse af traktaten i 1767 og hans brodersøns fortsættelse af hans politik 1773.

Hvor megen opsigt Mallets skrifter vakte, kan bl. a. ses deraf, at den franske gesandts frue i København, Mme Ogier, i høje toner omtaler dem for sine venner i Paris og sender dem eksemplarer deraf [2]).

Ved siden af denne omfattende forfattervirksomhed fik Mallet endnu tid til at udgive et fransk månedsskrift „Mercure Danois“ efter den franske Merkurs mønster. I en fortale udvikler han et sådant foretagendes kulturelle betydning ved den gensidige udveksling af tanker og viden, det fremmer, og ved de fordomme, det hjælper til at nedbryde. Det skal være en literær revue, hvor franske kan læse om danske arbejder og forhold og omvendt. Hvert nummer skal bestå af flere afdelinger: de to første helliges aftryk af literære nyheder og kritiker over dem. I en tredje gøres regnskab for, hvad vigtigt der kan være passeret i den forløbne måned i Danmarks riges hovedstad, såsom udnævnelser, celebre døde osv. Tilsidst kommer en oversigt over de vigtigste ny-

---

[1]) Smst. III, s. 462 ff.
[2]) Hist. Arkiv. II Række. 1. B. s. 336 ff.

heder i de forskellige evropæiske riger. Tidsskriftet, til hvis udgivelse Mallet også fik regeringens understøttelse, har åbenbart haft ikke så ringe tilgang, thi det bestod, efter at Mallet forlod Danmark og fortsattes af hans efterfølger Reverdil.

Dette skete i 1760, men allerede et år iforvejen havde Mallet haft orlov på grund af øjensvaghed. Hvorfor han søgte bort herfra, oplyser ingen os om. Det oplyses af hans biograf (Sismonde-Sismondi) [1], at han har siddet i meget dårlige kår og altid måtte have pennen i hånden for at kunne leve. Dette stemmer dog ikke med, at han var bleven kronprinsens lærer i fransk og på anden måde nød godt af regeringens bevågenhed. Det blev ham tilbudt at blive kejser Paul I's lærer, men af frygt for den russiske vinter forsmåede han denne post. I resten af sit liv førte han en meget omflakkende tilværelse. Først rejser han som hovmester for en engelsk lord til Rom, hvor han i vatikaner-arkivet opdager de gamle islandske bisperækker, som er optaget i III. Tome af Langebeks „Scriptores"; senere er han i London [2]). I 1764 var han i sin fødeby og valgtes her til medlem af de tohundredes råd. I de følgende år er han optaget af at skrive det hessiske, brunswigske og meklenburgske fyrstehus' historie, bestillingsarbejder, der slet ingen betydning har, og som vistnok kun kampen for tilværelsen har bragt ham ind på. I 1792 måtte han forlade Genf under de revolutionistiske bevægelser, som

---

[1]) Ovenn. skrift, s. 22.

[2]) Se Breve fra Jacob Langebek, udg. v. H. Rørdam. 1895, s. 410, 414, 421; af sidste sted fremgår det, at han i 1766 atter har været her i landet på et kort besøg, hvorfra han rejste til Paris; her havde han fået i kommission af Bernstorff at være en slags videnskabelig korrespondent.

hans aristokratiske natur ikke kunde billige. Indtil 1803 boede han i en lille by Rolle i Pays de Vaud, da han atter vendte tilbage til Genf, hvor han døde 1807.

IV.

André[1]) Roger var ligeledes en Genfer. Da han lå ved universitetet i sin fødeby, gjorde han bekendtskab med den unge A. P. Bernstorff, ministerens brodersøn, som her studerede statsvidenskab. Bernstorff fattede godhed for sin unge studiekammerat og opfordrede ham til at tage med til Danmark. Her præsenterede han ham for sin onkel, der også knyttede Roger til sig som sin privatsekretær. Det er let forståeligt, at Roger i denne stilling ikke kan have efterladt sig mange synlige spor. Men han skal hurtigt have vundet sin chefs fortrolighed og trods sin distraktion flere gange være brugt af ham i diplomatiske sendelser. På en af disse rejser til England, hvorhen Bernstorff havde sendt ham, for at han skulde være danske og norske skibsførere behjælpelig i deres mange retshandeler med engelske kapere, væltede vognen i nærheden af Hamborg, hvor han døde (1759)[2]). Videre oplysninger haves ikke om hans liv. To breve, som findes i Wasserschlebens samlinger, fra Rogers broder, angår nogle kreditiver og er betydningsløse.

Fraregnet en oversættelse i flere bind af nogle engelske ugeskrifter, som han udgav med Bernstorffs hjælp („Le Traducteur ou Traduction de diverses feuilles choisies, tirées des papiers périodiques anglois.“ 1.—4.

---

[1]) Ikke Urban, som i Nyerup & Krafts Literaturlexikon.

[2]) Iris og Hebe. 1809. 2. Kvartal. S. 343.

1753—57), er Rogers navn kun kendt i literaturen ved hans „Lettres sur le Dannemarc“, af hvilke endda hans svoger, Reverdil, har skrevet største delen af andet bind efter Rogers død. Reverdil minder læseren om hans ædle og uegennyttige hjærte, der må fjærne enhver mistanke om, at han har været en lejet panegyrist. Disse ord er sandelig også nødvendige, thi på forhånd fristes man til at tro det. Rigtignok siger Reverdil, at Roger ikke er bleven lokket til at skrive ved løfter, ej heller set på fingrene. Mulig er det sandt; men i så fald har han i den grad handlet i sine overordnedes ånd, at man ikke kan tænke sig noget varmere forsvarsskrift for Danmarks rige end Rogers breve. Alt er, som det skal være — ligefra konstitutionen og ned til den usleste bonde; kun den filosofiske eksamen og de talrige universitetsstipendier vækker hans betænkeligheder. Vort land har ikke haft nogen varmere beundrer; men just fordi det altsammen er så udmærket — selv bondens stilling — bliver man lidt skeptisk overfor den overstrømmende kærlighed til vort land og tvivler trods Reverdils ord på ægtheden deraf. For øvrigt må man give bogen den ros, at den er bygget på solid viden og systematisk behandler alle danske institutioner.

Den begynder med et meget varmt forsvar for konstitutionen. At forsvare en ubegrænset enevoldsmagt, kunde jo nok falde en frihedsfødt Schweizer noget for brystet, men både Roger og hans kolleger finder altid samme udvej, at man ikke må forveksle den danske enevoldsmagt med østerlandsk despoti, og at man aldrig hos nogen fyrste vil finde en retfærdigere brug af magten, selv om den er ubegrænset. Derefter følger hos Roger en meget tillavet fremstilling af stænderforsamlin-

gen i 1660. Man tager fejl — skriver Roger — hvis man troer, at revolutionen i 1660 forspildte friheden for et land, som forhen var frit; og han fortæller begivenhedernes gang, som om hele nationen højtideligt havde overdraget kongen enevoldsmagten [1]). „Deraf ser man, hvor legitim kongens autoritet er“. I det tiende brev kommer han tilbage til det samme og krydrer overalt sin tillavning med nogle uendelig fade og krybende komplimenter til kongen; det slutter med en fransk oversættelse af kongeloven. Til de seks breve, der omhandler den danske lovgivning, havde Roger fået bistand af juristen Kofod-Ancher, og skønt han stadigt forsvarer eller undskylder de bestående agrarlove, tillader han sig dog et — rigtignok yderst beskedent — ønske, om at bondens vel må ligge regeringen lige så meget på hjærte som de andre stænders [2]).

Det er som sagt først i andet bind, hvor videnskabernes og undervisningens stilling behandles, at Roger retter sin servile ryg en smule og frit tør sige sin mening. Den fremmede ser sikkert nok her skarpere end de indfødte, når han mener, at mange tarvelige og talentløse personer har ladet sig friste af de talrige universitetsstipendier til at slå ind på studievejen. De betragter som en blot og bar indtægt, hvad der skulde være et middel til kundskabsfremme. „Men det er ikke uden betydning for videnskabens ære og fremskridt, at de, som giver sig i kast med den, medbringer en vis sjælsadel. Denne følelse, som er frugten af en god opdragelse,

---

[1]) Roger, Lettres sur le Dannemarc. I. s. 4, 8, 92 o. fl.
[2]) Smst. s. 58, 61.

findes sjældent under trange kår, og intet er mere i modstrid med den end en kræmmerånd" [1]).

Det er ganske anderledes tiltalende at stifte bekendtskab med Reverdils fortsættelse af Rogers bog (fra s. 101 i andet bind). Man føler det, som en frisk og fri luftning stiger op fra bladene og bortvejrer den kvalmende duft af kongerøgelse. Man har at gøre med en nobel og fin ånd, med en mand, der ikke er bange for at sige sin mening, som ikke roser, hvor intet er at rose, men som heller aldrig siger et dadlende ord, uden efter moden overvejelse, og ikke føler glæde ved at dadle. Hvor mandigt og overlegent lyder ikke hans introduktion: „Jeg vil hverken skrive en lovtale eller en satire; den første grunder sig gerne på en overfladisk undersøgelse, den sidste på mangel på god vilje. Det går med lande, som med mennesker, når man har studeret dem grundigt, er man sjældent altfor overbærende eller altfor stræng i sin dom" [2]). Den, der udtrykker sig således, har betingelser for at blive en god historieskriver. Og denne varsomhed giver sig mangfoldige steder udslag i Reverdils fortsættelse af „Brevene om Danmark". Da man har kritiseret Rogers bemærkninger om den danske regeringsform, tilbyder der sig lejlighed også for Reverdil til at komme ind herpå, men han afviser brat undersøgelsen med den fornuftige bemærkning, at det er en ørkesløs sag at tvistes om, hvilken regeringsform der er den bedste, når man ikke i hvert enkelt tilfælde tager hensyn til nationens og landets ejendommeligheder, til ældre tiders forfatning, indtægtskilder, klima osv. [3]). Ligeså

[1]) Smst. II. s. 45.
[2]) Smst. II. s. 102 ff.
[3]) Smst. II. s. 110.

tilbageholdende i sin dom er Reverdil, da han i 36te brev kommer til at behandle den danske nationalkarakter. Han nøjes med at citere Holberg og vil selv ikke udtale sig, fordi det altid er en mislig sag for en fremmed at skulle dømme om et andet folk. Opholder man sig længe i landet, kommer man ganske vist ud over mange medbragte fordomme og lærer at forstå, hvad man først studsede over; men til gengæld står man i fare for at miste det friske overblik, man straks mødte med. Indtrykkene er ikke længer så stærke, fordi man selv er bleven part i sagen [1]).

Det falder svært at løsrive sig fra Reverdils breve, thi man finder så mange ypperlige bemærkninger i dem. Hans kundskaber til Danmarks historie er lige så gode som hans landsmænds. En skildring af hertugdømmerne giver ham anledning til en digression om Hengst og Horsa (24. brev), og i det 26. brev om Danmarks have og havne røber han udmærket fysisk viden og opkaster det interessante spørgsmål, hvorfor de danske først i de sidste århundreder har udviklet sig til en søfarende nation, trods de gunstige betingelser, og i tidligere dage har ladet Hansen tage luven fra sig. Med udpræget sans for nyttehensynet viser han, hvorledes anlæget af dyrehaver og vildtets fredning har kostet Danmark mange penge. Dyrene ødelægger de unge træer; de strejfer ind på bondens marker og gør på denne måde landet fattigere [2]). I det 34. brev vil Reverdil godtgøre, hvorledes intolerancen ligeledes har været til økonomisk skade for Danmark, dengang man afviste mange driftige Huegue-notter. Han er også klar over, at når man kort efter

---

[1]) Smst. II s. 223.
[2]) Smst. II. s. 207.

så pludselig blev tolerant, var i virkeligheden manufaktursystemet skyld deri. „Danmark har altid modtaget de emigranter, som bragte det formue“, hedder det ikke uden bitterhed i hans bekendte skrift om Struensee og hoffet i København [1]). På mangfoldige andre steder bryder Reverdils frihedssind frem. Han ser ikke med blide øjne på frøkenklostrene. Han finder det latterligt, at der findes mennesker, som anser hændernes arbejde og et ustandsmæssigt giftermål for den største af alle ulykker. Det får endda være, så længe klostrene indskrænker sig til at forebygge dekadence blandt adelen, „men hvis nogensinde tredjestand fandt på at efterligne dem, hvis man vilde betragte dem som religiøse institutioner, vilde det være at udsætte en præmie for coelibat og for lediggang, og som følge deraf vilde de blive en kræftskade, som regeringen måtte standse“ [2]).

Bogen slutter med nogle breve om de danske kolonier, hvor den humane Reverdil fører et kraftigt forsvar for negrene og bruger skarpe ord om negerhandelen. „Sukker- og kaffeplantagerne er svælg, som hvert år sluger nationer“ [3]).

---

[1]) Reverdil, Struensee & la Cour de Copenhague. 1858. s. 134.
[2]) Lettres sur le Dannemarc. II. s. 292.
[3]) Smst. II. s. 323.

Danske personnavne og stednavne.

En sproglig-historisk undersøgelse.

Af

Sigurd Nygård.

Stødet til nærværende afhandlings fræmkomst er bleven givet ved en behandling af samme æmne i Hist. Tidsskrift af prof. dr. jur. Johannes Steenstrup [1]). Studiet af vore stednavnes ældste historie og etymologi har altid fræmbudt overordentlig store vanskeligheder — vanskeskeligheder, der mest har deres grund i manglen på tilstrækkeligt materiale fra den ældre tid, en mangel, der er så fræmtrædende, at vi i det langt overvejende antal tilfælde må være særdeles fornøjede med at kunne konstatere et navns form i det 13de årh.

Forskningen på dette område har hidtil væsentlig indskrænket sig til behandlingen af stednavnene enkeltvis, og man har i reglen været tilfreds, når man for det enkelte navns vedkommende nåede til en „fortolkning“ af navnet, d. v. s. en etymologisk forklaring, der selvfølgelig kunde være mere eller mindre sandsynlig. Den

---

[1]) Se Johannes C. H. R. Steenstrup: Guders Navne i de nordiske Stedsnavne, Hist. Tidsskr. 6. Række. VI s. 353.

første, der åbenbart har brudt isen her, er prof. Steenstrup. I den nævnte afhandling ligesom allerede i en tidligere[1]) har han med stort held og afgjort dygtighed begyndt et systematisk studium over enkelte sider af navnenes historie. Det godtgøres her, at der i navnegivningen hos vore forfædre har hersket strængt gennemførte principper, som man kun yderst undtagelsesvis brød, „de gamle tiders bebyggelse har et alvorligere præg, navnegivelserne et strængere fysiognomi; man påsatte ikke da navne med en lignende lethed eller et saadant lune, som når nogen nu døber sit landsted".

Blandt de regler, prof. Steenstrup fastslår som gældende for den ældre navnegivning, er den, at visse bynavnes endelser i det langt overvejende antal tilfælde sammensættes med personers navne, medens andre endelser kun undtagelsesvis behandles paa denne måde. Blandt de første har S. fundet -lev, -sted, -torp og -rød. Disse karakteriseres altså med få undtagelser som styrede af en persons navn, *altid i genitiv*[2]). Inden jeg går over til mit egentlige æmne om forholdet mellem de forskellige personnavne, der således indgår i stednavnene, må jeg fastslå en sætning, der vedrører endelserne -bøl, -bølle (ældre bøli, afledning af ból -bolig, eg. leje). Denne klasse af stednavne er nemlig også med meget få undtagelser karakteriseret ved sammensætningen med personnavne. Vi finder her navne som Amnitsbøl, Adserbøl, Bindesbøl, Farsbølle (Fathærsbol), Gundesbøl, Klavsebølle, Knudsbølle, Krogsbølle, Ottesbøl, Simmer-

[1]) Se Hist. Tidsskr. 6. R. V s. 313.

[2]) Med hensyn til endelsen -lev var vistnok, som også af prof. Steenstrup antydet, allerede tidligere videnskabsmænd, således især dr. O. Nielsen, kommen til samme resultat.

bølle (Sigmundærbøli), Ullebølle, Vognsbøl o. s. v., hvor man endog ofte af de nuværende former og i alle tilfælde af de ældre tydelig kan påvise sammensætningen med personnavnet i genitiv. Der er også her undtagelser, således Nybøl, Nebel, der dog har paralleler i Nyrup og Nysted og ligesom disse angiver sig selv at være nyere navne paa -bølle, -torp og -sted og måske endog dannede på så sent et tidspunkt, at reglen ikke mere overholdtes strængt. Ved en undersøgelse af de forskellige navne på -bøl, -bølle, der forekommer indenfor det danske sprogs gamle område, kommer man dog tilsyneladende til et noget ugunstigere resultat angående undtagelsesprocenten, end prof. Steenstrup gjorde i sine undersøgelser over klasserne -lev, -sted, -torp og -rød [1]). I Esrombogen findes intet stednavn på -bølle og i de øvrige gamle diplomatarier kun ganske få, hvorfor man vanskelig kan slutte noget herfra. I kong Valdemars jordebog nævnes derimod 16 bynavne paa -bølle. Af disse repræsenterer de 12 utvivlsomt personnavne og oven i købet lutter forskellige, ofte almindelige navne, medens 4 er undtagelser. Disse er: 1 Kyrkebol og 3 Nybølæ og udgør altså 25 % af det hele antal. Erindres må det dog, at tallet på samtlige forekommende -bøller er lille, hvorfor undtagelser får en forholdsvis stor indflydelse, samt at næsten alle undtagelser er *Nybølle'r*, der må siges at indtage en særstilling. Lades Nybøllerne ude af betragtning, bliver der i jordebogen 1 undtagelse på 13 navne eller $7^9/_{13}$ %. Samler jeg jordebogens -bøller med de navne på -bølle, der findes i de ældste diplomatarier, får jeg ialt 30 navne. Heraf

[1]) Hist. Tidsskr. 6. R. VI s. 364 ff.

følger 24 reglen, medens undtagelserne er 6 på 30 = 20 %, hvoraf atter 5 Nybølle (+ 1 Kyrkebol i V. Jdb.). Tager man her intet hensyn til Nybølle, bliver undtagelserne altså 1/25 eller 4 %.

Man ser heraf, hvilken indflydelse det ene navn Nybølle udøver på beregningens resultat; men dette navn kan dog ikke forandre reglen, og den omstændighed, at vi har så mange forskellige personnavne repræsenterede i -bøllerne, viser klart, at princippet har været anerkendt i lige så høj grad her som f. eks. for -thorpernes vedkommende.

Som en særlig ejendommelighed for navnene på -bølle, -bøl[1]) kan nævnes, at disse kun forekommer meget sparsomt i Skåne og Sælland, medens de er rigeligt repræsenterede i Nørre- og Sønderjylland samt på Langeland og i Sydfyn. Det synes altså, som om denne art af stednavne har været særlig karakteristisk for det gamle vestdanske område, ligesom endelsen -rød er det for det østdanske[2]).

Der vil måske her være en passende leilighed til at hidsætte nogle forklaringer af bynavne paa -bølle. Jeg forbigår de navne, hvor personnavnet er umiddelbart iøjnefaldende, således som Adserbøl, Knudsbøl, Klavsebølle, Ågesbøl o. fl., og nævner kun nogle eksempler, hvor der mulig hos én og anden kunde herske tvivl om, hvilket personnavn der skal forudsættes. *Ammidsbøl* eller *Amnitsbol* [Ødsted s. Jerlev h.] skrives i „Gamle jyske Tingsvidner“ (udg. af O. Nielsen)

---

[1]) Navnene ender *nu* næsten altid på -bøl i Jylland og på -bølle på øerne. Dog synes endelsen -bølle endnu at være beholdt i en del af det østlige Jylland (Århus og Randers amter). Særlig i navnet Nybøl svækkes endelsen til -bel, så vi de fleste Steder nu har Nebel.

[2]) Jfr. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 6. R. V s. 342 ff.

1459 Amnysbøll, hvor man vistnok må forudsætte navnet *Amær*[1]). Tingsvidnets Form er ganske vist så sen, at man intet sikkert kan slutte derfra, men analoge eksempler gør dog sandsynligheden for et ældre *Amærsbøl stor. Således hedder f. eks. Harritslev [Skovby sogn og herred] i V. Jdb. Haræslæf af ældre *Harærslef eller *Harværslef, idet r foran s bortfaldt allerede i det 12te årh.

Bandsbøl [Henne s. N. Horne h.] hedder 1453 i Oldemoder Bantsbøl og antages af dr. O. Nielsen at være sammensat med navnet *Band* — oht. Bando[2]).

Fuglsbølle [sogneby på Langeland] er rigtigt af O. Nielsen udledet af mandsnavnet *Fugl*. Når vi 1478 i et originalt diplom træffer navnet skrevet Folsbøl[3]), er det vel nærmest en fonetisk stavemåde.

Havbølle [Langeland] har intet at gøre hverken med hav eller have; det hedder i V. Jdb. Hakæbølæ og må forklares som et bol, der engang har tilhørt en mand ved navn *Hake*. På samme måde er *Lejbølle* [Langel.] Leke's bøle, idet den ældre Form er Lekebol [V. Jdb.], og mandsnavnet *Leki* forekommer i Middelalderen.

Randbøl [sb. Tørrild h.] er en sammensætning med *Randi*[4]). Den gamle Form findes i den fuldstændige fortegnelse over Ribe stifts sogne, der er nedskrevet omtr. 1350 i „Oldemoder", som Randæbøøl.

Det langelandske *Svalebølle* har intet med fuglen at bestille, men derimod med en mand, der har båret navnet *Svali*, hvilket navn også kendes fra middelalderen og indgår i Svallerup, ældre Swalethorp[5]).

Tullebølle [sogneby Langel.] er sammensat med det i det 11te, 12te og 13de årh. særdeles almindelige navn *Toli*. Den ældre form for stednavnet træffer vi i et diplom fra 1341

---

1) Nielsen: Olddanske Personnavne s. 4.
2) Olddanske Personnavne s. 10.
3) Matzen: Den danske Panterets Historie s. 494.
4) Olddanske Personnavne s. 73.
5) smst. s. 88.

som Tolebølle[1]). At Toli har været et almindeligt brugt middelalderligt navn, stemmer godt med, at vi foruden i Tolebølle tillige har navnet bevaret i Tollethorp og Tollerød[2]).

Hvad der af prof. Steenstrup er hævdet overfor navnene -lev, -sted, -torp og -rød[3]), vil ganske sikkert også gælde for -bøllernes vedkommende, nemlig at nogle af undtagelserne kun er tilsyneladende, idet personnavnet tidligt ved misforståelse eller folkeetymologi kan være omdannet, eller også kan endelsen -bølle ikke være oprindelig, men bero på analogi. Jeg skal til belysning af dette sidste forhold fræmdrage et eksempel. *Vesterbølle* [sogneby Rinds h.] vil sikkert af de fleste blive forklaret som sammensat med verdenshjørnenavnet og følgelig dannende en undtagelse. Imidlertid skrives Vesterbølle 1363 *Westerbølugh*, 1365 *Wæsterbylygh* og *Westrebylugh*[4]). Da endelsen ellers *aldrig* skrives -bølugh eller -bølygh, men derimod -bol, -bøle, kan der være berettiget grund til at tvivle, om der her foreligger et ægte -bølle. Mulig kan -bølle her ved analogi være dannet af ældre -balle, ti flere byer på -balle skrives i ældre tid -balugh, således Lindballe [sb. Tørrild h.] i Oldemoder 1350 Lindebalugh og Vesterballe, der 1279 hed Væstærtbaligh [Oldemoder]. Mærkes må iøvrigt, at endelsen -ugh, -ygh næsten altid betegner en høj, idet h i ordet høgh i sammensætning meget tidligt bortfaldt. Da nu tilmed de fleste af byerne *Balle* ligger i højt terræn, og da endvidere ordet *balle* endnu anvendes enkelte steder som betegnelse for en del af en by, der i forhold til det øvrige ligger højt[5]), mener jeg, der kunde være grund til at formode endelsen høj i bynavnene Balle og sammensætningsledet -balle.

Ved omtalen af navnet Vesterbølle er jeg kommen ind på et forhold, som det ikke er strængt nødvendigt at udvikle

---

[1]) Erslevs Repertorium nr. 1921. Diplomet haves dog kun i senere afskrift.

[2]) Olddanske Personnavne s. 100.

[3]) Hist. Tidsskr. 6. R. VI s. 366 ff.

[4]) Erslevs Repertorium nr. 2694, 2758, 2769.

[5]) I Sønder Nærå by i Åsum h. kaldes således det omkring kirken højtliggende parti af byen for Kirkeballen.

nærmere af hensyn til denne undersøgelse, men som dog ikke noksom bør påagtes ved tolkningen af stednavne. Det er analogien, trangen til overensstemmelse, der giver sig udslag bl. a. i, at én endelse kan omformes til en anden, med hvilken den har fået lydlighed, og som var mere almindelig på vedkommende egn. Næsten ved alle endelser har der fundet sådanne overførelser sted [1]). Jeg nævner blot eksempelvis af de her omhandlede endelser Måløv [Smørum h.] med de ældre former Maløghæ [1334] og Maløwe [1382] [2]), hvor -øghæ er oprindeligt -høghæ — høj. *Vallø* hed egentlig Vallev, og byerne *Herlufmagle* og *Herluflille* i Sydsælland er omdannede af de gamle former *Helgelef,* efter at Herlufsholm var bleven navnet på det gamle Skovkloster.

Fræmfor alt bør man dog være varsom overfor endelsen -sted, der meget ofte er udviklet af oprindeligt -thvet [tved = jordstykke, der begrænses af vand]. I lydforbindelsen *stved* bortfaldt *v* nemlig *altid* [3]), og der er derfor mange tilsyneladende undtagelser fra reglen om -sted'ernes sammensætning med personnavne, der forklares herudfra [4]). *Bjergsted* [sb. Skippinge h.] kunde synes en sådan undtagelse, men den ældre form er Byærestwed [1369] [5]). Det sællandske *Kongsted* er ligeledes af ældre Kungsthwet, og der kunde derfor være grund til at nære tvivl om, hvorvidt *Kongsted* i Brusk herred, der af prof. S. nævnes som en af undtagelserne i -sted gruppen [6]), virkelig er et oprindeligt -sted. Navnet forekommer c. 1350 i Ribe Oldemoder som Kungesteth, men v kan godt allerede på det tidspunkt være forsvundet i jysk.

Jeg nævner endnu *Søndersted* [sogneby Merløse h.], der ligeledes kunde synes en undtagelse, men er ældre Synnær-

---

[1]) Jvfr. min afhandl. i Blandinger udg. af Universitetsjubilæets danske Samfund II s. 84 ff.

[2]) Erslevs Repertorium nr. 1704, 3354.

[3]) Den eneste mig bekendte undtagelse herfra er Næstved, der ganske vist skrives således, medens dialekten udtaler Næsted.

[4]) Se O. Nielsen i Blandinger II s. 35.

[5]) Erslevs Repertorium nr. 2876.

[6]) Hist. Tidsskr. 6. R. VI s. 365.

stweth[1]). *Græsted* i Nordsælland hed i 14de årh. Gresholtæ [Esromb.][2]), medens *Gredsted* i Gørding herred er „Oldemoders“ Grithæstath.

Det vil af de nævnte eksempler stå klart, hvor varsom man må være med at slutte noget ud fra et enkelt navn, der ikke findes nedskrevet i tilstrækkelig gammel tid, og i hvor høj grad nøje kendskab til de eksisterende gamle navneformer er nødvendigt for den, der vil give sig af med studier over stednavneforhold, for at der skal kunne nås et blot nogenlunde pålideligt resultat.

Efter denne lille digression vil jeg da overensstemmende med prof. Steenstrups undersøgelser og min egen ovenfor udviklede undersøgelse over navnene paa -bølle tillade mig at udvide og gengive prof. Steenstrups regel således:

De oprindelig danske stednavne, der ender på -lev, -sted, -torp, -bølle og -rød, har fra først af været sammensatte med genitivsformen af et personnavn. —

Når vi nu antager denne sætning for bevist, kan der rejse sig forskellige spørgsmål. Hvad er det for navne, der således indgår i stednavnene? På hvilken tid har de været anvendte som navne på levende personer? Er det de samme navne, der indgår i de forskellige klasser af stednavne? Kan vi afgøre disse spørgsmål, da får vi tillige et middel til at fastsætte tilnærmelsesvise tidsgrænser for dannelsen af de forskellige arter stednavne og derved et bidrag til bebyggelsens historie.

Rent bortset fra sproglige grunde må man ved en teoretisk betragtning komme til det resultat, at navnene på -lev og -sted er de ældste, medens de tre andre grupper er senere dannede navne. Herfor taler nemlig,

---

[1]) Erslevs Repertorium nr. 2034.
[2]) Se Blandinger II s. 93.

at hine gennemgående er navne på anseelige byer, der oftest er blevne kirkebyer, medens disse repræsenterer mindre betydelige landsbyer, der kun undtagelsesvis er kirkebyer. Desuden viser det sig, at endelsen -lev savnes i de gamle danske navne i England, hvilket tyder på, at dannelsesmåden med -lev i hvert fald ikke har været almindelig på vikingetogenes tid. Hertil kommer, at selve betegnelserne -thorp, -bøle og ruth angiver mindre bebyggelser[1]), der er foretagne ud fra ældre bebyggede steder, -lev (gotisk laiba) og -sted derimod anseeligere og ældre byer.

Et afgørende bevis for, at dannelserne med -torp, -bølle og -rød er nyere eller i hvert fald har vedvaret længere ned i tiden end de med -lev og -sted, afgiver de bynavne, der er sammensatte med ikke nordiske navne, med kristne personnavne (mest helgennavne). Det viser sig nemlig, at kun stednavnene på -torp, -bølle og -rød indeholder disse navne, medens i intet tilfælde noget -lev eller -sted i sig bærer et kristeligt navn. Allerede i kilderne fra det 13de årh. finder vi som ventelig adskillige af disse med helgennavne eller bibelske navne sammensatte stednavne. Vi har således

---

[1]) Jvf. den skematiske fræmstilling i Hist. Tidsskr. 6. R. V. s. 330—331, hvorefter i de af prof. S. behandlede områder 676 byer -torp har et gennemsnitshartkorn af 48 td. 2 skp. og et areal af gennemsnitl. 684 td. ld., medens 12 byer -rød gennemsnitl. har 27 td. 7 skp. hartkorn og 346 td. ld. i modsætning til byerne -lev, -sted, hvor gennemsnitstallet næsten er det dobbelte af -torpernes og omtrent 3 gange -rødernes. Ifølge velvillig meddelelse af prof. Steenstrup bliver gennemsnitstallene for 67 byer -bølle beliggende i Præstø amt, Odense amt (+ Vinding herred), Langeland, Ålborg og Randers amter samt Vejle og Ribe amter 47 td. 6 skp. hartkorn og 707 td. ld., altså omtrent samme forhold som ved -torperne.

Abrahamstrup (nu Jægerspris), Davidsthorp (1174), Davidsrød (nu Djævelsrød!), mindst en halv snes Jonstrup, Jenstrup, Jestrup, Klastrup, Klavesbølle, mindst 5 Knudstrup, Knudsbølle, Knudsbøl, Kristrup (V. J. Cristiærnsthorp), 5 Mogenstrup, mindst 5 Nielstrup, Otterup, Ottestrup, Ottesbøl[1]), mindst 10 Pederstrup, 3 Povlstrup, Villumstrup, Villestrup, Vilstrup, Vilsbøl[2]).

Medens vi ikke finder et eneste -lev eller -sted sammensat med sådanne ikke nordiske navne, der ikke *kan* være indkomne i dansk før i det 10de, 11te årh., ses det altså, at de tre andre klasser alle kan dannes på denne måde, og vi begynder derfor straks med at konstatere en yngre række stednavne på -torp, -bølle eller -rød og en ældre på -lev eller -sted.

Imidlertid er det kun i et forholdsvis ringe antal -torper, -bølle'r og -rød'er, at denne art af personnavne indgår. Den overvejende part indeholder nordiske navne. Som eksempel på, af hvad art disse nordiske personnavne er, opfører jeg her fra Falsterlisten i Valdemars jordebog en fortegnelse over -thorperne på Falster 1231, idet jeg dog udelader et par, der ikke med sikkerhed kan siges at være sammensatte med personnavne. De nuværende former tilføjes i parentes, såvidt de haves.

Algutsthorp[3]) (Alkestrup)	sammensat med	Algut
Asgutsthorp	—	Asgut
Babæthorp (Bårup)	—	Babbæ

---

[1]) Navnet Otte må vist være indkommet fra tysk Otto.

[2]) Med navnene sammensatte med Vilhelm kan sammenstilles det norske Villesrød, hvis ældre form er Vilhialmsruth.

[3]) Jordebogen har Asgutsthorp, der anses for at være en skrivefejl, da det kun ved en højst uregelmæssig udvikling kunde blive til Alkestrup.

Bosæthorp	sammensat med	Bosæ
Biornæthorp (Bjørup)	—	Biørn
Byørnsthorp (Bjøstrup)[1]	—	Biørn
Brothærthorp (Brarup)	—	Brothær
Brusæthorp (Bruserup)	—	Brusæ
Dukkæthorp (Dukkerup)	—	Dukkæ
Grimulfsthorp (Grimmelstrup)	—	Grimulf
Haddæthorp	—	Haddæ.
Hyldæsthorp (Hillestrup)	—	Hildær
Idringsthorp (Idestrup)	—	Idring
Kietilsthorp	—	Ketill
Olæfsthorp	—	Olaf
Ormsthorp	—	Orm
Rafnsthorp (Ravnstrup)	—	Ravn
Rysæthorp (Riserup)	—	Risæ
Sothathorp (Såderup)	—	Sothæ
Stangæthorp (Stangerup)	—	*Stangæ?
Stubbæthorp (Stubberup)	—	Stubbæ
Sulæthorp (Sullerup)	—	Sulæ
Syghærsthorp[2]	—	Sighær
Thorirsthorp (Tåstrup)	—	Thorir
Thorkilsthorp (Torkilstrup)	—	Thorkil
Tokæthorp	—	Tokæ
Thrulsthorp (Trugelstrup)	—	Thruls (Thorgisl)
Tonnæthorp (Tunedrup)	—	Tonnæ
Tostæthorp (N. Tostrup)	—	Tostæ
Ugglæthorp	—	Ugglæ?
Øpæthorp (Øverup)	—	Øpæ.

[1]) At vi både har Biørnsthorp og Biornæthorp viser, at vi befinder os i et tidsrum, da de gamle genitivsformer (Biornæ < Biarnar) og de ny (Bjørns) endnu veksler med hinanden. Det samme forhold findes i navne sammensatte med ord som Fathær, Brothær, hvorfor vi både finder Fathærthorp og Fathærsthorp (Farup og Farstrup).

[2]) Byen findes ikke mere, og der findes intet andet sted i det danske område noget Sigerstrup. Som vi senere skal se, hører navnet Sighær til de navne, der er sammensatte med -lev og -sted.

Betragter vi nu de personnavne[1]), vi således får ud af de falsterske -torper, der ingenlunde er særlig ejendommelig for Falster, men har mange paralleler i andre landsdele[2]), da er der to ting, der er iøjnefaldende: Når et navn skrives Tostæthorp eller Brothærthorp, da er formen Tostæ-, Brothær- den almindelig brugte genitiv, som man også vilde bruge, når man f. eks. sagde Tostæ hus eller Brothær hus (T.s eller B.s hus). Med andre ord: man har endnu fuldstændigt opfattet stednavnene som virkeligt dannede ved personnavnene i genitiv, og det personnavne, som man godt kendte. Den anden iøjnefaldende omstændighed er nemlig den, at *de personnavne, -torperne indeholder, i alt væsentlig falder sammen med de navne, vi kender på danske personer i det 12te og 13de årh.* Gennemgår man de danske diplomatarier fra denne tid eller jordebogen, vil denne regel holde stik; de aller fleste af de i byerne på -torp indeholdte personnavne (Biørn, Grim, Ravn, Tokæ, Tostæ osv.) vil man finde meget jævnlig. Da Falsterlisten selvfølgelig ikke kan give nogen besked om, hvilke navne der hyppigst indgår i -torperne, og da det sikkert vil være af betydning at kunne afgøre dette, idet man deraf til en vis grad vil kunne drage slutninger om, hvilke personnavne der har været almindelige, før overgangen til de nye navne foregik, skal vi betragte de almindeligst forekommende -torper lidt nærmere, idet vi benytter de moderne former som basis, men dog således at der findes tilstrækkelig grund for udledningen af navnet i eksiste-

---

[1]) Jeg har her opført dem med den retskrivning, der antagelig vilde være normalskrivemåden 1231.

[2]) De fleste af de falsterske -torpers personnavne kan påvises i alle landsdeles -torper.

rende gamle former[1]). Vi finder da følgende navne som typiske for byerne på -torp: *Akæ* (10 Ågerup, Agerup), *Allæ* (5 Allerup), *Anæ* (9 Anderup, Andrup), *Asmund* (3 Asmindrup, 6 Assendrup?), *Attæ* (9 Atterup), *Bersæ, Bessæ* (6 Bisserup, Bistrup), *Biarnæ* (6 Bjerndrup, Bjerdrup), *Biørn* (7 Bjørndrup, Bjørnstrup, Bjørup, Bjøstrup), *Bo, Bovæ,* (20 Borup, 3 Bårup), *Brand* (6 Brandstrup, Brangstrup), *Brothær* (10 Brorup, Brarup, Brostrup), *Bondæ* (8 Bondrup), *Dalæ* (8 Dallerup, Dollerup), *Ebbæ* (6 Ebberup, Ebdrup), *Eghæl* (11 Ejlstrup, Ejstrup), *Eskil* (10 Eskilstrup), *Fathær* (25 Farup, Fårup, Fastrup)[2]), *Geræ* (5 Gerdrup, Gerup), *Getæ* (4 Getterup), *Grim* (4 Grimstrup), *Gunnæ* (7 Gunnerup), *Hakun* (5 Hågendrup, Havndrup, 1 Hunderup), *Karæ* (10 Kårup, Karup, Korup), *Karl* (8 Karlstrup, Kastrup), *Ketæl* (10 Kelstrup), *Kolæ* (7 Kollerup, Kullerup), *Krok* (7 Krogstrup, Krustrup), *Mulæ* (6 Mullerup, Mollerup), *Olaf* (5 Olstrup), *Pathæ* (1 Paderup, 8 Pårup), *Ravn* (7 Ravnstrup, Rangstrup), *Reghæn* (6 Rigenstrup, Rejnstrup, Rejstrup), *Sibbæ* (4 Sibberup), *Smith* (9 Smidstrup), *Sten* (6 Sten-

---

[1]) Selvfølgelig kan der på denne måde indløbe fejl. Når man f. eks. udleder alle de forskellige Borup'er af navnene Bo og Bovæ, er der den fejl, at et Borup 1231 hedder Bagthorp, hvor intet af disse navne, hvis jordebogens form er rigtig, kan indgå. De Fejl, der fræmkommer på denne måde, bliver imidlertid så fåtallige, at de ikke får nogen indflydelse på det endelige resultat.

[2]) I „Olddanske Personnavne“ s. 24 forudsætter dr. O. Nielsen et konstrueret navn *Fari i stednavnene Fardrup, Fårup, hvad der ikke forekommer mig at være nogen grund til, da disse navne meget godt kan være lydligt udviklede af Fathær, og at de i virkeligheden er det, fræmgår tydeligt af parallelerne Brorup og Brarup, hvis ældre former er Brothærthorp (se Falsterlisten).

strup), *Stubbæ* (14 Stubberup), *Sunæ* (6 Sonnerup), *Sven* (20 Svenstrup), *Tannæ* (8 Tannerup), *Tholf* (16 Tolstrup, Tulstrup), *Thruels* (9 Trulstrup, Trugelstrup), *Thorir, Thorsten* (17 Tåstrup), *Thorth, Tovæ* (27 Torup, forsåvidt Torup ikke som i nogle tilfælde er = thorp), *Tokæ* (8 Tågerup, Tokkerup), *Ulf* (14 Ulstrup).

Betragter vi nu stednavnene på -bølle og -rød, da viser det sig, at de i det væsentlige følger side om side med -torperne og er sammensatte med de samme personnavne som disse. Vi finder Allerød svarende til Allerup (*Allæ*), Andebølle sv. t. Anderup (*Annæ*), Asminderød-Asmindrup (*Asmund*), Adserbøl-Adserstrup (*Assær*), Borød-Borup, Bosebøl-Boserup (*Bosæ*), Brandsbøl-Brandstrup (*Brand*), Brosbøl-Brorstrup (*Brothær*; Brosbøl skrives 1292 Brorsbøll), Dollerød-Dollerup (*Dalæ*), Ebberød-Ebberup (*Ebbæ*), Ejlsbøl (V. J. Eghælsbøl) — Ejlstrup — norsk Egilsrud (nu Øjerød — *Egæl*), Farsbølle-Farstrup (*Fathær*), Gadsbølle-Gadstrup (*Gassæ*), Gerderød (Gederuth)-Getterup (*Getæ*), *Gialæryth-Gellerup (*Gellæ*), Hunderød-Hunderup (*Hundæ*), Kallebøl-Kallerup (*Kallæ*), Kararyth (nu Kåred)-Karup (*Karæ*) Lillerød-Lillerup (*Litle*) Nakkebølle-Navtrup (*Nakkæ*), Søllerød-Søllerup (*Sølvæ*), Tosbøl-Tåstrup (*Thorir* eller *Thorsten*), Terkelsbøl-Torkildstrup (*Thorkil*), Tågebøl-Tågerup-Tågerød (*Tokæ*), Ubberød-Ubberup (*Ubbæ*), Ullebølle-Ullerød-Ullerup (*Ulvæ*), Underød-Underup (*Unnæ*), Vognsbøl-Vognsrød-Vognstrup (*Waghæn*), Villebølle-Villerup (*Willæ*).

Ved sammenligning med rækken ovenfor over de i -thorp hyppigst indgåede navne vil man let overbevise sig om væsentlige overensstemmelser mellem de to rækker; det er de samme navne, der er typiske for alle tre endelser, og det hører ligefræm til undtagelserne at støde

på stednavne på -rød eller -bølle, der er sammensatte med navne, som ikke er repræsenterede i -torperne. Disse undtagelser står som vidner om sjældent forekommende personnavne[1]), og man vil selvfølgelig også blandt -torperne kunne finde adskillige eksempler på den slags sjældent forekommende navne, men at disse netop skulde falde sammen med undtagelserne i de to andre klasser, vilde være for meget forlangt; vi må nøjes med at konstatere overensstemmelsen i hovedpunkterne.

Inden vi går over til at undersøge navnene i den anden gruppe (-lev, -sted), vil vi som resultat af det foregående fastslå følgende hovedsætninger:

I. Stednavne endende på -torp, -bølle og -rød er i det væsentlige sammensatte med personnavne, der var almindelig brugte i tiden c. 1100—1300.

II. Desuden er de sammensatte med de i dette tidsrum almindelig brugte helgennavne og bibelske navne.

Vi får på denne måde en omtrentlig tidsbestemmelse for disse navnes dannelse og dermed tillige selvfølgelig for byernes tilblivelse, ti lige så lidt som vi tør forudsætte nogen løshed i dannelsesmåden, lige så lidt har vi lov til at antage en sådan løsagtighed som, at nogen i det 12te årh. skulde falde på at omdøbe en by. —

[1]) Eksempel herpå er Lusserød, der forekommer mig at kunne være sammensat med det temmelig sjældne navn Lucie, der forekommer allerede i slutningen af det 12. årh. i Lunde kapitels gavebog. Denne forklaring synes mig at være mindst lige så sandsynlig som den af O. Nielsen i Oldd. Person. fræmsatte, at Lusserød skulde være sammensat med et af O. Nielsen konstrueret *Lusi.

Medens navnene af de tre grupper -torp, -bølle, -rød altså i de fleste tilfælde kan forklares ved hjælp af de i tiden 1100—1300 brugelige personnavne, stiller sagen sig ganske anderledes, når talen er om bynavnene på -lev og -sted. Undersøger vi her de navne, der indeholdes i jordebogen, „Oldemoder", Esroms brevsamling eller Lundegavebøgerne, bliver forholdet det, at vi måske nok kan formode, at der ligger personnavne gemte i disse gamle former på stednavne, men at vi i de fleste tilfælde ikke umiddelbart kan se, *hvad* det er for personnavne, og i meget få tilfælde finder vi tilsvarende navne anvendte på personer i samtiden. Da navnene følgelig må være ældre end 1100, og da vi aldeles mangler kilder, der kunde oplyse om deres ældre former, har vi ingen anden udvej til at danne os en mening om, hvordan de har set ud, end ad rent induktiv, sproghistorisk vej at forsøge at konstruere navneformer, således som de antagelig kan have set ud f. eks. i det 10de årh., eller i endnu ældre tid. Kommer vi ad denne vej til navneformer, der viser stærk lighed med tilsvarende oldislandske, som vi kender fra de ældste islandske skriftlige mindesmærker, eller hvis vi finder tilsvarende former i oldhøjtysk, da mener jeg, det kan være berettiget at antage slutningerne for rigtige og fastslå navneformerne. Som man vil se, bevæger vi os her på et langt usikrere grundlag end det, vi benyttede ved undersøgelsen over den første klasses navne. Karakteristisk er det også, at de personnavne, der af O. Nielsen i hans „Olddanske Personnavne" antages at være sammensatte med -lev eller -sted, meget ofte er betegnede ved den stjærne foran ordet, der angiver, at dr. Nielsen ikke i

den ældre danske literatur har kunnet finde noget eksempel på navnets forekomst, men alene ud fra stednavnet supponerer personnavnets tilstedeværelse. At han ikke har kunnet finde disse navne i de ældste danske navnefortegnelser, er imidlertid ikke så mærkeligt, da en stor del af dem allerede på disse fortegnelsers affattelsestid var tabte i sproget og ikke mere anvendtes som betegnelse for personer. Vil vi have et begreb om, hvorledes de navne, der indeholdes i bynavnene -lev og -sted, ser ud, da må vi ubetinget gå til de ældste eksisterende navneformer, ti af de moderne vil man i de fleste tilfælde intet kunne slutte. Jeg begynder da med de dannelser -lev og -sted, der er sammensatte med ældgamle mandsnavne endende på -ar (oldhøjt. -hari, o.isl. -arr eller -ir)[1]). Endelsen svækkes allerede i det 11te århundrede til -ær, og i genitiv bortfalder r på grund af meget svag betoning. I de ganske enkelte bynavne på -torp, der kan antages at være sammensatte med den slags navne, finder vi derfor intet r foran genitivs s, medens dette bevares i -lev'erne og -sted'erne; vi har Hemmerslev, men Hemmestrup (af *Hemar, Edda Heimir), Hillerslev, men Hillestrup, Hildesruth (af *Hildar, oldisl. Hildir). Vi har her et nyt vidnesbyrd om den forskel i dannelsestiden, der gør sig gældende mellem de to klasser stednavne, der er sammensatte med personnavne.

Følgende liste, der måske mangler lidt, men ikke meget i at være fuldstændig, opstiller jeg da over de byer

---

[1]) Endelsen har måske undertiden i dansk været -ir, svarende til f. eks. oldisl. Ǫlvir, oldht. Alfheri, men da det i de enkelte tilfælde er umuligt at afgøre, hvilket vi har haft i olddansk, skrives her overalt -ar.

på -lev og -sted, i hvilke jeg antager, der indgår et mandsnavn på -ar[1]):

Agnslef (Avnslev)	Anstath (Andst)?	Agnar (isl. Agnarr, oht. Agenar)[2])
Alleslev, Allerslev[3])	Allested	Alvar (isl. Ǫlvir, oht. Alfheri)
Badersløff (Barslev)		*Bathar (oldht. Bazheri)
Bendslev, Bindslev		*Benar (isl. Beinir, oht. Benehar)
Brandæslef (nu Branderslev)		*Brandar
Brundeslef (Brønderslev)	Brunæstathæ[4])	*Brundar
Enisløf (Enstath Enslev)		Enar (Einar, oht. Einhar)
Fulcarslef (nu Falkerslev)		Folk(v)ar (oht. Folcwar)
Fjallerslev		Fialar (Edda Fjalarr)
Frammerslev		*Framar (Edda Fraðmarr)
Fritherslef (Frerslev)	Fredsted	*Frithar (oldht. Frideheri)
Gardslev[5])		*Garthar (isl. Garðarr, oht. Gartheri)

[1]) De oldhøjtyske paralleler er tagne fra „Olddanske Personnavne“. De opførte ældre former af stednavnene er, for så vidt anden kilde ikke er angivet, alle tagne fra jordebogen (ed. Nielsen), Esroms brevbog (ed. Nielsen), Ribe Oldemoder (ed. Nielsen) og Lunde gavebøger (ed. Weeke). Formerne tilhører næsten alle tiden 1200—1400.

[2]) Sakse Agnerus, Regnar Lodbroks søn.

[3]) Allerslev i Voldborg herred skrives således 1306 i et dokument Alværslæf [Repertoriet nr. 845]; v har dog antagelig allerede den gang været forsvundet af udtalen. På samme måde hedder Allerslev i Bårse h. 1339, 1360 og 1380 Aluersløf, Alwærsløf og Aluersløf overalt i dokumenter bevarede i original [Repertor. nr. 1835, 2585 og 3298].

[4]) I Esrombogen 1307. Hedder nu Brønnestad [sgby Skåne].

[5]) Gardslev sgby Holmans h. skrives 1340 Garszløf [Repert. nr. 1890] og c. 1350 Garszløøf [Oldemoder].

Grandeslef (Granslev[1])		Grandar
	Grithæstath (Gredsted)	*Grithar
Gunnersleff		Gunar (isl. Gunnarr, oht. Gunhar)
Gøtherslef (Gørsløf)		Gøtar (isl. Gautarr, oht. Godehar)
Hathærslef (Haderslev-Hårslev)		Hathar[2])
Haverslev[3])		Havar (isl. Hávarr)
Hemmerslev		Hemar (Edda Heimir)
Hærslef (Herslev)	Hæruæstath (Herrested)	*Hervar
Hjelmslev (V. J. Hialmæslefhæreth)		Hjalmar (isl. Hjalmarr)
Hildeslef (Hillerslev)	Hildestath (Hyllested[4])	*Hildar (isl. Hildir)
Høghæslef (Højslev)		Høkær
Ingerslev		Ingvar (isl. Yngvarr)[5])
Jarlslef (Jerslev)	Jarlæzstath (Järrestad)	*Jarlar (oht. Erlachar)
Jætnesløf (Endeslev)		*Iætnar
Kimerslef		*Kimar
	Kopærstath (Kobbersted)	*Kopar
Landerslev		*Landar (oht. Lanthar)
Lyderslev[6]), Ljørslev	Løtherstedt (Lørsted)	Liutar (oht. Liuthari) Løthar[7])

---

[1]) Granslev sogneby i Hovlbjærg herred hed 1369 Grandislef [Repertoriet nr. 2867].

[2]) Sakse Hatherus, Starkads banemand.

[3]) Haverslev (Ø. Hanherred) hed dog 1376 Hawerthsløf [Repert. nr. 3083] og er måske sammensat med Havarth.

[4]) Hyllested i V. Flakkebjærg herred hed 1320 Hyldæstathæ [Repert. nr. 1284] og Hyllested i Sønder Djurs 1401 Hillesteth [Scriptores Rerum Danicarum VI 500].

[5]) Således Yngvari (dativ) i Carmina Norræna ed. Wisén Ynglingatal v. 35.

[6]) Lyderslev [Stevns h.] hed 1346 Løthærsløf [Repert. nr. 2084].

[7]) Et dansk navn Løthær vilde vist næppe som af O. Nielsen antaget kunne svare til oldisl. Hlǫðvir (Oldd. Persn. s. 63).

Markeslev		*Markar (oht. Marchar)
Utterslev, Oterslef	Ottarstaðin (V. Götland)	Ottar (isl. Óttarr)
Rethеslef (Resløf), Rerslev	Rested	Rethar (isl. Hreiðarr)
Rorslev, Roslev	Rosted	Roar (isl. Hróarr, oht. Hrodhari)
Ruthmarløff[1]) (Remmarløf)		*Rothmar (isl. Hroðmar, oht. Hrodmar)
Sigerslev, Sejerslev	Sigersted, Sejersted	Sighar (oht. Sighihar[2])
	Syaluærstath (Søllested)	*Sialvar? (isl. Sølvar)
Sommersløff (1365)	Sommersted	Somar (isl. Somarr, oht. Sumar)
Suauerslef (Svogerslev)	Svavested	*Svafar (isl. Svafar, oht. Suabheri)
Uggerslev		*Uggar
Ulværslef (V. Jdb.) (Ullerslev, Ulslev)	Ulsted	Ulvar (isl. Ulfarr, oht. Wulfhar)
Vallerslev, Vollerslev		Waldar (Edda Valdarr, oht. Waldhar)
Vigerslev, Vejerslev	Vigersted[3])	Wikar (isl. Víkarr)[4])
Villerslev, Vilslev	Vilsted	Willar (oht. Villahar)
Vinderslev, Venslev		Windar (oht. Winidhari)

[1]) Vi skulde absolut have ventet Ruthmarsløff i stedet for Ruthmarløff, der kun forekommer en gang i Lundegavebogerne (Weekes udg. s. 200). Det kan derfor være noget tvivlsomt, om dette skånske bynavn virkelig kommer af et Rothmar, således som det antages af O. Nielsen (Oldd. Persn. s. 78).

[2]) Sakse Sigarus.

[3]) Mulig er Verst [sogneby Andst h.] også sammensat med Viger. Oldemoder har c. 1350 Wyrsteth, og udtalen har vel været Wierstæd.

[4]) Víkar mytisk konge Snorre Edda (A. M.) s. 288—90.

Vinterslev		Wintar (oht. Wintar)
Vitherslev (Vejrslev)	Withæstath[1]) (Vedsted)	Withar (isl. Víðarr, oht. Withar)
Øthersløf (Ørslev), Øthæslef (Øslev)	Ørsted	Øthar (oht. Audehar)

Som denne liste viser, er det i et overordentlig stort antal navne, at der indgår personnavne af denne art, og tallet på disse byer forøges endda betydeligt, når man erindrer, at adskillige af de opførte navne i virkeligheden repræsenterer flere. Vi har således 4 Enslev og 1 Jenslev, ja endog 10 byer af navnet Ørslev foruden et Utterslev, der efter den ældre form Øderslev (1400) må regnes for sammensat med Øthar. Om nu alle 10 bynavne Ørslev indeholder et navn, der omkring ved år 1000 eller noget efter vilde kunne betegnes ved Øthar, kan vi ikke med vished afgøre, idet vi i nogle tilfælde mangler ældre navneformer, af hvilke det kunde ses, men det får heller ikke nogen særlig betydning for undersøgelsens resultat. Bægge endelserne -sted og -lev følges som det ses godt ad, kun har vi en del flere navne på -lev i listen end på -sted, men det ligger ganske simpelt i, at de første i det hele er talrigere repræsenterede i de danske bynavne end de sidste. Af navnenes mængde må man være berettiget til at slutte, at denne gruppe af personnavne, hvor sidste led er oprindelig -hari, der almindelig forklares som ensbetydende med herre og fra først af vel kun har været båret af frie, ejendomsbesiddende mænd, har været særlig yndet

[1]) Vester Vedsted [Hvidding h.] 1291 Withæstath, men allerede 1350 Witstath [Oldemoder].

af de folk, der bode i Danmark i århundrederne før den nye religions og det ny åndslivs indtrængen.

Man vil måske indvende mod berettigelsen af at slutte noget om navnenes forekomst ud fra denne liste, at der også findes bynavne på -torp, -rød og -bølle, hvori vi finder sådanne navne. Vi skal senere (s. 106) omtale disse stednavne, der i nogle tilfælde *kan* være sammensatte med de samme personnavne, der indgår foran endelserne -lev og -sted, men kun i meget få tilfælde *behøver* at være det. Det bliver imidlertid nødvendigt først at betragte de stednavne på -lev og -sted, der er sammensatte med andre personnavne end de på -ar, for at vi kan danne os et indtryk af dannelserne i det hele.

Jeg supplerer da fortegnelsen ovenfor med følgende:

Alwælef (Allelev)		*Alvi [1])
Anundælef		Anundr (isl. Qnundr)
Arslef (Årslev)		Ar
Biarkælef (Birkelev, Bjerklev)		Biarki (isl. Bjarki)
Blangslev	Blangsted	*Blangr (isl. Blængr)[2])
Borlev (Borrælef)		Barghi (oht. Burgio)
Dyrlev		Dyri (isl. Dýri)
Eslef	Estath	Esi
Fialænzlevæ, Fjellingsløf[3])		*Fialin
Ferridslev, Ferslev	Fjerdsted, Fjersted	*Fiarir
	Fjeldsted (Filstæth)	*Fili? [4])

[1]) Jeg antager i modsætning til Nielsen (Oldd. Persn. s. 3), at navnet Alle, der findes nogle gange i det 12te og 13de årh. og indgår i Allerup, er et andet end *Alvi, der må forudsættes i Alvælef.

[2]) Jvfr. Sn. Edd. III, 293.

[3]) Sml. V. Jdb. Fyallanshæreth (nu Fjends herred).

[4]) Sml. Fili blandt dværgene i Sn. Edd.

Fornælef (Forlev)		Forni (isl. Forni)
Fregerslev		Frithger (isl. Friðgeirr)
Fredeløfue (Frejlev)		Frithi (oht. Friddo)
Gunrizlef (Gunslev)		*Gunrithr
Hagnelef (Havnelev)		Haghni (isl. Hǫgni)[1]
Hallelev	Hallæstathæ	*Halli (isl. Halli, oht. Halo)
Harislef (Harritslev)	Harrested?	*Harvir (Edda Hǫrvir, oht. Harivih)
Helghælef (Herlufmagle og lille)	Hellested?	Helghi (isl. Helgi)
Jarandalef (Errindlev)		Jarundr (isl. Jǫrundr)
Klypælef (Klipelev)		*Klippi?
Marslev[2]		Mar (isl. Márr, oht. Maro)
Randlev		Randi (oht. Rando)
	Rolsted[3]	Rolfr (isl. Hrólfr, oht. Hrodulf)
Skjoldelev		Skioldr
Sculdælef (Skuldelev)		Skuld[4], kvindnv. (Edda Skuld, oht. Sculd)
Trudslev		Thruthr (isl. þrúðr)
Tryggelef		Trygvi (isl. Trygvi)
Vrekelev (Vrejlev)	Vrigsted	Wreki

Ser vi på alle disse personnavne, vi således kommer til ad indirekte, ofte noget usikker, men i mange tilfælde dog sandsynlig og rigtig vej, da viser de unæg-

[1]) Jvfr. Hǫgni, Gjukes søn i Volsungesagnet.

[2]) Vi skulde dog som svarende til oldisl. Márr i nuværende dansk have ventet Mårslev.

[3]) Navnet Rolsted kunde lige så godt være sammensat med Hroaldr (sml. rhoaltʀ i indskrifterne med de ældre runer).

[4]) Det synes virkelig, som om valkyrienavnet Skuld (gent. Skuldar) findes i Sculdælef, der således danner en undtagelse fra prof. Steenstrups regel om, at intet kvindenavn indgår i -lev. (Jvfr. Hist. Tidsskr. 6. R. V. s. 361.)

telig adskillige ejendommeligheder. Det er en liste, der i et og alt er forskellig fra den række navne, der var typisk for byerne -torp, -bølle og -rød; det er ikke længer det 12te, 13de århundredes navne, vi har med at gøre. Derimod viser navnene stærke lighedspunkter med de navne, vi kender fra den ældste islandsk-norske literatur, fra eddadigtene og fra de brudstykker af norske skjaldedigte, vi har bevaret fra det 9de, 10de årh. Navne som de oldislandsk-oldnorske Agnar, Einar, Fjalarr, Fraðmarr, Hávarr, Heimir, Híldir, Hróar, Hreiðarr, Hróðmar, Somarr, Svafar, Valdarr, Viðarr, Ǫnundr, Bjarki, Friðgeirr, Hǫgni, Hǫrvir, Jǫrundr, Marr o. fl. genfinder vi alle her i kun lidt forskellige former fra de islandsk-norske, men i afgjort *danske* iklædninger. Karakteristisk dansk er saaledes den næsten totale mangel på omlyd i de navne, der i norsk-islandsk har u-omlyd, en omstændighed, der har stærk støtte i sproghistorien. Væsentlige tilknytningspunkter, om end større forskelligheder, findes der også overfor de oldgermanske (oldhøjtyske og gotiske) navne, og det hele må da nødvendigvis føre os til den antagelse, at vi her har at gøre med en navnerække, der direkte nedstammer fra — ja vi kunde næsten fristes til at sige tilhører — det sprog, vi kalder det urnordiske. Som bekendt har vi ganske sporadiske lævninger af dette ældste nordiske sprog bevaret i de ældste runeindskrifter, i hvilke vi altså måtte kunne vente at støde på navne, der viste lighed eller endog var identiske med personnavnene foran -lev, -sted. Imidlertid er indskrifterne af denne art så få, og tydningen af dem i mange tilfælde så usikker, at vi ikke af det nuværende materiale af indskrifter kan få synderlig hjælp; og dog forekommer det mig aldeles ikke

usandsynligt, at et navn som Skåängstenens hariŋa (oht. Herinc) kunde indgå i stednavnet Ringsted, eller et andet af indskrifternes navne wilagaʀ i Vilslev[1]). Et er under alle omstændigheder sikkert nok, vi kommer ad den vej med tvingende nødvendighed til to lag af personnavne, *et ældre lag, der indeholdes i stednavnene på -lev og -sted, og et yngre, der findes i byerne -torp, -bølle og -rød.*

Hermed skal ikke være sagt, at intet af de ældre navne bevares i Middelalderen; vi finder adskillige middelalderlige navne, der ganske sikkert har tilhørt det ældste nordiske sprog, og som også indgår i de gamle stednavne -lev, -sted; navne som Harald, Helge, Germund osv., men hovedmassen af middelalderens navne er af en anden beskaffenhed. Erindrer man de navne, der som særlig typiske fandtes i de yngre stednavne, da var det navne som Akæ, Attæ, Bo, Dalæ, Ebbæ, Gunnæ, Karæ osv.; med andre ord *mindre sammensatte* navne end de ældre[2]).

Da vi har nogle af de ældre navne bevarede i middelalderen, vilde man heller ikke kunne vente andet end at finde dem i nogle stednavne på -torp, -bølle og -rød, men vel at mærke er det kun som undtagelse; vi finder aldrig et ældre navn indeholdt i mange af disse stednavne. Vi har allerede set et Sighærsthorp i Falsterlisten, der rigtignok ikke findes mere, men dog må have været sammensat med det gamle navn Sighar.

---

[1]) Høje Tåstrupstenens Hurnburi antages af dr. Nielsen (Olddanske Personnavne s. 47) at findes i Horbærlev.

[2]) Jeg kan derfor ikke være enig med O. Nielsen, når han i indledningen til sin „Olddanske Personnavne“ søger at tilbagevise den teori, at flerledsnavnene er ældre end etledsnavnene. De ældste kilder, vi kan nå til i nordisk (de ældre runeindskrifter), tyder også bestemt hen på sammensatte navne.

Vi finder Allestrup svarende til Alleslev, men erindrer, at den omstændighed, at vi desuden har Allerslev, men intet Allerstrup, bestemt tyder på, at det første navn er dannet på et tidligere stadium end det sidste. Tager vi derimod de typiske -torper, da finder vi intet tilsvarende -lev eller -sted. Der er 10 Ågerup, Agerup — intet Agelev-Ågested, 9 Atterup — intet Attelev -sted, 10 Brorup — intet -lev, -sted, 25 Farup, Fårup, Fastrup — intet Farlev, Farsted, 10 Kelstrup, intet -lev, -sted, 10 Karup, Korup, intet -lev, -sted, 20 Svenstrup, intet Svenslev, Svensted (!) osv. Og at det ikke kan være nogen tilfældighed begrundet i, at -torpernes antal er over 10 gange så stort som antallet af -lev'er og -sted'er, vil fræmgå, når man betragter sagen omvendt og ser, at de fleste af navnene i -sted, -lev, slet ikke findes i de 3 andre klasser, og at de, når de findes, kun er meget svagt repræsenterede. Vi har 10 byer Allerslev, Alleslev, Alslev, men kun et par Allestrup, 5 Årslev, — ingen Årstrup, 2 Brønderslev — ingen Brønderstrup, 2 Frerslev — intet Frerstrup, Granderslev, Grinderslev — uden tilsvarende Grandestrup, Grindestrup, 5 Enslev (Jenslev) — uden noget Enstrup, 4 Ferritslev, Ferslev — intet Ferstrup, ja vi har endog 10 byer af navnet Ørslev og 4 Ørsted uden så meget som et eneste Ørstrup, Ørsbølle eller Ørsrød!!. Hvis man udleder alle Ørslev'erne og Ørsted'erne af Øthar, og man antog, at dannelserne på -torp og -lev og -sted var foregået på samme tid, måtte vi vente mindst 200 Ørstrupper!.

Vi føres hermed over til spørgsmålet om, *når* navnenes dannelse og dermed byernes tilblivelse er foregået; at bebyggelsen af de her behandlede steder er foregået i to forskellige tidsrum, kan der for mig ikke være nogen

tvivl om. For den ældre afdelings vedkommende (-lev, -sted) er det vanskeligt for ikke at sige umuligt blot tilnærmelsesvis at angive nogen terminus post qvem. Om det første beboede sted af navne på -lev, -sted er bleven til før Kristi fødsel, i det 5te årh. eller i det 9de, ser vi os fuldstændig ude af stand til at afgøre. Kun så meget tør vi sige, at denne art bebyggelse er ældgammel og for den sags skyld gærne kunde henføres til de ældste nordiske folk. Dog må vi lægge mærke til den mærkelige ting, at dannelserne på -lev i Norden kun findes indenfor det gamle danske område, medens på den anden side den omstændighed, at de findes i visse dele af Tyskland[1]) tyder på fælles germansk brug. En terminus ante qvem kan vi med større rimelighed angive her. Nutildags vilde vanskelig nogen falde på at danne bynavne på -lev, lige så lidt som på -torp eller -rød[2]), da man ikke forbinder nogen mening med disse ord. I det 12te årh. vilde man kunne danne navne på -thorp, -ryth og -bølæ, da disse ord var betegnelser, der var kendte fra det daglige sprog. Derimod vilde man sikkert aldeles ikke kunne danne et navn på -lev, fordi dette ord slet ikke har eksisteret i det 12te århundredes sprog; vi kender det kun i de specielle betegnelser som konunglef, Sigridlef og Oldeleffue[3]), men næppe som selvstændigt ord. Støttet på disse grunde og på hele den foregående undersøgelse vover jeg da at fræmsætte den mening, at *alle* dannelser af bynavne på -lev ligger i det mindste

---

[1]) Jvfr. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 6. R. V s. 353.
[2]) Derimod kunde man vel nok danne nye navne på -sted, da dette ord jo er et i sproget anvendeligt ord.
[3]) Se Joh. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 6. R. V s. 35 flg.

noget før år 1000, og navnene på -sted følger i hovedsagen med. Derimod må de nyere dannelser (-torp, -bølle, -rød) have vedvaret i det 11te, 12te og ind i det 13de århundrede. Det er disse tiders navne, der i alt væsentligt indgår i dem, og indgår i samme former, som de brugtes i til at betegne personer. Såvel en tysk som en kristelig-bibelsk indflydelse har gjort sig gældende i dette tidsrum og sætter også sine spor i navnegivningen.

Hermed ender jeg denne lille undersøgelse, som jeg har kaldet sproglig-historisk, fordi jeg ad sproghistorisk vej har søgt at nå et resultat, der dog måske kunde have nogen betydning, når spørgsmålet er om at oplyse vor så dunkle ældste bebyggelseshistorie. Som hovedsum af undersøgelsen vil jeg slutte med følgende résumé:

I. Vi finder to lag navne i de med personnavne sammensatte stednavne, et ældre, bestående af oprindelig urnordiske navne, indgående foran endelserne -lev, -sted, og et yngre, bestående af det 12te og 13de århundredes navne i byerne -torp, -bølle og -rød.

II. Dannelserne -lev, -sted er grundtypen, -torp, -bølle, -rød senere betegnelser. Bebyggelsen er for grundtypens vedkommende foregået før år 1000, men vedvarer for udflytningernes og rydningernes (-torp, -bølle, -rød) i de nærmeste århundreder efter år 1000.

Smaastykker.

1.

Forliget af 11. Februar 1340.

Af Kr. Erslev.

Rigsarkivar A. D. Jørgenen har taget til Orde mod den Prøvelse, som jeg har underkastet hans Opfattelse af Traktaterne af 1339 og 1340 mellem Grev Gert og Hertug Valdemar[1]). Uden at komme tilbage til hele Stridsspørgsmaalet vil jeg gerne her antyde min Stilling, først til to Momenter, som Jørgensen ikke uden Grund klager over, at jeg ikke straks har medinddraget.

Det ene er, at Hertug Valdemar ved Kongevalget i Sommeren 1340 skal have givet Afkald paa sin Ret til Riget. Dette siger Hamsfort, som efter Jørgensens Mening „har bevaret en Optegnelse“ herom; jeg formoder modsat, at vi her kun har een af de mange Gætninger, som fremtræder hos Historikerne fra det 16. Aarhundrede. At Hamsfort har haft tabte Kilder til Grev Gerts Tidsalder, bliver lidet sandsynligt, naar man ser, hvor lidt han veed om den; man mærke blot hans Kronologi: Slaget paa Lohede sætter han til 1335 (var 1331), Kristoffers Død til 1336 (for 1332), Slaget paa Taphede til 1337 (for 1334). I Stedet henvises man da til at søge Grunden til hans Meddelelse i de Kilder, han virkelig har haft, og man finder saa hos Krantz den Paastand, at Hertug Valdemar igen tiltog sig Kongemagten efter Kristoffers

---

[1]) Hist. Tidsskr. 6. R. VI. 671 ff.

Død, men gav Afkald paa den til Gunst for Valdemar Atterdag. Ud herfra bliver Hamsforts Udtalelse ganske forstaaelig, men ogsaa aldeles værdiløs (thi at Krantz ikke bygger paa tabte Kilder, er hævet over enhver Tvivl); og at der virkelig ikke i 1340 har været Tale om noget Afkald fra Hertugens Side, det synes mig omtrent givet ved, at der ikke nævnes et Ord derom i de Breve, der ordner Hertugens Forhold til Valdemar Atterdag[1]).

Det andet Moment drejer sig om Forhold, der ligger forud for Traktaterne. Naar Jørgensen havde talt om, at Gert efter Kong Kristoffers Død havde skudt Hertug Valdemar frem som den, der havde Ret til at indløse Rigets Lande, var jeg gaaet ud fra, at dette ene beroede paa en Tilbageslutning fra Traktaten af 1339 (og jeg tilføjer: en aldeles rigtig Slutning, om Jørgensens Opfattelse af denne Traktat er den rette). Nu viser Rigsarkivaren imidlertid, at der foreligger positive Oplysninger fra Aarene 1332—33, som nævner Hertugens Indløsningsret; dette er rigtigt, og jeg beklager meget, at jeg har overset disse Træk. Nogen afgørende Vægt for Forstaaelsen af de flere Aar senere sluttede Overenskomster kan jeg rigtignok ikke tillægge det, at Grev Gert straks ved Kongeløsets Begyndelse synes at have haft Tanke om at lade Valdemar optage sin tidligere Kongeværdighed; faktisk er det dog, at det blev ved Tanken, at Valdemar stadig ene vedblev at være og kalde sig Hertug. Hvorvidt der i Aarene 1339—1340, da Kristoffer II's Søn var optraadt med Krav paa Riget, ogsaa var Tale om Hertug Valdemars mulige Kongerettigheder, maa bero paa, hvad der staar i selve Traktaterne fra disse Aar.

Hvad disse Forlig angaar, skal jeg her ikke dvæle ved det første, af hvilket jeg kun fandt — og stadig finder — Jørgensens Opfattelse usandsynlig, men ene holde mig til det andet, hvoraf jeg fandt hans Forstaaelse umulig. Det er Hovedspørgsmaalet: har Jørgensen Ret i, at Grev Gert ved

---

[1]) Jørgensen finder, at den lybske Krønike antyder det samme som Hamsfort ved at sige: Hertugen førte sin Svoger til Viborg Thing. Det synes dog lidet underligt, at Jyllands Panthaver bliver den, som præsenterer sin Frænde for Jyderne.

Forliget af 1340 anerkender Hertug Valdemar som Landsherre (Konge) i Nørrejylland, som „rette Ejer“ af dette Land?

Jeg havde tidligere troet, at denne Opfattelse stammede fra, at han havde set fejlt paa Brevet, idet jeg gik ud fra, at en vis Sætning hos Jørgensen skulde være et Referat af Hovedsætningen i Brevet. Rigsarkivaren paastaar nu, at jeg har misforstaaet hele denne Sætning rent sproglig (S. 678 [1]), og han synes derved, om jeg forstaar ham rigtig, ogsaa at ville nægte, at den skal sammenstilles med selve Brevets Ord. Jeg gad dog vide, om det ikke er gaaet ham af Minde, hvad der for fjorten Aar siden gav ham den omtalte Sætning i Pennen; netop den „Sammenhæng“, hvortil han henviser, synes afgørende at vise, at hans Sætning maa være født af Forligets Hovedartikel.

Jeg hidsætter nedenfor hele Jørgensens Stykke [2]) og

---

[1]) Den „anden Misforstaaelse“, som jeg „har gjort mig skyldig i“ (S. 678), kan jeg tage let. Enhver vil jo se, at det kun bliver en Misforstaaelse, hvis Jørgensen har Ret i en af ham opstillet Formodning, og om den gælder det, at den aldrig kan bevises, men mulig modbevises, hvad der dog ikke her er Plads til at komme ind paa.

[2]) „Dette forlig af 11. Februar 1340 er i en mærkelig grad bleven misforstået af Reinhardt så vel som af alle hans forgængere. Han har ofret det en hel afhandling uden i sine overvejelser i mindste måde at trænge ind i dets grundtanke, og det er i fuld overensstemmelse hermed, at han i sit referat af det foregående forlig (2. Febr. 1339) slet ikke nævner hertugens opgivelse af sin indløsningsret. Hvad der skete i Lybæk opfattes da som påtvunget hertugen; det var et mageskifte om de to dele af Jylland, hvorved greven altså fik sine Lande samlede. Men forliget er lige det modsatte. Greven indrømmer hertugen ret til at indløse Nørrejylland med den ret, Kristoffer havde til det, for en pantesum af 43000 mark lybsk. Da der ikke kunde være tale om at udrede det hele beløb straks eller på én gang, pantsætter hertugen ham sit hertugdømme (undtagen Als) for 25000 mark og træffer nærmere aftale om, hvorledes resten skal betales i løbet af det følgende halvår. Hvis dette forlig altså var kommet til udførelse, vil det ingenlunde have medført et mageskifte, men fuldstændig have kuldkastet Gerts stilling....“

spørger enhver, om dette kan analyseres paa anden Maade end som følger: Jørgensen paastaar, at alle har misforstaaet Forliget, og at det er lige det modsatte af, hvad man har troet; derefter gengiver han i to Punktumer, hvad Forliget indeholder, og saa gaar han over til at belyse, hvad der ligger deri. Ligesom det andet af de to Punktumer refererer Forligets Bestemmelser om Udredelsen af Pantesummen, føres man nødvendig til at tro, at det første Punktum skal svare til Forligets Ord om Pantsættelsen, og man kan saa meget mindre tvivle derom, som Jørgensens og Brevets Sætninger ligner hinanden Led for Led.

I Anmeldelsen hedder det:	I Forliget staar der:
Greven indrømmer Hertugen Ret til	Greven giver Hertugen
at indløse Nørrejylland	at løse Jylland
med den Ret, Kristoffer havde til det,	saa frit, som han har det i Pant af Kristoffer,
for en Pantesum af 43000 Mark.	for 43000 Mark.

Man lægge bl. a. Mærke til Jørgensens Medtagelse af Brevets positive Tal, der leder Tanken ganske bort fra, at han i sin Sætning kun udtaler sin egen personlige Opfattelse af, hvad der ligger i Forliget.

Det var i denne Sammenstilling af de to Sætninger, at jeg tidligere fandt Nøglen til at forstaa, hvorledes Jørgensen var kommet til sin Opfattelse; men det var unægtelig let at godtgøre, at hans Sætning, hvor meget den end ligner Brevets i Formen, i Virkeligheden slet ikke gengiver dettes Mening. Jørgensen fortolker jo imidlertid nu sin egen Sætning paa en anden Maade; og hvorfra stammer da hans Opfattelse?

Der findes i Rigsarkivarens sidste Udtalelse et Par Sider om dette Forlig (S. 676 ff.), og nu, da han fremsætter det „videnskabelige Bevis“, der i sin Tid ikke kunde finde Plads i hans Anmeldelse, havde man vel Ret til at vente et klart og tydeligt Forsvar for den Opfattelse, hvorimod jeg havde rettet mit Hovedangreb. Jørgensen burde, synes det mig, have sagt: „Jeg omtalte i 1883 ikke, at Grev Gert ved Forliget overdrog Hertugen sin Panteret til Jylland, skønt det

unægtelig staar med udtrykkelige Ord i Brevet (se hos Erslev S. 309); *thi* ..... „Jeg fremhævede derimod, at Greven ved Forliget anerkendte Hertugen som ret Ejer m. m.; dette staar der vel ikke i Brevet, men jeg bygger denne Forstaaelse paa, *at* .....“

Saa simpelt har Rigsarkivaren ikke taget Sagen. Han udmaler den historiske Situation i Febr. 1340, saaledes som han tænker sig den, og vi faar atter og atter at vide, at „Hertugen anerkendes som ret Ejer af Nørrejylland“, hvad der jo dog trods nok saa mange Gentagelser kun er og bliver hans personlige Opfattelse. En tydelig Begrundelse af denne Opfattelse finder jeg derimod ikke, om end nok spredte Ord derom. Vi hører, at „Greven indrømmer, at Hertugen har Ret til at indløse Jylland med Kongens Ret ... Denne Ret indrømmer han ham faktisk ved at indgaa paa Forliget, der bringer Indløsningen til Udførelse“; fremdeles, at „det jo dog ikke kan nægtes, at Hertugen faar overdraget Besiddelsen af Nørrejylland, uden at der forbeholdes Greven nogen Ret til atter at indløse det“. Yderligere nogle Betragtninger om Begrebet „at hindre“.

Det skulde herefter synes, at Jørgensens Tankegang er denne: idet Greven overlader Hertugen sit Pant, anerkender han derved, at Hertugen har Indløsningsret til Pantet, altsaa er dets rette Ejer. Andet kan jeg i det mindste ikke faa ud; men det er mig rigtignok helt ufatteligt, at Rigsarkivaren kan drage denne Slutning. Det er dog et Faktum, at man i Middelalderen atter og atter ser Eksempler paa, at en Panthaver overlader et Pant til Trediemand, af hvem da den rette Ejer maa indløse det, se Matzen, Panterettens Historie S. 387 ff.; og det var ved saadanne Overdragelser ikke Undtagelse, men Reglen, at den oprindelige Panthaver ikke forbeholdt sig Ret til at løse Pantet tilbage. Hvorledes kan man da af den Kendsgerning, at Grev Gert overdrager Nørrejylland med sin Panteret til Hertug Valdemar, slutte som selvindlysende, at at han derved anerkender Hertugen som ret Ejer? Og endvidere er det et Faktum, at netop Nørrejylland d. 23. Juni 1340 blev overdraget af den ene Panthaver til en anden,

nemlig af Grev Gerts Sønner til Hertug Valdemar. Hvorledes kan det da være „faktisk", at der ligger noget helt andet i Grev Gerts ganske paa samme Maade formulerede Overdragelse af Panteretten i Brevet af 11. Februar?

Hele denne Sluttemaade fra, hvad der ligger i Overdragelsen af et Pant, forekommer mig da saa urimelig, at jeg meget frygter for atter at misforstaa Rigsarkivaren og desto mere beklager, at han ikke har udtrykt sig saaledes, at en „ellers skarpsindig" Gransker har kunnet fatte hans virkelige Mening, hvis denne da er en anden.

Hvorledes dette end hænger sammen, finder jeg i det mindste i Jørgensens sidste Bemærkninges intet, der kan lede bort fra at tage Februarforliget simpelt og ligefrem efter dets Ordlyd. Greven overdrager Hertugen Jylland med den Panteret, som han selv har faaet dertil af Kong Kristoffer; deri ligger, at Valdemar fremtidig er Panteherre i Jylland, hverken mer eller mindre. Om Indløsningsretten siges intet i Brevet; men det laa i Sagens Natur, at den afdøde Pantsætters Efterfølger paa Danmarks Trone, om der en Gang kom en saadan, maatte have Ret til at løse Pantet ind. Til derimod at slutte af Panteoverdragelsen, at Greven anerkender Hertugen som Jyllands rette Ejer, er der ingen positiv Grund; der staar intet derom i Brevet, hvad man dog maatte vente, om det var Meningen, og der staar endog tværtimod det modsatte. Greven siger nemlig i sin Udfærdigelse af Forliget, at naar Hertugen har indløst Jylland, vil han ikke angribe ham i hans Pant eller andre Godser, som han har i Danmark, og værge ham mod andres Angreb derpaa [1]). At Tonen her ligger paa Pant, vil ingen bestride, allermindst Jørgensen (se S. 677 Anm.). Men saa staar det ogsaa fast, at Greven selv har betragtet Hertugens Besiddelse af Jylland som Panthaverens, ikke som „rette Ejers".

---

[1]) Vortmer scole wy den hertogen unde greven Johanne nicht bewerren an oren panden unde an anderen gode, dat se in Denemarken hebben.

Overfor en saa positiv Udtalelse af selve Brevets Udsteder turde det egentlig være overflødigt at omtale Jørgensens Bemærkninger om Begrebet at hindre (hindern, beweren). Skønt han indrømmer, at „hindre" og „have Ret til at indløse" er vidt forskellige Ting, holder han fast ved, at de to Begreber jævnlig følges ad; „det er to Maader for rette Ejers Tilbageerhvervelse af pantsat Land". Man kan nemmest prøve denne Paastand ved at se dens Konsekvenser. Hertug Valdemar lover, efter at have faaet Jylland, ikke at hindre Greverne Gert og Johan i deres Panter i Danmark: heraf slutter Jørgensen, at Hertugen nu giver Afkald paa sin Indløsningsret til de danske Øer (som han for øvrigt efter Forf.s Mening allerede havde opgivet 1339). Men nu lover ogsaa Grev Gert, at han ikke vil hindre Grev Johan i hans danske Panter (se Citatet i foregaaende Anmærkning), og heraf maa vi da efter Jørgensens Sluttemaade kunne udlæse, at Gert har haft Indløsningsret til Sjælland og Smaalandene. Men har da i 1340 baade Hertugen og Grev Gert samtidig siddet inde med denne Indløsningsret? Og af hvem og naar har Grev Gert faaet denne Ejerret? Ikke af Hertug Valdemar, der tværtimod 1339 jo afstaar alle sine mulige Krav, hvad Johans Panter angaar, til denne selv. — Disse Konsekvenser viser bedst, at der maa være noget urigtigt i Sluttemaaden. Sagen er simpelt hen den, at et Løfte om ikke at angribe kan være et Supplement til en Afstaaelse (jeg afstaar dig mine Rettigheder til Landet og lover fremtidig ikke at hindre dig i Besiddelsen deraf); men den samme Forsikring kan lige saa godt tages af enhver Nabo, med hvem man kan frygte Sammenstød. Staar Løftet om „ikke at hindre" alene, er der da ingen Grund til deraf at slutte noget om Ejerrettigheder og deres Opgivelse.

Forliget af 1340 er det faste Punkt, hvorpaa man kan prøve Rigsarkivar Jørgensens Fremstilling af, hvorledes det er gaaet med Hertug Valdemars Kongeret og Tronkrav. Han mener, at der er „god Sammenhæng" i hans Fremstilling. Det er rigtigt; hans Hypothese hænger netop saa stærkt sammen, at den slet ikke taaler, at et af dens Hovedled falder bort. Maa jeg stadig fastholde, at der i Forliget ikke staar, hvad han læser ud deraf eller ind deri, men „noget andet og modsat, der udelukker hans Opfattelse", saa maa overhovedet „Sammenhængen" blive en anden end den, han har konstrueret. Og det turde ogsaa være en Vinding at slippe for en Opfattelse, der medbringer det saa yderst usandsynlige,

at Hertug Valdemars Krav paa den danske Krone skal have spillet en Hovedrolle i Aarene 1339—40, da Kong Kristoffers Søn havde rejst sine Krav paa Riget, ligesom i det hele for alt det, der skal gøre den svage, holdningsløse Hertug til Hovedpersonen i disse skæbnesvangre Aar.

Rigsarkivar Jørgensen synes noget ilde berørt af, at jeg ikke indskrænkede mig til at prøve den Opfattelse, som han fremsatte i sin Anmeldelse fra 1883, men ogsaa omhandlede den Mening, som han ytrede i 1871; denne sidste skal nemlig være „væsentlig den traditionelle". Herved undervurderer Rigsarkivaren dog Originaliteten af sin ældste Udtalelse. Den traditionelle Opfattelse gaar ud paa, at Forliget var til Skade for Hertug Valdemar og paatvunget ham af Grev Gert; med denne Tanke brød Jørgensen allerede 1871 og fastslog, at Grevens Overladelse af Jylland til Hertugen var en stor Indrømmelse til denne. Fra 1871 til 1883 ændrede Jørgensen ikke sin Opfattelse heraf, men vel motiverede han i 1883 sit Udslag paa en anden Maade end tidligere, uden dog udtrykkelig at underkende sin tidligere Begrundelse. Det syntes mig da ganske nødvendigt, at jeg maatte omtale hans første og hans anden Udtalelse, og dertil var det jo psykologisk ganske oplysende at se, ad hvilken Vej Jørgensen var naaet frem, at han først var kommet til en ny Opfattelse af, hvem der havde dikteret Forliget, og først derefter, fastholdende denne, til en ny Forstaaelse af, hvad der stod i selve Brevet.

Jeg vil dog aabent bekende, at det af en helt anden Grund ikke var mig imod at minde om, at Jørgensen i 1871 ligesom alle andre i Grevens Overdragelse af Jylland til Hertugen saa en Pantsættelse og kun det. Da han fremsatte sin senere Opfattelse under Polemik mod Reinhardt, behandlede han denne med en Overlegenhed, som altid har syntes mig lidet tiltalende. Han taler om, hvorledes Forliget af 1340 „i en mærkelig Grad er blevet misforstaaet af Reinhardt saa vel som af alle hans Forgængere", hvorledes denne „har ofret det en hel Afhandling uden i sine Overvejelser i mindste

Maade at trænge ind i dets Grundtanke“ osv. Disse Bemærkninger er ikke korrekte — Reinhardts Afhandling i Hist. Tidsskr. 4. R. IV handler slet ikke om dette Forlig —, og jeg synes, de er utilbørlig haarde; det forekommer mig, at Jørgensen i det mindste burde have mildnet dem ved at indskyde, at blandt disse Reinhardts Forgængere, der havde misforstaaet Forliget saa grundig, fandtes ogsaa han selv.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland[1]).

Paa Grund af Udnævnelse under 1. Maj 1897 til Herredsfoged i Laalands Nordre Herred er Dr. jur. V. A. Secher fratraadt sin Stilling som Provinsarkivar for Sjælland, Laaland-Falster og Bornholm. Til hans Efterfølger udnævntes 20. Maj Assistent i Rigsarkivet, Cand. mag. G. Hornemann.

Etatsraad, forhenv. Professor ved Københavns Universitet, Japetus Steenstrup, afgik 20. Juni ved Døden, 84 Aar gl. Den berømte Videnskabsmand havde tidligt forgrenet sine Studier ud fra Zoologien til den nordiske Oldforskning, og navnlig hans Arbejder om Køkkenmøddingernes og Tørvemosernes Betydning for Kendskabet til vor Fortid blev her banebrydende. Ogsaa hans sidste Arbejder i hans høje Alder (*Yak-Lungta-Brakteaterne, Det store Sølvfund ved Gundestrup* samt *Til Forstaaelse af Nordens „Guldbrakteat-Fænomen“* i Det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter. 6. R., hist. og filos. Afd. I og III og Selskabets Oversigt 1897) tilhørte Arkæologien. Men heller ikke Forskning i Nordens egentlige Historie

[1]) Denne Rubrik, der for Fremtiden agtes optaget i hvert Hefte, vil indeholde Meddelelser fra Danmark og Udlandet om Personalia, Begivenheder og udkomne eller forventede Skrifter, der maatte være af fremragende Interesse for historisk Videnskab. Redaktoren har Ansvaret for Meddelelserne, for saa vidt som disse ikke er særlig signerede.

var ham fremmed, navnlig paa Omraader, hvor hans naturhistoriske Kundskaber i Forening med hans store Kombinationsevne kunde kaste nyt Lys over Kildernes Udtryksmaade; blandt Afhandlinger, der var af denne Karakter, skal nævnes: *Hvad er Kongespeilets „Havgjerdinger“?* (Aarbøger f. nord. Oldkyndigh. 1871), *Harald Haardraades Tog til Limfjorden og Limfjordens Tilstand i 11. Aarh.* (Fra Videnskabens Verden 3. R.), *Zeniernes Rejser i Norden* (Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1883) samt: *Nogle Bemærkninger om Ottars Beretning til Kong Alfred om Hvalros- og Hvalfangst i Nordhavet paa hans Tid* (dette Tidsskrift 6. R. II).

Ved Alfred Ridder af Arneths Død 30. Juli har den tysk-østrigske Historievidenskab lidt et stort Tab. A.'s Hovedværk var hans *Geschichte Maria Theresia's* (i 10 Bd., Wien 1863—79). Med den største Kundskabsfylde og stærkt tilstræbt Upartiskhed har han her fremstillet den af ham højt skattede Kejserindes Historie og saa vel Østrigs Forhold til Udlandet som dets indre Udvikling i hendes Tid. Som et Hovedpunkt lægger han Vægt paa, at det lykkedes Maria Theresia at omskabe sit Rige, der tidligere kun bestod af løse Bestanddele, til et fastknyttet Hele paa tysk Grundlag; ved Siden deraf dvæler han bl. a. ved hendes Fordømmelse af Polens Deling og hendes Karakteruoverensstemmelse med Josef II. Af A.'s talrige andre Skrifter skal særlig fremhæves hans højst interessante Udgaver af Brevvekslingen mellem Maria Theresia og hendes Datter Marie Antoinette, der er bleven vel den vigtigste Kilde til dennes Historie. Men ogsaa i en anden Henseende har A. haft den største Betydning. Fra 1868 var han Direktør for det kejserlige Hus- og Statsarkiv i Wien, og i denne Stilling brød han ganske med tidligere Standpunkter i Retning af Arkivaliernes Hemmeligholdelse; selv for det 19. Aarhundrede aabnede han med stor Liberalitet Forskere Adgang, og hans Eksempel har spillet en stor Rolle i hele Europa. Hans overordentlige personlige Elskværdighed og Hjælpsomhed vil desuden mindes af alle, der har arbejdet i det østrigske Arkiv.

Fr. Georg v. Bunge, tidligere Professor ved Universitetet i Dorpal, er død 9. April, 95 Aar gl. Hans Studier var aldeles overvejende knyttede til de russiske Østersøprovinsers Historie; iblandt hans talrige Værker skal fremhæves: *Liv-, Esth- u. Curländisches Urkundenbuch* (6 Bd., 1853—73, fortsat med 7—8. Bd. af den tidligt afdøde Dr. Hermann Hildebrand og senere med 9.—10. Bd. af P. Schwartz) og: *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark* (1877); talrige Oplysninger til Danmarks Historie i Middelalderen rummes heri, lige saa vel som i det af ham udgivne Tidsskrift: *Archiv f. d. Geschichte Liv-, Esth- u. Curlands* (1—8. Bd., 1842—61).

Jakob Burckhardt, forh. Professor ved Universitetet i Basel, er død 79 Aar gl. 8. August. Hans Betydning fordeler sig ligeligt paa Kunsthistoriens og Kulturhistoriens Omraade. Af hans kunsthistoriske Arbejder skal fremhæves: *Geschichte der Renaissance in Italien*, og *Cicerone, eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens.* Størst Glans knytter sig dog til hans Værk: *Die Kultur der Renaissance in Italien* (Basel, 1860, 4. Aufl. ved L. Geiger, Leipzig 1885). Dette Værk er ved sin store Lærdom, sin faste Komposition, sin udmærkede Fremstillingsform og fremfor alt ved den Enhedsopfattelse, der bærer det, blevet et af den nyere Tids klassiske Skrifter; dets Hovedtanke, at Genoplivelsen af Kærligheden til den antike Kunst, den antike Literatur og det antike Liv maa ses som et Led i en hel Kæde af Kulturfremtoninger, der viser, at Renæssancetidens Grundtræk var den menneskelige Individualitets fornyede Gennembrud paa alle Omraader, politiske saa vel som sociale, litterære og kunstneriske, er bleven epokegørende for hele den nyere Opfattelse af Renæssancens Kultur. Men ogsaa til en anden af de store Overgangsperioder i Menneskehedens Historie følte han sig dragen og behandlede den i sit udmærkede Værk: *Die Zeit Constantin's des Grossen* (Basel, 1853, 2. Aufl. Leipzig, 1880). Imellem B.'s efterladte Papirer findes Udkast til et Arbejde om den græske Civilisations Historie, af hvilket store Partier er færdige.

Den svenske Krigshistoriker Kaptajn Julius Mankell er død 23. Febr. Hans vigtigste Arbejder er de, som indeholder en Mængde faktiske nye Oplysninger til Sveriges Krigshistorie i det 17. Aarhundrede, især: *Berättelser om svenska krigshistoriens märkvärdigaste fältslag* (Stockholm 1857—9) og *Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrätningarnes historia* (2—3. D., 1860—61); svagere er hans nyeste Skrift, af hvilket det sidste Hefte først er udgivet efter hans Død: *Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia* (1—2. D., 1890—97; gaar til 1611). Stærkt ensidig er hans Bog: *Fälttåget i Norge 1814* (1887) og forskellige Skrifter om Gustav Adolf.

Den 20. Juli var det fem hundrede Aar siden, at *Unionsdokumentet* udstedtes i *Kalmar*. Den store historiske Mindedag gik ret uænset hen; dog meddeltes det i Bladene, at en Kreds af Mænd agtede at træde sammen for at søge rejst Dronning Margrete et Mindesmærke. I Dagens Anledning udgav Krigshistorikeren Oberst O. Vaupell et lille Skrift: *Dronning Margrete; Foreningen af de trende Riger til en Statsenhed; Mindeskrift til Kalmarunionens 500 Aarsdag 20. Juli 1897* (Kbh.). Dette Festskrift er net udstyret og forsynet med adskillige Illustrationer, blandt hvilke Hovedbillederne, to Afbildninger af Margrete og Erik af Pommern i hel Figur efter Tegninger af J. V. Gertner, rigtignok ikke har historisk Interesse. Forf.'s Fremstiling af Margrete og Unionen er meget mangelfuld. Han kender slet ikke den interessante Strid, der for faa Aar siden udfægtedes mellem Prof. Kr. Erslev og Arkivar Rydberg angaaende selve Unionsdokumentet; endnu mere paafaldende er det dog, at han intet Hensyn har taget til den førstes Hovedværk om Margretes Historie. Hans Opfattelse af Dronningens Politik og af Unionens Karakter er allerede derved bleven lige ufuldkommen; man ser det straks af Titlen, saa vist som man efter Unionsbrevets Bestemmelser netop ikke kan tale om en Statsenhed eller, som Forf. inde i Bogen udtrykker det, om „et forenet Rige“.

Efterat det gennem Dr. phil. L. Moltesens Undersøgelser af Avignonpaverne og deres nærmeste Efterfølgere havde vist sig, at der i Vatikanets Arkiv endnu henlaa et betydeligt Materiale til dansk Middelalders Historie, besluttedes det at lade foretage en systematisk Gennemgang af Arkivalierne fra den følgende Periode. Hvervet overdroges Cand. mag. M. Mackeprang, der i Septbr. 1895 afrejste til Rom. Ved Samarbejde med Udsendinge fra Sverige og Norge, henholdsvis Dr. phil. K. H. Karlsson samt Professor G. Storm og Universitetsstipendiat Ax. Bugge, blev de 3 Hovedrækker af Protokoller — de vatikanske og lateranensiske Registre og Supplikerne — fra Innocens VII til Paul II (1404—71) gennemgaaede; Rækken Brevia undersøgtes fuldstændigt, og man afsluttede Gennemsøgningen af de pavelige Hovedbøger (Introitus et exitus) samt andre delvis i det romerske Statsarkiv opbevarede Cameralia. Udbyttet var størst for Danmarks Vedkommende, idet det lykkedes at fremdrage c. 900 hidtil ukendte Aktstykker og Regnskabsnotitser eller adskilligt mere end for de to andre nordiske Riger tilsammen. Det nyindvundne Stof er selvfølgeligt af højst forskellig Værd. En kritisk Vurdering af Enkelthederne har endnu ikke fundet Sted, men saa meget kan dog alt paa Forhaand siges, at det ikke i nogen væsentlig Grad vil forandre vor Helhedsopfattelse af den danske Kirkes Historie i det 15. Aarh., selv om vor Kundskab til Tiden er bleven langt mere uddybet og indgaaende end forhen. De tagne Afskrifter er deponerede i Rigsarkivet. Arbejdet, der fra Okt. 1896 udelukkende bekostes af Karlsbergfondet, vil efter cand. M.'s Hjemkomst i Juni 1897 blive fortsat af Cand. mag. A. Krarup.

Andreas Peter Bernstorffs efterladte Papirer er i den allersidste Tid bragte for Lyset, idet Ejeren af Godset Stintenburg i Lauenburg, Kammerherre og Geheimeoberregierungsrath i det preussiske Kultusministerium Greve Andreas Petrus Bernstorff, en Sønnesønssøn af den danske Statsminister, med den allerstørste Liberalitet har aabnet sit Arkiv for Cand. mag. Aage Friis. Ved dennes foreløbige Undersøgelse har det vist

sig, at der her gemmes i alt omtr. 5000 Breve og Optegnelser, som gennemgaaende synes at have stor Værdi til Belysning af Danmarks Historie i Tiden 1760—85 og tillige at indeholde et stort Materiale til Vurdering af A. P. Bernstorffs Personlighed og hans Forhold til Johan Hartvig Ernst Bernstorff. Ejeren har betroet Papirerne til den nævnte unge danske Forsker, og de vil nu ventelig blive dels bearbejdede, dels offentliggjorte af ham. Grev Bernstorff har tillige sat sig i Forbindelse med andre af sin Slægt, og det er rimeligt, at Familiens Bestræbelser for at supplere denne Samling og stille Papirerne til Hr. Friis's Raadighed vil krones med Held.

Af Danmarks Riges Historie er hidtil afsluttet 6. Dels 1. Bog af Rigsarkivar A. D. Jørgensen (1814—1838) og 5. Dels 1. Bog af Professor E. Holm (1699—1730). For Tiden udgives 4. Dels 1. Bog af Dr. J. A. Fridericia (1588—1629). Derpaa vil i Efteraaret begynde Udgivelsen af 1. Dels 1. Bog af Professor Joh. Steenstrup (fra de ældste Tider indtil Vikingetidens Begyndelse).

Museumsdirektør Dr. Sophus Müller har i Aar afsluttet Udgivelsen af sit Værk: *Vor Oldtid* (Kbh., 1897). Dette grundlæggende Værk, der er den første større samlede Fremstilling af de Resultater, den danske arkæologiske Videnskab hidtil er naaet til, kommer i sin Slutning ogsaa ned til Begyndelsen af den historiske Tid.

Paa Foranledning af Lensgreve C. J. F. Ahlefeldt-Laurvig har L. Bobé begyndt Udgivelsen af et stort Værk om *Slægten Ahlefeldts Historie.* Det udkomne Bind (Kbh., 1897) behandler Kristian V.'s Storkansler Grev Frederik Ahlefeldts og hans Efterkommeres Liv. Til Teksten knytter sig en stor Mængde Aktstykker og Breve til Storkanslerens Historie. Bogen er trykt som Manuskript og er ikke i Boghandelen.

Professor L. M. B. Aubert efterlod ved sin Død et i Hovedsagen afsluttet Skrift om Norges folkeretslige

Stilling. Dette er nu blevet udgivet af Ebbe Hertzberg (Kristiania, 1897). Bogens Hovedpunkt er en fornyet Undersøgelse af de i de senere Aar saa omtvistede Spørgsmaal om Betydningen af Kielertraktaten og Mosskonventionen for Norges stats- og folkeretlige Stilling; men den behandler tillige denne Stilling gennem Norges hele tidligere Historie. Der er med ikke ringe Skarpsindighed samlet et meget stort Stof til Emnets Belysning, der vil have sin Betydning, selv om næppe alle Resultaterne eller deres Begrundelse vil komme til at staa fast.

Af nys udkomne svenske Arbejder skal nævnes: F. Ødberg: *Om Stämplingarna mot konung Johan III åren 1572—1575* (Stockh., 1897), og: N. Wimarson: *Sveriges krig i Tyskland 1675—79. I.* (Lund, 1897). Begge Skrifter, der er støttede paa betydelige arkivalske Studier, bringer ogsaa Oplysninger til Danmarks Historie.

Siden 1893 har en Kreds af *tyske Historikere* hvert Aar afholdt et *Møde* paa forskellige Steder til Drøftelse af foreliggende Emner. For Mødet 1896, der afholdtes i Innsbruck i Septbr., er i Aar udkommet en trykt Beretning. Imellem de behandlede Spørgsmaal knytter sig størst almindelig Interesse til det af Professor Prutz fra Königsberg rejste: Hvilke Ønsker har Historikerne at udtale over for Arkivforvaltningerne? Indlederen hævdede, at Retten til at give Tilladelse til Benyttelse af de i det hele frigivne Dele af Arkiverne burde ligge hos disses Bestyrelser og ikke hos overordnede Myndigheder, at der som Tidsgrænse for Frigivelsen kunde sættes Aaret 1850, at de Besøgende burde have Ret til at benytte Registranter og Kataloger, og at Arkiverne og deres Embedsmænd ikke burde have en Fortrinsret til Udgivelse af Aktstykker. Flere Medlemmer, bl. a. Prof. Schmoller fra Berlin, udtalte sig dog imod bestemte Reglementer i disse Retninger, og der vedtoges tilsidst kun en almindelig Dagsorden om det

ønskelige i at fjerne de Vanskeligheder ved Benyttelsen af de offentlige Arkiver, som ikke paabydes af Statsinteresser. For øvrigt er der Anledning til at fremhæve, at for det danske Rigsarkivs Vedkommende har Rigsarkivaren, undtagen i ganske særlige Tilfælde, Retten til at give Adgang, og at dets Registranter, i alt Fald for Sager, der er ældre end dette Aarhundrede, forelægges de Besøgende.

De to store engelske historiske Selskaber, Camden Society og Royal Historical Society, er blevne sammensmeltede og vil for Fremtiden udgive aarligt 3 Bind Kildepublikationer i Lighed med Camden Society's tidligere og 1 Bind Afhandlinger som Royal Society's Transactions. Begyndelsen er sket med E. J. Leadams Udgave af *The Domesday of Inclosures 1517—18* (London), en vigtig Kilde til den engelske Grundbesiddelses Historie paa det Tidspunkt, hvor de store Indhegninger af Enge til Enemærker begyndte.

Det preussiske historiske Institut i Rom, der i Forvejen udgiver de for det 16. og 17. Aarhundredes Historie særdeles vigtige: *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, har paabegyndt Udgivelsen af: *Repertorium Germanicum, Regesten aus den päpstlichen Archiven zur Geschichte des Deutschen Reichs und seiner Territorien im 14. u. 15. Jahrh.* Det udkomne 1. Bd. (Berlin, 1897) omfatter kun 1 Aar (Marts 1431—Marts 1432) af Eugen IV's Pontifikat, men tæller desuagtet 452 S. foruden et Register paa 220 S. Man forstaar derfor, at der i Fortalen udtrykkes Tvivl om, at Udgivelsen kan fortsættes efter samme Plan. Desuden forbereder Institutet Udgivelsen af et Tidsskrift: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Publicationen.*

Store historiske Samlingsværker, i hvilke enkelte Forfattere inden for en bestemt Ramme behandler en enkelt Tidsalder eller et enkelt Land, som hans Studier særlig har gjort ham hjemme i, hører nu til Dagens Orden over hele Europa, især efter at Onckens *Allgemeine Geschichte in Einzeldar-*

stellungen er sluttet 1893. Medens i Frankrig den af E. Lavisse og A. Rambaud udgivne *Histoire générale du IV siècle à nos jours* er naaet til 10. Bind (Les monarchies constitutionnelles 1815—47), og *Bibliothek Deutscher Geschichte*, under Ledelse af Professor i Graz Zwiedeneck-Südenhorst, med dets bindstærke Behandlinger af Tysklands Historie, stadigt fortsættes, vil den bekendte engelske Historiker, Lord Acton, Regius Professor i den nyere Historie i Cambridge, lede Udgivelsen af et stort Værk: *The Cambridge Modern History*. Dette skal indeholde en Samling Enkeltfremstillinger af Verdenshistorien fra Middelalderens Slutning til vore Dage, forfattede af engelske og amerikanske Historikere, i 12 Bind; det første, omfattende Renæssancetiden, skal udkomme i Oktbr. 1899. Endvidere forbereder Forlaget F. Vallardi i Milano en stor *Italiens Historie*, ligeledes i Enkeltfremstillinger.

Af Potthast: *Bibliotheca historica medii ævi* er i 1896 udkommet 2. Udg., 1—2. D. (Berlin), og af Wattenbach: *Das Schriftwesen des Mittelalters* 3. Udg. (Leipzig). Ved disse nye, helt igennem forbedrede og forøgede Udgaver er de to Hovedhjælpemidler til Kendskab om Kilderne til Middelalderens Historie og disses Overleveringsmaade bragt i Overensstemmelse med Videnskabens nyeste Resultater.

Bremens historiske Forening (Historische Gesellschaft des Künstlervereins) har i Juni 1896 udsat en *Pris* for Besvarelsen af en Opgave, der ogsaa har megen Interesse for Danmarks Histore, nemlig en Fremstilling af „*den tyske Hanses Historie fra Stralsundfreden (1370) indtil Freden i Utrecht (1474)*". Tanken er herved at fremskaffe en Fortsættelse af Schäfers bekendte Værk om „Hansestæderne og Kong Valdemar", og medens det forlanges, at Arbejdet skal hvile paa en kritisk Kildegranskning, ventes det ikke, at Forf. skal nytte andet end trykt Materiale. Fremstillingen skal være egnet til at vinde Indgang i videre Kredse og Værket bør ikke væsentligt overstige et Omfang af 30 trykte Ark. Besvarelsen skal være affattet paa Tysk og indleveres inden Pinse 1900; Belønningen er en Sum paa 3000 Mark, der er skænket af

Borgere i Bremen. Prisudskrivningen findes i den af Foreningen udgivne Bremisches Jahrbuch (Bd. 18, S. X).

Den tyske Historiker M. Philippson har udgivet 1. Del af et større Skrift: *Der grosse Kurfürst, Friedrich Wilhelm von Brandenburg* (Berlin, 1897). Den udkomne Del, der omfatter Tiden fra 1640—60, bringer intet væsentligt nyt, hverken i Opfattelse eller Enkeltheder, og er ogsaa blevet ret ublidt modtaget af den tyske Kritik. Naar Bogen dog nævnes her, er det væsentligst, fordi der er Grund til at fremhæve, at Forf. aldeles ikke har benyttet dansk Litteratur og dennes Oplysninger om Kurfyrstens Forhold til Norden, et beklageligt Forhold, som denne Forf. dog ikke er ene om at gøre sig skyldig i.

Den engelske Historieskriver, Samuel Rawson Gardiner, vil i dette Efteraar udgive 2det Bind af sin *History of the Commonwealth and Protectorate* (1. Bd. udkom 1894). Sin Opfattelse af Cromwell og hans Betydning har han skizzeret i et lille Skrift: *Cromwells place in history* (London, 1897); han betoner heri, stærkere end tidligere er sket, C.'s konservative Tilbøjeligheder. Gardiner har endvidere i Aar udgivet: *What Gunpowder plot was* (London). Dette Skrift er rettet mod et katolsk Forsøg paa at godtgøre, at Krudtsammensværgelsen i Virkeligheden ikke har eksisteret, men at Anklagen imod den er sammensmedet af Jakob I's Minister, Earlen af Salisbury, for at faa et Paaskud til at ramme Katolikerne. G.'s Gendrivelse heraf er et Mønster paa historisk Kritik.

Udkommet er: *Lettres inédites de Napoléon Ier (an VIII —1815)*, publiés par Léon Lecestre, T. 1—2 (Paris, 1897). Dette Værk danner et Supplement til den tidligere store, under Napoleon III's Auspicier, udgivne Samling af Napoleon I's Breve, i hvilken, som bekendt, talrige var udeladte, fordi den kejserlige Regering fandt dem uheldige for den store Kejsers Minde. — For øvrigt er den i de sidste Aar saa store Napoleonlitteratur bleven forøget bl. a. ved et Værk

af F. Masson: *Napoléon et sa famille*. T. 1 (1769—1802) (Paris, 1897). Forf., der i dette Arbejde ligesom i tidligere viser sig som en stor Beundrer af Kejseren, og hvis Fremstilling af hans Personlighed staar i den bestemteste Modsætning til Taine's, skildrer her hans Forhold til hans Slægt; han søger navnlig at paavise, hvor stærk Familiefølelsen har været hos ham, paavirket af den korsikanske Klantradition, men tillige hvilke Brydninger Forskellen mellem hans og hans Brødres Karakter og Temperament fremkaldte, og hvorledes Modsætningerne mellem dem yderligere skærpedes ved hans Ægteskab med Josefine.

Professor Alfred Stern i Zürich vil i den nærmeste Tid udgive 2det Bind af sit store og vigtige Værk: *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871.* 1ste Bind, der gaar til 1820, udkom 1894 (Berlin).

For Belysningen af den dansk-tyske Strid og især af Londonerkonferencen 1864 vil det ventelig være af Værdi, at der forberedes en Udgivelse af Grev *Albrecht Bernstorffs* efterladte Memoirer og Papirer. Denne, der døde 1874, var preussisk Diplomat og bl. a. Gesandt i England fra 1854 og som saadan Preussens Repræsentant paa Londonerkonferencen.

Svenskerne paa Bornholm 1658.

Af

M. K. Zahrtmann.

Ved Fredsslutningen i Roskilde d. 26. Februar 1658 afstod Danmark bl. a. Skaane med Bornholm, hvilken Ø den forudgaaende Krig havde ladet urørt, til Sverig. Efterretningen herom naaede paa Grund af den strænge Vinter, i hvilken Havisen havde afbrudt al Forbindelse mellem Omverdenen og Bornholm, først d. 20. April til Øen med en Fiskerbaad fra Ystad, og den paafølgende Søndag holdtes der fra Prædikestolene for første Gang Bøn for det svenske Kongehus. D. 29. April steg den svenske Landshøvding Johan Printzensköld i Land i Sandvig, medbringende 120 Mand svenske Tropper, 4 Kanoner og 40 Centner Krudt foruden anden Ammunition[1]). D. 27. Maj aflagde Bornholmernes Udsendinge Troskabseden til den svenske Konge i Malmø, hvor Korfits Ulfeld og Friherre Sparre tog imod den paa Karl Gustafs Vegne[2]).

Den Mand, der nu som Slots- og Lenshøvding tog Øens Styrelse i sin Haand, og hvis Navn skulde uud-

[1]) Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870. S. 12.

[2]) Bornholmerne bar derfor Had til Ulfeld, hvilket nær havde kostet ham Livet under hans Flugtforsøg fra Hammershus d. 13. Marts 1661.

slettelig indskrives i dens Historie, var Søn af en svensk Præst ved Navn Printz; han havde deltaget i Trediveaarskrigens Felttog og var 1649 blevet optagen i den svenske Adelstand under Navnet Printzensköld. Han indtog nu en Obersts Stilling i den svenske Hær og stod i sin fulde Manddoms Kraft[1]). Der vides kun lidet om ham; men efter alt at dømme sad han inde med gode Ævner til at lede Øens Styrelse, saa vel den civile som den militære, i det hans Uddannelse paa Trediveaarskrigens Slagmarker ikke synes at have overskygget hans fredelige Barndomsindtryk fra Faderens Præstegaard.

I Følge en ham medgiven Memorial skulde Printzensköld sammen med den svenske Herredshøvding Johan Sylvius anstille en Undersøgelse af Øens Forhold med Hensyn til dens verdslige og gejstlige Styrelse, dens militære Væsen, særlig Udskrivningsforholdene, dens Skatte- og Afgiftsvæsen samt endelig dens Handels- og Erhvervsforhold, særlig med Muligheden af Havneanlæg for Øje. Det fremgaar af denne Memorial, at det var Kong Karl Gustafs Hensigt foreløbig i Øens Styrelse at følge dens gamle Vedtægter og først senere fra Tid til anden at læmpe disse til Overensstemmelse med svensk Skik og Brug; kun skulde svenske Toldsatser indføres strax, saaledes foruden Havnetolden ogsaa den Bornholmerne hidtil ukendte Porttold (Akcise).

For at fyldestgjøre Memorialens Paabud samlede Printzensköld d. 11. Maj Øens Embedsmænd og Folk fra Land og By til et Møde i Rønne, og bygget paa deres Udsagn gav han og Sylvius den forlangte Indberetning

---

[1]) Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd. VIII. Stockh. 1879—81. S. 264.

til Kong Karl Gustaf. Dette Aktstykke[1]) giver en særdeles klar og overskuelig Fremstilling af alle Øens Forhold; her skal kun gjengives, hvad der har Betydning for de paafølgende Begivenheder.

En Del af Bornholmerne søgte at finde sig til Rette i det uundgaaelige og at bringe det bedst mulige for deres Ø ud af det svenske Herredømme. De pralede vel meget for den ny Landshøvding, naar de bragte ham til at skrive, at Øen „er begavet med et særdeles godt og frugtbart Jordsmon, saa at den baade af dens Indbyggere selv og af andre har været ansét for det ypperste Land, som har hørt under Danmarks Rige“. Nogle af Præsterne søgte Landshøvdingens Hjælp imod deres Tilhørere, som „tilføje dem i deres Rettigheder megen Uret med Gjenstridighed og allehaande Unddragelser, og naar de ville søge deres Ret imod dem ved lovligt Ting, da stille de sig imod dem meget værre og føje bedre, end som var de deres aabenlyse Fjender“. En Del af Rønne Bys 160 Borgere kom i Aande ved Udsigten til Havneanlæg og talte for at omdanne Rønne Havn til en Orlogshavn ved at lægge Bolværker ud paa de to Rev udenfor Indløbet. Herimod indvendte Nexø Bys Borgere, hvis Tal var 100[2]), at de havde udenfor deres Havn en bedre Ankerplads end den, Rønne Red afgav[3]). I øvrigt mente Rønne Borgere, at Øen havde

[1]) Trykt i Handlingar rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 381—414. — Karl Gustafs Memorial findes ogsaa heri, S. 374—81.

[2]) I Følge Sammenhænget maa 200 — anf. St. S. 409 — være en Tryk- eller Skrivefejl for 100.

[3]) Planen om Havneanlæg paa Rønne Rev lever endnu lige som ogsaa Skinsygen mellem Rønne og Nexø. De ere altsaa begge ærværdige — ved deres Alder.

for mange Købstæder (foruden Rønne og Nexø: Svanike med 70, Hasle og Aakirkeby med hver 60 Borgere), som gjensidig hindrede hverandres Næring og Handel, og af hvilke derfor de tre burde nedlægges. — Printzensköld paatænkte Anlæg af en stor Havn indenfor Arnager Rev.

Uden for de nævnte fem Købstæder ansloges Hjemmenes Antal til 900, saaledes at Øen talte omkring 1350 Familier, Borgere, Gaardmænd og Husmænd (Fiskere), alt iberegnet.

Særlig Betydning have Øens militære Forhold. Under den nordiske Syvaarskrig (1563—70) havde Bornholms dygtige Forsvarer Schweder Kettingk dannet et Landeværn af Øens Bønder, hvormed han gjentagne Gange afværgede den svenske Flaades Angreb. Uden at træffe nogen gjennemført Orden havde Kong Frederik den anden senere forgæves befalet, at Bønderne skulde holde sig udrustede med Skydevaaben. Først paa Kalmarkrigens Tid — 1611 — havde Kong Kristian den fjerde gjennemført en endelig Ordning af Bornholms Milits[1]). Den første Lejlighed, der gaves denne til at forsvare Øen, var den svenske Admiral Wrangels Overfald i 1645; men ledet og forledt af sine uduelige, landsforræderiske Officerer, som, paa nogle faa nær, var indfødte Bornholmere, havde den uden Sværdslag overgivet Bornholm til Svenskernes Plyndring og Brandskatning. Som Følge heraf synes den at være blevet reorganiseret ved Indkaldelse af fremmede Befalingsmænd; thi 1658 var af femten[2]) Over- og Underofficerer kun den øverstbefalende

---

[1]) Hübertz: Aktstykker til Bornholms Historie. 1851. S. 303, 305, 311, 363—64, 486—87, 578—79.

[2]) I Saml. till Skånes historia m. m., Lund 1870, S. 13 angives det fulde Tal til 19.

Oberstlieutenant Mikael Eckstein og nogle Korporaler danske, alle de andre tyske. Alle disse, med Undtagelse af Oberstlieutenanten, tilbød at blive paa Øen i svensk Tjeneste; Artilleristerne tog Printzensköld i svensk Sold. Militsens Styrke var lidt over 1100 Mand af alle Vaabenarter; heraf udgjorde de 680 alle Øens unge, krigsdygtige Bondekarle, Militsens egenlige Kærne. Ved at optage i Krigsrullen alle Mænd fra det femtende Aar af bragte Printzensköld Styrken op til 1265 Mand[1]). For den Herredag, som 1646 havde siddet til Doms over de bornholmske Officerer, var Militsens Styrke blevet opgivet til 4000 Mand; dette maa sikkert betegnes som en Overdrivelse, selv om Pesten 1653—54, for anden Gang i dette Aarhundrede, havde bortrevet omtrent 5000 af Øens Indbyggere.

I Øens Forsvar spillede det befæstede Slot Hammershus en betydningsfuld Rolle. Stormet og afbrændt 1522 af Lybækkerne, rejste det sig næppe nogen Sinde fuldstændig af sine Ruiner. 1592 omtalte Regeringen det som „meget brøstholdent og bygfældigt“; og 1645 overgav det sig efter en enkelt Eftermiddags Beskydning til Svenskerne. Nu i 1658 fortjente det næppe Navn af Fæstning. „Slottet ser ellers fast ilde ud“, skriver Printzensköld, „og forfalder mere og mere af den Aarsag, at det i mange Aar ikke er blevet istandsat eller holdt med Tag; Teglstensmurene foroven ere for det meste fordærvede, men neden under dem ere Graastensmurene bevarede. Logementerne i selve Hovedbygningen ere, to Kamre undtagne, aldeles fordærvede. Det synes højligt fornødent, at Slotshuset i Aar maatte

[1]) Sidst anførte Sted.

blive tækket med Brædder eller Tagtegl; ellers er at befrygte, at Murene i Høst ville mere og mere forfalde ... Murene falde fast daglig ned, saa vel som Hvælvingerne i Underbygningerne, fordi der ingen Tage ere". Sine Soldater maatte Printzensköld indkvartere i Slottets Lade og Staldbygning, og Ringmurene maatte han udbedre med Tørv i Mangel af bedre Materiale [1]).

Medens saaledes en Del af Øens Beboere, særlig dens militære og civile Embedsmænd, søgte at stille sig paa en, i det mindste udvortes, fredelig Fod til det uundgaaelige Fremmedherredømme, mødte Printzensköld hos Flertallet af Bornholmerne strax aabenlys Uvilje, hvilken bragte ham til at udsige, at „den største Del af Folket er af Sindelag meget rude, inculta ingenia og ondsindet, saasom alle Øboere almindelig holdes for at være" [2]). Denne Uvilje skulde faa Lejlighed til at gro sig stærk ved de følgende Maaneders Udskrivninger af Mandskab, Gods og Penge, naturlige Følger af den paa ny opblussende Krig mellem Sverig og Danmark, hvilken gjorde Øens svenske Besætning til de dansksindede Bornholmeres ligefremme Fjender. Hadet vendte sig mod Printzensköld som Fjendeherredømmets Udøver; i de nævnte Udskrivninger fulgte han imidlertid kun den svenske Regerings Paabud, og han søgte, saa vidt det stod til ham, at mildne dem for Bornholmerne.

Da den svenske Regering havde udstedt et Udførselsforbud, talte saaledes Printzensköld indtrængende og gjentagne Gange Bornholmernes Sag, i det han bad om

---

[1]) Handl. rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 400, 382. — Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870. S. 12.

[2]) Handlingar rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 387.

Tilladelse til, at Øens Varer maatte udskibes til svenske Havne, „befrygtende, at Sæden kommer herefter ud af sin Pris, bliver af lang Henliggen fordærvet, og Smørret, som ellers i denne Landsdel falder meget fedt, bliver ødelagt“. Den svenske Regering opfyldte først flere Maaneder senere denne Bøn [1]).

Hæftigst blussede Bornholmernes Uvilje op ved den svenske Regerings Udskrivning af Øens unge Mandskab til Krigstjeneste i Pommern og andet Steds. I Fredstraktaten var det blevet bestemt, at Bornholmerne maatte nyde og bruge sine gamle Love og Vedtægter; og de paastod nu, at deres Milits, Baadsmændene undtagne, hidtil alene havde været opbudt til Øens eget Forsvar. Denne Paastand var imidlertid usandfærdig, i det Kong Frederik den tredje det foregaaende Aar havde ladet udskrive fra Øen 400 Soldater under Kommandanten Albert Friis til en — for øvrigt kortvarig — Krigstjeneste paa Rygen. Under 4. Juni befalede nu Kong Karl Gustaf Landshøvdingen at oversende Halvdelen af Militsens egenlige Soldater („det unge Mandskab, som har baaret Kronens Geværer“) til Pommern. Ved den Mønstring, som Printzensköld herefter holdt, fandtes disses Antal at være 682, og under den dertil ankomne Kaptajn, Baron Gustaf Horns Kommando afsejlede Halvdelen heraf, 350 Mand, fra Rønne til Stettin d. 7. Juli: „Megen Jammer og Klagemaal hørtes paa Stranden, da saa mange gode Venner skiltes og ikke sammenkom alle igjen uden i Guds Rige“, siger en bornholmsk Forfatter. En Del af

---

[1]) Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870. S. 8, 9. — (Svensk) hist. tidskrift. VIII. Stockh. 1888. S. 331.

Mandskabet unddrog sig Udskrivningen ved at skjule sig i Øens Skove[1]).

Medens saaledes den danske Regering i 1657 havde udskrevet 400 Soldater af Øens Mandskab til Tjeneste andet Steds, nøjedes nu Printzensköld med at bortsende 350 musketbærende Soldater og satte sig meget bestemt imod senere Udskrivninger af den tilbageværende Halvdel: „De, som nu ere tilbage, ere gifte Bønder og give Skat af sine Gaarde, end videre noget barnungt Folk, som kan efterhaanden tages til Øens Forsvar“. Ved en senere Lejlighed skrev han til Kong Karl Gustaf: „Saa som Øen er meget ringe paa Mandskab, beder jeg allerunderdanigst, at Eders Majestæt allernaadigst behagede at forskaane den med Udskrivninger i nogen Tid herefter“. — I de andre ny svenske Landsdele Skaane og Halland udskreves én Soldat for hver femte Bonde; anvendt paa Bornholm vilde denne Udskrivning kun have givet 180 Soldater. I Bornholms Milits var imidlertid hver Bonde Soldat; og det svenske Udskrivningstal 350 var som nævnt mindre end det danske fra Aaret forud[2]).

Ved den nævnte Mønstring havde Printzensköld optaget i Rullen det unge Mandskab, „Adels, Frimænds og Præsters Karle samt Bondesønner“, fra femten Aars Alderen af. Ved denne Foranstaltning vakte han Uro og Bitterhed hos Bornholmerne, som frygtede for at se ogsaa disse Drenge blive tagne til svenske Soldater. Han holdt dem dog indrullerede helt udenfor de vaabenføres

[1]) Handl. rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 415—16. — Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870. S. 10. — R. P. Ravn: Chronica Boringiaca (Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398) under Aarene 1657 og 1658.

[2]) Handl. rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 416, 420.

Tal og traf kun den nævnte Foranstaltning for at have et Mandtal over dem. Amtmand I. C. Urne bedømmer den rigtig, naar han stiller den lige med sin Tids Forhold: „Nu indrulleres alt ungt Mandskab, saa snart de have været til Konfirmation“ [1]).

Udskrivningen ramte ogsaa Øens Ryttere og Baadsmænd. Af Ryttere havde den tidligere stillet 55, idet Adelsmændene, Frimændene, Sognene, Præsterne, Herredsfogderne, Tingskriverne og nogle andre hver havde udrustet sin Rytter; to var blevne udrustede af den danske Lensherres Ridefoged, hvis Embede nu var inddraget. Skønt Printzensköld gjorde gældende, at disse Ryttere kun havde været opbudte til Øens eget Forsvar og var fuldstændig uduelige og uvante til Krigstjeneste, forlangte Kong Karl Gustaf dem oversendte til Riga til Indlemmelse i et svensk Regiment, og d. 8. Oktober afskibede da Printzensköld 45 af dem fra Øen. — Af Baadsmænd havde Købstæderne og Fiskerlejerne tidligere stillet 24 til den danske Flaade. Karl Gustaf forlangte et dobbelt Baadsmandshold (altsaa 48) udskrevet; dette fandt Printzensköld ugørligt, og det ordnedes da saaledes, at han d. 7. November afsendte 40 Baadsmænd over Ystad til Helsingborg under Kommando af sin Næstkommanderende, Kaptajn Nils Holm. Altsaa ogsaa i disse Udskrivninger tog Printzensköld besindigt Hensyn til Øens Ydeævne [2]).

Hvad Skattepaalæg og Afgiftsydelser vedrører, frem-

---

[1]) Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870 S. 13. — Ny kgl. Saml. Kv. Nr. 726 b, S. 236.

[2]) Handl. rörande Skandinaviens historia, 39. Del. Stockh. 1858. S. 417, 419, 423. — Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398 e. — Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870. S. 15—17. Til den danske Flaade udskreves 1676 fra Bornholm 60 Baadsmænd. Aa Kirkebog.

gaar det af Printzenskölds bevarede Embedsbreve — 14 i Tallet fra de syv Maaneder April til November —, at han fra Øens Købstæder og Sogne udskrev en Munderingskontribution til lidt over 720 Mand, i Lighed med en tilsvarende til 1000 Mand, hvilken den danske Regering havde udskrevet Aaret forud, — samt at han i Begyndelsen af November oversendte 2000 Daler Sølvmønt til den svenske Sekretær Taubenfeldt, hvilke dog rimeligvis var indkomne ved Salg fra Slottets Beholdning af Landgildesmør og Korn. Naar undtages de ny indførte svenske Toldsatser, synes de ordinære Skatter og Afgifter ikke at være indgaaede i større Maal eller paa anden Maade, end sket var under den danske Regering. Derimod paalagde i Begyndelsen af November Printzensköld Landboerne en extraordinær Skat, i Følge Karl Gustafs Ordre: Hver gaardejende Bonde skulde udgive 16 Daler Sølvmønt. Printzensköld tilstod dem hertil tre Terminer og bad samtidig sin Konge om at forskaane Øen for yderligere Udskrivninger: „Jeg havde ingenlunde kunnet formode, at Øen skulde være saa blottet for Midler og Penge, som den befindes, og tvivler om, at Almuen kan betale den første Termin i Penge, men alene i Varer“ [1]).

Andre Skattepaalæg findes ikke nævnte i Printzenskölds Breve; og det bliver derfor ret tvivlsomt, om saadanne have været iværksatte i nogen nævneværdig Udstrækning. Imidlertid fortælle alle danske Historie-

[1]) Saml. till Skanes historia m. m. Lund 1870. S. 11. — Handl. rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 419—20. — Efter den skaanske Krig giver den danske Regering Bornholm den Skattelettelse — d. 19. Okt. 1680 —, at hver Bonde skal betale 2 Mark hvert Kvartal af hver Td. Hartkorn. — Bornholms Landstings Dombog 1680, 8. Dec.

skrivere, som have behandlet dette Afsnit af Bornholms Historie, om en hel Række Skatter og Paalæg, med hvilke Printzensköld skal have hjemsøgt Bornholmerne. Vi maa da undersøge disse Beretninger nøjere. De synes alle ad forskellige Omveje — hovedsagelig gjennem L. de Thurahs bekendte „Beskrivelse over Bornholm“ (Kbh. 1756) — at kunne føres tilbage til Rasmus Pedersen Ravns „Bornholms Krønike“ fra 1671 (Chronica Boringiaca, Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398)[1]. Her møde vi nu den Mærkelighed, at Ravn, som i øvrigt synes ædruelig og paalidelig i Omtalen af sin Tids Begivenheder, bliver mere end upaalidelig, saa snart han fremstiller, hvad der skete i 1658. Grunden kan strax paavises; thi han siger selv, at hvad han her fortæller, er „af Borringholms Manifest uddraget, hvilket var vel af gode Personer til Trykken bevilget, men blev dog ikke efterkommet“. Medens Ravn altsaa ellers taler i sit eget troværdige Navn, har han ment i sin Skildring af Aaret 1658 ikke at burde gaa udenfor det uudgivne og nu forsvundne „Borringholms Manifest“, der, som Navnet siger, har været et Forsvarsskrift for Bornholmernes Opstand mod de svenske. At det har været ensidigt og svenskfjendtligt affattet, siger sig selv; og over alt. hvor dets Angivelser nu kunne kontrolleres, f. Ex. i Tallenes nøgne Kendsgjerninger, overdriver det bevislig disse til Ugunst for Svenskerne[2]. Bornholmernes Svenskerhad havde ikke faaet Tid til at dæmpes, inden de sidst i December 1658

[1] Ogsaa Resen udskriver Ravns Chronica.

[2] 500 Soldater overførte til Stettin d. 7. Juli — i Stedet for 350. — Tolv Aars Drenge optagne i Rullen — i Stedet for femten Aars. — O. s. fr. — Peder Kofoeds Dagbog omtaler d. 7. Juli og har her det rigtige Tal 350.

skrev deres Manifest, og Frygten for, hvad Fjendevældet kunde bære i sit Skjold, har bragt dem til, som man siger, at male Fanden paa Væggen. Det synes berettiget at antage, at Manifestets Meddelelser om Svenskernes Voldshandlinger hovedsagelig maa reduceres til at gælde Ting, som muligvis have været paatænkte, muligvis have haft hjemme i Bornholmernes opskræmte Fantasi, men som næppe have været iværksatte, i det mindste ikke i det skildrede Omfang.

I Anledning af Akcisens Indførelse, siger Manifestet, skulle de fire Kyststæder være blevet omgivne med dybe Grave, for at Akcisen rigtig kunde opkræves; kun Landstaden Aakirkeby slap for Akcisen, idet den var for vidtløftig at omgrøfte. Hertil er at bemærke, at virkelige Bygrave næppe lod sig anlægge i Nexø og Svanike Klippegrund, og at der intet Steds findes Spor efter dem nu eller paa yngre Bykort. For øvrigt gik der kun lidt over et Tiaar, inden den danske Regering selv indførte Akcisen. End videre nævnes det, at Printzensköld udskrev Gryn, Kød, Spader, Hakker, Sengeklæder, Gryder og Kedler; at han satte Byerne i Skat at betale d. 3. Juni; at han af hver Bonde krævede to Pund Salpeter eller dets Værdi med én Sletdaler, dertil ét Pund Blaar til Lunter. Ogsaa skal han have ladet Landet opmaale af en Hejderider og hele Befolkningen, verdslig og gejstlig, gjøre Rede for dens Indkomster og for Kirkernes Regnskaber, hvori Bornholmerne saa en Trusel om ny, uretfærdige Paalæg; men selv Manifestet nævner dog ikke, at disse fulgte efter, hvorimod L. de Thurah drager den Slutning, at Præstetienden blev inddraget under Slottet.

Hvor lille den Fjær har været, som er blevet til alle disse Høns, kan nu ikke siges, kun at Manifestets Paa-

stande ere overdrevne[1]). Som et Exempel paa, hvor læmpeligt Printzensköld tog paa Øens gamle Skik og Brug, kan her anføres hans Optræden overfor Aakirkebys Fattighospital; dets Adkomstdokument til at nyde Afgiften af nogle Gaarde i Aaker Sogn var forkommet, men trods dette lod han vedblivende den nævnte Afgift tilflyde Hospitalet. Herfor priste Bornholmerne ham, da den danske Regerings Amtsskriver Augustus Dechner Aar 1680 inddrog denne Afgift, og de 1693 maatte føre Proces for Højesteret for at vinde den tilbage[2]). Denne Historie viser, at i det mindste nogle Bornholmere havde Blikket aabent for Printzenskölds gode Sider; dette antydes ogsaa af de Optegnelser, der haves om hans Død, i det han i disse kun findes omtalt godt og kort som „vor Landsherre“. Den Tyran, som Manifestets hadefulde Fremstilling gjør ham til, har han ikke været i alle Bornholmeres Tanker.

Søger man ud af de faa sikre Vidnesbyrd, der haves, at danne sig et ærligt Billede af Printzensköld, da bliver dette ikke Billedet af den grusomme og skaanselsløse Guvernør, som Sagndannelsen i Tidernes Løb har gjort ham til. Han træder os derimod i Møde som en forstandig og dygtig Styrer af Øen; han tog Hensyn til, hvad der vilde tjene til dens og dens Beboeres blivende Tarv, og han mildnede, saa vidt han kunde, Krigens tunge Byrder for Bornholmerne. Han kunde imidlertid ikke svigte sine Pligter mod den svenske Regering; og fra Øboernes Side høstede han mere Had end Tillid

---

[1]) Det lykkedes ikke Svenskerne ret vel at inddrive Akcisen, skriver Ravn i sin egen Omtale af Byerne.

[2]) Højesterets Dombog, d. 5. Juli 1693 — i Rigsarkivet. — Aa Kirkebog 1693 — i Provinsarkivet i København.

som Udøveren af dennes strænge Paabud, som Fremmed- og Fjendeherredømmets Mand.

D. 7. August 1658 steg Kong Karl Gustaf i Land i Korsør i den aabenbare Hensigt at knuse den sidste Rest af Danmarks Rige. Efterretningen om dette, al Folkeret krænkende Overfald har vel først bragt Oprørstanken frem hos de dansksindede Bornholmere, som nylig havde maattet se Øens bedste Mandskab træde ind i den svenske Hær for at tjene Erobrerens ærgærrige Planer. Der dannede sig en Sammensværgelse mellem Borgere i Hasle og Rønne. Tiden for dennes Istandkomst kan nu ikke nøje angives; men den maa rimeligvis være stiftet, inden Kong Frederik den tredje først ved sin Kancellisekretær Hans Oldelands Skrivelse af d. 26. Oktober og derefter ved sit egenhændige Brev af d. 8. November — efter at i Mellemtiden den hollandske Hjælpeflaade havde undsat København — opfordrede Bornholmerne til at befri sig fra det svenske Aag og ruinere Garnisonen paa Hammershus med alle, for hvilket han lovede dem saadanne Privilegier og Benaadninger, som de kunde have Gavn og Gode af[1]). Med denne Bemyndigelse fra den danske Konge har Sammensværgelsen saa bredt sig videre.

Sammensværgelsens Leder var Povl Hansen Anker[2]). Han angives at være kommen til Bornholm fra Skaane, hvor han skal være barnefødt, muligvis som en Søn af Præsten Hans Povlsen Ankersen i Hovby i Ingelsted

---

[1]) Skaanske Registre. VI. 1658, 8. Nov. — Trykt hos de Thurah, Skougaard o. fl. — En tilsvarende Optræden af Kong Kristian den tredje under Grevens Fejde havde gjort Bornholmerne til hjælpeløse Ofre for deres lybske Herrer i Nedslagtningen paa Egla Enge 1535.

[2]) Hist. Tidsskrift 6. R. 5. B. København 1894. S. 224—25. — Dansk biografisk Lexikon. 1. B. Kbh. 1887. S. 214.

Herred. Denne Angivelse omstødes vel ikke, men gjøres dog lidt tvivlsom af den Omstændighed, at han havde mindst tre Søskende bosatte paa Bornholm: Broderen Peder var Stævningsmand i Aakirkeby, Søsteren Maren var gift med Præsten Oluf Nielsen Sonne i Østerlarsker Sogn og senere med hans Eftermand Jørgen Jensen Sode, og Søsteren Marta var gift med Præsten Ole Svendsen Lemvig, hvem Højesteret 1671 fradømte hans Kald Nexø-Bolsker[1]). Povl Anker havde nu siddet fire Aar som Præst i Hasle og Rutsker Sogn, gift med sin Formands Datter Karen Jensdatter Sode, og havde vundet Anseelse og Tillid hos Bornholmerne trods sin unge Alder, — han var næppe fyldt tredive Aar. Han var en Hædersmand, paa hvis Navn ingen Plet findes, raadsnar og virkelysten; Bornholmerne kunde ikke betro deres Velfærds Sag i bedre Hænder end hos ham. Baade i Raad og Daad var han i disse Efteraarsmaaneder 1658 tidlig og silde paa Færde for at føre Sammensværgelsen igjennem til det ønskede Maal, Bornholms Udfrielse af det svenske Aag og Tilbagevenden under den danske Konge. Hvorledes han har lagt sine Planer i det enkelte, vides nu ikke. Sine bedste Støtter fandt han i en Række Borgere i Hasle og Rønne[2]).

Lige over for Udbruddet af en Opstand paa Øen var Printzensköld ilde stedt. De 120 Mand Tropper, han havde ført med sig til Bornholm (heraf 100 Menige), var hovedsagelig unge Soldater, blandt hvilke en stor Syge-

[1]) Jul. Bidstrup: Stamtavler Müller, Madvig og Sode. Kbh. 1884. S. 16. — Bornholms Landstings Dombog i Provinsarkivet i Kbh. Aar 1672 og 1675, 8. Dec.

[2]) En Navneliste over disse er trykt i Hist. Tidsskrift. 6. R. 5. B. Kbh. 1894. S. 224.

lighed raadede som Følge af det foregaaende, strænge Vinterfelttog og de slette Garnisonsforhold paa Hammershus; han manglede Penge til deres Sold, Klæder til at beskytte dem mod den kommende Vinter, Opholdsrum til at give dem Ly, og han led selv Mangel sammen med dem. Da Vinteren nærmede sig, var kun 60 menige Soldater i vaabenfør Stand. Dertil kom, som vi have set, at den Fæstning, som skulde yde ham Værn, var meget forfalden, saa at han havde maattet udbedre dens Ringmur med Tørv i Mangel af andet. Han forlangte d. 13. Avgust Forstærkning, da han frygtede for et Flaadeangreb paa Øen; han bad d. 9. Oktober om at faa hidsendt 30 eller 40 svenske Ryttere til Vagttjeneste langs Kysterne[1]). Han fik imidlertid ingen Undsætning. Den svenske Regering lod ham i Stikken; Kong Karl Gustafs højtflyvende Planer lod ham overse den nærliggende Fare, — og Bornholm gled ud af hans byttegridske Hænder.

Sammensværgelsen virkede i Stilhed. Endnu i Begyndelsen af November anede Printzensköld lidet eller intet om den Fare, der truede ham paa Øen selv. Den Undsætning, han hidtil havde krævet, galdt kun Forsvaret mod Overfald ude fra Søen af. Endnu da han en af de første Novemberdage holdt Møde med Bornholmerne for at paalægge dem Udredelsen af den tidligere nævnte extraordinære Skat, mærkede han intet mistænkeligt; og d. 7. November bortsendte han sin Næstkommanderende, Kaptajn Nils Holm, med de bornholmske Baadsmænd til Helsingborg. Først Inddrivelsen af den

[1]) Saml. till Skånes hist. m. m. Lund 1870. S. 9, 10, 12, 14, 15, 17. — Handl. rörande Skandinaviens hist. 39. Del. Stockh. 1858. S. 418. 422. — Fem af de 100 svenske Menige var døde alene i de første to Maaneder paa Hammershus.

meget tunge Skat — 16 Daler Sølvmønt af hver Bonde paa Øen — og samtidig Kong Frederik den tredjes egenhændige Skrivelse af d. 8. November bragte den ulmende Oprørslue til at gribe mægtigt om sig og blusse aabenlyst frem. Nu fik ogsaa Printzensköld Øjnene aabnede for den.

D. 14. November blev en dansk-hollandsk Flaade set under Bornholm, og Printzensköld red ud fra Hammershus for at iagttage dens Bevægelser; det Angreb, han frygtede fra dansk Side, udeblev imidlertid. Om Bornholmernes Holdning ved denne Lejlighed skriver han i sit Brev til Kong Karl Gustaf d. 18. November: „Den Undsætning, jeg havde at vente fra Pommern, frygter jeg, ankommer for sent, da Indbyggerne selv vel turde korrespondere paa København og notificere Tilstanden, lige som ogsaa ikke indlade sig paa Modværn, om det ringeste Fartøj vilde lande, men snarere søge (som de offenlig sagde, da jeg mod ovenmældte Flaade var hos dem) at gribe mig strax an (taga mig strax för hufvudet)“. Han klager end videre over Hammershuses ringe Forsvarsævne; bl. a. nævner han: „Af Artillerister har jeg ikke mere end én svensk Lieutenant Nils Rud, otte Personer af disse danske har jeg maattet antage, hvilke dog ikke ere meget at lide paa“. Han beder derfor paa ny om Undsætning: „ellers er jeg ikke mindre usikker for Indbyggerne end som for en aabenbar Fjende“. Først nu er den Tanke dukket op hos ham at svække Øboernes Modstandskraft ved at udskrive og bortsende Resten af deres vaabenføre Milits: „Af dem, som tilforn have været Soldater her paa Øen, ere udover dem, som skikkedes til Stettin, ingen tilbage undtagen alene dem, der sidde paa deres Gaarde og ere Bønder, og saadanne

kunde man for Tiden umulig faa fra Øen, hverken paa en eller anden Vis, efter som de for den største Del allerede understaa sig at vægre sig ved alt det, som paabydes, og ikke ville levere én Penning af deres Skatter og Afgifter; og dersom noget fjendtligt forefaldt, skulde jeg ikke understaa mig til at blive hos dem ude paa Øen for deres Ondskabs Skyld". — For at inddrive Skatterne hos den oprørske Befolkning udsendte Printzensköld i Slutningen af November en Fourér med et Hold Musketerer rundt om i Sognene [1]).

Det sidst anførte Brev giver et godt Billede af Printzenskölds trøstesløse Stilling. Det svenske Regimente paa Bornholm stod paa svage Fødder; og den dygtige Mand, der i hin Efteraarsmaaned sad som Høvding paa Hammershus bag vidtløftige, forfaldne Fæstningsmure, omgivet af en hadefuld, oprørsk Befolkning, fyldt af mørke Forudanelser og viet til Undergang, er mest skikket til at vække vor Medlidenhed. Tre Uger derefter laa Printzensköld Lig i Rønne som et Offer for Bornholmernes Forbitrelse over at se deres Ø, „det ypperste Land, som havde hørt under Danmarks Rige", givet i den grumme Erobrers Voldshaand.

For at faa et rigtigt Blik paa de Begivenheder, som ledsagede Printzenskölds Drab, maa vi først stifte Bekendtskab med Hovedmanden for dette, Jens Pedersen Kofoed. Han var Søn af Borgmester i Rønne Peder Hansen Kofoed, som havde spillet en fremtrædende Rolle i de bornholmske Officerers landsforræderiske Overgivelse af Øen til Svenskerne 1645, og som herfor var blevet

[1]) Handl. rörande Skandinaviens hist. 39. Del. Stockh. 1858. S. 421—23. — J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbh. 1894. S. 392.

dømt til Landflygtighed og var død under denne[1]). Jens Kofoed havde d. 3. November 1658 fyldt sit tredivte Aar. Fem Aar tidligere var han blevet gift. Et Aars Tid efter sit Bryllup begik han et Drab paa en Ungkarl, Mogens Hansen, og rimeligvis for at unddrage sig Straffen herfor rejste han bort fra Bornholm, hvor han efterlod sin Hustru og sine smaa Børn i fattige Kaar i Hasle. Han tjente 1657 som menig Rytter i Ritmester Knud Jørgensen Urnes Regiment, som i December havde Kvarter i Køge[2]). Herfra kom han ved Juletid med fjorten Dages Orlov hjem paa et Besøg i Hasle. I den strænge Vinter lagde Havet til, saa at Bornholm var uden Forbindelse med Omverdenen fra Nytaarsdag til d. 20. April 1658, og i denne Mellemtid var Øen blevet afstaaet til Sverig. Under disse Forhold forblev Jens Kofoed paa Bornholm. Han deltog i Sammensværgelsen mod de svenske og synes som en noget krigserfaren Mand at have faaet dannet sig et Parti af dennes mest urolige og forvovne Elementer. Hans Lod i Begivenhederne ved Opstanden skal skildres i det følgende. Til Belønning herfor opnaaede han af Kong Frederik den tredje Straffrihed for Drabet paa Mogens Hansen og to Aar senere — d. 15. December 1660 — Bestalling som Kaptajn i den bornholmske Milits med en Besolding af 200 Rigsdaler aarlig samt den afgiftsfri Besiddelse af Maglegaard i Østermarker Sogn under sin Tjenestetid. I Bornholms senere Historie spillede han ingen

[1]) Skaanske Registre. VI. 1649, 6. Juni. — Jeg bruger Stavemaaden „Kofoed" i den Tro, at Kofoged er blevet til Kofoed, ligesom Byfoged i Udtalen er blevet til Byfoed.

[2]) Ny kgl. Saml. Kv. Nr. 726b. Tillæg S. 15. — Angivelserne i Dansk biografisk Lexikon, 9. Bind, Kbh. 1895, S. 335, stemme ikke over ens hermed.

fremtrædende Rolle. Endnu i sit halvtresindstyvende Aar skildres han som „en hidsig og de svenske spindefjendsk Mand“, i det han ved det store svenske Skibbrud Natten til d. 5. December 1678 under Bornholm, hvorved 1200 Mand druknede, vilde „absolut massakrere alle i Land komne“ og nægtede „meget stærkt og rude“ at lystre Vicekommandantens Ordre til at give dem Kvarter [I. C. Urne]. Atter det følgende Aar laa han i Tvist med sine foresatte; Sagen drejede sig om en ihjelskudt Friskytte og medførte Jens Kofoeds Arrestation; Kong Kristian den femte forlangte den forelagt sig til Afgjørelse, men Udfaldet kendes ikke. Jens Kofoed døde d. 16. Maj 1691 paa Maglegaard i ringe Kaar; sin Hustru og sine mange Børn — han havde i alt haft tolv Sønner og tolv Døtre — efterlod han 300 Rigsdaler 2 Mk. 15 Sk. til Deling[1]).

Jeg træder næppe denne Mands Ære for nær ved at betegne ham som en Slagsbroder, egensindig, trættekær, ude af Stand til at holde sine raa Lidenskaber i Tømme. Disse Egenskaber faldt ogsaa hans Samtid i Øjne. Oplysende i saa Henseende er det til Nutiden nedarvede Sagn om Morderetjørnen: Efter et Gilde paa Store-Myregaard i Nylarsker Sogn yppede Jens Kofoed tæt Nord for Gaarden Slagsmaal og dræbte en Mand; dette skete ved en gammel Tornebusk, som deraf fik Navnet Morderetjørnen[2]). Saadanne Egenskaber maa vi da ogsaa vente at møde i Jens Kofoeds Indgriben i Opstanden 1658.

D. 8. December 1658 red Printzensköld fra Hammershus til Rønne for at faa afsendt en Skude til Ystad

[1]) Historisk Tidsskrift 6. R. 5. B. Kbh. 1894. S. 234—35; 5. R. 4. B. Kbh. 1884. S. 710—11. — Jul. Bidstrup: Stamtavle Kofoed A., 1886, S. 71, 182.

[2]) Meddelt mig af Hr. Lærer J. A. Jørgensen.

efter Undsætning af Ryttere. Under Vejs standsede han i Hasle og truede Borgmesteren her, Peder Olsen, med at inddrive Byens resterende Skatter med Militær, saa fremt de ikke strax indbetaltes. Strax efter at Printzensköld havde forladt Hasle, brød Jens Kofoed op herfra og fulgte efter ham til Rønne. Hvilket Forsæt han havde hermed, vides ikke; men hvad vi kende til hans „de svenske spindefjendske“ Sindelag, gjør det ret sandsynligt, at Printzenskölds Drab kan have indgaaet heri som det bedste Middel til at opfylde Kong Frederiks Ønske om at „ruinere Garnisonen paa Hammershus med alle“. Han tog ind hos Præsterne Povl Anker i Hasle og Jakob Tresløv i Nyker Sogn, begge Deltagere i Sammensværgelsen, men fandt hos ingen af dem den Understøttelse, som han ønskede til denne Dags Forehavende. Han red da ene videre; de nævnte to sammensvorne synes ikke at have godkendt hans Forsæt[1]). I Skule Skov, tre Fjerdingvej Nord for Rønne, sluttede fire andre Hasle Borgere sig til Jens Kofoed, nemlig Bykaptajnen Niels Gumløs, hans Fændrik Aage Svendsen[2]), Klavs Nielsen og den tidligere (danske) Lensherres Ridefoged Jens Larsen Risom; og i Rønne selv fandt han Bistand af nogle sammensvorne her, den yngre Borgmester Klavs Kam, sin Broder Mads Pedersen Kofoed, sin Søstermand Villum Klavsen og maaske flere.

Imidlertid var Printzensköld i den frembrydende Decemberaften, ved Firetiden, redet ind i Rønne og taget

---

[1]) Sagnet betegner herfor Hr. Jakob som Forræder: men med Urette: han døde i sit Kald d. 3. November 1661, æret og agtet af Bornholmerne.

[2]) Unøjagtige Afskrifter af „den kofoedske Relation“ gjore heraf to Navne: Hans Fændrik og Aage Fændrik.

ind hos Byens ældre Borgmester Peder Lavridsen[1]). Her sad han endnu ved sit Maaltid, da Jens Kofoed og hans Ledsagere trængte ind i Stuen til ham. Det kom til et voldsomt Optrin, under hvilket Bordet væltedes ind over Printzensköld[2]), medens Peder Lavridsen og hans Broder David selv led Overlast, i det de vilde afværge, at han blev dræbt; heri ligger et nyt Vidnesbyrd om, at den besindige Del af Bornholmerne ikke billigede Jens Kofoeds egensindige, voldsomme Fremfærd. Under Kofoeds Ledelse fik de sammensvorne Printzensköld trukket ud paa Gaden og ført bort i Retning af Raadhuskælderen. Udenfor denne løsnede Villum Klavsen et Pistolskud mod hans Hoved, hvorefter ogsaa Jens Kofoed og Niels Gumløs gav ham hver sit Skud. Johan Printzensköld var dræbt. Hans Lig blev, endnu iført Ridedragten, lagt ind i Raadhuset.

Denne Begivenhed indeholder et uopklaret Punkt. Blev der i Peder Lavridsens Hus tilsagt Printzensköld Kvarter som Fange? Det synes saa; baade Borringholms Manifest og en svensk Fanges (Styrmandens) samtidige Beretning sige det. Forskærsede nu Printzensköld dette Tilsagn ved et Flugtforsøg? Det bornholmske Manifest siger ja, den skaanske Styrmand siger nej; hvem har her Ret? Den saakaldte „kofoedske Relation“ (omtrent fra 1720), hvis historiske Troværdighed er omtvistelig lige som Manifestets, støtter dettes Udsagn; men dets Rigtighed gjøres meget tvivlsom af den Omstændighed, at den

---

[1]) Borgmester Peder Lavridsen (Larsen) begravedes i Rønne d. 21. Januar 1674 (Aa Kirkebog). Følgelig er Bergers Formodning, i (Svensk) hist. tidskrift 1888, om, at han blev tvungen til at forlade Bornholm, falsk.

[2]) Dette stadfæstes af Overleveringen paa Bornholm.

samtidige Peder Kofoeds Dagbog ikke omtaler noget Flugtforsøg, skønt dens Fremstilling er ret udførlig, og skønt den væsenlige Betydning af et saadant ikke kan have været dens paalidelige Forfatter ukendt. Heller ikke de andre, mere kortfattede bornholmske Kilder (f. Ex. Aa Kirkebog) omtale det; ja, end ikke den danske Regerings Forsvarsskrift for Bornholmernes Opstand, dateret København d. 22. December 1658, nævner det[1]). Dettes Tavshed er talende; inden d. 22. December har Fortællingen om Printzenskölds Flugtforsøg ikke haft Tid at danne sig.

Til Spørgsmaalets Besvarelse giver selve Drabsstedet et lille Bidrag. Kendetegnet ved to lange liggende Kampesten, findes det paa Rønne Storegade omtrent 150 Alen Syd for Hjørnet af det gamle Torv Snellemark, paa hvilket Borgmester Peder Lavridsens Gaard laa, og en halv Snes Skridt Syd for den mellemliggende Tværgade Søborgstræde, som i 1658 førte helt ud af Byen, i det denne ikke strakte sig hinsides (Øst for) det nuværende Store Torv. Det er lidet rimeligt, at Printzensköld under

[1]) Angaaende disse Kilder henviser jeg til min Fremstilling i Hist. Tidsskr. 6. R. 5. B. Kbh. 1894. S. 223—42. Jeg retter her et Par Punkter: Naar P. N. Skougaard bedyrer, at Præsten Tank er Forfatter til den kofoedske Relation, er han upaalidelig som sædvanlig, idet Tank er et Fejltryk hos L. de Thurah (Beskr. over Bornholm. S. 192) for Funch; Præst i Østermarker Sogn 1715—32 var Klemen Didriksen Funch. — „Dagbogen"s Forfatter var hjemmehørende i Østermarker — Svanike; den ender 1687; dens eneste Familieoptegnelse omhandler Jørgen Kofoeds Død, hvorved Arveretten til Kofoedgaard i Østermarker Sogn gik over til hans Halvbrødre. Alt dette peger hen paa, at Jørgens Halvbroder Peder Kofoed, født 1622, opvoxet paa Kofoedgaard, Raadmand i Svanike, død 1688, har nedskrevet Dagbogen. Denne er trykt i Danske Magazin. 1. R. 5. B. Kbh. 1745. S. 125—28.

et Flugtforsøg skulde have valgt Vejen gjennem Storegade Syd paa, hvilket han under disse Omstændigheder maatte have gjort, frem for Vejen gjennem Søborgstræde, som hurtigere vilde have bragt ham udenfor Byen. Stedforholdene tale saaledes nærmest imod Flugtforsøget.

Et vægtigere Indlæg imod dette giver Betragtningen af Hovedpersonernes Karakter. Det synes utroligt, at den besindige Printzensköld, som rigtig værdsatte Bornholmernes ham fjendske Stemning, har forsøgt at flygte efter at have faaet tilsikret Kvarter af disse; han har sikkert forudset, at han under en tre Mils Flugt til Fods gjennem den oprørske Ø vilde sætte Livet til, inden han naaede sit eneste Tilflugtssted Hammershus. Og hvad vi kende til Jens Kofoeds Karakter, gjør det kun alt for sandsynligt, at han i Kongeønsket om, at Bornholmerne vilde „ruinere Garnisonen paa Hammershus med alle“, har fundet tilstrækkelig Hjemmel til. selv mod et ham aftvunget Tilsagn om Kvarter, at fælde Printzensköld.

At Printzenskölds Drab er gaaet til paa denne Maade, maa vi antage. Hver for sig give vel hverken de danske Kilders Tavshed eller Stedforholdene eller vort Kendskab til hans og Kofoeds Karakterer fuld Sikkerhed herfor; men samlede gjøre de Sagen næsten uomstødelig sandsynlig. Det svenske Regimente paa Bornholm var saa svagt beskyttet, at det maatte falde for det første Angreb; følgelig var Drabet overflødigt. Vi kunne sikkert med Rette beklage, at denne behjærtede Mand skulde falde for en Jens Kofoeds Haand. Naar Svenskerne senere udtalte deres Frygt for, at man (i Skaane) skulde procedere med dem paa den bornholmske Vis[1]), da

[1]) J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbh. 1894. S. LIII. Anm. 61.

tænkte de vist nærmest paa Bornholmernes Drab paa Printzensköld, deres lovlige Øvrighed; og det er vel ogsaa nærmest for at forsvare dette, at saa vel Bornholmerne have fyldt deres Forsvarsskrift („Borringholms Manifest"), som den danske Regering sit („Wiedererlangung der Insul Bornholm") med talrige usande og overdrevne Foregivender om Printzenskölds tyranniske Fremfærd paa Øen.

Efter Printzenskölds Drab tog Bornholmerne en Del Svenskere, som opholdt sig ude paa Øen, til Fange, deriblandt Landsskriveren (Sekretæren, Hejderideren) Karl Joenson Berg, Artillerilieutenanten Nils Rud og Toldinspektøren. Den følgende Nat blev den svenske Fourér, som med en Styrke af elleve Musketerer var ude i Sognene for at inddrive den extraordinære Skat, dræbt af Bønderne tilligemed sex af de menige Musketerer. Føjes hertil, at en svensk Kvartermester og en Skildvagt maa antages at være blevet dræbte den næste Dag i Omegnen af Hammershus, bliver Tallet paa de under Opstanden dræbte Svenskere ti i alt. Større Mandefald har Sagnet om „den bornholmske Svineslagtning" ikke at bygge paa.

I Løbet af Natten mellem d. 8. og d. 9. December samlede de sammensvorne, til Dels ved Ringning med Kirkeklokkerne, Mandskabet fra Øens Vestre og Nordre Herreder samt fra Byerne Rønne og Hasle og Fiskerlejerne Allinge og Sandvig. Med denne Styrke rykkede de om Morgenen d. 9. December frem udenfor Hammershus; Præsten Povl Anker, Borgmestrene Peder Olsen og Klavs Kam, Kaptajn Niels Gumløs og Jens Kofoed stod i Spidsen for den. Paa Slottet førte Lieutenanten Per Lagman som den højest stillede Officer Befalingen. Det

kom til Underhandlinger mellem ham og Bornholmerne, som for at indjage ham Skræk lod Klavs Kam vise sig paa Printzenskölds Hest og iført dennes Ridekappe og truede med at sende ham Landshøvdingens Hoved[1]). Uden at løsne et Skud overgav Per Lagman Hammershus; hele den svenske Garnison og Printzenskölds Enke og Børn vandrede i Fangenskab. I Løbet af fireogtyve Timer var det svenske Regimente blevet kuldkastet: Bornholmerne var nu selv Herre over deres Ø. D. 12. December bades igjen fra Prædikestolene for den danske Konge.

Bornholmernes Landmilits besatte Hammershus med Garnison, som stilledes under Jens Kofoeds Befaling, — han havde jo nogen Krigserfaring fra sin Ryttertid. De svenske Fanger fik han ikke at raade over; de fordeltes enkeltvis rundt om paa Bøndergaardene, hvor de maatte arbejde for Føden. Borgmester Klavs Kam fra Rønne blev som en Slags midlertidig Landshøvding sat i Spidsen for Øens Styrelse. Opstandens Leder Povl Anker overtog ikke nogen særlig Stilling; han var virksom paa Færde over alt med Raad og Daad, holdt Bornholmerne i Aande og vaagede over Vagterne rundt om paa Øen. Faren for et svensk Angreb fra Søen var ikke helt udelukket. En af de sidste Dage i Aaret ankrede en svensk Bøjert „Spes“ ud for Sandvig; den bragte Printzenskölds Næstkommanderende, Kaptajn Nils Holm, tilbage fra

[1]) Rimeligvis kan man atter heri — med J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbh. 1894. S. 393—94 — se et Vidnesbyrd om, at Povl Ankers Plan var at bevare Printzenskölds Liv for med ham som Gidsel at fremtvinge Hammershuses Overgivelse. Det omtalte Træk, taget af den skaanske Styrmands Beretning, stadfæstes af Overleveringen paa Bornholm.

Skaane og havde de af Printzensköld saa længselsfuldt begærede Ryttere, vist 80 i Tallet, om Bord. Det lykkedes Jens Kofoed at lokke alle Svenskerne i Land i smaa Hold, og de førtes bundne til Rønne, hvor Rytterne indsattes i Raadhuskælderen. En af Fangerne, den skaanske Styrmand paa „Spes“, fortæller, at Jens Kofoed havde stillet to Stykker, ladte med Skraa, udenfor Raadhuskælderen for dermed at skyde Fangerne ned, men at han hindredes i sit Forehavende af den mere besindige Del af Bornholmerne. Denne Fortælling stemmer for godt over ens med, hvad vi vide om Kofoeds Optræden over for de svenske skibbrudne 1678, til at den helt kan afvises[1]).

Imidlertid var Borgmester Peder Olsen fra Hasle afrejst til København i Spidsen for Bornholmernes Fuldmægtige for at overgive Øen i Kong Frederik den tredjes Beskærmelse og Forsvar. Efter ét Døgns Sejlads naaede han det belejrede København d. 21. December, og mærkelig nok spredtes der strax over Staden Rygter om, at Bornholmerne „havde slet paa Landet ihjelslaget alle de svenske, som der vare“, — saa nær op til selve Opstanden kan altsaa Sagnet om „den bornholmske Svineslagtning“ følges[2]). D. 29. December 1658 overdrog Born-

[1]) Enhver udførlig Skildring af Begivenhederne ved og efter Printzenskölds Drab maa paa Grund af Kildernes Ensidighed regne med en vis Grad af Sandsynlighed. Hovedkilderne ere omtalte ovenfor S. 150—51. Fuld historisk Sikkerhed kan hævdes for Peder Kofoeds kortfattede Dagbogsoptegnelser (Historisk Tidsskr. 6. R. 5. B. Kbh. 1894. S. 7—8), som bekræfte og bekræftes af de tilsvarende Punkter i den skaanske Styrmands Beretning (Handl. rörande Skandinaviens historia. 39. Del. Stockh. 1858. S. 424—29).

[2]) Hiøring: Leyrs Krantz. Kbh. 1660.

holmernes Udsendinge den af dem tilbagevundne Ø til Kong Frederik den tredje og hans Arvinger som evig Arv og Ejendom [1]). I Kongens Overtagelsesbrev af samme Dag tilsagdes der Bornholmerne „saadanne Privilegier og Benaadninger, baade paa Udskrivning, Skat og i andre Maader, hvorved Landets Bedste og Opkomst kan søges“. Med dette Tilsagn vendte Peder Olsen tilbage til Bornholm; og d. 10. Januar 1659 ankom danske Tropper, 100 Mand Fodfolk og 60 Ryttere, til Hammershus under Kommando af Oberstlieutenant Mikael Eckstein, der overtog Øens Styrelse. Først nu skulle Beboerne i Øens Søndre Herred, der med Gru mindedes Svenskernes Bombardering og Udplyndring af Nexø i 1645, have sluttet sig til den danske Sag.

Sent Bud fik Kong Karl Gustaf om de bornholmske Begivenheder. Paa det blotte Rygte om, at Bornholm havde gjort Opstand, sendte han fra Landskrona d. 5. Januar 1659 Brev til Printzensköld om, at han kunde forlange oversendt fra Pommern saa mange Ryttere og Fodfolk, som han behøvede til Undsætning [2]). Først d. 13. Februar fik den svenske Regering i Skaane en udførlig Beretning om Opstanden gjennem den skaanske Styrmand paa „Spes“, som tillige med en af de overførte Ryttere og en Mand af den svenske Garnison paa Hammershus var flygtet fra Øen. Kun ét alvorligt Forsøg paa at tilbageerobre Bornholm gjorde Svenskerne. En svensk Flaade, som d. 4. Juli 1659 forsøgte at gjøre Landgang

---

[1]) Gavebrevet — trykt i L. de Thurah: Beskr. over Bornholm. Kbh. 1756. S. 247—49 — indeholder en Henvisning til „Borringholms Manifest“.

[2]) Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398e.

ved Allinge, blev slaaet tilbage af Kommandanten Mikael Eckstein, hvis Hest blev skudt under ham[1]).

Af de svenske Fanger paa Bornholm tog de Orlogsskibe, som havde overført den danske Garnison til Øen, henved halvhundrede med tilbage til København; tillige bragte de store Mængder Kød, Smør og Kreaturer til den belejrede Hovedstad. Resten af Fangerne, deriblandt Printzenskölds Enke og Børn, Landsskriveren Berg og nogle Officerer, forblev endnu en Tid paa Bornholm. De særskilt nævnte vides senere at være komne tilbage til Sverig, hvor Lieutenant Per Lagman i Følge Karl Gustafs Ordre af d. 29. September 1659 stilledes for en Krigsret[2]). Men om de menige Fangers Skæbne haves ingen sikker Efterretning. Rytterne holdtes fængslede i Rønne Raadhuskælder, Garnisonstropperne maatte arbejde for Føden rundt om i Bøndergaardene. Som et Rygte, der end ikke i Sverig synes at have vundet Tiltro[3]), fortaltes der i Skaane af den skaanske Styrmand, at Bønderne efterhaanden tog Livet af disse og drev dermed deres Tidkort. Selve den Omstændighed, at saa vel Styrmanden, som en svensk Rytter og en Mand af den svenske Garnison i Fællesskab kunde lykkelig undvige fra Øen, tyder paa et ikke særlig strængt Fangenskab. Bornholmerne havde under selve Opstandens Ophidselse vist sig besindige nok til kun at udgyde nogle faa Svenskeres Blod; det synes utroligt, at de koldblodigt skulle have myrdet deres værgeløse Fanger. Desuden maa Tanken paa, at over 400 unge Bornholmere var

---

[1]) Ravn: Chronica Boringiaca. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398. — Kirkehistoriske Saml. 4. R. 1. Bd. Kbh. 1890. S. 462.
[2]) Saml. till Skånes historia m. m. Lund 1870. S. 18.
[3]) Hist. Tidsskrift. 6. R. 5. B. Kbh. 1894. S. 241, Anm 1.

stukne ind i Karl Gustafs Hære, have styret deres Mordlyster, om saadanne fandtes; om deres Skæbne vides endnu mindre end om de svenske Fangers. Vi vide, at der havde hersket en paafaldende stor Sygelighed i den svenske Garnison paa Hammershus; Fangenskabet har sandsynligvis forøget denne, saa at flere Fanger ere døde en naturlig Død. Andre ere muligvis blevet dræbte under mislykkede Flugtforsøg, — inden den danske Garnisons Ankomst var det en Livssag for Bornholmerne at hindre, at Efterretninger om Opstanden bragtes over til Skaane. Saadanne Tilfælde kunne have ført til det nævnte Rygte, som er for lidet til, at derpaa kan grundes den mindste Hjemmel for Sagnet om „den bornholmske Svineslagtning“ [1]), hvilket vi jo ogsaa have mødt fuldt dannet allerede en halv Snes Dage efter Opstanden, mens Rygtet gælder de to første Maaneder af det følgende Aar.

De sammensvorne, som havde indlagt sig størst Fortjeneste af Bornholms Befrielse, skænkede Kong Frederik den tredje særlige Gunstbevisninger. Præsten Povl Anker fik d. 11. December 1659 Patronatsretten til Aa Kirke og sammes Kanonikat, hvormed fulgte Brugsretten til Kanikegaard i Aaker Sogn. Han stod vedblivende i stor Anseelse paa Bornholm, hvis Provst han blev 1685; han døde i sit Embede d. 28. Oktober 1697. — Borgmesteren i Hasle Peder Olsen, som havde været medtiltalt i Landsforræderisagen 1645, men var blevet frikendt af Herredagen som den, der kun havde fulgt sine overordnedes Befalinger, blev d. 28. December 1658 udnævnt til Landsdommer paa Bornholm og benaadet med Afgiften af tre af Øens Gaarde; „han havde det

[1]) Se J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbh. 1894. S. 394.

vel fortjent med sin Troskab og Flittighed", siger Rasmus Ravn. Skønt han som Landsdommer tog Bopæl paa Gyllensgaard i Østermarker Sogn, vedblev han at være Borgmester i Hasle. Da han senere, omkring 1670, gik af som Landsdommer, overdrog Kongen ham Bjærgegaard i Vestermarker Sogn til Eje og Arv. — Jens Pedersen Kofoed maatte foreløbig nøjes med sit Fredebrev; og først to Aar senere fik han sin Kaptajnsbestalling (se S. 147). Villum Klavsen, som den, der skød Printzensköld, og Skipper Hans Lavridsen fik hver en Gaard for Livstid. Hans Kristensen blev Tolder i Rønne og Tingskriver i Vestre og Nordre Herreder. Om disse Mænds senere Liv vides intet[1]). Peder Jensen, en af Bornholmernes Udsendinge til Kongen, blev Ridefoged paa Bornholm, men kom hurtig i Strid med Øens første danske Guvernør, Generalmajor Adolf Fuchs, og sad kun nogle faa Aar i sit Embede[2]). Mærkelig nok blev den sidste danske Lensherre Joakim Gersdorfs Ridefoged Jens Larsen Risom, som dog sammen med et Par andre af Gersdorfs Folk havde taget virksom Del i Opstanden, ikke Ridefoged paa ny. Øens Forhold skulde ændres, den var intet Len længere, men Kongens arvelige Ejendom; og til de ny Forhold toges ny Mænd.

Ved Fredsslutningen i København blev det d. 27. Maj 1660 bestemt, at Bornholm skulde blive under Danmark mod, at der gaves den svenske Krone Erstatning i skaanske Godser; hvis der ikke opnaaedes Enighed om denne,

[1]) En Villum Klavsen var Kæmner i Rønne 1668—70 og afskedigedes da med Uorden i Regnskaberne. En Hans Kristensen forekommer som Ridefoged paa Bornholm 1673—78; han døde 1679. — Bornholms Landstings Dombog.

[2]) Museum. Kbh. 1892. II. S. 7—12.

skulde Øen gives tilbage til Sverig. Ved Hannibal Sehesteds paafølgende Underhandlinger i Stockholm fastsattes d. 3. Juli Vederlagets Størrelse til 8500 Tdr. Hartkorn. Hermed var Bornholms Forbliven under den danske Krone sikret. En særlig Stilling indtog Øen, i det Kong Frederik den tredje havde modtaget den af Indbyggerne som sit Arveland[1]). Heri var den to Aar forud for det øvrige Danmark, som først ved Rigsdagen i København 1660 blev et Arverige; og Bornholmerne nævnte sig senere med Stolthed „Eders kongelige Majestæts bornholmiske Indbyggere og første Arveundersaatter“[2]), — ja, endnu i Midten af vort Aarhundrede, ved Spørgsmaalet om Tronfølgen efter Kong Frederik den syvendes Død, gjorde de sig sine egne Tanker om dette Forhold.

Opstanden 1658 „bliver, saa længe Verden staar, til evig Berømmelse og Amindelse for den bornholmske Nation“ [L. de Thurah]. Paa en Tid, da hele det danske Riges Tilværelse var underkastet Afgjørelsen ved Sværdet, vendte Bornholm af egen fri Vilje tilbage under det haardt truede Moderland. Ved deres dristige Daad — man tænke blot paa, at Opstanden brød ud to Maaneder, før end Karl Gustafs mislykkede Storm paa København frelste Danmark fra Undergang — viste Bornholmerne, at endnu fandtes dansk Daadskraft og Mod at bygge Rigets Fremtid paa; og man tør vel tro, at dette Lysglimt i hin sørgelige Krig har været med til at styrke Haabet og Modstandskraften inden for den belejrede Hovedstads Volde og derigjennem virket med til Rigets Frelse. Det var en dygtig Gjerning af Bornholmerne, i

[1]) En god Fremstilling af disse Forhold giver J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbh. 1894. S. 485—86, 498.

[2]) Ny kgl. Saml. Kvart. Nr. 726 b. Tillæg S. 69.

Løbet af ét Døgn og med ringe Blodsudgydelse at befri deres Ø fra Fjendens Vold. Deres Fører, Præsten Povl Ankers Færd bør aldrig glemmes.

Opstanden drog sine Følger vidt ud i Bornholms Fremtid. Endnu vil det være paa sin Plads her at betragte et Par af disse, som have haft væsenlig Betydning i Øens Historie.

Den Ø, som Bornholmerne med Vaaben i Haand havde revet ud af Svenskernes Aag, den maatte de frikøbe med Penge. Kong Frederik den tredje havde anvendt fem Tdr. Guld paa Indkøbet af de skaanske Adelsgodser, som skulde ydes den svenske Krone i Erstatning for Bornholm. Denne Kapital, samt Renterne heraf, krævede Kongens Udsending Grev Kristian Rantzau i Oktober 1661 udbetalt af Bornholmerne. Disse gik ind paa at give Kongen Tiendedelen af al deres Formue, og hermed lod Greven sig nøje; Kongens oprindelige Fordring gik altsaa ud over dette. Ordningen af denne Udbetaling trak ud til 1663, da Udsendinge fra Øen ansøgte Kongen om Skatternes Forlindring, men maatte vende hjem „med ringe Besked“. Afgiften blev betalt; Krigen havde bragt hele Riget i Nød, og Bornholmerne bar deres særlig store Del af denne [1]).

En endnu haardere Byrde lagde Øens militære Forhold paa Befolkningen. Uden at Grunden kan paavises, holdt Kong Frederik den tredje en stærk Besætning af Rytteri og Fodfolk paa Bornholm; endnu længe efter Fredsslutningen forøgedes denne ved Paasketider 1661 med 200 Mand Fodfolk, skønt et nyt Fredsbrud fra Sverigs Side næppe var at frygte, og Bornholmernes

[1]) Aa Kirkebog. Se Kirkehist. Saml. 4. R. 1. B. Kbh. 1890 S. 472—75.

danske Sindelag ikke godt kunde drages i Tvivl. Øens og Slottets Forsvar havde hidtil været betroet alene Befolkningens egen Milits, som med Rette kunde føle sig stolt af Begivenhederne 1658. De danske Troppers Underhold faldt Bornholmerne trykkende; indtil Slutningen af Oktober 1661 havde de hertil udgivet 84460 Rigsdaler, og senere fulgte ny store Udskrivninger til det samme[1]). Disse i Krigens Raaheder uddannede Tropper optraadte dertil overmodigt og udæskende imod den selvbevidste Befolkning, under Anførsel af Øens første danske Guvernør (1659—61), Generalmajor Adolf Fuchs, hvis ustyrlige Hidsighed grænsede nær op til Sindssygdom. Alt dette vakte stærkt Misnøje paa Øen. I December 1661 fjærnedes Adolf Fuchs, og samtidig aftakkedes Rytteriet, medens Fodfolket først senere afskedigedes; men forinden havde Bornholmerne gjentagne Gange maattet klage deres Nød for Kong Frederik den tredje. Særlig bekendt er Ridefogden Peder Jensens Anklageskrift, i hvilket han drog en lidet smigrende Sammenligning mellem Fuchses og Printzenskölds Styrelse[2]).

Endelig staar tilbage at omtale Bornholms Privilegier, som have deres Udspring i Opstanden 1658. Vi have set Kong Frederik den tredje d. 29. December 1658 love Bornholmerne „saadanne Privilegier og Benaadninger, baade paa Udskrivning, Skat og i andre Maader, hvorved Landets Bedste og Opkomst kan søges“. Men efter at

---

[1]) Lægges hertil, at der betaltes, foruden de sædvanlige Skatter, ogsaa særlig Krigsskat (Maanedsskat), kan den danske Beskatning for hvert af Aarene 1661 og 1662 næppe have staaet tilbage for den svenske i 1658.

[2]) Aa Kirkebog. — Museum. Kbh. 1892. II. S. 7—12.

han havde faaet Øen i sin Besiddelse, udtalte han i et følgende Brev d. 3. Maj 1659 kun ganske i Almindelighed at ville erholde Bornholmerne ved Lov og Ret og vise sig mod dem som en naadig og mild Herre og Øvrighed; og kun det særskilte Løfte gav han, at han aldrig vilde overgive dem til Svenskerne. Dette Tilbagetog fra det første Brevs Løfter er paafaldende; man fristes til at tro, at Enevoldstanken er dukket frem hos Kongen i de første Maaneder af 1659, og at han har fundet det uforeneligt med denne at binde sig ved Udstedelsen af særskilte Privilegier til en hel Landsdel: alene den enevældige Konge kunde i hvert givet Tilfælde vide, hvad Øen kunde „have Gavn og Gode af“. Til disse to Kongebreve, som bekræftedes af de følgende Konger kort efter deres Regeringstiltrædelse, indskrænkedes Bornholms saakaldte Privilegier. Vel nød Bornholmerne i Tidernes Løb forskellige Lettelser i Udskrivninger, Skatter o. a. i Forhold til de øvrige Landsdele; men dette, at de lovede Privilegier ikke fik en fast Begrænsning, bragte dem til at lægge mere ind i hint Kongeløfte, end Regeringen tænkte berettiget. Hermed var Udsæden lagt til idelige Tvistigheder, der især under Kong Frederik den fjerde og hans Efterfølgere voxede til svære Uroligheder. Disse bevægede endelig Kong Kristian den syvende til d. 21. September 1770 at udstede en nøjere „Forklaring paa de Bornholms Indbyggere givne Privilegier“, hvorved disse begrænsedes til en Del Skattebegunstigelser og Fritagelse for Soldatertjeneste udenfor Øen[1]). Ved deres selvbevidste Hævdelse af deres saakaldte Privilegier lige over

[1]) Kongebrevene ere aftrykte i P. N. Skougaards Beskrivelse over Bornholm. Kbh. 1804. S. 132—39.

for formentlige Overgreb paa disse fra Statens Embedsmænds Side var imidlertid Bornholmerne komne i Vanry for umedgjørlig Stivsindethed og Mistroiskhed, Karakterfejl, som ellers næppe vilde være komne til Syne. Det gjør godt at se enkelte Embedsmænd, som mente det Øen vel, møde deres Karakters gode Sider: „Landets Indfødde ere belevne, omgængelige, vittige og maneerlige", skrev Amtmand I. C. Urne 1756[1]).

Det Maal, Bornholmerne satte sig i Opstanden 1658, at deres Ø evindelig, i onde som i gode Tider, skulde følge den danske Krone, det naaede de, og det har holdt hidindtil. Det er deres, og det er alle danskes Haab, at det aldrig skal brydes.

[1]) L. de Thurah: Beskrivelse over Bornholm. Kbh. 1756. S. 39.

Om Fodfolket i de danske Hære
i det 16de Aarhundrede.

Af

Emil Madsen.

Fodfolket i Hæren herhjemme dannedes i det 16de Aarhundrede, naar det kom til Krig, i Reglen af Udbud af Købstadborgere og af Landalmuen, derhos af hvervede, hyppigst Udlændinge, især tyske. I Almindelighed dannede hver af disse Grupper for sig Afdelinger eller Underafdelinger; undertiden vare de blandede. Enkelte Gange benyttedes alene hvervede.

Det følger af sig selv, at man ikke i de af Købstadborgerne og Landalmuen dannede Styrker kan søge Mønstrene paa, hvorledes man fortrinsvis ønskede, at Ordningen skulde være. Det maatte blive de hvervede, der ofte bragte en større Krigserfaring med sig fra de fremmede Lande, som de andre Grupper saa vidt muligt rettede sig efter, og det er hos dem, at man maa søge, hvad vi nu vilde kalde den planmæssige Ordning.

Af Lister, Overslag, Afregninger m. v., som angaa det hvervede Fodfolk, haves vel endnu ikke ganske faa; men det er dog kun et særdeles ringe Antal, der fremstiller Ordningen i alle ønskelige Enkeltheder.

Nogle af de ældste ere to Optegnelser, der ere anførte i Kancelliets Registranter og hidrøre fra 1543. De vise, hvilke Befalingsmænd m. fl. der paaregnedes i en Underafdeling eller Fænnik, og det Antal Sold m. m., disse skulde have, men de angive ikke Antallet paa dem og ere forsaavidt ufuldstændige [1]). Optegnelserne gælde Soldater, antagne i Aarssold [2]).

Noget fuldstændigere, men iøvrigt ogsaa noget forskellige fra ovenstaaende, ere dog Angivelserne angaaende den Sold, som ifølge Afregningerne betaltes til de Landsknægte, der i Aarene 1543—46 laa her i Riget i Aarssold [3]).

Paa det Tidspunkt, der svarer til disse Optegnelser, hvervedes der neppe flere end enkelte Fænniker, især i Aarssold, og ikke saa store Styrker, at de kunne betegnes eller vare ordnede som den noget senere Tids Regimenter. Benævnelsen „Regiment“ træffes vel alt under Grevens Fejde. Albrecht v. Belzig kvitterer saaledes Torsdag efter Octava Margaretæ (27de Juli ell. 3die Aug.) 1536 for Penge til Knægtene under sit Regiment [4]); han kalder sig ogsaa ved Udstedelsen af et Pas 30te Maj 1536 Oberst over et Regiment i Skaane, og hans Moder og Arvinger bade i 1552 om at faa de Penge, han angives at have lagt ud som Oberst for et Regiment Lands-

[1]) D. Mag. 4. I. 20, 142. — Der er her i denne Afhandling stadigt benyttet Udtrykket „Fænnik“ for Fodfolkets Underafdelinger, om der end af og til i samtidige Skrifter brugtes Ordet „Fane“. Dette betegner i Reglen en Underafdeling af Rytteriet.

[2]) Denne findes, som sædvanlig i hin Tid, ansat til 24 Mark dansk, der betaltes halvaarligt for de forløbne sex Maaneder den 1ste Maj og 1ste November, derhos hvad enten Solden var højere eller lavere, 6, 9 eller 12 Alen Klæde aarligt, efter Stillingen, samt i Reglen frit Ophold og Underhold.

[3]) Krigsarkivet. Chr. III.

[4]) D. Mag. 4. III. 320.

knægte[1]), men det synes, som om han under sin Befaling ikke har haft en saa stor Styrke, at den vilde svare til den rette Brug af dette Ord. Allerede tidligere forekommer en Sammendragning af flere Fænniker, dog neppe i saa stort Antal, at de vilde kunne danne et virkeligt Regiment, under en af Høvedsmændene for en enkelt Fænnik, hvilken da benævntes „Oberster Hauptmann", og noget lignende har vistnok fundet Sted med Hensyn til Albrecht von Belzig samt Cort Penninck og Cort v. Hanstein, der vare hans Samtidige og ligesom han i Kvitteringer og lign. kaldte sig Oberster[2]). Benævnelsen Regiment forekommer dernæst i en Bestalling 1545 angaaende et Regiment Landsknægte, som Reimer v. dem Wolde skulde have Befaling over paa et Tog i Tyskland, samt i en omtrent paa samme Tid hidrørende Bestalling angaaende et Regiment, som Breide Ranzau og Klavs Ranzau skulde antage i Aarssold[3]). Betegnelsen er her sandsynligt brugt i en mere egentlig Forstand, i al Fald forsaavidt som der i en Fortegnelse over, hvad Klavs Ranzau havde betalt 1544 til Tropper, som laa i Slesvig og Holsten, findes nævnt 8 Høvedsmænd[4]).

En Optegnelse, der angiver Ordningen af et Regiment, træffes dog først omtrent 10 Aar senere. Den

---

[1]) Krigsarkivet. Chr. III.

[2]) Jvf. om disse Personer Joh. Grundtvig. Bidrag til Oplysning om Grevefejdens Tid (D. Mag. 4. III.); den Styrke, som hver af dem havde under sin Befaling, maa antages at have været 4 til 6 Fænniker. Iblandt Kvitteringer m. m. fra 1493—1534 (Rigsark. Gemeinschaftliches Archiv, Cap. XXXIV, Nr. 4.) findes Kvitteringer fra Aar 1500, undertegnede af Godert v. Bemell og Jorgen Kobler i Egenskab af Oberster Hauptmann.

[3]) Bestallingsregistranten 1545—1554.

[4]) Krigsarkivet. Chr. III.

findes indført i Bestallingsregistranten 1555—73[1]) førend nogle Bestallinger m. m. fra Aaret 1555, saa at den maa være omtrent fra 1554. Den er tilligemed nogle lignende vedrørende Rytteri og Artilleri betegnet som en Beregning, ved Hjælp af hvilken man let kan opgøre Bekostningen ved et større Antal Soldater af disse Vaabenarter.

Ifølge denne Optegnelse var „Stat vnnd hoehe Ampter", med tilhørende Sold, ved et Regiment paa 10 Fænniker følgende:

1 Oberst	100	Sold
hos samme:		
6 Drabanter*	6	—
1 Kapellan	3	—
1 Skriver	3	—
1 Læge („Wundarzt")	3	—
2 Spillemænd	4	—
1 Oberstløjtnant	25	—
hos samme:		
2 Drabanter*	2	—
1 Profos	10	—
hos samme:		
1 Løjtnant	7	—
6 Drabanter*	6	—
1 Kapellan	2	—
1 Skriver*	1	—
1 Stokmester	3	—
6 Stokkeknægte	12	—
1 Skarpretter	4	—
1 Schultheis	10	—
hos samme:		
1 Drabant*	1	—
1 Retsskriver*	2	—

[1]) Fol. 24 b.

	1 Retswebel („Gerichtswebel") . . .	2	Sold
	6 „Gerichtsleute"	6	—
1	Kvartermester	10	—
	hos samme:		
	1 Drabant*	1	—
1	Vagtmester	10	—
	hos samme:		
	1 Drabant*	2	—
1	Proviantmester	10	—
	hos samme:		
	1 Drabant*	1	—
1	„Hurenweibel"	3	—

Den hele Sum, der skulde udredes til Regimentchefen med Stab, vilde saaledes være 249 Sold, og idet Styrken forudsattes antagen i Maanedssold, og denne som sædvanligt paa hin Tid under Krig beregnedes til 4 Gylden, vilde Udgiften til den nævnte Styrke blive 996 Gylden maanedlig[1]).

For de Personer, der ere betegnede med en *, findes vedtegnet „geht vnter dem fenlein durch". Dette vil sige, at de vare afgivne af den Styrke, til hvilken der betaltes Sold i Fænnikerne, eller de vare tagne fra

[1]) Det kan ikke ses, hvorvidt der er Tale om rhinske eller lybske Gylden. Den førstnævnte, der var lig en Joachimsdaler eller c. 2 Lod 14—15 lødigt Sølv, regnedes vekslende efter Tiderne for 29—32 Skilling lybsk. Den lybske Gylden var 24 Skilling lybsk, hvilke findes sat lig $2^1/_2$ Mark dansk. Der regnedes ved Hvervingerne snart med den ene, snart med den anden af disse Møntsorter, hyppigst med lybske Gylden, og der fremtræder undertiden endog hos dem, der skulde hverve, Uklarhed om. hvilken Mønt der var Tale om. I et Brev fra Bremen 13de April 1566 beder saaledes en Hverver (Heinrich v. der Eiche) Kongen om at sige ham Besked, hvilken Slags Gylden der var Tale om i et Brev, han havde faaet, om det skulde være lybske Gylden, saaledes som han formodede (Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 2).

Geledet, som man snarest vilde sige nu til Dags. De vare, hvad man i Datidens Sprog kaldte Dobbeltbesoldede eller Dobbeltsoldnere, en Betegnelse, som dels brugtes om de Personer indenfor Fænnikerne, der mødte med fuldstændigt Knægteharnisk, og dels om hine.

Alle Personer i en Fænnik og dermed ogsaa hine modtog 1 Sold paa deres Døbenavn, som der sagdes, om de end ifølge deres Stilling som Befalingsmænd eller Dobbeltsoldnere eller Skytter fik mere, som det følgende nærmere vil vise, og disse Personer fik saaledes 1 Sold ifølge deres almindelige Stilling som Soldater i en Fænnik og 1 Sold ifølge deres særlige Stilling i Regimentstaben, undtagen Vagtmesterens Drabant, der fik 2 Sold, men for ham er der vedtegnet „ghet vnder dem fenlein durch und vfs wachmeisters tauffnamen", hvilket formentlig betyder, at Vagtmesteren fik den for hans Drabant som Soldat beregnede ene Sold.

For hver Fænnike findes opført af Befalingsmænd m. fl.:

1 Høvedsmand	10	Sold
dennes Dreng	1	—
1 Fænrik	5	—
dennes Dreng	1	—
1 Feltwebel	1	—
1 Fører	1	—
2 Webler	2	—
1 Furér	1	—
2 Trommeslagere	2	—
2 Pibere	2	—
1 Skriver	1	—
1 Feltskærer („Feldtscherer")	1	—

Dette giver i Sum 28 Sold, men da hver Person som ovenfor nævnt fik 1 Sold paa sit Døbenavn, blev der 15 Sold at tilføje, i alt 43 Sold til Befalingsmændene

med flere. Fænniken skulde have en planmæssig Styrke af 350 Mand, deri indbefattet dels de ovenfor nævnte Befalingsmænd m. fl., dels de Personer, der muligt vare afgivne til Regimentstaben, dels endelig ca. 160 Dobbeltbesoldede. Det hele Antal Sold for en Fænnike blev saaledes 538 eller 2152 Gylden, hvortil endnu vilde komme c. 100 Gylden, der maanedligt skulde betales til de c. 100 Mand, som forudsattes at være Skytter. Den hele maanedlige Bekostning for en Fænnik blev saaledes 2252 Gylden og for Regimentet 23516. Med denne Sum vilde som Regel alt være betalt, da det forudsattes, at alle Soldaterne selv bekostede, hvad der angik Udrustning, Beklædning, Underhold m. v.

Fænnikerne ere her dog tarveligere udstyrede med Befalingsmænd og disse atter tarveligere med Hensyn til deres Ledsagere, end det den Gang var Tilfældet i flere fremmede Hære. I Almindelighed fandtes der saaledes 1 Løjtnant foruden Fænriken i hver Fænnike.

Der haves i samme Registrant en Liste, der er betegnet som udfærdiget for det af Grev Anton af Oldenburg i Ditmarskerkrigen 1559 førte Regiment; men den angaar kun Regimentstaben. Den er temmelig nøje svarende til den ovenfor fremsatte Beregning.

Sandsynligt er den her angivne Ordning saa temmelig svarende til den, der anvendtes under Syvaarskrigen, for hvilken planmæssige Opgørelser ikke synes at forefindes.

Adskillige større og mindre Afvigelser fandt dog jevnlig Sted med Hensyn til den attraaede Styrke baade i Regimenterne og i Fænnikerne.

Det Antal af Fænniker, der fastholdtes som det normale, var 10: men der haves adskillige Exempler paa,

at der fandtes flere. Det Regiment, som Grev Anton af Oldenburg skulde anføre i Ditmarskerkrigen, findes paa Mindetavlen i Ut Kirke anført med 15 Fænniker, og de tre andre Regimenter, der anvendtes i samme Krig, henholdsvis med 12, 12 og 10[1]). Syvaarskrigen begyndtes med 60 hvervede Fænniker, der ifølge Axel Gyldenstierne vare indordnede i 3 Regimenter, førte af Jürgen v. Holle, Hilmar v. Münchhausen og Daniel Ranzau. Ifølge en Afregning af 29de Marts 1564 med Jürgen v. Holles Regiment indeholdt dette den Gang 21 Fænniker[2]), medens dette ifølge den for ham d. 4de Maj 1563 udstedte Bestalling skulde have 20[3]). Dog synes senere Tallet 10 at have været fastholdt som det mest passende. Daniel Ranzaus Regiment angives saaledes længere fremme under Krigen at have haft 10 Fænniker[4]), Johan v. Holle skriver den 10de Juni 1572, da han paany tilbyder sin Tjeneste, at han i sin Tid havde faaet Bestalling som Oberst for 10 Fænniker Landsknægte[5]), og i en Bestalling af 1576 for Balthazar v. Wulff nævnes det samme Tal. Med et mindre Antal, nemlig kun 4 Fænniker, fremtræder den Styrke, som det ved Bestalling af 2den Marts 1564 overdroges Skotten Johan Clark at tilvejebringe[6]); men om denne Styrke vel end kan kaldes et Regiment, forsaavidt Johan Clark i Bestallingen betitles

---

[1]) Pontoppidan, Marmora danica. II. 186. — Bestallingen angaaende Wilhelm v. Wallerthums Regiment, som paa Mindetavlen er opført med 12 Fænniker, lyder dog kun paa 10 (Bestallingsregistranten 1555—73).

[2]) Rigsark. Sjæland og Møen. Nr. 130.

[3]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 4.

[4]) Udateret Optegnelse i Krigsark. Fr. II. Pk. Nr. 4.

[5]) Krigsark. Fr. II. Pk. Nr. 2.

[6]) Bestallingsregistranten 1555—73. fol. 247. Hist. Tidsskr. 5. V. 511.

Oberst, saa maa den dog snarest betragtes som en sammendragen Styrke; der nævnes ingen Regimentstab, Ordet Regiment er ikke brugt i Bestallingen, og Johan Clark benævnes senere i den mod ham rejste Sag blot Kaptejn.

Ligeledes forekommer der betydelige Afvigelser med Hensyn til den Styrke, som man attraaede at have i Fænnikerne. I Begyndelsen af Aarhundredet synes denne at have været 500 Mand. 1525 skrev Lensmanden paa Kjøbenhavns Slot til Kongen, at de Landsknægte, som Kongen havde sendt did, kun udgjorde 150 Mand, og at han antog, at det ikke var til Fordel for Kongen, at de dannede en Fænnike og holdt „et fuldt Regiment" med Dobbeltsoldnere, Fænrik, Webler, Pibere, Trommeslagere og Kapellan, som om Fænniken havde været 500 Mand stærk. Han havde derfor forhandlet med Soldaterne om, at de skulde nedlægge deres Fænnik og Regiment og lade sig fordele blandt Kongens andre Fænniker ved Landskrone [1]). I en Mønsterrulle fra c. 1535 er den Styrke, der forefindes i, hvad der synes at være en fuldt formeret Fænnik, 510 Mand [2]). I et af Grev Anton af Oldenburg 1542 udstedt Revers forpligter han sig først til at forsamle og tilføre 1500 Landsknægte, naar det forlangtes, og længre fremme i Reversens Tekst gentages dette, idet Styrken her betegnes som 3 Fænniker Landsknægte, saa at hver af disse maa være beregnet til 500 Mand [3]). Tallet 500 forekommer ogsaa af og til i Frederik

---

[1]) D. Kong. Hist. 11. a. — Om Betydningen af Ordet Regiment, som det her er brugt, jvf. det følgende, hvor Profossen omhandles.

[2]) Mønstringsruller etc. 1505—1562. Bestle Frölichs Fænnik.

[3]) Bestallingsregistranten 1540—44.

den andens Tid[1]) og kan vel anses som det, der endnu den Gang betragtedes som det normale; men iøvrigt forekommer der selvfølgelig i Virkeligheden mange Afvigelser med Hensyn til, baade hvad der attraaedes ved Bestallingernes Udfærdigelse, og hvad der virkelig havdes tilstede, selv om der ses bort fra de Tilfælde, hvor Styrken i Øjeblikket var gaaet ned som Følge af store Tab under Krig. De to Fænniker, med hvilke Johan Ranzau gik over til Skaane 1525, vare saaledes ikke stærkere end 300 Mand[2]). I den foran fremsatte Optegnelse fra c. 1554 er Fænnikens Styrke kun paaregnet at skulle være 350, og i det Regiment, som Wilhelm v. Wallerthum 1559 fik Bestalling paa at hverve, er Styrken 300. Ifølge Jürgen v. Holles Bestalling af 4de Maj 1563 skulde Fænnikerne i hans Regiment være paa 400 Mand, medens det af den ligeledes foran nævnte Afregning med samme d. 29de Marts 1564 fremgaar, at Fænnikernes Styrke den 2den August 1563, altsaa inden de endnu havde deltaget i nogen Kamp, vekslede fra 366 til 617 Mand. Hageskyttefænniker paa 450 Mand nævnes i Bestallinger 1567[3]). Betydeligt lavere findes Fænnikerne ansatte i den Styrke, som Johan Clark skulde tilføre, nemlig kun til 250 Mand. Det er ikke muligt at afgøre, hvorvidt de fremdragne Afvigelser skyldes Ændringer i Anskuelserne om de taktiske Forhold, eller hvorvidt andre Omstændigheder have været de bestemmende.

Ogsaa med Hensyn til Soldberegningen forekommer

---

[1]) Saaledes i Adam v. Mastrichts Bestalling 1559 og i Valentin Mansteins 1567 (Bestallingsregistranten 1555—73).

[2]) Hvitfeld S. 1278. — Formentlig Styrken for hver Fænnik især.

[3]) Saaledes for Caspar Uthermarck (Bestallingsregistranten 1555 —73. Hist. Tidsskr. 5. V. 510).

der enkelte Afvigelser, af hvilke de væsentligste vare, at Solden under Syvaarskrigen oftere findes ansat til 5 Gylden, for Hageskytterne endog til 6, og for Befalingsmændene tilsvarende eller endog mere, saaledes for Høvedsmænd, især ved Hageskyttefænniker, 100 Gylden maanedlig.

Hvor der istedetfor en hel Fænnike anvendtes en ringere Styrke, f. Eks. som Besætning paa et kongeligt Slot eller deslige, var Antallet af Befalingsmænd m. fl. ringere og blev i Almindelighed fastsat i det enkelte Tilfælde efter Omstændighederne. Ligeledes vekslede Antallet stærkt i de af Købstadborgerne dannede Styrker, saaledes som disse vare paa Fredsfod. I de Mønstringslister, der angaa disse[1]), findes der af og til særskilt opført hvilke Befalingsmænd m. fl. der fandtes. Sædvanligvis er det en Høvedsmand (vel i Reglen Borgmesteren), en Fænrik og nogle faa andre. Ofte er der slet ingen nævnt, men det kunde vel være underforstaaet, at Øvrighedspersonerne vare de selvskrevne højere Befalingsmænd. Det største Antal, der findes i hine Lister, angaar Kolding i 1556. Der fandtes da her, uagtet Væbningens hele Styrke kun var 139 Mand, en Høvedsmand, dennes Løjtnant, en Profos og dennes Løjtnant, en Fænrik ligeledes med en Løjtnant, en Feltwebel, to Webler, en Fører og en Furér. Muligt var det dog paaregnet, at Styrken i Krig skulde sammendrages til én Fænnik med Styrken i en anden By. Ret betydelige Antal findes ogsaa anførte i Aalborg 1583 og i Aarhus 1588. I Helsingør, hvor Borgervæbningens Styrke Aar 1600 var 702 Mand, findes der for denne antegnet 2 Høvedsmænd.

---

[1]) Rigsark. Mønstringsruller etc.

Ved Landalmuens Styrker synes der ikke at have været Befalingsmænd i Fredstid.

Af den ovenfor nævnte Opgørelse med Jürgen v. Holles Regiment 1564 fremgaar, at Obersten selv havde en Fænnike i Regimentet, hvilken altsaa førtes af en Løjtnant. Johan Clarks Bestalling viser noget lignende, idet der ved hans fire Fænniker kun skulde være tre Høvedsmænd ansatte. Tilsvarende fandt Sted i Frans Brokkenhus' Regiment 1569[1]). Dette Misbrug vedblev derefter som bekendt i Aarhundreder. Oprindelsen hertil maa søges i, at det faldt naturligt ved de foran (S. 167) omtalte Sammendragninger af nogle faa Fænniker til en samlet Styrke, at den Høvedsmand, der ansattes som Øverstbefalende ved den, beholdt sin egen Fænnike[2]).

Undertiden fremtræder der Antydninger til, at nogle Befalingsmænd foruden Obersten, vel ogsaa enkelte Menige, have holdt Heste for egen Regning, saa at de ikke findes optagne i Soldberegningerne. Den 25de Maj 1564 skrev Kongen saaledes til Befalingsmanden paa Elfsborg (Jens Kaas), at Kongen bevilgede et Andragende fra nogle Herremænd i hans Fænnike om at maatte holde 30—40 Heste, til hvilke de kun havde begæret Foder, men ingen Besoldning[3]). I et Brev fra Povl Wobitzer til Kongen fra Halmstad den 6te Okt. 1565 findes blandt andet udtalt, at der var mange ved Jürgen v. Holles Regiment, som havde haft egne Heste. Han raadede Kongen til at antage disse Folk ved Rytteriet[4]).

---

[1]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 3. Frans Brokkenhus' Besværinger.
[2]) Belzig, Penninck og Hanstein havde saaledes hver en Fænnik i det af dem førte, saakaldte Regiment (D. Mag. 4. III. xvIII).
[3]) Kanc. Brevb.
[4]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 1.

Ligeledes skrev Kongen den 22de Juni 1570 til Lensmanden paa Varberg (Hak Ulfstand), at det billigedes, at der paa Slottet holdtes 50 Heste, deri indbefattet Lensmandens egne og de Herremænds, som vare dér. Lensmanden skulde forhandle med de Dobbeltsoldnere, som vilde holde Heste for den Besoldning, som var betinget dem, og Kongen vilde komme dem til Hjælp ved at give hver Hest 2 Tdr. Havre om Maaneden. Men blev der for mange Heste, skulde Lensmanden sende saa mange Dobbeltsoldnere til Kjøbenhavn, at Kongen ikke fik større Bekostning angaaende Havren end paaregnet[1]). Saadanne Heste kunne dog blot betragtes som Befordringsmidler for Befalingsmændene m. fl. De benyttedes ikke af disse under Kamp, som det ses af Krigsartikler af 1559, i hvilke det udtrykkelig paalægges Obersten og andre Befalingsmænd at sidde af under Fægtning og kæmpe tilfods. Derimod synes disse Heste undertiden at være benyttede i Kamp af Befalingsmændenes Drenge og muligt enkelte, til Trænet afgivne Knægte, som tilsammen dannede den saakaldte Mussefane, der flere Gange nævnes i Syvaarskrigen som en særskilt, bereden Underafdeling. Navnet indeholder en noget haanlig Hentydning til, at Folkene under den ikke kunde siges fri for at „musse“, det er foretage Rekvisitioner paa egen Haand[2]); men paa den anden Side nævnes ogsaa dens Deltagelse i Kampe som særdeles

[1]) Kanc. Brevb.

[2]) Ordet „Musse“ og lignende træffes ikke sjeldent i denne Betydning i Beretninger m. v. i hele Aarhundredet, baade herhjemme og andetsteds, f. Ex. i Gustaf Vasas Brev af 10de Decb. 1534 til Johan Tureson (Aktstykker til Grevens Fejde. I. 246) og i Dagbogen angaaende Vinterfelttoget 1567—68 (Rørdam. Monumenta historiæ danicæ. 2. I. 49).

hæderlig, saaledes i Slaget ved Svarteraa. I Ditmarskerkrigen 1559 angives Mussefanerne at have udgjort 200 Heste (for i alt 49 Fænniker)[1].

Iøvrigt fandtes der som Regel i hin Tid ikke noget egentlig Træn[2]) ved Fodfolket. Soldaterne af dette Vaaben bar ikke selv Oppakning. Hvad der skulde bringes frem af Levnedsmidler eller andre Sager blev i Reglen baaret af Landsknægtenes Kvinder, førte i en særskilt Trop. Dog findes der ogsaa Spor til, at man paa Togene i Sverig under Syvaarskrigen stundom har benyttet Pakheste, og om disse end vel hovedsagelig ere komne Rytteriet til Nytte, har dog muligt en Del af dem ogsaa været til Gavn for Fodfolket. Den 12te Januar 1570 befaledes det saaledes to Lensmænd i Skaane at lade gøre 1000 Klovsadler „til Optoget" og sende dem til Proviantmesteren Lave Bek i Halmstad[3]).

Efter Syvaarskrigen fulgte en lang Række Fredsaar, og ingen større Styrker samledes her i Riget, saa at de Ændringer, der i hin Tid muligt foregik i Anskuelserne med Hensyn til Fodfolkets Ordning, ikke kunne følges. De første Optegnelser eller Soldberegninger, som derefter ere forefundne med alle Enkeltheder angaaende et helt Regiment, ere fra Aarene 1610 og 1611. De ligge vel altsaa uden for den Periode, som her nærmest omhandles, men bør tages med for at vise Gangen i Udviklingen[4]). I disse Beregninger er Regimentet ligesom tidligere op-

[1]) Mindetavlen i Ut Kirke, ifølge Pontoppidan, Marmora dan. II. 187.

[2]) Ordet „Træn" forekommer neppe i hin Tid. Istedetfor brugtes Ordet „Tros", der findes udledet af det franske „troussé", opskørtet, med Hensyn til Landsknægtenes Kvinder.

[3]) Kanc. Brevb.

[4]) Krigsark. Chr. IV. Regnskabssager A. — Der findes to omtrent enslydende Beregninger, daterede 22de Decb. 1610 og 7de Febr.

ført med 10 Fænniker; men Styrken i disse er kun sat til 200, 250 eller højst 300 Mand, og Regimentet befaledes nu af en Oberstløjtnant, idet Oberstgraden i Reglen synes forbeholdt den, der befalede det hele Fodfolk i Hæren [1]). Den store Mængde af Bipersoner, som tidligere vare knyttede til Regimentets højere Befalingsmænd, findes en Del indskrænket, men iøvrigt ere Ændringerne ikke særdeles store og ses bedst, naar Ordningen fremsættes i sin Helhed, tilligemed de beregnede maanedlige Lønninger.

Personalet ved Oberstløjtnantens Fænnike, der er sammendraget med Regimentstabens, var:

1	Oberstløjtnant	184	Gld.	0	Sk.	lybsk
	hos denne:					
	4 Livskytter	32	—	0		—
1	Løjtnant	35	—	8		—
	hos denne:					
	1 Knægt	8	—	0		—
	1 Dreng	5	—	8		—
1	Fænrik	40	—	0		—
	hos denne:					
	1 Knægt	8	—	0		—
	1 Dreng	5	—	8		—
1	Oberstvagtmester	40	—	0		—
1	„Gerichts-Schulze“ . . .	40	—	0		—

1611. Den sidste er den, som ovenfor vil findes gengiven. Med nogle mindre Afvigelser stemmer den med en tredie Beregning, paa hvilken Oberstløjtnantens Navn, Goske v. Alefeld, er anført, og som saaledes maa antages benyttet ved det af ham i Kalmarkrigen førte Regiment.

[1]) Endnu i en Liste, der skønnes at være fra Trediveaarskrigens Tid, findes tilsvarende. Der er her anført en General, som betegnes „Obrister über die Infanterie und Artollerie“. Dog er der for Kongens „Leibguardia“ (Krigsark. Chr. IV. Fortegnelser og Lister, Mønstringsruller) anført baade en Oberst og en Oberstløjtnant. Ved de øvrige Regimenter anføres kun den sidstnævnte, paa et nær, hvor der muligt kun er en Oberst.

1	Kvartermester	40 Gld.	0 Sk.	lybsk
1	Proviantmester	40 —	0	—
1	Feltwebel	18½ —	4	—
1	Mønsterskriver	13½ —	8	—
1	Feltskærer	13½ —	8	—
1	Furér	13½ —	8	—
2	„Sarsianten" à 16 Gld.	32 —	0	—
1	Prædikant	16 —	0	—
3 2	Trommeslagere Pibere } à 9 Gld. 8 Sk.	46½ —	4	—
1	Profos	21 —	8	—
1	Stokkeknægt	6½ —	4	—
19	„Adelsburschen" à 13 Gld. 8 Sk.[1])	253 —	8	—
106	med lange Spyd à 5 — 8 —	565 —	8	—
125	Musketerer à 5 — 8 —	666½ —	4	—
		2146 Gdl.	4 Sk.	lybsk
	Hertil Løbepenge for 250 Mand à 1 Gld. 8 Sk.	333 —	8	—
	Ialt . . .	2479½ Gdl.	0 Sk.	lybsk

Ved hver af de ni andre Fænniker findes opført:

1	Kaptajn	80 Gld.	0 Sk.	lybsk
	hos denne:			
	2 Livskytter	16 —	0	—
1	Løjtnant	40 —	0	—
	hos denne:			
	1 Livskytte	8 —	0	—
	1 Dreng	5 —	8	—
1	Fænrik	40 —	0	—
	hos denne:			
	1 Livskytte	8 —	0	—
	1 Dreng	5 —	8	—
2	„Sarsianten" à 16 Gld.	32 —	0	—
9	„Adelsburschen" à 13 Gld. 8 Sk.[1])	120 —	0	—

[1]) Lønningen staar opført med 13½ Gld. 8 Sk., men kan ifølge Tallene 253 Gld. 8 Sk. og 120 Gld. 0 Sk. kun have været 13 Gld. 8 Sk. Nogle andre, mindre vigtige Skrive- og Regnefejl ere her berigtigede.

1	Furér	$13\frac{1}{2}$	Gld.	8	Sk. lybsk
1	Mønsterskriver	$13\frac{1}{2}$	—	8	—
1	Feltskærer	$13\frac{1}{2}$	—	8	—
91	med lange Spyd à 5 Gld. 8 Sk.	485	—	8	—
100	Musketerer à 5 — 8 —	533	—	8	—
2 1	Trommeslagere Piber } à 8 —	24	—	0	—
		$1438\frac{1}{2}$	Gld.	8	Sk. lybsk.
	Hertil Løbepenge for 200 Mand à 1 Gld. 8 Sk.	$266\frac{1}{2}$	—	4	—
	Ialt	$1705\frac{1}{2}$	Gld.	0	Sk. lybsk.

Den maanedlige Bekostning ved et saadant Regiment vilde altsaa blive, naar Løbepengene holdes ude af Betragtning, 15095 Gld. 16 Sk., men det havde kun 2050 Menige i Gelederne. Det Regiment, som ovenfor er omhandlet angaaende Aar c. 1554, har derimod tilsvarende 3330. Antages det Regiment, som vi her betragte, bragt paa samme Styrke[1]) og Lønningen til de 1280 Mand, som udgøre Forskellen, sat til 5 Gld. 8 Sk., vilde Bekostningen for Regimentet blive 21922 Gld. 8 Sk., altsaa lidt mindre end i 1554. Skønt Befalingsmændenes Lønning tildels er vokset, er paa den anden Side det store Antal Dobbeltbesoldede faldet bort, og dette bøder ogsaa paa, at de Meniges Lønning ligeledes er forøget i de Tilfælde, hvor de tidligere kun beregnedes med én Sold.

En indgaaende Fremstilling af den Virksomhed, der var anvist hver af de ovenfor nævnte Befalingsmænd m. fl.,

[1]) Denne Antagelse er berettiget ved, at der i nogle Bemærkninger paa det her gengivne Overslag staar, at man forbeholdt sig at bringe Fænnikerne paa 250 eller 300 Mand, uden at der derfor skulde ansættes flere Befalingsmænd. — 300 Md. syntes man da at betragte som Maksimum, som det findes udtalt i en Bestalling 1611.

vilde føre for vidt, og kun enkelte Bemærkninger med Hensyn til en eller anden af dem ville derfor blive fremsatte[1]).

Oberstløjtnanten synes i Midten af Aarhundredet og vel endog endnu under Syvaarskrigen at have haft en Virksomhed, der nærmest maa sammenlignes med Regimentsadjutanternes i vor Tid. Senere voksede Stillingen i Betydning, som Ordningen 1611 viser.

Næst Obersten og efter Omstændighederne Oberstløjtnanten indtog Vagtmesteren den vigtigste Stilling i Regimentstaben, idet han i alle Enkeltheder, som angik Regimentet, forestod dets Opstilling i Slagorden, dets Ordning til Marche og den Sikringstjeneste, som det skulde udføre efter Anvisning af den ved Overkommandoen ansatte Oberstvagtmester. Dernæst henhørte mange administrative Forretninger, især de, der angik Vaaben og Ammunition, under ham. Hans Titel forandredes i Trediveaarskrigens Tid til Major.

Til Kvartermesterens Bestilling henhørte fornemmelig alt, hvad der angik Regimentets Indkvartering og Anbringelse i Lejr, ligeledes efter Anvisning af Overkommandoens Oberstkvartermester.

Om den saakaldte Schultheis[2]) forudsattes, at han

---

[1]) En ret omstændelig Fremstilling findes, med Hensyn til Forholdene ved Aarhundredets Slutning, især i „Krieges Ordnung zu Ross und Fuss etc.“, skreven af Daniel Hintzenberger, trykt i Dresden 1594, og „Soldaten Spiegel“, udgiven af Berthold von der Beke, der kalder sig kongelig dansk Krigsraad og Oberst, trykt i Frankfurt a. M. 1605. (Hjelmstjerne, Kv. Nr. 1701. Kgl. Bibl.). — Derhos kan henvises til Haandskriftet Kgl. Bibl. Gle. kgl. Samling, Kv. Nr. 1855, der har tilhørt Christian den tredje og Frederik den anden og af sidstnævnte er foræret Holger Rosenkrans 1562.

[2]) Dette Ord, der er af ældgammel Oprindelse i Tyskland og herfra først af betegnede den, der paa en Fyrstes eller Herres

var kyndig baade i det borgerlige og det militære Retsvæsen. Han bistod ved Forhørene og ved Afsigelsen af Dommene.

Professens Bestilling var at foretage Arrestationer[1]), varetage Arrestanterne og lade de ikendte Straffe fuldbyrde. Sandsynligvis har han her, ligesom i Tyskland, været Dommer i mindre betydelige Retssager, der angik Orden og Politi. Det hørte tillige til hans Bestilling at føre Tilsyn med Marketenderne, hvor saadanne fandtes, at bestemme, naar der om Aftenen ikke længer maatte udskænkes Drikkevarer, og paase, at Bestemmelsen herom overholdtes. Naar der forhandledes Proviant til Soldaterne, skulde Profossen føre Tilsyn med, at der ikke solgtes forfalskede Varer eller brugtes urigtig Maal og Vægt, derhos fastsætte Priserne, forsaavidt dette ikke alt var sket af Overkommandoen, alt imod at Sælgerne ydede ham Sportler. Da det laa i Hærens Interesse, at der var en betydelig Tilstrømning af Handlende, hørte det ogsaa til hans Embede at udstede Pas, der gav uhindret Adgang til Forhandlingsstedet, og at vaage over, at disse Pas bleve holdte i Agt. Profossen bar som Tegn paa sit Embede en rund Træstok af omtrent halvanden Alens Længde, malet og prydet med et Vaabenskjold. Denne Stok betegnedes med Ordet „Regiment“.

Stokmesteren og Stokkeknægtene vare Profossens Underordnede i enhver Henseende. De skulde tillige gaa

---

Vegne forestod Indkrævningen m. v. af de til ham skyldige Skatter og den hermed i Forbindelse staaende Retspleje, trængte i Formen „Skultus“ en kort Tid ind i det borgerlige Liv herhjemme (jvf. Hvitfeld S. 1182); men iøvrigt synes her Benævnelsen kun at forekomme ved de hvervede Tropper og blot til henimod Aarhundredets Slutning.

[1]) Krigsartiklerne 1564. Pkt. 42.

Skarpretteren til Haande. Paa Grund af disse Omstændigheder vare især Stokkeknægtene hadede af Soldaterne, og deres Bestilling temmelig farlig[1]). I Frederik den andens Tid findes Ordet „Claudit“ stundom brugt istedetfor Stokkeknægt[2]), og ved Aarhundredets Slutning synes Stokmesterens Bestilling at være bleven forenet med Profossens, samtidigt med, at dennes sank i Anseelse.

Proviantmesteren havde navnlig at drage Omsorg for, at de Levnetsmidler, der tilvejebragtes paa anden Maade end ved Soldaternes direkte Indkøb m. v., bleve førte frem med Regimentet og videre uddelte til Fænnikerne mod Betaling. Regnskabsføringen i denne Henseende hørte med til hans Bestilling.

Den saakaldte „Hurenweibel“ havde Befaling over den hele Masse af Kvinder og Børn, der fulgte Regimentet og, som ovenfor nævnt, tildels traadte istedetfor dets Træn. Han skulde drage Omsorg for, at de paa Marcherne kom frem samtidigt med Soldaterne og uden at hindre disse, saa at Knægtene hurtig kunde faa, hvad de behøvede af Mad og Drikke, baade under Hvil, og naar Dagmarchen var endt. Under Fægtning dannede de en særskilt Hob, der stilledes op under hans Befaling paa et tilstrækkeligt beskyttet og dog ikke for fjernt Sted.

Den, der førte Befalingen over en Fænnik, kaldtes omtrent det hele Aarhundrede igennem sædvanligvis Høvedsmand. Egentlig først under Syvaarskrigen be-

---

[1]) Benævnelsen paa disse Folk hidrørte saavel her, som i Tyskland, fra den alt i meget gammel Tid forekommende Betydning af Ordet „Stok“ som Betegnelse paa den Træblok, i hvilken en Fanges Fødder, stundom ogsaa hans Hænder, anbragtes for at hindre ham i at flygte. Udtrykket „stokket og blokket“ findes f. Eks. i en Rettertingsdom 1557 (Kanc. Brevb. III. 159).

[2]) F. Eks. i Brev 30te Novb. 1580 (Sj. Tg.).

gyndte Ordet „Kaptejn" at træde frem i samme Betydning, saavidt synes dog kun ved de skotske Tropper[1]). Derefter synes det at være blevet brugt noget almindeligere om Personer, der ikke vare af nordisk eller tysk Oprindelse, indtil det endelig ved Slutningen af Aarhundredet blev det gængse. Især ved mindre Styrker, dog ogsaa ved, hvad der maa antages at have udgjort en hel Fænnike, findes undertiden Høvedsmandens Stilling forenet med Profossens i den Tid, da sidstnævntes endnu var ret anset. Georg v. der Schweinitz ansattes saaledes den 1ste Juni 1581 som Høvedsmand og Profos for de Hageskytter m. fl., der forordnedes til Kronborg[2]), og iblandt de saarede i Slaget ved Svarteraa findes en Person, betegnet som Profos og Høvedsmand[3]). Ogsaa andre Sammendragninger forekomme. I et Brev fra 1567 undertegner Brevskriveren (Michel Hogelke) sig Høvedsmand og Proviantmester[4]), og iblandt de Personer, som findes nævnt i Fortegnelse over Sold, udbetalt til Landsknægte 1543—46, findes der én (Marcus v. Semmeringen), der er betegnet som Skultus og Høvedsmand[5]).

Ved Siden af Høvedsmandens Løjtnant indtog Fænrikken, der herhjemme ogsaa oftere findes kaldt „Fenler",

---

[1]) Ordet „Kaptejn" findes herhjemme undtagelsesvis brugt meget tidligt i det sextende Aarhundrede i Hæren (Rigsark. Hvervelruller 1500, Hvitfeld S. 1127 og 1139), derhos i Søværnet, saaledes i Henrik Krummediges Bestalling 1510 (D. Mag. 3. II. 150). Derefter synes Ordet Kaptejn at være trængt tilbage og først igen at begynde at komme i Brug i Frederik den andens Tid, i hvilken dog endnu ogsaa i Søværnet Skibshøvedsmand er det hyppigst forekommende Ord.

[2]) Rigsark. Diverse Sager. A. 1—10.

[3]) D. Mag. 3. II. 97.

[4]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 2.

[5]) Krigsarkivet. Chr. III.

meget sjeldnere „Fennikdrager“, en særdeles vigtig Plads. Mange karakteristiske Udtalelser findes om hans Pligt fremfor alt andet at værge Fanen. Fænnikens Helligdom og Symbolet paa dens Ære.

Af de underordnede Befalingsmænd var Feltweblen den fornemste. Hans Pligt var at paase, at alle Befalinger bleve efterkommede til Punkt og Prikke. Han nævnes ikke i Ordningen 1611, og det maa derfor formodes, at hans Bestilling paa den Tid er gaaet over til den ældste „Sarsiant“.

Furérens og Skriverens Pligter fremgaa af Benævnelserne.

Derimod fremtræder Føreren som en Befalingsmand, der var særlig for den gamle Tid. Han maa betragtes som en Slags Repræsentant for de Menige. Han skulde være deres Talsmand, naar de havde noget at forebringe, mægle imellem dem og de højere Befalingsmænd, hvor det kunde være nødvendigt, saasom naar en Forseelse var begaaet, hjælpe de Menige med Raad og Daad og forebygge Tvist imellem dem. Føreren valgtes af de Menige, en Gang for alle eller muligt for en kortere Tid[1]). Den betydelige Rolle, som Føreren spillede i Begyndelsen af Aarhundredet, fremgaar f. Eks. af Kjøbenhavns Overgivelsesakt 1523[2]), idet Førere, med Navns Nævnelse, ses at have forhandlet paa samtlige Landsknægtes Vegne om Vilkaarene for Overgivelsen sammen med Statholderen i Kjøbenhavn, Oberster, Ritmestre, Høvedsmænd og, som det synes, tilsvarende betroede Mænd af Rytteriet, af hvilke flere vare Adelsmænd, derhos Borgmestre og

[1]) I det foran S. 182 Anm. 1 omtalte Haandskrift siges, at Omvalg skulde finde Sted hver Maaned.

[2]) Erslev og Mollerup. Fr. I. Registrant S. 23.

Raadmænd. Endnu under Syvaarskrigen fandtes der Førere ved Fodfolket. Povl Wobitzer skrev fra Halmstad d. 6te Okt. 1565 til Kongen, at han havde faaet at vide angaaende Jürgen v. Holles Regiment, at Landsknægtene i samme ikke havde villet tillade, at det beseglede Brev, som Kongen havde sendt, var forblevet i Høvedsmændenes Værge, men havde fordret det afgivet, og at de havde overdraget det til de ældste Førere, som fandtes ved Regimentet [1]). I Besværinger, der skriftligt ere fremsendte af Fænniker i Frans Brokkenhus' Regiment 25de Juni 1569, findes, at Førere ved flere af dem have underskrevet sammen med Høvedsmanden eller Oberstens Løjtnant [2]). Der nævnes endnu stundom Førere i Slutningen af Frederik den andens Tid, saaledes 1580 en Fører blandt Besætningen paa Kronborg og 1587 baade en Fører og en Furér ved Kongens Drabanter [3]). Der findes ingen saadan nævnt i Ordningen 1611, saa at denne Bestilling vistnok paa den Tid var ophørt ved det hvervede Fodfolk. Derimod findes Førerens Bestilling at bestaa i Købstadvæbningerne endnu ved Slutningen af Aarhundredet. De nævnes saaledes temmelig hyppigt i Takseringen Aar 1600 [4]). Fænriker og Førere ere overhovedet de hyppigst nævnte Befalingsmænd ved disse Væbninger, og hvor Førernes Bestilling nævnes, findes de i Reglen at have været Haandværkere og ikke Personer, hørende til Raadet.

Weblerne vare de andre Befalingsmænds Medhjælpere uden at have nogen særlig Gerning at varetage. Istedetfor

---

[1]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 1.
[2]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 3.
[3]) 30te November 1580, 12te Febr. 1587 (Sj. Tg.).
[4]) Mønstringsruller 1563—1613.

disse findes i Johan Clarks Bestalling „Corporaler“ nævnte, ligeledes ved de skotske Fænniker, der aftakkedes ved Syvaarskrigens Slutning[1]).

Udenfor de egentlige Befalingsmænds Klasse fandtes en Slags Underbefalingsmænd, der ikke som saadanne fik højere Sold og derfor ej heller findes opførte i Soldberegningerne. De synes fra først af at have været de ældste Dobbeltsoldnere. De vare Førere for smaa Kommandoer og fritagne for at gøre Tjeneste som Skildvagter, men anvendtes iøvrigt i Vagttjenesten til at føre Skildvagterne til og fra Post og til at efterse disse. De udførte derhos den Slags Forretninger, som nu paahvile Korporalskabsførerne med Hensyn til Kvarter, Forplejning m. m. og havde som saadanne enkelte, mindre betydende Forrettigheder. Den ældste Betegnelse paa dem er aabenbart „Rodemestre“, der stammer fra Tiden førend det sextende Aarhundrede. En Rode synes oprindelig herhjemme i Fodfolket at have betegnet 10 Mand, hvad der sandsynligt har svaret til en Opstilling med 10 Geleder bag hinanden, saaledes at Rodemesteren stod forrest i en Række med 9 Mand bagved sig. At Tallet 9 for de Mænd, som hørte under Rodemesteren og med ham udgjorde en Rode, egentlig er det rette og har vedligeholdt sig længe i Købstadvæbningerne, ses af de Bestemmelser, som Christian den fjerde 1610 gav Borgervæbningen i Kjøbenhavn. Der siges nemlig, at alle, der vare tak-

[1]) Militære Regnskaber. I. B. 1545—70. Der findes ved nogle af Fænnikerne nævnt baade Webler og Korporaler, ved andre derimod Feltwebler og Korporaler, saa at Sandsynligheden er for, at Ordet „Webel“ her overalt maa forstaas som „Feltwebel“. Der fandtes i Reglen ved hver af disse Fænniker, som iøvrigt ved Afregningen kun havde lidet Mandskab, 2 Feltwebler (eller Webler) og 2—3 Korporaler.

serede for Rustning, skulde være delte i Roder, ti Personer i hver Rode, af hvilke den tiende skulde være Rodemester[1]). Af Mønstringsrullerne angaaende Købstadvæbningen i Kalundborg 1583 ses ligeledes Rodeinddelingen gennemført med Grundtallet 10 (her dog saaledes, at Rodemesteren blev den ellevte) og tillige, hvad der vistnok iøvrigt overalt var Reglen, at hver Rode saavidt muligt skulde være sammensat af ensbevæbnede Folk[2]). Undertiden findes Udtrykket Roder brugt om et Antal, der forudsættes bekendt, f. Eks. ved Indkvartering, Udskrivning m. m. Der findes saaledes fra 1545 en Befaling om, at Malmø skulde modtage 8 Roder, Landskrone 3, Lund 2 o. s. v.[3]). Den 21de April 1567 forlangtes udtaget 3 Roder af Landalmuen i Gers Herred, 4 i Villands, 8 i Froste, 3 i Albo og 7 i Fers Herred[4]). I Krigsartiklerne 1611 udtales, at hver Maaned, naar en Høvedsmand „gjorde nye Roder", skulde det tilkendegives ham, om der ikke i Roderne havde indsneget sig fremmede, som ikke henhørte under hans Befaling. Dette sidste synes at tyde hen paa, at Rodemestrene valgtes

---

[1]) Kbh. Diplom. I. 582.

[2]) Den hyppigst forekommende Inddeling af Kjøbenhavn og Kobstæderne i „Rodemaal" maa vel antages oprindelig at have svaret til Væbningernes Inddeling i Roder, men en Udvidelse eller Ændring af Begrebet maa være foregaaet; thi der findes i Reglen langt flere væbnede Borgere i et Rodemaal, end der svarer til en Rode. Kjøbenhavn var saaledes c. 1510 inddelt i 8 Rodemaal med 81 til 107 vaabenføre Borgere i hvert (Kbh. Dipl. I. 282), og i Frederik den andens Tid sattes 2 Rodemestre i hvert Rodemaal (Kbh. Dipl. II. 405, jvf. 397). — Lund var 1588 delt i 4 Rodemaal med 34 til 49 vaabenføre Borgere. Nogle Byer vare delte paa anden Maade, f. Eks. Helsingør 1583 i 4 „Fjerdinger" (Mønstringsrullerne).

[3]) D. Mag. 4. I. 127.

[4]) Kanc. Brevb.

af Knægtene, ligesom Førerne, og at der kunde finde Omvalg Sted.

Alt under Syvaarskrigen forekommer der Personer, der ere betegnede som „Adelsburschen“ [1]). Senere træffes denne Benævnelse („Adelburser“ og lignende) oftere, f. Eks. ved Kongens Drabanter 1587 [2]), ligeledes i den foran fremsatte Ordning af 1611. Det er sandsynligt, at de ere traadte istedetfor Rodemestrene, og, da de ere opførte med højere Lønning end de Menige, maa de 1611 tillige have opnaaet en fastere Stilling.

Ogsaa Benævnelsen „Gefrejter“ begynder at forekomme i Slutningen af Aarhundredet [3]).

De hvervede Menige kaldtes Landsknægte eller blot Knægte, hvorledes de end vare bevæbnede. Af disse benævntes de, som havde Skydevaaben, oftest „Hageskytter“, stundom blot Skytter. En Fællesbenævnelse for de øvrige, som blot havde blanke Vaaben, forekommer ikke. Undertiden findes de delte i Dobbeltsoldnere (Harniskklædte) og „gemene Knægte“ (de, som ikke besad Harnisk). Betegnelsen Hageskytte holdt sig i Brug ud over Aarhundredets Grænse, uansét at „Hagerne“, de ældste af de Krudtskydevaaben, der benyttedes af Fodfolket i hin Tid, for længst havde veget Pladsen for andre. Ordet forekommer saaledes endnu i Krigsartiklerne 1611.

Fodfolkets Tjenesteforhold vilde fordre en altfor vidtløftig Fremstilling til, at den kunde omhandles her, og den forbigaas derfor [4]).

---

[1]) I en udateret Optegnelse blandt Dokumenterne vedrørende Jürgen v. Holle (Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 4).

[2]) 12te Febr. 1587 (Sj. Tg.).

[3]) Findes brugt i de S. 182, Anm. 1 anførte Bøger.

[4]) Angaaende Enkelthederne i Retsplejen kan henvises til de S. 182, Anm. 1 nævnte Bøger, Arentsehe, Ein Buch o. s. v., Kbh. 1578 (Kgl. Bibl.), o. fl.

For Fodfolkets Udrustning kunde der ikke være nogen bestemt Regel i det sextende Aarhundrede, da Tilvejebringelsen af Vaabnene i det hele taget var den enkelte Mands Sag, hvad enten han hørte til de hvervede eller til de af Købstæderne og Landalmuen udskrevne Tropper, og Tilvejebringelsen af en bedre eller tarveligere Udrustning var saaledes afhængig af den paagældendes økonomiske Forhold. Alligevel kunde der nok fra Stats- eller Hærstyrelsens Side fremtræde Bestræbelser efter at faa visse Regler fastsatte, dog begynde disse Bestræbelser først at give sig tilkende under Syvaarskrigen.

I Begyndelsen af det her omhandlede Tidsafsnit synes man at have ønsket Fænniken fortrinsvis dannet af Soldater med et Harnisk, bestaaende af Bryst- og Rygplade, Ringkrave og korte Laarskinner[1]), samt Stormhue (uden Visir), og med blanke Vaaben, navnlig lange Spyd, Hellebarder eller Slagsværd. Man havde dog tillige begyndt at lægge ikke ringe Vægt paa, at der fandtes Skytter i Fænnikerne foruden de med blanke Vaaben udrustede Soldater. Enkelte Fægtninger havde paavist det ønskelige heri, særlig hvor Jordsmonnet paa en eller anden Maade var vanskelig tilgængeligt for Rytteri og Artilleri eller lidet egnet til Brugen af de lange Spyd, og disse Omstændigheder synes ligeledes at have medført, at Skytterne, for at de desto lettere kunde bevæge sig, alt tidlig aflagde Harnisket, paa Stormhuen nær. Der var saa meget mere Grund til dette, som det

[1]) Armskinner kunne vel antages at have hørt til Fodfolkets Harnisker en Tid lang, at dømme efter de Afbildninger, som findes angaaende Ditmarskerkrigen 1559 i Gasparis Ens, Rervm danicarvm Frederico II rerum potiente historia. Frankfurt a. M. 1593 (Kgl. Bibl.). Derimod er der ingen Antydning til, at de have været almindeligt anvendte under Syvaarskrigen.

tidligst i hin Periode ved Fodfolket anvendte Krudt-Skydevaaben, den saakaldte „Hage“, var et forholdsvis tungt og under Bevægelse kun lidet brugbart Vaaben, og stort bedre blev det ikke, skønt man søgte at gøre Vægten mindre ved at indføre „Halvhagen“ [1]).

Sammen med disse begyndte dog snart de saakaldte „Rør“ eller „lange Rør“ at fremtræde. De synes at have været endnu lettere, men hvori Forskellen mellem dem og Hagerne eller Halvhagerne iøvrigt bestod, kan neppe oplyses. De synes nævnte første Gang under Forhold, der vedrøre det danske Hærvæsen, i Aaret 1534 [2]), derefter 1537, 1539 [3]) og 1544 [4]), og saa oftere og oftere, indtil de blive den Art Skydevaaben, med hvilken Fodfolket hyppigst findes bevæbnet indtil ud over Aarhundredets Grænse. Selvfølgelig forsvandt Hagerne derfor ikke af Udrustningen. Som det i Reglen finder Sted, gik der en længere Tid, i hvilken man især i Befæstningerne, derhos mere eller mindre i Udbudene af Købstæder og Land, beholdt det gamle Materiel [5]).

For de hvervede Troppers Vedkommende give enkelte

[1]) Jvf. om disse Vaaben Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri S. 55 flg.

[2]) Hvitfeld S. 1417. Paludan Müller, Aktstykker til Grevens Fejde. 2den Samling. S. 43.

[3]) Befalinger til Købstadmænd om at holde sig rede (D. Mag. 3. VI. 184 og 226).

[4]) Udbud fra Odense (Fyens Stifts literaire Selskabs Aktstykker, Odense 1841, S. 77).

[5]) Endnu i en Fortegnelse fra 1597 over det Skyts, som fandtes paa de kongelige Slotte (Danske Kancelli, Landforsvar 1500—1660) nævnes for Kjøbenhavns Vedkommende (derunder utvivlsomt henregnet Tøjhuset) Dobbelthager med Jernstjerte, halve Hager med Luntelaase, Hagelaase m. m., de fleste af disse Genstande rigtignok med Vedtegning „ubrugelige“. Tildels lignende nævnes i Tøjhusbeholdningen 1608 (Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri S. 53).

Oplysninger Holdepunkter til Bedømmelse af Udviklingen. Af den foran S. 173 nævnte Mønsterrulle fra c. 1535 ses, at af den hele Styrke, som den galdt, eller 1055 Mand, var 190 Hageskytter, saa at disse altsaa udgjorde c. 18 pCt. af Styrken. Langt betydeligere findes allerede det forholdsvise Antal af Skytter blandt de foran S. 166 nævnte Landsknægte, som fandtes her i Riget i Aarene 1543—46. En Del af Fænnikerne vare dog langtfra fuldtallige, og der findes betydelig Forskel imellem dem indbyrdes med Hensyn til det her omhandlede, især hvor de bestod af Soldater, der vare ny hvervede til forskellig Tid, idet man synes at have taget dem med de Vaaben, som de havde, uden fortrinsvis at søge at faa Skytter, snarere omvendt.

Ikke mindre synes Tilfældigheden at træde frem i de Resultater, som kunne uddrages af Mønstrings- og Takseringsrullerne for Købstæderne og Landalmuen. Den ældste Mønsterseddel, som haves fra Tiden efter Unionens Ophør, er fra 1529[1]) og angaaer en Styrke, stillet af Byer i Sjæland, Laaland, Falster og Møen. Der findes paa den opført i alt 120 Mand til Hest, 308 til Fods, derhos en Udrustning med nogle Kanoner (1 Halvslange, 9 Falkonetter) og 70 Hager. Omtrent svarende til denne er en Mønsterseddel fra c. 1535 angaaende en Styrke, stillet af Byerne i Landsdelene Øst for Sundet. I denne anføres, hovedsagelig kun summarisk, 160 Mand til Hest og 284 Mand til Fods, og den gaar ligeledes ikke nærmere ind paa Udrustningen, undtagen for saa vidt som der findes vedtegnet, at Styrken førte 34 Hager med sig, for-

[1]) Denne, saa vel som de i det følgende nævnte, tilsvarende Lister, Mønstersedler og lignende findes i Danske Kancelli. Mønstringsruller etc. 1505 1562, 1563—1613.

uden nogle faa Kanoner. Der findes derhos antegnet paa den: Dertil hver 12te Bonde over det hele Land, hver med en god Bue[1]), 2 Skok Bolte og Proviant for en Maaned. Der haves dernæst ikke faa Lister fra Aarene 1555, 1556 og 1558 angaaende den Rustning, som Borgerne i forskellige Byer vare takserede til at skulle have. Listerne gælde enkelte Byer hist og her i Danmark og ere ikke skematisk affattede, saa at Angivelserne ikke lade sig sammendrage i en almindelig Oversigt uden for saa vidt, som det kan udtales, at kun et forholdsvis ringere Antal af Borgere da besad et Harnisk. I den ved sin Handel rige By Aalborg var omtrent Halvdelen af Borgerne forsynede med et saadant. Det procentvise Antal af Harniskmænd gaar derfra ned, som det synes, nogenlunde i Forhold til, hvad der kan formodes at svare til Formuen, saa at f. Eks. Hjørring kun har 4 Harniskmænd blandt 56 Borgere og Cimbrishamn ingen blandt 66[2]). Nogle faa andre Borgere have alene en Ringkrave. Den med Harnisk udrustede Borgersoldat havde i Almindelighed til Værge et Spyd eller en Hellebard samt et Sidevaaben, og dette sidste var almindeligvis tilstede, hvilke de andre Vaaben eller Værger end vare. Mange, især saa vidt skønnes de mindre bemidlede, besad de samme Værger uden at have Harnisk. Af og til skelnes mellem „Spitz, Speis, Langspes“, det vil sige lange Spyd, og „Spiud, Spiudt“ og lignende, der betegner et kortere Spyd, sandsynligt Fjederspydet, som i den Tid kun sjeldnere udtrykkeligt nævnes, senere mere almindeligt. Det førstnævnte er det 14 til 18 Fod lange, glatte Spyd med kort Spids,

[1]) Vistnok ment Armbrost.
[2]) I 1555, 60 i 1556.

der oprindeligt var Hovedvaabnet ved Fodfolket. Hvorledes Fjederspydet var indrettet, kan ikke sikkert oplyses. Der skelnedes mellem dette og andre kortere Spyd, og Navnet antyder vistnok, at Bladet paa en eller anden Maade har været forsynet med en Fjeder. Ordet „Svinsfedder“ forekommer ogsaa i Omtalen af en noget senere Tids Soldatervaaben, og antyder, at det fra først af har været et Jagtvaaben[1]). Meget sjeldent nævnes en tredie Art Spyd, „Kneffelspiud“ og lignende, formodentlig et kort Spyd med en Tværstang (Knevl) ved Bladet[2]), Af Spydene ere endnu i Christian den tredies Tid de lange Spyd de i de fleste Byer talrigst forekommende. Hvor Udrustningen undertiden særskilt nævnes for Borgmestre og Raadmænd, bestaar den i Almindelighed i Harnisk og Hellebard eller langt Spyd, dog findes den for en Raadmand i Kalundborg 1558 at have bestaaet alene i et Rør. De Sidevaaben, som allerhyppigst forekomme, ere „Degen“ og „Kaarder“, formentlig den lange Stødkaarde, der ofte forekommer paa Afbildninger fra hin Tid. I meget ringe Antal nævnes Sværd, Slagsværd og danske Sværd. Det almindeligt forekommende Skydevaaben kaldes Rør. Foruden Rørene nævnes Halvhager, men i et mærkelig forskelligt Antal for de enkelte Landsdele. I Landsdelene Øst for Sundet findes ingen

[1]) I Haandskriftet Kgl. Bibl. Gle. kgl. Saml. Kv. Nr. 1853, hvor det siges, at disse „Svinsfedder“ brugtes en Tid af de svenske Musketerer i Krigene i Lifland og Preussen, idet de stak dem i Jorden foran sig til Værn mod Rytteri, men uden synderlig Gavn.

[2]) For Malmø 1556 staar opført 39 Mand med Fjederspyd og „Skuffeliner“. Disse Spyd ere sammendragne i Antallet og betegne saaledes begge lettere Spyd. Det sidste Ord synes en Ændring af det franske „javelin“. — I Trelleborg fandtes 1555 som en Undtagelse ikke færre end 60 Mand af ialt 175 udrustede med de ovennævnte Knevlspyd.

Halvhager anført, undtagen for Halmstad 1556, for hvilken By der er antegnet 9 Halvhager og 43 Rør. I de enkelte sjælandske Byer, angaaende hvilke der findes Lister, træffes nogle ganske faa, f. Eks. 1558 i Kalundborg 2 Mand, i Slagelse ligeledes 2 Mand, udrustede med Halvhager. For de i Listerne nævnte fyenske Byer findes ingen optegnet med saadanne. Derimod er i de jydske Byer Forholdet omvendt. For nogle af dem er der vel kun nævnt Hageskytter, saa at man ikke kan se, hvilket Vaaben der er ment; men i de Tilfælde, hvor en Adskillelse er gjort, fremtræder der mange Halvhager, saaledes 1556 i Kolding 34 Rør og 22 Halvhager, i Ribe, hvor Antallet af bevæbnede Borgere var 496, 26 Rør og 100 Halvhager, i Varde endog alene Halvhager. Skytterne i Borgervæbningerne ses aldrig at have baaret Harnisk paa den her omhandlede Tid, lige saa lidt som Skytterne blandt de hvervede Soldater. Som et Eksempel paa, hvorledes Udrustningsgenstandene kunne findes fordelte blandt Borgerne i en By, kan anføres Svendborg 1556. Der skulde her være 58 Mand med Harnisk, langt Spyd og Degen, 7 med Harnisk, Hellebard og Degen, 20 med Hellebard og Degen, 14 med langt Spyd og Degen, 79 med Rør og Degen. Antallet af Skytter i Forhold til det hele Antal Bevæbnede er i samtlige Byer, tagne under ét, omtrent fra en Fjerdedel til lidt over en Trediedel. Det største Antal forekommer i de fyenske Byer, for hvilke der findes Lister. Disse hørte alle til Nyborg Len, hvor Frans Brokkenhus da var Lensmand.

De af Landalmuen dannede Væbninger indtog et helt andet Trin, der peger stærkt hen paa en mere tilbageliggende Tid. Ifølge de Lister, som endnu forefindes, var der i disse Væbninger næsten ingen, som

manglede Harnisk, hvilke de øvrige Vaaben saa end vare. I en Del Herreder i det sydvestlige Jylland med i alt 495 Mand manglede saaledes kun en eneste Harnisk. Hellebarder ere det hyppigst forekommende Værge, kun et enkelt Sted findes der flere Spyd end Hellebarder. Blandt Spydene ere endvidere de lange Spyd de meget overvejende i Antal; sjeldnere forekommer „Spiud“ og endnu langt sjeldnere Knevlspyd[1]). Sidevaaben synes ofte at mangle. Skydevaaben findes kun i ringe Antal, flest og da især Rør i Landsdelene Øst for Sundet, saaledes i Malmøhus Len 48 Rør hos 418 Mand, i Halmstad Herred endog 15 Rør hos 46 Mand, derhos 3 Armbrøster, de eneste, som nævnes i Listerne paa denne Tid. I Næsbyhoved Len fandtes hos 353 Mand 16 Rør og 7 Halvhager. Hos de ovenfor nævnte 495 Mand i det sydvestlige Jylland fandtes kun 5 Skydevaaben, og disse vare 2 Halvhager og 3 Bøsser. I Kolding Len fandtes dog 39 Skytter blandt 232 Mand. I Modsætning til, hvad der fandt Sted hos de hvervede og blandt Borgerne, var i Landalmuens Væbninger Skytterne endnu omtrent stedse forsynede med Harnisk.

I Begyndelsen af Frederik den andens Tid er det paa Grund af Krigene særlig de hvervede Tropper, som Opmærksomheden fæster sig paa. Som Holdepunkt for Betragtningen af den Bevæbning, der i Tyskland lidt tidligere ansaas som den heldigste, kan vistnok vælges de af Kejser Karl den femte i 1543 givne Krigsartikler, i hvis Punkt 30 der udtales, at der ikke maatte findes

---

[1]) For en eneste Mand findes antegnet, at han var bevæbnet med en „Gaffelin“ (jvf. S. 195 Anm. 2). Der findes ogsaa en enkelt Mand optegnet med „Panserskjorte“ istedetfor Harnisk.

flere end 50 Hageskytter i en Fænnik paa 400 Mand[1]). Hermed kan sammenstilles de Forholdstal, der ere nævnte foran Side 193 og særlig det ligeledes foran S. 168 flg. fremsatte Overslag af c. 1554, ifølge hvilket der i en Fænnike med 350 Mand paaregnedes c. 100 Hageskytter, altsaa c. 29 pCt. af hele Styrken. Dette antyder, at man herhjemme, og vel ogsaa i Nordtyskland, har anset det for heldigt at have flere Skytter i Fænnikerne, end der vilde findes ifølge Karl den femtes ovennævnte Bestemmelse, dog ikke i overvejende stort Antal, og det kan vel antages, at Forholdstallet for Skytterne i alle Tilfælde ikke har naaet meget højere under Krigen i Ditmarsken og i Syvaarskrigens første Aar.

Enkelte Udtalelser synes at bekræfte dette. I Anledning af, at Kongen i Foraaret 1565 havde fordret en Afgivelse til Kjøbenhavn af 500 Skytter fra Jürgen v. Holles Regiment paa Grund af, at den svenske Flaade truede de danske Øer, skrev Lazarus Streckfuss, som var Oberstløjtnant ved det nævnte Regiment, til Kongen fra Ystad d. 18de Maj s. A., at det forekom ham meget betænkeligt at opfylde denne Fordring, da Fænnikerne derved vilde blive svækkede saa meget, at nogle af dem ikke vilde beholde flere end 25 til 30 Skytter tilbage, foruden at Regimentet i højeste Grad vilde have Skytterne fornødne, naar det skulde bruges[2]). Vel kan det ikke nøjagtigt angives, hvor stærkt dette Regiment var paa den nævnte Tid, men selv om Styrken var gaaet betydeligt ned fra det foregaaende Aar, da det i Marts havde 21 Fænniker med c. 8200 Mand, tyder denne Ud-

---

[1]) Hintzenberger. Kriegs Ordnung. fol. 54 b.
[2]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 1.

talelse hen paa, at Skytter ikke have været tilstede i stort Antal. — I en Fænnike, der omtales af Daniel Ranzau, Lave Brade, Peder Bilde og Sten Rosensparre i et Brev til Kongen fra Gullberg Äng d. 6te Juli 1565, ses Halvdelen at have bestaaet af Skytter. De skrive nemlig, at de havde befalet en af Frans Brokkenhus' Fænniker under Timme Abildgaard at drage ind paa Bohus, 220 Knægte, Halvdelen Spydmænd og Halvdelen Skytter[1]).

Men øjensynligt var der efterhaanden foregaaet en Forandring i Anskuelserne. Erfaringen maa have belært om, at i Krigsskuepladsens skovbevoksede, klippefulde og paa Vandløb og Søer rige Egne, hvor store Feltslag maatte blive Undtagelser og Smaafægtninger Regel, var en stor Mængde Skytter ved Fodfolket af særlig Betydning. Der er fra Sommeren 1565 hovedsagelig kun Tale om at skaffe denne Slags Soldater, og det er alene denne, der nævnes, naar det fra mange Sider blev tilraadet Kongen eller ønsket, at Hærens Styrke forøgedes.

I et Brev, som Daniel Ranzau, Lave Brade, Peder Bilde og Sten Rosensparre i Forening skrev til Kongen fra Gullbergs Äng den 24de Juli 1565 angaaende Foranstaltninger til itide at opdage, om de Svenske vilde vende sig mod Skaane eller Halland, er der med Hensyn til Fodfolket kun Tale om Skytter. Der skrives saaledes, efter at det er nævnt, at Torben Bildes Knægte kunde forlægges til Gynge Herred og deromkring for at passe godt paa — om muligt forstærkede med 300—400 Heste af Rostjenesten —, at det vilde være godt, om Jürgen v. Holles Knægte tilligemed 1000 danske Skytter hurtigst

---

[1]) Rørdam. Mon. hist. dan. 2. I. 473.

bleve sendte til Halmstad, saa at de vare i Nærheden, da Frans Brokkenhus' Knægte havde haft stor Afgang ved Dødsfald og tillige afgivet en Fænnik, saa at der var stor Mangel paa Skytter. Man vilde da kunne forsøge, hvad Fjenden havde i Sinde, naar han samlede sig, thi, til hvilken Side han saa end denne Gang vilde vende sig, vilde han til enhver Tid have en Del af den danske Hær i sin Ryg. Der skrives endvidere: Og var det muligt, at vi ogsaa kunde faa 1000 Skytter, som vare godt bevæbnede, eller at de kunde drage frem til os med Jürgen v. Holles Knægte fra Halmstad, og at vi hemmeligt kunde aftale, ad hvilken Vej de vilde komme, saa kunde vi rette vor Lejlighed derefter og imedens foretage et Tog til Gammelløse og deromkring[1]). — Povl Wobitzer skrev til Kongen fra Halmstad den 6te Okt. s. A. blandt andet, at Skyttefænnikerne, med hvilke Kongen dog var bedst tjent, vare altfor svage, og at han derfor tilraadede Kongen at affærdige nogle af Kongens Drabanter, hver forsynet med 30 til 40 tyske Dalere, og ved deres Hjælp faa et Par tusind Skytter til at løbe her ind i Riget, med hvilke man da let kunde forhandle om Antagelse i Aarssold[2]). Ligeledes skrev Daniel Ranzau til Kongen fra Lejren ved Frölunda den 9de Juli 1566 blandt andet, at Egnen var meget bjergrig, og at Knægtene daglig led store Tab, saasnart de kom udenfor Vejene, og naar de iøvrigt optraadte spredte. Skulde Krigen vare endnu en Maaned eller to eller tre, vilde Styrken tilsidst blive meget svækket, og han tillod sig derfor underdanigst at tilraade, at Kongen traf For-

---

[1]) Rørdam. Mon. hist. dan. 2. I. 476.
[2]) Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 1.

anstaltning til, at der kunde blive hvervet omtrent 1000 Mand Skytter[1]). — Det fortjener ogsaa at anføres, at den Forstærkning, som Daniel Ranzau ansøgte Kongen om, da han i Novb. 1567 afsendte Mikkel Pedersen Gydinge med Beretning om Tildragelserne under Vinterfelttoget, for Fodfolkets Vedkommende attraaedes at komme til at bestaa af Skytter, 2000 Mand, foruden at ogsaa Lübeck anmodedes om 1000 Skytter[2]). En mindre Styrke Friskytter, 100 Mand, under Mikkel Pedersen Gydinge, omtales ogsaa[3]).

At Kongen rettede sig efter disse og lignende Ønsker og Raad, medens man alt lidt tidligere kan spore en Stræben efter ogsaa at faa mange Skytter blandt de Knægte, der skulde anvendes til Søs[4]), fremgaar af de i Anledning af Hvervingerne udstedte Bestallinger, dels idet disse indtil Sommeren eller Efteraaret 1565 stedse omhandle Hverving af „Knægte“ og derefter næsten stedse Hverving af „Skytter“ eller „Hageskytter“, dels idet Ordene i nogle af Bestallingerne tydeligt angive et Forlangende om en anden Ordning end den tidligere[5]).

---

[1]) Rørdam. Mon. hist. dan. 2. I. 535.

[2]) Rørdam. l. c. p. 50.

[3]) Rørdam. l. c. p. 9.

[4]) Af de til Søværnet d. 8de Febr. 1565 udskrevne Købstadborgere skulde en Trediedel være udrustet med Harnisk og lange Spyd, to Trediedele med Hager eller lange Rør (Kanc. Brevb.).

[5]) Dette findes vidtløftigere udviklet i en Afhandling af mig i Historisk Tidsskrift 5. V. og er imødegaaet af Professor R. Mejborg i samme Tidsskrift 5. VI. — Jeg indrømmer, at jeg har gjort mig skyldig i Fejllæsning af Navne m. v. ved enkelte af de af mig anførte Bestallinger, hvorimod Udeladelserne, der angaa Tiden fra 16de Febr. 1561 til 3die Okt. 1563 ere forsætlige, idet jeg ikke anser de udeladte Bestallinger som angaaende umiddelbart forestaaende Hvervinger, men som Bestallinger angaaende Pensionering, indeholdende den i saadanne ikke

Ikke alene den for Johan Clark d. 2den Marts 1567 udfærdigede Bestalling viser, at man er gaaet saa vidt, at man vilde have 4 sammendragne Fænniker udrustede alene som Skytter; thi det synes, som om alle de skotske Fænniker, der ved Krigens Slutning hørte til Hæren, have haft en paa det nærmeste tilsvarende Udrustning, idet der i deres Betalingsregistre fra Slutningen af 1570 og Begyndelsen af 1571 blot træffes nogle ganske faa, der ere betegnede „Langspesat“ eller lign. og tildels have noget højere Løn, saa at de synes at have svaret til de tidligere Harniskklædte eller Dobbeltbesoldede, medens der ellers ikke er nogen særskilt Betegnelse eller Forskel paa Lønning for de øvrige Menige[1]).

---

sjeldne Forpligtelse til at hverve eller tilføre Tropper — naar det forlangtes. Men alt dette vedrører ikke Hovedsagen, at der i Fodfolkets Ordning og Bevæbning under Syvaarskrigen foregik en ret pludselig Forandring i Anskuelserne, hvilket jeg stadigt fastholder. Professor Mejborgs Indvendinger imod, at dette skulde være rigtigt og navnlig have haft Indflydelse paa de faktiske Forhold, begrundes især paa, at Hvervingerne ofte skulde være mislykkede, samt at store Tab fandt Sted ved Fjendens Vaaben, Sygdom og Rømning; men disse Omstændigheder maa vel have haft omtrent ens Betydning med Hensyn til Skytter og Ikkeskytter, og naar der fra Efteraaret 1565 næsten udelukkende er hvervet Skytter til Fodfolket, maa dog derved Antallet af Skytter i Forhold til Antallet af Ikkeskytter og til hele Styrken være steget. Det synes mig, at Bestræbelserne efter at ændre, hvad vi vilde kalde det tidligere planmæssige, ere det karakteristiske, medens Afgørelsen af, hvorvidt de ere fuldt ud lykkedes, træder tilbage herfor, og dette saa meget mere, som den i det hele ikke lader sig bestemme og mindst ved, hvorledes det gik til ved de nationale Tropper istedetfor ved de hvervede. At det ikke var saa vanskeligt at faa Skytter i Udlandet, naar man blot havde de fornødne Penge, findes der ogsaa Udtalelse om (Brev fra Hans v. Taubenheim til Peder Oxe, Rostock 20de Sept. 1569, i Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 2).

[1]) Militære Regnskaber. I. B. 1545—70.

Ogsaa hvad der angaar Udbudene af det nationale Værn peger hen paa tilsvarende Bestræbelser. I det af Kongen til Rigsraadet i Efteraaret 1565 indsendte Forslag om at lade Bønderne i Danmark betale Soldater istedetfor selv at gøre Tjeneste er der kun Tale om Hageskytter[1]). Ved adskillige af de særlige Udbud fra Landsdele Øst for Sundet tænkes der ligeledes alene eller nærmest kun paa Skytter[2]). Ogsaa ved den indenlandske Hverving, som Jens Tordsen skulde foretage 1570, bestemtes, at Folkene skulde være Skytter[3]).

Yderligere Vidnesbyrd om den Tillid, Kongen selv havde til Skydevaabnene, haves i et Brev af 9de April 1567, i hvilket Kongen udtalte som sin Mening, at der saa hurtigt som muligt burde sendes 2000 Skytter til Aggershus for at undsætte Slottet, og forlangte, at Johan Fris og Peder Oxe skulde tilskrive ham deres Betænkning derom[4]). Tilliden fremtræder ogsaa, hvor der er Tale om nationale Tropper. I Brev af 9de April 1568 udtales nemlig, at Kongen var bange for, at de norske Ryttere, som skulde bruges ved Belejringen af Varberg, ikke vare saaledes stafferede, at de kunde udrette noget ved Siden af Kongens Ryttere, og at de vilde blive mere til Skæmt og Spot end til Gavn, men med Skytterne havde det sin Besked[4]).

---

[1]) Kanc. Brevb. III. 664.

[2]) 23de Juni 1566, 21de April, 10de Sept., 14de Novb. 1567, 18de Febr. 1568, 30te Okt. 1569 (Kanc. Brevb.). Hermed kan sammenstilles, at da der i Norge 1566 ønskedes skaffet Forstærkning fra Bergenhus Len til det Korps (Herluf Skaves), som skulde rykke frem mod Herjedalen og Jemteland, forlangtes der 2000 Hageskytter eller andre Folk med godt Værge (Hist. Tidsskrift 5. VI. 118).

[3]) 18de Marts 1570 (Tg. og Kanc. Brevb.).

[4]) Kanc. Brevb.

For Borgernes og Bøndernes Vedkommende findes der ikke nærmere Oplysning om Bevæbningens Standpunkt i det hele taget under Syvaarskrigen. Der findes nogle faa Mønstringslister fra 1563, og disse frembyde intet særegent fremfor, hvad der er nævnt i det foregaaende. Hos 132 Bønder i Bygholms Len fandtes der saaledes af Skydevaaben kun 6. En særlig slet Udrustning fandtes hos Bønderne i Dronningborg Len, 878 Mand. Blandt disse var der nemlig ikke blot kun nogle ganske faa, som besad Rør, foruden et Par Stykker, der havde Armbrøster, men en stor Del havde allehaande underlige Udrustningsgenstande, særlig Forke, ogsaa Hammere. Nogle ere optegnede med to Værger, f. Eks. et Spyd og en Økse, et Spyd og en „Rytting", en Fork og en Økse. De fleste have kun ét Værge af en eller anden Art; omtrent 60 Mand have slet intet. Harnisker nævnes ikke, men kunne dog maaske alligevel have været tilstede, idet de kunne være forbigaaede som en selvfølgelig Udrustningsgenstand.

Under slige Omstændigheder var det naturligt, at der under Krigen maatte skaffes Vaaben ved Hærstyrelsens Foranstaltning især til Udbudene af Landalmuen, og disse Vaaben maatte nærmest skaffes ved Indkøb. Blandt de iøvrigt ikke talrige Kontrakter, som findes angaaende saadanne, er der to, der særlig synes at vedrøre Vaaben til Fodfolket. Den ene, udfærdiget 13de Juli 1569, omhandler blandt andet 2000 „Wurflenze", som en udenlandsk Købmand skulde levere[1]). Dette Ord maa vistnok betegne Spyd af en lettere Art, noget lignende som Fjederspydene og „javelins". Hvis denne Gisning er rigtig, og de ikke have været bestemte til Sø-

[1]) Bestallingsregistranten 1555—73. fol. 283 b.

værnet, maa man have givet efter for den Forkærlighed for de lettere Spyd, som var begyndt at fremtræde, og som senere en Tid lang fik Overhaand i Borgernes Væbninger, medens man ellers i al Fald lidt tidligere havde søgt at modsætte sig, at de hvervede brugte saadanne lettere eller kortere Spyd[1]). Den anden Kontrakt, af 13de Jan. og 28de Febr. 1568, angaar Levering af 2000 Lunterør, der skulde have et Kaliber, svarende til 20 Kugler paa et Pund, og som Tilbehør skulde der til hvert følge en stor og en lille Krudtflaske[2]).

Disse Kontrakter give en Antydning til, hvorledes Bevæbningen sandsynligt har været hos den Del af Fodfolket, der udgjordes af Udbudene af Landalmuen. For Skydevaabnenes Vedkommende fremtræder der, vistnok for første Gang, en stærk Bestræbelse efter Ensartethed. Efter hvad der var det sædvanlige, benyttedes den store Krudtflaske til Ladningerne, den lille til Fængkrudtet. Et tredie Tilbehør, der ikke er nævnt, var en Pung med Kugler, fastgjort til Livbæltet. Det findes oplyst, at der til Haandskydevaabnene i Reglen den Gang benyttedes halv Kuglevægt Ladning, og at man undertiden ladede med to eller tre mindre Kugler foruden den egentlige[3]).

Ved Siden af Lunterørene er der dog ogsaa under Syvaarskrigen utvivlsomt anvendt Geværer med Hjullaas (Fyrlaas). Et godt Vidnesbyrd herom synes det for Mikkel Pedersen Gydinge den 31te Maj 1571 udfærdigede Adelspatent at være[4]). I Vaabenskjoldet og i Hjelm-

[1]) Ifølge Bestalling for Caspar Uthermarck 1567 (Bestallingsregistranten 1555—73. fol. 244 og Hist. Tidsskr. 5. V. 510).

[2]) Nærmere omhandlet i Hist. Tidsskr. 5. V. 507.

[3]) Arentsehe. Ein Buch zusammengezogen o. s. v. Kjobenhavn 1578. S. 143, 146.

[4]) Rigsarkivet. Danske Adelsdiplomer.

tegnet findes der nemlig afbildet Geværer, som i Patentets Tekst kaldes baade „lange Bøsser“ og „Rør“, og det vilde vel omtrent være utænkeligt, at de ikke skulde forestille det Vaaben, som han brugte med stor Dygtighed (om end ogsaa med Grusomhed), og som vel ej heller fandtes alene i hans Besiddelse, men svarede til Geværer, som ogsaa andre i Hæren brugte. De synes, i Forhold til Nutidens Vaaben, efter Tegningen kortere, end man skulde vente, have Træladestok, anbragt i Skæftet, Fyrlaas, et ved denne betinget, temmelig tykt Skæfte omkring Laasen, en forholdsvis langt tilbage siddende Aftrækker og en temmelig stærkt tilbagebøjet Kolb, der forklarer den underlige Krumning, som Geværerne have paa Afbildninger af krigerske Optrin i hin Tid[1]).

Efter Syvaarskrigen synes man endnu i nogen Tid med Hensyn til de hvervede Tropper at have holdt sig til de Erfaringer, der vare indhøstede under Krigen. Da det i 1573 atter truede med at blive urolige Tider, blev der blandt andre krigerske Foranstaltninger hvervet 2 Fænniker i Tyskland, hvorhos nogle Soldater, dels danske, dels tyske, bleve antagne i Kjøbenhavn. Det fremgaar af Betalingsregistrene, at de tyske Fænniker bestod udelukkende af Skytter, og det synes, at de øvrige ligeledes have været Skytter, om det end ikke findes udtrykkelig angivet, som for de to nævnte Fænniker[2]). Som til-

[1]) Jvf. Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri. S. 71. — Hjelmtegnet i Mikkel Pedersen Gydinges Adelspatent giver derhos en Fremstilling af Stormhuen, som den da brugtes. Den har Kam og Hageremme med Sjupper.

[2]) Militære Regnskaber. I. B. 1545—70. Den hele Styrke var 601 Personer, af hvilke den ene tyske Fænnik udgjorde 202 og den anden 296.

svarende hertil kan nævnes, at Kongen 1571 anskaffede paa én Gang 708 lange Fyrrør, af hvilke 24 straks udleveredes til Drabanterne[1]). I 1577 udtaltes, i Anledning af en Pengetransport til Sachsen, at Drabanthøvedsmanden og 40 Drabanter med lange Rør skulde følge med til dens Sikkring[2]).

Imidlertid efter kortere eller længere Tids Forløb indtraadte der en Forandring angaaende den Udrustning, der attraaedes hos de Hvervede. Man vendte tilbage til, hvad der synes omtrent at have været det almindelige i Tyskland, og i Overensstemmelse hermed, og som det passede til Kampen i et aabent Jordsmon, attraaedes, at de Spydbevæbnede kom til at udgjøre Halvdelen, undertiden dog ogsaa kun Trediedelen af Soldaternes hele Antal. Man gik saaledes her, vistnok som oftest, endog lavere med Hensyn til Skytternes Antal, end hvad der var sædvanligt i Tyskland[3]).

Medens Anskuelserne gik i denne Retning med Hensyn til de hvervede Tropper, var det noget anderledes for Borgervæbningernes Vedkommende. Her viste der sig en stadig Bestræbelse efter at forøge Skyde-

---

[1]) Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri, 64.

[2]) 27de Marts 1577 (Sj. Tg.). At Drabanterne alt i Christian den tredies Tid delvis have haft Skydevaaben, synes at fremgaa af D. Mag. 4. III. 149.

[3]) Hos Hintzenberger fol. 108 b findes en Lønningsliste, der kan betragtes som benyttet i Tyskland ved Slutningen af Aarhundredet, og ifølge denne skulde der i en Fænnik være 186 Skytter (42 Musketerer og 144 Skytter med Rør) og 114 Ikke-Skytter. Samtlige Skytter vilde altsaa udgøre 62 pCt. af Styrken. Ifølge Bestallingerne fra Kalmarkrigens Tid synes det ligesom i det foran (S. 179 flg.) nævnte Overslag at have været Reglen, at Halvdelen skulde være Skytter, dog træffes ogsaa Bestallinger, ifølge hvilke disse skulde udgøre Totrediedelen (Krigsarkivet. Chr. IV. Bestallinger og Reverser m. m.).

vaabnenes Antal, derhos Lyst til mere og mere at aflægge Harnisket, til at indføre Fjederspyd istedetfor lange Spyd, tillige til at indføre „stakkede Rør“ (Pistoler) i Udrustningen. Ved Bestemmelserne angaaende Omdannelsen af Borgervæbningerne 1598 godkendtes, at der i dem endog skulde findes flere Skytter end Ikke-Skytter, idet der fastsattes, at der for hver 100 Mand skulde findes omtrent 60 Skytter med Stormhue, 20 Mand med lange Spyd og fuld Rustning, „som dertil hører“, og 20 Mand med Hellebarder. Dette skulde opnaas ved, at Borgerne, hvor der fandtes Mangler, for Betaling skulde modtage det Manglende af Kongen, der havde bestilt adskillige Vaaben i Udlandet og ventede snart at faa dem [1]).

At Borgerne mere og mere gav Slip paa Harnisket, om dette end forekommer i Borgervæbningerne langt ind i det næste Aarhundrede, kan dog maaske tildels have haft økonomiske Aarsager. I Brev af 4de Juni 1583 udtales saaledes, at Borgerne i Korsør, som skulde have mødt til Mønstring med Harnisk, lange Spyd, lange Rør og andre gode Værger, for den Gang skulde være fri for Harnisk, imod at enhver i sit Hus havde et godt, langt Rør, i Betragtning af, at det vilde falde dem for besværligt at skaffe Harnisker. De, som ikke vare formuende, skulde have Fjederspyd og andre gode Værger [2]). Disse Spyd findes iøvrigt nu næsten altid i Listerne tyde-

---

[1]) 2den August 1598 (Sj. Tg.). Det kan neppe betragtes som Udtryk for en anden Anskuelse, at det halve Antal af de Borgere, som den 28de Maj 1596 forlangtes til Møde ved Christian den fjerdes Kroning, skulde være bevæbnet med lange Rør, og den anden Halvdel med Slagsværd og lange Spyd (Sj. Tg.), da andre Hensyn end taktiske her kunne have været de bestemmende.

[2]) Sj. Tg.

ligt betegnede med Ordet „Fiedderspiud“ eller lignende; kun meget sjeldent forekommer der „Spiud“; en enkelt Gang synes dette forvekslet med „Spids“ (det lange Spyd). Stakkede Rør forekomme især hos Befalingsmændene, dog ogsaa i nogle jydske Byer i et ikke ubetydeligt Antal hos de alene med Hellebarder eller Fjederspyd bevæbnede. I nogle, særlig jydske Byer var det derhos blevet Skik at optage i Ordningen et mindre Antal Tømmermænd, udrustede med Degen og Bindøxer, et enkelt Sted (i Malmø) findes tilsvarende et mindre Antal Folk med Spader og Økser.

Som et Eksempel paa Udviklingens Gang kan fremdrages Forholdene i Aalborg, hvor der som nævnt tidligere fandtes forholdsvis flest Harniskmænd. Der fandtes her 1556 i alt 261 væbnede Borgere, af hvilke 138 havde Harnisk, medens 15 besad Spyd eller Hellebarder og intet Harnisk, og 108 vare Skytter. 1583 findes optegnet 419 væbnede Borgere. De Udrustningsgenstande, som disse besad, vare 41 Harnisker, 10 Ringkraver, 29 lange Spyd, 16 Hellebarder. 115 Fjederspyd, 253 Langbøsser, 19 stakkede Bøsser, 11 Slagsværd og 419 Degen.

Størst Interesse har en Taksering fra Aar 1600, da den besidder det Fortrin, at den omfatter omtrent alle Byerne i Riget og saaledes nøje viser Udrustningens Tilstand i Borgervæbningerne ved Aarhundredets Slutning og gør det muligt at fremstille en skematisk Oversigt. Imidlertid maa med Hensyn til denne bemærkes, at Kjøbenhavn indtager en noget særlig Stilling derved, at der for denne By er fremdraget flere Enkeltheder end ved de andre Byer. Der fandtes her 225 med Harnisk og lange Spyd, 57 med „Panser“ og Slagsværd, 57 Musketerer, 885 Hage-

skytter, 291 med Fjederspyd, i alt 1515 Mand. Ved de andre Byer er der ikke optegnet Fjederspyd, skønt disse ifølge de ikke mange Aar tidligere foretagne Mønstringer maa forudsættes at have været tilstede i et ikke ringe Antal. Sandsynligvis ere de talte under ét med Hellebarderne, hvad der ogsaa maa formodes for Kjøbenhavns Vedkommende, efter som der ellers her slet ingen Hellebarder vilde findes, hvad der er usandsynligt. Derhos findes en lignende Sammendragning af disse lettere Vaaben i flere af de kun faa Aar ældre Lister. Enkelte Steder findes der for de Harniskklædte vedtegnet, at de tillige havde lange Spyd; som oftest findes denne Vedtegning ikke, men denne Udrustning maa dog utvivlsomt forudsættes at have været underforstaaet. Udenfor Kjøbenhavn findes ingen Musketerer nævnte, kun Hageskytter. De stakkede Rør nævnes ikke, ligesaalidt som Sidevaabnene, der vist nok maa forudsættes overalt at have været tilstede [1]). De Soldater, der vare udrustede med Slagsværd, have nogle Steder, særlig i Kjøbenhavn, Vedtegning, at de havde Harnisk (i Kjøbenhavn „Panser“), andre Steder Vedtegning, at de besad Ringkrave, som oftest er der ingen Vedtegning.

Henføres de faa Befalingsmænd, for hvem ingen Udrustning er angiven, til de Harniskklædte, og sammendrages de faa Spillemænd og Personer, der havde anden særlig Udrustning, f. Eks. Økser, under „Mænd med anden Udrustning“, kan følgende Oversigt fremstilles:

---

[1]) De stakkede Rør eller Bøsser forekomme endnu af og til hos Borgervæbninger ind i det 17de Aarhundrede. Blandt Vaaben hos Borgerne i Horsens 1635 findes saaledes opført 17 stakkede Bøsser (Mønstringsruller 1614—1653).

	Mænd med Harnisk (og lange Spyd).	Mænd med Hellebarder eller Fjederspyd.	Mænd med Slagsværd.	Skytter.	Mænd med anden Udr.	I alt.
Kjøbenhavn	225	291	57	942	0	1515
Sjæland udenfor Kjøbenhavn . .	496	623	35	1273	4	2431
Laaland og Falster	172	210	8	436	3	829
Fyen og Langeland	281	256	6	736	0	1279
Jylland	557	961	28	1855	0	3401
Skaane, Halland og Bleking	398	783	6	1667	32	2886
Hele Riget . .	2129	3124	140	6909	39	12341

Sammenlignes disse Resultater med, hvad der skulde være fremgaaet af Bestemmelserne 1598, ses, at der er en Del færre med Harnisk, end der skulde være, en Del flere med Hellebard og deslige, lidt færre Skytter.

For Landalmuen findes kun lidet angaaende Slutningen af Aarhundredet, da Tiden gik hen fra 1573 til 1598, uden at der for Alvor paatænktes en Fornyelse af Rustningen. Først i det sidstnævnte Aar blev det paabudt, men alene for Landsdelene Øst for Sundet, at Landalmuen skulde være rede med deres Værger. Aar 1600 indskærpedes Befalingen, og en ny Taksation blev befalet. Optegnelser angaaende denne findes og vise et betydeligt Fremskridt med Hensyn til Skydevaabnenes Antal, men meget forskelligt i de enkelte Len. Der forekommer dog tillige endnu adskillige mindre heldige Udrustningsgenstande. I Landskrone Len findes til Ek-

sempel optegnet som Vaaben for 2360 Mand 1395 Bøsser, 6 Hellebarder, 956 „Spiud“, 688 Øxer, 1666 Degen, 2 danske Sværd For Malmøhus Len anføres 2066 Hageskytter blandt 4409 Mand og i Halmstad Herred 691 Skytter blandt 773. Harnisker nævnes slet ikke, og det kan vel antages, at de paa denne Tid ere faldne bort for Landalmuens Vedkommende. Dette vilde stemme med, at der i Befalingen om Mønstring 27de Marts 1573[1]) paabydes, at hver 9 Mand skulde udruste den tiende med Klæder, en Degen og et godt Rør, saaledes at altsaa den hele Styrke skulde bestaa af Skytter, og at det 1582 paalagdes Bønderne paa Bornholm hver at have et godt, langt Rør med Fyrlaas[2]).

Vaabnene ere i denne Periode overalt de samme, som fandtes i den ældre Tid, dog er der at bemærke, at man nu ved Bøsserne har givet Fyrlaasen Fortrinet, hvilket ses af Fortegnelsen over Beholdningerne paa Kjøbenhavns Slot 1597, idet de lange Rør, som anføres i denne i et Antal af 1814 brugbare, samt 500 ufærdige, alle angives at have haft Fyrlaas. Dette har dog ikke varet længe, thi ifølge Tøjhusregnskabet af 1608 fandtes der i Beholdningen paa Tøjhuset omvendt 6852 Lunterør og 1444 lange Rør med Fyrlaas, foruden 6043 lange Rør med Snaplaas[3]). Der er derhos kommet et nyt Vaaben til, nemlig Musketten. Som Særkjende for dette sværere Skydevaaben betragtes almindeligt, at der som Tilbehør anvendtes en Gaffel, som den musketbærende Soldat førte med sig, og som han ved Vaabnets Affyring be-

---

[1]) Sj. Tg.

[2]) Resens Atlas. III. 345. Hübertz, Aktstykker til Bornholms Hist. 487.

[3]) Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri, 53.

nyttede til Støtte for samme[1]). Vaabnet, karakteriseret paa denne Maade, nævnes i et Brev af 11te Oct. 1601, i hvilket det befales Tolderen i Helsingør at betale en Købmand i Bremen for 400 Musketter med Gafler og Tilbehør (samt 100 Hellebarder)[2]). Man maa dog alt noget tidligere have begyndt at benytte dette Vaaben her i Landet, eftersom der i Kjøbenhavns Borgervæbning 1600 fandtes 57 Musketerer[3]). Det fortrængte, som allerede den foran fremsatte Ordning af 1611 tyder hen paa, efterhaanden de lange Rør.

Med Hensyn til de blanke Vaaben kan bemærkes, at der undtagelsesvis fremtræder nogle med Benævnelser, som først længere frem i Tiden trængte igennem eller atter forsvandt. Der forekommer saaledes iblandt de hos Borgerne og Landalmuen anvendte Udrustningsgenstande, men i forsvindende ringe Antal, Partisaner, Ryttinger og Sabler[4]).

Hvad Soldaternes Klædedragt angaar, da var denne i hele Aarhundredet i Reglen Befolkningens sædvanlige Dragt, mere eller mindre udpyntet. Især de hvervede Landsknægte søgte dog som bekendt at udmærke sig ved at være klædte i høj Grad luksuriøst og brugte en næsten utrolig Masse Tøj foruden Besætningssager til at faa deres

---

[1]) Jvf. iøvrigt Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri, S. 68 flg.

[2]) Sj. Tg.

[3]) I Fortegnelsen over Sagerne paa Kbh. Slot 1597, nævnes 12 nye, hele, forbenede Musketter, altsaa Luksusvaaben samt 54 ufærdige, hollandske Musketter. Der nævnes ogsaa 71 „halve Musketter“ gamle og ufærdige, samt 1 „lang, dobbelt Musket-hage“ (?). Det er ikke tydeligt, hvad der skal forstaas derved. Muligt har det været Forsøgsvaaben (jvf. iøvrigt Otto Blom, oven anførte Sted).

[4]) Partisaner forekomme under Benævnelserne „Bassan“ (Dronningborg Len 1563) og „Tisan“ (Hjørring 1583). — Sabler nævnes iøvrigt tidligere, men ikke vedrørende Fodfolket.

Klædninger saa folderige, uddragne og pyntede med Snoreværk og Baand, som det var Moden. Endog Hvitfeld omtaler denne Luksus ved Aar 1556 og siger, at der jevnlig brugtes 80 Alen Tøj til et Par Hoser, idet disse skulde hænge ned paa Skoene [1]). Dog kan der spores en Begyndelse til en Uniformering, idet Kongens Drabanter, som det synes i hele den her omhandlede Periode, forlangtes ens klædte, ogsaa undertiden nogle af de andre i Aarssold antagne Knægte.

Fodtøjet bestod dels af „stakkede“ Støvler, der naaede til Knæene og stundom ogsaa kaldtes „Knæstøvler“, dels af „Ankelsko“, at dømme efter Bestillingerne paa Fodtøj i Købstæderne under Syvaarskrigen.

Et Felttegn, fæstet paa Harnisket eller Klædningen, findes brugt i Udlandet i Midten af Aarhundredet. Manglen paa Uniform synes at have maattet gøre et saadant Tegn nødvendigt, og Sandsynligheden taler altsaa for, at et saadant ogsaa har været brugt herhjemme; men et bestemt Vidnesbyrd om dets Tilværelse synes ikke at forekomme førend i 1563. Ifølge hvad der kendes af de i Segeberg i Maj d. A. udfærdigede Krigsartikler, skulde Soldaterne nemlig som Aftegn bære et rødt og gult Bind eller „Felttegn“ [2]). Det nævnes ikke i Krigsartiklerne af 11te Decb. 1564 [3]). Derimod ses det at have været anvendt endog i Fredstid ved Borgervæbninger, idet der i et Byregnskab 1583 findes opført Udgifter i Anledning af Anskaffelsen af saadanne Tegn, der ligeledes synes at have haft gule og røde Farver og for nogles Vedkommende

[1]) S. 1552.
[2]) D. Mag. 2. III. 161 flg.
[3]) Secher. Corpus const. daniæ. I. 262.

at have været prydede med Kniplinger[1]). I de 1611 udfærdigede Krigsartikler findes atter Felttegn paabudt.

Om Fanernes Farver m. v. synes der ikke at forekomme Oplysninger. Sandsynligheden taler for, at hver Høvedsmand valgte sin Fane, som det forekom ham tjenligst. Silken eller Fanedugen fæstedes først til Stangen, naar Fænniken var dannet, og den reves atter af, naar Fænniken aftakkedes[2]).

Om Fodfolkets Opstilling til Kamp og Fægtemaade maa her henvises til de foran (S. 182, Anm. 1) nævnte Bøger, hvis Angivelser stemme ret vel med de omtrent samtidige Afbildninger, der haves af danske Hærstyrkers Kampe[3]). I aabent Jordsmon dannede Skytterne i Reglen Tilhæng til den af Soldaterne med blanke Vaaben sædvanlig regimentvis dannede, firkantede Slagorden, der udgjorde et temmelig ubevægeligt, men forholdsvis kraftigt Modstandselement, som ydede Skytterne Ly, naar de havde affyret deres Vaaben. I gennemskaaret Jordsmon fægtede Skytterne derimod som oftest i selvstændige, større eller mindre Hobe, og i Beretningerne om Syvaarskrigen findes Eksempler paa en saadan Optræden, saa udviklet i taktisk Henseende, at man skulde tro, at den tilhørte en Tid, der laa os langt nærmere[4]).

---

[1]) Hist. Tidsskr. 2. I. 225.

[2]) Udtalelser, hvoraf det ses, at denne Skik ogsaa er fulgt herherhjemme, haves i Brev af 15de April 1567 fra Daniel Ranzau m. fl. og Brev af 9de Decb. 1570 fra Hans Brugkmann (Krigsarkivet. Fr. II. Pk. Nr. 2).

[3]) Basrelieffeme paa Frederik den andens Gravmæle (gengivne i Thura. Den danske Vitruvius. Kbh. 1749. Tavle 82) samt de S. 191. Anm. 1 nævnte Afbildninger.

[4]) Saaledes Angrebet paa den svenske Stilling d. 31te Okt. 1567 (Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 15).

Anmeldelser.

Gustav Bang: Den gamle Adels Forfald. Studier over de danske Adelsslægters Uddøen i det 16de og 17de Aarhundrede. Kbhvn. (Det Gyldendalske Forlag), 1897. (123 S.)

Det er et særdeles prisværdigt Forsøg, Dr. Bang har gjort, paa at benytte Statistikken i Historiens Tjeneste. Selve denne Alliance er vel hverken i indenlandsk eller udenlandsk videnskabelig Forskning mere noget nyt, men vi befinde os dog i dens Begyndelse, og det uopdyrkede Omraade er saa uendelig stort, at et historisk-statistisk Arbejde alt paa Forhaand imødeses med betydelig Interesse.

Dr. Bang har da ogsaa ved sit Arbejde forøget vore statistiske Kundskaber om Fortiden. Han har paa flere Punkter erstattet de Formodninger, man havde dannet sig paa Grundlag af de spredte Enkeltiagttagelser, med positiv Viden, støttet paa Masseopgørelsen. Hertil henregner jeg f. E. Tabellerne og Oplysningerne om de gentagne Ægteskaber, om Bruds og Brudgoms Alder, om Ægteskabernes Fordeling efter Varighed o. a. m. Saaledes har det store Flids- og Tankearbejde, der ligger bagved Dr. Bangs Undersøgelse, givet adskillige Resultater af Værd, og disse Resultater ere vundne ad vanskelige og ubanede Veje, der føre Fremtiden i Møde.

Men idet det herved bliver fuldt forstaaeligt, at det filosofiske Fakultet kendte Afhandlingen værdig til „at forsvares for den filosofiske Doktorgrad“, er det ogsaa forstaaeligt, at Oppositionen ikke behøvede at søge Kommaer og Punkter op for at komme til Orde, men havde overmaade vægtige Indvendinger at gøre. Det var ingen Skinfægtning, undtagen forsaavidt man just ikke mærkede noget til Forsvaret — og det vistnok af gode Grunde.

Ved Siden af Udtalelserne fra de officielle Opponenter og fra en Medopponent ex auditorio, fremsatte nærværende Anm. forskellige Indvendinger. Disse danne Grundlaget for de følgende Bemærkninger.

Bogen er et historisk-statistisk Arbejde med det Formaal at belyse og godtgøre den gamle danske Adels Forfald. Der er imidlertid grumme lidt Historie i den, og idet man ikke ad andre Veje end Tallenes faar noget at vide om Forfaldet, om de formentlige Grunde dertil og om den Maade, hvorpaa det skal være sket, har Forf. altsaa ingen Støtte i en almindelig historisk Redegørelse, der skulde danne Baggrunden for Tallene, og hvormed de skulde sættes i naturlig Forbindelse.

Men om Tallene alene maatte det paa Forhaand vides, at de, selv om de iøvrigt vare fortræffelige i enhver Henseende, ikke vilde kunne udrette noget som Bevismateriale overfor Hovedformaalet, eftersom ethvert Sammenligningsled mangler. Det er naturligvis ikke Forfatterens Skyld, at man ikke har tilsvarende Undersøgelser for de andre Samfundsklasser, men da de nu engang ikke ere tilstede, svæver man i Virkeligheden i Luften. Ved at sammenligne Datid med Nutid kan man nemlig højest bevise noget med Hensyn til en Forskel mellem Datids- og Nutidsforhold, men intet med Hensyn til en enkelt Samfundsklasse i Datiden, sammenlignet med andre Klasser.

Af de her anførte Grunde fremgaar det paa Forhaand, at Forfatteren har stillet sig en uløselig Opgave. Han har da ogsaa adskillige Steder Følelsen af de uovervindelige Vanskeligheder, han staar overfor, men han har ikke kunnet bekvemme sig til at lægge Opgaven helt om og søger rundt om at dække sig ved Ord som vistnok, formodentlig, antagelig, der, selv om de forme sig til hele og langtrukne Sætninger af samme Art, kun er og bliver Ord.

Det mærkeligste er imidlertid, at Forfatterens egen Statistik, egne Samlinger og Beregninger snarere paavirke En mod end for, hvad han vil godtgøre. Hvis der slet ikke havde været Tale om noget Forfald, hvis det ikke var det, „der skulde bevises“, maatte ethvert Menneske antage, at alt tvært-

imod var fortræffeligt i Adelsstanden. Den umiddelbare Betragtning af Forfatterens Tal vidner imod ham, og der skal stærke Data til fra de andre Samfundsklasser — hvem Bevisbyrden paahviler — for at vi skal tro paa, at de ere trivedes bedre end Adelen.

Forf. begynder sin Bog med forskellige statistiske Oplysninger om de adelige Slægter i Middelalderen, i Renæssancetiden og i Nutiden. Da Spørgsmaalet om Slægternes Antal imidlertid forlades straks efter de første Blade, og da Forf. helt opgav det under Disputatsen, skal vi kun holde os til de adelige Personer, hvorom ogsaa Bogens Statistik saagodtsom udelukkende drejer sig.

Spørgsmaalet om Adelens numeriske Tilbagegang eller Fremgang afgøres naturligvis bedst ved Oplysninger om Fødsels- og Dødelighedsforholdene. I førstnævnte Henseende kommer Forf. til det Resultat (S. 84), at der i Datiden fødtes 5 Børn pr. adeligt Ægteskab mod 4 i et almindeligt Ægteskab i Nutiden. For ret at forstaa Betydningen af denne Forskel, maa man imidlertid samtidig huske paa Ægteskabernes langt større Kortvarighed da end nu. Forf. har en Tabel over Ægteskabernes Varighed, men han benytter den ikke til Sammenligning med Nutidsforhold. Dette lader sig imidlertid gøre f. E. paa følgende Maade.

Vi finde (S. 76 ff.), at Antallet af Ægteskaber udgjorde

med en Varighed af

0–4 Aar	5–9 Aar	10–14 Aar	15–24 Aar	25 Aar og derover	ubekendt	I alt
39	43	29	62	63	39	275

Fraregnet de 39 Ægteskaber med ubekendt Varighed haves altsaa 236 Ægteskaber, hvis Varighed vi kende — forudsat her, som ellers, at Forfatterens Tal ere rigtige. Nu beregner Forf. (S. 71), at den gennemsnitlige Vielsesalder for Mænd har været 34, for Kvinder 25 Aar. Hvis da hin Tid og hine Ægtefolk havde haft Nutids-Dødelighed — Dødelighed fra Perioden 1885—94 —, vilde Sandsynligheden for, at baade Brudgommen var bleven 59 og Bruden 50 Aar

have været ca. $^3/_5$ [1]). Under denne Forudsætning skulde altsaa af de 236 Ægteskaber ca. 140 have tilhørt Gruppen „25 Aar og derover“, men vi finde kun 63! Selv om — per impossibile — alle de „ubekendte“ havde hørt til ældste Klasse, vilde denne kun omfatte 102, men skulde have omfattet $^3/_5$ af 275, altsaa 165. Misforholdet er i hvert Fald saa enormt, at det giver et overmaade slaaende Bevis paa Ægteskabernes langt kortere Varighed dengang end nu.

Naar Forf. derfor udtaler, at Forskellen mellem 5 og 4 Børn pr. Ægteskab er „vistnok mindre udpræget, end man i Almindelighed er tilbøjelig til at antage“, er dette urimeligt. Forskellen er i og for sig meget betydelig. I København havde i 1880 af samtlige Ægteskaber med en Varighed af 15 Aar og derover den Samfundsklasse, der havde mindst Frugtbarhed, 4 Børn, den, der havde størst (Arbejderklassen), 5 Børn pr. Ægteskab [2]). Hvor meget mere betyder Tallet 5 da ikke, naar man husker, at det gælder samtlige Datidens adelige Ægteskaber, hvis Gennemsnitsvarighed maaske ikke var væsentlig over 15 Aar! Vi maa derfor sige, at sammenlignet med Nutidens Forhold — og Datidens i andre Samfundsklasser kende vi jo ikke — var Adelen meget frodig, og fra hvilke Synspunkter denne Frodighed end ellers kan betragtes, bliver det i hvert Fald ikke som Forfaldssymptom [3]).

---

1) Beregnet paa Grundlag af Dødelighedstavlen i „Statistisk Tabelværk“, R. 4, Litra A, Nr. 9, Kbhn. 1896.

2) Rubin og Westergaard: Ægteskabsstatistik. Kbhn. 1890. S. 23.

3) Angaaende Befolkningens større Frugtbarhed under mere primitive Forhold end vor Tids har jeg fremsat nogle almindelige Betragtninger i „Historisk Tidsskrift“ 5. R. III. S. 500—02. Fr. Hammerich var i nogle Beregninger gaaet ud fra, at man uden videre kunde overføre vort Aarhundredes Fødselskvotienter paa det syttende Aarhundredes og derigennem lære Folketallene at kende, hvorimod jeg gjorde gældende, at man snarest maatte formode større Frugtbarhed da end nu. Dr. Bang udtaler herom: „De Bemærkninger, hvormed Rubin begrunder sin Opfattelse af en større Produktivitet i ældre Tider, har næppe nogen Værdi som Bevis“. Denne lidt energiske Udtalelse var vistnok overflødig. Jeg har udtrykkelig fremhævet anf. St., at naar man

Altsaa kortvarige Ægteskaber og stor Ægteskabsfrugtbarhed. Hermed har staaet i Vekselvirkning Kvindernes unge Giftermaalsalder, tidlige Død efter mange Barsler, det store Antal af fornyede Ægteskaber for Mændene. Da imidlertid ligeledes mange Mænd paa hin Tid døde i en ung Alder, blev der ogsaa betydelig Chance for Enkers fornyede Giftermaal, hvortil kommer, at Enkerne jo endnu kunde være ret unge, selv om Mændenes Død faldt i en allerede lidt fremrykket Alder. Alt dette har Forf. paa forskellige Steder af sin Afhandling belyst, selv om der ikke er givet nogen sammenhængende Fremstilling deraf. Det vilde imidlertid have været ønskeligt, om Forf. ved sine Sammenligninger med Nutiden havde benyttet det i Slutningen af forrige Aar udkomne Bind af Statistisk Tabelværk, som ovenfor er citeret. Han vilde dér i Indledningen (S. 8*—13*) have fundet, at der i selve den Periode, for hvilken man har fuldt sikkert Materiale — i anden Halvdel af det nittende Aarhundrede —, er en Bevægelse, tydelig og uafbrudt, som svarer til den, der som Helhed maa være gaaet for sig fra tidligere Aarhundreder til vort. Med hvert Tiaar aftager Antallet af gentagne Ægteskaber, aftager, ogsaa under iøvrigt lige Forhold, Enkemænds og Enkers Vielseshyppigghed, aftager endelig Antallet af de Ægteskaber, hvor der er betydelig Aldersforskel mellem Brudgom og Brud. Det forøger Interessen ved og sikrer Rigtigheden af Iagttagelser med Hensyn til den fjærnere Fortid, at Forhold, der nu synes os helt fremmede, genfindes — om end i modificeret Form — i en langt nærmere Fortid, fra hvilken vi kunne følge dem Skridt for Skridt i deres Omdannelse til Nutidsforhold.

Medens Adelens Fødselshyppighed altsaa var meget be-

---

søger Folketal ved Hjælp af Fødsler, kan man selvfølgelig intet bevise om Forholdet mellem Folketal og Fødsler, da man jo i saa Fald vilde bevæge sig i en Ring, man kan kun fremsætte Betragtninger om dette Forholds Tendens. Men de Betragtninger, jeg i den Henseende anstillede, ere saa langt fra blevne afkræftede siden 1882, at alle senere Undersøgelser (ogsaa Dr. Bangs) have bestyrket dem.

tydelig, og der forsaavidt var stor Regenerationsmulighed tilstede, fremhæver Forf. et enkelt Forhold ved disse Fødsler, der skulde indeholde en Ejendommelighed. I Reglen fødes der, som bekendt, 4 à 6 Procent flere Drenge end Piger, men Forf. oplyser, at det modsatte var Tilfældet ved Datidens adelige Fødsler. Dette kan jo staa i forskellig Forbindelse med Spørgsmaalet om Adelens Forfald. For Slægternes Bestaaen er det naturligvis uheldigt, at der findes et ekstraordinært Overtal af Piger, og om Aarsagen til Forholdet kan man gisne, at det skyldes en Svækkelse som Følge af hyppige Giftermaal mellem nærbeslægtede. Forf. anfører dette og andet — ogsaa nogle luftige fysiologiske Betragtninger —, men det hele har næppe noget at sige. Da Forf. synes at lægge Vægt paa Spørgsmaalet, skal vi her gaa lidt nøjere ind paa det. Vi finde (S. 85):

Sønner	Døtre	Ubekendt Køn	I alt
697	728	102	1527

Af de 1425 Børn, hvis Køn vi kende, er der ganske vist $4^1/_2$ Procent flere Piger end Drenge, istedetfor omvendt. Men selv bortset fra Forfatterens egen Betragtning, at paa Grund af Drengebørns større Dødelighed end Pigernes kan et større Antal Drengefødsler være undgaaet Optegnelserne end Pigefødsler, ere Tallene ikke til at bygge paa. Der mangler jo Oplysning om 102 Børns Køn, og vilde man gaa strængt statistisk tilværks, kunde man først være sikker paa Misforholdet, naar samtlige ukendte vare lagte til Drengene, saaledes som vi ovenfor lagde samtlige Ægteskaber med ukendt Varighed til de længst bestaaende og desuagtet fandt disses Antal uforholdsmæssigt ringe. Men ved Anvendelse af denne Fremgangsmaade her vilde vi faa 799 Drenge mod 728 Piger, d. v. s. et meget for stort Antal af Drenge. Dog selv om vi ikke kræve et saa drakonisk Bevis, lære Tallene os intet. I Ægteskaberne med en Varighed af 15—24 Aar er der et betydeligt Overtal af Drenge; det er i Ægteskaber med kortere og længere Varighed, Overtallet af Piger forekommer, 455 Piger mod 389 Drenge. Men lignende Anomalier ved et saa

ringe Antal Fødsler ere lette at paapege andet Steds, endog hvor Tallene ere fuldkommen sikre. De vise sig intet at betyde overfor et større Materiale [1]). Selv om man imidlertid tager alle 1527 Fødsler, og selv om man gaar ud fra, at der for hele Tallet kunde konstateres et Flertal af Pigefødsler, tør man intet slutte deraf. I det oftere citerede Tabelværk, Indledningen S. 18*, hedder det om Forholdet mellem Drenge- og Pigefødsler, „at netop dette Forholdstal kun kan vise Fasthed med meget store Tal som Grundlag“. Som Eksempler anføres, at i September 1893 fødtes der i Danmark 2607 Drenge mod 2619 Piger, i Maj 1894: 2598 Drenge mod 2643 Piger. I begge Tilfælde var altsaa Antallet af fødte 3 à 4 Gange saa stort som det her omhandlede, og dog med et Flertal af Pigefødsler.

Historikeren, der benytter Statistik, maa være varsom. Hvad der for ham synes meget, fordi han kun er vant til at operere med Enkelttilfælde, kan statistisk set være utilstrækkeligt, og da kan det statistiske Redskab let komme til at gøre mere Skade end Gavn.

Naar der ikke er noget særlig mærkeligt ved Adelens Fødselsforhold, maa man, for at naa til Forfaldet, altsaa vente sig noget ekstraordinært af Dødelighedsstatistikken. Hvad imidlertid Børnedødeligheden angaar, anser Forf. den ingenlunde for større end Datidens formentlig almindelige Børnedødelighed. Derimod tror han paa en usædvanlig og stigende Dødelighed hos de voksne. Men Beviset svigter, ja fører i modsat Retning! Forf. anfører, at „det eneste virkelig brugbare Sammenligningsmateriale, man besidder“, er Prof. Westergaards Tabel over danske Præsters Dødelighed 1650—1699. Herimod er der nu at indvende, at det er et daarligt Sammenligningsmateriale, fordi det ligger efter den Tid, der er Tale om, og fordi det gælder en Stand, man altid har ment havde særlig gode Levebetingelser. Men ikke desto mindre viser de

---

[1]) Se f. E. W. Ditzel: Statistiske Oplysninger om ca. 39000 Fødsler. Kbhn. 1882. S. 15—16.

omtalte Præsters Dødelighed sig større end Adelens! Vare Præsterne døde efter den for Adelen konstruerede Dødelighedstavle, skulde Dødsfaldenes Antal have været 414 — nu er det 454.

„Der er imidlertid et Forhold, som synes at tale afgørende for, [at] Adelen i vital Henseende har været ganske abnormt stillet“ (S. 54). Dette Forhold fremstiller Forf. i en (S. 55) meddelt Dødelighedstavle i femaarige Aldersklasser for adelige Mænd og adelige Kvinder fra 20 Aars Alderen Livet ud, en Tavle der er delt i tre ligestore Tidsafsnit for Perioden 1530—1680. I og for sig er denne Tavle af ikke ringe Interesse paa Grund af det overordentlig sparsomme Materiale, der overhovedet forefindes om Fortidens Dødelighedsforhold, og trods al Usikkerhed i Tallene — som maaske senere kan formindskes — maa den hilses som betydningsfuldt indvundet Terræn. Men hvor saare fortjenstligt Forfatterens Arbejde end paa slige Omraader er, tvinger han En til at tage Afstand fra det paa Grund af den Brug, han gør deraf.

Forf. udfinder, at fra Periode til Periode er den voksne mandlige Adels Dødelighed forøget, og dette giver ham Anledning til at fremhæve, „at Standen var en degenererende Samfundsklasse, som med stærke Skridt gik sin Undergang imøde“ (S. 57). I Slutningen af Afhandlingen udvikles dette nøjere, og man erfarer, at „Adelens indre Forfald“ hidrørte fra „voksende Trang til Nydelser“, fra „Drikkelag og Udsvævelser“, fra det Liv i Udlandet, der, oftest under Præceptorens Tilsyn, „rev dem med sig ind i Forhold, der overgik deres fysiske Kræfter“ (S. 106). Dette er altsammen meget muligt, men den hele triste Proces, her er skildret, har blot ikke noget med Tallene at gøre. Hvis den nemlig havde det, maatte vi jo formode, at Datidens Adelskvinder, som vi hidtil troede samlede Slægtens Sagn og Sange hjemme i deres Borge, tværtimod i stedse voksende Grad have været paa de lange Rejser, og at de i Drikkelag og Udsvævelser, paa Kroer og Landeveje have tilsat deres fysiske Kræfter. Forholdet er nemlig det, at Dødelighedstavlen angiver en endnu større Stigning i de adelige Kvinders end

i de adelige Mænds Dødelighed. Dødeligheden for adelige Mænd er 1630—80 21,8 pCt. større, end den skulde være ifølge den hele gennemsnitlige Dødelighed 1530—1680, for adelige Kvinder er den 22,1 pCt. større! Dette vil maaske føre til, at man af de 2000 Dødsfald, der overhovedet opereres med, indtil videre kun med nogenlunde Tryghed kan benytte den Halvdel, der vedrører Perioden 1630—80, og navnlig ikke de Par Hundrede, der vedrøre Perioden 1530—80. Hvorom alting er, qui nimium probat, nihil probat. Om de andre Samfundsklassers Dødelighed have vi kun faaet det ene at vide. at Præsternes Dødelighed var større end Adelens, og om denne selv have vi erfaret, at dens Kvinders Dødelighed var i større Tilvækst end dens Mænds. Hvo, som deraf tør slutte noget om Adelens Forfald — behøver ikke Tallene, ja maa hellere undvære dem, til at fæstne sin Tro.

Imidlertid kunde det jo være, at fordi man ikke kan konstatere Virkningerne — abnorme Fødsels- og Dødeligheds-forhold —, kan man paapege en Aarsag af saa utvivlsom Betydning, at Virkningerne maatte være givne. I og for sig er sligt naturligvis meget vel muligt. Véd man, der har været Hungersnød, kan man med Sikkerhed slutte sig til ekstraordinær Sygdom og Død, selv om man mangler Tallene derfor; har Høsten været rig. kan man slutte sig til et Prisfald paa Kornet, ogsaa uden Tal til Raadighed. Og man behøver jo ikke blot at tænke paa Aarsager, der kunne omsættes i Vægt og Maal. Kunde der angives bestemte Forhold, der pege direkte hen paa Nedgang og Forfald — nu vel, saa ville vi tro paa disse ogsaa uden at faa dem numerisk udmaalte. Men for det første er det tvivlsomt, om der i det foreliggende Tilfælde kan paapeges saadanne Aarsager — Adelens politiske Tilbagegang behøver lige saa lidt at være en Aarsag til som en Virkning af Personantallets Forringelse —, og dernæst har jo Forf., som alt omtalt, ikke gjort sit Arbejde til et historisk i dette Ords almindelige Forstand, men har udelukkende villet nøjes med Aarsager og Virkninger af talmæssig og konkret Art. Naar derfor Paavisningen af Virkningerne er mislykkedes,

kan man kun finde én Aarsag, der efter Forfatterens Fremstilling maatte frembringe Forfald, nemlig Slægternes uafbrudte Indgiften i hinanden.

Nu er der imidlertid det uheldige ved denne Aarsag, at ingen er mindre sikker med Hensyn til Virkningerne. Man véd i Virkeligheden overmaade lidt om Følgerne af slig Indgiften, og selv om man mener at kunne gaa ud fra, at den i Længden er uheldig, er man ganske paa det uvisse med Hensyn til, hvor stærkt dette Forhold skal gøre sig gældende for at virke skadeligt, og hvilket Omfang denne Skade da vil have. Det er sandt, at Adelsslægterne giftede sig meget ind i hinanden, men hvad beviser det? For det første er det ikke sandsynligt, at Indgiftningen var større end f. E. hos Byernes Patriciat eller et Sogns Storbondeslægter, snarere vel mindre, og medens Indgiftningen saadanne Steder var lokal, vare Slægterne hos Adelen spredte over hele Landet, og ingen véd, om dette Forhold — Forskellen i Jordbund, Omgivelser og Levesæt i Vendsyssel og paa Sjælland — ikke i hvert Fald har en modificerende Virkning. Dernæst var det dog ikke et saa helt ringe Antal Personer, alle de giftefærdige havde at vælge imellem. Gaa vi ud fra et aarligt Middeltal af 1500 adelige Personer i de 250 Aar, kan man antage, at mindst 200 af dem have været i Alderen 20—30 Aar, saa at der altsaa stedse har været 100 Par til indbyrdes Valg og Krydsning. Endelig maa det erindres, at der jo er kommet friskt Blod gennem fremmede, adelige Kvinder; har dette ogsaa været stærkt Blod, er maaske herved det hele Indgiftningsspørgsmaal gjort genstandsløst. Men til alt dette kommer, at det, som hyppigst har været paa Omtale som Følge af stærk Indgiftning, er Fremkomsten af et uforholdsmæssigt stort Antal abnorme Individer. Véd man noget herom for Adelens Vedkommende? Næppe nogetsomhelst. Og, det vil huskes, at Teorierne om større Pige- end Drengefødsel eller om Sterilitet hos Kvinderne, hvad de end maatte have paa sig, ikke have været anvendelige i dette Tilfælde. Maaske bør man iøvrigt ogsaa her én Gang for alle minde om, at hvad man end kan finde paa som Aarsager til, at Adelen skulde gaa til Grunde, bør det paa den anden Side

erindres, at den i mange Henseender havde hver Tids gunstigst mulige Levebetingelser. Kan man derfor ikke konstatere ualmindelig ringe Fødselshyppighed eller stor Dødelighed, skal man være meget varsom med Slutninger fra formodede Aarsager, allermest fra en Aarsag som Indgiftning, om hvilken man, baade i almindelig fysiologisk Henseende og med Hensyn til hele dens Optræden i det foreliggende Tilfælde, véd saa inderlig lidt [1]).

Alligevel, vil Forf. til Slutning sige, det være nu som det vil med Aarsager og Virkninger, med Tal og Ræsonnementer, Faktum er, at Adelen forfaldt, var syg som et Menneske, der lider af indvortes Svaghed — med Følgerne deraf. I Midten af det 17de Aarhundrede talte den gamle danske Adel ca. 2000 Personer, nu tæller den kun ca. 1000. „I Løbet af ca. 250 Aar er altsaa Medlemstallet aftaget med omtrent Halvdelen, og at en saadan Aftagen — samtidig med at Helhedsbefolkningen er blevet flere Gange fordoblet — vidner om sygelige Tilstande hos Standen, derom kan der fornuftigvis ingen Tvivl være“ (S. 8).

Jo, uagtet dette Hovedargument, der sættes i Spidsen af Afhandlingen, egentlig er Undersøgelsens Basis, kan der fornuftigvis være megen Tvivl derom. Lad os, med Forfatteren, gaa ud fra, at der virkelig for 250 Aar siden har været 2000 danske Adelige mod nu kun 1000, og at samtidig Befolkningen som Helhed udgjorde $^1/_4$ af den nuværende, altsaa ca. 550,000, indeholder dette saa noget mærkeligt? Ja, hvis Tallene vare homogene. Men Forf. har paa fast ubegribelig Maade overset, at de ikke ere det. Han har af Adelens Rækker i de 250 Aar udelukket a) uægtefødte, b) Personer der have indgaaet Ægteskab udenfor Standen, c) nobiliterede Personer, d) indvandrede adelige (bortset fra de Kvinder, der giftedes med

---

[1]) Til Belysning af Indgiftningens Hyppighed i Menneskeslægtens Historie — uden hvilken Udviklingsgangen vilde blive uforklarlig — jfr. en Afhandling af du Prel (Die Bedeutung von Stammbäumen für das Erkentniss des Bevölkerungsganges) i v. Mayr's Allg. Statist.Archiv. IV.

danske adelige). De samme fire Grupper maa udelades af den øvrige Befolkning, d. v. s. alle uægtefødte, alle der fra én Befolkningsklasse er sunket ned i en anden, alle der fra én Befolkningsklasse er steget op i en anden, alle indvandrede (med ovenstaaende Undtagelse). Forf. har ogsaa udeladt de udvandrede, men da disse ikke tælle med for den øvrige Befolkning — uden at det kan siges, om Adelen, taget for hele Tidsrummet, ikke i forholdsvis højere Grad er kommet til Udlandet end den øvrige Befolkning — lade vi dem ude af Betragtning. Men de øvrige fire Gruppers aarlige Overskud, hvert Aars Antal, fraregnet Aarets døde, med dette Overskuds Efterkommere i alle følgende Slægtled, hører jo med til Tilvejebringelsen af Landets nuværende Befolkning. Med disse Grupper have vi Firdoblingen, uden dem —? Ingen er i Stand til at afgøre, hvilken Rolle de have spillet i den hele Befolknings Tilvækst, og hvilken Rolle Udeladelsen af dem har spillet i Adelens „Forfald“. Saameget er kun sikkert, at der intetsomhelst usandsynligt er i, at de alene kunde have bragt det nuværende Adelstal op til 8000, saa vist som det ingenlunde er umuligt, at Datidens 550,000, bortset fra de fire Grupper, nu er gaaet ned til Halvdelen, og at Danmarks øvrige 2 Million Mennesker bestaa af og hidrøre fra netop de samme Grupper.

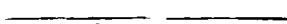
I den glimrende Handelsperiode for hundrede Aar siden vare næsten alle Hovedstadens ledende Købmænd af fremmed eller af Bondeslægt. Samtlige bosiddende og besiddende Slægter fra for et kvart Aartusinde siden have nu maaske kun et halvt saa stort Personantal som da, hele Landets øvrige $^9/_{10}$ af Befolkningen kan være Efterkommere af alle mellemliggende Slægtleds navnløse, deklasserede, Parvenuer og fremmede. Om dette betyder Forfald for hine, skal lades usagt, men at det er gaaet andre bedre end Adelen, er der ingen Grund til at tro. Slægter opstaa — gennem Mænd, man senere regner tilbage til som de første, der huskes —, og Slægter forgaa ved Mandsstammers Uddøen eller baade Sværd- og Spindesidens Ophør, Størstedelen forsvinder, de faa føre Udviklingen videre, indtil atter deres Tid er omme, og nye Slægter erstatte

dem. Efter hvilke Regler det sker, turde det endnu have gode Veje med at faa opklaret. Den før nævnte tyske Forf. citerer, om end i anden Sammenhæng, to Linier af Schiller, og disse Linier vilde jeg have ønsket, Dr. Bang havde kendt. De havde ikke gjort Skade paa det meget fortræffelige i hans Ungdomsarbejde, men de havde maaske vakt hans Betænkelighed med Hensyn til de Hovedresultater, han har villet naa.

„Millionen sorgen dafür, dass die Gattung bestehe,
Aber durch wenige nur pflanzet die Menschheit sich fort.“

Dette er for Digteren det evigt menneskelige. Historikeren, Statistikeren, Videnskabsmanden skal betænke sig, før han dømmer nogen enkelt Samfundsklasse til Undergang fremfor nogen anden, saavist som før han giver én Samfundsklasse fremfor en anden Privilegium paa at føre Menneskeheden videre.

Marcus Rubin.

Smaastykker.

2.

Udenrigsministerskiftet 1810.

Af Aage Friis.

I en Samling hidtil ubenyttede Aktstykker i Udenrigsministeriets Arkiv vedrørende de forskellige Udenrigsministre findes følgende Brev fra Frederik VI til Niels Rosenkrantz:

Min kiære Geheimeconferensraad Rosenkrantz

Da Statsminister Grev Bernstorf i tvende Ansøgninger for Svagelighed haver andsøgt sin Afsked, og han ligeledes for sin Broder Grev J. Bernstorf har søgt om Afsked for, saa haver jeg bevilget det samt udnævnt Dem til Statsminister og Chef for det udenlandske Departement, endvidere haver jeg tillagt forrige Statsminister G. Bernstorf Befalning at vedblive Departementets Forretninger, indtil De kan overtage samme.

Jeg haver ingen kjendt, der besidder den Duelighed som De gjør for dette Fag, De haver i hver Mission ei allene viist Kundskab i Faget, men endog utrættelig Flid, og havt det derpaa grundede Hæld at udføre alt til Fordeel for Fæderelandet.

Det er naturligt, at denne Forandring vil opvække Forundring ved de fremmede Hoffer, dette er ogsaa af de Herrer Grever derfor ei lykkeligt valgt Øieblik at forlade min Tjeneste. Men da jeg aldeles ei agter at forandre noget af mit politiske System, saa er det fornødent, at de i Pariis søger at bibringe den Tanke, at jeg holder fast ved

Frankrige, og blot Gr. Bernstorfs Svagelighed samt hans Broders Attachement for ham har bevæget begge til dette Skrit.

Jeg bygger aldeles paa Deres Klogskab og er Deres
altiid hengivne
Frederik.

Kiøbenhavn den 28. April
1810

Hermed turde det være fastslaaet. at det var politiske Grunde, der foranledigede Brødrene Bernstorffs Afgang. Endnu i 1888 maatte Aarsagen til deres opsigtvækkende Tilbagetræden henstilles som uvis (Dansk biografisk Lexikon 2. Bd. S. 154), idet Rists Oplysninger (Lebenserinnerungen, 2. Aufl., 1886, II. 74 flg.) kun sandsynliggjorde en Forbindelse mellem Afskedigelsen og den Reprimande, der imod Brødrenes Vilje var tildelt Rist for en for lidt franskivrig Optræden i Forholdet til de franske Toldmyndigheder i Hamburg. Sammenholdt med senere tilkomne Oplysninger (Rubin: 1807—14 S. 390—92 og Elise von Bernstorff I, 103—05) viser det her forelagte Brev formentlig utvetydig saavel en forudgaaende positiv politisk Dissens mellem Frederik VI og Brødrene, som Kongens lidet venlige Opfattelse af deres Handling.

Rosenkrantz modtog Kongens Brev i Paris, hvorhen han i Marts var rejst for at lykønske Napoleon til Giftermaalet med Marie Louise. Ved Kongens Brev findes Ministerens Svarkoncept. Skøndt han føler Alderens Tryk og mener at savne baade Ævner og Kræfter, modtager han som tro Undersaat sin Konges Kaldelse, dog med Forbehold af Tilladelse til, „naar Byrden bliver mig overlegen at træde tilbage". Som bekendt, ønskede Rosenkrantz i de følgende tunge Aar Gang efter Gang at gøre dette, men Kong Frederik fastholdt ham i hans Stilling indtil hans Død.

3.

Hertug Frederik III af Gottorp og Lauenburgrecesserne af 1625.

Af J. A. Fridericia.

Det ligger i Sagens Natur, at der ofte i Danmarks Riges Historie af de forskellige Forfattere vil blive fremført Paastande, som maa tages paa disses Ord af Læserne, idet Værkets Plan udelukker Kildehenvisninger. Af saadanne Paastande er der en enkelt, som jeg her kunde ønske at gøre Rede for.

I 4. Del S. 174 har jeg udtalt, at Hertug Frederik III af Gottorp til sit Samtykke til den bekendte lauenburgske Reces af 25. Marts 1625, der danner Indledningen til Kristian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen, havde knyttet flere indskrænkende Betingelser. Dette, som ikke tidligere har været kendt, støtter sig paa en Instruks for Hertugens Gesandt til Kongen, der findes i Rigsarkivet, Gott. Ark., Fasc. 43, og er udateret, men maa være affattet efter 25. Marts. Gesandten skal minde Kongen om, hvorledes Hertugen, da der „bei itzo furgewesenen Lauenburgischen Conventu“ blev plejet „vorbereitliche Communicationen“ om et nyt Defensionsværk i den nedersachsiske Kreds, først havde undskyldt sig for at deltage deri, men endelig givet sit Samtykke til at befuldmægtige sine Gesandter til paa den næste Kredsdag med andre Fyrster og Stænder at gøre en fuldstændig Beslutning. Dog er dette kun sket „mit gewissen Conditionen“, nemlig at denne Forfatning ikke skulde være ment eller bruges mod Kejseren eller det hellige Riges lydige Kurfyrster og Stænder, at hans Undersaatter ikke maatte besværes med Indkvartering, at hans Lande og Amter i Slesvig ikke skulde have noget dermed at skaffe, og at hans holstenske Undersaatter heller ikke maatte besværes for meget med Kontributioner. Da nu Kongen har bevilget dette og særlig, at Hertugens Undersaatter ikke maa besværes utilbørligt, og indrømmet, at en af Hertugens Folk maa følge hans Hoflejr til Segeberg og ordne „die Moderation“, saa afsendes nu Gesandten for at fremstille Landets Nødstilstand og

bede om Nedsættelse i den holstenske Kontribution og om en skriftlig Erklæring af Kongen om, at Holsten maa være fri for Indkvartering og Slesvig helt fri for Byrder. Eventuelt maa Gesandten gaa højere op i Bidraget fra Holsten og som sidste Indrømmelse tilbyde Forhandling om Bidrag fra Ridderskab og Stæder i Slesvig, men ikke fra Hertugens Amter, der for en stor Del har været oversvømmede fra ifjor. Kan han slet ikke opnaa en Erklæring, skal han true med, at Hertugen vil fratræde Defensionsværket.

Om Gesandtens Forhandlinger med Kongen vides intet direkte, men de synes at have haft i alt Fald visse Resultater. Man var i Lauenburg bleven enig om Recessen af 25. Marts, og Hertugen havde i Tillid til Kongens Løfter tiltraadt den. Men, som tidligere bekendt, bærer en adskilligt forandret Reces Datum 26. Marts[1]). I Virkeligheden er den ikke underskrevet denne Dag og slet ikke paa Fyrstemødet. 6. April sender Kongen den til den gottorpske Raad Ægidius v. d. Lancken til at forelægges for Hertugen til Underskrift, og først 9. April sender Hertugen den videre til Hertug Johan Albrecht af Meklenburg. Det maa nu formodes, at den antedaterede Reces er Frugten af Forhandlingerne med Hertugens Afsending, vel v. d. Lancken. Til den findes nemlig et gottorpsk Udkast (ligesom de andre Aktstykker i Rigsarkivet, den ovennævnte Pakke), og i dette hedder det, at de nedersachsiske Fyrster er enedes om Bevillinger til en militær Forfatning, dog kun paa Betingelse af, at den skal være efter Rigs- og Kredsordninger og til tilladt Defension og Opretholdelsen af Freden, „men ikke til Offension eller Fornærmelse af den kejs. Majestæt, Riget, Kurfyrsterne og Stænderne, de være evangeliske eller katolske“. Nu indeholder Recessen af 26. Marts vel den første Passus heraf, men ikke den her i Citationstegn anførte. Saa vidt har Kongen ikke villet gaa, men til Gengæld siger Recessen, at der skal udstedes 3 Eksemplarer af den og det ene

[1]) Recessen af 25. Marts er trykt hos Slange S. 541 ff., den af 26. Marts i: Warhaffter Abdruck Kgl. May. zu Dennemarcken Schreiben etc. 1627. Jvfr. Opel, Der niedersächsich-dänische Krieg II. 126 f.

sendes til Kejseren; Udkastet omtalte kun 2 og intet til Kejseren. Herved og saa ved hele Recessens spagfærdige Form og maaske tilmed ved Indrømmelser med Hensyn til Hertugdømmerne har Kongen vel beroliget Hertugen. Men hele denne Episode godtgør klart, hvor liden virkelig Støtte Kongen kunde vente hos Gottorp, og er et Bidrag til Belysning af den hidtil kun lidet kendte Fyrstedag i Lauenburg.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Under 19. Okt. 1897 er Arkivar i Rigsarkivet Dr. C. F. Bricka udnævnt til Rigsarkivar, og under 1. Novbr. er Arkivsekretær A. Thiset og Assistent, cand. mag. L. Laursen udnævnte henholdsvis til Arkivar og til Arkivsekretær i Rigsarkivet.

Det store Tab, som dansk historisk Videnskab har lidt ved Rigsarkivar Adolf Ditlev Jørgensens Død 5. Okt., er erkendt af alle, og her skal kun gives en kort Omtale af hans Virksomhed. Idet vi henviser til Prof. H. Olriks Levnedsskildring af ham i Brickas Dansk biografisk Lexikon 9. Bd., skal som Hovedpunkter i hans ydre Liv, foruden hans Fødsel 11. Juni 1840 i Graasten i Sønderjylland, kun nævnes hans Udnævnelse 22. Decbr. 1882 til Gehejmearkivar og Arkivar ved det samlede Arkivvæsen fra 1. Jan. 1883, hvilken Stilling forandredes til Rigsarkivarembedet efter Lov af 30. Marts 1889. Hans Hovedfortjenester som Rigsarkivar beror for det første paa Omordningen af Hovedarkivernes Aktstykker med det Formaal, saa vidt gørligt, at vende tilbage til de oprindelige, til Institutionerne knyttede Helheder, saaledes at de i Tidernes Løb opstaaede tilfældige Samlinger skulde opløses og de enkelte Sager indordnes under de Rammer, de fra først af havde tilhørt, dernæst paa Udgivelsen af Registranter og Oversigter over Centraladministrationens Ordning i de forskellige Tidsaldre, i Forening med andre Lettelser for Forskerne, og ende-

lig paa Oprettelsen af de 3 Provinsarkiver, der skulde danne et nyt Grundlag for det historiske Studium ved at optage i sig de hidtil ofte vanrøgtede Arkivalier fra den stedlige Forvaltning. Med Hensyn til hans Forfattervirksomhed skal her ogsaa kun drages enkelte Linier. Der kan i den vistnok skelnes mellem forskellige Perioder. I den første (fra 1868 til o. 1880) viede han sin Ungdoms Kraft dels til den ældre Middelalders Historie (Hovedværker: *Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen* og *Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling*), dels til Sønderjyllands Historie (i disse Aar forberedte han sin store, desværre ufuldførte Skildring af denne Landsdels Tilskikkelser); i de nærmest følgende Aar (1881—83) udkom hans folkelige Oversigt over hele Danmarks Historie (*40 Fortællinger af Fædrelandets Historie*), i hvilken endnu Sønderjylland spiller en overvejende Rolle, medens samtidigt Biografien begyndte at blive hans Yndlingsform (*Georg Zoega*). Derpaa kom den Tid (1883—o. 1890), hvor hans Stilling som Arkivvæsenets Styrer lagde stærkt Beslag paa hans Arbejde, og hvor han kun tillod sig mere begrænsede litteraære Opgaver, dels særlig arkivalske (*Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie*), dels biografiske (*Niels Stensen*, *H. A. Brorson*, *Johannes Ewald*), dels statsretligt-historiske (*Kongeloven*). Fra c. 1890 samlede han sig atter om store Foretagender, overvejende hentede fra vor nyere Historie (*Peder Schumacher Griffenfeld* og *Danmarks Riges Historie 6. Bd., 1814—63*). Men trods de vekslende Emner, der spænder over vort Fædrelands historiske Liv gennem alle Tider, præges hele hans Forfattervirksomhed af fælles Træk: den sjeldne Fordybelse i Kilderne og i de handlende Personligheder og Forstaaelse af begges Ejendommeligheder, de nye og selvstændige Synspunkter, den store Kærlighed til Fædrelandet og den liv- og fantasifulde Fremstillingsevne, og disse stærke Sider overskygger Svaghederne ved flere af hans Arbejder: den bestemte Hævden af ikke altid lige godt begrundede Hypoteser og det enkelte Synspunkts Fremhersken paa Bekostning af dermed stridende Forhold. Alt i alt har han været en af de betydeligste Forfatterpersonligheder paa den historiske Videnskabs Omraade,

som vort Land kan opvise. Hvad hans litterære Efterladenskaber angaar, kan for Tiden kun oplyses, at der iblandt dem findes den færdigtskrevne Udarbejdelse af hans *2den Bog af Danmarks Riges Historie 6. Bd.* (1838—52) og en *Gendrivelse af Max Müllers* slesvigholstenske Paastande i dennes Anmeldelse af Jansen-Samwers Schleswig-Holsteins Befreiung (i The nineteenth Century 1897, i hvilket Tidsskrift ogsaa J.'s Artikel vil blive optagen).

Til Direktør for det kejserlige østrigske Hus- og Statsarkiv i Wien er efter Arneths Død udnævnt den hidtidige Vicedirektør Dr. Gustav Winter.

Wilhelm Heinrich v. Riehl, Professor i Kulturhistorie og Statistik samt Direktør for det bayerske Nationalmuseum i München, er død 16. Novbr., 74 Aar gl. Hans Skrifter om tysk Kulturhistorie, af hvilke særlig skal nævnes *Naturgeschichte des Volkes,* sammensat af fire Afdelinger: *Die bürgerliche Gesellschaft*, *Land und Leute*, *Familie* og *Wanderbuch*, havde tiltrukket sig megen Opmærksomhed. Fra 1871—80 redigerede han 5. Række af den af Raumer grundlagte *Historisches Taschenbuch.*

Wilhelm Wattenbach, Professor ved Universitetet i Berlin, er død 20. Septbr., 78 Aar gl. Født i Holsten blev W. tidligt knyttet som Medarbejder til *Monumenta Germaniæ historica* og under sin senere Universitetsvirksomhed, fra 1862 i Heidelberg og fra 1872 i Berlin, syslede han især med Historiens Hjælpevidenskaber. Frugten af hans Undervisning er hans nyttige Anvisninger til Studiet af græsk og latinsk Skrift og hans grundige Oversigt over Middelalderens Skriftvæsen, hvis sidste Udgave omtaltes i dette Tidsskrifts forrige Hefte. Hans Hovedværk er dog: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13. Jahrh.*, der baade straks ved sin Udkomst (1858) og senere i de gennemarbejdede Udgaver (6., 1893—94) fortræffeligt har løst den Opgave at give en Oversigt over dette Aarhundredes overordentligt store Arbejde paa Forstaaelse af Kilderne til Tysklands Middelaldershistorie. Uden at være nogen betydelig Personlighed var W.

en flittig og samvittighedsfuld Arbejder i Historiegranskningens Tjeneste.

Franz Xaver v. Wegele, Professor i Würzburg, er død 16. Okt., 74 Aar gl. Af hans Værker skal nævnes: *Dante's Leben und Werke* (Jena, 1852) og især: *Geschichte der deutschen Historiographie* (fra Humanismen til Ranke) (München u. Leipzig, 1885). Han var Medredaktør af Allgemeine Deutsche Biographie og tog ivrig Del i den bayerske historiske Kommissions Arbejder.

Paa G. E. C. Gads Forlag er begyndt at udkomme et nyt illustreret Maanedsskrift *Nord og Syd*, der udfylder vor Litteraturs forhaandenværende Mangel paa et populært Tidsskrift, der ogsaa har Historie inden for sin nærmeste Opgave. Af de hidtil fremkomne Artikler skal nævnes Pastor Vilh. Bangs om Frederik II's Broder *Hertug Magnus*, der, som bekendt, førte et meget eventyrligt Liv, Oberstløjtnant Axel Larsens Forsvar for Tordenskjolds Modstander ved Marstrand, Oberst *Danckwardt*, samt Cand. mag. P. Munchs velskrevne Karakteristik af den franske Historiker *Fustel de Coulanges*.

Professor J. L. Ussing, der allerede i sine interessante Rejseskildringer fra 1883 (Fra Hellas og Lilleasien) har beskæftiget sig med Pergamon (eller, som han nu med den formentligt ældre Navneform foretrækker at kalde det: Pergamos), og hvis Arbejdslyst Aarene ikke har svækket, har nu, da de tyske Udgravninger er afsluttede, følt sig opfordret til at tage Opgaven op paany i fyldigere Form. Hans Resultater foreligger i Skriftet: *Pergamos, dens Historie og Monumenter* (Kbh., 1897), der er dediceret Kjøbenhavns Universitet „efter 50 Aars Forelæsningsvirksomhed". Bogens første Afsnit giver en Fremstilling af Pergamons Historie lige ned til Udgravningen med Benyttelse af de Oplysninger, den fornyligt offenliggjorte samlede Bearbejdelse af Indskriftfundene har bragt; Resten af den optages af en livlig og fyldig Skildring af de fundne Bygninger og Sculpturer og af den pergamenske Billedhugger-

skoles Ejendommelighed og de Værker udenfor Pergamon selv, der kan henføres til den. Forf. sætter denne Efterblomstring af græsk Kunst højere, end man ellers er tilbøjelig til. Fremstillingen er af en vindende Varme og meget let læselig. Men skønt den vel nærmest henvender sig til dannede Lægfolk, indeholder den ogsaa Ting, som Forskningen vil have at tage Hensyn til, saaledes Indsigelsen mod den Mur og Søjlegang, hvormed det store Alter efter den tyske Restauration skal have været omgivet, og Berigtigelsen af Fortolkningen af en Indskrift i Anm. 12. Den særdeles smukt udstyrede Bog er forsynet med gode Illustrationer og Kort, deriblandt en Mønt fra vor Medaillesamling (S. 113) og en af Prof. Fenger udkastet Plan af det store Alter (S. 111).

J. L. H.

Trondhjems 900 Aars Jubilæum i dette Aar har givet Anledning til to større Festskrifter. Det ene er udgivet af det norske Videnskabernes Selskab (Trondhjem) og indeholder foruden mindre Afhandlinger to mere omfattende, af Prof. Ludvig Daae (*En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros*) og af Prof. Yngvar Nielsen (*Kampen om Trondhjem 1657—60*). Det andet: *Trondhjem i Fortid og Nutid 997—1897. Med Bidrag af norske og danske Historikere*, er udgivet af H. G. Heggtveit (Horten); størst videnskabelig Interesse knytter sig her til Prof. Ebbe Hertzbergs Afhandling om *Trondhjems politiske og statsretslige Forhold i Sagatiden*.

Det af *Kristiania Universitet* udgivne *Festskrift til Kong Oskar II ved Regeringsjubilæet 18. Septbr. 1897* (Krania) indeholder bl. a. en Frugt af Prof. Gustav Storms Studier i Vatikanerarkivet, idet han har udgivet: *Afgifter fra den norske Kirkeprovins til det apostoliske Kammer og Kardinalkollegiet 1311—1523 efter Optegnelser i de pavelige Arkiver*, samt en meget indgaaende retshistorisk Undersøgelse af Prof. T. H. Aschehoug om *de norske Kommuners Retsforfatning før 1837*.

I det efter Beslutning af Stockholms Stadsfuldmægtige af E. W. Dahlgren udgivne store Værk: *Stockholm. Sveriges Hufvudstad skildrad med Anledning af Allmänna Konst- och Industriutställningen 1897* (Stockholm) har Karl Hildebrand skildret Byens Historie og derved givet den første større, paa selvstændige Studier grundede Fremstilling af denne; iblandt de mange smukke Illustrationer fortjener særlig at mærkes talrige historiske Kort.

Paa Kirkehistoriens Omraade forestaar vigtige Kildepublikationer. Det preussiske Videnskabernes Akademi har nedsat en „Kirchenväter-Kommission", der vil udgive *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte.* Værket er beregnet paa omtrent 50 Bind, i hvilke ikke alene Kirkefædrene, men ogsaa alle andre græske Kilder til den ældre Kristendoms Historie (f. Eks. Martyrakterne) skal optages; 1. Bd., omfattende Hippolyts Værker, er allerede udkommet (Berlin, 1897). Endvidere har den tyske Verein für Reformationsgeschichte besluttet en Udgave af dem af Melanchthons Værker, som ikke er optagne i Corpus Reformatorum, og som for største Delen slet ikke er trykte.

Videnskabernes Selskab i Göttingen har besluttet en *kritisk Udgave af Paveakterne indtil Innocens III.* Efter Planen skal dog kun optages de Udfærdigelser af det romerske Kancelli, som paa en eller anden Maade var bestemte til at gribe ind i de retlige Forhold, saaledes kun Pavedømmets Akter som regerende Magt, ikke som belærende i Trossager. Men trods denne Indskrænkning antages de til Udgivelse bestemte Aktstykker at ville beløbe sig til omtrent 20000. Ledelsen af Udgivelsen er lagt i Hænderne paa den, der har givet Ideen dertil, Professor P. Kehr.

Ved sit Værk: *Domesday Book and Beyond, three essays in the early history of England* (Cambridge, 1897) har Professor Maitland i Cambridge leveret et særdeles vigtigt, til

Dels mod Seebohms Undersøgelser rettet Bidrag til Forstaaelsen af de ældre engelske Rets- og Samfundsforhold paa Land og i By.

I et særdeles lærerigt Skrift af G. Fagniez: *L'Économie sociale de la France sous Henri IV 1589—1610* (Paris, 1897) har Forf. givet en Fremstilling af Frankrigs materielle Kaar (Landboforhold, Industri og Handel) ved Borgerkrigenes Slutning og af den Fremgang i disse, som skyldtes Henrik IV, hans Raadgivere og selve Folket under den nævnte Konges Regering. I sit Slutningsafsnit giver han tillige en højst værdifuld Karakteristik af Kongen.

Det nysudkomne 2det Bind af S. R. Gardiners: *History of the Commonwealth and Protectorate* (London, 1897) omfatter Aarene 1651—54, altsaa den Periode, i hvilken falder Irlands Undertvingelse, Navigationsakten, Protektoratets Oprettelse og Englands Krig med Nederlandene. Værkets Betydning ligger, foruden i dets talrige nye Oplysninger, dels i den nøje, kritiske Fastslaaen af mange hidtil omtvistede Enkeltheder, dels i den deraf uddragne, upartiske og selvstændige Værdsættelse af Hovedtildragelserne og Hovedpersonlighederne. Med særlig Interesse læser man Bemærkningerne om Protektoratets Forfatning, i hvilken Forf. ser en Reaktion mod Puritanismen og en Tilbagevenden til det monarkiske System, hvorved Trangen til at genoprette dette fuldstændigt blev fremskyndet. Med Hensyn til Cromwells Personlighed betoner han de Modsætninger, den rummede; i Reglen vaklende var han i kritiske Øjeblikke Manden for de mest energiske Beslutninger, medens hans i Grunden ideelle, universelle Natur kom til væsentligt at sætte sig Udviklingen af Englands materielle Velfærd som Opgave.

Den amerikanske Flaadekaptajn A. T. Mahan har udgivet en stor Biografi af Nelson (*The life of Nelson, the embodiment of the sea power of Great Britain* Vol. 1—2, London, 1897). Skildringen af Slaget 2. April 1801 danner et betydeligt Afsnit af Bogen og former sig til en anekdotrig Apologi for Forf.'s Helt, særlig overfor Parker og med Hensyn til Brevet til Kronprins Frederik.

Et *Grimm-Gesellschaft* har dannet sig i Kassel for at udgive Brødrene Grimms Papirer og Breve.

Erich Marcks, Professor i Leipzig, tidligere især bekendt ved et, dog endnu ikke fuldført Værk om Coligny, har udgivet: *Kaiser Wilhelm I* (Leipzig, 1897). I dette, i mange Henseender talentfulde Skrift har Forf. taget sin Opgave rent biografisk allerede som Følge af, at det er en udvidet Bearbejdelse af hans Artikel om Kejseren i *Allgemeine Deutsche Biographie*. Han har ikke villet fremstille Tysklands Historie i Vilhelms Tid, men derimod skildre dennes Liv, hans Stilling til de store Spørgsmaal og Idebevægelser og navnlig Forholdet til hans ledende Raadgivere; særlig Interesse har her Udredningen af Modsætningen mellem ham og Bismarck, som han søger baade i Anskuelser og i Temperament, men som dog ikke hindrede deres Samarbejde. Han ser hovedsagelig Kejseren under Synspunkt af Gammelpreusseren, der egentlig kun ugerne føjede Kejsernavnet til sin gamle Titel, men som i afgørende Øjeblikke vidste at underordne sine Anskuelser under andres. En vidt dreven Begejstring for den gamle Fyrste forenes med et diskret Syn paa hans Begrænsning. Den dansk-tyske Strid er skildret fra et rent tysk Standpunkt, men Interesse har dog ogsaa her hvad der fremhæves om Modsætningen mellem Vilhelms og Bismarcks Tankegang.

Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfølgervalg 1810.

Af

Aage Friis.

I.

Det engelske Overfald i August 1807 indledede den Syvaarskrig, hvis Resultat blev den dansk-norske Stats finansielle Ruin og Dobbeltrigets Opløsning. Den hele europæiske Situation, der kastede Danmark-Norge ind i Krisen, og dennes Udfald blev i væsentlig Grad bestemt af den overmægtige Stormagtspolitik. Men alligevel var Krigen med England ikke det endelig afgørende; dette blev Udviklingen af de særlig nordiske Forhold. Kampen med Storbritanniens Flaader ødelagde vel Danmark finansielt, men den derved skabte Nedgang vilde dog kun have været at regne for midlertidig og afhjælpelig, naar der kom Fred. Ulægelig haardt blev Danmark derimod ramt, da Sveriges Politik blev vor diametralt modsat, da den planlagde og sejerrig gennemførte Norges Erobring.

Dannmarks Forhold til Sverige i Syvaarsperioden er derfor af ulige større Interesse end Forholdet til England. Dette glider i alt væsentligt jævnt og lige frem

ad den Vej, der blev banet i Efteraaret 1807. Anderledes stod Danmark og Sverige overfor hinanden. Lige fra første Færd af aabner der sig forskellige Veje for dette Forholds Udvikling; længe svinger det frem og tilbage, og selv efter at den væsentlige Fremgangslinje er bestemt, er Afgørelsen langfra sikker; her er større Jævnbyrdighed, de personlige Værdier har Betydning som Indsats i Kampen, her findes dog det dramatiske Liv, der bryder de uophørlige Nederlags dræbende Ensformighed.

Længe havde de nordiske Rigers Politik bevæget sig mellem Yderpunkter. Undertiden havde man i Fællesskab syntes at gaa frem mod den nøjest mulige Sammenslutning, men næppe havde en saadan været ved at skabes, før Interesserne skiltes. Da vendte Svenskerne sig til alskens aggressive Planer mod Danmark, i hvilke Tanken om Norges Erhværvelse i Reglen var det reelle Indhold; omvendt nødtes Danmark til en aarvaagen og fjendsk Defensiv. Saaledes blev Forholdet ogsaa efter Krisen i 1807; endnu en Stund ansloges begge Strænge, saa kom det Tidspunkt, da det ene Ledemotiv forstummer, og Kampen om Norge begynder.

Vendepunktet i Nordens Politik er Sommeren 1810; og den Dag, da Bernadotte, Prins af Pontecorvo, valgtes til Sveriges Kronprins, medens Frederik VIs Kandidatur afvistes, er Udgangspunktet for den definitive Skilsmisse mellem de to Staters Politik. Det kan erkendes, at det svenske Standpunkt, der den Gang indtoges positivt imod Danmark, valgtes bevidst og klart. Just derfor — og især fordi store Begivenheders første Oprindelse altid drager — vil jeg i det følgende genoptage til Undersøgelse de Begivenheder fra Sommeren 1810, der be-

lyser, hvorledes den politiske Situation i Norden paa det Tidspunkt kunde blive Indledningen til Kampen mellem de nordiske Folk.

Aaret 1809 havde været højst betydningsfuldt. Siden Februar det foregaaende Aar havde der været Krig mellem Danmark-Norge og Sverige. Nødtvungen og næsten udelukkende paa Grund af Gustaf IV Adolfs vanvittige Politik var Krigserklæringen bleven udstedt fra dansk Side, men i hele Aaret 1808 havde Kampen været uden Interesse. Ved Begyndelsen af 1809 stod imidlertid dansk-norske Hære parate til at gøre Indfald i Sverige, og i Marts Maaned kom et Tidspunkt, hvor store Muligheder aabnede sig for Danmarks Konge.

I det Øjeblik, da Gustaf IV Adolf fængsledes, var der projekteret og indtil alle Enkeltheder forberedt en Landgang i Skaane fra Sælland, medens fra norsk Side en Hær under Christian August skulde foretage en Diversion ned mod Sundprovinserne. Formaalet var fra dansk Side ikke ringe, det var Erobringsplaner ikke mindre omfangsrige end de, den svenske Konge havde næret baade i 1807 og i 1808, da han haabede paa engelsk Hjælp til Norges eller Sællands Erobring. Frederik VIs Øjne var nu fæstede paa det gamle Østdanmark. Til Erstatning for Tabene paa andre Kanter vilde han paany sikre sig Sundets Bredder og landvejs Forbindelse med Norge. Sverige skulde stænges ude fra Kattegat, og til denne store Omvæltning i Nordens Forhold haabede Kong Frederik næsten paa sine mægtige Allieredes, Frankrigs og Ruslands, Samtykke. Men endnu videre Planer laa bag ved, nærede af den Formodning, man havde om, at Gustaf IVs Kongedage vistnok var talte. Det forhandledes i danske Regerings-

kredse, ja, udtaltes i Proklamationer, der oversendtes til Sverige pr. Luftballon fra Kronborgs Volde: mellem Danske og Svenske føres der ikke Krig; de to Nationer er Brødre; Kampen føres alene mod Sveriges Konge, og Maalet er Nordens Fred, der ikkun sikres ved at sætte ogsaa Sveriges Krone paa „Nordens Frederiks“ Hoved.

Planerne var ikke saa fantastiske endda; i Februar 1809 stod Sverige sin Opløsning nær, da Adlersparres Revolution reddede Landet. Saa var det, at Tanken om en nordisk Union kom frem — Enhedstoner var ved at klinge gennem Disharmonierne — men hastig døde den hen, og de følgende Maaneder blev Vidne til et kolossalt Nederlag for Frederik VIs Politik.

Som Isen smeltede bort, svandt Planerne om en Overgang over Sundet. Dernæst forspildte Frederik VI personlig alle Chancer for sit Valg til svensk Konge eller Tronfølger, og endelig magtede han hverken Forholdet til Christian August i Norge eller til sin meget vanskelige Allierede i Øst. Intetsomhelst bragtes der ud af alle de Muligheder, Revolutionen havde frembudt. Man maatte være ubillig for ikke at indrømme, at de Forhold, der havde udviklet sig i Norge, hvor Wedel Jarlsberg tumlede Christian August og faktisk var inde paa en halvforræderisk anti-dansk Politik, var yderst filtrede og skabte Frederik VI en højst vanskelig Stilling overfor Rusland. Men paa den anden Side maa det siges, at en politisk Aktion vanskelig kunde gribes uheldigere an eller føres slettere til Ende end den, som Frederik VI i 1809 var Mester for. Hans Politik var hverken klar og konsekvent eller kraftig. Han kunde i Marts 1809 have valgt en fredelig forsonende Politik med

det Formaal at skaffe sig den svenske Krone. Men da maatte han øjeblikkelig have klargjort sig Vilkaarene, have overvundet sig til et resolut og tillidsindgydende Tilsagn om Opretholdelse af den svenske Konstitution og have sat alle Sejl til for at vinde Svenskerne for sig personlig. Da havde Grev Wedel været hans Mand, og Christian August havde lagt sin Indflydelse i Sverige i Vægtskaalen for sin Konge. Overfor Svenskernes Tale om manglende personlige Kvalifikationer vilde den Fred, han bragte, have vejet godt til, og en Forening med de to andre Riger vilde have forekommet svenske Mænd en god Støtte i det Øjeblik, da Zarens Haand holdt fast om Finland, og hans Hære var paa svensk Grund.

Men selv om denne Politik utvivlsomt havde været ikke blot den mest tiltalende, men ogsaa den klogeste, saa havde der dog været god Mening i at følge Erobringspolitiken videre. Hvis Frederik VI ikke uden skellig Grund paa Halvvejen havde opgivet den „intenderede Overgang til Skaane“ og ikke hjælpeløst havde fundet sig i, at Christian August Foraaret igennem omgik hans Ordre til Fremmarch, saa vilde der dog være kommen noget ud af den hele Kampagne. Hvis der i Stedet for unyttige Uhøfligheder var bleven svaret de svenske Afsendinge, der i Marts mødte i København for at sondere Frederik VIs Stemning overfor et eventuelt Valg, at man kunde tales ved, naar dansk-norske Hære stod paa svensk Grund, og hvis de paatænkte Indfald, som planlagt, var sket med Humanitet og Skaansomhed, da havde der endda været store Chancer for, at Tronfølgen var tilfaldet Frederik VI.

Men Kraft eller Klarhed, Forsynlighed og Omsigt

var just det, der ikke fandtes Spor af i disse Maaneders danske Politik. Saa valgte Svenskerne deres Hjælper Christian August, og Rusland brød alle Løfter og Aftaler, hvad næppe var sket, om Frederik VI havde opfyldt sin Pligt som Allieret og i rette Tid havde foretaget Indmarchen i Sverige og havde siddet inde med en god Del svensk Land, naar Freden skulde sluttes.

Tanken om at benytte Øjeblikket til at skabe en nordisk Union havde fanget Interessen stærkt i København, men Muligheden for Virkeliggørelse varede for kort til, at Ønskerne kunde give sig positivt Udtryk, saa meget mere som Frederik VIs Holdning hele Tiden var uklar og i alt Fald tilsyneladende mere imod end for. Det er imidlertid sikkert, at der indenfor Regeringskredsene var Begejstring for Planen; Schimmelmann var saaledes i Færd med at faa udsendt et opildnende Flyveskrift, noget han imidlertid maatte lade bero for den Gang.

Svenskerne fik ikke i 1809 for Alvor Lejlighed til at tage Stilling til Spørgsmaalet om en nordisk Union. Christian Augusts Kandidatur laa saa nær og blev skudt saa hastig og resolut i Forgrunden, at den hurtig fangede alle Sind. Paa Valgrigsdagen rejstes intet Forslag om Frederik VI, enstemmig valgte Stænderne Christian August til Tronfølger. Men medens Tanken om den danske Konges Valg var bleven vakt hos Svenskerne under Trykket af Øjeblikkets Farer og Haabet om at besværge disse ved aldeles at forsone den ene Fjende og sikre fremtidig Enhed i Nordens Politik, saa paavirkede Sommerens Begivenheder de svenske Statsmænd i en for fremtidige Unionsplaner højst uheldig Retning.

Ikke blot havde Frederik VIs Holdning efter Marts-

revolutionen sat ondt Blod i Sverige, men det var ikke forbleven ukendt for det Adlersparreske frisindede Parti, hvor krampagtig den danske Konge havde klamret sig til sin Enevælde under Overvejelserne om, hvorvidt han skulde modtage Tronfølgen i det konstitutionelle Sverige. Der var herved skabt en vis Opinion, der i det stille voksede sig stærk og drog Næring af alt, hvad ufordelagtige Rygter kunde berette om den danske Konges Person og Regimente.

Vigtigere var det dog, at netop Christian Augusts Valg gav de svenske Planer paa Norge stærk Vækst, og at der i svenske Regeringskredse vaktes Forhaabninger om, at Danmarks Sikkerhed mod slige Planer i dets Stormagtsalliancer ikke var særlig paalidelig.

Hvad det første angaar, da bærer Grev Wedel Jarlsberg Hovedansvaret. Hans Forbindelser med Adlersparres Kreds havde saa at sige gjort Christian August til Sveriges Tronfølger. Han stod som den eneste positive Repræsentant for den i disse Aar vaagnende norske Selvstændighedsbevægelse, og alle hans Forhandlinger med svenske Mænd sigtede til at løsrive Norge fra Danmark og tilvejebringe en svensk-norsk Union.

Den norske Selvstændighedsbevægelses Betydning er meget omtvistelig, men i denne Sammenhæng ligegyldig; det afgørende er her, at den anti-danske Politik, hvorpaa Grev Wedel i 1809 slog ind, gav de svenske Planer paa Norge Fart og et nyt Grundlag i den Tro, han skabte, paa at der muligvis i selve det norske Folk var Jordbund for dem. Hans Haab om at tilvejebringe en svensk-norsk Union ved Christian Augusts Valg slog fejl, men dermed opgaves Planen ikke. Han gjorde sit til, at hans svenske Venner ikke lagde den til Side, For-

bindelsen imellem dem brast ikke i den følgende Tid. Til denne Paavirkning kom først Frygten for, siden Visheden om Finlands Tab; Resultatet blev, at hvad der før havde været en halvtæventyrlig Grille hos en fantasifuld eller sindssyg svensk Konge, det blev nu en hverdags Overvejelsesgenstand for Flertallet af Sveriges mest indflydelsesrige Politikere.

Men endnu fra en anden Side sattes Tanken om Norges Løsrivelse fra Danmark i Svingning.

Revolutionen i Sverige og Finlands Besiddelse havde forandret Ruslands politiske Synspunkter, og ligesaalidt som Frederik VI mægtede at fastholde sin Allierede, ligesaa vel forstod Svenskerne at benytte Situationen. De uddybede efter Ævne Kløften mellem Danmarks og Ruslands Interesser og havde Held med sig. Allerede i September 1809 var de danske Krav paa Dele af Sydsverige skrinlagte, ja, saa stærk var i København Mistilliden til Sveriges Planer og Ruslands Paalidelighed, at det danske Diplomati arbejdede paa i Frederikshamn Traktaten at faa indsat en Bestemmelse, hvorved Rusland garanterede Danmark Besiddelsen af Norge. Men end ikke dette vilde Rusland paa dette Tidspunkt indrømme, ja, russiske Diplomater opfattede endogsaa deres Regerings Stemning saaledes, at de ikke utvetydig pegede paa Norge og lod de svenske Underhandlere forstaa, at dér var den Erstatning, som maaske kunde gøre Sverige til en tilfreds og allieret Nabo af Zarriget og lade det glemme Finlands Tab.

Saaledes var den Stræng spændt, hvorpaa der fra nu af stadig skulde spilles af svenske Statsmænd, og Aaret 1809 saa baade Planen om en nordisk Union dukke op og Tanken om Norges Løsrivelse fra Danmark

stille sig frem deroverfor. Men endnu var det kun blevet til Antydninger og Tilløb, og hverken Svenskerne eller Kong Frederik VI havde taget klart Standpunkt til de to vidtforskellige Veje, ad hvilke Nordens Fremtidspolitik kunde ledes.

Det halve Aar, i hvilket Christian August som Carl August var Sveriges Tronfølger, blev en underlig taaget Tid, men ogsaa i denne kunde to politiske Muligheder spores virkende næsten parallelt.

Det er sikkert, at der hos det Parti i Sverige, der havde fremmet Prinsens Kandidatur, herskede en stærk Skuffelse over, at han ikke bragte Norge med sig; Skuffelsen fik vel ikke Raaderum under den store Glæde, som hans Ankomst vakte, og det var kun Armfelt[1]), der ironiserede over, at „Norge icke följer med den skatt, som vi hemta derifrån“. Men Planerne om Norge faldt dog ingenlunde derfor bort; gennem positive Udtalelser kan de spores hele Vinteren igennem. Særlig ses dette under Forhandlingerne med Frankrig.

Lige fra det Øjeblik af, da den svenske Regering i Sommermaanederne var begyndt at indlede Fredsunderhandlinger med Napoleon, havde den sonderet hans Stemning overfor Muligheden af Norges Forening med Sverige. Her havde man dog ikke fundet god Jordbund for Tanken. Just i de samme Dage, da Russerne ganske svigtede Frederik VIs Interesser, tog Napoleon Standpunkt til de svenske Diplomaters Insinuationer. „Jeg nærer den største Interesse for Danmark“, skrev han til sin Udenrigsminister, „jeg antager det ikke for stemmende hverken med Kejser Alexanders eller med min

[1]) Tegnér: Armfelt III, 238.

Værdighed, at Danmark taber noget ved den Forbindelse, som det underholder med os, og Tanken om at lade det miste Norge forekommer mig som en Roman". Svenskerne lod sig dog ikke afskrække; i de Instruktioner, som udstedtes for de Underhandlere, der endelig afsluttede Fredstraktaten mellem Sverige og Frankrig i Januar 1810, toges der Hensyn til Muligheden af Norges Forening med Sverige, og endnu den 23. Marts gav Hofkansleren, Greven af Wetterstedt, Gesandten i Paris, Baron Lagerbielke, udtrykkelig Ordre om ikke at tabe Norge af Sigte. Napoleons Standpunkt var dog Vinteren igennem uforandret det samme som i September.

Modsat var Tanken om en nordisk Union knyttet til Carl August. Under hans Vaklen frem og tilbage i Norge i 1809 havde de tre Rigers Forening under Frederik VI ikke blot været hans første Tanke, men var ogsaa vedblevet at staa for ham som det ideelle Maal. Under Grev Wedels Paavirkning og tilskyndet ved Frederik VIs ukloge Holdning havde han foreløbig opgivet Planen og havde arbejdet for sig selv, men da han ved Udgangen af Aaret forlod Norge, var Tanken endnu levende. I Breve til sin Broder Hertug Frederik Christian fremførte han sin Vilje til om muligt at arbejde for andres Interesser, og overfor Adlersparre udviklede han den 26. December i varme Ord, hvorledes Sverige kunde og burde blive Udgangspunktet for en nordisk Union, der burde skabes i Forbund med Frankrig og i Modsætning til Rusland.

Disse hans Betragtninger var man vidende om i København, og selv om man erfaringsmæssig kun kunde have ringe Tillid til Prinsens Ævne til at fastholde og udføre en saa stor Plan, saa nærede man ingen Tvivl

om Oprigtigheden af hans Følelser og tog med megen Takt Stilling dertil. Den 31. Januar 1810 kom den nye danske Gesandt Grev Magnus van Dernath til Stockholm. I sin Instrux var han gjort opmærksom paa, hvad Carl August havde tilkendegivet som sine virkelige Ønsker, og han fik Paabud om diskret og taktfuldt at holde sig nær til Prinsen og ved Lejlighed styrke ham i hans Forsæt.

Ogsaa gennem forskellige Projekter, knyttede til Tronfølgerens Person, dukkede Unionstanken frem. Saaledes foreslog Napoleon, der stadig beskæftigede sig med de nordiske Forhold og skarpt betonede Vigtigheden af et nært Forhold mellem de tre Riger, et Ægteskab mellem Carl August og Frederik VIs ældste Datter. Derved skulde en Forening af de nordiske Kroner tilvejebringes, og allieret med Storfyrstendømmet Warschau og Frankrig vilde Norden blive et stort Bolværk mod Rusland, hvis Forhold til Frankrig i Napoleons Tanker allerede nu stod i Uvishedens Tegn. Denne Giftermaalsplan vandt imidlertid hverken Bifald hos Prinsen eller hos Frederik VI; det var tydeligt, at et Giftermaal ikke stod for nogen af Parterne som Vejen til en Union.

Alt dette havde ikke ført ud over de løse Forslags og Spekulationers Grund, og hvad her er nævnt har kun Betydning, forsaavidt som det viser, at i Maj 1810 var Forholdet imellem de tre nordiske Riger og den hele fremtidige nordiske Politik i allerhøjeste Grad Genstand for baade de danske og svenske Statsmænds Interesse, og at alle Overvejelser svingede frem og tilbage mellem disse to modsatte Yderpunkter.

Da skabte Carl Augusts pludselige Død en helt ny

Situation, der førte til en gensidig Opgørelse af Status[1]).

II.

Den 31. Maj naaede Dødsbudskabet fra Quidinge Hede Stockholm[2]). Under almindelig Uro og Bestyrtelse, og medens allehaande uhyggelige Rygter om Tronfølgerens Dødsmaade allerede bragte Gæring i Stockholms Pøbel, samledes den følgende Dag, Fredagen den 1. Juni, det svenske Statsraad. Spørgsmaalet om Valget af en ny Tronfølger rejstes straks, men allerede forinden Raadsmødet var den gamle, stærkt rystede Carl XIII bleven overbevist om, hvilket Forslag han burde fremføre som sit. Adlersparre, Carl Augusts nære Ven og Grev Wedels Fortrolige, den Mand, der det foregaaende Aar stærkest havde følt sig opildnet af Tanken om Norges Forening med Sverige, havde øjeblikkelig været hos Kongen og nævnet sin Kandidat. Det var Hertug Frederik Christian af Augustenborg, Carl Augusts Broder, der faa Dage før, efter et Samvær i Ramløsa med den afdøde, havde forladt Sverige. Adlersparres Bevæggrunde til dette Forslag var flere; dels lod personlig Hengivenhed for den afdøde Tronfølger ham foretrække Slægtningen, dels ansaa han det for en Fordel, at Her-

---

[1]) Forchhammer: Christian August (Dansk Maanedskr. 1868.) Y. Nielsen: Wedel Jarlsberg I. Schinkel: Minnen. Bihang II. Medd. fra Krigsark. IV—V. Forssell: Gustaf af Wetterstedt (Sv. Akad. Handl. III 1888).

[2]) Schinkel: Minnen V, 182 flg. Engeströms Minnen II, 159 flg. Depecher fra v. Dernath 1. og 4. Juni (Udenrigsministeriets Arkiv). Depecher fra Desaugiers til Paris, 31. Maj og 2. Juni (Desaugiers Depecher kender jeg, hvor andet ikke er anført, fra Scaevolas Utl. diplomaters minnen från svenska hofvet, S. 484 flg.). de Geer: B. B. von Platen (Sv. Akad. Handl. I. 1886).

tugen havde to Sønner, der kunde sikre Tronfølgen mod nye Rystelser. Dernæst haabede han, at Slægtskabet med den meget afholdte Carl August vilde skabe en Folkestemning for det nye Valg og lade Kandidaturen blive gennemført let og sikkert, og endelig pegede han paa Hensynet til Norge. Men ligesaa overfladisk som Adlersparres Kendskab til Frederik Christians Person og Kvalifikationer var, ligesaa løs var imidlertid ogsaa denne hans sidste Antagelse, at, som han udtrykte sig, Hertugen vilde have en særegen Adgang til den norske Nations Hengivenhed. Men naar han til Bemærkningen om Norge i den Promemorie[1]), han vistnok om Morgenen den 1. Juni før Raadsmødet overleverede Kongen, tilføjede „jeg vover ej at udtale mig tydeligere“, da ser vi utvivlsomt Forbindelsen med de Wedelske Planer bevaret.

Carl XIII gik ind paa Adlersparres Forslag, og da denne ikke i Øjeblikket var Medlem af Statsraadet, fremførte Kongen selv Hertug Frederik Christians Kandidatur, og alle Stemmer samledes derom[2]). Det er iøvrigt ikke

---

[1]) Trykt i Handl. rör. Sveriges historia IX, flg.

[2]) Iflg. Schinkels Minnen V, 183 stemte Adlercreutz for Zar Alexanders Svoger Hertugen af Oldenburg, men de Geer (l. c. S. 93) skriver, støttet paa Statsraadsprotokollen, at alle — udtrykkelig ogsaa Adlercreutz — stemte for Kongens Forslag om Augustenborgeren. Adlercreutz's Votum senere, da man stod overfor Bernadottes Valg, viser intet herom; han udtalte den Gang kun, at han troede, at hverken Augustenborgerens eller Prinsen af Oldenburgs (Holsteins) Valg vilde udsætte Sverige for nogen Fare fra Frankrigs Side. Se Afskrift af Statsraadsprotokollen for Mødet 17. August 1810 vedføjet Engeströms Beretning om Tronfølgervalget 1810 i den Engeströmske Samling i det kgl. Bibliothek i Stockholm. Jeg benytter Lejligheden til at takke Hr. Overbibliothekar Dr. Greve C. Snoilsky og Hr. Bibliothekar Dr. Wieselgren for

i Enkeltheder kendt, gennem hvilke Betragtninger man saaledes sluttede sig til Kongens Forslag. Men det er rimeligt, at naar der til Anbefaling for Hertugen, foruden de nævnte Grunde, er fremført hans personlige Elskværdighed, Kundskabsrigdom og praktiske Erfaring i den civile Administration i Danmark, der allerede nu har ytret sig Betænkeligheder ved i disse farefulde Tider at faa en saa udpræget Ikke-Kriger til faktisk Regent.

Fredagen brugtes til Udfærdigelse af de tidt omtalte Breve, og den 2. Juni afgik til Augustenborg en Kurér, der, som Adlersparre straks havde foreslaaet, skulde bede Hertugen om at komme til Sverige under Paaskud af at ordne sin Broders Papirer og øvrige Efterladenskaber. Samme Dag afsendtes ogsaa efter Adlersparres og Engeströms Forslag et Brev til Kejser Napoleon. Følelsen af, at saa vigtig en Handling som det forestaaende Valg ubetinget maatte forelægges den mægtige Allierede, havde straks gjort sig gældende, saa meget mere som Stillingen til Kejseren i Øjeblikket netop var yderst spændt. Sverige havde ikke opfyldt Pariserfredens Bestemmelser med Hensyn til Afspærringen mod England med fuld Loyalitet, den engelske Gesandt befandt sig endnu i Stockholm, den svenske endnu i London, og just i disse Dage var der fra Paris undervejs Depescher fra Baron Lagerbielke, hvori denne meldte, hvor truende Ord Napoleon nylig havde brugt mod Sverige. Faa Dage efter stod den franske Chargé d'affaires i Stockholm Desaugiers for Engeström og satte den svenske

den Elskværdighed, hvormed de har hjulpet mig til Benyttelsen af dette og adskillige andre Aktstykker, der senere vil blive citerede.

Regering Kniven paa Struben: direkte Brud med England eller Krig med Frankrig.

Brevet til Napoleon viser tydelig, hvor uendelig stor Vægt man lagde paa Kejserens Mening. Carl XIII bad ham udtale sig, om hvem Sverige burde vælge, og med en klog Benyttelse af Napoleons Interesse for en Forbindelse mellem Danmark og Sverige fremførtes Forslag om Augustenborgerens Kandidatur under Henvisning til, at denne netop paa rette Maade vilde fremme et intimt Forhold mellem de nordiske Riger. Hvor stor Tilliden var til den i Øjeblikket herskende gode Forstaaelse med den danske Regering, fik en ejendommelig Illustration ved den Motivering, hvormed der afsendtes to Kurerer til Frankrig med hver sit Eksemplar af Brevet. Uden at anføre nogen som helst fornuftig Grund til sin Frygt, mente Statsraad Baron Adlerbeth, at man kunde frygte for, at et af Brevene skulde blive opsnappet af Danskerne. Medens altsaa én Kurér ilede til Augustenborg, var to paa Vejen til Paris; den ene af disse var Baron Otto Mörner.

Saaledes havde Regeringen straks taget sit Parti. Snart optoges den af Forberedelser til Rigsdagen, der blev indkaldt til sidst i Juli, og af de pinlige Forhandlinger med den franske Chargé d'affaires, der med truende Noter i Haanden fremtvang den engelske Gesandts Bortrejse og Indrømmelser paa de andre Punkter, hvorover der var ført Klage. Men i Tronfølgersagen skete der fra Regeringens Side i lang Tid intet. Man ventede paa Svar fra Napoleon; først en halv Snes Dage ind i Juli kom dette, og i denne Tid var den svenske Regering passiv, men fastholdt Standpunktet fra den 2. Juni.

Rundt om i Sverige kredsede Tankerne imidlertid

om det forestaaende Valg. Paany var Riget kastet ud i Uvished, og hvem kunde vide, hvorledes en Rigsdag vilde løbe af, og hvilke Indflydelser fremmede Magter kunde falde paa at øve. Dybt ned i Folket trængte Interessen for, hvem man fik til Tronfølger, ikke, men i de politisk interesseredes Kreds nævnedes allerede først i Juni Maaned flere Navne paa mulige Kandidater ved Siden af Augustenborgeren, og Sympathier og Antipathier lod sig spore. Med spændt Opmærksomhed fulgte de fremmede Magters Gesandter disse Strømninger i den offentlige Mening, medens de spejdende vaagede over Regeringens Holdning. Men ivrige Iagttagere var frem for alt to Mænd, der betragtede sig som særlig interesserede i alt, hvad der foregik, og omstændelig gjorde Rede for Begivenheder og Indtryk. Det var den danske Gesandt Magnus von Dernath og den franske Chargé d'affaires Desaugiers.

III.

Endnu før Budskabet om Tronfølgerens Død var naaet Stockholm, kom det over Sundet til København og satte Folk og Regering i Bevægelse.

Da der i 1809 havde aabnet sig Udsigt til en ledig svensk Trone eller Tronfølge, havde Frederik VI fra først af ladet, som om Sagen aldeles ikke vedkom ham. Nu var det anderledes. Allerede den 1. Juni sendte han sin betroede Mand og Spejder Kaptajn Louis Tuxen til Sverige, ikke blot for at søge Underretning om de nærmere Omstændigheder ved Prinsens pludselige Død, men ogsaa for at sondere de Stemninger, der nu gjorde sig gældende[2]). Kun fem Dage efter indsendte Tuxen

[1]) Medd. fra Krigsark. V, 6—7 og 48—50.

en Rapport dateret 6. Juni. Mest indeholder den de Rygter, der gik om Dødsfaldets Aarsager og lignende, som ikke var Kongen ubekendte, da de allerede havde fundet Vej til et københavnsk Blad, hvor de hurtig var blevet undertrykte og tilbagekaldte[1]). Kun i Slutningen af Rapporten nævner Tuxen, at man i Skaane, under Indtrykket af den vanskelige Stilling, Landet nu atter syntes at befinde sig i, havde ytret, at en Forening med Danmark vilde være Sveriges sikreste og eneste Redning.

Videre kan vi for denne første Tid ikke følge positive Skridt fra Frederik VIs Side; vore Kilder til Kundskab om Forhandlinger og Beslutninger inden for de danske Regeringskredse er foreløbig kun de Skrivelser, der gik fra Udenrigsministeriet til Gesandterne i Udlandet og særlig da til dem i Paris og Stockholm.

Her mærkes en stor Forsigtighed. Den 1. Juni udtaler den fungerende Udenrigsminister Grev Christian Günther Bernstorff til v. Dernath sin Overraskelse over Dødsfaldet og Sorg over, at Norden paany er kastet ud i Uro og udsat for uberegnelige Kalamiteter. Men, skriver han, han vil ikke fortabe sig i Gisninger over de mange Muligheder, der nu kan tænkes; det gælder først og fremmest om at faa at vide, hvad man mener i St. Petersborg og Paris. „De forstaar, at nu mindre end nogensinde kan Kongen sætte sig i

[1]) Se Soldins Skilderi 1810 Nr. 70, og Kongens Brevkopibøger (Rigsarkivet) 1. og 2. Juni 1810. De Meddelelser om Stemningen i København ved Efterretningen om Carl Augusts Død, der findes i Adlersparres 1809 och 1810 III. delen S. 14 flg., er sikkert blottede for al Sandhed. Der har naturligvis i København som andre Steder gaaet en Mængde Rygter om Dødsmaaden o. s. v., men den almindelige Følelse i Danmark var Sorg og intet andet.

Bevægelse eller udtale sig om noget, før han kender Kejser Napoleons Mening".

Ganske i samme Aand skrev Bernstorff den følgende Dag til Gesandterne Geheimekonferensraad Dreyer i Paris og Grev Otto Blome i St. Petersborg, og saaledes standser man i København saavel som i Stockholm samtidig al selvstændig Handling; man bøjer sig for den Myndighed, man føler udgaa fra Paris, og vil ikke handle, før Signalet derfra gives.

Men i Stockholm var der en Mand, der krævede Vejledning. v. Dernath havde øjeblikkelig sat sig i Bevægelse og optaget Tanken om sin Konges Kandidatur. Hans Depecher viste Regeringen hans Iver og Utaalmodighed efter Ordre; foreløbig nøjedes han med at iagttage Stemningen og skabe en intim Forstaaelse med den franske Minister. Den 13. Juni skrev Bernstorff da til ham, at dette fandt Frederik VIs fulde Billigelse, men videre maatte han ikke gaa, før man var nøje inde i Napoleons Hensigter. Han burde indskrænke sig til at vække og underholde Tanken om de tre Kroners Forening ved indirekte Insinuationer og ikke-officielle Forslag, men overensstemmende med v. Dernaths egne Udtalelser mente Kongen ikke, at der kunde være Tale om at danne sig et Parti i Ordets egentlige Forstand, Forsøg derpaa vilde snarere skade. Men jo mere v. Dernath kunde skabe og udvikle den Overbevisning hos Svenskerne, at der allerede bestod en Overensstemmelse eller Aftale mellem Danmark og Frankrig, desto mere handlede han efter sin Konges Ønsker. Dog maatte han vogte sig for under denne sidste Bestræbelse at støde Hoffet i St. Petersborg.

Bernstorffs Skrivelse indeholdt iøvrigt Oplysninger

om Frederik VIs personlige Følelser over for Planen om en nordisk Union. Hvis han kun tog Hensyn til sin personlige Interesse, saa vilde han langtfra attraa en Krone, der vilde blive højst tornefuld for ham. Men af højere Hensyn var han beredt til at gaa ind paa en Plan, „der vilde give ham Lejlighed til at lægge fast Grund under den Bygning, som det gælder om at rejse".

Læsningen af Bernstorffs Depeche giver saaledes Vished for, at Frederik VI, om end ikke med stor Begejstring, allerede nu var sindet at stræbe efter den svenske Tronfølge under Forudsætning af Ruslands og Frankrigs — især den sidste Magts — Billigelse. Men samtidig faar man af denne, som af Bernstorffs øvrige Skrivelser, det Indtryk, at var Kongen lidet varm overfor Tanken, saa var hans Minister og Pennefører ganske kold. Positiv Uvilje spores ganske vist ikke gennem de officielle Udtalelser, men det er øjensynligt uden Resignation, at Bernstorff stiller Sagen i Bero og lægger en Dæmper paa v. Dernaths Iver.

Uforklarlig er denne Holdning ikke, naar man erindrer, hvorledes Bernstorffs Stilling i dette Øjeblik var.

Sidst i April havde Christian Günther Bernstorff og Broderen Joakim Frederik søgt og faaet deres Afsked som Ledere af det danske Udenrigsministerium [1]). Paaskuddet havde for den førstes Vedkommende været hans paa det Tidspunkt noget vaklende Helbred, men bagved laa en ulmende Misfornøjelse med den stærkt franskvenlige Udenrigspolitik og Frederik VIs stigende Kabinetsregimente. Udviklingen af Brødrenes Misstemning

[1]) Rubin: 1807—14 S. 391—92. Gräfin Elise von Bernstorff. Aus ihren Aufzeichnungen I. S. 103 flg. Hist. Tidsskrift VII. Rk. 1. Bd. S. 229—30.

kan foreløbig ikke nærmere paavises, men at den var til Stede, er sikkert, da Bernstofferne ellers ikke vilde have benyttet en forholdsvis ubetydelig Anledning til at trække sig tilbage paa et Tidspunkt, da deres Dimission var Kongen ubelejlig og opvakte hans Uvilje. Den 27. April var deres Efterfølger bleven udnævnt. Det var Kammerherre og Geheimekonferentsraad Niels Rosenkrantz, men Udnævnelsen traf denne i Paris, hvorhen han først i April var rejst for at lykønske Napoleon i Anledning af Brylluppet med Marie Louise. Bernstorff havde derfor lovet Kongen foreløbig at varetage Forretningerne, men det kan ikke undre, at han kun følte sig lidet oplagt til at sætte stor Kraft ind paa denne nye Sag, saa meget mere som Rosenkrantz egentlig allerede havde faaet denne i Hænde. Da det havde været den danske Regerings første Tanke at æske Napoleons Mening, var der selvfølgelig uopholdelig gaaet Kurér til Paris med Instruks herom[1]), og Rosenkrantz, hvis Hjemkomst var nær forestaaende, maatte blive den, der bragte Bud hjem om Kejserens Vilje for derpaa selv at føre den hele Sag videre.

Men ved Siden af denne meget gyldige Grund til en vis passiv Tendens hos Bernstorff, kan der muligvis hos ham have været en Mangel paa Interesse for selve Tanken om en skandinavisk Union. Hans yderlig reserverede og kølige Udtalelser bringer En til at gætte derpaa, men positive Beviser derfor kan nu ikke føres. Og vil man støtte denne Opfattelse paa den gængse og vistnok i mange Henseender korrekte Opfattelse af en Tvedeling af Regeringen i en dansk og en tysk Kreds og søge

[1]) Depecher fra Bernstorff til Dreyer 2. og 6. Juni.

Forklaring af Bernstorffs Holdning i, at han hørte til den sidste og derfor manglede Varme for en nordisk Politik, da kan det vel have sin Berettigelse, men svækkes i Betydning stærkt ved, at en anden af samme „Partis“ Hovedmænd, Ernst Schimmelmann, just samtidig med Begejstring arbejdede for Unionen.

Dette være nu, som det vil, vist er det, at der ikke af Udenrigsministeriet i Juni Maaned toges nogetsomhelst Initiativ i Anledning af Tronfølgervalget. Senere kom man i høj Grad til at beklage, at der ikke i denne Tid var truffen de ringeste Forberedelser.

Foreløbig ventede man altsaa i København med samme Spænding som i Stockholm Bud fra Paris, og Ventetiden oplivedes kun af Efterretningerne fra Sverige. Frederik VI synes ikke at have haft andre Spejdere end Tuxen derovre i denne Tid, — i det mindste er der ikke opbevaret Spejderrapporter paa de Steder, hvor slige ellers findes i rigelig Mængde fra disse Aar. Hovedkilden for den danske Regerings Viden blev derfor v. Dernaths Beretninger, hvis Indhold gaar igen i alle Skrivelser til de øvrige Gesandter.

I det Øjeblik da Carl August døde, stod den danske Gesandt i fuld Diskussion med sit Hof om de Planer til en nøje Forbindelse mellem de tre Riger, der var fremførte i Paris [1]). I det halve Aar, han havde været i Sverige, havde hans Opmærksomhed overfor lignende Spørgsmaal stadig været vaagen, hvad Under da, at Efterretningen om, at Tronfølgen paany var ledig, vakte hans Forstaaelse af, at nu var uanede Muligheder til Stede. Uden et Øjebliks Betænkning betragtede v. Der-

[1]) Se Bernstorffs og v. Dernaths Korrespondance i Maj Maaned.

nath derfor Situationen alene ud fra Synspunktet af, hvilke Chancer der frembød sig for hans Konges Kandidatur, og uden Tøven tog han fat paa at arbejde for Frederik VIs Interesser.

Hans Tanke i første Øjeblik traf ganske sammen med saavel hans egen som den svenske Regerings, idet han straks saa det som en Hovedopgave at sikre sig Napoleons Repræsentant.

Uopholdelig satte han sig derfor i Forbindelse med Desaugiers, saa hurtig endog, at denne erfarede Dødsfaldet gennem ham. Og lige saa hurtig var han til at sætte Franskmanden ind i sin Opfattelse af, hvad det nu drejede sig om. Han viste ham straks under den første Samtale en Afskrift af de sidste Depecher fra Dreyer i Paris, som han selv havde modtaget fra Bernstorff, hvoraf det fremgik, hvor stærkt interesseret Napoleon nylig havde udtalt sig om Nordens Enhed.

Desaugiers stod imidlertid som en meget lidet indflydelsesrig Repræsentant for sin store Herre. Han varetog kun de diplomatiske Forretninger i Stockholm ganske midlertidig, var kommen til Landet i April Maaned og skulde blot oppebie den ordinære Gesandts Ankomst. Denne, Baron Alquier, var allerede udnævnt og kunde ventes hver Dag, og Desaugiers havde som Følge deraf ingen Fuldmagt til Optræden i uforudsete Tilfælde. Dette gjorde ham Stillingen netop nu højst vanskelig, og v. Dernath var straks paa det rene med det uheldige heri. Men paa den anden Side stod Desaugiers Danmark meget nær. Ikke blot havde jo de to Regeringer længe været allierede, men Desaugiers havde i en Aarrække — idet mindste fra 1800 — været ansat ved Legationen i København og var gift med en dansk

Dame, hvorfor det var vel begrundet, naar v. Dernath haabede, at han vilde gaa saa langt som muligt for at tjene de danske Interesser.

Allerede ved sit første Besøg den 31. Maj søgte v. Dernath at bibringe Desaugiers sin egen Overbevisning, og han forlod ham kun for i den følgende Tid atter og og atter at vende tilbage og bearbejde ham. Han havde straks det Indtryk, at Desaugiers vilde følge den Vejledning, de Dreyerske Depecher ydede, men samtidig skrev han dog til København, at Franskmanden var ængstelig som den, der frygter for at kompromittere sig overfor sin Regering.

Desaugiers var ganske rigtig meget forsigtig, det fremgaar af hans Indberetninger til Paris fra denne Tid, men lidt efter lidt kom han dog i langt højere Grad, end han selv vidste, under den danske Gesandts Indflydelse og fulgte i v. Dernaths Spor ved i al Stilhed at bearbejde Stemningen til Gunst for en dansk Kandidatur.

Straks den 31. Maj havde Desaugiers været hos den svenske Udenrigsminister Engeström og forestillet ham, hvor stor Interesse Napoleon maatte nære for det nye Valg[1]). Med Tilfredshed erfarede han, at man skrev til Kejseren. Lignende Tilfredshed følte v. Dernath ved dette Skridt; den 2. Juni skrev han til København, at det, at Sagen var forelagt Napoleon, allerede sikrede mod en forhastet Afgørelse. Men ingen af Gesandterne fik at vide, at Brevet til Paris havde nævnt Hertug Frederik Christian som den, Regeringen ønskede valgt. Først i de allersidste Dage af Juni Maaned kom de til

[1]) Depeche fra Desaugiers til Paris $^1/_6$ (Scaevola l. c., S. 487).

Kundskab derom, og begges Ærgrelse over først saa sent at erfare en saa vigtig Ting, var da overmaade stor. Skylden var ikke hans, skrev v. Dernath hjem, man havde holdt Brevets Indhold absolut hemmelig[1]).

v. Dernaths Opfattelse af Stillingen i Løbet af Juni Maaned blev ingenlunde gunstig for den store Plan. Ret hurtig kunde han opregne Navnene paa de Kandidater, der omtaltes som Muligheder. Allerede den 1. Juni nævnedes Prins Gustaf, den afsatte Konges Søn, snart efter hørte han tale om Augustenborgeren, om Hertugen af Oldenburg og dennes Søn. Samtidig nævnedes Frederik VI, og flere Grunde bragte ham til at tro, at man i disse Dages mange Statsraadsmøder havde beskæftiget sig med den danske Kandidatur.

Paa dette Tidspunkt frygtede v. Dernath ingen af de nævnte Rivaler i nogen væsentlig Grad. Prins Gustaf havde intet Parti, forsikrede han; kun Dronningen, Greverne Ruuth og de la Gardie, Grevinde Piper og nogle Bønder i forskellige Provinser holdt paa ham, en Opfattelse, der i det hele viste sig at være rigtig. Frederik Christian af Augustenborg var ikke Soldat, og v. Dernath mente, at dette vilde være nok til, at man ikke vilde tage ham, da han ikke kunde forsvare Sverige mod Rusland, endsige opfylde Folkeønsket om Finlands Tilbageerobring. Snarere kunde man frygte for Hertugen af Oldenburg, men Hadet til Rusland vilde dog sikkert være for stærkt til, at der blev alvorlig Tale derom. Vigtigt vilde det dog naturligvis blive, hvis Rusland vilde støtte nogen Kandidat. v. Dernath beskæftigede sig meget hermed og vaagede nøje over den russiske Ge-

1) Depeche til Bernstorff 29/6.

sandt General Suchtelens Bevægelser. Efterhaanden vandt han dog Overbevisning om, at Rusland vilde holde sig passiv, hvad der ogsaa slog til.

Ved Siden af de nævnte fyrstelige Kandidater kom andre af en helt anden Art ind under hans Overvejelser. Allerede den 4. Juni fortalte han, at det hed sig, at General Tibell havde givet Kongen en Memoire med Forslag om, at man for at faa den nøjest mulige Tilslutning til Frankrig skulde vælge en fransk General — nemlig Pontecorvo. Saa tidlig nævner v. Dernath dette Navn uden Anelse om den Betydning, det, ikke to Maaneder senere, skulde faa. Han havde iøvrigt ogsaa nævnt, at andre ønskede Lucien Bonaparte valgt. „Hvis der i Frankrig er flere Grandseigneurs, der er faldne i Unaade, antager jeg, at Valget vil falde paa dem,“ tilføjede han spottende.

Overfor disse Planer stilledes Planen om Frederik VIs Valg. „Jeg kan ikke skjule, at denne Tanke ingenlunde er populær“, skrev Gesandten[1]). Mod den virkede de gamle Minder om danske Kongers Undertrykkelser, der var vakte til nyt Liv og skærpede i Bitterhed af Gustaf III, dernæst „Frygten for at blive behandlet som Provins, og for at Friheden skal blive udsat for Fare under en Konge, der bliver enevældig Herre i Halvdelen af sine Lande, og endelig den overdrevne svenske Forfængelighed, der saares ved Tanken om ikke at have en egen Trone“. Af disse Grunde troede v. Dernath straks, at man vilde beskæftige sig mindst med det eneste fornuftige Valg; Udviklingen viste, at han fik Ret.

Sine Indtryk af, hvad Folk tænkte og mente, fik v.

---

[1]) Depeche til Bernstorff 4/6.

Dernath imidlertid ikke direkte. Thi naar undtages, at Hofkansleren Grev Wetterstedt en Gang straks efter Dødsfaldet i almindelige Udtryk, men med en vis Interesse havde udtalt, hvor stor Sorg han vilde føle, hvis Carl Augusts Død skulde afbryde den voksende Tilnærmelse mellem de nordiske Hoffer, havde ingen mere indflydelsesrig eller politisk kyndig Svensk diskuteret Tronfølgen med ham. Naar han gik paa Stockholms Gader, havde han en Følelse af, at Folk betragtede ham som en vigtig Person, og han havde aldrig været Genstand for saa mange nysgærrige Blikke som nu. Men sin Viden maatte han erhværve enten gennem Desaugiers, der stod i livlig Rapport til mange Sider, eller gennem forskellige inferiøre Personer, for hvilke han iøvrigt ikke gør Rede.

Det varede ikke længe, før han til sine Betragtninger over Stemningen i Stockholm knyttede Overvejelser om de Midler, man bedst kunde anvende for at bearbejde denne. Saaledes tog han Stilling til den nærliggende Tanke om at danne et Parti. Dette kunde ikke nytte noget, i det mindste foreløbig, mente han, men han troede dog at kunne nævne nogle, om end ikke mange Personer, der eventuelt kunde formaas til at begunstige Unionsplanen.

Han nævner da Adlersparre, Statssekretær Hierta, den rige Stockholmsborger Thann og maaske General Skiöldebrand. Ogsaa Adlercreutz og Wetterstedt, ja, endog Engeström, som han ellers betegner som en bestemt Modstander af Unionen, mente han lod sig paavirke under visse Forudsætninger[1]).

---

[1]) Depecher til Bernstorff 4/6 og 12/6.

Denne Opregning var, som man vil se, kun lidet funderet; Adlersparre og Adlercreutz havde fra først af deres bestemte Standpunkt; om flere af de andre gjaldt det samme, og v. Dernath var ganske paa Vildspor med sine Gætninger, som han dog ej heller gav ud for mere, end de var. Men det forstaas, at med en saa stor Usikkerhed over de ledende Personers Anskuelser maatte Gesandten naturlig betragte ethvert Forsøg paa foreløbig at danne et Parti for Frederik VI som umuligt.

Nu anbefalede han kun at virke i Sverige gennem Pressen. Man burde, foreslog han, skrive Piecer i København og trykke dem i Sverige; især mellem Bønderne vilde de kunne bearbejde Stemningen før Valgrigsdagen. Selv vilde han i al Stilhed virke i de betydende Kredse i Stockholm og saaledes forberede det Øjeblik, da Regeringen i København maatte finde det hensigtsmæssigt, at han optraadte officielt, og lod Frederik VIs Kandidatur træde frem for Dagens Lys.

Men fremfor alt pegede v. Dernath fra først af paa det Universalmiddel, uden hvilket han ikke nærede Spor af Haab om at naa Maalet. Det var Napoleons Hjælp. „Fra det første Øjeblik af,“ skrev han den 19. Juli i en Oversigt over den forløbne Udvikling, „har jeg været overbevist om, at Unionen vækker altfor stor Uvilje — om ikke hos Folkets Flertal — saa dog hos Adelen og Borgerne til, at vi kan haabe at gennemføre den paa anden Vis end ved Frankrigs Indflydelse paa den svenske Regering“. I hver eneste Depeche til København fra denne Tid havde han fremført denne Betragtning; hurtig havde den Overbevisning fæstnet sig hos ham, at den svenske Regering og det svenske Folk var rede til absolut at føje sig efter Napoleons Ønsker.

Desaugiers delte ganske hans Opfattelse, begge var enige om, at hvis Napoleon vilde støtte Frederik VI, da vilde den danske Konge blive manges Kandidat og hans Valg lade sig gennemføre. Ud fra dette Synspunkt levede han ikke mindre end Desaugiers i feberagtig Spænding efter de Ordrer fra Paris, som den sidste hen i Juni hver Dag forgæves ventede, og da Tiden gik, uden at Desaugiers hørte et Ord, medens Alquier ej heller lod sig se, ransagedes hver Linie fra København, om derfra kunde gives nogen Vejledning om Napoleons Hensigter. Men Juni Maaned endte, uden at de to Gesandter erfarede nogetsomhelst. Som det gik Regeringerne, saaledes gik det dem: Hensynet til Napoleons Vilje gjorde dem passive. Derfor blev v. Dernaths Depecher mere og mere indholdsløse, Rygter og Gisninger var deres meste Indhold.

Ved en ejendommelig Nuancering af Unionsplanen, som meget tidlig dukkede frem i Stockholm, maa der dog dvæles. Den 15. Juni berettede v. Dernath, at han fra god Kilde vidste, at General Skiöldebrand paa Rigsdagen aabenlyst vilde erklære sig for de tre nordiske Rigers Forening, men rimeligvis under den Form, at Tronfølgen tilbødes Prins Christian Frederik, den danske Tronfølger, den senere Christian den Ottende. „At man saaledes foretrækker Hans kongelige Højhed“, skrev v. Dernath, „beror for en Del paa, at man haaber fuldstændig at kunne naturalisere en ung Fyrste, som kun vil komme til at herske over Sverige. Aarsagen er Ønsket om endnu længe at kunne udgøre en særskilt Stat“. Rygtet om denne Plan optog ham meget. Han udtalte straks et Haab om, at det ved Frankrigs Hjælp vilde lykkes at faa Sindene vendt fra en Tanke, der var

saa upassende, men imidlertid temmelig almindelig mellem Unionens Venner. Men efterhaanden som han syntes, at Tanken var ved at vinde større Udbredelse[1]), spurgte han dog, om Frederik VI ikke vilde bemyndige ham til, naar de virkelige Underhandlinger begyndte, at love, at Prins Christian skulde faa Ophold i Stockholm, i det mindste naar Regeringsforretninger krævede Kongens Nærværelse i Danmark. Saaledes vilde man imødekomme de Forhaabninger om en Svecicering af den eventuelle Tronfølger, som laa bag ved den hele Plan om Prins Christians Valg. Men hvor ked end v. Dernath var af, at denne overhovedet var fremkommen — foruden andre Ubehageligheder vil den jo udsætte det store Formaal for til syvende og sidst alligevel ikke at blive opfyldt, skrev han uvillig, — saa var han dog glad ved at se, at „man dog i det mindste tænker paa Unionen, hvad der aldeles ikke var Tilfældet i Fjor“.

Midt i dette Væv af Rygter og Gisninger faldt Fersens Mord. Det vakte v. Dernaths højeste Forfærdelse. Han mente, at Regeringen havde vist stor Svaghed, men mest vurderede han Begivenhedens Betydning for Tronfølgervalget[2]). Han fandt da for det første og vistnok med fuld Ret, at hermed var al Mulighed for russisk Indflydelse fjærnet. Suchtelen udpegedes i Stockholm som en Mand, der burde slaas ihjel, og Prins Gustafs Tilhængere vilde nu af Rædsel holde sig ganske stille. Men under Indtryk af, at han nu havde faaet Rede paa Indholdet af Carl XIIIs Brev til Napoleon og Forslaget om Augustenborgerens Kandidatur, mente Gesandten dog, at ogsaa denne kunde faa Gavn af det

[1]) Depeche til Bernstorff $^{19}/_{6}$.
[2]) Depeche til Bernstorff $^{22}/_{6}$.

Offer, der ved Fersens Mord var bleven bragt Carl Augusts Manes.

Mere afgørende ansaa han det dog for at være, at Regeringen og frem for alt den gamle svagelige Konge nu var i høj Grad opskræmt og mere end nogensinde tilbøjelige til at rette sig efter Napoleons Vilje, en Opfattelse han særlig støttede paa Udtalelser af Kongens Adjudant Oberst Suremain til Desaugiers[1]).

Saaledes kom man til Ende med Juni Maaned, der for alle Parter havde været en lang Ventetid efter det forløsende Ord fra Paris. Endnu i nogle Dage kom dette ikke, men dog var det et Bud fra Frankrig, der den 5. Juli satte Bevægelse i Sindene i Stockholm. Det var den bekendte Artikel i „Journal de l'Empire“ for 17. Juni, hvoraf det syntes at fremgaa, at Napoleons Favoritkandidat var Frederik VI. Men før vi undersøger denne Artikels Virkninger, maa vi søge til dens Udgangspunkt: Paris. Det er Napoleons Politik overfor Tronfølgervalget, der skal belyses.

IV.

Endnu før Napoleon havde modtaget Carl XIIIs Brev, naaede Budskabet om Carl Augusts Død Paris, og medens man rundt om ham delte sin Interesse mellem de sensationelle Rygter om Dødsmaaden og de eventuelle Kandidater, trængte Spørgsmaalet om den Hold-

---

[1]) Depeche fra v. Dernath til Bernstorff $^{22}/_{6}$; Depeche fra Desaugiers til Paris $^{22}/_{6}$, citeret af M. A. Geffroy: L'election de Bernadotte (Revue de deux mondes 1855 T. 3 p. 1282—83). Scaevola S. 492—93 har ogsaa en Depeche fra Desaugiers af $^{22}/_{6}$, men denne indeholder ikke det her citerede.

ning, han burde indtage overfor Tronfølgervalget, sig ind paa Kejseren [1]).

To Hensyn blev da først og fremmest de ledende. Det gjaldt for ham om at faa valgt en Mand, der ham selv paalidelig hengiven kunde tvinge Sverige frem til Brud med England. Men dernæst laa det i høj Grad i hans Interesse, at Valget styrkede Sveriges Stilling overfor Rusland. Misstemningen mellem ham og Zaren var allerede nu i jævn Stigning, det nylig fuldbyrdede østerrigske Ægteskab havde øget den yderligere. Det var af Værdi, at Sverige ikke gled ind under russisk Indflydelse, og de Rygter, der allerede gik i Paris om det russiske Kabinets Hensigt at sætte den beslægtede Hertug af Oldenburg paa Sveriges Trone, nævnede en Mulighed, som Napoleon bestemt maatte afvise. Denne Opfattelse faldt ganske i Traad med de Tanker, han i Vinterens Løb havde næret om Dannelsen af en nordisk Alliance.

Men paa den anden Side var det ingenlunde Napoleons Hensigt at fremkalde eller fremskynde en Krise i Forholdet til Rusland ved denne nordiske Politik. Netop derfor havde Forbindelsen med Danmark forekommet ham særdeles heldig og Carl Augusts Person udmærket godt paa sin Plads. Danmark var Ruslands Allierede, og selv om det russiske Kabinet i al Stilhed kunde nære sine Betænkeligheder, saa vilde det være en uangribelig Politik, at Sverige bragtes i intim Forbindelse med Danmark.

Nu da Carl Augusts Død havde bragt Stillingen ind

---

[1]) Albert Vandal: Napoléon et Alexandre Ier. T. II. Chap. XII. L'élection de Bernadotte, giver en udtømmende paa franske Aktstykker støttet Fremstillig af Napoleons Politik overfor Tronfølgervalget.

i en ny Fase, rejste sig for Napoleon Spørgsmaalet, om det ikke var muligt at slaa ind i et lidt raskere Tempo end hidtil. Anledningen laa jo lige for: Carl August kunde blot afløses af Frederik VI, det ønskede Baand vilde derved være knyttet forsvarlig fast.

Midt i Juni Maaned har Napoleon utvivlsomt næret Tanker omtrent som disse, men uden dog at være blind for, at det maaske alligevel var ret voveligt paa en Gang at gaa saa vidt overfor Zaren. Det rimeligste er, at han da er standset ved den Beslutning ganske vist at favorisere Frederik VIs Kandidatur, men at gøre det saa forsigtigt og vagt som vel muligt, saa at Zaren ikke kunde faa Anledning til at rejse Klage over, at han intrigerede paa Enemærker, som Napoleon to Aar før selv havde betegnet som Alexanders egne.

Denne Stemning fik Udtryk baade i mundtlige Udtalelser og i Pressen[1]). Niels Rosenkrantz var, som det vil erindres, i Paris og var fra København bleven sat ind i Situationen. Den 17. Juni, samme Dag som Artiklen fremkom i „Journal de l'Empire", havde han Afskedsaudiens hos Napoleon. Denne var yderst naadig, og om Tronfølgervalget i Sverige udtalte han, at dersom Frederik VI fandt det stemmende med sine Interesser at tilvejebringe en Forening af Nordens Kroner, saa vilde han ikke blot ikke modsætte sig dette, men endogsaa se med Tilfredshed paa Unionen.

Saaledes havde Kejseren tilkendegivet sin Sympathi for Frederik VIs Valg, men ikke i nogen Maade lovet

---

[1]) Fremstillingen i Teksten støtter sig paa Depecher fra Bernstorff til Dreyer $^{2}/_{6}$, fra Rosenkrantz til Dreyer $^{13}/_{7}$, Memoire fra Rosenkrantz til Frederik VI $^{12}/_{7}$ og Brev fra Frederik VI til Napoleon $^{12}/_{7}$, alle i U. A.

direkte eller positivt at støtte det. Ganske i samme Aand var Udtalelsen i „Journal de l'Empire", det officiøse Organ — vel at mærke ikke den officielle „Moniteur", der bevarede sin Taushed. Med utvetydige Ord henledede Artiklen, ved hvis Fremkomst vistnok en dansk Haand, nemlig Malthe Conrad Bruuns, havde været virksom, Svenskernes Opmærksomhed paa Frederik VI og raadede dem til at vælge ham til Konge, men nogen Antydning om fransk Støtte for Planen fandtes der jo naturligvis ikke[1]).

Rosenkrantz tog fra Paris med Tillid til, at Napoleon i det mindste vilde støtte Unionsplanen med sin mægtige Sympathi; i Paris og hvor „Journal de l'Empire"s Artikel naaede hen, opfattedes den som en utvetydig Tilkendegivelse af det samme. Den 17. Juni var Carl XIIIs Brev endnu ikke kommet til Paris, og da Rosenkrantz forlod Byen, anede han intet om, at den augustenborgske Kandidatur var forelagt Kejseren. Han havde vel hørt Frederik Christian nævne som eventuel Kandidat, men havde ikke lagt mere Vægt paa dette Navn end paa de mange andre, der bares oppe af Rygterne.

Dette maa nøje fastholdes til Forstaaelse af, hvorledes Stillingen i Danmark udvikler sig i første Halvdel af Juli efter Rosenkrantz's Hjemkomst, og i Sverige i Tiden efter Ankomsten af „Journal de l'Empire"s 17. Juninummer og Napoleons Svar paa Kongens Brev.

---

[1]) Ørsted: Om den nyeste Tids skandinaviske Politik, S. 8—9 Noten, anser det for rimeligt, at M. C. Bruun var Forfatter til denne Artikel. Schiern (Hist. Studier I, S. 331) siger, at den var af Bruun. Bruun var i ethvert Fald stadig Medarbejder af paagældende Blad. Se ogsaa Birkedal-Barfods Biografi af Bruun S. 73—75.

Thi i Dagene efter Rosenkrantz's Afrejse undergik Napoleons Holdning paa Grund af Carl XIIIs Brev en væsentlig Forandring. „Den Kandidatur, der nu forelagdes Kejseren“, siger Vandal, „fjærnede sig kun i ringe Grad fra den, som først havde forekommet ham hensigtsmæssig. Den virkede i samme Retning, men paa en noget mindre direkte Maade; uden at forberede en Forening af Nordens Kroner, skabte den paany et Baand mellem Sverige og Danmark“, og den havde den Fordel frem for den første, at den var mere acceptabel for Rusland, der her ikke stod overfor en allarmerende fuldstændig Union mellem de skandinaviske Stater. Napoleon saa paany den Situation indtræde, der havde eksisteret, medens Carl August levede. Han var i det hele uden Vilje til megen Aktion i de nordiske Forhold i denne Tid og accepterede, hvad der af sig selv frembød sig for ham. Udtalelserne til Rosenkrantz havde ikke været positivt forbindende, og i ethvert Fald har han ment, at det var lettere at trække sig tilbage fra det lidet, der var lovet Danmarks Konge, end at forsøge paa at faa Carl XIII til at skifte Kandidat.

Saaledes besluttede han at vende sin Sympathi til Augustenborgeren og lade Frederik VIs Kandidatur falde, men iøvrigt ikke at blande sig direkte i Sagen. I sit Svar til Carl XIII, der udfærdigedes den 24. Juni, forklarede han, „at Planen om paany at knytte Baandene mellem Sverige og Danmark syntes at være særdeles fordelagtig for Sverige“. Den meget diplomatiske Udtalelse faar sin Belysning af Udtrykkene i Carl XIIIs Brev, men tydeligere udtalte Napoleon sin Hensigt i Ordrer til den franske Gesandt i København Didelot og i en Instrux til Baron Alquier. Til den første afgik Ordrer

om at støtte den svenske Konges Kandidat; Alquier fik Besked om uopholdelig at afrejse til Sverige og der handle paa samme Vis. „De skal", skrev Napoleon den 24. Juni til sin Udenrigsminister, Hertugen af Cadore, „give ham Ordre til varmt, men uden at kompromittere mig, at støtte Prinsen af Danmark" — med dette Navn betegnede han Frederik Christian.

Men endnu en Gang kom Napoleon til at skifte Beslutning, og Alquier fik Lov til at pakke ud igen. Just i dette Øjeblik dukker Bernadottes Kandidatur op indenfor Napoleons Synskreds, bringer først Situationen i Paris til at skifte for derpaa at skabe fuldstændig Konfusion i Sverige og endelig knuse alle danske Forhaabninger.

V.

Den 4. Juli kom „Journal de l'Empire" til Stockholm[1]). Paa Ansigterne rundt om sig mente v. Dernath at kunne se, hvor dybt et Indtryk Artiklen havde gjort, og tog den som Tegn paa, at store Ting var opnaaede.

Desaugiers havde haft en ubehagelig Tid, især efter den urolige 20. Juni. Svenskerne følte sig stadig mere overbeviste om, at under disse Storme vilde Tilslutningen til Frankrig være den eneste faste Ankerplads. Nervøsiteten indenfor Regeringen og fremfor alt mellem Carl XIIIs Omgivelser var meget stor, og Spændingen efter at erfare Napoleons Vilje steg med hver Dag. Derfor blev Desaugiers Genstand for alles Opmærksomhed og hans nøje Forhold til den danske Gesandt og deres idelige Konferencer vakte Uro.

---

[1]) Depeche fra v. Dernath 6/7 (i Kbhvn. 12/7).

Dette forklarer, at medens man ganske og aldeles lod v. Dernath skøtte sig selv, saa henvendte, som tidligere berørt, Kongens første Adjutant Oberst Suremain sig den 21. Juni til Desaugiers for at tilvejebringe en Forbindelse mellem denne og Kongen, øjensynlig med den Bagtanke at komme ind i Franskmandens Fortrolighed, derved blive paa det rene ogsaa med v. Dernaths Hensigter og eventuelt tage Brodden af alle ubehagelige Anslag[1]).

Suremain erklærede i de mest ydmyge Ord Desaugiers, at hans Herre ventede alt af Napoleon og var parat til helt at rette sig efter ham. Under Samtalen havde han ikke helt kunnet skjule, hvad der var den egentlige Bevæggrund til hans Sendelse, men havde spurgt, om der virkelig var Tale om Frederik VI, hvortil Desaugiers blot havde svaret, at han endnu ikke havde faaet Ordre herom, men at han var vis paa, at de tre Rigers Forening var Kejseren behagelig.

Udeblivelsen af disse Ordrer satte imidlertid Desaugiers i stor Forlegenhed. End ikke den mindste Vejledning fik han fra Paris, thi under Indtryk af Kejserens Mangel paa Vilje til positiv Indskriden havde Hertugen af Cadore ladet, som om han aldeles ikke eksisterede. Derfor havde Desaugiers levet paa de gamle almindelige Instruxer om at arbejde for en Tilnærmelse mellem Sverige og Danmark og havde frisket dem op ved, hvad v. Dernath fortalte om Dreyers Depecher og Bernstorffs Kom-

---

[1]) Depecher fra v. Dernath af $^{22}/_{6}$ og $^{19}/_{7}$, fra Desaugiers af $^{22}/_{6}$ (Geffroy i Revue des deux mondes 1855 T. 3 p. 1282 flg.), Suremains Memoirer, benyttede i en Afhandling „Comment Bernadotte devint roi de Suède“ (Revue contemporaine 2. S. T. 62. 1868. S. 248—49, 256 flg.).

mentarer. Rimeligt var det da i Sandhed, at han greb Artiklen i „Journal de l'Empire" som et Lys i Mørket[1]). Den passede jo ind i det øvrige, og han betragtede det fra nu af som givet, at hans Herres Ønske var en skandinavisk Union; han erklærede øjeblikkelig, at nu vilde han gaa til den yderste Grænse af „ses authorisations". Meget snart fik han Lejlighed til at udtale sit Standpunkt.

Stemningen i Stockholm ved Læsningen af den officiøse franske Artikel var ikke løftet. „Disse Bemærkninger om Sveriges nuværende Stilling har her vakt de ubehageligste Følelser", skrev Desaugiers den 6. Juli til Paris, „den danske Konge er af alle Fyrster just den, som Svenskerne helst vilde udelukke fra Kandidaturen. Man vil i ham ikke se andet end en uduelig Despot, som flittigt sysselsætter sig med militære Detailler, og den Tanke at anbringe den tredobbelte Krone paa hans Hoved oprører Svenskerne. En Forening af de nordiske Riger forskrækker dem ikke mindre; de paaberaaber sig de Ulykker, som denne Forening allerede har fremkaldt i Sverige, og de mere medgørlige mistvivler om at kunne overvinde den Uvilje, der skiller Nationerne". v. Dernaths Breve til København malede med noget doucere Farver samme Billede[2]). Især var Stockholms og Göteborgs Borgerskab mod Unionen „det er Handelsaanden, der behersker dem", og selv om Unionen havde Tilhængere, saa modsatte „Fordomme, national Forfængelighed og et demokratisk Sindelag, der ræddes ved Tanken om en svensk Konge, der er Enevoldshersker", sig de vægtige og gode Grunde.

---

[1]) Depeche fra v. Dernath 6/7.
[2]) Depecher fra v. Dernath 6/7 og 10/7.

Allerede den 4. eller 5. Juli kom denne Stemning til Orde overfor Desaugiers gennem et Besøg, han fik af Stockholmsborgeren Westin, en af Borgerstandens Repræsentanter ved den forestaaende Rigsdag. Opskræmt af Journalartiklen, forestillede Westin Desaugiers alle de Vanskeligheder og Ubehageligheder, der vilde knytte sig til Frederik VIs Kandidatur. Desaugiers svarede, at han ikke kendte Napoleons Planer meget bedre end Hr. Westin, men at en nordisk Union frembød saa store Fordele for Skandinavien og især for Sverige, at det aldeles ikke forundrede ham, at Kejseren havde tænkt derpaa. Og herefter holdt han en hel Apologi for Unionstanken. Hovedpunktet i hans Argumentation var, at Unionen vilde sikre Sverige baade mod Rusland og England, og hvis den gode Forstaaelse mellem Rusland og Frankrig en Gang hørte op, da maatte Sverige være meget stærkere end nu for ikke at ædes op af Zarriget. Det forenede Norden vilde kunne stille 80—100,000 Mand mod Rusland; Finland vil blive Lønnen, som Kejseren skænker, „ja, hvem ved, om ikke ogsaa St. Petersborg en Dag kommer til at staa under Skandinavien".

Saaledes slog Desaugiers nu paa den store Tromme, lidet anende, at han vanskelig kunde have udtalt sig paa en Maade, der mindre stemte med Napoleons Ønsker. Tidsnok blev han belært om, hvor grovelig han havde forløbet sig.

Trods dette og adskillige andre lignende Udtryk for Uvilje overfor en dansk Kandidatur fik baade v. Dernath og Desaugiers alligevel den Hovedopfattelse, at hverken Kongen eller Regeringen vilde modsætte sig Napoleons Ønske, selv om dette ikke udtaltes i Form

af en Fordring, og selv om det gik ud paa Frederik VIs Valg. Men at man vilde gøre alt for at undgaa den danske Konges Person, det viste den følgende Udvikling dem tydelig. Suremain kom nemlig nu til Desaugiers og foreslog ham, at man skulde modificere Unionsplanen derhen, at ikke Frederik VI, men Christian Frederik skulde vælges[1]). Dermed vilde den endelige Forening ikke synes saa nærliggende, og dette vilde efter Suremains Opfattelse i høj Grad lette Valget baade overfor Stemningen i Folket og overfor adskillige af Regeringens Medlemmer. Desaugiers gav ham Ret og fandt det troligt, at man som Resultat af et kraftigt Arbejde for Frederik VI turde haabe at se Prins Christian Frederiks Valg som Resultat[2]).

v. Dernath var naturligvis ikke ubetinget tilfreds med Tendensen henimod Prins Christians Valg, men betragtede det som noget, der ikke paa Forhaand burde afvises. Sin Opfattelse af Stillingen paa dette Tidspunkt udtrykte han den 13. Juli med følgende Ord i et Brev til sin Regering: „Den mindste gunstige Udtalelse fra Frankrig vil sætte Prins Christian paa Tronen, og dersom Kejseren vil det, bliver Hans Majestæt Kongen kaldet dertil“.

Længe fik denne ret gunstige Opfattelse dog ikke Lov til at holde sig. Den 9. Juli kom Napoleons Svar til Stockholm, og øjeblikkelig kunde de to Gesandter iagttage en stor Forandring i Regeringens og Kongens Holdning[3]).

Det var alene under Trykket af Uvisheden om

---

[1]) Revue contemporaine l. c. S. 258.
[2]) Depeche fra Desaugiers $^{6}/_{7}$.
[3]) Depecher til Kbhvn. $^{13}/_{7}$ og $^{19}/_{7}$.

Napoleons Hensigter og paavirket af den franske Bladartikel, at Carl XIII havde nærmet sig den danske Kandidatur i dennes mest tiltalende Form: Prins Christians Valg, og af samme Bevæggrunde havde maaske vigtige Raadgivere som Engeström, Wetterstedt og andre begyndt at gøre sig fortrolige med Tanken. Men da man modtog Napoleons Brev, fandt man ikke deri, hvad man havde frygtet, men tværtimod, hvad man opfattede som en Tilslutning til Ens eget Forslag. Straks vendte man da tilbage til den augustenborgske Kandidatur, Suremains Besøg hos Desaugiers ophørte pludselig, og allerede den 10. Juli afgik Oberstløjtnant Holst, Carl Augusts Adjudant og Ven fra den norske Tid, til Augustenborg med et Brev fra Carl XIII, der indeholdt direkte Spørgsmaal, om Hertugen vilde modtage et eventuelt Valg, der forud havde fundet Billigelse hos Napoleon. Den svenske Regering haabede, at Sagen kunde betragtes som afgjort med Hertugens imødekommende Svar, og indtog en højst reserveret Stilling overfor Desaugiers.

Men næppe havde v. Dernath faaet gyldig Grund til at se Stillingen ret haabløs an, før der paany indtraadte en Vending i Sagerne, der gav ham nyt Haab. Atter skyldtes dette et Budskab fra Paris, denne Gang det, der overbragtes af den æventyrlige Kurér Grev Otto Mörner.

Her skal ikke genfremstilles, hvorledes Bernadottes Kandidatur dukkede op i Paris, saalidt som den Række Forhandlinger, der derom førtes mellem Planens Ophavsmand Grev Mörner, Grev Wrede, der var i Frankrigs Hovedstad i samme Anledning som Niels Rosenkrantz, og Grev Lagerbielke samt endelig Napoleon.

To Ting drejer det sig dog om at fastslaa: for det

første Napoleons Stilling til Planen og dernæst dennes fremadskridende Virkninger i Stockholm og København[1]).

Den 24. Juni havde Napoleon skrevet sit Brev til Carl XIII; den 25. afgik Brevet, men faa Timer efter underrettedes Kejseren af Bernadotte selv om den opdukkede Plan.

Allehaande Betragtninger opstod hos Napoleon ved dette uventede Budskab. Først og fremmest var det ham klart, at han ikke paa nogen Maade kunde støtte Bernadotte. En saa direkte Udæskning af Rusland maatte absolut forekomme ham ubetimelig, just som han af Hensyn til Zaren havde foretrukket den augustenborgske Kandidatur for den danske. Saa var Spørgsmaalet, om han skulde modsætte sig Bernadottes Valg. Her maatte han nødvendigvis standse ved den nærliggende Mulighed, som dette Valg frembød for en nøje Indflydelse paa Sverige, foreløbig imod England, men eventuelt ogsaa imod Rusland. Dog Napoleon maatte ligesaa hurtig føle sig usikker om, hvorvidt en saadan ubetinget Lydighed mod hans Vilje og hele Politik vilde findes hos Bernadotte. Stor Sympathi var der ikke imellem dem, og efter sit Kendskab til Marskallens Karakter kunde Napoleon saare vel tænke sig, at Hensynet til ham og til Frankrig hos Ponte Corvo kunde komme til at vige for andre Interesser. Men vejede han disse Muligheder mod hinanden, blev der dog tilbage en vis Tro paa baade, at Bernadotte næppe foreløbig vilde vove sig frem til et Brud, og at selve den Krise, under hvilken Bruddet vilde være ham ube-

[1]) Vandal l. c. S. 452 flg. Revue contemporaine l. c. S. 245 flg. Revue des deux mondes l. c. S. 284 flg. Schinkel: Minnen V. S. 191 flg.

hageligst, Krigen med Rusland, i Sverige vilde skabe en saa vældig Revanchelyst, at Bernadotte nok skulde blive paa den rette Vej. Hertil kom, at Napoleon meget vel forstod, at blev Bernadotte valgt, saa vilde Valget, hvad enten det saa skete med eller mod hans Vilje, og hvad enten han støttede det eller ej, i alle Tilfælde vække en Mistillid og Uro i St. Petersborg, der kun kunde fremskynde en Krise. Men med en mærkelig Fatalisme betragtede Napoleon i Virkeligheden dette Forhold til Rusland[1]). „Jeg faar Krig med Rusland af Aarsager, der er uafhængige af den menneskelige Vilje, fordi de følger af selve Tingenes Natur,“ sagde han ikke meget senere, og ogsaa Bernadottes Kandidatur ender han med at betragte under dette Synspunkt. „Ved en enestaaende Undtagelse i hans Løbebane afholder han sig fra at handle og næsten fra at ville“, han beslutter sig til at indtage den mest fuldstændige Passivitet.

Dog nogle positive Skridt maatte der gøres; den ny Politik maatte jo sættes i Stedet for de Forholdsregler til Fordel for Augustenborgeren, der var vedtagne den 24. og 25. Juni. Brevet til Carl XIII lod sig ikke standse, men derimod fik Alquier i Afrejsens Øjeblik Ordre til at blive, og Tausheden overfor Desaugiers vedblev, indtil Diplomatens Beretning om Samtalen med Westin etc. sidst i Juli kom til Paris. Da vaktes Kejserens hæftige Forbittrelse, og uopholdelig afsendtes til den forfærdede Desaugiers en Tordenskrivelse med Rappelbefaling. Men da denne naaede Stockholm, var Bernadottes Valg ved at fuldbyrdes, og under hele den svenske Rigsdag „holdt Napoleon frivillig sit Diplomati

[1]) Vandal l. c. S. 457—58. Aus Metternichs nachgelassenen Papieren 1. Th. 1 Bd. S. 112—113.

borte fra Scenen og berøvede sig selv ethvert Middel til Intervention [1]).“

Medens Napoleon saaledes indhyllede sig i Taushed, var Otto Mörner ilet hjem til Sverige, og Torsdag Aften den 12. Juli naaede han Stockholm; den 13. om Morgenen viste han sig hos Engeström, og med den yderste Forbauselse hørte denne paa hans Forslag om Bernadottes Valg og Beretning om Arbejdet derfor i Paris. Hermed var de tre sidste rolige Dage afløste af Uvished og Uro. Det er bekendt, at Mörner paa sin dristige Færd i Paris havde følt sig som Repræsentant for en hel Kreds, hvis Betragtning ledede af det dobbelte Ønske at faa en Kriger i Spidsen for Sveriges Regering og helst en fransk Marskal, der foruden den nøjeste Alliance med Frankrig fra sit Helteliv kunde bringe Friskhed og Fremtidsmod til det nederlagsmærkede svenske Folk. Flere Franskmænd havde været nævnte af Rygtet: nu havde Mörner lagt Realitet om Bernadottes Navn, og med Begejstring grebes den ny Kandidatur af en Mængde af hans Officerskammerater, der forlængst havde harmet sig over, at Augustenborgerens Valg vilde bringe „en Ludimagister“ paa Sveriges Trone. Til Officererne sluttede sig snart mange af Stockholms Borgere, ogsaa i Upsalas akademiske Verden fængede Planen, og fra den snævre Kreds udgik en Agitation, der i den følgende Tid gennempløjede Jordbunden og skabte en vældig Strøm, der kom til at bruse højest i Hæren og Hovedstaden, men til sidst ogsaa overskyllede Rigsdagen i Örebro og rev Regeringen med sig.

---

[1]) Vandal S. 458—59.

Med den allerstørste Uvilje modtog imidlertid Carl XIII Tanken om en fransk Marskal som Tronfølger[1]). Han havde haabet, at alt var afgjort med Napoleons Svar, men nu kom dette nye. Æventyrlig og formastelig i sit Udspring forekom Mörners Plan ham; Ængstelse for Udfaldet af dette Valg havde han længst følt. Den var steget under Frygten for Pøbeloptøjer og Uroligheder efter Fersens Mord, og i Tiden derefter havde Uvisheden om Napoleons Hensigter bragt hans Nervøsitet til et Højdepunkt. Nu stod han overfor nye uberegnelige Muligheder, naar denne fantastiske Kandidatur kastedes ud i Agitationen. Derfor kom der atter Dage, hvor Uroen og Nervøsiteten hos Kongen og hans nærmeste Omgivelser gav sig lignende Udtryk, som da „Journal de l'Empire" var kommen. Faa Dage efter Mörners Ankomst mødte Suremain nemlig atter hos Desaugiers og lod ham forstaa, at Kong Carl i Virkeligheden nu var bleven meget ked af at have knyttet sig til Augustenborgeren og følte sig overbevist om, at Prins Christian af Danmark var den rette Mand for Sverige. Gang efter Gang kom han siden tilbage og gik under vidtløftige Forhandlinger saa vidt, at han antydede, at hvis Augustenborgeren modtog Tilbudet, saa var Kongen beredt til underhaanden at rejse en Opposition mod sit eget Forslag i Sekreta Uttskottet og faa det forkastet. Faa Dage efter skulde Suremain ledsage Kongen til Örebro, hvor Rigsdagen skulde aabnes den 23. Juli. Derhen kunde Gesandterne ikke følge, men Adjudanten traf med Desaugiers Aftaler om stadig Brev-

---

[1]) Om det følgende se v. Dernaths Depecher 17. og 19. Juli. — Desaugiers Depeche til Paris 17. Juli (Scaevola S. 498—99). Revue contemporaine l. c. S. 257—59.

veksling og Fællesaktion med Kongen for den Politik, hvorom der nu syntes at være Enighed.

Hvad laa der bag ved Suremains Optræden? Havde i Virkeligheden Kongen i Forfærdelse over Bernadottes Kandidatur og i Mistvivl om at kunne sætte Augustenborgerens Valg igennem paany kastet sig over Prins Christian? Det synes ikke urimeligt, men der er kun Hjemmel derfor i de to Gesandters Beretninger og i Suremains Memoirer, hvilke sidste imidlertid paa dette Punkt foreligger i en ret uklar Gengivelse. I de svenske Kilder findes der ikke et Ord om, at Prins Christian hos Carl XIII i Dagene efter Mörners Ankomst var ved at tage Luven fra Augustenborgeren. Helt paa egen Haand kan Suremain dog vel næppe have handlet, men vist er det imidlertid, at disse Dages Forhandlinger ikke satte sig positive Spor. Da det i Örebro kom til Forhandling, holdt Konge og Regering lige fast paa Frederik Christian, indtil helt nye Forhold greb ind. Muligvis har Suremains Optræden, som det uklart antydes i hans Erindringer, blot været en Prøveballon, et Udtryk for en Uro hos Kongen, som, da det ikke førte til noget, kun blev bekendt for en meget snæver Kreds. Helt udrede lader dette sig næppe.

Hvorom alting er, saa maatte v. Dernath finde Situationen langt mere tiltalende i disse Dage efter den 13. og 14. Juli end i Dagene forud. Lysere Forhaabninger farver hans lange Rapporter til København af 17.—20. Juli, hvor han ikke blot redegør for sin Opfattelse af Situationen, men ogsaa stiller omfattende Forslag om positiv Optræden fra dansk Side. Men endnu mener han dog, at der bør handles med stor Forsigtighed. Chancerne er langt fra sikre, og dybt kræn-

kende for Kong Frederiks Værdighed vilde det være, om en aabenlys Henvendelse skulde blive besvaret med et Afslag.

Da v. Dernath skrev saaledes, havde han allerede modtaget en Depeche fra København, der vidnede om, at der var ved at komme Fart i Tingene der. Formentlig den 18. eller maaske den 17. Juli havde han modtaget den første Skrivelse fra sin nye Udenrigsminister og havde indset, at nu var Aktionen kommen til Magten. Overfor Rosenkrantz's Paalæg om at træde mere aabenlyst frem med de danske Ønsker, sætter han imidlertid den ovennævnte Ængstelse for derved at kompromittere Kongen. Men medens han endnu skrev paa sit Brev herom, kom en Landsmand ind af Døren til ham. Uafhængig af hans Opfattelse af Stillingen, havde man i København bestemt sig for at gaa frem paa den mest ostentative Maade. Ved en direkte Henvendelse til den svenske Konge vilde Frederik VI slaa sine Konkurrenter og sikre Nordens Forening.

VI.

Fra først i Juni af havde Frederik VI og Bernstorff slaaet sig til Ro med at vente paa Bud fra Rosenkrantz. Fersens Mord vakte stor Sensation og gav Bernstorff Lejlighed til et voldsomt Udfald mod den frie svenske Forfatning; man mærker gennem hans meget stærke Udtryk, hvor ringe Lyst han maatte føle til en nær Forbindelse med Nabolandet[1]).

Bernstorffs Tid var imidlertid nu forbi; allerede den

---

[1]) Circulærdepeche $^{30}/_{6}$.

3. Juli meddelte han Legationerne, at Rosenkrantz var ankommen til Sydgrænsen, og at han selv fratraadte. Snart efter kom Rosenkrantz til Hovedstaden; den 12. Juli er han tiltraadt sit Embede.

Danmarks nye Udenrigsminister var en Mand paa godt og vel halvhundrede Aar og med en lang diplomatisk Løbebane bag sig. Allerede 1782 var han femogtyve Aar gammel begyndt som Legationssekretær i Haag. Senere havde han stiftet Bekendtskab med adskillige Hoffer og havde udført vanskelige diplomatiske Hværv ved Fredskongressen i Rastadt og i St. Petersborg under Forhandlingerne i 1800 om den væbnede Neutralitet. Siden var han stegen højt i Rang; i 1809, da han havde undertegnet Jönköpingfreden, var Geheimekonferensraadstitelen bleven føjet til Kammerherreværdigheden.

Af Helbredshensyn havde han efterhaanden trukket sig ud af fast diplomatisk Tjeneste og var efter 1808 kun bleven brugt i overordentlige Hværv. Dette var Tilfældet, da han i 1808 var i Bayonne med Elefantordenen til Kejser Napoleon, da han i 1809 var Fredsunderhandler, og da han nu i April 1810 var bleven sendt til Paris, hvor Udnævnelsen til Udenrigsminister havde naaet ham.

Rosenkrantz var opdraget i Andreas Peter Bernstorffs Skole og havde derfra et nøgternt og ædrueligt Syn paa Danmarks Udenrigspolitik. Men dette maatte saa meget desto mere komme til at præge hans politiske Færd, som han var gennemtrængt af en dyb Forstaaelse af Landets skæbnesvangert kritiske politiske Stilling. Dette spores fra det Øjeblik af, han overtog Ledelsen af det udenrigske Departement; han var sig bevidst, at

han gik ind til en uendelig vanskelig Gærning, til en Kamp, der kun havde saare ringe Udsigt til at gennemkæmpes med Held.

Men just derfor havde Rosenkrantz Øjet aabent for den store Redningsmulighed, der laa i en nordisk Union. Han forstod, at netop fordi der fra Sverige kunde opstaa en Fare for Norge, vilde Nordens Forening afvende truende Muligheder. Han var dernæst dansk af Natur, og uden at besidde en overlegen eller udpræget nuanceret Nationalitetsfølelse havde han ubetinget Sympathi for en Tilknytning til de nordiske Folkefrænder. Derfor tog han med personlig Overbevisning fat paa den første Opgave, der laa til ham, da han kom hjem. Havde Bernstorff været kølig, saa mærker man hos Rosenkrantz en Varme, der jævnlig tilbagetrænger den Mistillid, han nærede til, at Planen kunde lykkes. Han har da ogsaa en Hovedandel i, at en travl Virksomhed nu afløste den tidligere Passivitet, og for det Liv, der i de følgende fjorten Dage kom til at udfolde sig i de københavnske Regeringskredse, blev han Midtpunktet.

Han var imidlertid ingenlunde tilfreds med den Politik, man hidtil havde fulgt, og lagde ikke Skjul paa sin Misfornøjelse[1]). Baade fandt han det urigtigt, at man ikke straks ved Dødsbudskabet havde givet Dreyer eller ham selv positiv Ordre til at faa klar Besked hos Napoleon i Stedet for blot at henskyde Sagen til denne, og han fandt det højst uheldigt, at der før hans Hjemkomst ikke var foretaget nogetsomhelst Skridt for at gennemføre saa vigtig en Plan. Nu var Tiden saa vidt fremskreden, at han klart indsaa, at Realisationen vilde frembyde de allerstørste Vanskelig-

[1]) Depeche fra Rosenkrantz til Dreyer 13/7 og til Blome 14/7.

heder. Men han undertrykte sin Mistvivl og i klar Forstaaelse af, at her var en Lejlighed, der næppe mere vilde frembyde sig, „til at sikre Nordens Fred og Danmark-Norges Frelse", gik han til sin første Ministergærning med den ham egne Grundighed og Energi.

Ene indenfor den snævreste Regeringskreds kom han ikke til at staa. Ernst Schimmelmanns fængelige, begejstringshigende Natur havde forlængst grebet den nordiske Enhedstanke; han, hvis hele aandelige Personlighed var et Produkt af tyske Kulturfaktorer, følte sig med hint Slægtleds underlige Naivitet som dansk, ja som nordisk med Inderlighed og Varme. Hans Sind sattes altid i Bølgegang af stærke Ord og stolte Planer, han ligesom dukkede sig ned deri for at forfriskes efter den haabløse Finanspolitiks daglige Pinagtighed. For længe siden følte han ikke mindre end Rosenkrantz, hvor fortvivlet Danmark-Norges politiske Stilling var, og spejdede til alle Sider efter en Udvej. Hvilket Ansvar man end vil kunne lægge paa hans Skuldre for disse Aars Finanspolitik, saa maa man lade ham, at han i andre Henseender saa klart og dømte rigtig. Allerede i 1808 veg han ikke tilbage for at udtale Dadel over Frederik VIs Styrelsesprincipper; der er i hans Papirer opbevaret Koncept til en skarp Kritik af Regeringens Tvedeling og Kongens Tendens til Kabinetsregimente[1]). Dette vedkom Rigets indre Styrelse; hvad de ydre Forhold angik, fandt han, der i 1813 uafladelig kæmpede for et Brud med Napoleon, en Udvej i Nordens Forening. Første Gang da denne Mulighed forelaa, i Marts 1809, spores der en stor Interesse fra hans Side. Det

[1]) Se herom udateret Koncept m. m. i de Schimmelmannske Papirer i Rigsarkivet (Pakke 19).

siges, at det var ham, der gjorde Frederik VI bekendt med de Synspunkter overfor en Union, som Grev Wedel Jarlsberg og hans Kreds i Norge nærede[1]). Samtidig deltog han i Udarbejdelsen af et Flyveskrift til Fordel for Frederik VIs Valg[2]). Justitsraad Schmidt-Phiseldeck, den Gang Committeret i Øconomi- og Commercekollegiet og filosofisk-politisk Forfatter, var hans Medarbejder; han skrev Udkast til et lille Skrift „Om Øjeblikkets Vigtighed for de nordiske Riger og hvorledes samme bør benyttes", og Schimmelmann foretog Rettelser og gav Vink. Den Gang kom der dog intet ud af det hele, og Skriftet blev end ikke trykt. Men Tanken forlod ham ikke; nu i 1810 stod han ved Rosenkrantz's Side, og mellem de Forfattere, der udsendte Flyveskrifter for at paavirke Stemningen i Sverige, var ogsaa han.

Det samme gjaldt den anden Mand, der sammen med Rosenkrantz var bleven udnævnt til Geheimestatsminister ved Bernstorffernes Afgang, Frederik Moltke. Han havde været Formand for det skandinaviske Litteraturselskab, og Interessen for de nordiske Folks aandelige Fællesskab havde givet ham Forstaaelse af den politiske Enhedstankes Betydning. Nu stillede han sig sammen med sine to Kolleger, og medens Rosenkrantz varetog den diplomatiske Aktion, synes Moltke at have været Mellemleddet mellem Regeringen og den

[1]) Y. Nielsen: l. c. I S. 220 flg. Forf. nævner ikke Kilden for sin Meddelelse.

[2]) Schimmelm. Papirer Pk. 19. Foruden Manuskriptet til det nævnte Flyveskrift, vedlagt et Brev fra Schmidt-Phiseldeck til Schimmelmann af 4/4 1809, og den dertil knyttede Korrespondance, findes der Koncept til et Brev af 29/3 1809 til Frederik VI om en nordisk Union, Udkast til et Opraab til Svenskerne og flere Koncepter, der viser hvor stærkt Schimmelmann var optaget af Planen.

Kreds af Unionsvenner i København, hvis Virksomhed vi siden nærmere skal betragte.

Om de andre Ministres Standpunkt er intet overleveret; der findes intet Spor til Virksomhed for eller imod Planen.

Den første Uge efter Rosenkrantz's Hjemkomst var Overvejelsernes Tid; fra den 12. Juli skrider man til Handling.

Denne og den følgende Dag udarbejdedes nemlig det Program, hvorefter der skulde handles. Man bestemte, hvorledes man vilde optræde i Sverige, man tog Stilling saavel til Prins Christians Kandidatur som til Hertugen af Augustenborgs, og man drøftede de Vilkaar, hvorpaa Unionen skulde tilvejebringes; i Omrids gjordes Forslag til en Unionsforfatning. Om alt dette har Rosenkrantz formentlig forhandlet med sine Kolleger, men kun Forhandlingerne mellem ham og Kongen kan nu eftervises. Ved Siden heraf foreligger der et Aktstykke, der viser Forbindelsen med svenske Unionsvenner. I Dagene før den 12.—13. Juli har Grev Ruuth fra Skaane været i København og talt med Rosenkrantz og maaske med Frederik VI samt givet Udenrigsministeren et skriftligt Forslag til den Politik, man burde følge. Det spores, at Rosenkrantz ved Udarbejdelsen af sine Forslag har haft Grev Ruuths in mente.

Den 12. Juli forelagde Rosenkrantz Kongen en Memoire om Tronfølgervalget, og samme Dag modtog den Frederik VIs egenhændige Paategning om, at han i et og alt billigede Indholdet[1]). Dette fik sit Supplement i

[1]) U. A. Pakke vedkommende Tronfølgervalget 1810. Jeg takker Hr. Arkivar Baron Zytphen Adeler for den Velvilje, hvormed han har opsporet og skaffet mig disse og andre Akter.

Depecher, der i de to følgende Dage afgik til Stockholm, Paris og St. Petersborg, og Hovedtrækkene var følgende:

Da det efter Napoleons Udtalelser til Rosenkrantz kunde anses for sikkert, at han billigede og ønskede en nordisk Union, vilde Frederik VI gøre Skridt for at tilvejebringe en saadan[1]). Først og fremmest vilde han paany henvende sig til Kejseren for at faa ham til at støtte sin Kandidatur saa vel i Sverige som i St. Petersborg, saa ingen Hindringer skulde opstaa fra den russiske Regerings Side. Ganske vist drog Rosenkrantz Nytten af denne Henvendelse til Napoleon i Tvivl, fordi den først vilde naa Paris, efter at de svenske Stænder var traadte sammen, men selv om Kejseren først tog aktivt fat paa et sent Tidspunkt, turde man dog maaske haabe, at det kunde faa Betydning.

Dernæst skulde Gesandten i St. Petersborg, Grev Otto Blome, udførlig instrueres. Man var ganske uvis om, hvad det russiske Hof vilde gøre overfor Valget, og Blome skulde samtidig med at underrette Zaren om Frederik VIs Hensigt paa enhver Maade fremme sin Konges Interesser.

Dagen efter afgik med Kurér et Brev til Napoleon fra Frederik VI og Ordrer til Dreyer. Den næstfølgende Dag sendtes Instrukser til Blome.

Saa gjaldt det Aktionen i Sverige. Her foregik der imidlertid i Dagene fra den 12. og 13. til den 18. Juli en Udvikling, hvis Aarsager ikke aldeles aktmæssig kan klares, om end Sammenhængen uden Vanskelighed kan

[1]) Det fremgaar utvetydig af alle Aktstykker, at Napoleons Sanktion for Frederik VI har været den Forudsætning, uden hvilken han aldeles ikke vilde optræde. En lignende Opfattelse har gjort sig gældende hos Grev Ruuth.

forstaas. Der er nemlig efter de først nævnte Dage, i hvilke Rosenkrantz indgiver de første bevarede Forslag til Kongen og udfører disse i Breve til Dreyer og v. Dernath, inden den 17. fattet en Beslutning, der ikke omtales i de første Aktstykker. Den gælder Brevet, der den 18. Juli afgik til Carl XIII og gav de danske Planer fuld Offentlighed.

Den 12. Juli er det Tanken, at v. Dernath skal lægge Kraft i sin stille Agitation og sørge for at vinde alle dem, han i nogen Maade kan anse for vel stemte for Unionsplanen. Men kun overfor disse skal han udtale sig og endnu „mettre de la réserve dans ses démarches“ [1]). Ganske vist fandt Frederik VI det udmærket [2]), „dersom nu v. Dernath med Forsigtighed kunde gjøre en Demarche, hvorved han forsikrede sig Kongen af Sverrigs Attraa for mig og vandt ham; da var vist en vigtig Hindring ryddet af Vejen“. Rosenkrantz henstiller vel ogsaa dette til v. Dernath, men han giver intet Paalæg om officiel Optræden. „Hans Majestæt har befalet mig at autorisere Dem til at modtage Tilbud fra og pleje Forsætter hos alle dem, der synes med deres Stemmer at ville støtte de tre Landes Forening“, skriver han til v. Dernath i Begyndelsen af et overmaade langt Brev, som han skrev i tre Træk i Løbet af den 13. I anden Afdeling er det, at han meddeler Kongens Ønske om, at der skal søges Forbindelse med Carl XIII, og endelig i sidste Del af den lange Depeche meddeler han — vel efter en ny Samtale med Kongen —, at man har besluttet at sende Baron Charles Selby til Sverige for at

[1]) Memoiren af 12/7.

[2]) Brev til Rosenkrantz 12/7. Pakke vedkommende Tronfølgervalget U. A.

virke for Unionen. Nu tilføjedes det ganske vist, at Selby skulde rejse under Paaskud af at varetage nogle Forretninger for sin Fader, men naar Baronen faktisk fik Ordre til ikke blot at sondere Stemningen paa sin Rejse op gennem Sverige, men ogsaa at paavirke den til Fordel for Frederik VIs Valg, saa synes det besynderligt, at Rosenkrantz stadig fastholdt, at v. Dernath endnu skulde virke i det skjulte.

Her var en Halvhed, der ikke lod sig opretholde. Om det alene var Forstaaelsen heraf, der bevirkede, at man nu vovede sig yderligere frem, er dog uvist, rimeligvis var det et andet Hensyn, der bestemte Frederik VI og Rosenkrantz. Sammenhængen vil forstaas ved en Undersøgelse af, hvorledes man i København havde opfattet de to andre Tronfølgeræmner, der fandtes indenfor det danske Riges Grænser.

Allerede den 21. og 22. Juni havde Bernstorff meddelt Frederik VI v. Dernaths Udtalelser om Prins Christians Kandidatur, men først i den Skrivelse, der fulgte med Brevet til Carl XIII af 18. Juli, fik Gesandten Svar. Rosenkrantz havde nu forhandlet med Kongen om Svenskernes tilsyneladende Tilbøjelighed til at vælge Prins Christian, „Kongens Fætter og i dette Øjeblik præsumptiv Arving til Kronen“ [1]), og Frederik VIs Vilje var, at hvis Stemmerne aldeles overvejende gik i Retning af dette Valg, skulde v. Dernath ikke modsætte sig det, da jo ogsaa det vilde føre til de tre Kroners Forening, i alt Fald efter den Udsigt, som Arvefølgen i Danmark for Øjeblikket aabnede. „Denne Forening er H. M.s

---

[1]) „Cousin du Roi, et pour le moment héritier présomptif de la couronne“. De udhævede Ord er understregede i Registraturprotokollen.

Formaal", skrev Rosenkrantz, „men tab aldrig af Syne, at det er Kongen, der tilbyder sig selv til Sveriges Stænder, fordi H. M. føler, at det er hans Pligt at gribe dette Øjeblik, der ikke mere vil lade sig finde, for at sikre Lykken for Nationer, der kun kan finde deres Frelse i en uopløselig Union. Dette Formaal vil ved hans Valg naas langt hurtigere og sikrere end ved Prins Christians, hvem der i ethvert Tilfælde bør sikres Lejlighed til at følge det Kald, der knytter sig til hans Fødsel, for at han kan opfylde sin Forpligtelse mod Danmark og Norge, hvis Successionen til denne Krone aabnes ham".

Øjensynlig var man betænkelig ved denne Udsigt og accepterede den kun som noget secundært, som et absolut mindre Gode, eller rettere som et mindre Onde end Valget af en fremmed Kandidat. Forskellige Ængstelser skinner frem af det citerede[1]). Man frygtede for det første aabenbart, at der i Danmark kunde ske noget, hvorved Prins Christian kunde blive udelukket fra Tronfølgen; da risikerede man, at han blev ved at være Konge i Sverige alene, hvorved Unionen ikke opnaaedes. Frederik VI havde altsaa endnu ikke opgivet Haabet om at faa en efterlevende Søn. Men dernæst havde man nok skrevet sig v. Dernaths Ord bag Øre; man forudsaa den Mulighed, at Svenskerne enten — hvad der dog vel laa fjærnere — kunde faa Prins Christian sueciceret og overtalt til at opgive Danmark-Norges Krone, eller at hans Valg kunde blive ledsaget af Betingelser, der direkte eller indirekte vilde udelukke en fremtidig Union. Dette sidste bestyrkes, naar man om-

[1]) Sammenlign Bemærkningen i Grev Ruuths „Promemorie", Ruuth og Rosenkrantz maa øjensynlig have drøftet denne Mulighed.

trent samtidig ser Frederik VI skrive til Rosenkrantz[1]): „Hvem ved, om man ikke i det Tilfælde Pr. Christian valgtes, kunde ved en Reservation jævne alt i Sverige til dog i Tiden at gjøre Forening mulig".

Men det har sin Interesse at fastslaa, at intet tyder paa, at Betænkelighederne stammer fra Uvilje hos Frederik VI mod at se Prinsen foretrukken; det er Sagen, ikke Personen, hvorom det drejer sig.

Ganske det samme Indtryk faar man af Kongens Forhold til den augustenborgske Kandidatur.

Vi staar her overfor et af de mest debatterede Afsnit af det svenske Tronfølgervalgs Historie. Ogsaa for nylig er det bleven genfremstillet paa Grundlag af de alment bekendte Kilder[2]), og da der — i alt Fald foreløbig — ikke kan inddrages nyt Materiale i Undersøgelsen, finder jeg ingen Anledning til at gaa i Enkeltheder med Hensyn til den augustenborgske Kandidatur. Hvad der derimod har Betydning for Forstaaelsen af Frederik VIs Stilling og for Sagens Udvikling i sin Helhed, dvæler jeg ved, da det formentlig til en vis Grad kan stilles i en rigtigere Belysning.

Da Forhandlingerne mellem Rosenkrantz og Kongen begyndte, vidste man i København god Besked om, at Hertug Frederik Christians Kandidatur ikke blot var fremme i Stockholm, men ogsaa var nævnt for Napoleon.

For det første vilde man ikke i nogen Maade lade sig standse af, hvad der forlød om Hertugens Kandidatur eller om Napoleons Billigelse deraf. Hverken fra den ene eller anden Kant var man derom bleven offi-

---

[1]) Brev $^{17}/_{7}$.
[2]) Julius Clausen: Frederik Christian Hertug af Augustenborg. Kbhvn. 1896.

cielt underrettet og kunde saare vel lade som ingen Ting. Men dernæst stillede man sig saaledes overfor Sagens Realitet, at man, hvis Frederik VIs Valg ikke lod sig gennemføre, vilde foretrække Hertugen for enhver anden Kandidat — senere under Omtalen af Prins Christians Kandidatur ændres dette til, at man vel langt vilde foretrække Prinsen for Augustenborgeren, men stadig denne fremfor enhver anden, der var mere fremmed for Danmark. Dette vilde man, at baade Dreyer og v. Dernath skulde være paa det rene med, men selvfølgelig skulde ingen af dem varetage Augustenborgerens Interesser før det Øjeblik, da det maatte vise sig, at der i Sverige dannedes et overvejende Parti for denne. I dę mest bestemte Udtryk fremhæves dette overfor v. Dernath. Det var det positive; det negative er, at der i Instrukserne til de to Gesandter ikke findes Spor af Paabud om direkte at modarbejde Hertugen.

Saaledes opfattede man altsaa Hertug Frederik Christians Kandidatur den 12., da Planen for hele Kampagnen approberedes, og de to følgende Dage, da Instrukserne til Paris og Stockholm afgik.

Men den 16. modtog man v. Dernaths Brev af 10. Juli og fik — formentlig fra Helsingør, hvorfra der jo idelig rapporteredes om de Rejsende til „Hovedkvarteret“ i København — Bud om, at Oberstløjtnant Holst var rejst gennem Sælland til Als. Samtidig hørte Rosenkrantz „ad indirekte Vej“, at Napoleon nok havde givet en Slags Approbation af Augustenborgerens Valg, fordi der hverken fra svensk Side eller fra nogen anden Kant var nævnt nogen anden Kandidat for ham.

Dette sidste nævner Rosenkrantz mærkelig nok uden yderligere Kommentar, uagtet man skulde tro,

at han her ikke aldeles vilde forbigaa, at han jo selv den 17. Juni med Kejseren havde drøftet sin egen Konges Kandidatur. Men i de nævnte Underretninger maa utvivlsomt søges de Grunde, der nu blev bestemmende for Regeringens videre Handlinger; direkte udtales dette iøvrigt intet Sted; selv i den Skrivelse til v. Dernath, der ledsagede Frederik VIs Brev til Carl XIII, motiveres dette Skridt ikke.

Men den 17. Juli gik det ivrigt med Forhandling og Brevskrivning i København. Rosenkrantz dirigerede og gjorde Udkast, Kongen bifaldt og skrev under. Man besluttede at optræde med fuld og hel Offentlighed og ved direkte Henvendelse nedslaa al Tale om andre Kandidater end Frederik VI. Ved et egenhændigt Brev fra ham til den svenske Konge med Anmodning om at blive foreslaaet som Kandidat for Valgrigsdagen skulde dette ske. To Breve fra Kong Frederik til Rosenkrantz af den 17. Juli er opbevarede. Det ene viser, at Ministerens Forslag om Instrukser til v. Dernath har vundet Bifald, det andet approberer Rosenkrantz's Udkast til Brevet til Carl XIII. „De haver aldeles fattet min Mening“, skriver Frederik VI, „og jeg ved intet at tilføje, uden at vore Bestræbelser maa lykkes for Fædrenelandets Frelse“. Den 18. underskreves og afgik det kongelige Brev samtidig med Instrukser til v. Dernath. I disse udtaltes bl. a. en stærk Tilslutning til et i Gesandtens sidste Depeche udtalt Haab om, at Hertugen af Augustenborg ikke vilde modtage Carl XIIIs Tilbud, i alt Fald ikke straks. Samtidig gives de føromtalte Ordrer om Prins Christians Kandidatur, og den danske „Ønskeseddel“ paa Kandidater affattes med Frederik VI

som Nr. 1, Prins Christian som Nr. 2 og Hertugen som Nr. 3.

Men her saalidt som tidligere udtales noget, der lader sig tyde som Befaling til bestemt at modarbejde Hertugen, og først den 20. Juli omtales det, at Frederik VI allerede den 16. havde givet Hertugen foreløbig Underretning om sine Bestræbelser i Sverige.

Medens Arbejdet saaledes var indledet, havde man udførlig dvælet ved den Form, under hvilken en Forening af de tre Riger kunde tilvejebringes. I 1809 havde Spørgsmaalet herom i Virkeligheden bragt alle Unionsplaner til at strande. Overfor Frederik VIs Enevælde i Danmark-Norge stod jo den svenske Konstitution. Øjeblikkelig havde dette i Marts 1809 vist sig at være det kildne Punkt; det havde foraarsaget Kong Frederiks Vaklen og ukloge Holdning, der atter ikke blot havde stødt Svenskerne og Wedel Jarlsberg bort, men tilsidst aabnet Vejen for Christian August.

Men dette havde været i 1809, nu var Stillingen en ganske anden.

Straks fra første Færd af havde v. Dernath erklæret, at en af de vigtigste Hindringer for en Union var Svenskernes Frygt for at faa en enevældig Konge, og hver Gang han fik Anledning dertil, hævdede han, at en conditio sine qua non for Valg vilde være en bindende Garanti for Bevarelsen af den svenske Forfatning med alle dens Friheder[1]). Det synes, som om Gesandten har haft en stærk Fornemmelse af, at Frederik VI vilde kræve en Indskrænkning i den svenske Forfatning af 1809 som Betingelse for sit Valg, og Bernstorffs udpræ-

[1]) F. Ex. i Depecherne 4/6 og 6/7.

gede Uvilje mod den svenske Konstitution saavel som andre Udtryk i hans Skrivelser kan vel have givet Anledning hertil[1]). Selv indrømmede v. Dernath, der i sine Depecher trolig følger sin Regerings absolutistiske Synspunkter, det heldige i en saadan Indskrænkning, men erklærede, at en Fordring derom nu vilde ødelægge alt. Muligvis kunde en Forfatningsforandring til Fordel for Kongemagten en Gang senere opnaas f. Ex. under en Krig — Sveriges Historie frembød jo Exempler herpaa —, men nu betragtede han ethvert Forsøg paa at forandre Konstitutionen som nok til at ødelægge endogsaa Muligheden for at føre Foreningen igennem.

Under Forhandlingerne med Rosenkrantz maa Kong Frederik da ogsaa have opgivet enhver Tanke derom. Den 12. fastslaar Ministeren, at Hensigten er at lade det svenske Folk beholde al den Indflydelse, det for Øjeblikket øver paa Regeringen, „for saa vidt dets virkelige Lykke beror derpaa". Dette Udtryk kunde forekomme noget mistænkeligt, det lod sig jo meget vel tænke, at Kongens og Svenskernes Opfattelse vilde divergere en hel Del, men straks efter nævner Rosenkrantz, at derved især maa forstaas, at Skattebevillingsretten og Bankstyrelsen bevares som den er. I Brevet til v. Dernath den følgende Dag erklæres endvidere, at Stændernes Lovgivningsmyndighed og andre ligesaa vigtige Rettigheder skulde bevares, og at Kongen paa ingen Vis vilde forandre Sveriges gamle Love. I den Instruks, der omtrent samtidig medgaves Baron Selby, fandtes ganske tilsvarende Udtryk. Heri laa den bestemte Aner-

---

[1]) Se Depeche fra Bernstorff til v. Dernath 13/6, fra v. Dernath 9/7 og 10/7.

kendelse af at ville opretholde Sveriges Konstitution, der ogsaa genfindes i Frederik VIs Brev til Carl XIII. Udtalelser af Bernstorff paa et tidligere Tidspunkt viser, at Frederik VI tillige var gaaet ind paa Tanken om at maatte tilbringe en Del af Aaret i Sverige[1]). Men først i et Brev fra Rosenkrantz til v. Dernath af 24. Juli udtaler man sig udførligere om Formen for en Union, og det endda først efter at v. Dernath udtrykkelig[2]) havde anmodet om bestemte Instrukser med Hensyn hertil og havde antydet, hvorpaa de efter hans Mening burde gaa ud. Det er saa meget mærkeligere, at man saa sent udtaler sig herom, som Grev Ruuth forlængst havde forelagt den danske Regering sit Forslag til en unionel Ordning.

Det har sin Interesse at dvæle ved de forskellige Udkast og Forslag, og vi betragter først det tidligst fremkomne, Grev Ruuths. „Et hvert Rige bør styres efter sine sig passende Love“, skrev Greven i den „Promemorie“, han overgav Rosenkrantz, og som i en — som det af det citerede vil ses — ret slet Oversættelse præsenteredes Frederik VI[3]). „Alle Embeder i et hvert Rige besættes af indfødte Personer. De 3 Rigers Konge bør have en Conseil af lige mange Mænd af hvert Rige og residere ligelænge i Sverrig som i Dannemark og Norge. Residensen i Sverrig bør blive Göthaborg, som næsten ligger i Centrum af de 3 Riger. Stockholm, som nu ligger afsides og paa Grænsen, da Finland er kommen til Rusland, vil ej mere være tienlig dertil og aarligen tabe sin Handel, helst naar den

[1]) Depeche til v. Dernath 13/6.
[2]) I Depechen 17/7.
[3]) U. A. Pakke vedk. Tronflgv. 1810.

nye Canal bliver færdig, som befordrer Transporterne tværs igiennem heele Riget til Gøthaborg. Den Konge, som styrer Sverrig og Danmark, fortfarer derved, saalænge de leve. Den af dem, som overlever den anden, tiltræder da Regieringen i alle 3 Riger og efter bægge Deres Død, opstiger Prinds Christian Frederich eller den Prinds, som mueligen kunde findes at være nærmere Arving[1]), paa de 3 Rigers Trone. Den nærmeste Tron-Arving bliver imidlertid de tre Rigers Kron-Prinds. Han bør vistas i Stockholm fra den Tid, han bliver udnævnt til Tronfølger, for at kiende Landet, Forfatningen, Folk og Sprog. Skulde det blive Pr. Christ. Fred., da var en Formæling med den kongl. danske Kronprindsesse i alle Henseender ønskelig. Om han i saa Fald til sine Navne antog tillige det af Carl, saa vilde derved Nationen og den gamle Konge være smigret".

De Betingelser, som v. Dernath troede at Svenskerne vilde stille, berørte for en Del andre Forhold[2]). Han tænkte sig ikke Muligheden af en Flytning af Sveriges Residens fra Stockholm, var vel i den Henseende paavirket af Stockholmske Synspunkter, medens Grev Ruuth saa Sagen an fra et sydsvensk Standpunkt. Tværtimod ansaa han det for aldeles nødvendigt at forsone Stockholmerne med Unionen ved Løfte om at overføre den ordinære Residens til deres By. Dette var jo en ikke ringe Fordring, men v. Dernath gentog, at den vilde blive stillet, da han opregnede de øvrige Betingelser. „Forfatningens Bevarelse, Uafhængighed af Danmark, Residensens Anbringelse i Sverige, Løfte om ikke at ansætte Danske i svenske Embeder og om ikke at an-

[1]) Understreget i Promemorien.
[2]) Depeche $^{17}/_{7}$.

vende den svenske Hærstyrke i Danmark og omvendt bliver uden Tvivl de Punkter, hvorpaa man vil insistere mest, og over hvilke jeg derfor mest ønsker at modtage Instruktioner for maaske paa Forhaand at kunne berolige Sindene og hindre, at der opstaar en Frygt, der vel er chimærisk, men dog kan influere stærkt paa de Beslutninger, man tager".

I sit Svar herpaa den 24. Juli henholdt Rosenkrantz sig for det første til, at Frederik VI jo allerede havde givet Tilsagn om Bevarelsen af de svenske Privilegier og Love; skulde man gaa i Detailler hermed, da maatte man opregne Grundlaget for en Konstitution, hvad enten man saa vilde bevare den svenske eller i visse Maader fjærne sig derfra. Iøvrigt skulde Svenskerne, om de valgte Kong Frederik, nok selv tage Initiativet og stille deres Fordringer. Men i Anledning af v. Dernaths Spørgsmaal har Rosenkrantz talt med Kongen og faaet Ordrer af denne.

For det første fandt Kongen det lige saa upolitisk at give som at udføre et Tilsagn om at gøre Stockholm til ordinær Residens. Det vilde desuden stride mod Kongeloven at flytte Regeringens Sæde ud af Landet [1]), og man kunde ikke tro, at Flertallet af oplyste Svenskere vilde kræve dette, naar de betragtede Stockholms Beliggenhed langt fra de forenede Rigers Centrum. Alt hvad Svenskerne kunde forlange var, at de havde et Centrum for deres særlige Styrelse, hvor Kongen opholdt sig lige saa ofte og ligesaa længe, som det var nødvendigt, ganske som Tilfældet var med hans andre Riger. Men da den svenske Forfatning og Administration var langt

[1]) Det maa dog bemærkes, at ingen Paragraf i Kongeloven indeholder noget saadant Forbud.

mere forgrenet og omfattende end Kongens Arvelandes, saa vilde det være absolut nødvendigt i Sverige „at oprette et Konseil, et Kollegium, en Deputation, udelukkende bestaaende af Svenskere, som under Kongens Fraværelse skal besørge de løbende og presserende Forretninger og gøre Indstilling om de øvrige til Kongen".

Med Hensyn til kun at ansætte svenske Embedsmænd i Sverige, saa kunde Kongen let gaa ind herpaa, men anderledes stillede det sig med Kravet om kun at anvende de enkelte Landes Tropper indenfor hvert Lands Grænser. Dette kunde saare vel lade sig gøre i Fredstid, men i Krigstid skulde det jo være en af Hovedfordelene ved Unionen, at man gensidig kunde hjælpe hinanden, og et af de forenede Riger kunde dog ikke nægte det andet, hvad man ved Traktat med en fremmed Magt kunde blive forpligtet til at yde.

Saaledes omtrent var de Synspunkter, hvorunder man i København saa den fremtidige Ordning, og det lader sig ikke nægte, at Frederik VIs og hans Ministres Opfattelse i det hele var et forstandigt Grundlag for videre Forhandling. De havde en tilbørlig Respekt for Sveriges Selvstændighed, intet røber Tendenser til i Tidens Løb at svække denne til Fordel for Danmark, og Kong Frederik VI var sikkert til Sinds loyalt at overholde de Forpligtelser, han maatte indgaa. Herimod taler ikke hans Ønsker om en Ændring af den svenske Forfatning i monarkisk Retning; han vilde paa ingen Maade se dem opfyldte paa ulovlig Vis.

Men selvfølgelig savner man Behandling af adskillige kapitale Spørgsmaal; der er ingen Antydning af, hvorledes de mange mellemrigske Forhold — saaledes det højstvigtige Toldspørgsmaal — kunde tænkes ordnede; det

samme gælder de forenede Rigers udenrigspolitiske Stilling. Man føler paa alle Punkter, at man har at gøre med løse Udkast, og utvivlsomt var betydelige Vanskeligheder opstaaede, om alt dette var bleven mere end Forhaabninger og Planer.

Fremfor alt havde sikkert, som Frederik VI selv frygtede det baade i 1809 og nu i 1810, Rigernes forskellige Forfatningsforhold voldt Vanskeligheder. Det har været sagt[1]), at Frederik VI i 1810 for at vinde Sveriges Krone var til Sinds at ofre sin Enevælde i Danmark-Norge, men denne Paastand kan absolut ikke opretholdes, ja, man tør endog paastaa, at Muligheden ikke er bleven for Alvor overvejet. Det er muligt, at en svensk Unionsven direkte har foreslaaet Kongen at indføre en Forfatning i Lighed med den svenske i sine Arvelande; i ethvert Fald fik Frederik VI siden Kundskab om, at det i Örebro var paa Tale, at man burde stille denne Fordring, og Hertug Frederik Christian erklærede ham aabent sin Tro paa, at en saadan Fordring var uomgængelig Betingelse for Valg. Men hverken Rosenkrantz eller Kongen selv berører dette med et Ord; Tanken er ganske vist øjeblikkelig bleven afvist af Frederik VI, og Rosenkrantz har end ikke anset det for Umagen værd at instruere v. Dernath om noget efter begges Mening saa urimeligt.

Dvæler Tanken imidlertid et Øjeblik ved Nordens Fremtid, om en Forening var bleven tilvejebragt, da er her netop et Punkt, hvor en Union vilde have kunnet faa uberegnelig Indflydelse paa Danmarks og Norges Udvikling. Det konstitutionelle Liv i Sverige efter For-

---

[1]) F. Ex. Schinkel: Minnen V. S. 255 og 268.

fatningsændringerne i disse Aar var jo i og for sig af stor og fremtidsdygtig Betydning; under en Union vilde det have været et vældigt Incitament for de to andre Folk. Medens der nu kom til at gaa lange Aar, før Danmark fik en liberal Bevægelse, endsige en fri Forfatning, og endelig fik sin politiske Udvikling under Paavirkning af de særlige Forhold i Holsten og vesteuropæiske Forbilleder, saa kunde det være gaaet ganske anderledes, om der tillige var kommen Paavirkning fra Sverige og de ejendommelige svenske Forfatningsforhold. Rent bortset fra alle andre Fordele for vort Land ved Unionen vilde her, forekommer det mig, store Værdier have været at løfte. Lad Frederik VI vel en Tid have staaet haardt imod; han, der bøjede sig i Frygt for Uwe Jens Lornsens lille Skrift, vilde være bleven den lille overfor en stor, langsomt stigende Bølge.

Overfor Forholdene i Norge har Frederiks Holdning til Konstitutionsspørgsmaalet særlig Interesse. Det var jo for en stor Del Kongeloven, der skræmmede Grev Wedel over til Sverige, og var Norge ikke i 1814 bleven voldelig skilt fra Danmark, vilde konstitutionelle Krav utvivlsomt være blevet en Hovedfaktor i den Selvstændighedsbevægelse, der ikke havde været til at holde nede. Det siges jo almindelig, at en saadan Bevægelse tidlig eller sent vilde have skilt Danmark og Norge ad, og man søger en Trøst eller en Art Forsvar for Carl Johans Politik og Kielerfreden i, at derved i hvert Fald hindredes et uundgaaeligt Brud mellem de to „Tvillingriger“. Jeg tror ikke herpaa, men lad saa være, ogsaa her vilde en Union i Sommeren 1810 i ethvert Tilfælde have skabt helt andre Muligheder. Grev Wedel kunde i Ro have støttet sig til den svenske Friheds Indflydelse, og i Aarenes Løb

vilde Norge have vundet den Selvstændighed, der var dets uomtvistelige Ret. Vel havde i 1810 Frederik VI ingen Forstaaelse af, at en nordisk Union vilde nødvendiggøre en Forandring i Norges Stilling; han opfattede, som man vil have set af det foregaaende, Danmark-Norge som en Stat overfor Sverige, og medens han indrømmede dette Land sin fulde Selvstændighed inden for Unionen, faldt det ham næppe ind, at Norge kunde stille Krav om det samme. Men Udviklingen vilde have lært ham det; for Muligheden af et Brud paa den en Gang tilvejebragte nordiske Enhed, der havde skabt Nordens Fred og Tryghed udadtil, vilde han utvivlsomt i rette Tid være veget tilbage og før eller siden have indrømmet ogsaa Norge den rette selvstændige Plads inden for Unionen.

Men Begivenhederne skulde ikke lade slige Muligheder fødes; hvad Frederik VI og hans Fortrolige i disse Dage drøftede og nedskrev, blev uden Frugt. —

Foruden Hovedpunktet om en eventuel unionel Ordning havde man i København ogsaa maattet bestemme, hvilke øjeblikkelige Midler man skulde anvende for at skaffe Frederik VI Tilhængere og Stemmer i Sverige, og særlig knyttede Overvejelserne herom sig til Baron Selbys Sendelse.

I Hovedsagen sluttede man sig til v. Dernaths tidlig udtalte og siden fastholdte Betragtning om, at det ikke kunde hjælpe at ville danne noget egentligt Parti — „proprement dite“; dertil var Tiden altfor fremskreden, og man gjorde sig forlods ringe Forhaabninger om Stemningen i Sverige. Man erkendte derhos stadig, at det først og fremmest var ved Napoleons mægtige Støtte, man skulde sejre. Men alligevel vilde man gøre, hvad

man kunde, for at vinde de enkelte, der kunde være stemte for Unionen. Derfor skulde v. Dernath virke fra Stockholm, Selby paa sin Rejse op igennem Sverige. Men Midlerne? For længst var v. Dernath kommen ind paa dette Spørgsmaal og var da standset overfor Tanken om at anvende Bestikkelser.

Men han havde afvist dette[1]). Slige lave Midler vilde ikke føre til noget; de vilde ikke forslaa ved denne Lejlighed, og selv om han havde villet saa, havde han ikke kunnet anvende dem: „De Tider er forbi“, skrev han hjem, „da Sveriges Senat kunde købes for Frankrigs eller Ruslands Penge, og da, før Begyndelsen af en Rigsdag, de Adelige solgte deres Stemmer til den højstbydende. Den offentlige Tankegang modsætter sig en saa stor Fordærvelse, og selv om der visselig er mange Personer, der vilde opgive baade sig selv og Staten, saa vilde ingen af dem, hvor betydelige eller ubetydelige de saa er, vove at gøre det for at støtte en Sag, der er saa lidt begunstiget af den offentlige Mening, at den i høj Grad vilde udsætte sine Tilhængere, om den mislykkedes. Hertil kommer, at vort Parti ikke kunde blive tilstrækkelig sammenknyttet til at smigre sig med Haab om et lykkeligt Udfald ved Hjælp af smaa Intriger. I 67 Aar har vi ikke anvendt disse Midler, følgelig har vi ingen Forbindelser af denne Art, og det er saa meget desto umuligere at skabe saadanne uden at kompromittere Kongens Karakter og Interesser, som de faa Personer, der er dristige nok til at tilbyde sig til en fremmed Magt og snedige nok til at yde vigtige Tjenester, alle slutter sig til Rusland“. Overfor en eller anden

[1]) Se hans Udvikling i Depechen $^{19}/_{7}$.

kunde man vel anvende „des petites largesses“, men intet videre. Derimod skulde man berolige alle indflydelsesrige Folk med Hensyn til deres Fremtid. De skulde have Sikkerhed for at beholde deres Stillinger og Udsigt til kongelig Belønning, om de støttede Frederik VIs Valg.

Saaledes blev ogsaa den danske Konges Standpunkt. Man vilde ikke spare paa Løfter, men disse og nogle Gaver til ganske enkelte var de eneste Midler, der skulde hverve Stemmer. Løfterne kunde man uddele rundelig, med Pengene var det ikke saa godt bevendt. Indtil 10,000 Rdlr. svensk Banco kunde v. Dernath anvende til „ses petites largesses“ efter bedste Skøn. De sendtes ham ved Baron Selby. Denne fik dog en betydelig større Sum med sig. Der er i Rigsarkivet bevaret et Brev fra Kongen til Schimmelmann, skrevet den 13. Juli, der sætter os ind i denne Side af Virksomheden. Hurtigst mulig skulde Finansministeren tilvejebringe 100,000 Rdlr. svensk Banco og levere dem til Rosenkrantz. Men Schimmelmann fik udtrykkelig Paalæg om at bevare den største Hemmelighedsfuldhed, og i god Overensstemmelse hermed leder man forgæves i Finanskollegiets Protokoller eller paa andre rimelige Steder efter Spor af denne Udbetaling.

Tanken om foruden ved Henvendelsen til Carl XIII selv at virke ved Udsendelsen af en særlig Tillidsmand, der kunde bearbejde videre Kredse og handle med større Frihed, end v. Dernath i sin officielle Stilling var istand til, var fremsat af Grev Ruuth. Denne havde imidlertid foreslaaet at udsende Kammerjunker Gyldenpalm, der havde været Legationssekretær i Stockholm fra 1804 til 1808 og havde mange Bekendte og Venner i Sverige.

Dette Forslag vandt dog ikke Bifald, og først den 13. Juli fandt man en passende Emissær. Det var, som allerede berørt, Baron og Kammerherre Charles Borre Selby til Ourupgaard, en Mand paa to og tredive Aar, der allerede havde været ansat som Diplomat siden 1799. Han havde været Legationssekretær i Stockholm og i 1809 været med Niels Rosenkrantz i Jönköping under Fredsforhandlingerne og havde altsaa lignende Kvalifikationer som Gyldenpalm[1]). Paa den Rejse, han nu fik Ordre til at foretage op gennem Sverige, skulde han først søge Forbindelse med Grev Ruuth og se at blive klar paa Sammenhængen med dennes Paastand om, at han havde saa mange Meningsfæller. Iøvrigt skulde han med Takt og Forstand give sig i Lag med, hvem han kendte eller traf paa, og især opsøge Folk med Indflydelse. Alle skulde han give gode Løfter om Belønning, hvis alt gik vel. Det var Rosenkrantz's Ønske, han kunde naa Stockholm, før Rigsdagen aabnedes, for at oplyse v. Dernath om Stemningen i de sydlige Provinser, give ham hans Del af de 100,000 Rdlr. og i det hele aftale videre Fællesoperationer. Om muligt skulde han saa begive sig til Örebro under Rigsdagen, saafremt den svenske Regering da ikke vilde lægge ham Hindringer i Vejen for at opholde sig der. Med disse Instrukser og med Kreditiver og rede Penge drog Selby, vistnok den 14. Juli, over til Sverige.

Hermed har vi iagttaget det væsentlige af, hvad Frederik VI og hans Regering foretog for at gennemføre en nordisk Union. Vi vender os nu til det private Arbejde, der skulde støtte disse Bestræbelser.

---

[1]) Instruks for Selby ¹³/₇ (Koncept i Pk. vedk. Tronfølgerv. U. A.). Depeche fra Rosenkrantz til v. Dernath s. D.

VII.

I disse Julidage samledes nemlig i København en Kreds af Mænd til Arbejde for den nordiske Enhedstankes Virkeliggørelse. Ringe blev Udbyttet af deres Bestræbelser, og højt naaede de ikke i absolut Værdi, men alligevel fortjener dette første Afsnit af vort Aarhundredes politiske Skandinavisme Opmærksomhed. Thi ikke blot møder man der væsentlig de samme Tanker og Bevæggrunde som senere ved Aarhundredets Midte, men hele Bevægelsen indtager tillige en egen Særstilling i disse Nederlagsaars Historie. Det var som om man for et Øjeblik saa de mørke Skyer briste og Udsigt aabne sig til en solbeskinnet Fremtidsvej. Man stod her overfor noget helt nyt; hver Dansk havde nu allerede i tre tunge Aar levet under den haabløse Kamp mod Overmagten, Maalet for al Stræben havde været det opslidende, rent negative at holde sig Fjenden fra Livet. Her var noget positivt; for Blikket aabnede sig Udsigt til en lykkelig Vinding ved hvilken de blanke Vaaben, der hidtil saa lidet havde gavnet, kunde hvile. Hvad Under da, at der spores en Friskhed og Energi, som ikke paa noget andet Tidspunkt i disse triste Aar.

At Tronfølgervalget i høj Grad optog Sindene i København, kan ikke betvivles, men der er kun faa Midler levnet os til at se ind i disse Dages Arbejde. Bladene yder selvfølgelig intet, Memoirerne fra hin Tid saare lidet, en ypperlig Kilde som Ernst Schimmelmanns Hustru, Charlotte Schimmelmanns Breve mangler destoværre netop for denne Tid[1]). Mest er vi da henvist til Bestræbelsernes positive Udtryk, den Række Smaa-

---

[1]) Velvillig meddelt mig af Hr. cand. phil. L. Bobé.

skrifter, der sendtes over Sundet for at paavirke Stemningen i Sverige. Hertil kommer nogle spredte Optegnelser og Traditioner og et Par enkelte Breve. Paa dette lidet støtter sig vor Kendskab til denne literærpolitiske Episode, den eneste i Kong Frederik VIs lange Regering, hvor Kongen med Tilfredshed saa Undersaatter tage Affære i en storpolitisk Sag.

Baggrunden for den Interesse, som Muligheden af en nordisk Union vakte i København, var umiskendelig den Tilnærmelse mellem dansk og svensk Aandsliv, der var begyndt før Udgangen af det forrige Aarhundrede. Stiftelsen af „det skandinaviske Litteraturselskab“ 1796, og hvad dermed staar i Forbindelse, var Midtpunktet. Selskabets Virksomhed var langtfra bleven af den Betydning, som Stifterne havde tænkt sig, og længe før 1810 var dets „Skrifter“ dets eneste Livstegn. Men det fik Betydning i 1810, at der da i København fandtes en Kreds af Mænd, der ved Interessen for det fælles nordiske Aandsliv havde vundet Tro til Muligheden af et politisk Fællesskab. Meget politisk moden og fast var denne Overbevisning næppe hos ret mange, men hvor var der i disse Aar inden for Danmarks Grænse en større Kreds med dyb eller alsidig Forstaaelse af almene Æmner? Det var endda meget, at man her naaede saa vidt, som man kom.

Bindeleddet mellem Regeringen og den literære Skandinavismes Mænd var vistnok Statsministeren Frederik Moltke. Han havde i Aaret 1800 været Formand for det skandinaviske Litteraturselskab og stod i Forbindelse med flere af dettes virksomme Medlemmer som Jens Kragh Høst og Notarius publicus Etatsraad Godske

Hans Olsen[1]). Som allerede nævnt skrev Moltke en Piece om Unionen; „Aux Suédois par un habitant d'Altona“, og rimeligvis gennem ham holdtes Unionsvennerne à jour med Kongens Opfattelse af Sagen. Ogsaa med Rosenkrantz har man formentlig haft Forbindelse; Anders Christian Gierſew, der stod Rosenkrantz nær og omtrent samtidig af ham ansattes i diplomatisk Tjeneste, skrev under Navn af A. Nielsen et andet lille Skrift: „Nordens Gjenforening. Et Ønske til det svenske Folk i Anledning af den forestaaende Rigsdag“. Rosenkrantz omtalte den hele literære Virksomhed til v. Dernath, der selv havde foreslaaet en lignende Aktion; dog erklærede han, at Regeringen og Udenrigsdepartementet som saadant intet havde dermed at gøre[2]).

Vi har allerede omtalt, at Ernst Schimmelmann optraadte som Pieceforfatter. Det er det anonyme Skrift: „Ueber die Vereinigung der drei nordischen Reiche. Aus den Papieren eines durchreisenden Schweden“, hvortil Jens Kragh Høst nævner ham som Forfatter[3]). Siden har denne Opfattelse staaet uimodsagt. Positivt Bevis herfor kan der imidlertid foreløbig næppe føres; Skriftet, der allerede i 1844 ansaas for temmelig sjældent, synes nu helt forsvunden, og en Sammenligning mellem det og Manuskriptet fra 1809 og Schimmelmanns øvrige skandinaviske Papirer kan derfor ikke anstilles. Paa Rigtigheden af Høsts bestemte Udsagn er der dog ingen Grund til at tvivle, og af Papirerne fra Marts 1809 kan

[1]) Hist. Tidsskr. IV. Rk. 2. Bd. S. 55 flg. Hamiltons Tidsskrift IV. 1869 S. 485—86. Høsts Erindringer S. 84 flg.

[2]) Depeche $^{18}/_{7}$.

[3]) Høst l. c. S. 84. Høst siger, at Schimmelmann skrev paa Tysk, og det nævnte Skrift er det eneste paa dette Sprog mellem alle Piecer, der omhandler Valget.

man formentlig slutte, at Indholdet ikke har været meget forskelligt fra de andre Piecers.

J. K. Høst skrev selv anonymt paa Dansk: „En Verdensborgers Stemme i et stort Anliggende. Af tysk oversat af Candidat i Philosophien J. K. Jørgensen“. Paa svensk skrev den for nordiske Forhold saa stærkt interesserede tyske Professor E. Rühs [1]). Han var just paa denne Tid paa Rejse i Sverige og Danmark, og blev i dette Øjeblik som de andre fra literær til politisk Skandinav. Kort i Forvejen havde han i Stockholm været sammen med Rasmus Nyerup; denne oversatte hans lille Piece: „Till Scandinavierne“ paa dansk under Navn af Litteratus Christensen.

Endnu to anonyme Skrifter fremkom: „Noget om Örebros Rigsdag Julius 1810“. og „En dansk Mands velmente Opfordring til det svenske Folk“. Om Forfatterne heraf vides intet.

Alle disse Skrifter ligner hverandre i høj Grad; som Formaalet var ens, saaledes var deres Form og Argumentation det ogsaa. Intet tyder paa, at der mellem Forfatterne har været truffen Aftale om en Deling af Arbejdet; gennemlæser man Piecerne, træffes en stærk, ikke just oplivende Ensartethed. Derfor skal her ikke dvæles ved hvert af Skrifterne for sig; kun nogle Hovedpunkter bør fremdrages.

Fælles for næsten alle er en historisk Paavisning af, hvor stor en Ulykke de nordiske Rigers indbyrdes Splidagtighed eller Fjendskab til alle Tider har været. Særlig fremhæves dette for Nutidens Vedkommende, og denne historiske Oversigt ender med en kraftig Appel: „Svenske-

---

[1]) Høst l. c. S. 87. Samlaren 1894 S. 105.

Danske-Norske — svage, naar I er hver for sig — I vil blive stærke ved en politisk Forening — lyt til Naturens Røst, den vil ikke bedrage Eder“, et Udtryk, der f. Ex. findes i Moltkes Skrift og faar sit Supplement i Mottoet paa Gierlews Piece: „Non aliud discordantis patriæ remedium esse, quam ut ab Uno regatur“.

Stærkt fremhæves alle de nordiske Enhedsfaktorer. Oprindelse og Sprog, Religion og Samfundsforhold, Love og Sæder, materielle og aandelige Interesser skildres som ensartede eller som paa rette Vis supplerende hinanden, og med Varme udmales den Rigdom og Frodighed, der vil kunne udfolde sig ved en Forening af de tre Folk. Hver Forfatter finder Fordelene ved Unionen alt overvejende, Vanskelighederne saare smaa og lette at fjærne. Men dog dvæler man ogsaa ved disse og gendriver omhyggelig alle Indvendinger, der kan rejses særlig fra svensk Side. En Modstand, der henter Vaaben fra Kalmarunionens ulykkelige Udfald eller fra de lange Tiders Fjendskab mellem Danmark og Sverige, afvæbnes ved Henvisning til de forandrede Tider og Nutidens højere Kultur. Imod Frygten for den danske Enevælde stilles en Paapegning af, hvor mild denne har været, og fremfor alt fremhæves, hvor lykkelige Svenskerne kan prise sig ved at faa Frederik VI til Konge. Thi over denne indeholder næsten hvert Skrift en kortere eller længere Lovtale. Den store Reformperiode drages i Forgrunden, Kronprins Frederiks Kamp for at bevare Rigets Neutralitet betones, og med stærke Ord prises Dyden, den utrættelige Iver, Fastheden og Modet hos denne Konge, der, „en Slave af sine Pligter, ikke har nogen helligere Opgave end at opfylde dem og derved blive sit Folks Velgører“. Det prekære Punkt, der var saa væsent-

ligt 1809 og ogsaa nu gav Anledning til Overvejelser inden for Regeringen, berøres ogsaa her. „Eders Forfatning, Svenskere, forskellig fra Danmarks, vil det bringe Eder til at vakle?“ skrev Moltke. Han svarer selvfølgelig benægtende, og som han mener f. Ex. Professor Rühs, at en Betragtning af andre Lande, forenede trods forskellig Forfatning, saaledes Østrig og Ungarn, viser, at ingen Indvending kan hentes herfra. Videre gaar man egentlig ikke ind herpaa, men den stærke Fremhævelse af, at Sverige selvfølgelig vil beholde sin Forfatning og sine Love uantastede, vidner om, at man meget vel har forstaaet, at her laa en stor Anstødssten.

I det hele finder man i alle Smaaskrifterne de Argumenter, der overhovedet lod sig fremføre for Nødvendigheden og Nytten af en nordisk Union, og som kun behøvede forholdsvis ringe Modifikation for at kunne benyttes et halvt Aarhundrede senere. Dog et Argument savnes, der siden blev saare vægtigt fra dansk Side, da Kampen mod Tyskland truede. I 1810 er der ikke Tale om, at Danmark overfor en Fare fra Syd skal søge sit Rygstød i Norden. Den nationale Modsætning er endnu i Dvale, og politisk er det Nordens truede Stilling mellem England, Frankrig og Rusland, der er den drivende Kraft.

Det var kun efter Tidens Sædvane, at Tonen i disse Smaaskrifter var adskillig højstemt, og at det var med stærkt klingende Ord og med mange Udraab, at man tog til Orde for saa stort et Formaal. Men endnu en Tone højere, og endnu stærkere i Klangen, men ogsaa renere og mere ægte, var dog Nikolaj Frederik Severin Grundtvigs lille Skrift: „Er Nordens Forening ønskelig? Et Ord til det svenske Folk“. Han var den eneste,

der skrev under Navn; de øvrige Forfattere lod, som det angives med Frederik VIs Tilladelse, Anonymitetsforbudet uænset.

Aaret 1810 var, som det vil erindres, et bevæget Aar for Grundtvig, et Mærkeaar i hans Udvikling. I Marts havde han holdt sin Dimisprædiken, der indledede ikke blot Kampen med de københavnske Præster, men ogsaa den store, religiøse Krisis, der kulminerede ved Aarets Udgang i „Nytaarsnat“ og den derpaa følgende sjælelige Betagethed. Men samtidig uddybedes hans historiske Interesser. Allerede forlængst havde han jo fæstet sig ved Nordens Oldtid, og lige fra Tilbagekomsten til København efter Langelandsopholdet havde historiske Studier ledsaget Fordybelsen i Nordens Mythologi og kristelige Tanker. 1810 synes imidlertid ogsaa i Henseende til Grundtvigs historiske Opfattelse at have været et Mærkeaar, og netop det lille Skrift om Nordens Forening tillægger han selv Betydning. I et autobiografisk Fragment, hvori han skildrer sin personlige Udvikling i 1810[1]), fremhæver han, at han just da bemærkede, hvorledes hans „Øje stedse opklaredes mere og mere for Historiens nødvendige Gang, hvorpaa han hidtil vel havde troet, men ikke fast eller med Bevisthed“. Roms Historie havde lært ham meget i den Henseende, og da han indsaa, „hvorfor alle de stoiske Skribenter under og efter August og alle de følgende gode Kejsere ei vare Romere, var et større Skridt gjort til historisk Beskuelse, end jeg den Gang troede“. Da kom tillige den nordiske Enhedstanke ind over ham.

Forlængst havde de nordiske Studier ført til, at hans

---

[1]) Grundtvigs Papirer i R. A. Fasc. 502.

„varmeste Ønske og lysende Haab“ var Nordens Forening, fordi han troede, at det var Nordens Held. „Jeg saa i Kalmar Kæden, som skulde evindelig sammenbinde Nord, men glædes kunde jeg ikke, uden fordi jeg i Salen hørte Sagas hviskende Spaadom om de kommende Tider“. Saa kom Christian Augusts Valg i 1809, og i sit Digt i Anledning af Jönköpingfreden gav han sin Glæde derover Udtryk: „Norig og Gautur og Dana, de tre eie en Moder tilsammen, hende skal Fremtiden jublende se favne de trende med Gammen“. Men efter Prinsens pludselige Død „afløste Smertens og Harmens bittre Taarer Glædens“, og hans „Sørgekvad ved Prins Christians Død“, tilegnet Hertug Frederik Christian, vidnede om hans store Sorg over Dødsfaldet. Ganske naturlig maatte de efterfølgende Begivenheder fange hans Opmærksomhed stærkt, og det store og almindelige Bifald, der modtog Sørgedigtet, kan have tilskyndet ham til endnu en Gang at tage Ordet. Der behøver ikke at have været nogen direkte Forbindelse mellem ham og den øvrige skrivende Kreds, og intet i hans Skrift tyder derpaa. Derimod kom han i Huset hos Etatsraad G. H. Olsen, og det er vel tænkeligt, at en Opfordring kan være udgaaet fra denne eller en anden af hans Venner.

Selv skriver Grundtvig om sine Forhold i denne Tid følgende: „I den hele Sommer laa jeg ligesom i Dvale og mit Digt over Prinds Christian samt min Tale til det svenske Folk var næsten aldeles det eneste, jeg foretog mig undtagen mine bestemte Sysler; men i det sidste udviklede min Synspunkt for Nordens Historie sig især ved den Synspunkt for Kalmarunionen, som jeg da

fattede. Uden at kunne sige mig selv hvorfor, fik jeg ved det en uimodstaaelig Lyst til at læse Historie".

Hvad var det da for en Betragtning af Kalmarunionen, der siden for Grundtvig selv kom til at staa som en Spire til hele hans Syn paa Nordens Fortid? Det er Tanken om Menneskelivets Aldre, som vi vistnok her for første Gang ser Grundtvig anvende paa en historisk Udvikling. Han standser ved Spørgsmaalet om, hvorfor de nordiske Folk, der af Naturen synes ham bestemte, til Forening, især fordi de har ens Tro og Sproge dog ikke kunde holdes sammen, da Prøven gjordes. Jo, svarer han: „I det fjortende Aarhundredes Morgenrøde laa Danmark og Norrig udmattede af et langt daadfuldt Liv . . Sverige derimod stod i den raske Ynglingsalder. Hvad skulde da bevæge det til at ønske en Forening, med hvilke Folk det end var, hvad var mere latterligt, end om det havde rolig ladet sig binde til de svage Oldinge? Nu derimod er det anderledes: ogsaa Sverige har nu spillet sin Ungdomsrolle og spillet den saaledes, at den rolig kan sætte sine Idrætter ved Siden af sine Frænders; disse have imidlertid hvilet, stundom sovet og ligesom ventet paa deres Frænde, før de vilde begynde et nyt Tidsrum af deres Liv. Norriges Opvaagning have vi set og se daglig, Danmark høre vi quæde en lystelig Morgensang og hvem kan tro, det, efterat have sjunget, vil igen gaa til Hvile istedenfor til Daad?"

Det er Spiren til den Opfattelse, der siden ikke blot præger Grundtvigs Nordenshistorie, men ogsaa hans Verdenshistorie, saaledes som den træder frem i Verdenskrøniken af 1812.

Medens de andre Smaaskrifter om Nordens For-

ening ikke har Betydning ud over deres Æmne, har det derfor sin Interesse at paavise, hvad Plads Grundtvig selv gav sit lille Skrift.

Ogsaa han maatte røre ved Forfatningsspørgsmaalet. men ganske vist kun for at rydde det bort med den for ham saa karakteristiske Bemærkning, at han ikke vil indlade sig i en vidtløftig Undersøgelse om, hvorvidt Statsforfatningens Forskellighed kunde fraraade en Forening, „thi jeg for min Del er fast overbevist om, at ethvert Folk har og beholder den Del i Regeringen, det fortjener“.

Hele Skriftet er iøvrigt gennemvævet af Grundtvigs Billedsprog og stærkt rullende Udtryk. Nye, vægtige Argumenter findes der ingen af, men Grundtvig indrømmer beskedent selv dette og nærer ikke stor Tro til, at de Blade, han skriver, nogensinde vil komme for de svenske Brødres Øjne, men dog vil han udtale sit Hjærtes varme Ønske, „thi troer mig, svenske Brødre, I høre gennem mig ei en enkelt Røst, men en forenet Stemme af alle Danmarks og Norrigs Ædle. Derfor rækker os Haand, ærlig og trofast som vi byde, og dette Haandslag skal være det sidste Slag i Norden“.

Grundtvigs Optræden skete med fuld Aabenhed. Men foruden den literære Virksomhed, hvis Spor vi har fulgt, udfoldedes i det skjulte en privat Agitation i Sverige. Hver af Forfatterne har vel gjort sit ved Paavirkning af Venner og Bekendte derovre, men kun nogle enkeltes Bestræbelser kan bestemt eftervises.

Vi træffer da paa en af de Mænd, der var allerivrigst, Gyllembourg-Ehrensvärd. Vistnok i lige Grad havde ideelle og rent personlige Interesser gjort ham til Skandinav, og hans Iver for at skaffe Frederik VI

Sveriges Krone havde været medvirkende Aarsag til at sikre ham Kongens Gunst[1]). I Vinteren 1809 havde han været indviet i Kongens Planer og sandsynligvis affattet Luftballonsdokumentet. Nu i 1810 arbejdede han, fortalte man siden i den heibergske Kreds, Nat og Dag for at stemme sine Slægtninge og Venner til Gunst for Frederik VIs Valg. I de bevarede Regeringspapirer fra hin Tid tales der ikke om nogen Forbindelse mellem ham og Kong Frederik, men der er ingen Grund til at betvivle, at den Tradition er rigtig og vel ogsaa støttet paa nu forsvundne Papirer, der lader ham udkaste Plan paa Plan og meddele dem til Kongen personlig eller til dennes betroede Mand, daværende Kancellipræsident Kaas, eller til Kabinetssekretæren Jessen. Han var uendelig optaget af Muligheden; en Union vilde kunne føre ham tilbage til hans Fædreland og yde ham en Oprejsning for et underligt forkvaklet Liv. Der er bevaret enkelte Breve fra ham til Munck af Rosenschöld, til hvis Virksomhed paa Rigsdagen han synes at have sat stor Lid. Det viser ikke blot hans Længsler og Forhaabninger, men ogsaa hans Vemod over ikke aktivt at kunne gribe ind ved Handling paa svensk Grund.

Endnu en Københavner søgte Forbindelse med Munck af Rosenschöld, hvis Interesse for Unionen man, som senere skal blive paavist, dog nok overvurderede. Det var den bekendte og ansete Læge, Stadsfysikus i København, Hofmedikus Paul Scheel, fra hvem der er opbevaret et langt Brev med ivrig Opfordring til at ar-

[1]) P. A. Heiberg og Th. Gyllembourg 2. Opl. 1882. S. 403 flg. Ahnfelt: Från Europas hof I. S. 594 flg. Ørsted: Til Belysning af den nyeste Tids skandinav. Politik. I. S. 2. Medd. fra Krigsark. IV.

bejde for en nordisk Union[1]). Scheel anmoder Rosenschöld om snart at give Svar, eventuelt i et Brev, hvis ene Side kan beskrives med sympathisk Blæk. Saa vil han, efter at have hørt Muncks Opfattelse, enten opgive Sagen „oder auch gehörigen Orts Sie in Verbindung setzen", et Udtryk, der kunde tyde paa, at han gik andres — maaske Frederik VIs — Ærinde. Om den svenske Læges Svar vides intet, men medens Brevet her er skrevet den 18. Juli, er der 14 Dage senere sket Henvendelse fra Munck af Rosenschöld til Frederik VI. Ad hvilken Vej faar staa hen.

Kredsen af de Mænd, der aktivt interesserede sig for Tronfølgersagen, er hermed saa fuldtallig, som den efter de bevarede Kilder kan blive. Endnu kan det dog have sin Interesse at fremdrage, hvad der vides om Prins Christian Frederiks Stilling til Sagen, thi det kan jo næppe have været ham ubekendt, hvor stærkt hans Person var bleven bragt paa Bane fra svensk Side.

Kun et eneste Aktstykke haves der imidlertid fra hans Haand, hvoraf der kan drages Slutning om hans Synspunkter[2]). Det er et Brev til Kongen, skrevet den 13. August, da endnu intet var afgjort. Der gik paa dette Tidspunkt Rygter om, at den afsatte svenske Konge Gustaf IV Adolf havde i Sinde at fiske i rørt Vande, med engelsk Hjælp lande i Sverige og tiltvinge sig sin tabte Krone. Der laa, hvad der snart viste sig, intet andet til Grund herfor, end at Gustaf Adolf havde været i Nordtyskland og derfra havde søgt at knytte

[1]) Kgl. Bibl. Stockholm.

[2]) Jeg er afdøde Rigsarkivar A. D. Jørgensen Tak skyldig for velvillig Meddelelse om, at der i Prinsens Optegnelser for 1810 intet findes om Tronfølgervalget. Medd. fra Krigsark. V. S. 50—53.

Forbindelser i Sverige væsentlig til Fordel for sin Søns Kandidatur. Men disse Rygter gav imidlertid Prins Christian Anledning til at indgive en Memoire til Kongen, hvori han behandlede Muligheden af et saadant Skridt fra Gustaf Adolfs Side og overvejede, hvad man burde foretage derimod. Prinsen foreslog en yderst aktiv Optræden; man burde, hvis Gustaf Adolf og engelske Tropper viste sig i Sverige, uden videre gøre Landgang der og Indfald fra Norge, derved kvæle en svensk Borgerkrig i Fødselen og sammen med den afsatte Konges Fjender fordrive Englænderne og gennemføre Frederik VIs Valg til Tronfølger.

Forslaget viser baade en stor Resoluthed hos Prinsen og en stærk Interesse for en nordisk Union. Han skriver, at Memoiren er bleven til, da han idelig har beskæftiget sine Tanker med de store Begivenheder, der ventes fra Naboriget, og ved den Trang, han har til at ordne Tankerne paa Papiret. Han lægger ikke Skjul paa sin ringe Tro paa et heldigt Resultat, men mener, at enhversomhelst Anledning bør benyttes til at hidføre Rigernes Forening og gøre Norden stort og mægtigt. Men om Kongens Valg alene drejer hans Planer sig; intet Ord hentyder til hans egen Kandidatur. Heller ikke senere, da han i Maj 1811 gjorde forskellige Optegnelser om Begivenhederne Aaret før og om beslægtede Forhold og bl. a. afskrev Frederik VIs Brev til den svenske Konge og dennes Svar, fremkom nogen Antydning af, at han havde haft personlig Interesse af det skete. Hvad Forhaabninger han kan have gjort sig, vides altsaa ikke; intet Spor findes af Forbindelse mellem ham og de øvrige københavnske Unionsvenner.

Muligvis efter Raad af Frederik Moltke var det imid-

lertid bleven besluttet ikke at blive staaende ved den literære Virksomhed i København, men ogsaa at sende et Par Mænd til Sverige for at fremkalde en Medvirkning fra den svenske Presses Side og i det hele sætte Fart i de derværende Unionsvenner[1]). Valgte blev — maaske ogsaa efter Moltkes Forslag — Etatsraad Olsen og Jens Kragh Høst. Naar de forlod København, vides ikke sikkert; det har dog formentlig været i Dagene nærmest efter den 14. Juli. Henimod den 24. Juli naaede de ialt Fald Stockholm. Vistnok lidt før vare Smaaskrifterne begyndt at komme over Sundet; den 26. Juli omtaltes de i Skaane, de første Dage af August udspredtes de i Göteborg[2]).

Hvad der saaledes var udført, var saavist langt mindre betydningsfuldt end vel ment; det kan forstaas, at det i alt Fald siden, da alle Bestræbelserne var løbne ganske ud i Sandet, kunde ægge til en vis spottende Kritik. Frederik VI imponerede ikke som Bærer af den store nordiske Enhedstanke, og Jens Kragh Høst og Godske Hans Olsen som dens vandrende Apostle endnu mindre.

I et meget lidt flatterende Lys blev da ogsaa alle disse Bestræbelser, ja hele den danske Regerings Aktion i denne Tid set af en højst opmærksom Iagttager, der vaagede over alt med Argusøjne. Som Frederik VI i Stockholm havde sin officielle Spejder i v. Dernath, saaledes havde den svenske Regering sin i København i Gesandten Baron Carl Gustaf Oxenstierna. Vil man se

---

1) Ørsted l. c. S. 70—71. Høst l. c. S. 87.

2) Breve fra Rosenschöld til Engeström 26/7, fra Landshøvding Rosen i Göteborg til Engeström 4/8 (Kgl. Bibl. Sthm.), fra Oxenstierna til Engeström 21/7. (Ahnfelt: l. c. I. S. 324).

Reversen af Medaillen, da læse man hans Rapporter til Stockholm.

Naturligvis havde Oxenstierna meget tidlig haft sin Opmærksomhed henvendt paa de Planer, der kunde næres fra den danske Regerings Side. Hvert Brev, han skrev derom, aandede Uvilje mod Tanken og Ringeagt for de Personer, der skulde gennemføre den. Den 14. Juli berettede han ved Kurér om Selbys Sendelse; han nærede ingen Tvivl om, at Baronen var sendt for at intrigere for Frederik VIs Valg, men han kunde ikke forstaa, at man havde valgt just denne Person[1]). Han fandt, at hvis det var „mon bon ami“ Rosenkrantz's Debut som Minister, da var den beklagelig slet. Forøvrigt mente han, at det hele var „un petit manège, qui après tout me paroit du mauvais genre“. Hans Uvilje voksede ved Rygtet om, at Baron Selby havde mange Penge med sig, og ved at høre en Københavner sige, at med 100,000 Dukater contant i Guld vilde han paatage sig at skaffe Frederik VI valgt[2]). Han fandt en Trøst i at kunne haane det danske Pengevæsen; hvis det var danske Sedler, Selby havde faaet med, saa begreb han det let, skrev han, „ty deraf tilverkas dagligen stora quantiteter“.

Den 18. Juli gav han en Skildring af Stemningen i København: „Man måste låta det upplystare och bätre Danske publicum vederfaras den rätträdighet, at det aldeles ikke med begierlighet trängtar efter Hans Danske Mayst's utkorande til efterträdare på Svenske Tronen,

[1]) Brev til Engeström 14/7 (Kgl. Bibl. St.; hvor intet andet angives, findes de i det følgende citerede Breve fra Oxenstierna der).

[2]) Udateret Brev fra Tiden mellem 18. og 31. Juli. — Brev 21/7. (Ahnfelt: l. c. S. 324).

och således en ny uplaga af Calmare union. Mellanclassen lika som många af den högre delar ingalunda, vare sig Konungens egen önsken, eller de honom omgifvande personers tänkesätt i denne sak. Äfven denne förstnämnde ville jag ej försäkra existerar til en viss Grad: om den emellertid är virkelig, så bevisar den mig en otilräcklighet i både vuer, beslut och desses utförande, som är ynkelig, då man nu først i detta ögonblick afsänder en Selby pour négocier, ou pour mieux dire, pour intriguer, et cela 8 jours àpeuprès avant que la chose doit être décidée".

Trods denne Ringeagt mente Oxenstierna dog, at man burde passe paa, og vendte særlig sin Mistanke mod Skaane. Han bad den 18. Juli Engeström „förlora ej ur sigta Skåningarne; utom de uppenbart missnöjde, som Tit: känner bättre än jag, har jag anledning mistänka flere mindre utmärktes sinnande[1])". Ganske vist nævnede han ikke bestemte, kun anbefalede han at passe paa en vis Kammerherre Eppinger, der rejste ham for meget frem og tilbage mellem København og Helsingborg[2]). Men „superflua non nocent", raadede han sin Regering til at tage til Valgsprog.

Dog var han paa intet Tidspunkt bange for, at Planen, som han havde hørt var udklækket i Generalkommandokontoret[3]), „som i förväg vattnas i mund åt

[1]) Ogsaa i den udaterede Depeche skriver Oxenstierna „Haf vaksamt öga på scåningarne och kanskie flere".

[2]) Brev $^{21}/_{7}$. (Ahnfelt l. c. S. 324.)

[3]) Kan man tro en anden Tradition, var dog ikke alle i Generalkommandokontoret lige begejstrede for en Union. I den heibergske Kreds hed det sig i alt Fald, at Bülow ved Efterretningen om Bernadottes Valg skal have udbrudt: „Ih, Gudskeelov, saa kan man da sidde og ryge sin Pibe i Ro." (P. A. Heiberg og Th. Gyllembourg 2. Opl. 1883. S. 406.)

de goda saker, man hoppas ännu kunna åtkomma i Sverige", da alt var fortæret i Danmark, skulde lykkes[1]). Allerede den 21. Juli mente han paa Rosenkrantz at kunne mærke, at heller ikke denne troede paa et heldigt Udfald, men at man dog ikke vilde trække sig tilbage, da man en Gang var begyndt[2]). Senere Samtaler med Rosenkrantz gav ham samme Indtryk. Betegnende nok greb Rosenkrantz en Gang Lejligheden til at berøre de Angreb, man rettede paa Frederik VIs Person og Regeringsmaade. Han forsikrede, at Kongen var det hæderligste og mest velsindede Menneske, og at den ganske vist højst uregelmæssige Forretningsgang gennem Kabinettet, som var indført siden Frederik VIs Tronbestigelse, ikke var opfunden af Kongen alene og nok vilde blive forandret[3]). Oxenstierna modtog Apologien med en meget sigende Tavshed.

Han selv personlig sluttede sig straks, som det sig sømmede, til den augustenborgske Kandidatur og delte sin Regerings Frygt for, at Frederik VI skulde hindre Hertugen i at svare saa snart som ønskeligt, hvorimod han var vis paa, at man ikke vilde falde paa at hindre ham i at modtage Valg. Han skaffede Engeström en hel Del Oplysninger om Hertugens Person og Familieforhold, men ellers maatte han væsentlig holde sig passiv, indtil han fik det Hværv at overbringe Frederik VI sin Konges Svar paa Kandidaturanmeldelsen[4]).

---

[1]) Det udaterede Brev.
[2]) Brev 21/7. (Ahnfelt l. c. S. 323.)
[3]) Brev til Engeström hos Ahnfelt l. c. S. 324—25, dateret 27/7. Mon Datoen er rigtig? Skulde det ikke være 17/7?
[4]) Det udaterede Brev.

(Sluttes.)

Smaastykker.

4.

Dansk Studehandel i 2den Halvdel af det 16de Aarhundrede.

Af Nina Bang f. Ellinger.

Der var blandt Danmarks Udførselsvarer i det 16de Aarh. ingen, der i Vigtighed naaede Studene. Regeringen kalder Handelen med dem „fast den største Handel, som bruges, hvormed der kan blive Pendinge i Riget“ [1]), atter og atter dukker de frem i Recesser og Forordninger, Handelen med dem reguleres ved Forbud, og der indkommer Klager over disse Forbuds Overtrædelse. Det er hele Nationen, ligefra Kongen ned til Bonden, der er interesseret i Studedriften, ja, selv Digteren begejstres af den: Købmanden med sin Studeflok antager for ham Skikkelse af en Hærfører, der „med dobbelthornet Hær, tillands eller tilvands, bryder frem gennem fremmede Lande“ [2]). Det var først i det 16de Aarh., at Studehandelen blev dette Alfa og Omega i Danmarks Næringsliv og derved fremkaldte de talrige Bestemmelser baade om Opdrætningen og selve Handelen, der tillader os at danne os et Billede af Forholdene, men det var ogsaa i det 16de Aarh., at Danmarks bedste Marked, Nederlandene, ved Opstanden blev saa uroligt, at Baandene her hjemme et for et maatte løses for først atter at bindes, da man stod paa Tærskelen ind til det ny Aarhundrede eller allerede var traadt derind.

---

[1]) Secher: Corpus constitutionum (1578 $^{23}/_{8}$).

[2]) Saml. til jysk Historie og Topografi I S. 224—25.

Studeopdrætningen gik saaledes for sig, at der vel lagdes en Del til paa Kronens Gaarde[1]) og vel ogsaa paa Adelens, men at Tillægget dog hovedsagelig besørgedes af Bønderne. Studene blev da holdt paa Græs om Sommeren — Græsøxne, — om Vinteren paa Stald — Fodernød —, indtil de havde naaet den Alder, da de skulde fedes — Staldøxne —[2]). Enten staldfodrede da Bonden, hvis han var Selvejer, selv en Vinter sine Stude, eller han solgte dem til Kongen, Adelsmanden eller Borgeren, der da besørgede Staldfodringen. Til Foder benyttedes vistnok i Regelen kun Hø; det nedenfor nævnte Lensregnskab, der opgiver en hel Del Korn, baade Hvede, Rug, Byg og Havre, anvendt til Heste, Svin, Fjerkræ og syge Køer, nævner intet anvendt til Øxne, og der var dog flere Hundrede Øxne til Fedning det Aar. Enkelte Ytringer viser dog ogsaa, at Korn eller maaske kun Halm har været brugt; da saaledes Forbuddet mod salt Køds Udførsel hæves 1590 29/10 [3]), begrundes det med, at „Kornet og Engene have meget slaget sig i nærværendes Aar“, og da Herluf Trolle (1558 27/9) udtrykker sin Forbavselse over, at der kun kan staldes faa Stude det Aar, skriver han: „thi det haver været en god Høst udi iaar, og de finge god Rug til [Ring] Kloster“ [4]).

Det var en almindelig Regel, der gjaldt for Studefedning, at man kun maatte fede sit eget Foder op. Ifølge Kristiern II's Lov 1522 Kap. 95 [5]) maatte man kun holde dem „ved egne Gaarde“, men 1524 bruges Udtrykket „eget Foder“ [6]), dog udvidedes „eget Foder“ for Kronens og Adelens Vedkommende til ogsaa at betyde deres „Tjeneres“ Foder. Allerede Loven

[1]) Lensregnskab fra Frederiksborg og Kronborg 1582—83 (R. A.).
[2]) L. Holst i Dansk Maanedsskrift 1866 S. 456. Baade „Fodernød“ og „Staldøxne“ er altsaa Kvæg, der holdes paa Stald, men Fodernød er de yngre Aargange, der kun faar saa meget Foder, at de kan opretholde Livet, Staldøxne fedes.
[3]) Corp. const.
[4]) Wad: Breve fra og til Herluf Trolle og Birgitte Gjøe I S. 3.
[5]) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love IV S. 49.
[6]) Christensen: Agrarhist. Studier I S. 46.

1522 Kap. 95 stillede Kronen paa denne Fod overfor dens Bønder: ingen Bonde skulde staldfodre for Lensmanden, og hvis han gjorde det, og Studene døde[1]), skulde han ikke erstatte Skaden undtagen de, der skulde holde Fodernød. For Adelens Vedkommende viser det sig først i Recessen 1530, men da med stort Forbehold: det er kun de „Præster og Tjenere", der fra gammel Tid er pligtige at holde Staldøxne, der fremdeles skal gøre det, andre ikke[2]), men i Recessen 1547, ordret gentaget 1558, og senere er det blevet de Tjenere, som er pligtige at holde Fodernød, der nu skal holde Staldøxne. Der var altsaa her givet Kronen og Adelen en Udsigt til Stordrift, der faktisk berøvede Fæstebønderne Ret til Staldfodring[3]).

Med Hensyn til Borgerne var der ikke i Recesserne nogen speciel Bestemmelse om „eget Foder", dog ses det af

---

[1]) Der var sikkert stor Dødelighed blandt Kvæget; ifølge det ovennævnte Lensregnskab døde af 109 Studekalve 36, altsaa 1/3, men Dødeligheden var nok mindre i de ældre Aargange, af Faar og Lam tilsammen døde mellem 1/6 og 1/7. Dødeligheden har vel nok været større blandt Bøndernes Kvæg end blandt Kvæget paa Kronens Ladegaarde.

[2]) Gl. danske Love IV S. 143.

[3]) Fordringen opretholdtes dog ikke altid. Da saaledes Vendsyssels Bønder klagede over ny Paalæg med at holde Staldøxne og Fodernød, blev det paalagt den Kommission, der skulde høre deres Klager, at svare dem: Staldøxne eller Fodernød, men det første var frivilligt, det sidste tvungent, og da Kongen 1580 havde tilmageskiftet sig noget adeligt Fæstegods, blev det udtrykkelig beordret, at „Staldøxne" i Jordebogen skulde rettes til „Fodernød". Kancelliets Brevbøger 1556–60 S. 142. Jy. Tegn. 1580 14/3. Det hændte naturligvis, at Lensmanden gjorde Reglen gældende til egen Fordel; det var saaledes en af Klagerne mod Peder Oxe, at han som Lensmand havde staldet hos Præster og Bønder; da Præsterne i Musse Herred blev adspurgte desangaaende, svarede de, at det første Aar, han havde haft Befaling over dem, havde de paa hans Bøn og Begæring holdt, somme een, somme to Øxne for ham, men ikke siden. Wad: anf. Skr. I S. 41, Ryge: Peder Oxe S. 147.

et Brev til Ribe[1]) at være gældende Ret ogsaa for dem, og den Frihed, de fik ud herover, gik kun opad, ikke nedad: de kunde nok stalde paa Kronens og Adelens Gaarde[2]), men ikke hos Bønderne[3]). En anden Forret havde Borgerne: de Stude, som Præster og Bønder selv staldede, maatte kun de opkøbe; Præster og Bønder kunde ikke selv udføre.

Naar Høsten var forbi eller lod sig overskue, begyndte da Opkøbet hos Bønderne, men med det Opsving, Studehandelen tog i det 16de Aarh., kom der let Svindel ind i Forretningen; det store Kapløb for at erhverve sig de magre Stude gjorde, at „Øxne fast opstige og blive dyre“. Lensmanden gjorde sit Bud, Adelsmanden sit, og ogsaa Borgere, Præster og formuende Bønder „udfor og omstrippede paa Landsbyerne“, ikke at tale om udenlandske Købmænd, der slet ikke maatte komme der; blev der endda magre Stude tilovers, drev Bønderne dem til Købstadmarked. Det hed i Recessen 1558 Kap. 34[4]), at ingen Bonde skulde tvinges mod sin Vilje at sælge sine Varer til nogen, men langt udover Papiret gjaldt denne Ret ikke. Lensmanden kunde let faa Midler i Hænde til at tvinge Bonden; da nogle Lensmænd paa Sjælland 1562 skulde gøre Opkøb til lavest mulig Pris, skulde de optegne Sælgerens Navn og de af ham købte Øxnes Antal og Pris[5]), og ganske betegnende og meget aabenhjertigt er i saa Henseende et Brev — fra 1623 — hvis Udstedelse Rigsraadet fraraadte[6]), og som gaar ud paa ved at paabyde Indbrænding af et kronet C i de Øxne, som Kongen køber, at hindre, at andre gør Opkøb hos Bønderne under Skin af,

---

[1]) Corp. const. (1560 16/7).

[2]) I det 17de Aarh. var det ligefrem tilladt, i det 16de gives der flere Exempler derpaa (Kanc. Brevb. 1556—60 S. 334, 1566—70 S. 245—46).

[3]) Ribe maatte dog stalde hos Kronens og Kapitlets Tjenere i Hertugdømmerne. Kinch: Ribe Bys Historie II S. 823.

[4]) Corp. const. I S. 29.

[5]) Kanc. Br. 1561—65 S. 133.

[6]) Kr. Erslev: Aktstykker til Rigsraadets og Stændermødernes Historie I S. 365.

at det er til Kongen, „paa det forbemeldte vore og Kronens Bønder ikke skulle nødes eller tilholdes mod Recessen nogen deres Øxne mod deres Vilje at afhænde, eller og forbydes dennem at sælge hvo som helst dennem bedst ville betale, de og maa vide, hvilket det er som os til bedste dennem afhandles“ [1]). At det dog tit kunde knibe for Lensmanden at skaffe magre Stude, idet de andre Købere kom ham i Forkøbet, viser en Række Forbud mod Opkøb hos Kronens Bønder i forskellige Dele af Landet; i August 1573 forbødes Opkøb ude paa Landet hos Kronens Bønder paa Sjælland, et Forbud, der dog maatte gentages Juli 1574 og det i en strengere Form. Næste Aar var der atter Mangel, men i en anden Kant af Landet, og i Juni forbødes derfor Opkøb hos Bønderne i flere jyske Len, men denne Gang lokkes der dog ved Siden af Truslerne: Kongen vil give „ligesaa meget som en anden“, og de skal ikke tvinges til at sælge dem „for ringere end andre vil give“, men i Maj 1576 maa Forbuddet gentages [2]). Disse stadig gentagne Forbud, der udstedes stedse tidligere paa Aaret — August, Juli, Juni, Maj —, viser bedst, hvilket Kapløb der har været mellem Kongen og de andre Købere, saa at Studene er blevet opkøbte længe, før de skulde paa Stald, og før Høsten lod sig beregne. Men Regeringen havde da allerede taget Skridtet fuldt ud. 1575 $^{21}/_{6}$ var Opkøb paa Landet overhovedet blevet forbudt alle undtagen Kongen og Adelen; andre maatte kun købe paa Købstadmarkeder, og det gjaldt baade fede og magre Stude [3]). Med denne Forordning vilde Kronen være sat paa Værket: Kongen og Adelen vilde være uden Konkurrenter ved Opkøbet, og først da kunde en egentlig Stordrift etableres. Men Borgernes Modstand var for stærk; Riberne klagede stærkest, de havde hverken Kvæg til Slagtning eller til Fedning, og der blev da ogsaa 1576 $^{23}/_{5}$ indrømmet dem en Særstilling, idet de nok maatte gøre Opkøb af Kvæg til Slagtning, men ikke til Stald-

---

[1]) Sjæll. Tegn. 1623 $^{28}/_{11}$.

[2]) Corp. const. (1573 $^{23}/_{8}$, 1574 $^{23}/_{7}$, 1575 $^{23}/_{6}$, 1576 $^{11}/_{5}$).

[3]) Corp. const.

fodring[1]). Dette satte meget ondt Blod i Jyllands andre Byer, der endog beskyldte Ribe for selv at have lavet Kongebrevet[2]), men snart efter — $^{21}/_{11}$ — ophævedes Forbuddet ganske[3]). Det er det første Tilbageskridt, Regeringen gør, paa den Vej, den stadig havde fulgt: at reservere Storgodset Studefedningen, og det blev ikke det sidste; det er ikke blot Borgernes Klager, men langt mere de ugunstige Konjunkturer paa det nederlandske Marked, der foraarsager det; det varede ikke længe, inden der var Overflødighed paa magre Stude, og ingen turde købe.

Der var imidlertid en anden Maade, hvorved man kunde holde Prisen paa de magre Stude nede og samtidig sikre Landet denne vigtige Næringsvej; det var ved Forbud mod Græsøxnes Udførsel. Forbuddet stammede allerede fra Kristiern II's Lov 1522 Kap. 93[4]), senere udstedtes baade under Frederik I og Kristian III Forbud for en bestemt Aarrække[5]), men 1551 $^{27}/_{7}$ udstedtes det som gældende til Stadighed, og der trues med Fortabelse af Godset og Straf til i Tilfælde af Overtrædelse[6]). Som alle Forbud blev ogsaa dette omgaaet, Udlandet bød gode Priser, og der var da en meget brugt Udvej: at drive Studene ned i Hertugdømmerne, hvor de da sagdes at skulle staldes, men istedetfor blev uddrevne. Kort efter sin Tronbestigelse forbød Frederik II al den Slags Uddriven, ogsaa om det virkelig var for at stalde[7]), men paa Ribernes Klager ændredes det dog til, at de, der havde Avling Syd for Grænsen, maatte uddrive saa mange, som de kunde

---

[1]) Corp. const.

[2]) Kinch: anf. Skr. II S. 144—45.

[3]) Corp. const.

[4]) Gl. danske Love IV S. 48.

[5]) I Reces 1530 for et godt Aar (Gl. d. Love IV S. 141). 1539 var der Forbud (Da. Mag. 3 R. VI S. 280). I Recessen 1540 (Gl. d. Love IV S. 198—99) for 3 Aar, og Forbuddet indskærpes adskillige Gange (Da. Mag. 3 R. VI S. 306, 323, 326). 1546 var der Forbud for eet Aar (Da. Mag. 4 R. I S. 217), 1549 atter for 3 Aar (Da. Mag. 4 R. II S. 318).

[6]) Kanc. Brevb. 1551—55 S. 66.

[7]) Corp. const. (1559 $^{3}/_{4}$, $^{4}/_{4}$).

stalde paa eget Foder og hos Kronens og Kapitlets Bønder, hvilken Ret de beholdt omtrent uantastet til ind i det ny Aarhundrede [1]).

Foruden Forbud mod Græsøxnes Udførsel var der ogsaa Forbud mod salt Køds Udførsel. Det var ligesom det nysnævnte først gældende for en Tid, derefter for bestandigt. Det siges gerne, at det er for at hindre Kødpriserne i at stige, hvad der sker, naar alle vil udføre, men det er dog sikkert ogsaa for at hindre Bonden i den direkte Handel med fremmede Købmænd og den dermed forbundne Fristelse til ikke at sælge sine magre Stude, men bringe dem i nogenlunde Foderstand og saa slagte dem; de levende fedede Stude maatte de kun sælge til Borgerne; var Studene først slagtede, var det altid lettere at slaa en Handel af med en fremmed Købmand og faa Kødet afsted. Medens man kun sjældent hører om Brud paa Forbuddet mod Græsøxnes Udførsel [2]), saa sker det hyppigere med det mod salt Kød, hvad der jo ogsaa lettere lod sig ordne. 1559 $^{3}/_{10}$ maatte saaledes Forbuddet gentages for Skaanes Vedkommende, idet man paa Grund af den Masse Kvæg, der slagtedes langs med Kysten, havde faaet Mistanke om, at Kødet skjultes under Silden og saaledes udførtes, men 1562 $^{2}/_{1}$ maa Forbuddet gentages for hele Landet, og der trues med, at Overtræderen skal forbryde Varerne og alt andet, han havde med sig, og desuden ellers straffes som „for andre stjaalne Koster“ [3]), og samme Dag sendes der Ordre til Lensmændene om nøje at paase Overholdelsen heraf, og om, hvis det opdagedes, at der tidligere havde fundet nogen Udførsel Sted, da at straffe det tilbørligt [4]). — Disse 2 Forbud opretholdtes gennem mange Aar; vi skal snart høre om deres Ophævelse.

Studeudførselen foregik allerede under Kristiern II over bestemte Toldsteder: Ribe og Kolding, Assens og Middelfart,

---

[1]) Kinch: anf. Skr. II S. 823. Corp. const. (1589 $^{9}/_{9}$, 1602 $^{12}/_{5}$).
[2]) Se dog Kanc. Brevb. 1551—55 S. 345, 1556—60 S. 73, 87.
[3]) Corp. const.
[4]) K. Br. 1561—65 S. 94.

Rødby og Gedser, hvor Tolden erlagdes; hvor stor den da var, kan ikke ses[1]). Under Frederik I har Forholdene vist været en Del forandrede; der findes nemlig et Kongebrev af 1542 $^{12}/_{12}$ til Kerteminde, hvori det hedder, at den af Frederik I ved Gottorp paalagte Told nu ophæves, saaledes at Tolden af en Klipper, et Øg og en Oxe, 20 Sk. danske, nu skal erlægges i Riget og opkræves af Byfogeden[2]). Det synes altsaa, som om de almindelige Toldsteder har været ophævede og erstattede med eet i Gottorp, og det at Udførselen faar Lov at foregaa fra hele Landet og ikke bliver bunden til bestemte Toldsteder, peger ogsaa stærkt i den Retning. Det varede dog ikke længe, inden man vendte tilbage til dem. 1555 $^{5}/_{10}$ udgaar der Breve om, at da baade Heste- og Studeudførsel finder Sted uden Erlæggelse af Tolden, maa den for Fremtiden kun finde Sted fra Ribe, Kolding, Assens og Rødby. Men disse Grænser er for snævert trukne, og de brydes snart dels ved at enkelte Steder for kortere Tid faar Lov til Udførsel — saaledes Ringkøbing[3]), Vesterlandsfør[4]), Rudkøbing[5]) — dels ved at der oprettes ny Toldsteder. Middelfart bliver saaledes Toldsted 1556 $^{5}/_{6}$, thi Fynboerne udføre deres Stude den Vej — ikke over Assens —, idet de siger, at de skal til Kolding med dem, men istedetfor smugler de dem over Grænsen[6]), 1567 $^{3}/_{11}$ gøres Nakskov til et „lovligt" Toldsted"[7]), 1575 $^{30}/_{11}$ Vordingborg[8]). For Sundprovinserne var der altsaa intet særligt Udførselssted, og at det var Meningen, at Udførselen skulde foregaa over Øerne, ses af en Ordning, der træffes med Hensyn til Øxnefærgen over Sundet[9]). Men Lovlydigheden var

---

1) Kinch siger — anf. Skr. I S. 645, men uden Kildeangivelse — 8 Sk. I Kristiern IIs Lov 1522 er Taxten 3 Mark, men dette store Paalæg er rimeligvis snart hævet.

2) Aktstkk. etc. udgivne af Fyens Stifts lit. Selskab I Samling S. 155.

3) K. Br. 1551—55 S. 216, 285, 1556—60 S. 166, 167.

4) Corp. const. (1576 $^{4}/_{10}$).

5) sstds. (1594 $^{31}/_{5}$).

6) K. Br. 1556—60 S. 26.

7) Corp. const.

8) sstds.

9) K. Br. 1556—60 S. 55.

kun saa som saa. 1567 $^{1}/_{1}$ er det nødvendigt at forbyde at drive ufortoldede Øxne fra Kolding „ad Ribervejen eller andetsteds heden ad ulovlige Vadesteder, ad Ejstrup, Møllevad, Hjardrup, Skanderup, Klegebæk eller noget andet ulovligt Vadested udi Anst Herred eller Malt Herred“.[1]), men atter i 1570 har Kongen bragt i Erfaring, at der stadig uddrives ufortoldede Stude fra Jylland, og Lensmanden paa Riberhus skal derfor ved et Mageskifte indrette det saaledes, at to af Kronens Bønder kan flytte, een til Foldingbro, een til Gredstedbro, for at paase, at der intet ulovligt finder Sted[2]), og Lensmanden paa Koldinghus skal ligesaa passe godt paa, og den, der gribes, skal være forpligtet til at angive den Købmand, der har solgt ham Studene, og begge Parter skal tiltales og Sagen forfølges, som den kan med Rette[3]). Men allerede 1571 nøder Forholdene til et nyt Forbud, strengere end de tidligere: Kongen har til sin Forbavselse hørt, at der er nogle, der understaar sig at udføre „paa usædvanlige Steder, over Aaer og andetsteds mellem vor Købstad Kolding og Gredstedbro“; det forbydes strengeligt, og Straffen vil blive som „for andet Tyveri“[4]). Misbrugene finder dog stadig Sted, og i 1574 gribes da en Købmand paa fersk Gerning i at drive over mellem Kolding og Skodborghus, og han føres til Koldinghus. Det er naturligvis sket om Foraaret, men først i Oktober hører man atter om Sagen[5]); $^{25}/_{10}$ skrives der til den ny Lensmand, Vincents Jul, at den Toldsvig, som hidtil havde været drevet, havde givet Anledning til den tinglæste Forordning (1571 $^{4}/_{9}$), der truede med Straf som for Tyveri, hvis der dreves over paa ulovlige Steder, men den var kun slet blevet holdt; nu skulde derfor Lensmanden „strax lade rejse en dobbelt Galge paa samme Sted, som samme Gerning haver sig tildraget, andre til Afsky, og der paa Galgen lade slaa et Oxehoved med

[1]) Corp. const.
[2]) K. Br. 1566—70 S. 562.
[3]) Corp. const. (1570 $^{6}/_{4}$).
[4]) sstds. (1571 $^{4}/_{9}$).
[5]) Lenet fik ny Lensmand i August. Erslev: Len og Lensmænd S. 60.

Hornene", desuden skulde der gaa Dom over den skyldige Købmand, og den skulde exekveres uden Naade, „paa det andre kunne se dem udi Spejl" [1]). Imidlertid frugtede hverken Exemplet eller Galgens Oprejsning: 1579 var „Uskikkeligheden" endnu stor, men man besluttede sig da til en Forandring. Udførsel over Foldingbro, baade af Øxne, Heste og andet Kvæg, blev nu tilladt, uden at man først havde været paa rette Toldsted, men Fortoldningen skulde foregaa paa Skodborghus, hvor man da fik en Toldseddel til Fremvisning for Bromanden [2]). Dette lader til at have hjulpet; Klagerne over den ulovlige Udførsel, der hele Tiden har været stærkest for Jylland, ophører hermed.

For Udførsel af Stude var der, som ovenfor sagt, paalagt en Told af 20 Sk. danske pr. Stud; dette var den saakaldte „store Told", men desuden var der „Smaatold", 2 eller 4 Sk. af hver Stud, hvilken Told senere blev hævet [3]). Under Syvaarskrigen, da der trængtes til Penge, og de toges, hvor de kunde faas, blev der ogsaa lagt Extratold paa Studene ɔ: ikke ved nogen almindelig Forordning, men 1567 $^{22}/_{2}$ fik Tolderne Brev om, at de foreløbigt i Aar skulde opkræve 1 Daler over den sædvanlige Told; dette havde Rigsraadet raadet Kongen til, og hvis de vilde undgaa hans Vrede og Unaade, skulde de ved den Ed, de havde svoret ham, holde det „stille og aldeles uformeldet og ingen deraf sige, førend Købmændene med Øxnene komme paa Toldstedet" [4]).

Stor blev selvfølgelig Forfærdelsen, da Købmændene kom, og i Ribe vedtog Borgmestre og Raad $^{27}/_{4}$, at Borgmester Jens Hegelund skulde rejse til København for at se at faa en Eftergivelse i Toldforhøjelsen for Ribes Vedkommende; de forpligtede sig til, at „hvad han udgav i den Sag til Gavn for menige Øxnekøbmænd i Ribe, derfor skulde han blive holdt

---

[1]) Jy. Tegn.
[2]) Corp. const. (1579 $^{25}/_{3}$).
[3]) Det forbydes 1577 $^{19}/_{12}$ Helsingør og Helsingborg at opkræve den. Sjæll. Tegn.
[4]) Corp. const. K. Br. 1566—70 S. 143.

skadesløs" [1]). Dette hjalp imidlertid ikke, thi 1567 $^{3}/_{11}$ og 1568 $^{20}/_{2}$ [2]) beordredes Tolderne til at fortsætte med Indkrævningen af den høje Told. Dette gik til 1573, men da var Buen spændt for stærkt, i Danmark forhøjet Told, i Nederlandene uroligt Marked paa Grund af Opstanden, det kunde Studehandelen ikke bære, og $^{19}/_{5}$ nedsattes da Tolden til en gammel Daler [3]), og herved blev det staaende i det 16de Aarh.

Det var tit smaat med de rede Penge i Danmark, og det kunde derfor holde haardt nok at udrede Tolden af Studene ved Udførselen. Regeringen stillede sig velvilligt overfor dette Spørgsmaal og gav gerne Restance til vederhæftige Mænd, „indtil de komme tilbage og have fuldgjort deres Marked" [4]). Undertiden deponeredes der maaske ogsaa noget hos Tolderen, saaledes deponerede Mathias Severinsen et Gældsbevis paa 600 Daler for Studetold [5]). Hvor almindeligt det var at skylde Tolden, ses af, at da den 1573 $^{19}/_{5}$ blev nedsat til en gl. Daler, saa skete det baade for den næstforgangne Told og for Fremtiden. Dette gik i de gode Tider, men vi kommer nu til de Aar, da den nederlandske Opstand ramte den danske Studehandel paa det føleligste, og vi skal nu se Regeringen Skridt for Skridt forlade de tidligere Principper.

Det første Udslag af Tilbagegangen ramte ogsaa direkte Regeringen; naar „Markedet var fuldgjort", viste det sig, at der ikke var noget tilovers til Tolden. Krævning af Told og Eftergivelse af den indtræder jævnlig fra 70erne af. 1570 faar Odense Magistrat Ordre til at gøre Indførsel i den for Gæld bortrømte Hans Lerches Efterladenskaber for Told, han var Tolderen i Assens skyldig for Øxne, han havde uddrevet før sin Bortrømmelse [6]). 1573 $^{11}/_{6}$ eftergaves der Hans Mule den Told, han skulde betale for 130 Øxne, som han havde

1) Kinch: anf. Skr. II S. 107.
2) Corp. const.
3) sstds.
4) Kinch: anf. Skr. II S. 828.
5) Ausl. Reg. (1569 $^{5}/_{6}$).
6) Vedel Simonsen: Odense Bys Historie II,2 S. 155.

udført om Foraaret[1]). 1573 opfordres Magistraten i Kolding til at sørge for, at ingen gør Indførsel i Bernt Folenkampfs Gods, da han endnu skylder Øxnetold fra næstforgangne Faste og endnu er uden Riget[2]). Noget efter er han dog kommet tilbage og har været hos Kongen og berettet om den store Skade, han har lidt paa Øxnene, og Tolderen i Kolding faar da Ordre til at tage hans Gaard i Pant, men lade ham bo dèr foreløbig[3]). I 1575 havde han imidlertid haft saa mange Ubehageligheder af Tolderen, havde endog været fængslet, at han tilbyder at sælge Kongen sin Gaard, hvad denne modtager[4]). 1574 er en Mand blevet fængslet for ikke at have betalt Studetold, men Hustruen har været hos Kongen, og han løslades og faar Afkortelse i Gælden[5]). Saalænge det kun var enkelte Købmænd, der paa den Maade led Skade, kunde det nok gaa, men da Tabene ramte hele Studehandlerstanden, trak Regeringen sig tilbage. „Eftersom mange Øxnekøbere dertil have fanget Tid og Termin paa hvis Told, de tilforn skulde have fornøjet, førend de af Riget er uddrevne, da forfare vi, at mange dennem, siden de er udkomne, er tilslaget Skade paa Øxnene, en Del er ogsaa tilforn saa forborget, at de aldeles intet nu formaa at betale"; derfor maatte Tolderne overhovedet ikke give Kredit eller modtage Borgen, hvis de ikke selv vilde staa til Ansvar[6]). Men Tolderne vedblev dog at give idetmindste nogen Kredit og ikke blot til deres egen Bys Borgere, overfor hvem det naturligvis paa Grund af Venskabs- og Forretningsforbindelser var sværest at sige Nej, men ogsaa til andre Byers Borgere. 1578 var Restancerne saa store, at Tolderne ikke kunde gøre Regnskab; Tolderen i Assens faar 4/6 et Kongebrev, hvori alle Magistrater, til hvem han henvender sig, beordres til at forhjælpe ham til at faa resterende Told, og hvis den ikke er betalt til Mortens-

[1]) Kgl. Missiver til Toldembedsmænd 1563—1660 (R. A.).
[2]) Jy. Tegn. (1573 9/11).
[3]) sstds. (1574 22/12).
[4]) sstds. (1575 i Oktbr. og 7/11).
[5]) sstds. (1574 1/9).
[6]) Corp. const. Sj. Tegn. (1575 16/1).

dag, skal Magistraten sælge Vedkommendes Gaard, Hus eller bedste Indbo[1]). Tre Uger efter sendtes der Magistraterne i Nørrejylland Paalæg om at sørge for, at ingen fik deres Tilgodehavende hos de Købmænd, der skyldte Told for „dette Aar og forleden Aaringer“, før Kongen havde faaet sit[2]). Tolderne har formodentlig faaet saa mange Ubehageligheder, fordi deres Regnskaber ikke var i Orden, at de har tænkt at sikre sig ved en ligefrem Tilladelse til at give Kredit, i alle Tilfælde fik Søren Kjær i Kolding Aaret efter Lov at „bedage“ Øxnedriverne til Pinse, men han skal forlange Forskrivning paa deres Huse og Gaarde[3]); dog har han nok maattet vente til langt efter Pinse og har endda ikke faaet noget, thi da han 1582 er død, faar Magistraterne Ordre til at hjælpe hans Børn til „den store Restans“ af Tolden[4]). I 1593 mærkes en Opgang i Konjunkturerne; af vederhæftige Mænd maa Tolderne nøjes med et skriftligt Bevis, af andre skal de derimod tage Kaution[5]).

Ogsaa andre Vidnesbyrd om, hvor daarligt det stod til i denne kritiske Tid, kan findes rundt omkring. Odense Magistrat opfordres til at hjælpe adelige Damer med at faa deres Tilgodehavende hos Borgere, til hvem de har solgt Stude[6]). I 1583 (7/2) omtales en Købmand fra Varde, der er „saa gældslagen for Øxne, at han ikke kan være her udi Riget“[7]). Endogsaa hos en saa hovedrig Mand som Ribe Borgmester Søren Jakobsen Stage, der drev stor Studehandel, ses en betydelig Tilbagegang i Formuen i 70erne. 1569 var han sat i Skat efter 19 Mark, 1576 kun efter 7 Mark[8]). Ribe Tingbøger skal ogsaa indeholde mange Exempler paa, at Borgerne

---

1) Fynske Reg. Jvfr. Vedel Simonsen: anf. Skr. II, 2 S. 181.
2) Jy. Tegn. (1578 24/6).
3) sstds. (1579 5/3).
4) Jy. Reg. (1582 13/6; 16/8).
5) Corp. const. (1593 31/1).
6) Vedel Simonsen: anf. Skr. II, 2 S. 161.
7) Missiver til Toldembedsmænd 1563—1660 (R. A.).
8) Saml. til jysk Historie og Topografi I S. 237.

ikke har kunnet betale de Adelsmænd, af hvem de Aaret før havde købt Stude[1]).

Da Borgerne imidlertid i flere Aar i Træk havde lidt Tab paa Studene, trak de sig forsigtig tilbage og turde hverken indlade sig med Adelen eller Bønderne om Indkøb af Stude. Under disse for Landet forfærdelig trykkende Omstændigheder, da „Øxnedriverne nu udi Aar skulle have lidt stor Skade paa deres Øxne og derover at findes stor Mangel paa Pendinge her udi Riget", maatte Regeringen træde til, og det skete 1578 ved, at Udførsel af salt Kød mod ½ Dalers Told pr. Tønde blev tilladt indtil Jul, „paa det der igen kan avles Pendinge"[2]). Men næste Aar gik Øxnehandelen næsten helt istaa, og de, der udførte, led kun Skade; i Juli maatte Kongen eftergive Mikkel Klyne det halve af den Told, han skyldte, 873 Daler, og Mikkel Nielsen 236 Daler, da han naadigst havde anset den Skade, Øxnedriverne havde lidt i Aar[3]). Høsten blev tilmed daarlig, Urolighederne i Nederlandene vedvarede, og Udførsel af salt Kød var atter forbudt; de fleste holdt sig derfor tilbage fra enhver Tanke om Spekulation. Dèr stod altsaa Bønderne med deres magre Stude, som ingen vilde købe, og som de derfor kun kunde blive af med ved at slagte dem i den Tilstand, hvori de var. Da ophævedes atter, 28/9, Forbuddet mod salt Oxekøds Udførsel indtil Pinse, „paa det der maatte avles Pendinge igen i Riget"[4]). Det kunde altsaa atter dog i nogen Maade betale sig at stalde Studene.

---

[1]) Kinch: anf. Skr. II S. 829. Det vilde have været interessant, om K. havde meddelt i hvilke Aar dette fandt Sted; det vilde sikkert vise sig at være netop de samme, i hvilke ogsaa de andre Kilder taler om Studehandelens Usikkerhed og begrunder den i den nederlandske Opstand. Det er paa disse Tingbøger, at Prof. Steenstrup („Fra Fortid og Nutid" S. 23) grunder sin Udtalelse om, at „selve Studehandelen altid var usikker".

[2]) Corp. const. (1578 23/8). En Maaned efter læstes Brevet i Helsingør med Opfordring til „uden al Undersvig og Finanslist" at give Kongen ½ Daler til Told af hver Tønde (P. V. Jacobsens Samlinger i St. kgl. Bibl.).

[3]) Jy. Reg. (1579 15/7, 21/7).

[4]) Corp. const. (1579 28/9).

Men 1583 maatte Regeringen gaa endnu et Skridt videre, løse alle Baandene paa Studehandelen; den tillod nu ikke blot salt Køds Udførsel og det uden Tidsgrænse, men ogsaa Græsøxne maatte nu udføres, da „den Handel og Næring, som vore Undersaatter her udi Riget en Tid lang til des søgt og brugt haver med Staldøxne at uddrive, nu af den langvarendes Fejde og Usikkerhed, som haver været paa de Steder, samme Handel besøges og drives, skal fast være kommen tilagters og Undergang, saa vore Undersaatter udi de Maade ingen Næring og Forbedring, men mere stor Skade og Afbræk haft og lidt have og samme Handel herefter ikke tryggeligen bruge kunne, og dog er her udi Riget af Øxne Forraad, som en Del for Foders Skyld, en Del for Næring og Haandtering skulle afhændes og forvandles“ [1]).

Saaledes forblev Stillingen indtil Frederik II's Død. Men imidlertid klarede Forholdene i Nederlandene, Markedet blev sikrere, og med den forøgede Skibsfart blev der god Brug for Studekødet; næppe var derfor Kristian IV kommen paa Tronen, før man atter vendte tilbage til de gamle Forbud. Det var først de to fundamentale Forbud mod Græsøxnes og salt Køds Udførsel, man atter indførte, eller rettere, man lod, som om de aldrig havde været ophævede. Først kom det om Græsøxne [2]), senere paa Aaret kom det om salt Kød, „efter at den uforstandig Almue for ringe Værd sælge deres Fæ og Kvæg, før end det kommer til rette Tid og Alder, at de siden moxen have færdige Øxne til deres Ploves Udredning, Staldøxne ogsaa derover blive meget dyre og undertiden og somme Steder ikke vel kunne bekommes“ [3]). Men det gik ikke saa let at slaa ind i den gamle Kurs, man maatte lempe sig frem, og der var jo tilmed det uheldige ved Sagen, at Forbud mod salt Køds Udførsel kunde være godt nok, naar Høsten var god, og der var nok til at købe de magre Stude: da hjalp det Storgodset, medens Bonden paa den anden Side heller

[1]) Corp. const. (1583 $^{2}/_{3}$).
[2]) sstds. (1588 $^{17}/_{8}$).
[3]) sstds. (1588 $^{7}/_{12}$).

ikke løb den Risiko at staa med usolgte Stude, og Prisen kunde holde sig nogenlunde for ham, eftersom der var flere, der gjorde Tilbud. Men naar Høsten var daarlig, da var Forbuddet skæbnesvangert for Bonden; Staldfodringen indskrænkedes, og der var intet at tjene ved at slagte Kreaturerne. Adelen kunde jo intet have imod, at Tilstanden i saadanne Aar gjordes saa taalelig som mulig for Bonden ved, at salt Køds Udførsel blev tilladt, men, hvad der maatte interessere den mere, var, at de magre Stude i de gode Aar var saa billige som vel muligt; hertil egnede sig fortrinligt et Forbud mod Opkøb paa Landet af alle andre end Lensmanden og Adelen, og her faldt Kongens og Adelens Interesser sammen. Det er da ogsaa denne Politik, der havde været prøvet under Frederik II, som man atter slog ind paa. 1590 ophævedes det nys udstedte Forbud mod salt Køds Udførsel indtil 1ste Maj, dels fordi „Kornet og Engene haver meget slaget sig i nærværendes Aar“, dels fordi Kongen har erfaret, at naar blot Undersaatterne vil „derudinden have deres Lejlighed billig udi Agt og Betænkende“, kan salt Kød uden Skade udføres[1]), og 1601 sker det samme paa Grund af daarlig Høst[2]). Men 1604 udgaar saa atter efter Samraad med Rigsraadet i Maj[3]) det almindelige Forbud mod Opkøb paa Landet af andre end Lensmanden og Adelen[4]). Det er dog tydeligt at se, hvor meget kraftigere den danske Borgerstand er bleven, thi ganske vist gøres der skarp Front mod den, men paa den anden Side søger man dog at mildne Skarpheden ved at hævde den dens Eneret til at opkøbe de staldede Øxne hos Præster og Bønder. — Ogsaa paa anden Maade viser den gamle Kurs sig. Der kommer atter Forbud til Kronens Bønder mod at sælge deres

[1]) Corp. const. (1590 $^{29}/_{10}$).
[2]) sstds. (1601 $^{10}/_{10}$).
[3]) Kr. Erslev: Aktstkk. etc. I S. 123.
[4]) Corp. const. (1604 $^{6}/_{9}$). Jvfr. Scharling: Pengenes synkende Værdi S. 273: I den første Fjerdedel af det 17de Aarh. synes Priserne paa magert Kvæg dernæst temmelig konstant og kun lidet højere end i det sidste Tiaar af det 16de Aarh.

magre Stude, før de har været tilbudt Lensmanden[1]), og det forbydes Riberne at stalde i Hertugdømmerne[2]), ligesom det var blevet under Frederik II, men man maa dog ligesom tidligere gøre dem den Indrømmelse, at paa eget Foder og hos Kronens og Kapitlets Tjenere maa de nok[3]). Det er, som man ser, lutter Gengangere fra Midten af det 16de Aarh., der her viser sig, nu da Stormen er redet af.

Hvor stor Udførselen var i det 16de Aarh., kan ikke siges. Lige i Begyndelsen af Aarhundredet haves sikre Efterretninger (Toldlister) fra Ribe og Kolding, fra Midten af Aarhundredet haves et Regnskab fra Ribe, og fra 1599 haves atter Regnskaber[4]). Ifølge disse Regnskaber udførtes der fra Ribe i 1504: 3448 Stkr., i 1505: 5594, i 1506: 6454, i 1507: c. 10500, i 1508: c. 13200 (Øxne og Heste), i 1509 (Krig med Hansestæderne): 4754, i 1510: c. 2000 (Udførselsforbud), i 1511: 5688, i 1519: 11458. Fra Kolding findes der Opgivelser fra 1509: 2754 Stkr., fra 1511: 2114, fra 1519: 6480. For Jyllands Vedkommende vil altsaa den samlede Udførsel i 1509 udgøre 7805, i 1511: 7802, i 1519: 17938[5]). 1569—70 udførtes fra Ribe 5301, i 1599 udskibedes c. 3885, men dertil kom Udførselen over Land, der ikke kendes. Fra de andre Toldsteder fattes alle Oplysninger. Et andet Spørgsmaal kunde imidlertid ogsaa interessere, nemlig Spørgsmaalet om, hvor meget der tjentes ved Fedningen. Prisen paa Øxne varierede selvfølgelig alt efter Foderstanden og Størrelsen. 1559 køber Kongen af Frants Bilde Øxne — sikkert Staldøxne — til 14 Daler Parret[6]), 1570 solgtes Staldøxne til 12 Daler Parret[7]), 1577 købte Hans Mule 905

[1]) Corp. const. (1604 $^{15}/_{9}$, 1610 $^{30}/_{10}$).
[2]) sstds. (1602 $^{12}/_{5}$).
[3]) sstds. (1603 $^{27}/_{6}$).
[4]) Allen: De tre nord. Rigers Historie IV S. 33—34, Kinch: anf. Skr. I S. 645—50, II S. 826—29, jvfr. Christensen: Agrarhist. Studier I S. 48—49.
[5]) Tallene hos Kinch og Allen er ikke helt overensstemmende.
[6]) K. Br. 1556—60 S. 271.
[7]) Scharling: anf. Skr. S. 271.

Øxne af Kongen for 9050 Daler, altsaa 20 Daler for Parret[1]). 1555 beordrer Kongen et Indkøb af 200 Øxne — sikkert Græsøxne — til 5 Daler Parret, 200 til 6 Daler[2]), men Græsøxne kunde godt staa langt højere i Pris, saaledes erkender Anders Madsen at skulle betale Fru Birgitte Gjøe 14 Daler for 2 Øxne, „som jeg havde købt for hendes Penge, og hun mig igen antvordet, da de vare staldede og ikke kunde gaa for fuldt udi Driften“ [3]). Naar den samme Anders Madsen tilstaar, at naar en Bonde skulde give Birgitte Gjøe en Oxe, da tog han 6 Daler af ham og købte selv een til 4 à 4½ Daler, kan det ikke ses, hvad Slags det er[4]). Tager vi den laveste Pris for Græs- og Staldøxne, henh. 5 og 12, og den højeste, henh. 14 og 20 D.[5]), bliver der pr. Par den ikke imponerende Fortjeneste af 6—7 Daler, og herfra maa jo tilmed trækkes Omkostningerne ved Fedningen. 1551 kostede en Vinters Staldfodring 1 Daler[6]), hvad ogsaa Peder Oxe gav, da han staldede paa Gedser og Sørup[7]); 1565 nævnes 1 D. 4 ß[8]). Trækkes dette fra Fortjenesten, vil man altsaa naa 4 à 5 D.; dette var altsaa Opfederens Gevinst[9]); hvad der tjentes i Udlandet, omtales ikke, og inden Købmanden kom saa vidt, var hans Indkøbspris paa Grund af Tolden jo yderligere steget med 2 Daler for Parret.

---

1) Vedel Simonsen: anf. Skr. II, 2. S. 178.
2) K. Br. 1556—60 S. 404.
3) Wad: anf. Skr. II S. 151.
4) sstds. S. 150.
5) De ligger rigtignok ikke indenfor samme Tiaar.
6) K. Br. 1551—55 S. 97.
7) Ryge: Peder Oxe S. 118, 143.
8) K. Br. 1561—65 S. 614—15.
9) Jvfr. Christensen: anf. Skr. I S. 50, hvor den samme Sum nævnes for det 17de Aarh., medens Bruttofortjenesten hos Fridericia (Adelsvælden S. 58) dog opgives til 9 Daler.

5.

Niels Rosenkrantz og Forordningen af 5. Januar 1813.

Ved Aage Friis.

Medens det er vel bekendt, at en Mængde højtstaaende Personer ved Nytaarstid 1813 benyttede deres Viden om den skæbnesvangre Finansforordning til at sikre sig selv mod Tab eller endog til Berigelse ved dristig Spekulation, er det fremhævet (jfr. Museum: 1890 S. 71 og Rubin: 1807—14 S. 289), at Udenrigsministeren Niels Rosenkrantz optraadte som en retskaffen Mand og indigneret afviste en dreven Pengemands Tilbud om Hjælp til Spekulation ved Indkøb af Obligationer. Denne Fortælling finder en Bekræftelse ved efterfølgende Brev fra ham til Finansministeren Ernst Schimmelmann, der findes i dennes Papirer i Rigsarkivet (Nr. 17, Pakken med Breve fra danske Diplomater etc.).

Naar Brevets Ordlyd tyder paa, at Rosenkrantz overhovedet intet har vidst om Forordningen før dens Fremkomst, saa synes dette ganske vist utroligt, og Meningen er maaske blot, at Rosenkrantz hverken har kendt Motiver eller Detailler før Offentliggørelsen. Brevet har iøvrigt betydelig Interesse som Supplement til Samtidens hvasse Kritik af Forordningen. Rosenkrantz's Dadel lader intet tilbage i Tydelighed og synes ikke uberettiget, hvis man virkelig har lavet den dybtindgribende Forordning uden Spor af Hensyntagen til Forholdet til Udlandet.

J'ai bien des graces à rendre à Votre Excellence de la comunication qu'elle vient de me faire en m'envoyant les imprimés, qui contiennent les motifs qui ont determiné le Roi à établir le changement qui fait l'objet de l'Edit R^e du 5. du courant.

Il ne peut naturellement pas m'apartenir d'emettre une opinion sur un plan qui est deja etabli, & dont je n'ai du avoir connoissance avant que par son apparition, j'en éprouve l'effet avec tout le public.

Je ne puis donc pas croire que les rapports de la

monarchie avec les Gouvernemens étrangers ont été envisagés come devant avoir quelque influence sur le changement, qui a été jugé nécessaire pour le maintien des rapports entre les sujets du Roi en leurs qualités respectives de créanciers & debiteurs, et pour attribuer au Gouvernement des revenus en realités en remplacement de ceux dans un papier sans valeur. Il seroit plus que présomtueux à moi de vouloir donner à Votre Excellence des assurances propres à La tranquiliser à l'égard des dangers dont l'Etat est menacé. Il est, come Vous le savez bien, Monsieur le Comte, dans la volonté du Roi d'en detourner les effets de ses Peuples. — J'exécute avec zèle & fidelité les ordres que Sa M^{té} daigne me donner. Les resultats des sages combinaisons du Roi dependent de la Providence Divine.

En réiterant à Votre Excellence mes remercimens j'ai l'honneur de La prier de vouloir bien être persuadée de ma haute & respectueuse reconnoissance.

ce 16. Janvier 1813.

N. Rosenkrantz.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland

Dr. William Christensen, hidtil Assistent i Rigsarkivet, er bleven udnævnt til Arkivsekretær fra 1. Febr. 1898.

Karl Ad. Konst. Höfler, tidligere Professor ved det tyske Universitet i Prag, er død 29. Decbr. 1897, 87 Aar gl. Hans historiske Forfatterskab har strakt sig over vidt forskellige Emner; bl. hans Skrifter kan nævnes: *Kaiser Friedrich II* (1844), *Der Congress von Soissons* (1.—2. Bd., 1871—76), *Der Aufstand der castillianischen Städte gegen Karl V* (1876), og *Papst Adrian VI* (1880); desuden har han offenliggjort mange Afhandlinger i Wiener Akademiets Skrifter og i Archiv für oesterreichische Geschichte. Han har paa tysk Side spillet en stor Rolle i Nationalitetskampen i Bøhmen.

Carl Richard Unger, Professor i nordisk Filologi ved Kristiania Universitet, er død 30. Novbr. 1897, omtr. 80 Aar gl. Hans Virksomhed paa historisk Omraade er knyttet dels til Udgivelsen af Haandskrifter af *den ældre Edda, Heimskringla, Flateyjarbók* og *flere Kongesagaer*, dels til hans Medarbejderskab ved *Diplomatarium Norvegicum* lige fra dette Værks Begyndelse 1847.

Begyndt at udkomme er: *Dansk Tidsskrift*, udg. af J. Appel og L. Moltesen (Kbh.). Af de historiske Afhandlinger i de hidtil udgivne 3 Hæfter skal fremhæves afdøde Rigsarkivar A. D. Jørgensens Biografi af *Ambrosius Stub* og Professor Joh. Steenstrups Undersøgelse om *Vort første Naboskab med Tyskerne.*

Efter nogen Tids Hvile, fremkaldt af politiske Grunde, er det særdeles fortjenstfulde Tidsskrift: *Sønderjydske Aarbøger*, udg. af H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen og P. Skau (Flensborg), atter begyndt at udkomme med 1. Halvbind af 1897. Imellem Afhandlingerne i dette Hæfte findes en Artikel af A. D. Jørgensen om *Herregaardene paa Als i det 16. Aarh.*

Med det nyligt udkomne 2. Hæfte af 2. Bind er det af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie ved Professor Kr. Erslev i Forening med Dr. Will. Christensen og Dr. Anna Hude udgivne, for Studiet af vor Middelalders Historie grundlæggende Værk: *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, naaet til Aar 1400. Tilbage staar endnu Fortegnelsen over Danmarks Breve fra 1401 til 1450.

Hr. Léon Pineau i Tours har udgivet et stort, smukt udstyret Arbejde: *Les vieux chants populaires scandinaves* (*Gamle nordiske Folkeviser*). *Étude de littérature comparée* (Paris, 1898), som kun er første Del af et Værk i 3 Bind og omfatter: *Époque sauvage. Les chants de magie.* Vore Folkeviser have hidtil været meget lidt studerede i Frankrig, uagtet de, især i Svend Grundtvigs Udgave, indeholde saa rigt Stof

til Nytte for Studier over sammenlignende Litteraturhistorie. Hr. Pineaus Bog maa derfor hilses med Glæde; den er bygget paa omfattende Kjendskab til nordiske Folkeviser, ikke mindst de danske, og Forf. er hjemme i hele den hidhørende Litteratur, selv vanskelig tilgængelige Afhandlinger og Tidsskrifter ere benyttede af ham. Man vil i denne Mængde af Citater paa nordiske Sprog næsten ikke finde en Fejl, og i Oversættelserne er sjældent et dansk Udtryk bleven misforstaaet, hvad der for en fransk Bog er noget ganske enestaaende. Dertil kommer, at Forf. besidder stor Læsning paa andre Omraader og især er hjemme i Folketraditioner fra mange Verdensdele; han skriver varmt og aandfuldt og giver mange interessante Sammenstillinger, saa at Bogen ogsaa har megen Krav paa nordiske Læseres Opmærksomhed. Især vil den dog blive et Hovedmiddel til at gøre Franskmændene bekendte med Folkeviserne fra Norden.

Derimod maa man betvivle, at Hr. Pineau vil faa Tilslutning til sine Hovedresultater. Han hævder, at Tryllevíserne, hvis Emner jo saa ofte gjenfindes i forskjellige Lande, ere opstaaede i en forhistorisk Tid, da Europas Befolkning næppe nok var adskilt i de nuværende Folkeklasser, og at de, uagtet mange Ændringer i ydre og indre Karakter under Tidernes Løb, dog ere i Form og Indhold væsentlig uforandrede. De skrive sig ikke fra Middelalderen; der findes ikke Katholicisme i dem, derimod en ikke-christen Folketro, som vi træffe hos vilde Folk i vore Dage, og hvert Øjeblik hentydes der til Skikke og Forestillinger, som kun findes hos primitive Folk. Beviset for disse Sætninger synes ikke givet, og Antagelsen støder paa uoverkommelige praktiske Vanskeligheder, ligesom Forf. næppe tilstrækkeligt har haft Øje for Menneskeslægtens psychologiske Ensartethed eller for Forestillingers og Emners store Vandreevne.

Et andet fransk Skrift over Folkeviser kan her nævnes, nemlig *Rapport sur une mission en Islande et aux îles Féroë*, par M. Raymond Pilet (*Extrait des Nouvelles Archives des Missions scientifiques*, t. VII, Paris 1896). Ogsaa denne Forf. har arbejdet med megen Omhu og stor Kærlighed til den

Opgave, han havde sat sig, at indsamle Folkemelodier paa en Rejse til Island og Færøerne. Hr. Pilet har faaet god Bistand af Befolkningen, og han har optegnet firsindstyve Melodier, som ere gengivne i Bogen. Det fortjenstfulde Skrift giver gode kulturhistoriske Oplysninger og ledsages af smukke Illustrationer. *Joh. Stp.*

12 svenske Historikere (O. Alin, S. Bergh, E. Carlsson, C. Hallendorff, Emil, Hans og Karl Hildebrand, H. Hjärne, O. Montelius, C. T. Odhner, L. Stavenow og O. Varenius) har i Forening udgivet et Festskrift til Ære for den forh. Rigsarkivar C. G. Malmström i Anledning af hans 76. Fødselsdag (*Historiska Studier. Festskrift tilläggnad Carl Gustaf Malmström den 2. Novbr. 1897*, Stockh., 1897). Imellem Afhandlingerne skal særlig fremhæves E. Carlssons Fremstilling af Gangen i Slaget ved Poltava, der munder ud i en streng Bedømmelse af Karl XII's hele Krigsførelse 1709, H. Hjärnes især paa russiske Kilder byggede Undersøgelse af de holsten-gottorpske Intriger i Rusland 1726—27, L. Stavenows Studie over de politiske Doktriners Udvikling under Frihedstiden efter 1751, C. T. Odhners Fremstilling af Forholdene ved den russiske Gesandt Razumovskijs Note af 18. Juni 1788, der imod Katharina II's Ønske gav Anledning til Gustav III's Fredsbrud, og Statsraaden Grev Lagerbjelkes Memoire af 6. Juni 1809 om Sveriges Forhold til de fremmede Magter (meddelt af O. Alin), i hvilken der bl. a. indeholdes den mærkelige Ytring: „Prins Christian August af Holstein Augustenburg har gjort Sverige den største Tjeneste, det nogensinde har modtaget af en udenlandsk Mand".

Professor Joh. Rich. Danielson i Helsingfors har udgivet et stort Værk: *Finska Kriget och Finlands Krigare 1808—1809; från Finskan af W. Söderhjelm* (Helsingfors, 1897). Dette højst interessante Arbejde, der bl. a. støtter sig paa mange nye Oplysninger, tilsigter ikke saa meget at give en detailleret Fremstilling af Krigsbegivenhederne som kritisk

at bedømme disses Hovedtræk og navnlig at karakterisere saa vel de ledende Mænd som Stemninger og Tilstande i Finland; det er, om man vil, Krigens psykologiske Historie, Forf. har villet give. Et større Afsnit er viet Sveaborgs Kapitulation; Forf. frikender Admiral Cronstedt for Beskyldningen for at være købt af Russerne (hvad der derimod ikke kan bestrides for andres Vedkommende), men betegner ham som en Mand uden Evner til at beklæde den ham overdragne ansvarsfulde Post.

2det Bind af Professor Alfred Stern's *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871* (Berlin, 1897) omfatter væsentligst Tidsrummet fra 1820—25. Hvad der behandles, er saaledes Revolutionerne paa den pyrenæiske Halvø og i Italien, Kongresserne i Troppau, Laibach og Verona, de fra dem udgaaede Undertvingelser af Oprørsbevægelserne, Ultraernes Sejr i Frankrig, Reaktionens Herredømme i Tyskland, dernæst Cannings Ministerium i England og den græske Rejsning. Forf.'s livlige Fremstilling hviler helt igennem paa den mest udstrakte Kendskab til den trykte Litteratur og desuden paa en Række førstehaands Arkivundersøgelser rundt om i Europa. Særlig Opmærksomhed fortjener hans Benyttelse af Metternichs og Gentz's Papirer i Wien og af Niebuhrs Gesandtskabsindberetninger fra Rom i Berlin samt nye Oplysninger om den filhellenistiske Bevægelse, især fra Stadtbiblioteket i Zürich; paa mange Punkter er der derved givet Berigtigelser af eller Tillæg til tidligere Opfattelser og Skildringer. Det i frihedssindet Aand skrevne Værk sluttes med en interessant Udsigt over hele den europæiske Litteratur i Tyverne med Hensyn til dens Forhold til de politiske Ideer og dens Forberedelse af den ny Tid efter 1830

Et særdeles vigtigt Bidrag til Europas nyere Historie har Heinrich Friedjung leveret i Skriftet: *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866* (1.—2. Bd., Stuttgart 1897—98), der hurtigt har oplevet 2 Oplag. 1. Bind omfatter Udviklingen af Spændingen mellem Preussen og Østrig

fra 1859 til 1866 samt Felttoget i Italien 1866, 2. Bind behandler Krigen i Bøhmen, Søslaget ved Lissa og Fredsunderhandlingerne. Værket afgiver i væsentlige Henseender et Korrektiv og et Supplement til Sybels Fremstilling i hans „Begründung des Deutschen Reiches". Medens Sybel aldeles overvejende støtter sig til preussiske Kilder og derved har givet sit Værk et ensartet, men ogsaa ensidigt Præg, støtter Friedjung sig ikke alene til tysk, østrigsk, fransk og italiensk Litteratur, men ogsaa til mange private Samtaler (bl. a. endog med Bismarck) og til private Breve. Selv Østriger underkaster han sit Lands politiske og militære Styrelse en skarp Kritik, men giver ved Siden heraf til Forstaaelse af Begivenhedernes Gang en interessant Karakteristik af de ledende Statsmænd og Feltherrer saa vel som af Krigsvidenskabens Udvikling. Med Hensyn til Preussens Politik fremhæver han stærkt, om end med stor Beundring, Bismarcks aggressive Planer; i Opfattelsen af Forholdet mellem Bismarck og hans Konge mødes han i meget med Marcks i hans i forrige Hæfte af dette Tidsskrift omtalte Skrift om Kejser Vilhelm. Over for Danmark er han lige saa lidt sympatetisk eller blot forstaaende som andre tyske Historikere. Bogen er skreven med betydeligt Talent, men har hist og her mærkelige Lakuner.

Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1896,

vedrørende Danmarks historie.

Ved **M. Mackeprang.**

Bibliografi og arkivvæsen.

Bibliotheca danica. 9. H. Historie II. Fortsættelse. Dansk Personalhistorie. 4⁰.

Ogsaa udk. som særtryk.

A. Potthast. Bibliotheca historica medii aevi. 2. verb. u. verm. Aufl. 2.—4. Halbbd. Berlin.

J. A. Fridericia. Dánská literatura historická (1885—95). (Český Časopis historický II, 24—30.)

J. Steenstrup. Bulletin historique. Danemark. (Revue hist. LX, 97—113.)

Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. Hrsg. von *J. Jastrow.* XVII. 1894. Berlin.

II, 321—39 litt. om hertugd. m. m. ved A. Hofmeister.

V. A. Secher og *A. Taranger.* Nordisk Literaturfortegnelse for 1895. (T. f. Retsvidensk. IX, 449—63.)

Collection de volumes scandinaves provenant de la Bibliothèque Nationale de M. A. Geffroy et donnée par sa veuve. (Bullet. mens. des public. étrang. 1896, 59—72, 138—44.)

Ved P. betegnes skrifter mindre end 3 ark. Forkortelsen S. = Samlinger, T. = Tidsskrift. Z. = Zeitschrift. Naar trykstedet er udeladt, er dette København.

Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi. Navneregister og Indholdsfortegnelse 1890—1895.

Personregistret for årg. 1896 er udk. som et ekstrahæfte.

B. Taube och *S. Bergh*. Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 3. (Meddel. från Sv. Riksarkivet. XIX, 271—333.)

T. Westrin. Förteckning öfver i riksarkivet förvarade ministeriella handlingar. 12. Hollandica. (Meddel. från Sv. Riksarkivet. XX, 371—94.)

H. Brucmans. Verslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland. 's-Gravenhage.

G. Hille. Zur Geschichte des Herzoglich Gottorp'schen Archivs auf Gottorp. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 297—314.)

A. de Boor. Zur Geschichte der Groszfürstlichen Archive in Holstein. (Z. f. Schleswig.-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 315—412.)

G. Storm. Om Magnus Erlingssøns Privilegier til Nidaros Kirke 1164. (Vidensk. Selsk. Skrifter. Hist.-filos. Kl. 1895. Nr. 2. Kra.)

Aftr. en registrant fra 1558 over kapitlets arkiv.

H. I. Huitfeldt-Kaas. Om falske Diplomer. (Sprogl.-hist. Stud. tilegn. Prof. Unger. Kra. S. 87—107.)

Katalog des Revaler Stadtarchivs hrsg. von *G. v. Hansen*. Reval.

Tidshistorie.

Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon for Norden. V, 11.—34. H. VI, 1.—10. H.

Saxo Grammaticus. Danmarks Krønike. Overs. af *F. Winkel Horn*. 1.—18. H. 4°.

Den danske Rimkrønike. Efter et Haandskrift i det kgl. Bibl. i Stockholm udg. ved *H. Nielsen*. 1. H.

Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur af *Snorri Sturluson*. Udg. ved *F. Jónsson*. 1.—4. H. 1893—96.

Snorre Sturlasson. Norges Kongesagaer i Oversættelse ved *G. Storm*. 1. H. Kra.

Die Chronica novella des *Hermann Korner.* Hrsg. von *J. Schwalm.* Göttingen. 1895.

Anm. af Kr. Erslev i Hist. T. 6. R. VI, 469—76.

Danmarks Riges Historie af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm* og *A. D. Jørgensen.* Historisk illustreret. 1.—6. H. (IV, 1.—4. H. V, 1. H. VI, 1. H.)

Danmarks Historie i Billeder udg. af A. Jacobsen. (Med Text af *V. Mollerup*). 27.—29. Lev. Tværfol.

S. Müller. Vor Oldtid. 10.—14. Lev.

Udkommer også i tysk overs. ved O. Jiriczek. Straszburg 1896 ff.

G. Kossinna. Die vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland. (Z. f. Volkskunde. VI, 1—14.)

R. Hansen. Über Wanderungen germanischer Stämme auf der cimbrischen Halbinsel. (Globus. LXX, Nr. 9.)

E. H. Lind. Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning (Sv. hist. T. XVI, 237—54.)

E. Mogk. Kelten und Nordgermanen im 9. und 10. Jahrhunderte. Lpz. P. 4⁰. [Program.]

E. Mühlbacher. Deutsche Geschichte unter den Karolingern. Stuttgart.

I samlingen „Bibliothek Deutscher Geschichte".

A. B. Hinds. A history of Northumberland. Vol. III. Hexhamshire. P. I. London. 4⁰.

De danskes indfald omtales ofte.

J. R. Boyle. The Danes in the East Riding. Hull. P.

W. H. Stevenson. Notes on old-english historical geography. I. The battle of Ringmere. II. The site of Brunennue. (Engl. hist. Rev. XI, 301—04.)

La chronique de Nantes (570 environ — 1049). Publ. par *R. Merlet.* Paris.

Hovedkilden til Normannernes angreb på Bretagne.

F. Bangert. Die vier Schleswiger Runensteine als Geschichtsquellen. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 257—96.)

Die Chronik *Arnolds von Lübeck.* Übers. von *J. C. M. Lau-*

rent. 2. Aufl. Neubearb. von *W. Wattenbach.* Lpz. (Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit. 2. Gesammtausg. Nr. 71.)

Die Chronik des *Albert von Stade* übersetzt von *F. Wachter.* (Geschichtsschreiber d. deutschen Vorzeit. 2. Gesammtausg. Nr. 72.)

Osnabrücker Urkundenbuch. Bearb. u. hrsg. von *F. Philippi.* Bd. II. 1201—1250. Osnabrück.

Medd. bl. a. aktst. til bisp Valdemars hist.

R. Beltz. Mistewoi (Mistizlav). (Meklenburg. Quartalbericht LXI, 30—36.)

W. v. Sommerfeld. Geschichte der Germanisierung des Herzogthums Pommern oder Slavien bis zum Ablauf des 13. Jahrh. Lpz. (Staats- u. Socialwissensch. Forsch. hrsg. von G. Schmoller. XIII, 5. H.)

B. Heil. Die Gründung der nordostdeutschen Kolonialstädte und ihre Entwickelung bis zum Ende des 13. Jahrh. Wiesbaden. [Program.]

A. v. Bulmerincq. Sine ira et studio. Eine Vertheidigung seiner Schrift „Ueber den Ursprung der Stadtverfassung Rigas". *C. Mettig* u. *B. Hollander.* Erwiederungen auf die Zuschrift A. v. Bulmerincqs. (Sitzungsber. d. Gesellsch. f. Gesch. u. Alterthumsk. d. Ostseeprov. Ruslands. 1894, 135—63. Riga. 1895.)

Med flere bidrag til Dmks. hist. i 13. årh.

A. v. Gernet. Forschungen zur Geschichte des Baltischen Adels. 2. H. Die Anfänge der Livländischen Ritterschaften. Reval.

Kr. Erslev. Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebispestriden 1266 samt nogle Bemærkninger om C. Paludan-Müllers Fremstilling af Guidos Optræden i Danmark. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 332—54.)

L. Holberg. Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede. 1. Bd. Kong Erik Glippings Haandfæstning og Rigslove. 1895.

Anm. af Kr. Erslev i Hist. T. 6. R. VI. 459—68.

A. Stichert. Nikolaus II von Werle. 3. Th. Rostock. P. 4°. [Program.]

Rudloff. Die Meklenburgische Vogtei Schwaan. (Meklenburg. Jahrb. LXI, 254—364.)

Af betydning for Erik Menveds hist.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe. 1.—3. Aflev. Groningen. 4°.

Til 1360.

Diplomatarium Norvegicum. XV, 1. H. Kra. [1308—1528.]

Das 2. Stralsundische Stadtbuch (1310—1342). Th. I. Liber de hereditatum obligatione. Hrsg. von *C. Reuter, P. Lietz* u. *O. Wehner.* Stralsund. [Program.]

A. Wauters. Table chronologique des chartes et diplomes imprimés concernant l'histoire de la Belgique. T. IX. Bruxelles. [1321—39.]

Regester af breve vedr. Dmk. bl. a. s. 154, 463, 723.

Kr. Erslev. Fra Holstenerværldets Tid i Danmark (1325—1340). (Hist. T. 6. R. VI, 389—437.)

Calendar of the Close Rolls. Edvard III. A. D. 1327—1330. London.

S. 537 aktst. ang. Dmk. fra 1329 28/4.

Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden. Hrsg. von *P. Hasse.* 3. Bd. (1301—1340.) 8. (Schluss-Lfg. Hmbg.) 4°. [1338—40.]

M. Wehrmann. Bischof Johann I. von Camin. 1343—1370. (Balt. Studien. 1896, 1—44.)

Med bidrag til Valdemar Atterdags hist.

Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. (Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis.) II, 1. H. (1351—1382.)

Hansisches Urkundenbuch. 4. Bd. 1361—1392. Bearb. von *K. Kunze.* Halle a. S. 4°.

Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409. Hrsg. von *Joachim.* Königsberg.

W. Altmann. Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds. 1. Lief. Innsbruck. 4°. [1410—18.]

Acta concilii Constanciensis. 1. Bd. Akten zur Vorgeschichte des Konstanzer Konzils (1410—1414). Hrsg. von *H. Finke.* Münster i. W.

Bidr. til dansk hist. s. 166 og 285.

Ein Statut der Schonenfahrergilde zu Haarlem. Mitget. von *K. Kunze.* (Hans. G.blätter. 1895, 137—44.) [1416.]

Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte

des Concils von Basel. 1. Bd. Studien und Dokumente 1431—1437. Hrsg. von *J. Haller*. Basel.

W. Söderberg. Nicolaus Ragvaldis tal i Basel 1434. (Samlaren. 1896, 187—95.)

Liv-est- und kurländisches Urkundenbuch. 10. Bd. Hrsg. von *S. Schwartz*. 1444—1449. Riga u. Moskau. 4°.

Urkundenbuch der Stadt Magdeburg. 3. Bd. (1465 bis 1513.) Bearb. von *G. Hertel*. Halle. (O. m. t.: Geschichtsquellen d. Provinz Sachsen. 28. Bd.)

Bidrag til dansk hist. s. 329, 688.

M. G. Schybergson. Geschichte Finnlands. Deutsche Bearbeitung von *F. Arnheim*. Gotha. (Geschichte der europäischen Staaten. Hrsg. von Heeren, o. fl. LVII, Nr. 1.)

T. Hartman. Raseborgs slotts historia. Helsingfors. (Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland. XXXIII.)

W. v. Bippen. Geschichte der Stadt Bremen. 4.—5. Lief. Bremen. [16. årh.]

Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. II, 3. H. Kra.

O. Sjögren. Gustaf Vasa. Ett 400-års-minne. Sthm.

Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. 2. Bd. Bearb. von *A. Wrede*. Gotha.

L. Daae. Nogle Brudstykker, Nordens Historie vedkommende, af Kilian Leibs Krønike. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 407—411.) [1522—36.]

Rekeningen der stad Groningen uit de 16de eeuw. Uitgeg. door *P. J. Blook*. s'Haag. (O. m. t.: Werken uitgeg. door het hist. Genootsschap to Utrecht III. S. 1. Bd.)

Fra årene 1526—27, 1535—36, 1548.

Kölner Inventar. 1. Bd. 1531—1571. Bearb. von *K. Höhlbaum* unter Mitwirkung von *H. Keussen*. Lpz. 4°.

Per Brahe den äldres fortsättning af *Peder Svarts* krönika. 1532—1541. I. Utg. af *O. Ahnfelt*. Universitetsprogr. Lund. 4°.

H. F. Rørdam. Gustav Trolles sidste Brev. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 411—14.)

P. Heidrich. Der geldrische Erbfolgestreit. 1537—1543. Kassel.

R. Schmidt. De conjuratione Judaeorum. (Mittheil. aus d. germ. National-Museum in Nürnberg 1894.)

2 breve fra 1540 vedrørende en foregiven jødisk plan om at erobre Norden.

Letters and Papers, foreign and domestic, of the Reign of Henry VIII. Vol. XV. London. [1540.]

Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens 1542—1582. Bearb. von *J. Hansen.* Bonn. (O. m. t.: Publikat. d. Gesellsch. f. Rhein. Geschichtskunde. XIV.)

Bidrag til dansk hist. s. 388, 548.

Hertig Adolf af Holstein-Gottorp. (Ny ill. Tidng. 1896. Nr. 46.)

Konung Gustaf den Förstes registratur. 17. d. 1545. Sthm. 4°.

M. Goos. Hamburgs Politik um die Mitte des XVI. Jahrhunderts. (Z. f. Hambg. Gesch. X. 130—97.)

A. v. Druffel. Beiträge zur Reichsgeschichte 1553—1555. Ergänzt u. bearb. von *K. Brandl.* München. (O. m. t.: Briefe u. Akten zur Geschichte d. 16. Jahrh. mit besonderer Rücksicht auf Bayerns Fürstenhaus. 4. Bd.)

Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe. 3. Bd. [1554—76.] Wien. 1895.

G. Wolf. Die Anfänge der Regierung des Kurfürsten August. (N. Archiv f. Sächs. Gesch. XVII, 304—57.)

Med bidrag til Kr. III's hist.

R. Ehrenberg. Hamburg und England im Zeitalter der Königin Elisabeth. Jena.

F. Stuhr. Seeräuberei an Meklenburgischer Küste. (Meklenburg. Jahrb. LXI, 365—72.)

Fra den nord. syvårskrig.

A. Moltke. Slagene ved Marekær og Axtorna (1563 og 1565). (Folkelæsning Nr. 213.)

Kancelliets Brevbøger 1566—1570. I Uddrag udg. ved L. Laursen.

N. Bang f. Ellinger. Om Lastetoldens Indførelse. (Hist. T. 6. R. VI, 530—34.) [1567.]

Nuntiaturberichte aus Deutschland 1572—1585. 3. Bd. Die Süddeutsche Nuntiatur des Grafen Bartholomäus von Portia (1. Jahr 1573—74). Bearb. von *K. Schellhass.* Berlin.

H. Keussen. Der päpstliche Diplomat Minnucci und die Hanse. (Hans. G.blätter. 1895, 103—33.)

Med flere bidrag til H.'s forh. til Dmk. i slutng. af 16 årh.

Acts of the Privy Council of England. N. S. Vol. XII. 1580—81. Vol. XIII. 1581—82. London.

A. Stille. En folksägen från norra Skåne. (Lundells nyare bidrag etc. 57. bd. (XI, 7.) Sthm.

Ang. en begivenhed fra slutn. af det 16. årh.

J. A. Fridericia. Remarques sur la conduite de Christian IV en économie politique et sur ses relations avec la bourgeoisie jusqu'en 1625. (Vidensk. Selsk.'s Forhandl. 1896, 287--325.)

Sprengell. König Christian IV. von Dänemark in Hamburg 1603. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVII, 254—56.)

F. Voigt. Die Kosten der im Jahre 1603 von der Stadt Hamburg Christian IV. und Johan Adolf von Schleswig und Holstein dargebrachten Huldigung und gegebenen Festlichkeiten. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVII, 285—92.)

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. I. afd. 2. bd. Bref 1606—1624. Sthm.

The Register of the Privy Council of Scotland. Ed. and abridged by *D. Masson.* Vol. 13. 1622—1625. Edinburgh.

A. Huber. Geschichte Österreichs. V. (1609—1648) Gotha. (Gesch. d. europ. Staaten. Hrsg. von Heeren, o. fl. LVI, 2. Th.)

A. Larsen. Kejserkrigen. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie. Efter trykte og utrykte Kilder. 1. Afsnit. Indtil Slaget ved Lutter am Barenberge.

M. Bär. Die Politik Pommerns während des dreiszigjährigen Krieges. Lpz. (O. m. t.: Publicat. aus den K. Preuszischen Staatsarchiven. 64. Bd.)

Ein deutsch-böhmisches Reiter-Regiment in 30-jährigen Kriege. 1625—1635. (Mittheil. d. V. f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen. XXXII. Nr. IV. S. 357—83.) Prag.

J. Gebauer. Kurbrandenburg in der Krisis des Jahres 1627. Halle a. S.

Seyfert. Die Schönburgischen Herrschaften im dreissigjährigen Kriege. (Schönburg. Geschichtsbl. II, 1.—2. H.)

Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser m. m.

Danmarks Lovgivning vedk., 1558—1660. IV, 4. H. [1629—35.]

A. Wohlwill. Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf 1630—1632. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVI, 173—86.)

F. Voigt. Kleine Mittheilungen über die Beziehung Hamburgs zu Schweden in den Jahren 1630 bis 1650. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVII, 219—24.)

O. Klopp. Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. 2. Ausg. des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. III, 2. Th. 1631—1632. Paderborn.

A. Seraphim. Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte Kurfürst Georg Wilhelms von Brandenburg. Königsberg. Inaug.-Dissert.

H. E. Friis. Dronning Christina af Sverrig. 1626—1689.

Svenska riksrådets protokoll. 8. bd. 1640—41. 1. h. Sthm.

Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelms. 4. Bd. 1647—54. Lpz. (O. m. t.: Publicat. aus den K. Preussischen Staatsarchiven. 66. Bd.)

E. Tegnér. Arvid Forbus och Margareta Boye. Familjeinteriörer. (Svenska bilder från sextonhundratalet. S. 77—117.) Sthm.

Bl. a. med en drastisk skildring af hertug Frederik III af Gottorps gemalinde. S. 91—92.

H. D. Lind. Kong Frederik den tredjes Sømagt. Det dansk-norske Søværns Historie 1648—1670. Odense.

H. D. Lind. Om nogle af Søetatens kongelige Tjenere under Frederik III og deres økonomiske Vilkaar. (Personalhist. T. 3. R. V, 232—45.)

A. v. Hedenström. Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges. 1655—1660. Marburg. Inaug.-Dissert.

R. Armstedt. Der schwedische Heiratsplan des Grossen Kurfürsten. Königsberg. [Program.]

A. Larsen. Malmø strax efter Roskilde Freden og Belejringen i Juni 1677. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 401.)

S. A. Sørensen. Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. Skildringer fra Carl-Gustavs-Fejden 1658—59. Efter Forf.'s Død samlede af P. F. Rist og H. W. Harbou. 4°.

O. Nielsen. Dagbog, ført under Kjøbenhavns Belejring 1658—60. (Museum. 1896. I, 29—49, 95—132.)

J. Pasek. Polakkerne i Danmark 1659. Ved *S. Rosznecki.*

J. Fausbøl. Polakkerne i Nordslesvig. (Sønderj. Aarb. 1895, 177—89.)

H. D. Lowzow. Minder fra Norges Krige. Tilegnet Norges Ungdom. Kra.

Beskrivelser og Dokumenter vedkommende Kampen paa Bergens Vaag 1665. Ved *B. E. Bendixen.* Bergen. (Skrifter udg. af Bergens hist. Foren. Nr. 2.)

Hellwig. Contributionsrechnungen des Amtes Schwarzenbek aus den Jahren 1670—79. (Archiv f. d. Gesch. d. Herzogth. Lauenburg. IV, 3. H. S. 64—95.)

J. A. Almquist. Werner von Rosenfelt. (Samlaren. XVII, 75—114.)

Deltog i den skånske krig.

C. L. With. „Store Cronan"'s Undergang i Slaget ved Øland. (T. f. Søvæsen. N. R. XXXI, 134—41.)

O. Malmström. Niels Bielke såsom generalguvernør i Pommern. Lund. Ak. afh.

Calendar of State Papers, Colonial Series. America and West Indies, 1677—1680. London.

S. 396 omtales en planlagt erobring af St. Thomas i 1679.

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. 13. d. 1680. Sthm.

R. Fahræus. Sverige och förbundet i Augsburg år 1686. (Sv. hist. T. XVI, 201—36.)

P. Hauke. Brandenburgische Politik und Kriegsführung in den Jahren 1688 und 1689. Kassel.

Voltaire. Histoire de Charles XII, roi de Suède; suivie de notes explicatives etc. par *P. Martine.* Paris.

E. Holm. En samtidig Skildring af den store nordiske Krigs Historie. (Danske Magazin. 5. R. III, 324—56.)

Görlitzer. Die Dreikönigszusammenkunft in Potsdam und Berlin im Juli 1709. (Mitth. f. d. Gesch. Berlins. 1896, 127—35.)

J. C. W. Hirsch. Fortegnelse over de i Slaget ved Helsingborg faldne, saarede og fangne danske Officerer. (Personalhist. T. 3. R. V, 17—31.)

J. C. W. Hirsch. En Regimentshistorie fra Hververtiden. (Museum. 1896. II, 334—61.)

1710 ff.

Brefvexling mellan konung Carl XII och rådet. (Historiska handlinger 15. d.) Sthm. [1715 og novbr.—decbr. 1710.]

O. A. Øverland. En svensk Kaper udenfor Lyngør i Marts 1714. (Værg dit Land. 1896, 55—56.)

O. Kuylenstierna. Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och nya Varfvet åren 1717 och 1719. (Bidr. till känned. om Göteborgs och Bohusläns fornm. och hist. VI, 125—209.)

G. Syveton. L'erreur de Goertz. (Revue d'hist. diplom. 1896, 42—55, 223—52, 509—30.)

C. Snoilsky. Svenska historiska planscher 4. 1719—1891 och tillägg. (Kongl. Bibliothekets Handl. 18, 225—82.)

W. T. Graff. Die zweite Ehe des Herzogs Karl Leopold. Ein Kulturbild aus Meklenburg im ersten Viertel des 18. Jahrhunderts. (Meklenburg. Jahrb. LX, 199—308.)

Die Memoiren des Grafen *Ernst von Münnich* von *A. Jürgensohn.* Nach der deutschen Originalhandschrift. Stuttgart.

H. F. Rørdam. Kong Christian VI's egenhændige Breve til J. L. Holstein. (Rørdam, Hist. Saml. og Studier. III, 25—95.)

Documents relatifs à l'histoire de Russie. Vol. XCVI. XCVII. St. Petersbourg.

XCVI. Depecher fra og til de la Chétardie 1741. XCVII. Franske og russ. aktst. fra 1769—71; flere vedrørende Dmk. f. ex. s. 158.

R. Waddington. Louis XV et le renversement des alliances. Préliminaires de la Guerre de Sept ans. 1754—1756. Paris.

L. Fleys. Une page de l'histoire politique du Danemark pendant la guerre de Sept ans. (Revue d'hist. diplom. 1896. Nr. 2.)

Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. 23. Bd. (April 1763—Septbr. 1764.) Berlin.

Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv for årene 1767, 1789, 1790, 1806 og 1807. Ved *C. J. Anker.* (Norsk. milit. T. 1896, 401—25, 447—66.)

A. Wohlwill. Zur Geschichte des Gottorper Vergleichs vom 27. Maj 1768. Hambg. (Jarhrb. d. Hamburg. wissenschaftl. Anstalten. XIII.)

L. Bobé. Resident Heinrich Carl Meinigs Indberetninger til Hansastædernes Regering om Forholdene ved det danske Hof i Aarene 1770—72. I Udtog. (Danske Magazin. 5. R. III, 307—24.)

C. T. Odhner. Sveriges politiska historia under konung Gustaf III.'s regering. 2. d. 1779—1787. Sthm.

Mémorial de *J. de Norvins,* publié avec un avertissement et des notes par *L. de Lanzac de Laborie.* T. I. 1769—1793. Paris.

S. 309—34 „Hambourg" med oplysninger om den danske gesandt grev Schulenburg m. m.

L. Wahlström. Den svenska beskickningen till Norge 1788. (Norske Morgenbl. 1896. 2. og 9. Aug. Extranre.)

N. Bøgh. Spredte Optegnelser af Komponisten *Poul Rasmussen* medd. i Uddrag. (Personalhist. T. 3. R. V, 52—72.)

J. Clausen. Frederik Christian, hertug af Augustenborg (1765—1814.)

Anm. af L. Koch i Hist. T. 6. R. VI, 438—59.

C. Bruun. Hundemordet i Vimmelskaftet. (Museum. 1896. I, 1—15.)

Recueil des traités et conventions, conclus par la Russie. Publ. par *F. de Martens.* T. XI. Traités avec L'Angleterre. 1801—1831. St. Petersbourg. 1895.

E. Nielsen. Fædrelandskjærlig Stemning fra Kampene i Aarhundredets Begyndelse. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 404, 407.)

Mémoires diplomatiques de Montgaillard (1805—1819). Extraits des Archives du Ministère de l'Intérieur par *C. de Lacroix.* Paris.

J. H. Rose. Canning and Denmark in 1807. (Engl. hist. Rev. 1896, 82—92.)

J. Bloch. Træfningen ved Hvidøre 1807. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 414.)

H. Degenkolv. Krigsbegivenhederne 1808. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 393—94.)

A. Møller. Fra „Spanioler"-Tiden. (Milit. Tidende VI, Nr. 23.)

„De Danske paa Schelden". Af et Brev fra „Orlogspræsten" *E. Andersen.* Md. af *H. Trier.* (Museum. 1896. II, 314—24.)

F. F. Flach. Grefve Hans Axel von Fersen. Minnesteckning jemte utdrag ur hans dagbok och brefvexling. Sthm.

A. Vandal. Napoléon et Alexandre I. T. 3. La rupture. Paris.

W. Lang. Graf Reinhard. Ein deutsch-französisches Lebensbild 1761—1837. Bamberg.

Neuentdeckte Briefe Davouts an Napoleon I. Hrsg. von *K. Wacker.* (Hist. Jahrbuch. XVII, 64—67.) [1813.]

T. Schrader. Ein Aufruf des Rittmeister Hanfft. (1813) (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVI, 42—48.)

—n. Kronprinsen Karl Johan om unionens nödvändighet för Sverige. (Sv. hist. T. XVI, 283—86.)
Fra 1813.

R. S. Kielerfredens fjärde artikel. Uppsala. P.

K. Maurer. Zur Auslegung des Kieler Friedens. (Deutsche Z. f. Geschichtsw. 1896—97. Vierteljahrsh. S. 163—66.)

Hedvig Elisabet Charlotta. Sverige och Norge 1814. Skildringer af H. M. drottning Hedvig Elisabet Charlotta enligt utdrag ur hennes brefväxling med grefve E. Ruuth samt hennes efterlämnade egenhändiga memoarer öfvers. och utg. af *C. Carlsson Bonde.* Sthm.

R. I. Søgnen. Unionens Forberedelse og Tilblivelse. Kongsberg.

A. C. Drolsum. Nogle Aktstykker fra 1814. Afsluttende Bemærkninger. (For Norges Sag. S. 342—70.)

Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjøbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udg. ved *Y. Nielsen.* 1. R. Danske og engelske Aktstykker. Kra.

Sverges och Norges traktater med främmande makter utg. af *O. S. Rydberg.* 1. d. 1815—1845. Sthm. (O. m. t.: Sverges traktater. 10 d.)

A. Larsen. Dansk-norske Heltehistorier. 1814—1864.

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817—1822. 2. H. Kra.

H. Sätherberg. Lefnadsminnen. Berättelser, reseintryck och sedemålningar m. m. från min ungdomstid. Sthm.

S. 169—84 skildres et besøg i Kbh.

H. Rosendal. Caroline Amalie. (Højskolebl. XXI, 801—12, 847—52, 873—82.)

Caroline Amalie. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 40.)

Indbydelse. (Sønderj. Aarb. 1895, 275—77.)

Til stiftelsen af „den slesvigske Forening" 1843.

Henrici. Aus den Lebenserinnerungen eines Schleswigholsteiners. (Deutsche Revue. 1896. Juli—Septbr. jfr. Novbr.)

I sidstnævnte hefte findes en kritik af H.'s fremstilling.

Briefwechsel des Ministers und Burggrafen von Marienburg Theodor von Schön mit G. H. Pertz und J. G. Droysen. Mit Anlagen. Hrsg. von *F. Rühl.* Lpz. (Publicat. d. V. f. d. Gesch. von Ost- u. Westpreussen.)

Med mange bidrag til Slesvig-holsteinismens hist.

N. P. Jensen. Den første slesvigske Krig 1848—49—50. (Nordstjernen. 1896. Nr. 51—52.)

E. Zoellner. Die Bayern in Schleswig—Holstein 1848—1850. München.

T. Bræstrup. Om Valget af en fransk Overgeneral i 1848 og 49. (Milit. T. XXV, 451—74.)

Erindringer fra Garnisonslivet for 50 Aar siden og fra Krigen i Aarene 1848—49—50. Set og fremstillet fra Menigmands Standpunkt af en gammel Vaabenbroder. Maribo. 4⁰.

Uddrag af „En jysk Soldats Dagbog fra Krigen 1848—50". Ved *O. Vaupell.* (Vort Forsvar. 1896. Nr. 418.)

En gjenfunden Skrivelse fra Overkommandoen af 4de April 1848. Md. af *L.—n.* (Vort Forsvar. 1896. Nr. 395.)

Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten, K. u. K. österr. Botschafters und Feldzeugmeisters. (1849—1855) Wien.

Fra Krigsaaret 1849. Md. af *J. G. Pinholt.* (Højskolebl. XXI, 65—72, 97—104.)

J. P. Kobke. De første 13 Dage af vort Felttog i 1849 med Eckernfordeaffæren. (Milit. T. XXV, 263—309.)

C. A. Garde. En Redegjørelse for Eckernfördesagen. (T. f. Søvæsen. N. R. XXXI, 37—73.)

V. Hansen. Eckernførde-Affairen. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 416—17.)

H. v. Treitschke. Das Gefecht von Eckernförde. (Hist. Z. LXXVI, 238—65.)

H. C. Salto. 4de Batteris Deltagelse i Kampen ved Gudsø den 7de Maj 1849, med Benyttelse af nogle Optegnelser efterladte af Oberst S. V. Salto. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 399.)

F. R. C. Bülow. Optegnelser om Sjette Julidagen 1849. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 405, 409.)

O. Vaupell. Erindringer fra Fredericia-Slaget 6te Juli 1849. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 395.)

J. P. Købke. Kortfattet Beskrivelse af Slaget ved Isted den 25de Juli 1850. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 393.)

A. v. Sacken. Das Oesterreichische Corps Schwarzenberg-Legeditsch. Beiträge zur Geschichte der politischen Wirren in Deutschland 1849—51. Wien. (Mittheilungen des k. k. Kriegs Archivs. N. F. VIII. Bd.)

Holdt Holsten besat efter 3-arskrigen.

P. de la Gorce. Histoire du second empire. T. I—III. Paris. 1894—96.

dw. Kapitel aus einem bewegten Leben 1855—1864. Lpz. 1894.

N. Neergaard. Under Junigrundloven. 23.—24. Lev.

Duc de Persigny. Conversations avec M. de Bismarck. (Revue de Paris. 1896. 15. janv.)

Om Frankrigs politik 1862—67.

O. Lütken. Søkrigsbegivenhederne i 1864.

C. Krog Meyer. Dagbogs-Optegnelser under Krigen 1864. (Museum. 1896. II, 7—82, 89—120.)

A. Wilde. Med Østersøeskadren i 1864. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 20.)

J. J. Christensen. Et Besøg paa Als under Vaabenhvilen 1864. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 399.)

O. v. Lettow-Vorbeck. Geschichte des Krieges von 1866 in Deutschland. 1. Bd. Gastein-Langensalza. Berlin.

J. J. Bahnson. Forsvarsvæsenets Udvikling i den sidste Menneskealder.

Fredensborg. Det danske Kongehus og dets Slægt. 7.—15. H. 4⁰.

Det danske Socialdemokrati 1871—96. (Nationaløkon. T. 3. R. IV, 535—39.)

P. Rosenstand. Da de dansk-vestindiske Øer sidst skulde sælges. (Tilskueren. 1896, 105—25.)

Topografi.

Trap. Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 3. omarb. Udg. 3.—8. H.

Joh. Steenstrup. Nogle Undersøgelser over Danmarks ældste Inddeling. (Vidensk. Selsk. Forhandl. 1896, 375—404.)

Joh. Steenstrup. Nogle Undersøgelser om Guders Navne i de nordiske Stedsnavne. (Hist. T. 6. R. VI, 353—88.)

Danske Herregaarde. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 1, 8, 15, 24, 31, 43.)

Søbysøgaard. Egeskov. Nörrej. Herregaarde. Adlersborg. Marselisborg. Pederstrup.

C. Bruun. Kjøbenhavn. 45. Lev.

O. Nielsen. Nogle Aktstykker til Oplysning om Kjøbenhavn i Midten af det 17. Aarhundrede. (Danske Magazin. 5. R. III, 272—307.)

O. Nielsen og *P. Købke.* Vor Frelsers Kirke i Kjøbenhavn. Folio.

L. Fenger. Københavns Fængsler. (Tekn. Foren. T. XIX, 105—12.)

J. Kier. Sølvgadens Kaserne. (Militærlægen. IV, 146—52, 254—71.)

F. J. Meier. Frederiksberg Slot, dets ældste Historie for en stor Del efter utrykte Kilder.

L. Helweg og *F. Olsen.* Et lille Bidrag til Frederiksberg Haves Historie. (Gartner Tid. 1896, 123—25.)

C. Petersen og *L. Glæsel.* Et Minde om den franske Havekunst. (Gartner Tid. 1896, 173—79.)

Lerchenborg.

F. Barfod. Om et Gavebrev udstedt af Fru Birgitte Gøye. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 416.)
Ang. Næstved.

Kirke- og kunsthistoriske Møder afholdte i Aaret 1896. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 563—88.)
Næstved og Skovkloster.

J. Herluf Trolles Kapel. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 10.)

J. Heilmann. St. Peders Kirke i Slagelse. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 379—416.)

J. B. Løffler. Sorø Akademis Landsbykirker og Klosterporten i Sorø. Folio.

H. F. Rørdam.. Om et Haandskrift vedrørende Sorø Kloster. (Rørdam. Hist. Saml. og Studier. III, 187—92.)

A. Knudsen. Tveje Merløse Kirke, Danmarks eneste Fraadstenskirke med Tvillingtaarne, dens Historie, Udseende og Restauration. Holbæk.

L. Wagner. Smaa Meddelelser om Saxkjøbing Kirke og Præsteembede. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 678—92.)

L. Fenger. Nyt Indlæg i Striden om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 641—71.)

A. K. Damgaard. Om Korets Alder i St. Knuds Kirke. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 672—77.)

J. Lauritsen. Odense Smedelav igennem 400 Aar med en Efterslæt. Et kulturhistorisk Bidrag. Odense.

J. Ejlersgaard. Aalborg Helligaandshus. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 34.)

E. Dam. Aarhus Løveapotek 1596—1896. Aarhus. 4°.

K. J. V. Steenstrup. Om Fyrreskovens Forsvinden paa Anholt. (T. f. Skovv. VIII. A. S. 82—89.)

E. Fischer. Bidrag til Bryrup Mølles og Nørre Mølles Topografi og Historie. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3 R. I, 140—79.)

P. Pedersen Storgaard. Bidrag til Hing Herreds Historie og Topografi. Ringkøbing.

P. Scavenius. Optegnelser om Hovedgaarden Kongstedlunds Bygninger. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 109—11.)

F. Uldall. Lystanlægene ved Randers og deres Historie. (Museum 1896. I, 280—302, 371—91.)

H. G. A. Jørgensen. Indskrifter m. m. i Stadil Kirke. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 542—49.)

J. Kornerup. Viborg Domkirke. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 589—602.)

H. Petersen. Den paabegyndte Udgravning af Vitskøl Klosterkirke ved Løgstør. En foreløbig Beretning fra Nationalmuseets 2. Afdeling. (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1896, 65—78.)

J. M. Møller. For hundrede Aar siden. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 400—407.)

Om Vorbasse og Grene pastorater.

P. Kristensen. Om Nedbrydningen af Vroue Kirkes Korsfløj. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 638—640.)

A. Sach. Das Herzogtum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwickelung. I. Abth. Halle a. S.

W. Frölich. Geschichte Schleswig-Holstein's von der ältesten Zeit bis zum Wiener Frieden. Flensburg.

Schleswig-Holstein Meerumschlungen in Vort und Bild. Hrsg. von *H. Haas, H. Krumm* u. *F. Stoltenberg.* Kiel. 4°.

L. Petersen. Ungdomsminder fra Wort Modersmaals sydligste Grænseegne. (Sønderj. Aarb. 1895, 251—74.)

R. Hansen. Iven Knutzens Karten von der Marsch zwischen Husum und der Eider. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 131—44.)

Nis Hanssen. Allerunderdanigst Fremstilling af nogle Iagttagelser paa en Rejse gjennem det østlige Slesvig. [1841.] (Sønderj. Aarb. 1895, 207—24.)

Eckermann. Die Eindeichungen bei Bottschloot. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 1—14.)

Die Halligen. (Z. f. deutsche Sprache. X, 11. H.)

H. H. von Schwerin. Helgoland. Historisk-geografisk undersökning. (Lunds universitets årsskrift. T. XXXII.) Lund.

Anm. af J. Steenstrup i Hist. T. 6. R. VI, 477—89.

M. Vosz. Die Innungen und Zünfte in Husum. Husum.

M. H. Nielsen. Godske Rantzov og Selvejerne i Løg Herred. (Sønderj. Aarb. 1895, 225—50.)

P. E. Döring. Das Schiffergelag in Sonderburg. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 413—68.)

C. Walther. Eine ungedruckte Urkunde vom Jahre 1526, Juni 5. den Alster-Trave-Canal betreffend. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVI, 161—69.)

Eckermann. Das Kanal-Project von 1629. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 15—22.)

C. Walther. Der Name der Stadt Altona. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVII, 266—68.)

O. Wedekind. Zur Geschichte des Zeitungswesens bei Begründung der Stadt Altona. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVII, 229—38.)

F. Bangert. Die Herrnhuterkolonie Pilgerruh. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 473—74.)

P. Bergqvist. Anteckningar om Winslöfs och Näflinge socknar. Omarb. och ordnade af *B. Ohlsson.* Christianstad. (O. m. t.: Från flydda dagar. Arkivstudier af P. B. och B. O.)

P. A. Säve. Gotländska minnen. Visby.

J. Vibe. Topografisk-historisk-statistisk beskrivelse over Akershus amt. 1.—3. h. Kra.

L. Daae. Nogle Bidrag til Baahuslens Historie i Overgangstiden fra dansk-norsk til svensk Herredømme. (Norsk hist. T. 3. R. IV, 159—94.)

J. Vibe. Topografisk-historisk-statistisk beskrivelse over Søndre-Bergenhus Amt. 7. (sidste) h. Kra.

F. Bruns. Zur Geschichte der Kleinodien des Deutschen Kontors zu Bergen. (Hans. G.blätter. 1895, 147—51.)

En Smule Klosterhistorie. I. Hovedøens Kloster. II. Munkeliv Kloster. (Folkevennen. N. R. XX, 403—29.)

A. C. Smith. Beskrivelse over Trysild Præstegield i Aggershus Stift i Norge forfattet af Stedets Præst i Aaret 1784. Kra.

P. Blom. Beskrivelse over Valle prestegjeld i Sætersdalen med dets prestehistorie og sagn. Kra.

T. S. Haukenæs. Gammelt og nyt fra Voss og Vossestranden. XI og sidste del af „Natur, folkeliv og folketro“. Bergen.

Þ. Thoroddsen. Landfræðissaga Íslands. I. Síðara h. Reykjavík.

Udk. også i tysk overs. ved A. Gebhardt.

Diplomatarium Islandicum. IV, 2. H. 1895—96.

Íslenzkar ártíðaskrár eða Obituaria Islandica, með athugasemdum eptir *J. Þorkelsson.* III—IV. (ættarskrár.)

A. Geffroy. L'Islande avant le christianisme d'après le Gragas et les Sagas. Paris.

Þ. Bjarnason. Þóttur úr sögu Íslands á síðari helming 16. aldar. (Tím. h. Ísl. bókmenntafjelags. 1896, 19—91.)

S. Eyjólfsson. Um minni í brúðkaupsveizlum og helztu brúðkaupssiði á Íslandi á 16. og 17. öld. (Tím. h. Ísl. bókmenntafjelags. 1896, 92—143.)

K. Jónsson. Um verzlun Íslands (1753). (Eimreiðin. II, 113—17.)

M. Lehmann-Filhés. Kulturgeschichtliches aus Island. (Z. f. Volkskunde. VI, 235—51, 373—95, 438—39.)

Ó. Sigurðsson. Svar til síra Þorkels Bjarnasonar. (Tím. h. Ísl. bókmenntafjelags 1896, 159—65.)

19. årh.'s hist.

J. Jónsson. Íslenzkar iðnartilraunir. (Eimreiðin. I, 19—28.)

T. Thoroddsen. Fra det nordøstlige Island. (Geogr. T. XIII, 99—122.)

T. Thoroddsen. Nogle almindelige Bemærkninger om islandske Vulkaner og Lavastrømme. (Geogr. T. XIII, 140—56.)

K. K. Kirkebø-Ruinen. (Nordstjernen. 1896, Nr. 41.)

A. W. Greely. Handbook of Arctic discoveries. London.

D. Bruun. Arkæologiske Undersøgelser i Julianehaabs Distrikt. (Medd. om Grønland. XVI, 171—461.)

S. Carstens. Syv Aar af Nordgrønlands Krønike. (Museum. 1896. I, 356—71.)

K. v. Löwis of Menar. Livland im Mittelalter. Eine kartographische Darstellung. Mit einem Heft Erläuterungen. Reval. 1895.

E. v. Nottbeck u. *W. Neumann.* Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. 1. Lief. Reval. 4°.

Biografi.

Dansk biografisk Lexikon. 73.—80. H. (10. Bd. Laale—Løvenørn.)

E. F. S. Lund. Danske malede Portræter. I, 3. H.

F. Beckett. Tre Portræter af Danske. II. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 2.)

Hertug Ulrik, Niels Juel.

E. Gigas. En Silhuetsamling i det Kgl. Bibliothek. (T. f. Kunstind. 1896, 168—71.)

C. C. Clausen. Vore store Mænd udgaaede fra smaa Hjem. 1.—6. H.

H. F. Grandjean. Dødsfald i Danmark. 1895. (Personalhist. T. 3. R. V. Tillæg S. 1—21.)

S. Elvius. Døbte i St. Petri tydske Kirke i København før Ildebranden 1728.

J. B. Halvorsen. Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1880. 41.—43. H. [B. Roggen. — O. E. Schiøtz.] Kra.

A. Kindberg. Gotländska släkter. II, 2.—3. h. Visby. 1895—96. 4°.

Allgemeine deutsche Biographie. 40.—41. Bd. Vinstingen—Werdmüller. Lpz.

Dictionary of national biography. Ed. by *S. Lee.* Vol. XLV—XLVIII. Pereira—Robbins. London.

H. R. Hiort-Lorenzen og *A. Thiset.* Danmarks Adels Aarbog. 14. Aarg.

G. Bang. Familieoptegnelser til den danske Adels Personalhistorie i det 16. og 17. Aarhundrede. (Personalhist. T. 3. R. V, 159—170, 221—32.)

A. Thiset. Om og af gamle Breve. (Museum. 1896. II, 152—81.)

J. F. Lampe. Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen. Udg. af *D. Thrap.* 16.—17. H. Kra.

G. Salicath. To kjøbenhavnske Damers Rejsedagbøger. (Museum. 1896. I, 309—55.)

A. Andersen. Danske Forfatterinder i det nittende Hundredaar. Biografier og Karakteristiker.

C. S. de Roepstorff. Meddelelser om danske Forstkandidater.

2. omarb. Udg. af „Forstlig Stat". [1835—1864.] (T. f. Skovv. VIII. B. S. 308—88.)

P. Weilbach. Nyt dansk Kunstner-Lexikon. 8.—15. H.

V. Richter. Den danske Landmilitæretat 1801—94. 1. Del. (Aabye—Knudsen.) Autografi.

H. F. Rørdam. To Læger fra Christian IV's Tid. 1. Dr. med. Mathis Jacobsen. 2. Dr. med. Eskild Christensen. (Rørdam. Hist. Saml. og Studier. III, 96—143.)

F. Meidell. Et Par uniformerede Modsætninger. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 406—07, 09—10, 12—15.)
J. Vaupell og H. Stockfleth.

H. D. Lind. Skibspræster fra Kong Frederik III's Tid. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 550—62.)

V. Bang. Præste-Epitaphier i Hvalsø Kirke. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 534—41.)

Hans Grams Optegnelser om Præster i Gjentofte. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 415—416.)

J. Hansen. To Præster i Gislev-Ellested i dette Aarhundrede. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 355—78.)

F. Barfod. Borgerlige Rigsdagsmænd fra 1660 (Jørgen Lavritsen Lundt, Oluf Hansen Svane og Hans Pedersen Klein). (Personalhist. T. 3. R. V, 32—51, 135—51.)

A. Wetzel. Schleswig-Holsteiner auf der Universität Padua. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 472.)

J. Høyer. Danske og norske immatriculerede ved Kølns Universitet fra 1389—1466. (Personalhist. T. 3. R. V, 292—96.)

Ved Aarsskiftet. (T. f. Søvæsen. N. R. XXXI, 1—10.)
Med nekrologer over de i 1895 afdøde søofficerer o. l. Lignende biogr. meddelelser og nekrologer findes i stor mængde for landofficerernes vedk. i „Militær-Tidende" 6. Aarg.

A. Abrahams. Minder fra min Studentertid.

Ditlev v. Ahlefeldt. Memoiren aus den Jahren 1617—1659 nach der Originalhandschrift im Haseldorfer Archiv hrsg. von *L. Bobé.*

J. Collin. Dr. Georg Brandes's Anekdoter om H. C. Andersen. P.

G. Hille. Magnus Andersen zu Klixbüllgaard in Hamburgischen Diensten. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVII, 209—10.)
Aktst. fra 1570 18/3.

A. E. Erichsen. Nogle Oplysninger om Matthias Bagger. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 392—98.)

O. B. Wroblewski. Et Brev fra Kong Christian VIII til Lægen Ole Bang. (Personalhist. T. 3. R. V, 171—72.)

W. Christensen. Jens Anderssøn Beldenak—Eggert Frille. (Hist. T. 6. R. VI, 527—30.)

E. A. Thomle. Nogle Oplysninger om den adelige Familie Benkestok. (Personalhist. T. 3. R. V, 151—58, jfr. s. 219—20.)

H. Begtrup. Christen Berg. En dansk Politikers Udviklingshistorie. 1829—1866.

E. von dem Bussche-Kessel. Gräfin Elise von Bernstorff geborene Gräfin von Dernath. Aus ihren Aufzeichnungen. I. 1789—1822. II. 1823—1835. Berlin.
Anm. af L. Bobé i Hist. T. 6. R. VI, 489—97.

C. S. Christiansen. Udsigt over en Del af Brevstoffet i Jens Bircherods Dagbøger. (Personalhist. T. 3. R. V, 72—92.)
Breve fra og til B. fra 1702—08.

L. Nyegaard. Vilhelm Birkedal. II. 1849—70.

C. V. Christensen. En Adelsslægts sidste Dage. Familien Blik paa Møltrup og Risgaard. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 113—39.)

F. Ødberg. Den norske adelsmannen Ennoch Brandrök och hans nidingsdåd (1538—1572). (Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder. Sthm. S. 1 ff.)

Posselt. Christoph Gensch von Breitenaus Leben und Thätigkeit mit den über die Einverleibung des Herzogthums Schleswig im Jahre 1721 erstatteten Gutachten. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 23—130.)

C. Etlar. Minder, fortalte af ham selv. I biografisk Ramme af hans Hustru.

R. F. Arnold. Der deutsche Philhellenismus. (Euphorion. III, Ergänzungsh. S. 71—181.)
Frederikke Brun og Baggesen. S. 116.

F. Bülow. Erindringer fra Livet i Dybbøl i Aarene 1858—64. (Museum. 1896. I, 194—221.)

E. A. Thomle. Familien von Cappelen i Norge og Danmark. Chra.

C. Jørgensen. C. P. Christensen-Schmidt. (Nord. T. f. Filol. 3. R. IV, 94—96.)

H. N. C. Gad. Stamtavle over Familien Clausen med Oplysning om Slægterne Bastrup, Eckermann, Frimodt, Gad, Jørgensen, Kragerup, Meyer, Neumann, Swane m. m. 2. forb. og forøg. Udg. P.

E. Hannover. En Selvbiografi af Kobberstikkeren J. F. Clemens. (Museum. 1896. II. 325—34.)

Mag. Niels Coccius, Kapellan i Randers. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 620—22.)

C. Daugaard. Biskop Daugaard. En Mindebog 1.—2. Bd.

C. E. A. Schøller. Meddelelser om Oberst Fabian v. Eppingen og hans Efterslægt. (Personalhist. T. 3. R. V, 281—92.)

Þ. Gíslason. Þorsteinn Erlingsson. (Eimreiðin. I, 121—26.)

B. T. Melsteð. Um Vilhjálm Finsen, hæstarjettardómara. (Andvari. 1896, III—XXXII.)

L. Schrøder. Christian Flor. (Højskolebl. XXI, 481—90, 513—22, 551—58.)

Bruns. Rede bei der akademischen Trauerfeier für Geheimrath, Professor Dr. Peter Wilhelm Forchhammer. (Chronik der Universität Kiel f. 1893—94. Kiel. S. 19—26.)
Biografi af F.

Hans von Bülow. Briefe und Schriften. Hrsg. von *M. v. Bülow.* 1.—3. Bd. Lpz. 1895—96.
Særlig i 1. bd. findes flere bidrag til N. W. Gades livshist.

W. J. v. Wasielewski. Aus siebzig Jahren. Lebenserinnerungen. Stuttgart u. Lpz.
S. 68—70 en skildring af N. W. Gade i Leipzig 1843 f.

M. Rosenkilde. Bidrag til en Stamtavle over Familien Glud. Randers.

Stamtavle over Familien Grandjean. P.

J. Richter. Grundtvigs Drengeaar i Thyregod Præstegaard. (Højskolebl. XXI, 1643—54.)

T. Møller. Et Brev fra N. F. S. Grundtvig. [1812.] (Kirkehist. S. 4. R. IV, 398—400.)

F. C. Grønvald. Om Kobberstikkeren, Kaptajn i Søetaten Poul Isaak Grønvold eller rettere Grønvalds Herkomst. (Personalhist. T. 3 R. V, 247—48, jfr. s. 299—300.)

O. Dahl. Biskop Gunnerus' virksomhed fornemmelig som botaniker. Tillæg II (Uddrag af Gunnerus' brevveksling særlig til belysning af hans videnskabelige sysler A.—E.). (Det kgl. norske Vidensk. Selsk. Skr. 1895. Trondhjem. S. 11—224.)

T. Hansen. Min Mindegang ved Østrup Præstegaard. (Trykt som Manuskript.) Odense. 1895.

G. F. Knapp. Georg Hanssen. (Biograph. Blätter. I, 95—101.)

G. Hertz. Rinna Hauch. (Tilskueren. 1896, 648—58.)

A. C. Bang. Hans Nielsen Hauge. Efter „H. N. Hauge og hans Samtid“ ved J. Futtrup.

C. Bergsøe. Johanne Louise Heiberg. Et Billede fra Romantikens Tid.

S. Bergsøe. Peter Hofnagel. Et Bidrag til det danske Fajances Historie. (T. f. Kunstind. 1896, 24—30.)

J. H. v. Holst. Efterladte Papirer. Ved *C. J. Anker.* (Norske Morgenbl. 1896. 26. Jan. Extranr.)

H. F. Rørdam. Historieskriveren Arild Hvitfeldt.

H. F. Rørdam. Bidrag til Historieskriveren Andreas Højers Levned. (Rørdam. Hist. Saml. og Studier. III, 144—86.)

C. F. Wandel. Johannes Frederik Johnstrup. (Medd. om Grønland. XVI, V—XI.)

J. Þorkelsson. Séra Gottskálk Jónsson i Glaumbæ og syrpa hans. (Ark. f. nord. filol. XII, 47—73.)

H. Høffding. Sören Kierkegaard als Philosoph. Stuttgart. (Frommann's Klassiker d. Philosophie. Nr. 3.)

H. Høffding. Hidtil ukendte Billeder af Søren Kierkegaard. (Bogvennen. 1895, 1—8.)

Slægtstavle over Familien Klem med tilføjede biografiske Oplysninger. 2. Udg. (Trykt som Manuskript.) Kra.

L. Schrøder. Kristen Kold. (For Kirke og Kultur. III, 288—306.)

E. A. Thomle. Forskjellige Slægtebogsoptegnelser. VII. Op-

tegnelser om Familien Krefting. (Personalhist. T. 3. R. V, 205—19.)

F. Beckett. Julius Lange. (Nordisk T. 1896, 333—39.)

K. Madsen. Julius Lange. (Tilskueren 1896, 659—69.)

C. R. Nyblom. Julius Lange. (Ny ill. Tidng. 1896, Nr. 36.)

V. Vedel. Julius Lange. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 48.)

Jakob Langebeks Dagbog paa hans Rejse til Gjerdrup. 1743. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 430—45.)

Hans Lassen. (Højskolebl. XXI, 161—70.)

L. Bobé. Johannes Lassenius 1636—92. (Personalhist. T. 3. R. V, 1—17.)

H. W. Harbou. Lidt om Stamfaderen til Levetzow'erne paa Oxholm. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 205—08.)

O. Nielsen. Bidrag til Hr. Hans Johansen Lindenovs Historie. (Personalhist. T. 3. R. V, 271—80.)

J. Ottosen. Peder Hiort Lorenzens historiske Gærning.

G. Stamper. Uwe Jens Lornsen. (Biograph. Blätter II, 196—203.)

H. F. Rørdam. Flensborgeren Mester Hans Lund, Hofpræst i Rusland og siden Præst i Magleby ved Skjelskør. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 417—29.)

Bøving-Petersen. Et Besøg i Centralbrasiliens Knoglehuler og ved vor Landsmand Dr. P. W. Lunds Grav. (Geogr. T. XIII, 122—30.)

H. W. Harbou. Hannibal Poulsen Rigsgreve von und zu Löwenschild, en Regimentshverver fra Slutningen af det 17de Aarhundrede. (Personalhist. T. 3. R. V, 97—135.)

H. F. Rørdam. Om Forfatteren Jacob Madsen Kjøbenhavn. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 290—300.)

J. Jónsson. Skuli landfógeti Magnússon og Ísland um hans daga. (Safn til sögu Íslands. III, 1—191.)

D. Mazar de la Garde. Conferentsraad David Monrads Descendenter. Trykt som Manuskript. P.

B. Olsen. Den Hamburgske Guldsmedeslægt Mores og dens Arbejder for de danske Konger Frederik II og Christian IV. (T. f. Kunstind. 1896, 65—85.)

F. Munck. Israelsmissionæren Johan Kristian Moritz. (Nord. Missionstidsskr. VII, 327—62.)
Virkede også i Dmk.

J. C. Mylius. Geschichte der Familien Mylius. Buttstädt. 1895.

E. Warming. P. E. Müller, nicht E. Ramann hat die Entsthehung des Ortsteins entdeckt. (Engler's Botan. Jahrb. XXI, 4. H.)

H. F. Rørdam. Breve fra J. P. Mynster til W. F. Engelbreth. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 446—511, 693—767.)

C. Møller. Fra Studenter-Dagene.

E. Høyer Møller. Den gamle Præstegaard.

H. F. Rørdam. Professor, Dr. theol. Jens Møllers Optegnelser om sit Levned. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 246—89.)

A. Nielsen. Højskoleliv i Tredserne og senere Aar. Manddomsminder. Odense.

J. Vahl. Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen, Borgmester i Varde o. 1500. 16. H.

A. Perger. Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt „Klosterlasse“. Kra.

A. Heise. Oluf August Nielsen. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 103—08.)

J. P. Westh. Peder Nygaard, hans Liv, Virksomhed og Rejser i Rusland, England og Kina, væsentligst fremstillet i Uddrag af Breve. Rønne.

H. F. Rørdam. Mester Christiern Pedersen. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 603—12.)

E. Collin. Professor J. L. Phister. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 52.)

O. Zinck. Joachim Ludvig Phister.

L. Daae. Mere om Didrik Pining. (Norsk hist. T. 3. R. IV, 195—96.)

H. F. Rørdam. Den kongelige Historiograf Dr. Johan Isaksen Pontanus. (Rørdam. Hist. Saml. og Studier. III, 1—24.)

G. Wad. Breve fra Numismatikeren Chr. Ramus paa hans Udenlandsrejse 1789—1793. (Museum. 1896. I, 141—193.)

V. Bang. Brev, i hvilket V. A. Rantzau underretter J. G.

Holstein om sin Broders Mord. (Danske Magazin. 5. R. III, 377—78.)

C. R. N. J. Ravn. (Sønderj. Aarb. 1895, 205—06.)

C. Nyrop. Niels Lunde Reiersen. Et Mindeskrift.

M. Eskesen. Jacob Peter Reimers. (Højskolebl. XXI, 1473—1478.)

C. St. A. Bille. C. E. F. Reinhardt. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 30.)

Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds i Tidsrummet 1770—1827. Ved *L. Bobé.* 2. Bd. (O. m. t.: Grev Johan Ludvig Reventlows Breve i Udvalg.)

C. Delgobe. Bidrag til Oplysning om Familien Richelieu i Norge og Danmark. (Personalhist. T. 3. R. V, 92—93.)

C. F. Wandel. Hinrich Johannes Rink. (Medd. om Grønland. XVI, I—IV.)

A. Wohlwill. Das Urlaubsgesuch Joh. Georg Rist's vom 18. Mai 1813. (Mitth. f. Hambg. Gesch. XVI, 76—79.)

H. W. Harbou. Endnu et Par Oplysninger om Familien Rohweder. (Personalhist. T. 3. R. V, 245—47.)

J. O. Andersen. Holger Rosenkrantz den lærde. 1. Halvdel.
Anm. af A. Heise i S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 197—204 og af S. M. Gjellerup i Hist. T. 6. R. VI, 748—58.

Dagbogsoptegnelser af Pastor Thomas Rørdams efterladte Dagbøger. Udg. af *C. R.* Odense.

H. F. Rørdam. Jørgen Jensen Sadolin. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 615—18.)

H. Schück. Var Saxo præpositus i Roeskilde? (Ark. f. nord. filol. XII, 222—33.)

P. Scavenius. Til Søs. Ungdomserindringer fra Rejser og Eventyr.

J. Schiørring. Skole- og Studenterliv i Fyrrerne. Ungdomsminder. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1896, 123—58.)

S. Godskesen. Johanne Schleppegrell. Et Livsbillede. Aarhus.

Hannibal Sehested. Norges Statholder 1642—1651. (Folkevennen. N. R. XX, 161—81.)

N. J. Ravn. Jens Lauritzen Skau. (Sønderj. Aarb. 1895, 197—204.)

Schmidt. Dietrich Schlagheck. Ein Bild aus den Tagen der

„Reformation“ Dänemarks. (Theol.-prakt. Monatsschrift. Passau. V, 749—57. 1895.)

C. J. Anker. Nogle Breve fra Professor Frederik Sneedorff til Broderen, Søofficeren Hans Christian Sneedorff. (Personalhist. T. 3. R. V, 173—205.)

L. Schmitt. Der Kölner Theologe Nikolaus Stagefyr und der Franziscaner Nikolaus Herborn. Freiburg i B. (Stimmen aus Maria-Laach. Ergänzungsh. 67.)

D. Thrap. En besynderlig Præst. (L. Stibolt.) (Personalhist. T. 3. R. V, 249—60.)

Et Brev fra Konvertiten Grev F. L. Stolberg. Ved *L. Bobé.* (Nord. Ugebl. f. kath. Kristne. XLIV, 65—67.)
Til C. D. F. Reventlow.

I. Helgason. Útdráttur úr brjefum sjera Tómasar Sæmundssonar. (Tím. h. Ísl. bókmenntafjelags. 1896, 166—99.)

H. Rosendal. Julie Weber Sødring. (Højskolebl. XXI, 385—95, 417—26, 449—58, 489—98.)

J. C. Søller. Politiminder.

Lesser. Oberstløjtnant Søren Anton Sørensen. (Vort Forsvar. 1896. Nr. 402.)

A. Tuxen. Et Fornuftparti. (Museum. 1896. II, 278—86.)
Major Thiele død 1744.

A. Rosenberg. Thorwaldsen. Bielefeld u. Lpz. (O. m. t.: Künstler-Monographien. Hrsg. von H. Knackfusz. XVI.)

V. Pinholt. Klitinspektør, Kammerherre de Thygeson. (Højskolebl. XXI, 467—74.)

P. Munch. Anton Frederik Tscherning. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 11.)

A. Tuxen. Nogle Bidrag til Slægten Tuxens Historie i det 16de og 17de Aarhundrede. (Personalhist. T. 3. R. V, 261—71.)

L. Daae. En dansk-norsk Kærlighedshistorie for 100 Aar siden. (Museum. 1896. II, 219—46.)
Tybring. — Bülow.

L. Bobé. To Breve fra Corfitz Ulfeldt til Johan Adolf Kielman v. Kielmansegg 1663—64. (Danske Magazin. 5. R. III, 378—85.)

E. A. Thomle. Lidt om Bagge Vandals Ophold i Norge. (Personalhist. T. 3. R. V, 45—52.)

L. Bobé. Adam Friedrich Werner. (Euphorion. III, 469—75.)
Dansk hofdigter under Kr. 4 og Fr. 3.

P. Levin. Christian Winther. (Populære Smaaskr. udg. af Studentersamfundet.)

H. Rosendal. Christian Winther. (Højskolebl. XXI, 961—72, 1001—12, 1025—32, 1065—72.)

Nogle utrykte Breve fra Kristian Winther. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 43.)

To Breve fra Christian Winther. Ved *M. Molbech.* (Museum. 1896. II, 1—6.)

C. Lindberg. Erindringer fra det Wintherske Hus. (Trykt som Manuskript for Venner.)

H. Grandjean. En versificeret Autobigrafi af Provst *Jochum Friedrich Zarth.* (Personalhist. T. 3. R. V, 296—99.)

L. Koch. Anders Sandøe Ørsted.

Mindre Biografier:

Følgende forkortelser ere anvendte i denne afdeling: Bv. = Bogvennen. — D. K. = Dansk Kirketidende. — E. = Eimreiðin. — F. K. = For Kirke og Kultur. — Hbl. = Højskolebladet. — I. T. = Illustreret Tidende. 37. Bd. — Ndstj. = Nordstjernen. — Sf. = Sunnanfari. — Td. f. Sk. = Tidsskrift for Skovvæsen. — Tekn. F. T. = Teknisk Forenings Tidsskrift. — V. F. = Vort Forsvar.

En Ansøgning fra Johan Otto Angelberg. Ved *A. Oppermann.* (T. f. Sk. VIII. A. S. 89—91). — *L. Schrøder.* Herman Anker. (Hbl. XXI, 865—70, 897—904, 929—38). — *A. Andersen.* Benedikte Arnesen-Kall. (I. T. Nr. 1). — Skoledirektør Niels Bache. (I. T. Nr. 7). — *G. Sinding.* Moralisten Emanuel Balling. (Ndstj. 1896. Nr. 30). — Frederik Barfod. (I. T. Nr. 39). — *S. Elvius.* Immanuel Barfoed. (I. T. Nr. 35). — Oberstløjtnant Sophus Heinrich Octavius Bauditz. (V. F. 1896. Nr. 412). — Herman Meyer Bing. (I. T. Nr. 18). — *O. Vaupell.* Kaptejn A. Binzer. (V. F. 1896. Nr. 394). — *C. Hartmann.* Professor Vilhelm Bissen. (I. T. Nr. 45). — Bréf frá Bjarna rektor (Sf. V, 9). — *P. Melsteð.* Bjarni rektor i Sunnanfara. (E. II. 68—72). — *J. E. V. Boas.* Herm. Borries. (T. f. Sk. VIII. A. S. 158—59). — Carit Etlar. (I. T. Nr. 44). — *F. v. J.* Carl Bruun. (I. T. Nr. 49). — Gísli Brynjólfsson. (Sf. V, 10). — *M. Eskesen.* Anders Kristjan Povlsen Dal. (Hbl. XXI, 673—78). — Stiftsprovst Damgaard og Hustru. (I. T. Nr. 33). — *G. Hetsch.* Paul Fischer. (I. T. Nr. 19). — Justitsraad Fleischer. (I. T. Nr. 17). — Biskop Dr. Fog. (I. T. Nr. 22). — General Glahn. (I. T. Nr. 21). — *Ó. Davíðsson.* Magnús Grímson. (Sf. V, 8). — *M. Skard.* Grundtvig og Spencer som skolemænd. (F. K. III, 57—59). — Et Brev fra N. F. S. Grundtvig [til Prof.

Sverdrup i Kristiania]. (D. K. 1896, 209—12). — *O. Vaupell.* Oberst Julius August Grønlund. (V. F. 1896. Nr. 411 A). — *G. Hetsch.* Svend Ludvig Valdemar Gyllich. (I. T. Nr. 5). — Konferentsraad Borgmester Hansen. (I. T. Nr. 3). — *E. Collin.* Julie Hansen. (I. T. Nr. 3). — *F. Beckett.* Professor Otto Haslund. (I. T. Nr. 26). — Professor J. Helms. (I. T. Nr. 13). — *E. Chr.* Betty Hennings. (I. T. Nr. 11). — Julius Holmblad. (I. T. Nr. 40). — *J. Fabricius.* C. F. E. Hornemann. (I. T. Nr. 8). — Professor Howitz. (I. T. Nr. 24). — *H. V. Schütte.* August Hyllested. (I. T. Nr. 9). — *V. Vedel.* Harald Høffding. (I. T. Nr. 6). — *F. v. Jessen.* H. P. Ingerslev. (I. T. Nr. 30). — *L. Schrøder.* Villiam Jacobsen. (Hbl. XXI, 737—46). — *E. Chr.* Peter Jerndorff. (I. T. Nr. 20). — Eiríkur Jónsson. (Sf. VI, 5). — *Tuxen.* Generalløjtnant Heinrich August Theodor Kauffmann. (V. F. 1896. Nr. 400). — Hans Lassen Lysabild. (I. T. Nr. 17). — Konferentsraad Linnemann. (I. T. Nr. 19). — *H. C. V. Møller.* Ferdinand Vilhelm Weghorst Lüders. (Tekn. F. T. XIX, 169—70). — Havnekaptajn F. V. W. Lüders. (I. T. Nr. 10). — *F. H.* Ludvig Philipsen. (Bv. 1895, 41—44). — S. *A. Sørensen.* Jørgen Rohweder, kaldet Steinberg. (V. F. 1896. Nr. 408). — *F. v. Jessen.* Justitsminister N. R. Rump. (I. T. Nr. 38). — *O. Vaupell.* Oberstløjtnant Niels Gottfried v. Saurbrey. (V. F. 1896. Nr. 396—98). — *S. Elvius.* Geheimekonferentsraad J. F. Schlegel. (I. T. Nr. 38). — Oberst I. G. F. Schnack. (I. T. Nr. 31). — *O. C. O.* Johan Jens Frederik Hostrup Schultz. (Bv. 1895, 38—39). — Carl G. F. Schwartz. (I. T. Nr. 5). — Etatsraad Smidt. (I. T. Nr. 19). — Brynjólfur biskup Sveinsson (Sf. V, 7). — Oberstløjtnant S. A. Sørensen. (I. T. Nr. 26). — General C. A. F. Thomsen. (I. T. Nr. 40). — Professor Julius Thomsen. (I. T. Nr. 21). — *C. Kraft.* Johannes Ussing. (I. T. Nr. 37). — Kommandør Wilde. (I. T. Nr. 17).

Samfundsforhold og åndsliv.

H. Matzen. Forelæsninger over den danske Retshistorie. Privatret. I. Personret. Familieret. Arveret. II. Tingsret. Obligationsret. 1895—96.

E. Hildebrand. Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Sthm.

J. Ficker. Untersuchungen zur Erbenfolge der ostgermanischen Rechte. III, 1. Abth. Innsbruck.

L. Holberg. Vor ældste Rigslov. (Hist. T. 6. R. VI, 319—42.)

K. Maurer. Zur Geschichte der skandinavischen Städte. (Deutsche Z. f. Geschichtsw. 1896—97. Vierteljahrsh. S. 70—71.)

Samling af Danmarks Lavsskraaer fra Middelalderen. Ved *C. Nyrop.* 2. H.

W. Stieda u. *C. Mettig.* Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621. Riga.

Danska tidens skatteförhållanden i Skåne. (Ny ill. Tidng. 1896, Nr. 24—27.)

V. A. Secher. Hvem har affattet „Det sidste Project" til Danske Lov? (T. f. Retsvidensk. IX, 378—93).

G. Schmoller und *O. Krauske.* Die Behördenorganisation und die allgemeine Staatsverwaltung Preuszens im 18. Jahrhundert. 1. Bd. Akten von 1701 bis Ende Juni 1714. Berlin. 1894. (O. m. t.: Acta Borussica. Denkmäler der Preuszischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert).

S. 521 og 523 findes efterretninger om forsøget på at omredigere den prøjsiske lovbog efter Christian V's danske lov.

F. Stuckenberg. Fængselsvæsenet i Danmark 1742—1839.

Repertorium over Legater og milde Stiftelser i Danmark. II. Sjællands Stift. 2.—6. H. 4°.

A. Heise. Det julske Stipendium. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 16—37.)

V. G. Landsrjettindi Íslands og stjórnarbarátta. (Eimreiðin. II, 1—20.)

H. Hildebrand. Sveriges medeltid. II, 4. h. Sthm.

A. Meitzen. Wanderungen, Anbau und Agrarrecht der Völker nördlich der Alpen. 1. Abth. Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen. 1.—3. Bd. u. Atlas. Berlin. 1895. (O. m. t.: Siedelung osv. 1.—3. Bd.)

P. Lauridsen. Om gamle danske Landsbyformer. (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1896, 97—170.)

R. Meiborg. Om Bøndergaarde i Slesvig. Nogle Bemærkninger fremkaldte ved Hr. Skoleinspecteur P. Lauridsens Udtalelser i „Hist. T." 6. R. IV. og VI. (Hist. T. 6. R. VI. 343—52.)

R. Hansen. Die Bauernhäuser in Schleswig. (Globus LXIX, Nr. 13.)

Thygesen. To Dokumenter vedkommende Tyreholdet i Sten-drup By i det 16. Aarhundrede. (Sønderj. Aarb. 1895, 278—81.)

P. Bjerge. De Sønderskov Bønder. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1896, 159—203.)

J. B. Krarup. Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden. Tillæg til 1. Bd.: Det sydøstlige Jylland. (Beskrivelse af de enkelte Landbrug.)

O. Rostrup. Dansk Frøkontrol 1871—96 samt en kort Oversigt over Udlandets Frøkontrol.

C. Voigt. Die Kolonisierung der schleswigschen Heiden 1760—1765. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 209—56.)

A. Oppermann. Forelæsninger over Skovbrugslære. Historie og Statistik. 1. H. 4°. Autografi.

P. Jensen. Skovbrug i gamle Dage i Kværndrup Sogn. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1896, 56—106.)

W. Naudé. Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten vom 13. bis zum 18. Jahrhundert als Einleitung in die Preuszische Getreidehandelspolitik. Berlin. (O. m. t.: Acta Borussica. Die Getreidehandelspolitik. I.)

A. Bugge. Handelen mellem England og Norge indtil begyndelsen af det 15de aarhundrede. (Norsk hist. T. 3. R. IV, 1—149.)

Das Handlungsbuch Vickos von Geldersen. Bearb. von *H. Nirrnheim.* Hmbg. u. Lpz. 1895.

R. Ehrenberg. Aus der Hamburgischen Handelsgeschichte. (Z. f. Hambg. Gesch. X, 1—40.)

Mærk: Zur Hamburger Islandsfahrt s. 16—29.

E. Baasch. Hamburgs Convoyschiffahrt und Convoywesen. Ein Beitrag zur Geschichte der Schiffahrt und Schiffahrtseinrichtungen im 17. und 18. Jahrhundert. Hmbg.

C. Nyrop. Ny Carlsberg. Et Jubilæumsskrift.

V. Kiørboe. Danmarks Fiskerier i Fortid og Nutid. (Nationaløkon. T. 3. R. IV, 33—61.)

R. Berg. Dansk Jærnbanepolitik i Trediverne og Fyrrerne. (Nationaløkon. T. 3. R. IV, 1—32, 117—37.)

Til Hærens Kulturhistorie i ældre Tider. (Milit. Tid. VI, Nr. 3, 7, 14 og 22.)

B. W. Jordening. Katalog over den historiske Modelsamling paa Orlogsværftet.

W. A. Craigie. Scandinavian Folk-Lore. Illustrations of the traditional Beliefs of the Northern Peoples. London.

P. Fløe. Sagnfornyelse. (Dania. III, 278—79.)

H. Theen. Schleswig-Holsteinische Sagen. (Niedersachsen. I. 1. H.)

O. Thyregod. Lovstridigt Hedenskab i Norden. (Dania. III, 337—55.)

V. Bang. Hexevæsen og Hexeforfølgelser især i Danmark.

W. Plenkers. Das Hexenwesen in Dänemark. (Stimmen a. Maria-Laach. 1896. H. 6—7, 9—10.)

H. F. Feilberg. Ein Pakt mit dem Teufel. (Z. f. Volkskunde. VI, 326—28.)

En dansk soldat fra 1664.

P. R. Dam. Folkeliv og Indstiftelser paa Bornholm. Optegnelser, Skildringer og Minder fra den 1. Halvdel af vort Aarhundrede. Neksø.

J. Kattrup. Fordums Folkeliv paa Mols. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 38—102.)

H. F. Rørdam. „S. Hans med den røde Mund". (Kirkehist. S. 4. R. IV, 810—12.)

H. Rasmussen. Et Bidrag til Oplysningens Historie i forrige Aarhundrede. (Vor Ungd. 1896, 86—104.)

Fra Saxkøbing kirkes arkiv.

C. Bruun. Lidt om Selskabslivet i Kjøbenhavn for 100 Aar siden. (Museum. 1896. I, 133—40.)

Kvindelæsning for hundrede Aar siden. Af Anna Chr. Dor. Drewsens Dagbog. (Vor Ungd. 1896, 563—89.)

B. Olsen. Stedsevarende kalendere i Lunds kulturhistoriske museum. (Kulturhist. Meddelanden. II, 51—69.)

C. V. Christensen. Bettelpind og Stakkelsfjæl. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 180—96.)

H. F. Feilberg. Navneskik. (Dania. III, 288—330.)

F. Dyrlund. Om pråsekage og om landsbypigernes tidsfordriv. (Dania. III, 356—72.)

C. Lørenskjold. Den Kgl. Hofholdnings gamle Rhinskvin. (Museum. 1896. II, 83—88.)

M. Rubin. Spillekort. (Nationaløkon. T. 3. R. IV, 675—76.)

C. J. G. Schiellerup. Lotteri. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 1.)

Kirke-Leksikon for Norden, udg. af *F. Nielsen.* 1. H. Aarhus.

B. Albers. Zur Geschichte des Lübecker Benedictinerklosters Cismar. (Studien u. Mitth. a. d. Benediktiner u. d. Cistercienserorden. XVI.)

L. J. Moltesen. De Avignonske pavers forhold til Danmark.

Eubell. Die Provisiones Prælatorum durch Gregor XII. Nach Mitte Mai 1408. (Röm. Quartalschr. X, H. 1.—2.)

Også danske.

K. A. Hagström. Strengnäs stifts herdaminne. 1.—3. h. Strengnäs.

S. 18—51 en skildring af unionstidens bisper.

W. Christensen. Aktstykker til Roskilde Bispestols Historie i Niels Skaves Tid. (Danske Magazin. 5. R. III, 356—77.)

E. Illigens. Geschichte der Lübeckischen Kirche von 1530 bis 1896, das ist Geschichte des ehemaligen katholischen Bistums von 1530 bis 1896. Paderborn.

R. Krieg. Alter und Bestand der katholischen Kirchenbücher im Bisthum Hildesheim und den Diözesen Osnabrück und Schleswig-Holstein. (Z. d. hist. V. f. Niedersachsen. 1896, 65—78.)

O. Ahnfelt. Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 301—31.)

V. Bang. Den danske Kirkes Historie i Tiden fra 1559 til 1699. (Folkelæsning. Nr. 209.)

H. F. Rørdam. Om Kjøbstedpræstegaardenes Skjæbne. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 812.)

J. H. Gerretsen. Micronius. Zijn leven, zijn geschriften, zijn goestrichting. Nijmegen. 1895.

M. opholdt sig også i Dmk.

A. Steinhuber. Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom. 2 Bd. Freiburg i B. 1895.

H. F. Rørdam. N. P. Saxtrups Angreb paa Valfarterne til Kippinge. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 629—632.)

H. F. Rørdam. Tilbagekaldelse af M. Detlev Mejers Vrang-

lære om Christi Nedfart til Helvede. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 806—9.)

H. F. Rørdam. Ringsebølle Sognemænds Forlangende om Gudstjeneste paa visse Dage. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 802—806.)

V. Bang. Gudstjenesten i Ledreborg Kapel. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 623—629.)

F. Nygård. Kristenliv i Danmark gjennem hundrede Aar (1741—1840). En gudelig Forsamlings Historie. Den fynske Opvækkelse. 1.—2. H.

E. T. Kristensen. Strid om Kirkestole. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1896, 107—22.)

A. C. L. Grove-Rasmussen. Præsterne i Adam Homo. Et Konventsforedrag. (Theol. T. f. d. danske Folkekirke. XI, 1—20.)

J. G. Pinholt. Dømmerne. (Nordstjernen 1896, Nr. 24.)

Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1604—1608. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 512—33, 768—801.)

G. Norrie. Chirurgisk Academis Historie: Academiets Stiftelse.

H. C. A. Lund. Studenterforeningens Historie. 4.—19. Lev.

Studenterbogen. Skildringer af 30 Aars Studenterliv. Samlede af *C. N. Starcke.*

L. Schrøder. Den danske Folkehøjskole. (For Kirke og Kultur. III, 39—51.)

W. Rein. Über Volksbildung mit Beziehung auf die dänischen Volkshochschulen. (Comenius-Blätter. IV, Nr. 7—8.)

H. Rosendal. Et Blad af Rødding Højskoles Forhistorie. (Højskolebl. XXI, 115—20.)

S. L. Tuxen. Det pædagogiske Selskabs Liv og Virksomhed 1820—1895. (Vor Ungd. 1896, 303—39.)

F. Bokkenheuser. Lidt om Efterslægtselskabet før Skolen blev aabnet. (Vor Ungd. 1896, 186—97.)

F. Bokkenheuser. Efterslægtselskabet og dets Skole 1786—1836.

K. Seitz. Aktenstücke zur Geschichte der früheren lateinischen Schule zu Itzehoe. VII. Itzehoe. [Program.]

H. Keller. „Døvstummeskolen grundet paa Talemethoden“. Et Bidrag til Døvstummeundervisningens Historie i Danmark. 1. H. 1845—1867. Nyborg.

C. Lehmann. De Kellerske Aandssvage-Anstalter. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 6.)

V. Dahlerup. Det danske Sprogs Historie i almenfattelig Fremstilling.

Anm. af O. Jespersen i Dania III, 380—83.

Grundriss der Germanischen Philologie. Hrsg. von *H. Paul.* 2. verb. u. verm. Aufl. I, 1. Lief. Strassburg.

Indeh. bl. a. filologiens hist. og runelæren, der afsl. i det 1897 udg. 2. h.

O. Kalkar. Ordbog i det ældre danske Sprog (1300—1700). 24. H.

H. F. Feilberg. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. 14. h.

T. Ellwood. Lakeland and Iceland being a glossary of words in the dialect of Cumberland, Westmoreland and North Lancashire which seem allied to or identical with the Icelandic or Norse. London. (English Dialect Society. Nr. 77.) 1895.

O. Heslop. A bibliographical list of works illustrative of the dialect of Northumberland. London. (English Dialect Society. Nr. 80.)

G. Hempl. Wimmers Runenlehre. (Philologische Studien. Festgabe für E. Sievers. S. 12—20.)

M. F. Lundgren. Personnamn från medeltiden. (Lundells nyare bidrag etc. 56. h. (X, 6, S. 87—166.) [G—L.]

A. B. Larsen. Om de norske dialekters forhold til nabosprogene. (Sprogl.-hist. Stud. tilegn. Prof. Unger. Kra. S. 1—11.)

P. Hansen. Illustreret dansk Litteraturhistorie. 2. Udg. 3.—11. Lev.

H. Jæger. Illustreret norsk Litteraturhistorie. 30.—37. H. Kra.

J. Paludan. Danmarks Literatur i Middelalderen med Henblik til det øvrige Nordens. Som Grundlag for Universitetsundervisning.

H. Schück. Nordiska medeltidsförfattare. (Bibliogr. och litteraturhist. anteckningar. Upsala. S. 120—52. 4°.)

S. Bugge. Helge-Digtene i den ældre Edda, deres Hjem og Forbindelser.

B. Kahle. Der beiname skáld. (Ark. f. nord. filol. XII, 73—75 jfr. s. 214.)

O. Klockhoff. De nordiska framställningarne af Tellsagan. (Ark. f. nord. filol. XII, 171—200.)

R. Batka. Altnordische Stoffe und Studien in Deutschland. 1. Von Gottfried Schütze bis Klopstock. (Euphorion. III, Ergänzungsh. S. 1—70.)

K. Kålund. Fra skånske håndskrifter. (Ark. f. nord. filol. XII, 369—72.)

S. Günther. Adam von Bremen, der erste deutsche Geograph. (Sitzungsber. d. kön. böhm. Gesellsch. d. Wissenschaften. Classe f. Philos., Gesch. u. Philol. 1894. Prag. 1895.)

E. Bernheim. Über die Origo gentis Langobardorum. (N. Arch. d. Gesellsch. f. ältere deutsche Geschichtskunde. XXI, 873—99.)

K. Kålund. Kan *Historia de profectione Danorum in terram sanctam* regnes til Danmarks Litteratur? (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1896, 79—96.)

Danmarks gamle Folkeviser. Danske Ridderviser. Udg. af *A. Olrik.* I, 2. H. 4°.

R. Steig. Zu den kleineren Schriften der Brüder Grimm. 1) Die Ankündigung der altdänischen Heldenlieder. 2) Eine neue Benachrichtigung in Sachen der altdänischen Heldenlieder. 6) Wilhelm Grimm an Zimmer und eine Voranzeige der altdänischen Heldenlieder. (Z. f. deutsche Philol. XXIX, 2. H.)

A. Olrik. Iver Ottesøn og Hr. Buske. (Sønderj. Aarb. 1895, 190—96.)

S. Bugge. Den danske Vise om Gralver Kongens Søn i sit Forhold til Wolfdietrich-Sagnet. (Ark. f. nord. filol. XII, 1—29.)

E. Wadstein. Medeltidsordspråk tolkade eller belysta. (Lundells nyare bidrag etc. 57. h. (XI, 6.)

K. Kålund. Peder Låle på Island. (Ark. f. nord. filol. XII, 387.)

H. O. Lange. Bidrag til Lübecks Bogtrykkerhistorie i det 15. Aarhundrede. (Bogvennen. 1895, 9—28.)

J. Paludan. Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik paa den svenske. Som Grundlag for Universitetsundervisning.

S. Birket Smith. Studier paa den ældre danske Literaturs, særlig Skuespillets Omraade. 2. Række.

H. F. Rørdam. Udsigt over Arbejderne i Danmarks Kirkehistorie siden Reformationen. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 225—45.)

Den gamle danske Dødedans. Udg. med Indledning og Ordforklaring af *R. Meier.*

L. Pineau. La chanson de Renaud. (Extrait de la Revue des traditions populaires. 1896. Paris.)

Behandler også de danske former.

W. A. Craigie. Skotlands Rimur. Icelandic Ballads on the Gowrie Conspiracy. (Proceedings of the Soc. of Antiq. of Scotland. XXIX, 286—92.)

Fra 1610 tagne fra A. M. 8°. 146 a.

R. Beck. M. Christian Daums Beziehungen zu den Gelehrten Schleswig-Holsteins während der zweiten Hälfte des XVII Jahrhunderts. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenbg. Gesch. XXVI, 145—208.)

Dragonvise fra 1675. (Milit. Tid. VI, Nr. 7.)

J. Martensen. Om Barselstuen. (Museum. 1896. I, 73—94.)

F. Rønning. Rationalismens Tidsalder. 3. Del. Det Rahbek-Baggesenske Tidsrum. 1785—1800. 1. Afd. 1785—1792.

J. N. Skaar. Claus Frimanns Bidrag til Evangelisk-christelig Psalmebog. (Kirkehist. S. 4. R. IV, 633—38.)

E. Gigas. Et Par Bidrag til Dansk Boghandels Historie i forrige Aarhundrede. (Bogvennen. 1895, 29—37.)

Den gyldendalske Boghandels 125 Aars Jubilæum. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 13.)

O. B. Wroblewski. Bakkehus-Sproget. (Museum. 1896. I, 16—28.)

V. Andersen. Guldhornene. Et Bidrag til den danske Romantiks Historie.

N. Erdmann. Esaias Tegnér. Sthm.
S. 214—26 „T. och Öhlenschläger".

K. Sandfeld Jensen. Himmelbreve. (Dania. III, 193—228.)

J. H. Monrad. Studier over Grundtvigske Digte.

A. D. Jørgensen. Grundtvigs „Nyaarsmorgen". (Højskolebl. XXI, 1089—1104, 1121—36.)

J. H. Monrad. Skjalden og Tidsaanden. Et Grundtvigs-Studie. (Dansk Kirket. 1896, 481—85, 497—501, 513—18, 529—34.)

H. Engberg. Om et Vers af Poul Martin Møller. (Dansk Kirket. 1896, 621—23.)
Kirkegangsverset i „Glæde over Danmark".

A. I. Nielsen. H. C. Andersens „Sølvskillingen" og „The adventures of one shilling". (Vor Ungd. 1896, 723—30.)

V. Andersen. Den grønne Bog. Christian Winther. (Ill. Tid. XXXVII, Nr. 43.)

Th. Rein. Johan Vilhelm Snellmann. I. d. Helsingfors. 1895.
S. 244 ff. og 338 ff. findes bidrag til dansk litteræerhist.

Det jydske historisk-topografiske Selskab i dets første 30 Aar (1866—95). (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. I, 1—15.)

Det krigsvidenskabelige Selskabs første 25 Aar. (Milit. T. XXV, 379—450.)
Indeh. bl. a. et register til tidsskriftets årg. 1 til 24. (S. 423—50).

C. Küchler. Geschichte der isländischen Dichtung der Neuzeit (1800—1900). 1. H. Novellistik. Lpz.

W. Scherer. Karl Müllenhoff. Berlin.

Tegninger af ældre nordisk Architectur. 3. Saml. 2. R. 5. H. Folio.

K. Madsen. Nye Bidrag til Malerkunstens Historie i Danmark. (Tilskueren 1896, 602—12.)
Anm. af Magn. Petersens og Fr. Becketts arbejder om danske kalkmalerier og altertavler.

P. Andresen. Danske Mindesmærker. (Højskolebl. XXI, 683—94, 1143—46.)

F. Schlie. Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Groszherzogthums Mecklenburg-Schwerin. 1. Bd. Schwerin.

F. Uldall. De jydske Granitkirkers Alder. (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1896, 197—302.)

J. B. Løffler. Nogle Bemærkninger om vore romanske Kirkers Alder fremkaldte ved en Kritik af Sognepræst Dr. J. Helms. (Hist. T. 6. R. VI, 519—27.)

E. Wrangel. Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka. (Antiq. T. f. Sverige. XV, 1—154.)

F. Uldall. Nederlandsche kerkklokken in Denemarken. (Verslagen omtr. S'Rijks Verzam. van Geschied. en Kunst. XVII, 10—27.)

H. Sauermann. Mittelalterliches Holzmobiliar. (Bericht über Verwaltung u. Ankäufe d. Städtischen Kunst-Gewerbe-Museums in Flensburg. Flbg. 1894. S. 11—35.)

V. Klein. Nordiske Renaissance-Gavle. (T. f. Kunstind. 1896, 1—9, 42—52.)

F. Deneke. Marcus Schwins Pesel. (1. Bericht d. Museums Ditmarsischer Alterth. in Meldorf. S. 79—127.)

O. Harnack. Deutsches Kunstleben in Rom im Zeitalter der Klassik. Weimar.

T. Stein. Kunstakademiet og dets Præses Prinds Christian Frederik. (Museum. 1896. II, 182—204, 247—77.)

C. Scherer. Studien zur Elfenbeinsplastik des 18. Jahrhunderts. (Z. f. bildende Kunst. Februar 1896.)

Medd. bl. a. oplysninger om L. v. Lück, der en tid lang opholdt sig i Kbh.

H. Reusch. Norsk bonderokoko. (Nyt T. N. r. Kra. II, 242—45.)

P. Krohn. Ved Litografiens Hundredaarsfest. (T. f. Kunstind. 1896, 105—164.)

IV. Danmark. S. 138—55.

A. Beuhne. Isländische Holzschnitzerei. (Kunstgewerbliche Rundschau. 1896.)

P. Hansen. Den danske Skueplads. 36.—37. (sidste) H.

A. Aumont og *E. Collin.* Det danske Nationalteater. 1748—1889. 2.—5. H.

K. Schmidt. Meddelelser om Skuespil og Theaterforhold i Odense. Odense.

K. Gjellerup. Richard Wagner og Danmark. (Nordisk T. 1896, 444—55.)

Typografernes Sangforening 28. Januar 1846—1896. Mindeskrift ved Jubilæet udg. af Foreningens Styrelse. P.

L. B. Stenersen. Om et Myntfund fra Helgeland i Hole. (Skrifter udg. af Vidensk. Selsk. i Chra. 1895.)

Ogsaa mange danske mønter fra 11. årh.

Oertzen. Münzfund von Mamerow. (Meklenburg. Quartalber. LXI, 12—16.)

Også flere danske og slesvigske fra 16.—17. årh.

V. Bergsøe. Danske Medailler fra 1782—1892. XV Tavler i Lystryk med dansk og fransk Text. 4⁰.

Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfølgervalg 1810.

Af

Aage Friis.

(Sluttet.)

VIII.

Det officielle og de to uofficielle hemmelige Sendebud drog ud paa deres Sendefærd.

Om den første Del af Baron Selbys Rejse savner vi for en stor Del Kundskab; af hans Indberetninger til Rosenkrantz mangler de to første[1]). Saa meget fremgaar imidlertid af de senere Rapporter, at han har lagt Vejen over Helsingborg og, før han forlod denne By, har haft en Konference med Grev Ruuth. Mødet med denne tilfredsstillede ham ingenlunde, han fik intet Indtryk af, at den svenske Greve omfattede den store Sag med Varme og Begejstring, og han forlod Skaane med ringe Forventninger om, hvad denne Tilhænger vilde og kunde udrette. Senere fik han kun dette ugunstige Indtryk bestyrket. Fra Helsingborg gik Rejsen nord paa ad Jönköping til; overalt søgte han at sondere Stemningen hos dem, han traf paa, men Resultatet var tarveligt. De Bønder, han talte med, lod ganske lige-

[1]) Resten findes i Pakke vedkommende Tronfølgervalget 1810 (U. A.).

gyldige for Valget; de havde paalagt deres Repræsentanter at stemme med Flertallet og brød sig kun lidet om Udfaldet. En Skare Præster, der var paa Vejen til Rigsdagen, holdt paa Augustenborgeren, men var dog ikke aldeles utilbøjelige til at stemme paa Prins Christian, men vel at mærke naar derved ikke tilvejebragtes en Union; Historien havde tilstrækkelig godtgjort, mente de, at af en saadan fødtes intet godt.

Ingen af dem, som Selby saaledes tilfældig traf paa, nævnede af egen Drift Frederik VIs Navn, og Baronen mente derfor ikke at kunne vove sig frem til nogen Antydning af sin Rejses Formaal. I Nærheden af Norrköping opsøgte han en Grev Posse paa dennes Gods, men heller ikke denne Repræsentant for Sveriges Adel bidrog til at højne Baronens Mod. Han lod personlig interesseret for Kong Frederiks Valg og gav Anvisning baade paa den ene og den anden, som han ansaa for vel stemt, men hverken var disse Oplysninger støttede paa andet end løse Gisninger, ej heller vilde Grev Posse selv lægge sig i Selen for den danske Kandidatur. Det slap endogsaa ud af ham før Selby rejste, at hverken han selv eller hans Venner agtede at tage til Rigsdagen. De som mange andre Adelsmænd var yderlig utilfredse med hele Stillingen i Landet og ikke mindst med deres egen Stands Holdning paa Rigsdagen det foregaaende Aar — denne „Pojke Rigsdag“ („Diette des garçons“) som de kaldte den — og vilde absolut ikke indfinde sig der nu igen. Hvad kunde gode Hensigter alene gavne her, naar det gjaldt om Stemmer. Tarvelige var i Sandhed disse Kong Frederiks Støtter.

Flere Resultater bragte Selby saaledes ikke med sig til Stockholm efter sin 5—6 Dages Tur gennem Landet.

Han kom til Byen Torsdag Morgen den 19. Juli og opsøgte straks v. Dernath. De to Herrer kunde nu udveksle Indtryk og fæstne deres Skøn over Situationen.

Den 20. skrev de begge hjem, og Brevene lader ingen Tvivl tilbage om deres Opfattelse, den de efter Selbys Sigende iøvrigt delte med Grev Ruuth. „Det er kun ved Hjælp af Napoleon og kun, hvis han, om ikke positivt, saa dog paa en utvetydig Maade viser sin Mening, at vi kan sejre“, skrev Selby. „Det er kun gennem Hoffets Indflydelse paa Rigsdagen, at vi har noget at haabe“, skrev v. Dernath. „Privatfolk giver Løfter og Forsikringer, men de handler ikke, uden de er visse paa stærk Støtte. De vil sikre sig Erkendtlighed, hvis det gaar godt, men vil ikke kompromittere sig ved Initiativ“. Dette gjaldt Grev Ruuth mere end alle andre; v. Dernath ansaa ham hverken for paalidelig eller i sin nærværende Stilling i Stand til at øve nogen Indflydelse. Til Adelen havde han i det hele taget ingen Tro, snarere til Borgerstanden. Men i det hele vilde der komme meget faa til Rigsdagen, og Hoffets Indflydelse vilde blive overvældende. Med Spænding afventede man Nyheder fra Örebro; der gik allehaande Rygter om, at et nyt Bud fra Paris havde bragt Uro i Lejren. Det var godt, at Selby kunde tage til Rigsdagsbyen, hvor han jo selv var afskaaren fra at komme. I Stockholm var der snart ikke mere at gøre, thi alle var i Opbrud. Kongen og Wetterstedt, Engeström og hele Statsraadet var enten rejst eller ved at rejse. Selby beredte sig nu til at følge efter; medens v. Dernath gjorde, hvad han kunde fra Hovedstaden, skulde Baronen bearbejde Stemningen i Örebro og give Rapporter derfra. Iøvrigt havde v. Dernath engageret en ung Baron Gedda til at

sende sig Besked fra Rigsdagen. Han havde foreløbig udbetalt denne 250 Rdl. og maatte siden ud med mere.

Saaledes traf de to Herrer deres Dispositioner, men øjensynlig uden stor Tillid til Fremtiden. Da modtog v. Dernath Lørdag den 22. ved Middagstid Rosenkrantz' Brev af den 18. og Kongens Brev til Carl XIII. Han svarede straks, at han endnu samme Aften vilde tage til Örebro, og at Selby vilde slaa Følge med ham.

Selby havde ikke funden frugtbar Jordbund paa sin Vej. Bedre Held mente Høst og Olsen at have haft. Vel forsynede med de udkomne Smaaskrifter var de dragne over Sundet og var taget op igennem Sverige, rimeligvis omtrent ad samme Vej som Selby. I det enkelte kan dette dog ikke paavises, da der kun vides meget lidt om deres Rejse, næppe mere end hvad Høst selv 25 Aar senere huskede og fortalte i sine „Erindringer“. Selby hverken hørte eller saa noget til dem før i Örebro[1]).

Undervejs mente Høst siden, at de „havde mødt den aabneste Fængsomhed for Ideen“. I Norrköping drak man i Byens Klub Foreningens Skaal, i Stockholm forekom det ham, at de vandt manges Deltagelse. Alt troede de gik godt i Hovedstaden, da de haabefulde vendte tilbage — naar kan ikke bestemt angives, men dog vist nok ikke meget langt inde i August. Uden Ærgrelser var deres Rejse dog ikke løben af, idet de øjensynlig kom paa Kant med baade Selby og v. Dernath. Gesandten nævner dem ikke med et Ord, Selby omtaler dem derimod med utvetydig Ringeagt. Hvad der kan have været dem imellem, kan ikke oplyses,

[1]) Høsts Erindringer S. 87—89.

men Høst udtaler sig paa sin Side meget bittert om v. Dernath og giver ham et Skudsmaal, der siden med megen Urette er bleven siddende. „Den danske Gesandt virkede mere imod end for Foreningen“, skrev han kort og godt. Et Fingerpeg faar man maaske ved Høsts Beretning om, at hans eneste Frugt af Rejsen var en Irettesættelse af Moltke, fordi han ved v. Dernaths Bord „skulde, da nogen yttrede, at Sverige ved en Forening vilde tabe sin Konstitution, have sagt, at tværtimod vilde maaske Danmark have det at takke for Konstitution, hvilket vistnok i alle Tilfælde var rigtig svaret“.

Høsts Tillid til, at Unionens Sag stod helt godt i alt Fald i de Kredse, han nærmest havde bearbejdet, var dog meget ubegrundet. Spørger man om den skandinaviske Interesse, der havde faaet Udtryk i København, mødtes af en lignende i Sverige, da maa der svares med et ubetinget Nej.

Selbys Indtryk af Stemningen ude i Landet synes at være fuldt korrekt; intet tyder for det første paa, at Interessen for Valget har været betydelig, og ikke et eneste Vidnesbyrd om selv den svageste Interesse for Frederik VIs Valg i de brede Lag er naaet til os. Naar der i København gik Rygter om, „at Dalkarlene marchere mod Örebro“, da var det en Genganger, næsten tre Menneskealdre gammel[1]). Derimod har vi set mange Vidnesbyrd om positiv Uvilje mod Foreningen, og det desto stærkere, jo større den politiske Interesse var. Gennem v. Dernaths Beretninger har vi lært Stemningen i Stockholms Borgerstand at kende og set den farves af Handelsinteresserne. Om Göteborg gælder det samme,

[1]) Oxenstierna til Engeström $^{24}/_{7}$ (Ahnfelt l. c. S. 323).

men der faar Uviljen en Tilsætning af Forbittrelse over det danske Kapersystem og Brevaabneri. Da Flyveskrifterne udspredtes der i Byen ved Breve, der addresseredes til de vigtigste Handelshuse, skrev man om disse „snillefoster“ haanlig til Regeringen i Stockholm: „Desse uppmaningar hafva här ej gjordt god effect. Ehuru roligt det vore att få deres Elskede Konge til Landets lycksaligtgiörende Genius samt tillika ett forskiönnet Sprog, hvilket auctoren ibland annat godt lofvar oss, svider likväl Kaperisystemet för hårdt i skinnet, att ej förquäfva Kiöpmännernes Nabo Kiärlek“ [1]).

Imod denne Mur af gamle Fordomme og ny Interessemodsætning prellede den literære Agitation af, og Uviljen mod en Genoplivelse af den hadede Kalmarunion var stærkere end enhver nok saa rimelig Gendrivelse.

Men heller ikke inden for de literært dannede Kredse i Sverige fandt det literære Københavns Skandinavisme

---

[1]) Brev fra Rosen til Engeström 4/8, jvf. Engeströms Minnen II, S. 166. Bemærkningen om Sproget, sigter vistnok til en Yttring i Gierlews Skrift (A. Nielsen: Om Nordens Gienforening S. 19) om den Fordel, det vilde blive for Norden, om en inderlig Forening i Tidens Løb ogsaa sammensmeltede de tre Sprog til et. — Man indsaa i København meget vel, hvor uheldig de danske Tvangsforanstaltninger havde virket i Sverig, og gjorde nu i en Hast, hvad man kunde for at fjærne nogle Anstødsstene. Saaledes ophævede Frederik VI 30. Juli Eftersyn af Breve til og fra Sverige baade i danske og norske Grænsesteder, „paa Grund af de forandrede Tidsomstændigheder“, (Kongens Brevkopibøger), og forskellige svenske Skibe, over hvis Opbringelse Oxenstierna længe havde klaget, blev efter Kongens Ordre uopholdelig frigivne. Baade Rosenkrantz og v. Dernath udtalte dog, at denne Imødekommenhed kom alt for sent til at gøre videre Gavn. (Brev fra Frederik VI til Rosenkrantz 29/7, fra Rosenkrantz til v. Dernath 29/7 og 21/8, fra v. Dernath 14/8.)

Genklang. Hvad Høst og Olsen sporede deraf var lidet, og endda svinder det ind ved nærmere Eftersyn.

I Stockholm mødtes de to Danske med Sympathi af den kongelige Bibliothekar P. A. Wallmark, hvem Høst kendte fra Lund. Han fik deres Piecer og optog i sin „Journal för Litteraturen och Theatern" en lang Artikel til Fordel for en nordisk Union. Høst paastaar, at Wallmark selv udarbejdede denne ved Hjælp af de danske Smaaskrifter, Wallmark derimod erklærer, at det var en indsendt Afhandling[1]).

I alt Fald kom den i Journalens Numre for 1., 2., 3. og 4. August, bar Titelen: „Hvad utsigter till Sweriges framtida wälfärd lofwar dess nu lediga Thronfölget?" og holdt sig i sin Argumentation ret nøje til de danske Piecer. Særlig Vægt lagdes paa at stille Kalmarunionen i et godt Lys og paa at fjærne Frygten for Frederik VIs Enevælde.

Artiklen var god og vakte en Del Opsigt; men den Kraft, hvormed Wallmark fastholdt sit Standpunkt, var ikke stor. Allerede to Dage efter det sidste Afsnits Trykning blev han bange. Han havde hørt, at Engeström var bleven vred over Artiklen, og skyndte sig med at retfærdiggøre sig[2]).

Denne Frygtagtighed opdagede Høst nu ikke, men derimod fandt han en lignende hos en anden Ven af

---

[1]) I „Bibliotheca Danica" Bd. 3, Sp. 574 staar Magnus v. Dernath opført som muligvis værende Forfatter. Ganske vist omtaler v. Dernath senere, at han havde skrevet en Piece til Fordel for Unionen, men det fremgaar af hans Omtale af Artiklen i Wallmarks Journal, at han ikke er Forfatteren. (Depecher fra v. Dernath af $^{31}/_{7}$ og $^{3}/_{8}$; til v. Dernath fra Rosenkrantz $^{10}/_{8}$.)

[2]) Brev fra Wallmark til Engeström $^{6}/_{8}$. (Kgl. Bibl., Sthm.) Schinkel: Minnen V, S. 269.

Unionen, Bibliotekar Malmström, der vel oversatte en Artikel om Frederik VI som Kronprins fra Tysk til Stockholmsposten, men ikke selv turde besørge den ind i Bladet, hvad Høst saa maatte tage paa sig. Sekretær Granberg, der bl. a. var ved at skrive Kalmarunionens Historie, oversatte en Artikel fra 1798 af Fr. Sneedorff om en nordisk Unions Gavnlighed, men ud herover skete intet. Kun en enkelt anden Unionsven indenfor den literære Kreds kan spores; det var den pædagogiske Forfatter C. U. Broocman, Konrektor ved det tyske Lyceum i Stockholm; Høst omtaler ham ikke, men Breve til Rasmus Nyerup viser hans Interesse[1]).

Maaske har der været flere, men den af Kredsen, som siden har været anset for den ivrigste, svigtede aabenbart. Det er E. Z. Munck af Rosenschöld, Professor i Medicin ved Lunds Universitet og Brøndlæge i Ramlösa. Lige siden 1810 har han, hvem vi allerede har set i Forbindelse med Unionsvennerne i København, været anset for Midtpunkt for al svensk Interesse for Frederik VIs Valg. Schinkel-Bergmanns Minnen udpeger ham som Kong Frederiks egentlige Tillidsmand[2]) og lader ham blive kaldet til København, dèr modtages med stor Udmærkelse og med Kongens Repræsentant enes om Vilkaarene for en Union, som han skulde meddele de svenske Stænder. I Referatet hos samme Forfatter ligner disse Vilkaar meget de af Grev Ruuth foreslaaede, men desuden nævner Schinkel-Bergmanns Værk, at den svenske Grundlov skulde indføres i Danmark. Senere Forfattere har fulgt denne Fremstilling, der imidlertid maa modtages med stor Mistillid.

[1]) Samlaren 15. Aarg. 1894 S. 97.
[2]) V, S. 254 flg.

Det er sikkert, at der har været Forbindelse mellem Munck af Rosenschöld, Unionsvennerne i København og Kong Frederik. Men det er mere end usandsynligt, at Professoren har været i København [1]). I de bevarede Breve til ham fra Gyllembourg og fra Hofmedikus Scheel beklager begge, at de ikke har Lejlighed til at tale med ham før hans Afrejse til Örebro, og det er dog urimeligt, at han skulde have været i København uden at tale med dem, der ellers var hans fortrolige i denne Sag. Heller ikke Kong Frederik nævner et Besøg af den svenske Professor, da han den 4. August i et Brev til Rosenkrantz omtaler, at Rosenschöld meget gærne vil tale for ham paa Rigsdagen, dog under Forudsætning af, at Carl XIII ikke havde bestemt sig for Hertugen af Augustenborg. I saa Fald mente Rosenschöld, at Sagen var afgjort derved. Men ligesaalidt som Kongen med et Ord antyder, at der har været Tale om Indførelsen af en Konstitution i Danmark, ligesaalidt har han gjort Rosenschöld til sin Befuldmægtigede. Tværtimod. „Jeg sætter ei Liid til benævnte Professor,“ skrev han og bad kun Rosenkrantz om for alle Tilfældes Skyld at nævne ham for v. Dernath. Og denne Mistillid synes at have været velbegrundet. Ikke otte Dage før han tilbyder sine bona officia i København, skriver han fra Ramlösa til Engeström om de danske Bestræbelser i følgende Ord: „Här utspridas skrifter för Danska Intérêt vid förestaaende Konungaval, fulla af declamationer, och utan öfvertygande skäl, så nödiga

---

[1]) Brev fra Frederik VI til Rosenkrantz $^{4}/_{8}$ (U. A.). Depeche til v. Dernath $^{7}/_{8}$. Ahnfelt: Från Europas hof I, S. 394 flg. P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg, 3. Opl. 1883. S. 404. Brev fra Scheel til Rosenschöld $^{16}/_{7}$. (Kgl. Bibl. Sthm.)

efter vår erfarenhet under Calmar-Union[1])". Hvis Munck af Rosenschöld ikke ligefrem har spillet under Dække med sine danske Venner, saa har han i alt Fald villet sikre sig mod alle Eventualiteter, og hans Frygtagtighed har været endnu større end Wallmarks. Betegnende er det, at han først kom til Örebro, da alt var afgjort, og da uden Forbehold gav Ponto Corvos Valg sit Bifald[2]).

Svenskernes literære Skandinavisme i 1810 var næppe stærk, men i alt Fald har den i sig ingen Spirer af politisk Art. Den Sympathi for Unionen, der udtaltes, var i høj Grad overfladisk; hos de fleste var dens Udtryk tilfældige eller et kunstigt Produkt af personlig Berøring med interesserede Danske.

Men paa den anden Side var den Uvilje mod en Union, der havde Overvægten indenfor det svenske Folk, i sin Helhed sikkert hverken meget begrundet eller modstandsdygtig. Den vilde i alt Fald ikke have kunnet modstaa et Tryk i modsat Retning, om et saadant var blevet øvet fra dem, der kom til at beherske Rigsdagen. Hos Regeringen — da Napoleon holdt sig tilbage alene hos den — laa Afgørelsen. Men heller ikke Sveriges Statsmænd vilde give Frederik VI deres Stemmer.

Søndagen den 22. Aug. om Aftenen begav v. Dernath og Selby sig til Örebro og naaede Mandag Eftermiddag Arboga, hvor v. Dernath overnattede, medens Selby drog videre med Besked til Engeström om, at v. Dernath kom for at overbringe et Brev fra sin Konge, men straks efter igen vilde forlade Byen[3]). Selby naaede

---

[1]) Engeströms Papirer i Kgl. Bibl. Sthm.

[2]) Ahnfelt: l. c. S. 396.

[3]) Om Forhandlingerne i Örebro se v. Dernaths og Selbys Depecher særlig, $^{25}/_{7}$.

Örebro sent Mandag Aften og gik næste Morgen til Engeström med Brevet. Ministeren var efter Selbys Skildring meget forekommende, men øjensynlig ikke glad ved Situationen. Han mente ikke, at Selby kunde faa Lov til at blive i Örebro for at overvære Rigsdagens Aabning, hvad Baronen havde haft til Hensigt. Iøvrigt kom de ikke ind paa det brændende Spørgsmaal.

Efter Visitten hos Engeström gik Selby til Wetterstedt i Haab om der at faa Udtalelser om Dagens Æmne. Han gjorde dette Skridt med særlig Interesse og nogen Forventning, thi mellem de Mænd indenfor de snævreste Regeringskredse, som v. Dernath havde tænkt sig Muligheden af at vinde for Unionen, var netop den unge intelligente, fremadstræbende Hofkansler. I Vinterens Løb havde Wetterstedt gentagne Gange med Varme talt om de to Staters fælles Interesser, og først i Juni havde v. Dernath, som tidligere berørt, hos ham ment at spore nogen Interesse for det opdukkende Unionsproblem.

Dette og hvad man senere havde hørt om Wetterstedts Stilling, skabte Formodning om, at denne var adskillig gunstigere for Frederik VIs Valg end f. Eks. Engeström.

Wetterstedt var imidlertid ikke meget mindre reserveret end Udenrigsministeren. Da Selby udtalte sig om Nødvendigheden af en Union, indrømmede han Rigtigheden af de fremførte Grunde, men i ganske almindelige Udtryk, der ikke kunde røbe hans virkelige Mening.

Op ad Formiddagen kom v. Dernath, og Kl. 4½ fik han Audiens hos Engeström, der modtog ham „avec l'air le plus glacé“. Gesandten gav ham en Genpart af Brevet til Carl XIII og bad om Audiens hos denne. De aftalte, at Audiensen skulde finde Sted Kl. 5, og Enge-

ström vilde dermed slutte Samtalen. v. Dernath holdt ham imidlertid fast og gik løs paa sit Ærinde med ivrig Agitation for Foreningens Nødvendighed og Frederik VIs gode Hensigter. Engeström svarede med umiskendelig Kulde og Uvilje. Han fandt, at den Sikkerhed, Unionen vilde yde Sverige mod Rusland og England, kunde være tvivlsom nok, og selv om Fremtiden kunde bringe Fordele, saa var det for meget forlangt, at man skulde opofre sig selv for den kommende Slægt.

Lidet oplivet af denne Modtagelse stod v. Dernath en Time efter for Carl XIII og overrakte sin Konges Brev med faa Ord, der skulde forstærke Indtrykket af Frederik VIs Uegennytte og gode Hensigter. Carl XIII svarede høfligt og venligt, at han paaskønnede den Tillid, der var vist ham ved Henvendelsen; gennem Ministeriet skulde Frederik V faa Svar. En kort Samtale paafulgte, mest opfyldt med ligegyldige Bemærkninger. v. Dernath argumenterede noget for Unionen, men var ikke glad ved, at Kongen tilsyneladende med Hensigt betonede, at her i Örebro var Tronfølgen bleven knyttet til Gustav Vasas Æt. Gesandten, der øjensynlig var lige saa ukyndig som Kongen med Hensyn til Stedet for den berømte Rigsdag, svarede, at „han optog det som et godt Varsel om, at Örebro endnu en Gang skulde se Skabelsen af et Dynasti, der kunde hædre og gavne Sverige lige saa meget som det første“.

Senere paa Dagen præsenterede v. Dernath Baron Selby for Kongen, hvorefter begge var til Taffel paa Slottet. Carl XIII var ikke til Stede, men de traf Engeström, der imidlertid viste sig ligesaa kold og uvillig som tidligere og gentagne Gange yttrede Ønske om, at de hurtigst mulig vilde forlade Byen. v. Dernath sva-

rede, at de begge vilde rejse næste Dag, og søgte forøvrigt at imponere Engeström ved at forlange Pas til to Kurerer, en til København og en til Petersborg. Det var Antydningen af et nært Forhold mellem det danske og det russiske Hof, der skulde virke.

Onsdag før Afrejsen kom det imidlertid atter til forskellige Samtaler mellem de to danske Gesandter og Engeström og Wetterstedt, der har adskillig større Interesse end Gaarsdagens. Beretning om disse Onsdagsforhandlinger findes ikke alene i de to danske Sendebuds udførlige Depecher til Rosenkrantz, men samtidige Breve fra Engeström til Baron Oxenstierna og hans senere nedskrevne Erindringer muliggør en korrekt Vurdering af de danske Underhandleres Optræden.

Om to Hovedpunkter koncentrerede Drøftelsen mellem v. Dernath og Engeström sig især, først om Forholdet til Frankrig og Rusland, dernæst om Fordelene for Sverige ved Frederik VIs Valg. Støttet paa sine Instrukser søgte v. Dernath at overtyde Engeström om, hvor nøje Frederik VI var allieret med Napoleon og om, at det var efter dennes Tilskyndelse, at den danske Kandidatur fremkom, og erklærede tillige, at han havde Vished for, at det russiske Hof billigede Frederik VIs Forehavende. Overfor Muligheden af et Brud mellem Frankrig og Rusland hævdede han, at Sverige i saa Fald efter Finlands Tab vilde være i en saa svag og fortvivlet Stilling, at Frelsen kun lod sig finde netop i Unionen. Hvad det første angaar, da ved vi, hvorpaa man i København støttede sin Opfattelse af Napoleons Holdning, men Engeström, der kendte Kejserens Svar til Carl XIII, maatte nødvendigvis stille sig noget skeptisk overfor v. Dernaths Udtalelser. Dette traadte dog

mindre frem i hans Svar til denne end i hans Breve om Samtalen til Baron Oxenstierna i København[1]), overfor hvem han fastholdt, at man maatte tro, at Napoleon i alt Fald under ingen Omstændigheder vilde paatvinge Sverige en Konge. Hvad derimod Stillingen overfor Rusland angik, da var Engeström langt mindre sikker i sin Sag. Forholdet var, som det senere skal blive paavist, det, at den russiske Regering indtog en absolut passiv Holdning, men ingenlunde var uvillig stemt overfor de danske Planer.

Størst Interesse knytter der sig dog til Forhandlingen om Sveriges Fordele ved en eventuel Union. Engeström følte sig for det første meget ubehagelig berørt ved den Maade, hvorpaa først v. Dernath og siden Selby tog Sagen; hans Indtryk er ens i de samme Dage, og da han adskillig Tid efter nedskrev sine Erindringer[2]). „De to Herrer“, skrev han til Oxenstierna, „love mangt og meget og aldrig tror jeg, at Svenskerne er blevne sat i den Grad over Danskerne som af disse Herrer i dette Øjeblik. De love Residens i Sverige og tilstaa aabenhjærtigt, at med vor Tapperhed, vor Aand og vor Overlegenhed i alle Ting vil det blive os, der kommer til at regere de tre Riger, og Danmark alene, der vil tabe“. Referatet er rigtigt; af de to Herrers Beretninger fremgaar det, at begge sagde, at Residensen nok vilde blive mest i Sverige, maaske snart alene der, og om Svenskernes Overlegenhed brugte

---

[1]) Brev til Oxenstierna 1/8 (Rigsarkivet i Stockholm). Citeres her efter Afskrifter af Engeströms Depecher til Oxenstierna fra Juli—August Maaneder 1810, for hvilke jeg kan takke Hr. Rigsarkivar Dr. Odhners Velvilje.

[2]) Depeche til Oxenstierna 24/7, Minnen II, S. 165.

v. Dernath omtrent de samme Ord, som Engeström nævner. De har troet at kunne virke ved en ligesaa naiv som uværdig Smiger og er gaaet ret vidt deri[1]).

Efter denne smukke Diskours drøftede man et meget kildent Punkt, hvorpaa man naturlig kom ind ved at omtale de to Staters forskellige Forfatning; det er den Uvilje, der herskede i Sverige mod Frederik VIs Person. Selvfølgelig er begge Gesandterne yderst forsigtige i deres Referat, og Engeström har ogsaa for det meste holdt sig til mindre skarpe Udtryk, men selv gennem de diplomatiske Vendinger skimter man klart en overordentlig Mistillid til den danske Konges Person. Udførlig maatte v. Dernath værge ham mod Beskyldning for despotiske Tendenser, og det var ham yderlig svært at faa bevist, at netop Frederik VIs Karakter var den bedste Borgen for Sveriges frie Forfatning. Alle de smaalige Tvangsmidler, der under Krigen med England var bragt i Anvendelse i Danmark og hvorunder ogsaa Svenskerne havde lidt, Aabningen af fremmede Breve o. s. v. kom paa Tapetet. v. Dernath erklærede, at dette var nødvendiggjort af de særlige Omstændigheder og ikke var Udtryk for et almindeligt Tvangssystem; han henviste — med ringe Ret iøvrigt — til, at Danskerne ikke var misfornøjede dermed; med større Beføjelse kunde han stadig pege paa „Kronprins Frederiks Tid" —, men fra svensk Side kunde dertil med god Grund siges, at den jo var forbi forlængst, og ironisk kunde der spørges, hvem der egentlig havde givet den sit Præg.

Alt i alt fandt v. Dernath dog Engeströms Hold-

---

[1]) Mærkelig nok søgte man ogsaa i København at bruge samme Midler. (Se Oxenstiernas Depeche til Engeström ³¹/₇.)

ning langt mere imødekommende end Dagen før. Gentagne Gange erkendte Ministeren Unionens Nytte, og de skiltes meget venskabeligt. Wetterstedt gjorde ligeledes et gunstigere Indtryk end Dagen forud. Hos ham traf v. Dernath Adlercreutz, og med dem begge samtalede han om Unionen og diskutterede Detailler ved Planen; Adlercreutz synes ikke at have røbet sine Meninger, Wetterstedt talte efter Gesandtens Opfattelse „som en Mand, der forudser, at en Sag kan lykkes“.

Selbys Indtryk saavel af Samtaler med Engeström og Wetterstedt som med andre svenske Bekendte gik i samme Retning. Ogsaa han havde maattet forsvare Frederik VIs Person og med loyal Forskrækkelse maattet protestere mod en Udtalelse om, at conditio sine qua non for Valg vilde være, at den danske Konge gav Svenskerne Garanti mod enhver enevældig Tendens ved i Danmark og Norge at indføre en Konstitution lig den svenske.

Onsdag Aften rejste begge Gesandterne fra Byen. Da nærede de forholdsvis gode Forhaabninger. „Alt er vel ikke vunden endnu,“ skrev v. Dernath til København, „men at Forslaget er modtaget som det er, er allerede meget og Ministrene vil sikkert kun modsætte sig det til en vis Grad. Hvis Hertugen af Augustenborg siger Nej, saa faar de Paaskud til at gaa over til os. Det er sikkert Regeringen, der behersker Afgørelsen og hvis Napoleon blot lader ane gunstige Hensigter, saa gaar Stænderne ind paa Forslaget og vælger Kongen“.

Men ikke slog de Forudsætninger, der vedrørte Hertugen af Augustenborg og de Franskes Kejser, til, og ikke blev Sveriges Regering alvorlig til Sinds at anvende sin Ind-

flydelse til Frederik VIs Fordel. Længe varede det ej heller, før alt var absolut afgjort.

IX.

Den svenske Regerings Stilling var ingenlunde behagelig i denne Tid. Det vil erindres, at Mörners Ankomst den 12. Juli havde vakt stor Uro ved Hoffet, og Ængstelsen for, hvad der kunde ske, havde affødt Suremains anden Tilnærmelse til Desaugiers lige før Afrejsen til Örebro. Uroen holdt sig stadig, thi da hverken Holst eller Silfverstolpe var vendt tilbage, savnede man endnu den Besked fra Hertugen af Augustenborg, uden hvilken man ikke kunde foreslaa Stænderne hans Valg. Frederik VIs Brev maatte nødvendigvis vække Ængstelse for, at den danske Konge under disse Forhold paa en eller anden Vis skulde influere paa sin Svogers og Medbejlers Afgørelse; kort sagt, Uvisheden var i Maanedens sidste Dage pinligere end nogensinde før.

Kong Carl var hele Tiden lige stærkt imod Bernadotte. Den 22. Juli kom General Wrede til Örebro og modtoges af Kongen med hæftige Bebrejdelser for, at han havde kunnet tænke paa at anbringe en fransk Soldat paa Vasatronen. Mörner holdt man med strænge Trusler fast i Upsala for ikke at vække Opsigt ved ligefrem Fængsling. Vistnok har dog ingen af de indflydelsesrige Medlemmer af den svenske Regering indtil Juli Maaneds Udgang troet paa Muligheden af Ponte Corvos Valg, og rimeligvis har de alle, med Undtagelse af Platen, været stemt derimod[1]).

---

[1]) Sml. v. Dernaths Depeche $^{25}/_{7}$; Forssell: Wetterstedt l. c. S. 136; Y. Nielsen: Wedel Jarlsberg I. S. 446 flg. Schinkel: Minnen V. S. 260 flg.; de Geer: Platen l. c. S. 94 flg.

Spørgsmaalet har for dem alle i disse Dage drejet sig om Frederik VI eller Augustenborgeren, og efter den danske Konges Brev maatte man mere end nogensinde orientere sig i Sagen.

Muligheden af hans Valg er ikke blevet absolut afvist. Dette kan paavises baade for den snævre Hofkreds' Vedkommende og for Engeströms. Hvad angaar Carl XIII og hans Omgivelser, da minder Stemningen i Dagene fra den 24.—29. Juli om den, der havde hersket efter „Journal de l'Empires“ Ankomst; Uvisheden og Frygten for Ponte Corvo nærmede Regeringen til den danske Kandidatur, og endnu en Gang fik v. Dernath Lejlighed til at se Sagen fortrøstningsfuldt an. Han fik sine Underretninger fra Örebro, dels gennem Suremains Breve til Desaugiers, dels gennem Baron Geddas Beretninger; han var klar over den Intrige, der havde bragt Ponte Corvos Kandidatur frem, men han troede endnu den 3. August ikke paa, at den, der var lavet af nogle „jeunes gens égarés par leurs passions“, vilde faa nogen Betydning[1]). Tværtimod ansaa han det for rimeligt, at just denne Intrige og Frygten for dens Følger endmere vilde drive Ministeriet over paa dansk Side. Ja, han forudsaa med en vis Sangvinitet endogsaa, at Svenskerne kunde komme til ikke blot at tilbyde Prins Christian Kronen, men ogsaa til at modtage Frederik VI. „Da bliver deres Stilling til os en anden, og det er ikke længere dem, der skal stille Betingelser, de maa gaa ind paa saadanne“, skrev han, opbragt over Talen om, at man vilde knytte Valget til den Betingelse, at „Kongemagten i Danmark skal indskrænkes, for at den ikke skal blive udvidet i

---

[1]) Depecher $^{29}/_{7}$ og $^{3}/_{8}$.

Sverige". „Denne Fordring er altfor absurd til at den fortjener nogen Overvejelse," mente han indigneret.

Engeström havde den første Dag givet Gesandterne Indtryk af en bestemt Uvilje, den følgende derimod af en langt venligere Holdning. Ogsaa han havde virkelig været vaklende under Paavirkning af den uvisse Situation; begge Stemninger afspejler sig i hans Breve til Baron Oxenstierna i København og Grev Stedingk i Petersborg. Frederik VIs direkte Fremgangsmaade forbausede og foruroligede ham. Hvad laa der bag ved, var hans Spørgsmaal? Dog vel ikke en forlods Aftale med Napoleon? Han fandt dette lidet troligt, da den franske Gesandt i København Didelot midt i Maaneden havde udtalt sig meget køligt om Frederik VIs Valg. Havde han da maaske siden faaet nye Instrukser? De to svenske Gesandter fik Paalæg om hurtigst at skaffe al mulig Oplysning derom. I ethvert Tilfælde vilde Frederik VI dog nok hindre Hertugen af Augustenborg i at modtage Tilbudet, frygtede Engeström, og i saa Fald ansaa han Stillingen for højst ubehagelig.

Men paa den anden Side aftvinger Overvejelserne ham Udbruddet: „Tankan om Nordens förening är stor", og hvor han udtaler sin Mistvivl om at gennemføre Foreningen ved Frederik VIs Valg, tilføjer han: „skulle den kunna utföras igenom arfprinsens af Dannemarks wal" [1]).

Ganske lignende Betragtninger gjorde sig gældende hos Wetterstedt, ogsaa han mistvivlede om, at man

---

[1]) Depecher til Oxenstierna $^{24}/_{7}$ og $^{28}/_{7}$. I Apostillen $^{4}/_{8}$ gentager han det samme: „I sanning anser jag tankan om en förening wigtig, men ser icke möjeligheten at få den werkstäld. Med konungen af Dannemark går det aldrig". (R. A. Sthm.)

kunde faa Frederik VI valgt, men var ikke blind for Fordelene ved en Union tilvejebragt ved Prins Christian[1]).

Ud herover kom man imidlertid ikke; det her citerede viser det Maksimum af Sympathi for Frederik VIs Valg, der paa noget Tidspunkt lader sig spore indenfor de svenske Regeringskredse. Med andre Ord: man var bestemt derimod, og kun i Øjeblikke, hvor man tænkte sig alle andre Udveje spærrede, nærmede man sig Tanken.

Hvad var Aarsagen? Det tør anses for sikkert, at de svenske Statsmænd i 1810 var overlegne nok til at hæve sig op over de gængse Fordomme mod en Forening med Danmark. Overfor Selby indrømmede baade Wetterstedt og Engeström, at det var taabeligt at pege paa Kalmarunionen som Skræmmebillede[2]); Engeström mente, at disse Fordomme var stærke, men selv fandt han dem urimelige[3]). Maaske vilde slige Instinkter have rørt sig noget stærkere inden for Rigsdagen, men det er dog ikke meget rimeligt; det lidet, der vides om Forhandlingerne i Secreta Uttskottet, tyder i alt Fald ikke derpaa.

Saa kunde reelle Grunde virke baade for og imod en Union. Meningerne gik her imod hinanden. Vi har set Engeström kalde Tanken stor og vigtig, og ingen anden Udtalelse tyder paa, at han ikke vilde vedstaa denne Opfattelse. I sine Erindringer siger han ogsaa, at han overfor v. Dernath erkendte den store Nytte af en Forening af de tre nordiske Riger[4]).

Andre Statsmænd saa Sagen paa omtrent samme Vis. Wetterstedt var som før nævnt ingen Modstander

---

[1]) Forssell l. c. S. 135—38.
[2]) Depeche fra Selby til Rosenkrantz $^{25}/_{7}$.
[3]) Depeche til Oxenstierna $^{4}/_{8}$.
[4]) Minnen II, S. 165—66.

af en Union, men hans Udgangspunkt var dog det særlige, at det fremfor alt gjaldt om en Forening med Norge. Den skandinaviske Halvøs Forening var for ham Idealet, men kunde Norge kun vindes sammen med Danmark, da ansaa han ogsaa en stornordisk Union for ønskelig. Da han stod overfor Ponte Corvos Valg, udtrykte han i et veltalende Votum sin politiske Overbevisning om, at Sverige ikke i Længden kunde bevare sin Neutralitet og Uafhængighed undtagen gennem en Forening med Naboriget, og klart fremtræder hans Opfattelse af Forholdet til Danmark[1]): „Under den stora synpunkten af mitt fäderneslands framtida bestånd har jag altid betraktad denna förening, äfven om den skulle vara åtföljd af den för oss vida mindra förmånliga, äfven tör hända skadliga sammensmältningen med Danska Riket, såsomt ett stort, et vigtigt föremål". Overordentlig betinget er saaledes Wetterstedts Tilslutning til Unionstanken; han viste siden i Gærning, at den i og for sig intet betød for ham, men det vil ses, at han i dette Øjeblik ansaa Nordens Forening for gavnlig.

Langt dybere var Tilslutningen hos Justitskansleren Grev Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister[2]). „Jeg bekänner," skriver denne selv derom, att min röst lätt kunnat falla på kungen i Danmark. Föreningen af de nordiska riken var ett säkert medel till deras sjelfständighet, och Kalmarunions återupplifvande skulle vara deras nya morgen". Men ogsaa for ham knyttedes Sym-

---

[1]) Protokol over Statsraadsmodet i Örebro den 17. August 1810. Her citeres efter Afskriften, vedføjet Engeströms Beretning om Tronfølgervalget (Engeströmske Samling. Kgl. Bibl. Stockholm). Forssell l. c. S. 139—40.

[2]) Anteckningar och minnen I, S. 254—55.

pathien til særegne Betingelser, nemlig at den danske Konge gav Afkald paa Holsten, ja paa hele den jyske Halvø for derefter at kunne skille sig fra Frankrig og derved fri Sverige for at blive indviklet i aktiv Krig med England.

Andre var i alt Fald ikke absolut imod Foreningen, Stedingk i St. Petersborg var langt fra velsindet mod Danmark og mente, at Forskellen mellem Rigerne var saare stor, men alligevel var han paa det rene med de store Fordele ved en Union[1]).

Men udprægede Modstandere var dog de fleste, og det afgørende er, at selv hos dem, der principielt holdt paa Unionen, rejste sig de alvorligste Betænkeligheder eller direkte Modstand, fordi det gjaldt om at vælge netop Frederik VI. Interessen svækkes ved Uviljen mod ham, og hvor der paa Forhaand er Modstand, ildnes denne op, fordi han er Kandidaten.

Den, der skarpest og mest udførligt begrundede den principielle Modstand mod en Forening med Danmark, var Baron B. B. Platen, der betegnende nok baade før og siden var en af de ivrigste Tilhængere af Tanken om Norges Forening med Sverige, stod i stadig Forbindelse med Grev Wedel og netop nu under Tronfølgervalget forhandlede med denne om de norske Ønsker for Valget[2]). I det før nævnte Statsraadsmøde den 17. August, da Valget stod mellem Hertugen af Au-

---

[1]) Depeche fra Stedingk til Carl XIII 7/19 Juli 1810 (Mémoires de Stedingk III, S. 122 flg.) og Depeche til samme 1/13 August (Schinkel: Minnen, Bihang II, S. 255) viser begge Sider af hans Betragtning. Til Blome udtalte Stedingk sig omtrent paa samme Vis. (Depeche fra Blome til Rosenkrantz 5/17 Aug.)

[2]) Sml. de Geer: Platen l. c. S. 96—97.

gustenborg og Ponte Corvo, udtalte Platen sig i sit Votum udtrykkelig imod en stornordisk Union. „Sveriges och Danmarks förening skola efter mina tankar vara af de svåraste följder för fosterlandet och berede dess totala undergång; Danska Staterna skola i följd af deras läge alltid vara till högsta grad beroende af andra magter; för svaga att bilda en sjömagt, utsätter deras sammensmältning af öar, näss och besittningar, omgifna af djupa haf, dem dock i allra högsta grad för sjömagternes operationer, då deras contact med Frankrigs öfverwägande välde på Fasta Landet sätter dem i den mest brytsama belägenhet, nånsin någon stat erfarit, och hvilken kanske endast genom något utbyte, om det er mögligt, till någon del kan mildnas. Om denna belägenhet ock för menniskovännen är beklagansvärd och uplifvar dess deltaganda, så bør den dock för statsmannen och helst den svenska endast grunda den fastaste öfvertygelse, att förbindelsen med en sådan stat vore af alla olyckor den största. Naturen har genom hafwet bestämt Sveriges gränser i söder, folkets lynne och böjelse äfvenså; försöka förandra dem genom hvad medel som helst, vore efter min ·tancka en politisk sacrilege i Europas nu värande skick, hvad skäl ock kunde väre derföre i Carl Xs tidehwarf. Danmark är desutan nu i krig med England, skulle genom et val kasta oss i det samma och sjelfwilligt förstöra wårt fredslugn. Eller är det tänkbart med wårt forhållande och i wåro dagar, att en konung skulle i en del af sina länder wara i krig med den magt, som uti en annan del han vore i ett fredligt förhållande med?“

„Med lätthed uteslutes altså, som jag tror, konungen af Danmark af Sveriges vallista,“ er Platens Konklu-

sion. Hans Argumentation udtømmer næsten alt, hvad der kunde siges imod en nordisk Union, men den røber intet Blik for, hvad der kunne tale for en saadan. Essen sluttede sig i sit Votum fuldstændig til Platen og brugte de stærke Ord, at „föreningen af de trenna nordiska riker under en gemensam öfverherre af det kungliga danska huset har i anseende til swenska folkets lynne och tänkesätt funnits så äfwentyrlig“, at Kejser Napoleon frivillig havde opgivet Tanken derom. Fra ingen Side rejstes der Indsigelse mod denne Opfat-fattelse, men hos overmaade mange træffes derimod den stærke Modstand mod den danske Konges Person. Samtalerne i Örebro gav Selby og v. Dernath Indtryk af en saadan, og allerede den 24. skrev Engeström til Oxenstierna, at han tvivlede om, at man vilde vælge Frederik VI; snarere kunde der være Tale om Prins Christian. Senere er Udtrykkene tydeligere, og selv for Tanken om Prinsens Valg mener han, at Hadet til hans kongelige Slægtning vil træde hindrende i Vejen. De følgende Breve røber en højst uvillig Stemning mod Frederik VI, og da Valget er afgjort, udtaler han, at Frederik VIs Forhold overfor Augustenborgeren har lagt for Dagen „Lätthet att sätta tro till rygten, förhastende uti beslut, mistänkar emot närmaste slägtninge och sluteligen wåldsomhet, fyra egenskaper det svenska folket ogjärna skulle se hos sin öfverhet. Det rättfärdiggör sãledes den owillja, ständarna haft emot dess wal[1])“.

Trolle-Wachtmeisters Udtalelser røber en utvetydig Ringeagt for Kong Frederiks Statsmandsævner[2]), og

[1]) Depecher $^{24}/_{7}$, $^{4}/_{7}$ og $^{25}/_{8}$.
[2]) Anteckningar och minnen I. S. 254.

ganske det samme møder En i Stedingks Depecher[1]). I en Samtale med den franske Gesandt i Petersborg Hertugen af Vicenza skjulte han ikke sin Opfattelse af Frederik VIs Person for denne. Hertugen vidste dertil kun at svare, at Fyrsterne skiftede, medens Staterne bestod.

Af ikke ringe Betydning var det, at den indflydelsesrige Gesandt i Paris, Lagerbielke, var en bestemt Modstander af Unionen, og de Billeder, Oxenstierna i København i sine Depecher oprullede af Kong Frederik og hele den danske Regering, kunde kun skade Unionsplanen.

Den Vaklen, der kan have været hos Carl XIII eller hos Engeström og Wetterstedt i den sidste Halvdel af Juli, forsvandt imidlertid aldeles, da man omsider fik Svar fra Augustenborg[2]). Den 29. Juli kom Holst tilbage, den 31. Silfverstolpe, og medens Kongen endnu den 28. ikke havde taget Beslutning om Svaret paa Frederik VIs Brev, saa laa det færdigt den 1. August, og samtidig tog man — som man mente definitivt — Parti for Hertugen.

At dennes med megen Utaalmodighed ventede Svar først ankom saa sent, havde sin Grund i den Forhandling, der var bleven indledet mellem Augustenborg og København ved Midten af Maaneden[3]). Den 16. Juli kom Holst til Augustenborg med Carl XIIIs Forespørgsel, om Frederik Christian vilde tage mod Valg. Samme Nat skrev Hertugen til København og udbad sig sin Konges Mening, med den Tilføjelse, at hvis Frederik VI

[1]) Mémoires III. S. 122—24.
[2]) Engeströms Depecher til Oxenstierna 28/7 og 1/8.
[3]) Wegener: Aktmæssige Bidrag, S. 367 flg.

troede, at han selv kunde forene de tre Kroner, saa vilde han trække sig tilbage. Brevet aander den mest loyale Interesse for at fatte en korrekt Beslutning i Overensstemmelse med hans Konges Ønsker; Hertugen tror øjensynlig ikke meget paa Kong Frederiks Chancer, men forsikrer helligt, at det intet Offer er ham at afslaa Kronen. Samme Dag havde Frederik VI skrevet til Louise Augusta [1]), og netop udtalt sin Forhaabning om at kunne tilvejebringe en Union; dette Brev kom imidlertid først til Als i Natten mellem den 17. og 18. Juli, og blev ikke bestemmende for Hertugen, der ej heller oppebiede Kongens Svar paa Brevet til ham. Det er hans store Lyst til den vinkende Krone, der brydes med Hensynet til Frederik VI. I Brevet den 16. Juli havde dette sidste Magten, men i Hertugens Svar til Carl XIII, dateret 23. Juli, var det langt fra saa klart. Under udtrykkeligt Hensyn til, at hans Valg kan træde i Vejen for en Forening af de tre Riger, og at han har erfaret, at denne Plan støttes af de Franskes Kejser, svarer han, at han og hans Familie da ikke mere kan komme i Betragtning. Man vil forstaa, at dette maatte kunne opfattes som et stærkt betinget Afslag, og der er ingen Grund til at betvivle, at netop dette var Hertugens Hensigt.

Frederik VI havde den 16. underrettet sin Søster om sine Planer og Forhaabninger, fordi han nu vilde træde

---

[1]) Wegener l. c. S. 369—71. Jul. Clausen l. c. S. 124 siger, at dette Brev først kom til Augustenborg 4 Dage efter, at det var skrevet (altsaa den 20. Juli). Men dette er galt, Hertugens Bemærkninger i Kopibogen, der dog næppe kan modbevises, viser jo, at Brevet kom til Augustenborg i Natten mellem 17. og 18. Juli.

aktivt op og ikke var til Sinds at lade sig standse af sin Svogers Kandidatur, der den Gang endnu ikke var ham officielt notificeret. Efterretningerne fra Sverige og Holsts Rejse til Als havde ladet ham anse det for ønskeligt straks at give Hertugen en Advis. Den 19. om Aftenen kom saa Hertugens Brev til København og med samme Kurér et fra Louise Augusta. Den følgende Dag svarede Kongen med Tak for Hertugens Loyalitet; Brevet viste, at han fandt det korrekt, at Svogeren veg Pladsen for ham, men iøvrigt, skrev han, at det jo var de svenske Stænder, der maatte vælge. Dette Standpunkt passer godt til, hvad vi tidligere har oplyst om Frederik VIs Betragtning af Hertugens Kandidatur. Rosenkrantz skriver ogsaa samme Dag til v. Dernath, at Frederik VI ikke vil foreskrive Hertugen noget, men henholder sig overfor ham til den Afgørelse, de svenske Stænder vil træffe. Vis paa at kunne gennemføre Kongens eller Prins Christians Valg var man jo ingenlunde; eventuelt vilde man da foretrække Hertugen, men omvendt ønskede man ikke, at et ubetinget Ja fra denne nu skulde drive Svenskerne bort fra den danske Kandidatur. Utvivlsomt var det Kongens og Rosenkrantz' Ønske, at Hertugen skulde vedblive at vakle eller give et ubestemt Svar. Dette skinner igennem Ministerens Depecher fra disse Dage; til Blome skriver han den 21. Juli, at Hertugen er i stor Forlegenhed og vil faa svært ved at tage sit Parti, og samme Dag fortæller han Drejer om Brevvekslingen mellem Hertugen og Kongen, og tilføjer næsten spydigt om dennes Brev, at det ikke skal drage Hertugen ud af Forlegenheden.

Da man derfor den 28. Juli i København fik Kundskab om Hertugens Brev til Carl XIII, svarede dette

egentlig ganske til Ens Ønsker. Kongens Kandidatur var jo der anbragt som Nr. 1, og til v. Dernath udtalte Rosenkrantz[1]), at Brevet svarede til Frederik VIs gode Forventninger om, at Hertugen ikke vilde konkurrere med sin Svoger eller lægge Hindringer i Vejen for Unionen.

Men samtidig med Kopien af Brevet til Carl XIII havde Frederik VI d. 28. modtaget et Brev fra Hertugen, skrevet den 25., og dette havde ganske vist sat ham i Forbauselse[2]). Frederik Christian skrev nemlig, at han, da Frederik VIs Svar paa hans Brev af d. 16. udeblev, først havde gjort Udkast til et betinget Jasvar til den svenske Konge, som det havde været hans Mening, at Holst skulde have medtaget og forevist Frederik VI i København. Havde Kong Frederik billiget det, skulde Holst have bragt det videre til Örebro; i modsat Fald skulde han have overbragt Carl XIII et foreløbigt mundtligt Afslag. Men før Holst var afrejst fra Augustenborg, kom den 23. omsider Kongens Svar af 20. Juli; nu havde Hertugen svaret, som sket var, men havde samtidig vist Holst sit første Svarudkast, med andre Ord paa det tydeligste ladet den svenske Afsending mærke, at kun for Frederik VIs Skyld greb han ikke med begge Hænder om Tilbudet. Men dernæst indeholdt Brevet til Kong Frederik en længere Udvikling om, hvor ringe Chancerne for en Union var, hvor lidet man kunde regne paa Napoleons Støtte eller Ruslands velvillige Passivitet, og om at en nødvendig Betingelse for en Union i alt Fald maatte være en fælles fri Forfatning i alle tre Riger o. s. v.,

---

[1]) Depeche $^{29}/_{7}$ (1. Afsnit). Kongen selv opfattede Svaret som et Afslag. Brev til Rosenkrantz $^{28}/_{7}$.

[2]) Wegener l. c. Bilag 48.

og endelig sluttede det med de bekendte Ord, at Hertugen ikke ønskede den svenske Krone og kun vilde modtage den, hvis Valget trods hans Svar alligevel skulde falde paa ham.

Det tvetydige i Svaret til Carl XIII sattes her i klar Belysning, og med Rette maatte Frederik VI forbauses og uden Vanskelighed gennemskue Hensigten. Hans Svar til Svogeren røbede ikke denne Forundring, saa saa lidt som Rosenkrantz's Udtalelser til v. Dernath. Men forbauset var han. Straks efter Modtagelsen af Brevene fra Augustenborg den 28. sendte han dem til Rosenkrantz med følgende Billet: „Hermed tilstilles Dem mit (!) Svogers Brev til mig og hans Brev til Kongen af Sverig, hvilket er mærkeligt, iøvrigt er hans Brev til mig skrevet for at fraraade mig Foreningen, da han anser Sagen med sig som blot udsat; hvor ubegribeligt dette end synes at være, saa er det dog saaledes. — Jeg ønsker, at v. d. Nath og Sælbye erfarer Hertugens Afslag".

Men denne Forbauselse paavirkede ikke Kongens Holdning, og det vil af den foregaaende Fremstilling indses. at han foreløbig ikke havde nogen Anledning til stor Misfornøjelse med Hertugen; det var jo under den hele uklare Situation faktisk hans Ønske, at Frederik Christians Valg skulde staa som en Reserveudvej mange Gange at foretrække for Ponte Corvos Kandidatur, der just i de samme Dage begyndte at synes farlig. Intet tyder paa, at han er bleven meget opbragt paa Hertugen; tværtimod havde han og Rosenkrantz behandlet Sagen særdeles rolig[1]). Der er endnu mindre Grund til

[1]) Modsat Opfattelse har Jul. Clausen l. c. S. 127.

at antage, at Frederik VI allerede nu har lagt Planer om at sikre sig Hertugens Person; det er først otte Dage senere, da der kom Rygter om, at man vilde bortføre ham til Sverige, at Frederik VI ikke mente at kunne tillade dette, men sendte Kanonbaadene til Als.

Det Indtryk af Frederik Christians Holdning, som Holst og Silfverstolpe medbragte til Örebro, svarede ganske til vor Opfattelse af, at Hertugens Svar var sat paa Skruer. Man forstod øjeblikkelig i Sverige, at han vilde tage mod Valg, hvis ikke Frederik VI stod i Vejen, og man indrettede sig derefter. Men skæbnesvanger for Hertugen blev hans Tvetydighed alligevel. Thi saalænge man ønskede hans Valg, lod Svaret og de mundtlige Oplysninger, som særlig Silfverstolpe medbragte, sig fortolke som et Ja, men da det Øjeblik kom, da man ønskede at slippe for hans Kandidatur, var Fortolkningen til Nej en lige saa let Sag. Foreløbig gjaldt imidlertid den første Tydning.

Da Hertugens Svar var indløbet, forekom det de ledende Statsmænd, at al Tøven nu burde ophøre. I Statsraadsmødet den 6. August vedtoges det at foreslaa Rigsdagen at vælge Hertugen[1]). Der var allerede tidligere valgt Medlemmer af Secreta Utskottet, der først skulde drøfte Kandidaturerne og stille Forslag til Rigsdagen derom. Engeström ansaa den 4. næsten alle Utskottets Medlemmer for enige med Regeringen, og mente, at kun hvis Hertugen af Augustenborg under Tryk fra København skulde nægte at modtage Valget, vilde Ponte Corvo kunne blive farlig. Allerede den 8. kunde Wetterstedt bekræfte, at Secreta Utskottets Stem-

[1]) Engeström til Oxenstierna 4/8.

ning var den af Engeström angivne[1]); kun hvis Hertugen sagde nej, mente Wetterstedt, at Ponte Corvo kunde samle mange Stemmer. „Hvad angaar Kongen af Danmark, da modsætter hele Sverige sig hans Valg". Den 10. besvarede Utskottet officielt Kongens Proposition bejaende. Den 11. forelagdes dette Svar for Kongen, og endnu samme Dag kunde Engeström skrive til Oxenstierna, som om Valget snart vilde være afgjort til Fordel for Hertugen. Han maa dog have udfærdiget dette Brev tidlig paa Dagen, og maa allerede da have været noget urolig for, om alt vilde gaa saa glat. Thi medens han skrev, at Utskottets Betænkning var for Augustenborgeren, „någon för hertugen af Oldenburg och ingen för konungen af Dannemark", maatte han Sandheden tro tilføje: „en stor myckenhet för prinsen af Ponte Corvo". Den 11. August er jo nemlig den Dag, da den store uanede Vending i Tronfølgesagen indtræder. Allerede Aftenen før var Engeström underrettet om Fourniers Ankomst, og før Dagen var omme, havde den dristige Agent været hos ham. Dette var Indledningen til den Ilaktion, hvorved Bernadottes Tilhængere i yderste Øjeblik vandt Sejr. Medens utallige Rygter om alle de Fordele, Sverige skulde opnaa ved Franskmandens Valg, opildnede Tilhængerne og fortumlede Modstanderne, drejede Stemningen i Regering og Rigsdag sig i en Haandevending. 14.—16. August fik Secreta Utskottet paa ny Kandidatspørgsmaalet til Betænkning, og sidstnævnte Dag voterede det for anden og sidste Gang derover. Nu faldt Stemmerne anderledes end før; et overvældende Flertal foreslog at vælge Ponte Corvo,

---

[1]) Brev fra Wetterstedt til Stedingk 3/10 (Mémoires de Stedingk III, S. 120—21).

kun to fastholdt den augustenborgske Kandidatur. Utskottets Betænkning og Afstemning meddeltes straks Kongen, den 17. sluttede saavel han som hele Statsraadet sig dertil, og enstemmig valgtes den 21. August Bernadotte til Sveriges Tronfølger.

X.

„Ingen tänkte på konungen af Danmark“, skrev Engeström siden i sine Erindringer om hine bevægede Dage, og vist er det, at der ingen Mulighed var levnet for dansk Indflydelse paa, hvad der i August Maaned foregik i Örebro. Den danske Kandidaturs store Svagheder traadte grelt frem; upopulær var Unionen paa Forhaand hos Folket, udprægede Modstandere havde den inden for Regeringen. Overfor det Trylleskær, der udgik fra den franske Marskals Helteskikkelse, traadte Kong Frederik VI aldeles i Skygge; hans store Fejl, der for Danmark-Norge blev saa sørgelig skæbnesvangre, men for Svenskerne maatte staa baade som irriterende og lidet værdige, var det eneste, der faldt i Øjnene. Hvilken Vending Sagerne kunde have faaet i 1810, hvis vi havde haft en mere imponerende Konge, er ikke godt at sige. Faktisk var der, som vi har set, dem i Sverige, der havde Sans for en Unions store Betydning, og det viste sig jo, at Stemningen let lod sig lede af noget ydre og tilfældigt. Imod Bernadottes Valg kunde der rejses vægtige Indvendinger, der aldrig vilde have rejst sig mod en dansk Konge, hvis Person og Regentfortid ellers havde været velanset i Sverige. Det var skæbnesvangert for Nordens Fremtid, at Kong Frederik VI var Danmarks Repræsentant i 1810, da umiskendelig alle ydre Forhold

gav Unionstanken Chancer, da hele Norden laa i en Krisis, hvor den Udvej turde have været ligesaa rimelig som enhver anden, ja mange Fold rimeligere og sundere end det Spring ud i det æventyrlige og risikable, man gjorde ved Bernadottes Valg. Men Frederik VI var her en afgørende Anstødssten, thi selv om det utvivlsomt maa beklages, at Flertallet af de svenske Statsmænd ikke formaaede at se bort fra den store personlige Mangel, saa maa det indrømmes, at de, stillede overfor Frederik VI, kun fristedes lidet dertil.

Hertil kom det uheldige Sammentræf af Omstændigheder, der havde sin Rod i Napoleons for de forskellige Parter uforstaaelige og faktisk højst ukloge Politik. Thi netop i sidste Øjeblik mistede Kong Frederik sin sidste Støtte, samtidig med at Bernadotte pousseredes frem. Medens Sekreta Uttskottet for anden Gang behandlede Tronfølgersagen, ankom den 15. eller 16. August en yderst vigtig Depeche fra Lagerbielke i Paris, vistnok skrevet den 29. Juli[1]). Den indeholdt Beretning om, at den franske Udenrigsminister i en Samtale den 27. Juli havde meddelt Lagerbielke, at Desaugiers ved at blande sig i Tronfølgersagen til Fordel for den danske Konge havde vakt Kejserens yderste Vrede og nu var rappelleret, da det havde været Napoleons ofte udtalte Hensigt aldeles at overlade Valget til Carl XIII og de svenske Stænder. Hermed veg al Frygt for, at Napoleon allige-

[1]) Schinkels Minnen V, S. 276 siger, at Depechen var af 27. Juli. men i samme Værk Bihang V, S. 248 flg. findes aftrykt en Depeche af 29. Juli, og det er vistnok den, der er Tale om. Maaske er Sammenhængen den, at Lagerbielke allerede i en Apostille 27/7 har meddelt Rygter om Desaugiers's Rappel og fortolket dette Skridt rigtig.

vel til syvende og sidst skulde favorisere Frederik VI, og Fourniers dristige og usandfærdige Paastande om, at Bernadotte var Napoleons Favorit, vandt i Tiltro. Ganske uden Virkning blev det nu selvfølgelig, at man i København havde villet overtyde Oxenstierna om, at man med fuld Ret havde beraabt sig paa Napoleons gode Ønsker for en nordisk Union.

Man gik rolig frem ad den Vej, der skulde skille de nordiske Riger ad i Stedet for at forene dem. Og ikke en af Frederik VIs Venner i Sverige rørte sig, man hørte eller saa dem ikke ved Rigsdagen. I Jublen over Æventyrprinsen forstummede enhver Mislyd. De adelige „Unionsvenner“ holdt sig borte, Munck af Rosenschöld deltog i den almindelige Glæde. Kun fra Konrektor Broocman lod en beskeden Tvivl sig høre over Sundet. „Alla skandinaviska stämmor ha här intet gällt emot den ena galliska,“ skrev han til sin Ven Rasmus Nyerup den 31. August. „Man prisar oss nu ganska lyckliga. Gud gifve, att vi blefve det[1])!“

Selby og v. Dernath havde tidlig indset, at de ikke kunde udrette videre i Sagen. De var sammen vendt tilbage til Stockholm, hvor Selby blev endnu en halv Snes Dage; saa rejste han hjem, men lagde ved sin Ankomst ikke Skjul paa sine ringe Forhaabninger om Valgets Udfald[2]).

Fra nu af indtil den endelige Afgørelse svingede v. Dernath frem og tilbage mellem Frygt og Haab. Hans Forsøg paa at indvirke paa Sagernes Gang indskrænkede sig til at lade udbrede en Brochure, som han selv nogen

---

1) Samlaren 1894 S. 99.

2) Depecher fra Selby 26/7, fra v. Dernath 7/8, fra Rosenkrantz til v. Dernath 14/8 og fra Oxenstierna til Engeström 15/8.

Tid før havde forfattet[1]). Det vides ikke, hvad det er for en; selv siger han, at han i den har talt om Frederik VI som Souveræn og som Menneske og især har beregnet den for de lavere Klasser.

Den 7. August var han paa det rene med, at Augustenborgerens betingede Afslag i Örebro var bleven opfattet som et Ja; efter hvad han fik at vide gennem Desaugiers, var det Silfverstolpes mundtlige Meddelelser, der havde bevirket dette. Han skrev da et langt Brev til Engeström for at lade ham forstaa, at selv om Augustenborgeren muligvis var villig til at tage mod Valg, saa formindskedes Frederik VIs Ønsker ikke derved, og Rigsdagen burde ikke tage Hensyn dertil. Brevet formede sig til et ikke uvægtigt Indlæg for Unionen, men v. Dernaths Tro paa dets Virkning var med Rette ringe[2]). Han skrev allerede den følgende Dag til Rosenkrantz, at hvis ikke Hertugen nu gav et bestemt Afslag, saa vilde han blive valgt, og dvælede udførlig ved et saadant positivt Afslags Betydning. Han fandt det ganske vist noget risikabelt at ønske et saadant, da Hertugens Valg dog var langt fordelagtigere end Valget af en anden. Men for dette troede han endnu paa dette Tidspunkt ikke, at Faren vilde være stor, og mente at maatte ønske, at et nyt virkeligt Afslag fra Hertugen gav Anledning til en ny Overvejelse paa Rigsdagen. Endnu den 14. August fastholdt han denne Tanke, idet han den Gang endnu ikke var klar over, hvordan det stod til i Örebro, og kun vidste, at Hertugens Valg

[1]) Depeche 31/7.

[2]) Depeche 7/8. Brevet, der er dateret 6/8, er trykt i Engeströms Minnen II, Bilag 5 b.

var billiget af Sekreta Uttskottet, men at der var stærk Opposition derimod fra mange Sider [1]).

Der laa heri en tydelig, om end indirekte [2]) Opfordring til Regeringen om at paavirke Hertugen til et Afslag, og det ligger nær at spørge, om dette ikke har influeret paa Frederik VIs Holdning overfor Augustenborgeren, og særlig om her ikke findes den reelle Motivering til Afsendelsen af Kanonbaadene og Overadjudant Lützen til Als. Dette er imidlertid ikke sandsynligt, ogsaa bortset fra, at v. Dernaths egentlige Henstilling først kom til København, efter at de omtalte Skridt var foretagne.

Rosenkrantz nævner den 7. August selv, at Oxenstierna har tilkendegivet Frygt for, at Frederik VI skulde lægge Hindringer i Vejen for, at Hertugen tog mod Valg, og advaret den danske Regering mod at gøre dette, da det maaske kunde hidføre Valget af Ponte Corvo. Men Ministeren tilføjer, at man i København nu ikke længere ser nogen Udvej til at influere paa Sagen [3]). Og af senere Meddelelser om Forholdet tll Hertugen findes kun den 10. August den faktiske Oplysning, at der de foregaaende Dage i København har gaaet Rygter om, at det Parti, der ønsker Hertugen valgt, har i Sinde at sikre sig hans Person. Om Lützen og Kanonbaadene nævnes der ikke et Ord; havde de paa nogen Maade staaet i Forbindelse med v. Dernaths Udtalelser, vilde dog en eller anden Bemærkning derom have været ret selvfølgelig. Senere var der Forhandlinger mellem Kongen og Rosenkrantz om den Holdning, man skulde lade

[1]) Depeche 14/8 og Apostille til samme.
[2]) En direkte Opfordring udtales intet Sted i v. Dernaths Depecher.
[3]) Depecher til v. Dernath 7/8 og 10/8.

v. Dernath indtage. Der synes at have været nogen Dissens imellem dem, men man kan ikke se til Bunds deri, da al vor Viden beror paa et eneste Brev fra Kongen til Rosenkrantz, skrevet den 16. August. Paa dette Tidspunkt var Rosenkrantz overbevist om, at Frederik VIs Valg ikke lod sig gennemføre, og det ligger efter Brevets Udtryk nær at tro, at han har villet overtyde Kongen om, at man nu burde lade v. Dernath i Overensstemmelse med Instrukserne fra medio Juli arbejde for Hertugen. Kongen synes ikke at have ønsket dette, men at have ment, at man ikke burde tage Stilling, før Valget var afgjort, da Hertugen jo da i ethvert Fald skulde have Lov til at modtage Kronen af sin Souveræn. Men hvorom alting er, saa fik disse Overvejelser i ingen Henseende Betydning.

Den danske Regering har jævnlig maattet høre ilde, fordi den formentlig hindrede Augustenborgerens Valg i 1810, og det er velkendt, at Hertug Frederik Christian selv opfyldtes af Forbittrelse over den Tort, hans Svoger skulde have tilføjet ham og hans Slægt. De svenske Statsmænd delte ganske denne Opfattelse. Engeström siger ikke en, men flere Gange[1]), at Hertugen var bleven valgt straks efter Holsts Ankomst, hvis ikke Frederik VI havde hindret ham i at modtage det skete Tilbud. Med stor Bitterhed hævder han efter Tronfølgervalget, at om den danske Regering finder Udfaldet „oangenämt, tör hända wådeligt“, hvad tidligere Udtalelser af Rosenkrantz til Oxenstierna om Ponte Corvo gav ham Indtryk af, saa havde den selv Skylden. „Hade konungen af Danmark icke förmått sin swåger att afwända konungens

---

[1]) Depecher til Oxenstierna 14/8, 18/8 og 25/8.

gjorde anbud, så hade denne herre warit wald gjenast efter öfwerstelöitnant Holsts återkomst. Konungen förlorade ändå icke hoppet att få honom till efterträdare, och, ehuru pluraliteten af ständerna war prinsen af Ponte Corvo tillgifven, war dock deras beslut tagit att icke skilja sig ifrån regeringen. Hertigen hade således ännu för 14 dagar sedan blifwit wald. Menn då konungens af Danmarks enwishet blef bekant, fant Hs. Mayt. sig fri från den forbindelse, Han ansåg sig igenom sitt första steg hafwa ingått, och gjorde den framställning, hwilken ständerne med enhälligt ja besvarade[1])".

Men denne „sanna målning", som Engeström kalder den, er højst ukorrekt. For det første glemmer han, at han selv den 1. August ingenlunde ansaa Hertugens Svar som en Hindring for at vælge ham, men dernæst var det aldeles ikke Hensynet til Kong Frederiks Holdning, der bragte Svenskerne til at opgive Hertugens Kandidatur. Det fremgaar med uomtvistelig Sikkerhed af Statsraadsprotokollen for Mødet den 17. August og af Protokollen over Sekreta Uttskottets Møde den foregaaende Dag, at ganske andre Hensyn var afgørende. Fremfor alt var det Fourniers Meddelelser og Lagerbielkes Indberetninger, der slog Hovedet paa Sømmet; man troede, at Bernadotte var Napoleons Kandidat, og stolede paa, at han vilde bringe Riget store pekuniære Fordele. Derfor gav man efter for den stærke Stemning, der krævede en sejrskronet Kriger fremfor den lille

---

[1]) I St. Petersborg søgte Stedingk efter Engeströms Ordre at gøre den samme Betragtning gældende. Paa Blomes Meddelelse herom svarede Rosenkrantz $^{25}/_{9}$ bl. a., at han aldrig havde sagt til Oxenstierna, at Frederik VI vilde nægte Augustenborgeren at tage mod Valg.

„Ludimagister“ fra Augustenborg. Noget ganske andet er, at man brugte Frederik VIs Forhold til Maske for den noget prekære Opgivelse af Hertugens Kandidatur. I sit Votum den 17. Aug. gaar ikke en Gang Kong Carl videre end til en overfladisk Bemærkning om, at han kunde slutte sig til Uttskottets og Statsraadets Opfattelse af, at Hertugen i „närvarande sakernas ställning“ ikke vilde tage mod Valg. Men af hele Debatten fremgaar det, at denne Formodning støttedes paa, at Hertugen ikke vilde tage mod Valg, naar han ikke blev enstemmig eller omtrent enstemmig valgt, at han ikke vilde træde Napoleons Kandidat i Vejen, og endelig, blot som et Moment mellem flere andre, at han vilde vige tilbage for et Sammenstød med Svogeren. Nej, foruden de anførte Grunde til, at man saa let svigtede Augustenborgeren, var der en meget vægtig, som det netop var Engeström selv, der gav Udtryk, da han i sit Votum for Ponte Corvo den 17. August røbede den stærkeste Mistillid til Hertugens Ævner som Regent. Engeström og flere end han var forlængst paa det rene med, at det var grumme tilfældigt, at man den 1. Juni havde accepteret Hertugens Kandidatur, og at det var højst tvivlsomt, om denne i Virkeligheden indeholdt stor personlig Valuta [1]).

Det maa derfor fastholdes, at Skylden for, at Frederik Christian gik Glip af Sveriges Krone, aldeles ikke laa hos Frederik VI, og det forekommer mig i det hele taget, at dennes Optræden overfor Svogeren ikke kan dadles. Man maa jo huske, at Frederik VI kendte sin Slægtnings lidet betydelige Personlighed, og billigvis

[1]) Se f. Eks. Engeströms Minnen II, S. 171—72 og flere Steder.

maa det indrømmes, at der var ringe Grund til at gaa til Side for en saadan Konkurrent. Men dernæst er der slet intet Holdepunkt for en Antagelse af, at Kong Frederik vilde have hindret sin Svoger i at modtage Sveriges Kaldelse, om et Valg var faldet paa ham, og naar Engeström sagde, at alt, hvad der fra dansk Side var sagt imod Hertugen, havde gjort meget ondt, og naar andre siden har talt haarde Ord om alle de Rygter, der i Sverige udspredtes imod Hertugen, saa rammes hverken Kong Frederik eller hans Regering[1]). Fra dem findes ingen nedsættende eller utilbørlig Bemærkning, og vil man desuagtet antage, at v. Dernath og Selby, Høst og Olsen eller andre Danske alligevel privat har kritiseret Hertugen skarpt, saa maa det dog indrømmes, at han i høj Grad indbød dertil og ej heller skaanedes af Svenskerne. Og hvad angaar de berømte Kanonbaade og Fangevogteren Lützen, da har man i København troet paa Rygtet om en planlagt Bortførelse af Hertugen og ment at burde sikre sig derimod. Hvor Rygtet er kommen fra, kan næppe oplyses, maaske fra en af Kongens mange Spejdere i Sverige, men sikkert ikke fra v. Dernath, der intet nævner derom i sine Depecher. Naar Frederik VI har ment at maatte tage Hensyn dertil, saa var de Foranstaltninger, han traf, ikke urimelige, og det vilde ogsaa med Rette kunne anses for en utilbørlig Krænkelse, om Svenskerne havde bortført Hertugen, saa meget mere som et saadant Skridt vilde have indeholdt en grov og uberettiget Sigtelse mod Kong Frederik for at ville øve Vold mod

[1]) Depeche til Oxenstierna ¹⁴/₆. — Adlersparre 1809 och 1810: III S. 147—48.

Svogeren. Derfor er baade Hertugens Vrede uberettiget, og Engeströms haarde Ord overdrevne[1]).

Den franske Konkurrent havde den 14. Aug. endnu ikke gjort v. Dernath for Alvor bange, men før denne Dag var tilende, blev han stærkt foruroliget ved Budskabet om Fourniers Ankomst til Örebro[2]). Omsider den 21. August forstod han Sammenhængen og vidste, at alt var forbi. „Fourniers Ankomst har kun været altfor afgørende," med disse Ord indleder han Beretningen om det skete; alle hans Anstrængelser var spildte, og som rimeligt er, maatte han betragte den nye Situation med de mørkeste Blikke.

Hans Beretning fra denne Dag og de følgende rummer ved Siden af Enkeltheder om den Intrige[3]), der havde gennemført Ponte Corvos Valg, stor Bitterhed mod den svenske Regering og en Række Betragtninger over, hvor let Napoleon, om han havde villet, havde kunnet afgøre Sagen i Danmarks Favør. Men fremfor alt søgte han at uddybe de Muligheder for Nordens og særlig for Danmark-Norges Fremtid, som Ponte Corvos

---

[1]) Engeström nævner til Oxenstierna ²⁵/₈ Frederik VIs Forholdsregler og tilføjer, at denne „surveillance är så mycket öfverflödigare, som aldrig fråga warit om någon kutters afsändande". Derpaa følger hans S. 376 citerede Bemærkninger om Frederik VIs Karakter.

[2]) Depeche Nr. 14 fra v. Dernath til Rosenkrantz ¹⁴/₈ med indlagte Breve.

[3]) Da Ponte Corvos Valg betragtedes som en afgjort Sag, glædede Engeström sig (i Depeche til Oxenstierna ¹⁸/₈) over, at det skete Valg ikke var tilvejebragt ved „nagon inhemsk intrig". Det turde dog være svært at finde andet Navn derfor, og Engeströms hele Skildring af Tronfølgervalgets Forløb viser tydelig nok, at dette ogsaa var hans Hjærtes Mening. Men her som paa overmaade mange Punkter ses det, at Engeström forstod at dreje en Sag, efter som det i Øjeblikket skulde tage sig ud og passede bedst.

Valg kunde rumme. Her er det afgørende, at v. Dernath samme Dag, som Carl Johan bliver valgt til svensk Tronfølger, klart og korrekt stiller Fremtidens Horoskop ved at sige, at nu er Norge truet. Spaadommen var rigtig, Gesandten saa, hvad der rørte sig under Overfladen.

Det er ikke Tanken om, at Ponte Corvos Valg vilde betyde en Revanchepolitik med Finlands Erobring som Formaal, der beskæftiger v. Dernath; han nævner end ikke straks denne Mulighed; for ham er det selvfølgelige, at nu gjaldt det Norge. „Muligheden for at unddrage Norge for en øjensynlig Fare vil afhænge af den større eller mindre Behændighed, som Ponte Corvo vil anvende for at vinde sine nye Undersaatters Hjærter“, skrev han rent ud. Dette hans første Indtryk veg ikke, det fæstnedes og fik Næring, jo bedre han forstod, hvad der havde bevirket Ponte Corvos Valg. Han har som Baggrund for sin Opfattelse haft sin Viden om, hvorledes de svenske Statsmænd havde søgt at bevæge Napoleon til at afstaa dem Norge; nu var en fransk Marskal — efter hvad man maatte tro Napoleons Favorit — bleven Sveriges Kronprins; derfor maatte og kunde han den 31. Aug. skrive til København: „Norge er uden Tvivl mere udsat end Finland ved de nye Forbindelser mellem Sverige og Frankrig“. Godt og vel en Maaned senere, da hans Tanker paany kredsede om Valgets hemmelige Historie, skrev han, efter at have nævnt, at Uviljen mod Rusland havde haft sin Del i at skaffe Ponte Corvo Sejren: „En meget almindelig Følelse er Uviljen imod os og Lyst til at udvide sig paa vor Bekostning. Man havde kun foreslaaet og valgt den afdøde Kronprins i det Haab, at han skulde drage Norge med sig. Hans

Død har ikke udslukket Tilbøjeligheden til at bemægtige sig dette Land; et meget stærkt Bevis herfor er, at der i Örebro var dem, der talte om at vælge Grev Herman Wedel".

Saaledes saa v. Dernath lige fra først af alle Traadene i det Væv, der spandtes, og samtidig fik han Lejlighed til at iagttage, hvorledes de svenske Forhaabninger allerede nu vovede sig frem. Den 22. Aug. fremkom der nemlig i Stockholmsbladet „Allmänna Opinionens Organ" en Artikel, der med Rette vakte v. Dernaths yderste Forbittrelse. Dette Blad havde tidligere under Tronfølgervalget haft ret opsigtsvækkende Artikler om dette, og den 8. August havde det paabegyndt en sammenhængende Serie under Titelen: „Hwilket är det bästa wal af thronfölgare, som nu kan göras". Tendensen traadte særlig klart frem i Nummeret for den 22. August. Her siges det, at medens Sverigs indre Stilling er ganske god, og Riget ikke særlig svækket ved Finlands Tab, saa er Stillingen overfor Udlandet prekær. Derfor bør man være i Alliance med Napoleon og kan være til god Nytte for ham. Maalet er at vinde Norge og de danske Øer, og hele denne Erhværvelse bør absolut ligesom Skaane etc. indlemmes i Sverige og forsvenskes. Vejen er ikke at vælge Frederik VI, nej den gaar gennem Bernadottes Valg, „som fullkomligen instämmer med franska regeringens önskan, som förskaffar oss icke blott dess beskydd, utan dess lifliga deltagande och wänskap, som sätter oss i närmare förbindelse med Frankrige än wåra grannar och intresserar, om möjligt, sjelwa kejserliga familjen för wårt wal, ett wal, som ger Napoleon anledning att af oss wänta det kraftigaste biträde i alla omständigheter, när helst det

skulle behöfwas, och för den skull äfwen måste förmå honom att öka wår styrka genom de medel, som äro på en gång naturligast, säkrast och närmast för handen".

Klarere kan Linjerne ikke drages for den Politik, der skulde staa som den første Mulighed for Carl Johan og hans Mænd, indtil han i 1812 maatte opgive Haabet om at faa Norge ved Napoleons Hjælp, og saa gik den anden Vej, som v. Dernath ikke paa dette Tidspunkt tænkte sig Muligheden af. Gesandten tillagde iøvrigt i og for sig ikke Artiklen stor Værdi; men den maatte dog være Tønder til hans ulmende Ængstelse, og hvor meget stærkere Udslag havde denne ikke givet sig, om han den 17. August usynlig havde været til Stede paa Örebros Slot. Da havde han faaet alle bange Anelser bekræftede.

Thi her i det Statsraadsmøde, der definitivt antog Ponte Corvos Kandidatur, under den svenske Konges Præsidium og i Nærværelse af Rigets første Politikere, faldt der uimodsagt Ord, der knæsatte den Tanke, Bladet fire Dage senere gav Offentlighed.

Det var Wetterstedt og Platen, der var Ordførere, Wetterstedt, der Aaret igennem havde været inde i alle de Forhandlinger, der sigtede til at vinde Napoleon for Tanken om Norges Forening med Sverige, Platen, der nys havde været ved den norske Grænse og vekslet Ord og Tanker med den store Konspirator, Grev Wedel, og altid havde sagt, at man gennem denne skulde vinde Norge[1]). Hofkansleren fremhævede i sit Votum for Ponte Corvo, at dennes Slægtskab med den franske Kejserfamilie kunde sætte ham i Stand til at berede

[1]) Engeströms Minnen II, S. 162

Sverige Fordele, som ingen anden formaaede, og sluttede med at udtale, at „genom honom kunde törhända, ehuru jag ej derpå grunder något tillförlitligt hopp, Norge blifva med Sverige förenadt“. Gennem Valget af Augustenborgeren vilde dette ikke kunne ske, thi den Sympathi, som Christian August havde vundet hos Nordmændene, hørte til Personen, ikke til Slægten, „och om äfwen någon benägenhet skulle blifva öfverflyttad på hertigen af Augustenburg, kan den likwäl ej blifva mägtig nog att besegra uråldriga förbindelser emot danska konungahuset, dem endast stora omhvälfningar eller och den närvarande förtjensten möjligen kunna förqväfva“.

I Slutningen af den lange Tale, der i sin Begyndelse havde afvist al Tanke om en Forening med Danmark, fremhævede Platen energisk, „at nordiska halföns förening alltid bör vara högsta föremål för hvarje nordisk mans lifligsta önskningar. Då denna förening omöjligen genom konungens af Dannemarks wal kan åstadkommes, då denna förening, efter hwad jag tror mig veta af ganska säkra och väl underrättade män, lättast kan ske genom ett utbyte, som endast beror af Napoleon att göra för någon af honom gynnad furste, och som tör önskas af sjelfwa Dannemark“, og da Sverige fremfor alt maatte kræve en kraftig Konge, saa stemte han for Bernadottes Valg.

Saaledes knyttedes Haabet om Norges Erhværvelse til Ponte Corvo, og i det Øjeblik den svenske Regering og Rigsdag forkastede Frederik VIs Kandidatur, Vejen til en fredelig nordisk Enhedspolitik, vendte man sig bevidst til en Politik, der var positiv fjendtlig mod Danmark-Norge. Der var fra dansk Side budt Fred for al

Fremtid, Svenskerne svarede med at planlægge en Erobringskrig.

Den nye Tronfølger blev ikke holdt i Uvidenhed om, hvilke Forhaabninger man knyttede til ham. Platen hastede med at forelægge ham Planen; han fremstillede den udførlig i en Promemorie, der medgaves Grev Mörner, da denne ilede til Paris for at meddele Bernadotte hans Valg[1]). Carl Johans Stilling til Tanken om Norges Erhværvelse skal ikke omtales her. Det skal blot fremhæves, at Planen laa færdig, da han satte Foden paa svensk Grund. Kun til Udførelsen knytter hans Navn sig.

XII.

Tiden fra midt i Juli til sidst i August forløb for Regeringen i København i passiv Venten.

Daglig mødtes Kongen og Rosenkrantz og udvekslede Tanker. Den senere næsten daglige Korrespondance imellem dem var vistnok allerede nu begyndt, om den end langtfra kendes i det Omfang, som senere. Rosenkrantz's utrættelige Arbejde spores gennem hans talrige Skrivelser til Gesandterne. Han var ogsaa i den Henseende en Elev af A. P. Bernstoff, han skyede hverken Tid eller Møje for at holde sine Diplomater à jour med den politiske Udvikling og med Regeringens Synspunkter. Just for denne Tid er hans Breve i høj Grad udførlige og oplysende, og væsentlig gennem dem kan vi danne os et Billede af Stemningen i København.

Forhaabningerne om Sagens Udfald var hele Tiden kun ringe; Oxenstierna havde ganske Ret, naar han af

[1]) de Geer: l. c. 97—98. Schinkel: Minnen VI, S. 46—47 og 324 flg.

Samtalerne med Rosenkrantz hentede det Indtryk, at denne var forberedt paa, at Kong Frederik ikke blev valgt[1]). Men dette forhindrede ingenlunde, at Rosenkrantz til det sidste ønskede, at Unionen maatte tilvejebringes mellem de to Nationer, der, som han udtrykte sig, burde „s'aimer comme des jumelles et se secourir comme des frères aussi braves que loyaux“. Med stor Sorg saa han alle Muligheder briste og udtalte med Alvor, at den Krise, hvori Danmark og hele Norden nu var stedt, var frygtelig[2]). Unionen havde for ham staaet som en sikker Udvej til Frelse, Fremtiden lod ham befrygte det værste. Ogsaa Kong Frederik var dybt bevæget af Øjeblikkets Alvor; gennem hans underlig kejtede Stil fremglimter en stærk Betagethed, som da han efter at have modtaget den svenske Konges Svar, skrev til sin Minister: „Gud alene ved, hvad Ende denne for Verdens tilkommende Tiid saa højst vigtige Sag vil tage“.

Dette Brev skrev han Tirsdag den 7. August. Samme Dag havde Oxenstierna haft Audiens for at overrække ham Carl XIIIs Svar. Dette og Gesandtens Udtalelser til Rosenkrantz i flere Samtaler i disse Dage gav den danske Regering fuld Forstaaelse af, at der intet var at haabe.

Efterretningerne fra Paris gav ingen Opmuntring. Lidt efter lidt forstod Rosenkrantz Forbindelsen mellem Kejserens Udtalelser til ham den 16. Juni og den derpaa følgende Passivitet, og han ventede sig intet af de vedvarende Venskabsforsikringer. Frederik VI skrev om Dreyers Depecher, at „de vist ikke ere opbyggelige“, og

---

[1]) Se f. Eks. Depeche $^{21}/_{3}$ (Ahnfelt, l. c. S. 313).
[2]) Depecher til v. Dernath $^{29}/_{7}$ og $^{24}/_{8}$.

det var med ringe Tro til Virkningen, han bad Rosenkrantz „udtrække deraf det, som virkelig synes at være til Fordel for den gode Sag, for at de gode Naboer kan erfare det“, og regnede hertil „særdeles de Poster, som indeholde de gode Ønsker for Rigernes Forening“ [1]). At man i Sverige intet Hensyn tog hertil, er allerede omtalt.

Det laa nær for Rosenkrantz at udtale en skarp Kritik af Napoleons hele Politik overfor Tronfølgervalget. Han gjorde dette, men direkte og indirekte fremtraadte tillige en uforbeholden, sørgmodig Anerkendelse af, at Danmark-Norge var denne Politik voldgiven. Endnu paa dette Tidspunkt synes Rosenkrantz at anerkende, at dette maatte være saaledes, men hvor sørgelig finder han ikke vor Skæbne. Blot et Eksempel paa hans dybe Pessimisme! Blome havde indberettet, at den russiske Udenrigsminister havde udtalt en Formodning om, at Napoleon, hvis han støttede Frederik VIs Bestræbelser i Sverige, til Løn herfor vilde kræve en betydelig Del af det danske Monarki indlemmet i det franske Rige, vel sagtens Holsten eller begge Hertugdømmerne, ja maaske hele Halvøen [2]). Rosenkrantz delte nu ikke denne Ængstelse i Øjeblikket, da han troede, at Napoleon vilde indse, at en saadan Svækkelse af Danmark vilde skade den stærke Magt, han ved en nordisk Union just tilsigtede at rejse imod Rusland. Alligevel fandt han det korrekt at overveje og vogte sig for en saadan Mulighed. Men hvad kunde det under alle Omstændigheder nytte at træffe Forholdsregler! I den Stilling, hvori Danmark uden egen Skyld var kommen, skrev han til Blome, drejede det sig ikke om, at fjærne Paaskud, som Napoleon.

---

1) Brev til Rosenkrantz $^{16}/_{8}$.

2) Depeche fra Blome $^{28}/_{6}$ og $^{10}/_{7}$, fra Rosenkrantz $^{31}/_{7}$.

naar som helst han fandt en Udvidelse af sit Rige hensigtsmæssig, kunde skaffe sig under en eller anden Form, uden at Danmark da var i Stand til paa nogen Maade at modsætte sig hans Vilje.

Rosenkrantz's Kritik af, at Napoleon nu forsømte at hidføre Nordens Forening, maatte blive særlig skarp, fordi det var hans Mening, at Øjeblikket var heldigere herfor end nogensinde, idet Rusland ogsaa ønskede en Forening, og England ingen Indflydelse havde paa Fastlandets Politik[1]). Han tænkte sig meget vel den Mulighed, at Napoleon paany vilde optage Tanken fra Foraaret om et intimt Forhold mellem de nordiske Riger, men han fandt, at en saadan Forbindelse ikke vilde faa virkelig Fasthed eller Varighed, naar den kun kunde bygges paa de almindelige Forbunds skrøbelige Grundlag, og desuden vilde den ikke bringe nogen Lettelse til de nordiske Nationer, der var i den Grad udmattede, at de om nogen Tid hverken vilde kunne modstaa noget Angreb ude fra eller bære Omkostningerne ved deres egen Styrelse. Sverige vilde dog være mindre ilde stedt end Danmark, fandt han, thi det vilde under sin egen Regering kunne vedblive at drive samme Handel som hidtil med England. For Danmark derimod vilde en sikker og nær Ruin blive Lønnen for dets Opofrelse for Napoleon[2]).

Naar dette var Rosenkrantz's Grundopfattelse af Danmark-Norges Stilling, endnu før Ponte Corvo var valgt, da maatte hans Betragtninger blive endnu alvorligere, da den franske Marskal havde fortrængt Augustenborgeren. Paa en Gang forelaa her mange truende Muligheder.

---

[1]) Se f. Eks. Depeche til Eyben 25/8.
[2]) Depecher til Dreyer 11/8 og 14/8.

For det første maatte Valget indgyde en Mistillid til Napoleons Hensigter, der kun forøgedes ved, hvad v. Dernath meldte om de Forhaabninger, der i Sverige aabenlyst knyttedes til den nye Kronprins. Men dernæst maatte man frygte de Følger, Tronfølgervalget kunde faa for Forholdet mellem Frankrig og Rusland; kom det nu her til en Krise, da var Danmark inde i en Malstrøm farligere end nogensinde.

Hertug Frederik Christian tog sig Udfaldet af Tronfølgervalget meget nær; kan man tro Major Lützen, Kong Frederiks Vogter paa Als, angreb Skuffelsen endog Hertugen rent legemlig. I København mærkes ikke saa stærke Virkninger; den svenske Gesandt taler vel om, at Kong Frederik skulde have været overordentlig vred, da Efterretningen kom[1]), men der foreligger intet Spor af en saadan pludselig Vredesopbrusning, der er saa meget mindre sandsynlig, som man allerede flere Dage før Valget var paa det rene med, at Bernadotte vilde gaa af med Sejren. Man tog Sagen med Ro, men overvejede med Alvor og Bekymring Stillingen.

Langt mindre rolig synes derimod Stemningen iblandt Folket at have været. Med Unionsvennernes Skuffelse over de spildte Anstrængelser blandede sig en Ængstelse for Fremtiden, der i visse Maader var en paalidelig Forudanelse af kommende Ulykker. Uagtet det ikke er let at trænge ind i Folkestemningen eller bedømme den paa Grundlag af ganske enkelte Udtalelser, saa synes baade i København og i Norge en overordentlig Uro at have givet sig tilkende. Oxenstierna indberettede, at de klogere og mere fremsynede fandt Dan-

---

[1]) Depeche fra Oxenstierna $^{28}/_{8}$ (Ahnfelt l. c. S. 329).

marks Stilling næsten fortvivlet og rettede voldsomme Bebrejdelser mod Regeringens Politik. Mange paastod, at den eneste Redning var at kaste sig i Armene paa England, men ingen ventede en saadan Klogskab og Energi fra Regeringens Side. I Norge traadte Ængstelsens Aarsag tydeligere frem. Prins Frederik af Hessen skrev deroppe fra, at Stemningen var saaledes, at man ansaa Fred med England for det eneste Middel til at redde Landet. Rygter fra Sverige, der udtalte Haab om, at Norge skulde blive en svensk Provins, vakte Frygt for, at Ponte Corvo straks ved sin Ankomst til Sverige vilde søge Tilladelse til at besætte norske Fæstninger og Havne[1]).

Saaledes var Offentligheden i Danmark og Norge ogsaa opskræmmet ved Tanken om den Fare, der truede Norge.

Rosenkrantz udtalte sig udførlig herom. Det var Frederik VI højst ubehageligt, at denne Frygt havde faaet saa stærkt Udtryk, thi den almindelige Opfattelse var jo, at Napoleon stod bag ved Ponte Corvos Valg, og Frygten fik da let Udseende af en stærk Mistillid til den kejserlige Allierede, og en saadan vilde den danske Regering paa dette Tidspunkt absolut ikke røbe. Selvfølgelig var man meget vred over de erobringslystne Udtalelser i den svenske Presse, men nogen Frygt for den Indflydelse, slige svenske Planer kunde faa paa Stemningen i Norge, spores ikke; Rosenkrantz mente, at det norske Folks Hengivenhed for sin Konge i Forbindelse med Frederik VIs Klogskab nok skulde hindre alle

---

[1]) Medd. fra Krigsark. V, S. 53—54.

svenske Forsøg paa at løsne den Aarhundreder gamle Forbindelse mellem de to Riger[1]).

Denne Ringeagt for svensk Indflydelse i Norge var paa hint Tidspunkt fuldstændig berettiget, men med samme Ro kunde man ikke afvise den anden Faktor, hvorpaa Svenskerne støttede deres Forhaabninger.

Med fransk Hjælp skulde Norge erobres, var det svenske Løsen, og Ponte Corvo betød denne Hjælp. Men var dette rigtigt, var det Spørgsmaal, den danske Regering først og fremmest maatte stille. Kunde det virkelig tænkes, at Napoleon nu ganske vilde forlade sin hidtidige Politik overfor Danmark?

Lige efter Valget var Mistilliden til Napoleons Hensigter overordentlig stor. „Vi har ingen Grund til at betvivle, at Napoleon holder os for Nar," skrev Rosenkrantz til v. Dernath den 24. August. „Han har grebet den Lyst, man har indgivet Prinsen af Ponte Corvo, til at spille en Rolle, for at forstyrre Nordens Ro. Han er sikkert bragt dertil ved den Overbevisning, han længe har næret, at den Krig, hvori Østersømagterne er indviklede med Storbritannien, strider i den Grad mod deres sande Interesser, at Rusland før eller senere vil forsøge at afryste Aaget og da vil prøve paa at faa i det mindste Sverige til at gøre fælles Sag med sig".

En Maaned senere havde man imidlertid i København faaet den rigtige Opfattelse af Napoleons Forhold til Ponte Corvos Valg. Kejseren havde ladet en Intrige modnes uden Tro paa, at den vilde lykkes, var nu Rosenkrantz's Mening, og han var saa vel underrettet, at han endogsaa betvivlede, at Napoleon var særlig hen-

[1]) Depecher til Blome $^{22}/_{9}$ til Dreyer og v. Dernath $^{28}/_{8}$, til v. Dernath $^{31}/_{8}$, til Rist $^{1}/_{9}$.

rykt over Valgets Udfald[1]). Men var dette Tilfældet, da gemte Ponte Corvos Kandidatur hverken truende Planer mod Rusland eller mod Danmark. Og selv om man alligevel kunde frygte, hvad der skjulte sig i Fremtidens Skød, saa burde man dog i høj Grad vogte sig for at fremskynde Knudens Løsning; endnu var det langtfra sikkert, hvilken Politik Ponte Corvo vilde slaa ind paa.

Rosenkrantz skrev den 29. September til Blome, at den svenske Tronfølger vilde faa Vanskeligheder nok i Begyndelsen i Sverige, og derved kunde man faa Tid nok til at bedømme, hvilke Midler han raadede over, og hvilke Planer han nærede. „Hvis Svenskerne attraa Norge, saa ønske de ikke mindre at hævne sig paa Rusland ved at erobre Finland tilbage, og det er i det mindste ligesaa sandsynligt, at Napoleon vil begunstige denne sidste Plan, som at tro, at han skulde ønske at bidrage til at berøve Kongen Norge, og derved gøre den fremtidige svenske Konge uafhængig af sig selv ved at sætte ham i Stand til at blive en naturlig Forbundsfælle af England. Han kender af Erfaring den Underkastelse, der er vist ham af de Souveræner, han har givet Holland og Spanien. Intet kan bringe ham til at sætte mere Tillid til den, som Svenskerne har forlangt af ham, og som kun skylder ham Tilladelsen til at modtage en Krone, tilbudt ham af et uafhængigt Folk".

Forsigtig og afventende blev derfor Rosenkrantz's Politik. Dette fik han Lejlighed til bestemt at præcisere, da der fra St. Petersborg kom vidtgaaende Forslag om en ganske anden Optræden.

---

[1]) Depecher til v. Dernath 25/9, til Waltersdorff, Dreyers Efterfølger i Paris, 29/9, til Blome 29/9.

Fra først af havde man i København været usikker overfor, hvorledes Rusland vilde stille sig til Tanken om en nordisk Union, og synlig beroliget blev man ved sidst i Juli at modtage en Depeche fra Blome, der meddelte, at Udenrigsministeren Grev Romanzoff havde udtalt sin fuldstændige Tilfredshed med Frederik VIs eventuelle Valg. Fra nu af bekymrede man sig ikke meget om Zarmagten; v. Dernath, der fik Underretning om Blomes Meddelelse, vidste siden at indberette, at Suchtelen var instrueret om fuldstændig Passivitet.

Blome arbejdede dog stadig for at vinde den russiske Regering for Unionsplanen og tilsyneladende med Held. Hvilke Betragtninger der virkelig har gjort sig gældende hos Zaren og hans Regering, lader sig for Øjeblikket ikke oplyse, men Gesandten fandt Interessen stigende, og da man naaede den Dag, da Ponte Corvo valgtes, var han overbevist om, at hvis Napoleon blot vilde udtale sig klart og bestemt til Fordel for Nordens Forening, saa kunde han meget let skaffe Frederik VI kraftig Støtte fra St. Petersborg[1]).

Da Efterretningen om Ponte Corvos Valg den 27. August naaede St. Petersborg, opfattedes dette straks som et Skaktræk fra Napoleons Side og vakte en Mistillid og Uvilje, der ganske vist siden blev noget dæmpet ved Napoleons Redegørelse for sin Optræden, men dog alligevel var et nyt Moment til at fjærne de to Magter fra hinanden[1]).

Blomes Depecher giver Indtryk af en stærk og ret

---

[1]) Se om det foregaaende og efterflg. særlig Depecher til Blome $^{31}/_{7}$ og fra Blome $\frac{28. \text{Juni}}{10. \text{Juli}}$, $\frac{22. \text{Juli}}{3. \text{Aug.}}$, $^{9}/_{21}$, $^{19}/_{31}$ Aug. og $\frac{26. \text{Aug.}}{7. \text{Septbr.}}$

[2]) Se f. Eks. Vandal: l. c. Chap. XII.

ubehersket Forbittrelse ved det russiske Hof. Selv var han i høj Grad ubehagelig berørt, saa som v. Dernath Fremtiden i mørke Farver, og mente som han, at medens Rusland maatte frygte Forsøg paa Finlands Tilbageerobring, saa maatte Danmark være paa det rene med, at det ogsaa gjaldt Norge. Han havde lange Samtaler med Grev Romanzoff om den politiske Stilling og benyttede enhver Lejlighed til at indskærpe, at Rusland nu mere end nogensinde maatte opretholde Danmark-Norges Integritet.

Romanzoff gik ganske ind paa Blomes Synspunkter, og de drøftede ivrig Maal og Midler for en fremtidig Sikringspolitik. Ikke fjorten Dage efter Ponte Corvos Valg kom Forslag om en saadan fra Blome. Hvorvidt Romanzoff virkelig med Zarens Sanktion for Alvor har villet gaa med hertil, eller om Gesandten har overvurderet Udenrigsministerens Tilslutning, er ikke ganske sikkert, men har ingen Betydning for Danmarks Politik paa dette Tidspunkt. Planen gik ud paa at tilvejebringe den nøjest mulige Forstaaelse mellem de to Magter til Værn mod en Fare fra Sverige. Hovedopgaven skulde være at danne et stærkt Parti i Landet, — Nationens Partiaand, „vénalité et corruption“ vilde give let Adgang dertil — og Maalet skulde være at svække Ponte Corvos Stilling og hindre ham i at blive virkelig Leder af sit Folks Politik. Endelig skulde Tanken om en nordisk Union ikke opgives, men Stemningen i Sverige bearbejdes, saa den kunde tilvejebringes, naar Lejlighed bød sig.

Dette var saavist en Aktions og Intrigepolitik for Alvor. I Sommerens Løb var der bleven kæmpet loyalt og aabent, og Kong Frederik havde for Alles Øjne bejlet

til Sveriges Krone; nu opfordredes han til at paabegynde et underjordisk Arbejde efter de uhyggeligste Forbilleder fra det 18. Aarhundrede og med den traditionelle Medarbejder, Rusland. Endnu før Ponte Corvo satte Foden paa svensk Grund, skulde der lægges Miner imod ham og Forholdet mellem ham og hans fremtidige Undersaatter ødelægges. Ad den Vej skulde Norge sikres, og Muligheden for en nordisk Union holdes aaben.

Slige Tilskyndelser kom altsaa fra Rusland, men ogsaa v. Dernath havde talt samme Tungemaal. Han tænkte sig Muligheden af at benytte den Partiopløsning, for hvilken Sverige efter hans Formening netop ved Ponte Corvos Valg vilde blive Skuepladsen[1]), og mente, at der maaske mod den stærke franske Indflydelse vilde rejse sig en stærk Opposition, ægget ved Tronfølgerens despotiske Tendenser, bekendte Had til al gammel Adel og Ukendskab med sit nye Fædrelands Sprog, Sædvaner og Traditioner. Det kunde da hænde, at denne Opposition kunde bringes til at indse, at en Forening med Danmark og Alliance med Rusland dog, naar alt kom til alt, tjente Sverige bedst.

Men med den allerstørste Bestemthed afviste Regeringen i København disse Forslag og Opfordringer, og alle danske Diplomater instrueredes om at følge en ganske anden Politik. Ikke at Rosenkrantz i sine Depecher lagde Skjul paa sin Misfornøjelse over Valgets Udfald; denne traadte næsten overalt frem, — i Depecher, hvor der var en Del i Chiffre, rummede disse Misfornøjelsen, medens man en clair i almindelige venskabe-

---

[1]) Depecher fra v. Dernath $^{21}/_{8}$ og $^{24}/_{8}$.

lige Ord omtalte den nye Kronprins. Men ganske overensstemmende er alle Instrukser for Fremtiden[1]).

Til v. Dernath skrev Rosenkrantz den 28. August, at han fuldt ud delte hans Sorg over Valgets Udfald, men selv om han tillige kunde dele hans Forhaabninger om, at Sagernes Gang i Sverige paany kunde blive til Gavn for Danmark, saa maatte han bestemt paalægge ham ikke at lade disse træde frem. „Omstændighederne foreskrive os den største Forsigtighed, og vi maa absolut ikke give Anledning til at tro, at vi befrygte, at det skete Valg kan skade os eller udsætte vor Sikkerhed for Fare". Ligesaalidt maatte v. Dernath bifalde de Udtryk for Uvilje over Ponte Corvos Valg, som Suchtelen kunde finde paa at give til Kende.

Dette var altsaa, medens man endnu troede, at Napoleon stod bag ved Valget; men da denne Antagelse var paa Retur, og Hensynet til Frankrig som en Følge deraf virkede mindre stærkt, var Standpunktet det samme. Paany indskærpedes det v. Dernath ikke at vise nogensomhelst Uvilje over det skete eller overfor de Svenskere, der havde gennemført Valget.

Ikke mindre bestemt fik Blome at vide, at man ikke i nogen Henseende vilde slaa ind paa en ny Kurs og oprette Nederlaget ved Ruslands Hjælp. Fire Depecher til ham sidst i September er ligesom Rosenkrantz's sidste Ord i denne Sag og fuldstændiggør vort Indtryk af den Politik, der modtog Carl Johan.

Bittert hævdede Rosenkrantz, at Rusland faktisk ikke havde rørt en Finger for Frederik VIs Valg, og havde man saaledes hidtil ikke haft Grund til at haabe

[1]) Se de udgaaende Skrivelser for sidste Del af August.

noget af Rusland, saa havde man ej heller megen Anledning dertil nu. Zaren kunde have grebet ind i Tide; nu var det forsilde, og Danmark vilde ikke række Haand til nogensomhelst Intrige, man kunde finde paa at sætte i Scene mod Ponte Corvo. En Stormagt som Rusland kunde maaske vove den Slags Forsøg paa at afvende en Fare, den ikke havde forudset og afværget i Tide, men Blome skulde med Klogskab forestille Romanzoff, at Danmark, der først og fremmest maatte staa sig godt med Napoleon, ikke kunde sætte sin Eksistens paa Spil for at imødegaa en Fare, der, hvor truende den end kunde synes, dog hverken laa lige for eller var absolut vis.

Saaledes indtog den danske Regering en besindig og afventende Holdning. Grundsynet paa Fremtiden var mørkt, og med Sorg maatte man tænke paa de Muligheder, der var gaaet tabt, men det var ikke Rosenkrantz's eller Frederik VIs Tanke at bygge det fremtidige Forhold til Sverige paa Skuffelse og Bitterhed.

Naar den svenske Regering troede at se et Udtryk for Vrede over Valgets Udfald i skærpede Foranstaltninger mod de svenske Handelskibe, der vitterlig eluderede de strænge franske Forbud om Samkvem og Handel med Englænderne, da var denne Forklaring ikke rigtig[1]). Det er ganske vist, at Ønsket om at vække Velvilje i Sverige havde frembragt visse Lempelser og en liberal Optræden i enkelte Tilfælde, men just nu var den danske

[1]) Depecher fra Oxenstierna til Engeström 25/8, 1/9, 4/9 (Ahnfelt l. c. S. 329 flg.). Se iøvrigt Rosenkrantz's Depecher til v. Dernath 31/8. til Dreyer 28/8 og 1/9 og til Rist 28/8 og flere andre fra September og Oktober.

Regering under et voldsomt Pres fra Napoleons Side og kunde ikke paa nogen Maade holde igen.

Det var baade en nødvendig Følge af Alliancen med Frankrig, hvis Bestemmelser jo ogsaa Sverige skulde overholde, og et nødvendigt Værn mod Englands Vælde paa de nordiske Have, at Danmark maatte kræve, at Sverige ikke kneb ud. Det kan derfor ikke bebrejdes Rosenkrantz, at han, da det fra Sverige meldtes, at man der haabede at indkassere Lempelser i Kontinentalsystemet som et første Resultat af den franske Marskals Valg, satte sig i Bevægelse for at hindre dette. Den danske Regering havde god Grund til at ærgre sig over, at Sverige systematisk satte sig ud over de traktatmæssige Bestemmelser og gjorde Krigen med England til en ren Komedie. Rosenkrantz skrev ironisk, at Ponte Corvo næppe kunde bringe Sverige større Handelsfrihed, end det allerede nu havde, da den svenske Skibsfart paa England var omtrent den samme, som den altid havde været [1]).

Det værdifulde og virkelig kloge i den danske Regerings politiske Standpunkt overfor Sverige i Oktober Maaned 1810, da Carl Johan kom til Norden, er, at man stillede sig fuldstændig frit overfor ham. Der næredes i København ingen fjendtlige Planer mod ham eller mod Sverige; det var Rosenkrantz's og Frederik VIs Vilje at gøre, hvad de formaaede, for at et fredeligt og paalideligt Forhold mellem de nordiske Folk kunde blive Surrogat for den Union, der var bleven afvist af Sveriges Regering og Rigsdag. Skulde der paa ny komme Ufred i Norden, da maatte Ansvaret blive Sveriges og dets nye Herskers.

[1]) Depeche til v. Dernath 25/8.

Denne loyale Holdning fra den danske Regerings Side viste sig, da Carl Johan i Oktober rejste gennem Danmark til sit nye Fædreland. Kronprinsen var yderst tilfreds med den Behandling, der var vist ham paa Rejsen gennem Riget, og — hvis man kan tro Rosenkrantz — satte han imod sine svenske Ledsageres Ønske igennem, at han efter Frederik VIs Indbydelse ikke blot lagde Vejen over København, men ogsaa blev der en Dag over. Den 18. Oktober kom han til Frederiksberg Slot, blev om Natten i Hovedstaden og drog først den 19. til Helsingør for den 20. Oktober at gaa over Sundet[1]).

Ikke alene Carl Johan udtalte sig med stor Tilfredshed om Besøget i København, men ogsaa fra dansk Side havde man det gunstigste Indtryk af den svenske Tronfølger og hans Udtalelser.

Til v. Dernath skrev Rosenkrantz allerede den 19. Oktober i den chiffrerede Del af en Depeche, at Carl Johan paa den hjærteligste Maade havde forsikret Kongen om sit Venskab, og at Frederik VI virkelig havde været meget tilfreds med ham. v. Dernath skulde gøre, hvad han kunde for at overtyde Kronprinsen om, at den danske Konge satte Pris paa ham og gærne vilde gøre ham til Behag. „Der er ingen Grund til at skjule, at saaledes er Kongens virkelige Følelser,“ tilføjede Rosenkrantz, og hans Ord maa staa til troende.

Men Ministeren var ogsaa meget glad ved en Samtale, han selv havde haft med Carl Johan. Denne havde udtalt sig med stor Aabenhed og Tillid, havde berørt de uheldige Handelsforhold og bedt Rosenkrantz gøre, hvad

[1]) Se bl. a. Rosenkrantz's Depecher fra Oktbr. Schinkel: Minnen VII, Medd. fra Krigsark. V og Ahnfelt l. c. S. 332 flg.

han kunde, for at de danske Kapere kunde genere Svenskerne mindre end hidtil, og Rosenkrantz havde Indtryk af, at hvis der var noget, der kunde stemme ham uvillig mod Danmark, saa var det Stridigheder om disse Prisesager. Tilsidst havde han bedt Rosenkrantz skrive til sig ikke som Minister, men som Privatmand til Prinsen af Ponte Corvo, hans gamle Bekendt. Sit gunstige Indtryk samlede Rosenkrantz i Ordene: „Jeg er vis paa, at Kronprinsen ikke ønsker at føre Krig, og at hans nuværende Hensigter ikke er egnede til at forurolige os[1])“.

Saaledes lod Danmarks Regering alle Muligheder aabne, medens Sveriges Statsmænd allerede havde planlagt en fjendtlig Politik. Helt uden Ængstelser var man dog ikke i København, og da Carl Johan den 20. Oktober gik over Sundet til Helsingborg, fulgtes han af Kong Frederiks Spejder, Kaptajn Louis Tuxen, der paa Kongens udtrykkelige Befaling skulde iagttage alt, hvad der foregik og lægge nøje Mærke til den Stemning, der mødte den nye Kronprins. Tuxen berettede om den pompøse Modtagelse paa Helsingborgs Skibsbro. Han fortalte om Indskriften paa det Transparent, der bød Carl Johan velkommen til Fest i Ramlösa, men han anede ikke, hvilken skæbnesvanger Betydning for hans eget Fædreland, Carl Johan skulde lægge ind i de lysende Velkomstord: „Sperare nunc licet“, der udtrykte det svenske Folks Haab om ved dets nye Hersker at vinde Oprejsning og Bod for de lidte Tab.

---

[1]) Depeche til Rist $^{20}/_{10}$.

Om Rytteriet

i de danske Hære i det 16de Aarhundrede.

Af

Emil Madsen.

Rytteriet var herhjemme som andetsteds i det 16de Aarhundrede dels nationalt, dels hvervet. Den nationale Del stilledes, med enkelte ikke store Afvigelser og Undtagelser, af alt Jordegods, hvad enten det var bortforlenet eller Ejendom, tilhørende Verdslige eller Gejstlige; men paa Grund af de Vanskeligheder, som i den største Del af Aarhundredet vare knyttede til Besiddelsen af Jordegods for alle andre end Adelige, var dette omtrent det samme som, at hin Del af Rytteriet alene stilledes af Lenene og af Adelens Arvegods, hvad Adelens Ejendomme i Reglen kaldtes til Forskel fra Lenene. Undertiden optraadte fremmede Adelsmænd, især hjemmehørende i Fyrstedømmerne, og disses Ledsagere sammen med de danske i en Del af det nationale Rytteri. Nogle faa Gange anvendtes ogsaa Udbud af Købstadborgere i samme; men dette skete saa sjeldent og i saa ringe Omfang, at der her ganske kan ses bort fra dette. — De hvervede Ryttere vare næsten uden Undtagelse Udlændinge, især tyske.

I Almindelighed var det enhver dansk Adelsmands Pligt, hvad enten han var Lensmand eller ikke, at gøre

personlig Tjeneste og at give Møde med et Følge, hvis Størrelse var fastsat ved Lensbrev eller Taksation i Forhold til hans Indtægt. Var han paa en eller anden Maade lovlig forhindret, eller var Besidderen af Lenet eller Arvegodset en Gejstlig eller en Kvinde, sendtes Følget alene. Herved opstod den Forskel i Rytteriets og Fodfolkets Ordning, som var den væsentligste, og som vedblev at bestaa i hele Aarhundredet, nemlig den, at Underafdelingerne i Rytteriet eller „Fanerne“, som de den Gang kaldtes, ikke vare sammensatte af enkelte Menige og Befalingsmænd m. fl., derimod af Smaatroppe, der hver især bestod af en Adelsmand og det af ham medbragte eller under ham stillede Følge af flere eller færre bevæbnede og beredne Svende, foruden de Drenge, der efter Omstændighederne kunde ledsage Adelsmanden for at benyttes til hans personlige Opvartning og til Hjælp i Staldtjenesten. Især ved Soldberegningerne gik man ud fra, at Troppen normalt talte 12 „rustede“ Heste, det vil sige Heste, som bleve redne af Adelsmanden selv og hans Svende, og der tilstodes den da en firspændt Vogn til Transport af Gods og en Troshest eller Staldkleppert, der, reden af en Dreng, umiddelbart skulde følge Troppen. Var Følget mindre talrigt, slog flere Troppe sig sammen om Vognene og Troshesten; var det mere talrigt, beregnedes der en forholdsvis Andel i endnu en Vogn og maaske endnu en Troshest. Undertiden blev det tilladt, her som udenlands, at Drengene („Spyddrengene“, „Staldrengene“, som de kaldtes) taltes med blandt Svendene.

De Afregningslister, som endnu haves fra Syvaarskrigens Tid[1]), vise, hvor stærke Troppene den Gang

[1]) Rentemester Ejler Grubbes Afregningslister vedrørende Kongens Hoffane (Rigsark. Militære Regnskaber I. B. 1545—70), samt Rentemesterregnskaberne.

vare. Ifølge disse var det største Antal, som fandtes i en Trop, c. 20 rustede Heste, og der findes til denne beregnet 6 Vognheste og 2 Trosheste. Nogle andre Troppe havde 16, 14 og 12 rustede Heste, og derefter aftage Tallene jevnt, indtil der naas Personer, som kun havde 3 eller 2 Heste eller endog kun 1, og for disse findes ingen Vognheste og Trosheste opførte. De hyppigst forekommende Antal ere 6 eller 7 Heste med 2 Vognheste og 1 Troshest.

En anden væsentlig Forskel mellem Rytteriet og Fodfolket, som ligeledes varede gennem det hele Aarhundrede, bestod deri, at der, medens Regimentsordningen alt tidlig var indført ved den sidstnævnte Vaabenart, ingen tilsvarende Ordning fandtes ved den førstnævnte, undtagen forsaavidt som der i Reglen for Hærens hele Rytteri fandtes en fælles, overordnet Befalingsmand med en Stab, der tildels lignede et Fodfolksregiments.

Om Sammensættelsen af denne Stab findes der ingen Optegnelser, som gengive Enkelthederne, førend fra omtrent Aar 1554, fra hvilket Tidspunkt et Overslag angaaende samme findes opskrevet i Bestallingsregistranterne sammen med lignende for Fodfolket og Artilleriet. Ikke meget forskellig fra den der fremsatte Ordning, undtagen at der i det hele findes noget lavere Lønninger, er den, som indeholdes i et udateret Udkast til en Bestalling for Grev Günther til Schwarzburg som højstbefalende over en Styrke paa 3000 Heste[1]). Ifølge dette Udkast skulde Personalet og de maanedlige Lønninger være følgende:

---

[1]) Krigsarkivet, Frederik II, Pakke Nr. 2.

Obersten	400	Gylden.
Oberstløjtnanten	100	„
Lægen („Doctor der Arznei") . .	40	„
Vagtmesteren	40	„
Kvartermesteren	40	„
Proviantmesteren	40	„
Rumormesteren	40	„
Vognmesteren	40	„
Profossen	40	„
Skriveren	24	„
Tolken	24	„
Kapellanen	24	„
Barberen	24	„
Furéren	24	„
Smeden	24	„
4 Trompetere à 24 Gld. . . .	96	„
12 Drabanter à 8 „ . . .	96	„
4 Stokkeknægte à 4 „ . . .	16	„
2 Vogne à 24 „ . . .	48	„
Ialt	1180	Gylden.

Der findes intet optegnet om, hvorvidt de ovennævnte Personer skulde oppebære yderligere Sold for de Heste, som de førte med sig. Sandsynligvis har dette fundet Sted i Overensstemmelse med, hvad der fremgaar af Overslaget af c. 1554, og ligeledes maa det antages, at der skulde betales Sold for det Antal Vogne og Trosheste, som der behøvedes flere end de 2 Vogne, der synes at maatte betragtes som særskilt tilstaaede Grever. Det maa ogsaa bemærkes, at, naar den højstbefalende her kaldes Oberst og hans nærmeste Medhjælper Oberstløjtnant, da er dette aldeles usædvanligt. Den almindelige Benævnelse paa disse Personer var herhjemme Feltmarskalk og Feltmarskalkløjtnant.

En tredie, meget væsentlig Forskel mellem Rytteriet

og Fodfolket var, at der ikke ved førstnævnte fandtes et nøjere fastsat Antal Befalingsmænd i Fanerne, og at de, som fandtes, ikke alle oppebar Lønning som saadanne. Fra først af synes det at have været Reglen, at der blandt Tropsførerne udtoges dem, der syntes bedst egnede til at opfylde Befalingsmandspligterne, uden at der derfor ydedes dem et personligt, fast Vederlag. Senere forandrede dette sig, idet Ritmesteren kom til at forestaa Fanens Administration, og det blev sædvanligt, at der ydedes ham et Vederlag af 1 Gylden maanedlig for hver rustet Hest, og foruden ham betaltes der hver af dem, som vare Rodemestre og vel som saadanne ogsaa havde administrative Forretninger, et tilsvarende Vederlag af ½ Gylden. Foruden Rodemestrene var der hos hver Ritmester et temmelig begrænset Antal Personer, der fik en personlig Sold eller rettere et personligt Tillæg til den Sold, som de ligesom Ritmesteren, Rodemesteren og alle andre oppebar for det Antal Heste, de førte med sig.

I det foran nævnte Overslag fra c. 1554, som gælder en Styrke paa 1000 rustede Heste, kunde derfor Beregningen angaaende, hvad der maanedlig vilde være at betale for Rytterne i Fanerne, opstilles paa følgende kortfattede Maade:

1000 Heste à 12 Gylden . . .		12,000	Gld.
Ritmesterpenge		1000	„
Rodemesterpenge		500	„
Betaling for Vognene	c.	2000	„
Betaling for Troshestene . . .	c.	500	„
Ialt . . .	c.	16,000	Gld.

Der forudsættes i Overslaget, at der ialt ved den nævnte Styrke fandtes 5 Ritmestre, og hos hver af dem tænktes ansat:

1 Fænrik med	. . . .	24	Gld.
1 Skriver med (Oversold)	. .	12	„
1 Trompeter „	. .	12	„
1 Furér „	. .	12	„
1 Smed „	. .	12	„
Ialt	. .	72	Gld.

saa at Bekostningen for de 1000 Heste vilde blive maanedlig c. 18,000 Gylden, naar Bekostningen med Hensyn til den højstbefalende og hans Stab ansloges til 1500 Gylden, og der yderligere antoges fornøden til den hele Styrke 2 Feltskærere og 2 Prædikanter med i alt 48 Gylden Besoldning.

Der er ikke medregnet Marchepenge eller den saakaldte „Anrittgeld“, det vil sige, hvad der vilde være at betale for det Tidsrum, som behøvedes for at komme hen til Mønstringsstedet, ej heller hvad der vilde være at betale for den Tid, der behøvedes for at marchere tilbage efter Aftakningen ved endt Krig. Størrelsen af disse Beløb, og hvorvidt de overhovedet vilde være at betale, afhang selvfølgelig meget af Omstændighederne.

Det vilde ligge nær at drage den Slutning, at, naar der til 1000 Heste paaregnedes 5 Ritmestre, vilde den enkelte Fane tælle omtrent 200 Heste. Denne Slutning vilde dog være urigtig, thi der ansattes ofte, som det vil blive nærmere udviklet i det følgende, flere Ritmestre, end der fandtes Underafdelinger eller Faner. I Reglen var Styrken i en saadan større end 200 Heste, men iøvrigt ofte meget ulige.

I den nationale Del af Rytteriet var det almindeligt, at de Personer, der vare bosiddende i en vis Landsdel, hovedsagelig samledes i én Fane. Saaledes nævnes under Syvaarskrigen den skaanske Fane, den fyenske Fane

o. s. v., som oftest vel betegnet med den paagældende Ritmesters Navn, ikke sjeldent dog istedetfor med Landsdelens. Men allerede det, at Antallet af Ryttere eller Heste i en Fane, der var samlet fra en vis Landsdel, afhang af, hvad der var bestemt at skulle stilles af Lenene i den, derhos af det større eller mindre Omfang af dens frie Jordegods, og hvad dette til forskellig Tid takseredes til, maatte bevirke, at Fanernes Styrke blev meget ulige[1]). Dette forøgedes dog yderligere ved, at der foruden de efter Landsdelene inddelte Faner som oftest fandtes endnu en Fane, der for en Del bestod af Adelsmænd med Følge, som vel ved Taksationerne vare talte med i Listerne angaaende de enkelte Landsdele, men ikke gjorde Tjeneste ved de af disse stillede Faner. Denne Fane var den saakaldte „Hoffane", ogsaa stundom kaldet „Hoffuitfanen", „Kongens egen Fane" og lignende, og den var nærmest at betragte som, hvad vi nu vilde kalde Kongens Garde. Den bestod især af de Adelsmænd, der som Hofsinder vare antagne i Hoftjeneste, samt disses Følge, optog i Reglen tillige Kongens Enspændere[2]), undertiden ogsaa enkelte Lensmænd, der

---

[1]) Ifølge den eneste Mønstringsliste, der endnu haves for hele Riget paa én og samme Tid (1552), var Styrken, som da mødte, i Jylland 564 Heste, paa Fyen med Langeland 153, paa Sjæland, Laaland og Falster 335, i Skaane, Halland og Bleking 291. — Denne saavelsom de i følgende nævnte Mønstrings- og Takseringslister findes i Rigsark. Danske Kanc. Mønstringsruller etc. 1505—62, 1563—1613.

[2]) Baade i Hæren og i Hoftjenesten synes Udtrykket „Enspænder" oprindelig at have betegnet den, der gjorde Tjeneste med kun én Hest, altsaa uden Følge. I Sammenligning med Hofsinderne, hvorved der her forstaas de Adelsmænd, der med flere Svende og Heste vare i Hoftjeneste, betragtedes de stedse som mere underordnede. De allerfleste af Kongens Enspæn-

havde været, men saa vidt synes ikke i Øjeblikket befandt sig i Hoftjeneste. Den rykkede vel som oftest ikke ud, uden at Kongen var tilstede ved Hæren, men deltog dog ogsaa stundom i Krigene, uden at dette var Tilfældet. Hvormeget der for denne Fanes Vedkommende maatte være at fradrage, hvad de enkelte Landsdele vare takserede til, kan dog selvfølgelig ikke afgøres, ligesaa lidt som, hvor stærk den kunde være, thi dette afhang af, hvormange Personer af den nævnte Art der fandtes til den givne Tid, og deres Antal synes ofte at have været ret forskelligt, samt hvor de havde Jordegods. Derhos vare adskillige af Hofsinderne yngre Mænd, der ikke selv besad saadant og saaledes ikke vare tagne med ved Taksationerne. Enkelte andre Forminskelser af disses Resultater kunde derhos fremstaa paa andre Maader. I en Mønsterseddel for Landsdelene Øst for Øresund fra 1551 staar der saaledes vedtegnet for 4 Personer i Nørre-Halland, der rigtignok skulde møde uden Følge, at de plejede at drage ind paa Varberg med deres Vaaben og Værge, naar noget paakom.

En Udjevning af Styrketallene kunde naturligt være foretagen ved Forsættelser fra én Fane til en anden; men saadanne Forsættelser synes at have været sjeldne og stred vel ogsaa for meget imod den almindelige Følelse, der hos Adelsmænd som hos Borgere og Bønder var stærkt knyttet til den bestemte Landsdel, som vedkommende nærmest hørte til. Der kunde ogsaa være Spørgsmaal, om en Udjevning ikke kunde være foretagen ved Hjælp af fremmede Adelsmænd; men om en Opta-

---

dere vare hvervede fremmede. En Fortegnelse over dem i den anden Halvdel af Aarhundredet findes i Joh. Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873, S. 175 flg.

gelse af saadanne vel har fundet Sted i Hoffanen, synes den ikke at være foregaaet i de andre nationale Faner[1]).

Et klarere Blik paa, hvad der attraaedes med Hensyn til Fanens Størrelse, vilde derimod kunne faas for den hvervede Del af Rytteriet, hvis de Bestallinger, som angaa Hvervingerne, i Reglen indeholdt Opgivelser herom. Dette er dog ikke Tilfældet. Ikke sjeldent findes der blot angivet, at der skulde hverves et ikke nærmere bestemt Antal Ryttere, eller Styrken, som skulde hverves, angives med et rundt Tal, uden at der udtales, om de hvervede skulde udgøre én eller flere Faner eller muligt være Erstatningsmandskab.

[1]) I Ditmarskerkrigen 1559 fandtes der en „Fyrsternes Fane" svarende til „Kgl. Maj. Hoffane". I Begyndelsen af Syvaarsaarskrigen synes der ligeledes at have været 2 Hoffaner, en dansk, ført af Kongens Hofmarskalk Frederik v. Dohna, og en tysk, tilsidst ført af Ritmester Henneke Tornow. Efter den førstes ulykkelige Død i Juni 1564 synes de at være blevne sammendragne, saa at der derefter kun fandtes 1 Hoffane, der hovedsagelig kom til at bestaa af fremmede, hvorfor den derefter ogsaa i Reglen kaldtes „Henneke Tornows Fane" og ikke Hoffanen. (Jvf. Bilaget.) — Formationer, der maa betragtes som rent midlertidige, er der her set bort fra. En Del af den sjælandske Adel var saaledes 1564 foruden den skaanske i Hak Ulfstands Fane, saa at han da benævntes Ritmester over den skaanske og sjælandske Fane. (Ejler Grubbes Regnskab fra Juledag 1564 (ɔ: 1563) til Nytaarsdag 1565, fol. 77 b.) Styrken var ved Mønstringer paa Sjæland i Juni og Juli 1564 i den jydske Fane 265, i Hak Ulfstands (formentlig da kun sjælandske Ryttere) 129, i Movrids Podbusks 242 rustede Heste (her formentlig ved Tilskud andetsteds fra), derimod ved Mønstringer i Skaane, i August 1564, i den jydske Fane 385, i Hak Ulfstands (skaanske og sjælandske) 307, i den fyenske, Movrids Podbusks, 137 rustede Heste (Joakim Beks Regnskab paa Udgift fra Michaelis 1563 til Michaelis 1564, fol. 79 flg., Ejler Grubbes ovennævnte Regnskab, fol. 77 b flg.).

Hvor det bestemt siges, at de hvervede skulde udgøre én Fane, findes meget forskellige Styrketal. Der haves saaledes Bestallinger fra 1545 om Hverving af Faner med 300 Heste[1]). I en Rytterbestalling af 1. Maj 1559 er Styrken sat til 400[2]). Det samme Tal forekommer i Bestallinger 1564[3]) og 1565[4]). Fra 1568 haves en Bestalling angaaende en Fane paa 300[5]). I nogle Bestallinger fra 1571[6]) sættes Styrken til 500, derpaa atter i 1576 og 1577 til 400[7]).

Ikke mindre veksle Tallene i Opgivelserne om, hvad der ved enkelte Lejligheder har været tilstede. Paa Mindetavlen angaaende Slaget ved Heide 1559 er Kongens Hoffane opført med 500 Heste, Fyrsternes Fane med 300 og tre hvervede Styrker med henholdsvis 500, 400 og 100[8]). Af disse indtog den sidste dog en særlig Stilling, som det vil blive omhandlet i det følgende, saa at den ikke kan betragtes som en Fane i administrativ Forstand. Det berettes, at Grev Günther til Schwarzburg ved Begyndelsen af Syvaarskrigen lod hverve 9 Faner tyske Ryttere[9]), og hvis disse have svaret til de foran (S. 416) nævnte 3000 Heste, vilde den gennemsnitlige Styrke for hver Fane altsaa have været c. 330. Afregningslisten

---

1) Krigsarkivet, Chr. III.
2) Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 360.
3) Bestallingsregistrant 1554—73, fol. 195.
4) Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 218 b. — Ifølge den for Johan Clark den 15. Jan. 1564 udstedte Bestalling angaaende c. 200 skotske Ryttere maa disse formodes at skulle have udgjort en Fane, dog er Ordet „Fane“ ikke udtrykkelig brugt (Best. Reg. 1555—73, fol. 202).
5) Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 256.
6) Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 305.
7) Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 3.
8) Marmora danica. II. 187.
9) Rørdam, Mon. hist. dan. 1. II. 261.

angaaende, hvad der var bleven til Rest i Hoffanen den 1. Sept. 1564 efter dens Omdannelse, viser, at den da havde 467 rustede Heste, 131 Vognheste og 47 Trosheste, og en tilsvarende Liste for den 28. April 1565 viser henholdsvis 494, 152 og 55. I et Brev fra Halmstad af 4. Okt. 1567 beder Ritmester Fritz Kappel Kongen undskylde, at hans Fane, da den drog fra Lund, kun talte c. 250 Heste, medens Mønstersedlen viste 400. En Del Junkere vare bortrejste for at skaffe Penge og i private Anliggender, medens de dog tildels havde ladet deres Heste blive tilbage[1]). Angaaende den Rytterstyrke, der deltog i Daniel Ranzaus Vinterfelttog 1567—68, berettes, at den bestod af 3 tyske Faner med omtrent 1000 Heste og 3 danske med 800[2]).

Af alt dette synes man at kunne slutte, at det ikke har været noget bestemt Antal, som man har tilstræbt at have i hver Fane, men at tvertimod Omstændighederne have været de afgørende i de enkelte Tilfælde[3]).

En hertil muligt ikke lidet medvirkende Aarsag kan det have været, at Fanerne, som de foran ere omhandlede, kun ere at betragte som Forplejnings- eller Administrations Enheder, og at betydelige Omdannelser eller Udskillelser ikke sjeldent fandt Sted, naar Fanerne skulde anvendes taktisk eller overfor Fjenden. Af den enkelte, administrative Fane udvikledes der nemlig da, især til Anvendelse i Sikringstjenesten, endnu en Fane, der stilledes under Befaling af en af de overkomplette Ritmestre, f. Eks. den femte ved den Styrke af 1000 Heste,

---

[1]) Krigsarkivet, Fred II, Pakke Nr. 1.

[2]) Rørdam. Mon. hist. dan 2. I. 8. — Jvf dog det følgende S. 428.

[3]) Tilsvarende havdes i Tyskland i Karl V.'s Tid meget forskellige Antal Heste i Fanerne (D. Mag. 4. III. xv).

som omhandles i Overslaget af c. 1554. Undertiden, især i den sidste Halvdel af Aarhundredet, træffes Udtrykket „Geschwader" brugt om en Underafdeling istedetfor Ordet „Fane", og det synes, at der ved „Geschwader" hyppigst maa forstaas den af en Ritmester taktisk førte Styrke, hvad enten den bestod af en hel „Fane" eller kun af en Del af en saadan.

Tildels stod Udskillelsen i Forbindelse med, at Rytteriet i lang Tid, omtrent til Christian III's sidste Aar, bestod dels af Ryttere, bevæbnede med Glavind (Lanser), og dels af beredne Skytter. I det følgende vil det blive omhandlet, hvorledes Anskuelserne om Bevæbningen skiftede om, tildels ligesom ved Fodfolket; her er det tilstrækkeligt at fremdrage, at da der til Sikringstjenesten især fordredes Skytter, betingede dette en Udskillelse fra de enkelte Troppe af visse Ryttere, idet Fanen som foran nævnt var sammensat af Troppe, af hvilke hver bestod af en Hovedperson og et Antal af dels Glavindryttere og dels beredne Skytter.

I de sjeldne Tilfælde, hvor der kun behøvedes en lille Styrke til en eller anden Ekspedition, kunde denne dannes efter Ønske hovedsagelig af Skytter eller af Glavindryttere, navnlig ved Anvendelse af et delvist Udbud. Et saadant Tilfælde synes at være indtruffet, da Christian II 1532 ved Opslo havde indtaget en stærk Stilling, mod hvilken svært rustet Rytteri neppe havde kunnet gøre videre Nytte. Hans Modstander, Knud Gyldenstierne, skrev derfor den 8. Maj til Gustaf Vasas Hovedsmand i Vigen om egnede Tropper og ni Dage derefter til Frederik I et Brev, i hvilket han blandt andet bad Kongen om 100 til 200 Ryttere med Armbrøst og

lette Værge[1]). Der blev som Følge deraf bestemt, at 109 Ryttere, af hvilke kun 18 vare glavindbevæbnede, medens de andre vare Skytter, skulde afgaa til Norge[2]).

Et modsat Tilfælde synes at være forekommet ved den Styrke, der samledes i November 1531, alene bestod af Rytteri fra Jylland og egentlig var bestemt til at overføres til Sjæland, hvis Christian II havde vendt sig mod denne Landsdel. I denne Styrke fandtes nemlig kun 26 Skytter, derimod 234 Glavindbevæbnede[3]).

Var det derimod betydelige Kræfter, inddelte i flere Faner, som skulde anvendes, kunde Skytterne kun faas i passende Antal ved en Afgivelse fra én Fane eller flere. Særlig var det i „Fortravet", som Avantgarden den Gang i Reglen kaldtes, og som i Almindelighed bestod baade af Rytteri og Fodfolk, at Skytter behøvedes, ogsaa for Rytteriets Vedkommende, baade ifølge deres Bevæbning og deres Hestes Beskaffenhed. Af det Rytteri, som var bestemt til Fortravet, udskiltes atter en mindre Styrke til at være forrest og udføre Blænkertjeneste, efter Omstændighederne vel ogsaa Efterretningstjeneste. Denne kaldtes „Forvagten" eller „Forvarten", og ligesom denne kunde der, naar det behøvedes, udskilles Flanke- eller Sidetroppe[4]). Undertiden træffes ogsaa Udtrykket „Streifende Rode", der synes identisk med „Forvagten", navnlig i de Tilfælde, at den hele

---

[1]) Hvitfeld, 1361 flg.
[2]) Erslev og Mollerup, Fr. I. Reg. 426.
[3]) Erslev og Mollerup, Fr. I. Reg. 370.
[4]) Hos Arentsehe, Ein Buch o. s. v., Kjøbenhavn 1578, Kriegs Empter S. 53 kaldte „Flügel- oder Benebenwart".

Hærstyrke ikke var meget talrig, eller at Fortravet undtagelsesvis blot bestod af Rytteri [1]).

I Almindelighed samledes Fortravets Ryttere, hovedsagelig eller alene Skytter, i en Fane, der førte det særlige Navn „Rendefanen“. Da den dannedes ved en Udskilning, behøvede den et særskilt Befalingspersonale, der maatte være overtalligt tilstede, saaledes som anført i Overslaget af c. 1554, hvor der udtrykkelig findes vedtegnet, at den femte Ritmester var bestemt til Skytterne, medens der iøvrigt for denne, som for de andre Ritmestre, som foran nævnt, beregnedes en Fænrik o. s. v. I forskellige andre Optegnelser findes der ligeledes berørt Forhold, der stemme hermed. Der fandtes saaledes ved Hertug Albrecht af Meklenburgs Rytteri i Sjæland 1535, som formentlig talte c. 300 Heste, vistnok 2 Ritmestre [2]), og af den foran (S. 423) nævnte Bestalling af 1. Maj 1559 synes det ret tydeligt at fremgaa, at der ligeledes skulde være 2 Ritmestre ved den i Bestallingen nævnte Fane. Af nogle i Registranterne indførte, udenlandske Bestallinger [3]) ses, at lignende fandt Sted ogsaa i Tyskland.

Efter at Glavinden noget efter Midten af Aarhun-

---

[1]) Overensstemmende med, at de Tilfælde, i hvilke der kun anvendtes en strejfende Rode, vare sjeldne, forekommer Udtrykket ogsaa kun sjeldent. Den foran (S. 423) omhandlede Styrke paa 100 Heste, der var en Del af det danske Rytteri i Slaget ved Heide 1559, har paa Mindetavlen Vedtegningen „streffende Raat“. I et Brev fra Helsingborg af 9. Novbr. 1565 til Kongen anføre Junkerne og disses Svende i Josva v. Qualens Fane blandt andre Grunde til en Indsigelse mod at rykke ud, at de paa den svenske Grænse vilde behøve „ein streiffende Rott“ (Krigsarkivet, Fr. II. Pk. Nr. 1).

[2]) Paludan Müller, Grevens Fejde, I. 378.

[3]) Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 9 og 13 b.

dredet omtrent ganske var ophørt at være Bevæbning for Rytteriet og var afløst af Skydevaaben, stillede det sig lettere at anvende en hel Fane, som den var, i Fortravet. Alligevel ses der ikke under Syvaarskrigen at være sket nogen væsentlig Ændring i de her omhandlede Forhold; thi man beholdt Betegnelsen „Rendefane“ for den Fane, som fortrinsvis var bestemt til at optræde i Fortravet, dannede den som tidligere ved Udskilning fra Troppe i forskellige Faner, vistnok nu fortrinsvis under særligt Hensyn til Hestenes Beskaffenhed, men lod den være den samme i saa lang Tid, at den nærmede sig til at blive ogsaa en administrativ Enhed. Fra samme udskiltes atter den mindre Styrke, der kaldtes Forvagten eller Forvarten, og med samme red den højere stillede Befalingsmand, der kan betragtes som hele Fortravets Fører. Der findes udtalt [1]), at Feltmarskalken var „Oberst“ over Rendefanen, hvilket formentlig vil sige højstbefalende ved Fortravet, men at i Reglen Feltmarskalkløjtnanten udøvede Virksomheden som saadan, indtil et Slag skulde finde Sted, da Feltmarskalken tillige havde andet at varetage. Hermed stemme Dagbogsoptegnelserne angaaende Daniel Ranzaus Vinterfelttog 1567—68, idet der i dem berettes, at de tre tyske Faner vare omtrent 1000 Heste stærke, uden „die vorwart“, som Kristoffer v. Dohna førte, og som var omtrent 150 Heste stærk, og at de tyske Ritmestre vare Fritz Kappel ved Rendefanen og iøvrigt Heinrich v. Plato og Johan v. Alten [2]). Af disse Optegnelser fremgaar endvidere, at

[1]) Det militære Haandskrift, som Frederik II 1562 havde foræret Holger Rosenkrans (Kgl. Bibl. Gle. kgl. Samling, Kvart Nr. 1855, 4. Bog).

[2]) Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 8.

Daniel Ranzau eller selve Feltherren under Marche stundom indtog Pladsen efter Forvarten og foran Rendefanen[1]).

En Udtalelse om, at Afgivelse til Fortravet, altsaa til Rendefanen, vedblivende fandt Sted, haves paa en Seddel, indlagt i et Brev af 20. Febr. 1568 fra Kongen til Frans Brokkenhus. Paa denne skrev Kongen angaaende Herr v. Dohnas Begæring om at faa Kvarter for Fortravet i Cimbrishamn, at han mente, at dette ikke behøvede noget særligt Kvarter, da det var taget af de andre Faner. Enhver skulde blive under sin Fane[2]).

Et andet Vidnesbyrd om, at Afgivelsen ligesom tidligere blev foretagen paa den Maade, at enkelte Ryttere af den under en Adelsmand hørende Trop bortkommanderedes, haves i Skrivelser, der bleve udfærdigede i Anledning af en i Henneke Tornows Fane 1565 opstaaet Tvist om Vagttjenesten[3]).

Endog i Forvagten synes der tilsidst at være opstaaet det Forhold, at den i længere Tid bestod af de samme Ryttere. I Brev af 4. Juni 1570 til Peder Oxe skrev Kongen nemlig, at han havde bevilget, at nogle navngivne Adelsmænd, som hørte til de meklenburgske Ryttere, maatte ride i Forvarten, og der opregnedes, hvormange rustede Heste, Vognheste og Trosheste, de maatte have, og fra hvilken Dag deres Besoldning skulde regnes[4]).

---

[1]) Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 61.

[2]) Kanc. Brevb.

[3]) Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1. Skrivelse af 29. Juni 1565 fra Daniel Ranzau og Kongens Kommissærer Lave Brade, Peder Bilde og Sten Rosensparre til Kongen (i Heftet Daniel Ranzau, Lave Brade etc.); egenhændigt Indlæg og Skrivelse af samme Dato fra Daniel Ranzau til Kongen (i Heftet Henneke Tornow).

[4]) Kanc. Brevb.

Den Omstændighed, at det, indtil Glavinden aflagdes, var et forskelligt Antal forskelligt væbnede Ryttere, som den enkelte Adelsmand havde i sin Trop, og at det var Regel, at nogle af Tropsførerne tildels kunde erstatte Befalingsmænd, uden at de havde nogen fast Ansættelse eller fik Vederlag, medførte dog ikke blot med Hensyn til Afgivelserne til Rendefanen, men ogsaa paa andre Maader saa store Vanskeligheder, at Bestræbelser maatte rettes paa at afhjælpe dem.

Disse Bestræbelser kunne dog i Enkelthederne blot følges ved den hvervede Del af Rytteriet. Om end vel ogsaa i den nationale Del Forandringer i Befalingsmændenes Stilling gjorde sig gældende paa Krigsfod, i Lighed med hvad der blev Reglen ved de hvervede Styrker, saa hvilede dog alt, hvad der angik de enkelte Troppes Størrelse, paa Takseringerne m. v., der væsentligst kun toge Hensyn til de paagældendes økonomiske Forhold. Bestemmelser om en Udjevning af Troppenes ulige Størrelse kunde derfor ikke fremsættes, og de taktiske og administrative Forhold i Vaabnet naaede i dette Punkt ikke i det hele Aarhundrede frem til at blive de afgørende.

I det hvervede Rytteri ses derimod Bestræbelserne for at rette begge de ovenfor nævnte Mangler efterhaanden mere og mere at bane sig Vej.

Hvad da for det første Befalingsmændene angik, da er Manglen af en Løjtnant og forskellige Underbefalingsmænd mest paafaldende, naar det foran (S. 417) fremsatte Overslag fra c. 1554 betragtes. At der ikke har været ansat nogen Løjtnant hos Ritmesterne, synes at have været sædvanligt i den første Halvdel af Aarhundredet. Der nævnes saaledes ingen Løjtnant i en Rytterbestal-

ling fra 1545[1]), men derefter forandrede dette Forhold sig efterhaanden. Paa den foran nævnte Mindetavle angaaende Slaget ved Heide 1559 nævnes 1 Løjtnant ved Kongens Hoffane, derimod ingen ved de andre Faner. Under Syvaarskrigen synes Manglen i Reglen ikke at fremtræde, og i det førnævnte, 1578 trykte, bekendte militære Skrift af Arentsehe siges, at man da sædvanligt ved hver Fane havde 1 Ritmester, 1 Løjtnant, 1 Fænrik, 1 Trompeter, 1 Furér, 1 Kapellan, 1 Læge, 1 Skriver og 4 Drabanter[2]). Hvad de mere underordnede Befalingsmænd angik, da synes det første Skridt til at lade Troppene ophøre med at være de mindste Enheder, at have været Indførelsen af Rodemestre, der vel sandsynligt valgtes blandt Tropsførerne, men for længere Tid ad Gangen, som Befalende over en større Styrke end den enkelte Trop og med Tildelelse af Vederlag. Den første Gang, at Rodemestre synes nævnte ved Rytteriet, er i Overslaget af c. 1554. I Bestallingen af 1. Maj 1559 udtales, at der skulde ansættes en Rodemester for hver 50 Heste, og i Arentsehes ovenfor nævnte militære Skrift siges, at der efter den nyere Tids Brug fordredes en Rodemester for hver 25, 30 eller 40 Heste, medens det tidligere var Skik, at man lod den mindre Styrke, naar den skulde sendes ud, føre af en Adelsmand eller en anden, som man antog i Besiddelse af den fornødne Duelighed[2]).

At de enkelte Troppe kunde være meget ulige i Styrke, synes man fra først af ikke at have tillagt videre Betydning. Fra Frederik I's og Christian III's Tid findes

---

[1]) Bestallingsregistrant 1545—54, fol. 1 b.

[2]) Arentsehe: Ein Buch o. s. v., Kjøbenhavn 1578, Kriegs Empter S. 47. (Kgl. Bibl.)

ikke faa fremmede Adelsmænd optegnede som modtagende Tjenestepenge eller pensionerede, som det ofte kaldtes, mod at de forpligtede sig til at møde efter Tilsigelse med et vist Antal rustede Heste, eller hvad vi ovenfor have kaldt en Trop. Det hyppigst forekommende Antal Heste er 6, men der træffes ogsaa større og mindre, dog neppe noget højere end 10. Der findes ingen Antydning til, at man forlangte nogen bestemt Bevæbning for de Ryttere, som red hine Heste. Henimod Slutningen af Christian III's Tid ophørte man dog efterhaanden med Pensionering paa disse Vilkaar. Det blev almindeligere, at man paa én Gang hvervede større Styrker, og dette først, naar det saa ud til Krig, og derfor kun pensionerede Personer, der havde en saadan Stilling og saadanne Forbindelser, at de formaaede at tilføre slige Styrker. Samtidig havde der vel ogsaa indsneget sig det Misbrug, at ikke alle Rytterne i en Adelsmands Følge stadigt havde været i hans Tjeneste, men for en Del først antoges, naar han skulde møde, saa at Troppen tildels kom til at bestaa af uøvede Folk. Disse og mulig andre Misbrug synes at have begrundet, at der i Bestallingen af 1. Maj 1559 udtales, at der ikke maatte mønstres flere end 6, allerhøjst 8 Heste for nogen Adelsmand, med mindre han havde haft det større Antal i sin Tjeneste i mere end et Aar[1]). Tillige blev det for-

[1]) Denne Forholdsregel findes i Bestallingen begrundet ved, „at man vilde undgaa „de lange Rækker". En lignende Bestemmelse træffes i Rytterartikler, fremsatte i Fronsberger, Krigsbuch, Frankfurt a. Main 1571—73, III, (Art. Bibl.) med den samme Begrundelse. Her findes tillige (III fol. XII b) den Oplysning, at der ved den sigtedes til, at flere Ryttere, end den enkelte Adelsmand raadede over, stundom slog sig sammen i Mønstringen med hans egne Ryttere, for at der kunde opnaas

budt at antage „Enspændere", med mindre de vare ældre, erfarne Krigsmænd. Saadanne kunde antages paa Ritmesterens Forbøn og med Krigskommissærernes Samtykke, hver med 2 eller 3 Heste.

Sandsynligvis har man under Syvaarskrigen stillet lignende Fordringer, men Oplysning herom mangler.

Efter Syvaarskrigen indtraf de mange Fredsaar, som varede ind i det følgende Aarhundrede, og der blev i dem hverken udbudt nationalt Rytteri i større Styrker eller hvervet fremmed. Oplysninger om Rytteriets Ordning herhjemme træffes først noget ind i hint, og de vise da en videre Udvikling i flere Retninger, saaledes som den alt tidligere var begyndt.

Ved det nationale Rytteri udjevnedes de uheldige Omstændigheder, der vare knyttede til Fanernes meget ulige Styrke, og Manglen paa forud bestemte Befalingsmænd for en Del ved, at der i 1609 alt for Fredstid bestemtes en Inddeling af samme i 7 Faner, og at der ved hver af dem ansattes 1 Ritmester, 1 Løjtnant og 1 Fænrik, ved en af dem tillige 2 Korporaler. De enkelte Faner vedbleve dog endnu at være temmelig ulige. De bleve nemlig:

Aars	Fane	172	Heste	(53	af Len,	119		af Arvegods)	
Aalborg . .	—	185	—	(38	- —	147	-	—	)
Riber. . . .	—	170	—	(45	- —	125	-	—	)
Den fyenske	—	149½	—	(40	- —	109½	-	—	)
Den sjæl. .	—	218	—	(56	- —	162	-	—	)
Den skaanske	—	119	—	(27	- —	92	-	—	)
Den hall. .	—	117	—	(44	- —	73	-	—	)

bedre Betingelser med Hensyn til Vognheste m. m. Det befaledes derfor, at enhver Adelsmand skulde ride under sit eget Navn og kun med egne Heste.

I alt blev saaledes nu det nationale Rytteris Styrke c. 1130 Heste, noget mindre, end den havde været i det foregaaende Aarhundrede.

Den betydelige Forringelse af den enkelte Fanes Styrke svarede til, hvad der samtidig ansaas for rigtigt ved den hvervede Del af Vaabenarten. Ifølge Bestallinger, der udstedtes angaaende denne i Kalmarkrigens Tid[1]), skulde Fanen eller „Kompagniet“, som den nu ogsaa kaldtes, udgøre 200 rustede Heste. Befalingsmændenes Antal findes ikke nævnt i Bestallingerne. Den enkelte Hovedperson maatte nu ikke føre flere end 4 rustede Heste med sig, og ingen „Enspænder“ maatte have flere end én Hest, med mindre han var Løjtnant, Fænrik eller Korporal. Der findes intet om Rodemestre, saa at Korporalerne sandsynligt vare traadte i deres Sted. Derimod nævnes som tidligere baade Vognheste og Trosheste, uden at det dog kan ses, i hvilket forholdsvis Antal de maatte haves.

Undertiden kunde Krigsskuepladsens Jordsmon lægge betydelige Hindringer i Vejen for Benyttelsen af det store Vogntræn, Rytteriet i Almindelighed førte med sig. Man søgte da stundom at erstatte Vognene helt eller delvis med Pakheste. Dette skete flere Gange under Syvaarskrigen. Allerede da Adelen i September 1563 opfordredes til at møde i Kjøbenhavn for at indskrives og mønstres til det næste Felttog, udtaltes i Kongens Brev om denne Sag, at Vogne ikke kunde bruges, men at der istedetfor disse maatte føres Heste med, som kunde bære Kurve, Sække eller „Rosbaarer“, bestemte

[1]) Krigsark. Chr. IV. Bestallinger og Reverser.

til Rytternes Sager[1]). En egenmægtig Anskaffelse omtales i Dagbogsberetningen om Vinterfelttoget 1567—68, idet der siges, at, da Hæren traf mange herreløse, omstrejfende Heste, efter at den var kommen ind i Sverig, valgte Rytterne de bedste til som Pakheste at føre Proviant frem istedetfor Vognene[2]). I Mogens Gyldenstjernes Optegnelser angaaende, hvad hans Børn efterhaanden fik fra 1. August 1564, staar anført, at Frans Gyldenstjerne den 1. Oktbr. 1568 havde forskaffet sig 8 Kløvsadler[3]). De Sadler af samme Art, der undertiden befaledes anskaffede, saaledes den 12. Jan. 1570[4]), synes ogsaa mer eller mindre at have været bestemte til Rytteriet. I Reglen førte dette dog ogsaa under Syvaarskrigen Vogne med, saaledes som det ikke sjeldent omhandles i Beretningerne om denne Krig.

I Lighed med, hvad der fandt Sted ved Fodfolket, optraadte de beredne ved Rytteriets Træn undertiden i Kampene. Den saakaldte „Stallbubenfahne“, hvis Navn tilstrækkelig antyder, at den bestod af Stald- eller Spyddrenge, deltog saaledes i Slaget ved Svarteraa[5]). Den synes ligeledes at have bidraget til at faa de svenske til at opgive det paatænkte Angreb paa Linköping 1567, efter at Daniel Ranzau dèr havde efterladt Hærens Træn med Vogne, Syge og Krigsfanger under ringe Bedækning[6]).

De Hverv, der vare paalagte Rytteriets Befalingsmænd, følge saa ganske af Stillingernes Benævnelser, at der kun er Anledning til at fremdrage nogle faa Ejen-

[1]) 30. Septbr. 1563. (Kanc. Brevb.)
[2]) Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 36.
[3]) Kgl. Bibl. Nye kgl. Saml. Fol. 1320 c.
[4]) Kanc. Brevb.
[5]) Hist. Tidssk. 2. IV. 189, 193.
[6]) Rørdam, Mon. hist dan. 2. I. 59.

dommeligheder. Den væsentligste er, at der ved Rytteriet vel fandtes en Profos, men ingen „Schultheis“ som ved Fodfolket. Dette beroede paa, at Rytterne baade i den nationale og den hvervede Del af Vaabnet vare Adelsmænd og disses Følgesvende, og at bestemte Former for Retsplejen ved Rytteriet først fremtraadte henimod Midten af Aarhundredet og da bleve forskellige fra de Former, der anvendtes ved Fodfolket. Omtrent fra Midten af det 16de Aarhundrede nævnes stundom den saakaldte Rytterret[1]), men denne fandt neppe Anvendelse paa selve Adelsmændene. Den 9. April 1566 skrev Kongen saaledes til Lensmanden paa Malmøhus samt til 2 Ritmestre, i Anledning af at nogle danske Ryttere skulde have overfaldet Vagten samt nogle Borgere i Malmø, at de skulde undersøge Sagen, „tage Haanden“ af de Adelige, som maatte havde deltaget i Overfaldet, og sende dem til Kjøbenhavn, men hvis det var Adelens Svende, skulde de lade dem straffe efter Rytterretten[2]). Tilsvarende synes Rytteriets Profos ikke at have haft noget med Adelsmændene at gøre, at dømme efter hvad der synes at have fundet Sted for den Rytterprofos, som alt fandtes i Hoftjenesten i Fredstid. Der findes vel intet nærmere om hans Virksomhedsomraade førend i en Bestalling fra 1616, men i denne udtales, at han intet havde at bestille med Adelsmændene for deres egne Personers Vedkommende, kun med deres Tjenere, Enspænderne og „alles ander gemein Hofgesinde“ [3]).

[1]) Se om denne Emil Madsen, Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16de Aarhundrede, Kjøbenhavn 1898, S. 32.

[2]) Kanc. Brevb.

[3]) Philip Dettenhammers Bestalling (Krigsark. Chr. IV. Bestallinger og Reverser).

Den ved Feltmarskalkens Stab ansatte „Rumormester“ havde ikke en Stilling, der svarede til Fodfolkets Hurenweibel. Rytteriets Træn, der ikke synes at have indeholdt den Art Personer, der findes betegnede i det sidste Navn, blev vistnok i Reglen ført af Vognmesteren, undertiden af en dertil særlig beordret Befalingsmand. Rumormesterens Hverv var snarere at forhindre, at nogle af Rytterne strejfede om paa egen Haand for at gøre Bytte. I det førnævnte militære Haandskrift, som Holger Rosenkrans havde faaet af Kongen 1562[1]), siges, at der kun sjeldent brugtes en Rumormester, og at, naar en saadan manglede, og Rytterne vare saa uvorne, at de ikke vilde blive paa deres Plads under Marche, men strejfede om, kunde Feltmarskalken med Feltoberstens Samtykke lade samtlige Faner afgive Ryttere, der under en Høvedsmands Befaling skulde omgive Marchekolonnen paa alle Sider og jage enhver tilbage, der vilde være Marodør („Mauskopff“). Det fremgaar dog af Dagbogsberetningen om Vinterfelttoget 1567—68, at der under dette fandtes en Rumormester ved Hærens Rytteri, og at han sattes som Øverstbefalende over det i Linköping i Decbr. 1567 efterladte Træn m. m. og den samme tildelte Troppestyrke[2]).

Det bør vistnok ligeledes fremdrages, at der ikke i hele det 16de Aarhundrede fandtes Dyrlæger ved Rytteriet. Det synes at have været forudsat, at Smedene kunde erstatte Dyrlægerne.

En Sammendragning af flere Befalingsmandsstillinger træffes undertiden, dog sjeldnere end ved Fodfolket. Carsten Manteuffel nævnes saaledes i en Afregningsliste

[1]) Kgl. Bibl. Gle. kgl. Saml. Kvart. Nr. 1855.
[2]) Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 52.

angaaende Henneke Tornows Fane som Løjtnant og Kvartermester.

Ikke sjeldent findes Adelsmændene i det hvervede Rytteri benævnte „Junkere“ til Adskillelse fra Rytterne i deres Følge. Den ogsaa stundom forekommende Benævnelse „Hofmænd“ synes snarest ligeledes at gælde de første, neppe alle Rytterne.

Mindre omskiftelig end de fleste andre Forhold var den Sold, der betaltes de hvervede, og som ogsaa havde Betydning for den nationale Del af Vaabnet, da Rytterne i denne vel vare pligtige at underholde sig selv i Krigstid indenfor Danmarks Grænser, men derimod, naar de vare udenfor disse, i Reglen fik lige Vilkaar med de hvervede. Den almindelige, i Midten af Aarhundredet forekommende Sold var 12 Gylden maanedlig for hver rustet Hest og 6 Gylden for hver Vognhest og hver Troshest. Af Befalingsmændene ved Fanerne modtog som nævnt kun Ritmestrene, Rodemestrene og nogle faa andre et Tillæg, foruden hvad der tilkom dem ligesom Tropsførerne i Forhold til det Antal Heste, de havde bragt med. Førend Midten af Aarhundredet ses Solden undertiden at have været noget lavere, saasom 10 Gylden. Under Syvaarskrigen findes den ligeledes nogle Gange beregnet med 10 lybske Gylden og 10 Dalere. Samtidig synes det at have været det oftest forekommende, at der betaltes Ritmestrene et bestemt maanedligt Vederlag istedetfor Ritmesterpengene, sædvanligvis 100 lybske Gylden eller 100 Dalere, stundom mere, maaske for at man kunde undgaa de Stridigheder, der ofte opstod med Hensyn til de Heste, som vare omkomne i Tiden mellem to Mønstringer. Løjtnanter og Fænriker fik tilsvarende 50 om Maaneden. Af de Be-

stallinger, som angaa Kalmarkrigen, ses, at Solden da atter var stegen, endog til 16 Gylden for hver rustet Hest, at Ritmestrene nu paany fik en „Ritmestergylden“ for hver saadan, og at det var overladt dem at lønne de dem underordnede Befalingsmænd samt at udrede Betalingen for Fanens Vogn- og Trosheste, saaledes at der kun betingedes i Bestallingerne, at Ritmesteren oppebar en samlet Sum af indtil 500 Rigsgylden maanedlig.

Mere end alt andet ved Rytteriet omskiftedes dog i Løbet af det 16de Aarhundrede, som Følge af Krudtvaabnenes Udvikling, Bevæbningen og den af denne afhængige Kampmaade. Forandringen gav sig især tilkende ved, at Antallet af de med Skydevaaben bevæbnede Ryttere eller Skytterne, som de i Almindelighed kaldtes i hin Tid, selv om Skydevaabnet kun var Pistoler, efterhaanden voksede i Forhold til Antallet af de glavindbevæbnede, indtil Glavinden hovedsagelig bortfaldt omtrent ved Aar 1560, og det hele Vaaben kom til at bestaa alene af Ryttere med Skydevaaben.

I den nationale Del af Vaabnet hvilede Bestemmelsen af Forholdstallet fra først af paa de paagældendes økonomiske Stilling, saaledes at der i Reglen af den større Indtægt stilledes Glavindryttere, af den mindre Skytter. Men alt som Skydevaabnene forbedredes, og deres Nytte blev mere aabenbar, fraveges det oprindelige Standpunkt efterhaanden mere og mere, og Tilbøjeligheden til at fordre flere Skytter og færre Glavindryttere ved Taksationerne voksede.

Af Taksationslister er der dog ikke blevet saa mange tilbage, at de give al den Oplysning, der kunde ønskes, navnlig ikke for Aarhundredets første Halvdel. Af

Mønstringslister findes derimod flere, og om de end have den Mangel i Sammenligning med Taksationslisterne, at de kun indeholde, hvem der virkelig mødte ved Mønstringerne, medens Forskellen imellem disse og dem, der skulde møde, stundom kunde være ret betydelig, saa belyse de dog Forholdene tilstrækkeligt i store Træk.

Den ældste af de Optegnelser, der saaledes frembyde sig, er en Mønstringsseddel fra 1529 for Sjæland, Laaland, Falster og Møen. Den omfatter ialt 340 Glavindryttere og 99 Skytter. Kun lidt yngre er en Mønstringsseddel for Landsdelene Øst for Øresund. Den er vel ikke dateret, men skønnes ifølge de paa samme nævnte Lensmænd at være fra 1535. Der findes opført paa den 283 Glavindryttere (her kaldte „Forspeten") og 73 Skytter. Antallet af de første er saaledes paa begge Sedler langt overvejende Antallet af de sidste [1]). Der haves dernæst adskillige Mønstringssedler fra Aarene 1547—1558, deriblandt den alt foran (S. 420 Anm. 1) benyttede, der er fra 1552 og den eneste, som omfatter hele Riget paa én og samme Tid. Ifølge denne mønstredes fra:

Ribe Stift	48	Glavindryttere	99	Skytter
Aarhus Stift	71	—	103	—
Viborg Stift	44	—	61	—
Vendelbo Stift . .	72	—	66	—
Fyen og Langeland	73	—	80	—
Sjæland, Laaland, . Falster og Møen .	227	—	108	—
Skaane, Halland og Bleking	190	—	101	—
Ialt . . .	725	Glavindryttere	618	Skytter

[1]) En ikke ganske fuldstændig Liste angaaende Fyen og Langeland for Aaret 1539 findes i D. Mag. 3. VI. 227. Den giver omtrent samme Forholdstal som Listerne 1529 og 1535.

Vel er Listen neppe fuldstændig, især for Sjælands Vedkommende, men dette kan ikke væsentligt forringe Rigtigheden af, at der var stor Forskel paa den daværende Tilstand og Tilstanden i 1529 og 1535. I Mønstringslisterne for Aarene nærmest efter 1552 spores ikke betydelige Afvigelser. Dog synes der at forekomme nogen Tilvækst i Skytternes forholdsvise Antal. En Mønstringsliste for Fyen fra 1556 viser saaledes 74 Glavindryttere og 116 Skytter, en anden fra 1558 henholdsvis 65 og 127. Denne er den sidste, i hvilken der skelnes mellem de to Arter Bevæbning. I den næste, som overhovedet endnu forefindes, og som angaar Fyen for Aaret 1562, er der kun opført Antallet af Heste, og der fortsættes derefter paa denne Maade.

Af Taksationslister synes der nu ikke at være nogen tilbage fra det 16de Aarhundrede, omfattende det hele Rige paa samme Tid. Den fuldstændigste og tillige den, der med Hensyn til Tiden nogenlunde svarer til de ovenfor fremdragne Mønstringslister, omfatter kun Jylland, og den gælder derhos ikke et enkelt Aar, men er sammendraget af den Taksation, som Kongen selv foretog angaaende Lenene 1548, og den, der efter hans Befaling foretoges angaaende Arvegodset 1551. Ifølge denne skulde der stilles

	af Lenene		af Arvegodset		ialt	
i Ribe Stift . .	61 Gl.	20 Sk.	28 Gl.	90 Sk.	89 Gl.	110 Sk.
i Aarhus Stift	90 -	32 -	30 -	67 -	120 -	99 -
i Viborg Stift	51 -	21 -	22 -	61 -	73 -	82 -
i Vendelbo Stift	75 -	26 -	28 -	76 -	103 -	102 -
Ialt . .	277 Gl.	99 Sk.	108 Gl.	294 Sk.	385 Gl.	393 Sk.

Denne Liste viser, naar den sammenholdes med den ovenfor fremsatte, omtrent samtidige Mønstringsliste, hvor

store Udeblivelserne kunde være; men den viser tillige, idet Lenene her ere holdte for sig og Arvegodset for sig, at der i den her omhandlede Retning var stor Forskel paa, hvad der stilledes af de første og af de sidste.

Foretages der en Undersøgelse af, hvad der ifølge Lensbrevene skulde stilles af Lenene, synes det ogsaa af en saadan at fremgaa, at man for deres Vedkommende holdt sig længere paa de tilbagelagte Standpunkter, hvad der vel iøvrigt kan forklares af, at man ved Taksationerne ikke gerne fraveg eller kunde fravige Indholdet af Lensbrevene, der jo ofte vare udstedte adskillige Aar tidligere. I de Lensbreve m. v., i hvilke Bevæbningen udtrykkelig angives, er der indtil 1546 næsten stedse kun Tale om Glavindryttere, og hvor der i de samtidige Breve kun er brugt Udtryk som „at tjene med saa og saa mange velberuste Heste“, „at gøre tilbørlig Tjeneste“ og deslige, kan det vel forudsættes, at der nærmest har været ment saadanne Ryttere[1]). Aar 1546 fremtræder den Forandring, at der af nogle endog temmelig betydelige Len fordres stillet baade Glavindryttere og Skytter. De sidstes Antal er dog i Almindelighed en Del mindre end de førstes. Der fordres saaledes 1549 af Aakær Len 8 Glavindryttere og 4 Skytter, af Silkeborg 10 og 4, af Lundenæs 6 og 2, og 1550 af Vordingborg Len 10 og 4. Kun ét Len danner en Undtagelse, nemlig Varberg, af hvilket der 1546 fordredes 12 Glavindryttere og 12 Skytter. Det langt større Antal Len, for hvilket der udfærdigedes Lensbreve i hine Aar, skulde derimod ligesom før kun udrede Glavindryttere. Paa denne Vis fortsattes

[1]) Kun højst undtagelsesvis træffes et Len, der er optegnet at skulle tildels stille Skytter, saaledes Hagenskov Len 1539 (D. Mag. 3. VI. 227).

nu Udfærdigelserne i nogle Aar, idet der dog oftest udstedtes Breve med de ovenfor nævnte, mere ubestemte Udtryk, indtil omtrent 1560, det Tidspunkt, da Anskuelserne om, at Glavinden burde vige Pladsen for Skydevaabnene, synes at være blevne sejrende. De sidste Lensbreve, i hvilke Glavindryttere udtrykkelig nævnes, synes at være et, der er udfærdiget angaaende Hindsgavl den 31. Januar 1561, og et angaaende Vestervig Kloster af 22. Februar s. A.[1]). Efter dette Tidspunkt synes der alene at være udfærdiget Lensbreve, indeholdende de Ord, at der skulle stilles saa og saa mange „gerust" Heste eller lignende.

Bedre end ved det nationale Rytteri lade de her omhandlede Forhold sig dog efterspore ved det hvervede ved Hjælp af de for dette fra Tid til anden udstedte Bestallinger. I flere Ritmester- eller Rytterbestallinger, der ere udfærdigede i Holsten 1545 og betegnede at skulle være af samme Art som dem, der sædvanligt udstedtes i Danmark og Fyrstedømmerne, findes fastsat, at der for hver otte Mand skulde findes én Skytte[2]). Det synes at have været i Tyskland, at Anvendelsen af Skytter i større Antal opkom, og man henvendte sig derfor til hint Land og søgte Mønstre til Bestallinger dèr. Som saadanne findes, som nævnt foran (S. 427), indført i Registranterne omtrent Aar 1554 flere Bestallinger, der angives at være brugte ved de kejserlige Hære omtrent paa samme Tid[3]). En af disse, der er betegnet at skulle være benyttet af Markgrev Albrecht af Brandenburg i Begyn-

---

[1]) R. VII. fol. 37 og 185 b.
[2]) Bestallingsregistrant 1545—54. fol. 1 og 10.
[3]) Bestallingsregistrant 1555—73 fol. 1 flg.

delsen af Krigen mod det frankiske Forbund[1]), ses, hvad det her omhandlede angaar, af endnu tilstedeværende Papirer[2]) at være udarbejdet temmelig overensstemmende med en af Kejser Karl V i Augsburg den 23. Juni 1551 udfærdiget Hververinstruktion, der tilligemed de Indsigelser, som bleve gjorte imod den af en af de til Hvervingen udsete Herrer (Grev Reinhard v. Solms), er bleven tilstillet Christian III[3]). Med nogle mindre væsentlige Ændringer udtales der saavel i de her i Registranterne indførte, fremmede Bestallinger som i Instruktionen, at naar en Adelsmand mødte med 12 Heste, kunde 2 af dem, men ikke flere rides af Skytter, og disse skulde have samme Sold som Glavindrytterne. Dersom en Adelsmand kun mødte med 4 Ryttere, maatte han ikke have nogen Skytte, hvorimod han kunde have en saadan, hvis han førte 5 Heste med sig. Hvis en Enspænder eller en fra tidligere Tid bekendt, duelig Mand, mødte med 2 Heste, kunde Rytterne være Skytter, og en almindelig Enspænder med én Hest kunde ligeledes være Skytte.

Den næste med Hensyn til Tidsfølgen i Registranterne optegnede Bestalling, i hvilken Bevæbningen er nøjere omhandlet, er den foran nævnte af 1. Maj 1559 angaaende en Fane, bestemt til Ditmarskerkrigen. I

---

[1]) „Die frenckischenn einigungs verwandttenn“. Jvf. om Markgreven og de her nævnte Begivenheder: Johannes Voigt, Markgraf Albrecht Alcibiades von Brandenburg-Kulmbach, I og II, Berlin 1852. Der findes her som Bilag I en af Karl V den 18. Juni 1546 for Markgreven som Oberst for 2000 rustede Heste udstedt Bestalling. Af hine Heste skulde 1600 rides af Spydbevæbnede, blandt hvilke mindst 100 Kyrasserer, 400 af Skytter.

[2]) Krigsarkivet Chr. III.

[3]) Jvf. om disse Hververinger Johannes Voigts ovennævnte Skrift I, 245.

denne findes det endelige Standpunkt indtaget, idet der nu fordres, at alle Rytterne skulde være Skytter.

Aarsagen til denne, egentlig ret pludselige Forandring maa vel nærmest søges i de Erfaringer, der vare gjorte i Udlandet, mindre maaske med Hensyn til de Fordele, som Skytterne i hin Tid havde vist sig i Besiddelse af under Kamp fremfor Glavindrytterne, thi dette blev ikke ret tydeligt førend noget længer frem i Tiden, i den anden Halvdel af Aarhundredet, mere derimod med Hensyn til, at de mange Krige i hin Tid fremkaldte en stor Efterspørgsel efter Soldater, og at man ved den ændrede Bevæbning og den Kampmaade, der fulgte af den, kunde nøjes med en ringere Færdighed i Ridning hos Rytterne og med Heste, der vare mindre færdigt tilredne og mindre skikkede til de hurtige Gangarter, som vare de fordelagtigste for Glavindrytterne. Hvilken Aarsag, der nu end blev betragtet som den bestemmende, var Aarstallet for Indførelsen af Forandringen herhjemme et meget tidligt, thi i Udlandet synes den først gennemført adskillige Aar derefter.

Hvorledes Bevæbningen var under Syvaarskrigen, haves der ikke umiddelbare Oplysninger om. Det ovenfor fremsatte peger hen paa, at Rytteriet i det hele taget har bestaaet af Ryttere med Skydevaaben, om der end mulig kan være forekommet Glavindryttere i ringere Antal i det nationale Rytteri. At man dog ogsaa i dette fortrinsvis har ønsket Ryttere med Skydevaaben, synes at fremgaa af de faa Skrivelser, der omhandle Bevæbningen. I Brev af 23. Novbr. 1565, ved hvilket det befaledes Klostrene i Sjæland atter at udrede Ryttere, siges, at Klostrene istedetfor „Drabtøj“ skulde anskaffe godt „Skyttetøj“, og at hver Rytter skulde have to Fyr-

bøsser, Sværd og anden Rustning. I Brev af 11. Januar 1566 til flere Adelsmænd, som ikke vare mødte for at blive takserede, tilskrev Kongen dem, at han havde takseret dem til saa og saa mange Heste og Karle, forsynede hver med Harnisk, gode Værger og to gode Fyrbøsser[1]). Som et andet Vidnesbyrd kan fremføres, at i de foran (S. 435) nævnte Optegnelser angaaende Mogens Gyldenstjernes Børn findes blandt de til Sønnerne under Krigen sendte Genstande nogle, som ere Skydevaaben eller vedrøre saadanne, men ingen, som vedrøre Glavind. De omtrent samtidige Afbildninger af Begivenheder i Frederik IIs Krige give derimod ingen bestemt Vejledning[2]).

Med Hensyn til selve Angrebs- og Dæksvaabnene synes der at maatte skelnes mellem tre forskellige Udrustninger, indtil Glavinden blev aflagt, nemlig den, der brugtes af de glavindbevæbnede Ryttere, som den Gang kaldtes Kyrasserer eller lignende, den, som brugtes af de almindelige Glavindryttere, og den, som Skytterne brugte.

Af de førstnævnte fordredes, foruden Glavind og Sværd, et fuldstændigt Harnisk for Rytteren, saavel som for Hesten. Stridsøkser, Stridshamre m. fl. til Slag indrettede Vaaben kunde være et Supplement til Sværdet

---

[1]) Kanc. Brevb.

[2]) Af Basreliefferne paa Frederik IIs Gravmæle fremstiller det, som angaar Ditmarskerkrigen, to kæmpende Partier Ryttere, af hvilke det ene fører Glavind, det andet ikke; men det er ikke tydeligt, hvilket der skal forestille Rytteriet paa dansk Side. Paa de Basrelieffer, som angaa Syvaarskrigen, findes utvivlsomt dansk, glavindbevæbnet Rytteri ved Elfsborg 1563, derimod ikke glavindbevæbnet ved Halmstad s. A. Paa de øvrige Basrelieffer findes ingen samlet Styrke af Rytteri. — Paa de Afbildninger, som findes i Gasparis Ens Rervm danicarvm Frederico II rervm potiente historia, ses kun pistolbevæbnet Rytteri.

og Glavinden. Kyrasserer omhandles i de foran (S. 443) nævnte, fremmede Bestallinger og skulde ifølge disse have en højere Sold, men ifølge de hjemlige Bestallinger og Afregningslister er det ikke sandsynligt, at de have været tilstede, undtagen forsaavidt som nogle Adelsmænd i den nationale Del af Rytteriet kunne være mødte med den Udrustning, der fordredes af Kyrasserer[1]), og som var væsentligt den samme, der benyttedes ved Turneringer, uden at Adelsmændene derfor fik højere Sold.

[1]) Den fuldstændigste Betegnelse af den Udrustning, som den Gang fordredes af en Kyrassér, synes at findes dels i den foran (S. 444, Anm. 1) nævnte Bestalling af 1546 for Markgrev Albrecht af Brandenburg, dels i en i Fronsbergers Krigsbuch som Mønster trykt, udateret Bestalling, der er en Variant eller yngre Omarbejdelse af Bestallingen 1546 og omtrent har samme Indhold som den foran (S. 444) nævnte Instruktion af 1551 og den her i Registranten indførte, tilsvarende Bestalling. Kyrasserens Udrustning betegnes i dem alle omtrent med de samme Ord, i Fronsbergers Bestalling (I, XLVI b) endog to Gange. Der siges her den ene Gang (omtrent ligesom i Bestallingen 1546), at han skulde være forsynet med „guten, gantzen Barschen, wol bedeckten (1546 deckenden) Stehlen Gliedern (1546 Geligern) und verdeckten Hengsten“, den anden Gang med „seinen gantzen Küris, starcken Hengst, guten Barschen oder verdeckten Stählen Gliedern“. Ved Ordet „Barsch“ maa forstaas et Harnisk for Hestens Hoved, Hals, Forpart og Bagpart, dannet af Brynjeringe med blødt Underlag og et Overtræk af Tøj, som det først opkom, da Hesteharnisker begyndte at komme i Brug (jvf. Schultz, Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger, II, Leipzig 1889, S. 100), eller dannet af tykt, haardt Læder eller af tynde Jernplader, syede paa Lærred i Form af Skæl (Kgl. Bibl. Gle. Kgl. Saml. Kv. Nr. 1853, fol. 97 — hvor Ordet Barde er benyttet istedetfor Bars og lignende). Ved Ordet „Gliedern“ synes at maatte forstaas et tilsvarende Harnisk, dannet af større Staalplader, til hvilket der da muligt regnedes, som Del af samme eller som Tilbehør, en „Roshals“, Harnisket til Hestens Hals, og den saakaldte „Stiern“, Hestemasken eller Harnisket til Hestens Hoved. Denne Forklaring vilde stemme med, at der i et kgl. Brev af 30. Novbr. 1555 til forskellige Rigsraader og Lensmænd om at møde til Turnering

De have dog efter al Sandsynlighed kun været tilstede i et meget ringe Antal[1]).

De enkelte Dele af de almindelige Glavindrytteres Harnisk findes ikke herhjemme nævnte i Bestallingerne, sandsynligvis fordi de forudsattes saa bekendte, at ingen nærmere Omtale behøvedes. De synes i Reglen at have bestaaet af Hjelm med Visir, Brystplade, Rygplade, Ringkrave, Armtøj, Handsker, Skørt, Laarskinner og Knækopper. Armtøj og Skørt have vel stundom tildels været dannede af Brynjeringe, sædvanligvis dog som de øvrige Dele af Plader, lagte dobbelt i Hjelm, Brystplade og Skørt[2]).

---

siges, at dersom den paagældende ikke havde „Stiern og Glidder", skulde han lade gøre „Barser" til sin Hest, enten af Fløjl eller Silke, saa at han var „udflyet" paa det allerbedste, som det sømmer sig for en Render og Turnerer (Tg. IV. 613). I Fortegnelse over Sager i Kongens Rustkammer 1597 (Danske Kanc., Landforsvar) findes „9 Stykker Læder af en Rustning til at bedække en Hest med", derhos 19 „Roshalse", 5 „Gleder eller Bagstöcker". I Tøjhusregnskabet 1603—04 nævnes „Rosstjerner" og „Barter" (Otto Blom, Christian IVs Artilleri, S. 339). Noget afvigende Forklaring af „Barser" forekommer hos Adlersparre (Kgl. Vitterhets, Hist. och Ant. Akad. Handlingar III, 217). — Det kan bemærkes, at de fire ovennævnte Bestallinger m. fl. tilsammen give et Overblik over de i Tyskland i hin Tid fremtrædende Forandringer i Rytteriets Ordning, der i meget stemme med, hvad der foregik herhjemme.

[1]) Fra 1536 haves en Liste over Adelsmænd her i Riget med Vedtegning „Køris" for nogle af dem. Den indeholder i alt 263 Navne, men kun ved 21 Personer findes denne Vedtegning. Disse ere for største Delen de samme, der lidt senere bleve tilsagte til at turnere i Anledning af Kongens Kroning (D. Mag. 3. VI. 55, 130).

[2]) Kgl. Bibl. Gle. Kgl. Samling, Kv. Nr. 1853 fol. 97. I den foran (S. 447 Anm.) nævnte, hos Fronsberger trykte Bestalling forlanges af de almindelige Glavindryttere (Spiesser) en noget afvigende Udrustning. I denne, saavelsom i flere andre Optegnelser, mangle Laarskinner, saa at der kan være Tvivl, om de

Det for Skytterne bestemte Harnisk omhandles i alle Enkeltheder i Bestallingen af 1. Maj 1559. Ifølge denne (ligesom de fremmede Bestallinger) skulde de enkelte Dele være en lille Hjelm eller Stormhue (uden Visir), Krave, Brystplade, Rygplade, Skørt, Ærmer og Handsker. Efterhaanden som Armbrøsten gik af Brug, bleve Skydevaabnene utvivlsomt Pistoler med Fyrlaase[1]). De findes i Bestallingerne som oftest kun benævnte „Fyrrör", „Feuerbüchsen" og lignende, men i den foran nævnte Instruktion af 1551 findes de til større Tydeliggørelse betegnede som „Buchsen ahm sattel" og „Fuerbuchsen ahm sattel" og i Bestallingen af 1559 som „Faustpuchssen". Dog maa bemærkes, at der i den sidstnævnte findes udtalt, at, naar en Adelsmand bragte sex eller flere Heste med sig, skulde der blandt Svendene findes én, som foruden Pistolerne havde et langt Rør og forstod at bruge det mod Fjenden, og fandtes der flere, som havde slige lange Rør, var det godt. Dette i Forbindelse med, at

---

ikke hyppig vare aflagte af Glavindrytterne alt tidligt i det 16. Aarhundrede. Dette synes dog mindre rimeligt. Snarere have i alt Fald Tropsførerne eller Adelsmændene haft baade disse og de Harniskdele, der beklædte Benene fra Knæet nedefter, saa længe Glavind benyttedes. — At Benskinnerne og de til Fødderne hørende Harniskdele i Reglen ikke længer brugtes noget senere, ses af Wallhausen, Krigskunst zu Pferde, Frankfurt a. M. 1616, S. 5 flg., o. fl. Højst undtagelsesvis har der vel ogsaa forekommet større Harniskdele, dannede helt af Brynjeringe. Kongen købte saaledes 1560 baade en Panserskjorte og 2 hele Panserbuxer tilligemed 1 Ringkrave (Rentemesterregnskab fra 20. Sept. 1559 til Michaelis 1560, fol. 209). — Harniskdele til Hesten synes de almindelige Glavindryttere ingensinde at have haft herhjemme i det 16. Aarhundrede.

[1]) Det findes udtalt, at Patroner meget tidligere benyttedes til Pistoler end til Geværer (Skelton, Engraved Illustrations of ancient arms etc., Oxford 1830, Pl. CXXVI).

der undertiden udenlands blev fremsat den Fordring, at Skytterne eller nogle af dem skulde være bevæbnede med et let Spyd, betegnet som „Svinespyd“, „Knevlspyd“, „Schefflein“ (ↄ: javelin), gør det sandsynligt, at man en kort Tid har ønsket ogsaa herhjemme at have blandt Rytterne nogle enkelte, der efter Omstændighederne kunde kæmpe tilfods, men at man snart atter har opgivet denne Tanke; thi der findes derpaa længe hverken lange Rør eller lette Spyd omtalte angaaende Rytteriet[1]).

Om Enkelthederne i Rytteriets Bevæbning under Syvaarskrigen haves ikke nærmere Oplysning, men ifølge den Udvikling, der var foregaaet, er det sandsynligt, at den langt overvejende større Del af Rytteriet var bevæbnet med lange, tunge Pistoler og Sværd, samt iført et Harnisk som Skytternes, sædvanlig Benbeklædning og lange Støvler. Det maa formodes, at Harnisket i Reglen ikke var blankt, thi i det foran nævnte Brev af 23. Novbr. 1565 siges udtrykkelig, at Skyttetøjet skulde være sort eller jernfarvet, men ikke „Blanketøj“. Sandsynligt er der herved fulgt ældre Skik og Brug, thi i den ligeledes foran omtalte Mønstringsliste fra 1552 staar der flere Steder vedtegnet, at Skytterne havde Fyrrør og sort

---

[1]) I den foran (S. 447 Anm.) af Fronsberger gengivne Bestalling siges om de der nævnte 400 Skytter, at de skulde være inddelte for sig i 2 Skyttefænniker, og Anføreren for en saadan er benævnt „Hauptmann“ og ikke Ritmester. Det svarer vistnok hertil, at der blandt de i Hoffanen 1564 værende Hovedpersoner findes en „Hopman“ Skeell. Ogsaa Mikkel Gydinges Tilstedeværelse i Hoffanen paa den Tid synes at hentyde paa, at man da har tænkt sig en Anvendelse af Skytter tilfods. — Hermed kan sammenstilles, at Erik XIV angives under Syvaarskrigen at have oprettet en hel Fane Skytter med lange Rør (Adlersparre, Kgl. Vitt. Hist. och. Ant. Akad. Handlingar III. 276).

Harnisk, Glavindrytterne blankt, dog findes der ogsaa enkelte Steder[1]) nævnt Glavindryttere med sort og Skytter med blankt Harnisk, saa at der har været Undtagelser.

Paa de sidstnævnte af de foran (S. 446 Anm. 2) omhandlede Afbildninger ses Rytteriet med Bevæbning og Harnisk svarende til det her fremsatte. Hesteharnisker ses ikke. Hestene ere udstyrede med Sadler med høje Svisler og Pistolhylstre. De have Fortøj og Bagtøj, det sidste med en Rem paa hver Side fra Sadlen til Hestens Hale og med løse Stropper eller Remme, der hænge ned paa Hestens Sider, enten som en Prydelse eller som en Slags Erstatning for den ældre Tids Hesterustning. Hestene have Hovedlag, Pandebaand, Kæverem og Kævestykker, men intet Næsebaand, og de rides alene for Stang.

Ogsaa Mogens Gyldenstjernes Optegnelser give forskellige Oplysninger, der stemme hermed[2]).

---

[1]) Saaledes i Holbæk Len.

[2]) Der nævnes her blandt andre Ting „Fortøjler“ af Jern. Dette Ord kan maaske læses som „Føretøjler“, den Gang den almindelige Betegnelse for Grimeskafter, dog antydes andetsteds, at der brugtes Tøjler, beslagne eller af hvilke en Del var af Jern. Der findes saaledes 1560 købt Staaltraad til Tøjler til Kongens Heste (Rentemesterregnskab fra 20. Sept. 1559 til Michaelis 1560, fol. 323 b). — Der nævnes i Mogens Gyldenstjernes Optegnelser en Gang en Sabel, som der blev lavet en Skede til, og dette Vaaben, som først længer frem i Tiden blev almindeligt, maa da alt undtagelsesvis være begyndt at komme i Brug ogsaa herhjemme. — Hermed kan sammenstilles, at der alt 1560 nævnes 2 Sabler, tilhørende Kongen (Rentemesterregnskab fra 20. Sept. 1559 til Michaelis 1560, fol. 308), at Hans Winckelburg v. Collen med Skrivelse af 15. April 1567 sendte Kongen en tyrkisk Sabel til Foræring (Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 2), og at der i Maj s. A. blev købt Tøj, med hvilket Kongens Sværdfejer skulde fore dens Skede (Joakim Beks Regnskab 1566—67, fol. 175). — Forskellige Slags Sadler

Det synes, at der under Syvaarskrigen har vist sig Tilbøjelighed til at aflægge nogle Harniskdele. Formodentlig som Svar paa en Bemærkning af Kongen udtalte nemlig Josva v. Qualen, at hans Ryttere ikke førte noget „Rinckharnisch", fordi han efter deres Anmodning havde tilladt dem at aflægge det, da de, naar de havde saadant paa, fik større Skade af en fjendlig Kugle, end naar de ikke havde det[1])

I de Bestallinger, som haves fra Kalmarkrigens Tid, genfindes omtrent den samme Udrustning, der synes at have været den almindelige under Syvaarskrigen, kun med nogle yderligere Lettelser for Harniskets Vedkommende. Af en Formular eller et Udkast til en Ritmesterbestalling, dateret 10. Februar 1611[2]), ses, at man har benyttet Bestallingen af 1. Maj 1559 som Grundlag, men blandt andet slettet, hvad der fandtes i denne angaaende Bevæbningen, og istedetfor indsat, at enhver Rytter skulde have en god, stærk Hest, 2 Pistoler, fornøden Hesteudstyring, af Harniskdele Krave, Brystplade, Rygplade, Armtøj, Handsker og en godt dækkende Hjelm, dertil et godt Sideværge eller en „Kardilasch". Dette sidste Ord, en Fordrejning af det franske „coutelas", synes at antyde, at man da begyndte at foretrække et

og Dele af Hesteudstyringen (rigtignok tildels med vanskeligt forstaaelige Udtryk) findes nævnte i Remmesnidernes m. fl. Lavsskraaer 1514 og 1549 (Kbh. Dipl. II. 198 og 282). Meget ofte nævnes i Rentemesterregnskaberne „Hindertøj", hvad der formodes at være en Benævnelse paa Fortøj og Bagtøj under ét og ikke paa det sidstnævnte alene.

1) Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1. En løs, udateret Seddel i Heftet „Josva v. Qualen og hans Folk". — Ordet „Rinckharnisch" betegner formentlig Harniskdele, dannede af Brynjeringe, f. Eks. de for Skytter nævnte „Ærmer" eller et Skørt, dannet af Ringe og ikke af Plader.

2) Krigsark. Chr. IV. Best. og Rev.

Sidevaaben, der var beregnet paa Hug, fremfor paa Stød.

Denne Udrustning synes at have været den sædvanlige paa hin Tid for Rytterne, paa hvilke det ældre Udtryk Kyrasserer nu anvendtes i ændret Forstand, i al Fald i Udlandet, om det end maaske først senere blev almindeligt herhjemme; men omtrent fra samme Tid haves der en Bestalling angaaende Hverving af 2 Kompagnier „Harckebusirer“ [1]). Bestallingen angiver ikke deres Udrustning, men det kan neppe fejle, at den her som udenlands for denne Slags Rytteri bestod i et Gevær, Pistoler, et Sidevaaben og et Harnisk, hvis enkelte Dele neppe have været flere end en Bryst- og en Rygplade, samt en Hjelm eller „Potte“, saaledes som det findes angivet i Bestallinger, der ere udfærdigede herhjemme senere hen, i Trediveaarskrigens Tid.

Den almindelige Brug af Harnisk i det 16. Aarhundrede førte til, at Rytterne, naar de vare rustede til Krig, havde en Dragt, der passede til Harnisket. De Beklædningsgenstande, der i talrig Mængde nævnes i Mogens Gyldenstjernes Optegnelser, tyde hen paa, at baade Herremændene og deres Svende almindeligt havde Kjortler eller Trøjer af tykkere eller tyndere Stof, i Reglen Klæde af sort eller mørk Farve, og forede med Lærred eller Ræveskind, derhos Hoser, ogsaa Strømper, der maaske

[1]) Bestalling for Hertug Georg af Braunschweig og Lüneburg, dateret 4de Sept. 1611 (Krigsark. Chr. IV. Bestallinger og Reverser). — Jvf. iøvrigt om de forskellige Vaaben m. v. Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri, S. 87 og 311. — En Bestalling af 1623 for Niels Sehested angaar et Kompagni, sammensat af 100 Kyrasserer og Arkebuserer (Krigsark. Chr. IV. Fortegnelser og Lister. Mønstringsruller). Fra 1625 haves en Revers, udstedt af Niels Rosenkrans som Kaptajn for 300 „Dragoner“ (eller beredent Fodfolk. Krigsark. Chr. IV. Best. og Rev.).

have været brugte tilligemed Hoserne. Ikke sjeldent nævnes ogsaa Skind til Strømperne (Strømpeskind). Der nævnes Skjorter, hyppigst af hollandsk, sjeldnere af hjemmegjort Lærred, ogsaa uldne Skjorter. Over Harnisket bæres efter Omstændighederne en Kappe. En særlig Hovedbedækning findes ikke omtalt. En „Weiskeseck“, andetsteds kaldet „Wisktasche“ og lignende, synes at have været bestemt til Smaafornødenheder.

En Slags Uniformering er maaske forekommet i Hoffanen, idet der alt i Fredstid af Hensyn til Hoftjenesten fordredes af visse Lensmænd med deres Svende, Hofsinderne og disses Følge, foruden af forskellige andre Personer i Kongens Tjeneste, at de vare klædte ensartet i den saakaldte Hofklædning, hvis Farver en Tid lang bestemtes omtrent aarlig af Kongen.

Med Hensyn til de hvervede tilstræbtes endnu i Syvaarskrigens Tid ingen Uniformering, end ikke naar Kongen anskaffede Beklædningsgenstande til dem. Den 16. Februar 1565 befaledes det saaledes Statholderen at sende saameget Klæde, som der havdes, af alle Farver til Brug for de tyske Ryttere [1]). Det var først i Kalmarkrigens Tid, at der fremkom Bestræbelser med Hensyn til Uniformering. I den foran nævnte Formular af 10. Febr. 1611 til en Ritmesterbestalling var der først skrevet, at enhver skulde have et rødt og et gult Bind eller Felttegn paa sin Klædning eller over sit Harnisk; men dette er atter overstreget og rettet til, at enhver skulde have en „Kasiacke“ eller „Körritz-Rock“ af samme Farve som Fanen [2]).

---

[1]) Kanc. Brevb.

[2]) Paa et løst Blad, hørende til en Soldberegning fra Kalmarkrigens Tid, staar vedtegnet, at dersom Vedkommende kunde

Dette antyder, at der tidligere ved Rytteriet som ved Fodfolket benyttedes Felttegn med Kongehusets Farver. En Bekræftelse paa, at dette var Tilfældet under Syvaarskrigen, træffes i Mogens Gyldenstjernes Optegnelser, idet der i dem flere Gange nævnes Indkøb af gult og rødt Tøj til Felttegn for hans Sønner.

At dømme efter de meget forskellige Mærker og Farver, der fandtes paa Rytteriets Fanetegn, skulde det nærmest formodes, at de i Reglen anskaffedes af vedkommende Ritmester, saaledes som han vilde have dem. Dog findes der ogsaa Antydninger til, at Kongen anskaffede dem. Paa en løs Seddel i Brev fra Henneke Tornow af 26. Februar 1565 til Kongen, staar nemlig: „Fænriken beder Deres Majestæt erindre naadigst Tilsagn angaaende den nye Fane“ [1]), og det nedenfor nævnte Brev af 6. Juli 1565 indeholder en lignende Antydning.

Ses der bort fra, at Kongen kan have afholdt Udgifter til Fanetegn, uden at disse ere opførte i Rentemesterregnskaberne, faar man det Indtryk, at det kun er højst undtagelsesvis og som en særlig Gave, at der er betalt et eller andet vedrørende Fanetegn til Rytteriet. Der er ifølge hine Regnskaber betalt 1564 for Malingen af en „Houit-“ og en Rendefane, 1566 for Maling af 2 Rytterfaner, af hvilke Frans Banner fik den ene og Erik Podbusk den anden; 1567 er der betalt Skellert og Damask til Rendefaner, s. Aar forgyldt og rødt Skellert til

---

tilvejebringe Kassiacker til det paa Bladet omhandlede Kompagni, stod det ham frit, men det skulde tilkendegives ham, hvilke Farver de skulde have (Krigsark. (Chr. IV. Regnskabssager A.). Om Betydningen af Ordet „Kasagan“ i Middelalderen se Schultz, Das höfiche Leben zur Zeit der Minnesinger, II, Leipzig 1889, S. 39.

[1]) Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1.

Heinrich v. Platos Fane, 1568 gult Skellert til en Rytterfane til Johan v. Alten, samt Søm og Remme til 2 andre Rytterfaner. Flere Udgifter til Fanetegn for Rytteriet synes ikke at forekomme i Regnskaberne (jvf. dog S. 456 og 457 Anm. 2) og, som det ses, synes der ikke at være gjort Forskel mellem det nationale og det hvervede Rytteri[1]).

Der haves en Slags kortfattet Beskrivelse af de Fanetegn, Rytteriet havde paa Daniel Ranzaus Vinterfelttog 1567—68[2]), og det fremgaar af denne, hvor forskellige de vare. Rendefanens var saaledes rød, den skaanske Fanes hvid og rød, den fyenskes hvid med et rødt Kors, den jydskes rød og gul i Striber („rødt och guldt j skaffdt wisse"), o. s. v. I Opregningen findes nævnt en „Kyenfane". Ved en Misforstaaelse er denne stundom bleven opfattet som en Underafdeling af Rytteriet. Ordet be-

[1]) Tilsvarende findes der i Rentemesterregnskaberne undtagelsesvis Udgifter til Fanetegn for Fodfolket, her fortrinsvis til de nationale Tropper og særlig dem, der stod under Frans Brokkenhus' Befaling, derhos til Soldater paa Flaaden og til Besætningsstyrker, en sjelden Gang ogsaa til hvervede; men den almindelige Regel synes at have været, ligesom ved Rytteriet. at vedkommende Troppefører selv anskaffede Fanetegnet.

[2]) Danske Samlinger 2. II. 197. — Ifølge Dagbogsoptegnelserne angaaende Vinterfelttoget 1568—68 havde ogsaa Stalddrengene en egen Fane, hvis Mærke var en Fork og „Roskammen" (Hestekamme) (Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 41). I Rentemesterregnskabet 12. Marts 1569 til 1. Januar 1570 findes (fol. 368) Betaling til en Maler for 2 „Drengefaner", han havde malet for Kongen med „Stalddrenges Vaaben". — Ogsaa Rytteriets Trompetinstrumenter vare sandsynligt i Reglen smykkede med et Stykke Tøj i Form af et Fanetegn, samt med Snore og Kvaster. Ogsaa angaaende disse findes en Gang en Udgiftspost i Rentemesterregnskaberne, nemlig 1564 til Kvaster og Snore om en Trompet, som fandtes hos Hak Ulfstand (Joakim Beks Regnskab fra Michaelis 1563 til Michaelis 1564, fol. 194).

tegner derimod, forsaavidt som det angaar selve Fanetegnet og ikke en mulig Eskorte ved dette, et Mærke for Feltherren, en Kendefane, som Navnet angiver, anbragt under Kamp i hans Nærhed for at betegne det Sted, hvor han opholdt sig. I Bøger om Krigsvæsen fra hine Tider findes udtalt, at det i Reglen var en lille, hvid Fane[1]). En saadan Kendefane findes omtalt paa en løs Seddel i Brev af 6. Juli 1565 fra Daniel Ranzau, Lave Brade, Peder Bilde og Sten Rosensparre til Kongen, idet der siges, at Movrids Podbusk havde begæret, at de vilde skrive til Kongen, at der med det første maatte blive sendt ham en ny Fane, da den, som han havde, var helt opslidt og saa ofte bødet, at den ikke syntes større end Kendefanen[2]).

Om Rytteriets Opstillinger til Kamp og Fægtemaade findes der her hjemme saa lidet fra den her omhandlede Tid, at man ved Undersøgelsen af hine Forhold omtrent ganske maa henholde sig til, hvad der berettes i fremmede Skrifter. De forbigaas derfor her.

---

[1]) Saaledes i v. der Beke, Soldaten Spiegel, Frankfurt a. Main 1605 (Kgl. Bibl. Hjelmstierne. Kv. Nr. 1701, S. 85).

[2]) Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1. — I Rentemesterregnskabet 29. Sept. 1564 til 29. Sept. 1565 findes (fol. 223 og 223 b) som Udgifter, at der i Okt. 1564 er betalt „Gulskellert“ til den Kendefane, som Hr. Otto Krumpen fik, og i Jan. 1565 Silke til Frynser om 2 Kendefaner, som denne ligeledes fik. — I Daniel Ranzaus Tabslister for Slaget ved Svarteraa, saaledes som de findes trykte i Danske Mag. 3. II. 92 flg., er Sten Rosensparre og Herren af Putlitz opførte som faldne under „Rennefanen“. Dette skyldes sikkert en Fejllæsning, idet sidstnævnte Ord synes at maatte læses som „Kennefanen“ ifølge de originale Papirer, der findes i Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1, i Heftet mk. Daniel Ranzau.

Bilag.

Nogle Mønstersedler, som findes i Rigsarkivet (Militære Regnskaber I. B. 1545—70) og synes at være de udførligste af de faa, der endnu haves af deres Art, give et temmelig fuldstændigt Billede af Hoffanens og overhovedet en Fanes Sammensættelse i Syvaarskrigens Tid, idet de indeholde Navnene paa alle de Mænd, der kunne betragtes som Hovedpersoner i Fanen, og det Antal Heste, som enhver af dem havde.

En af disse Lister er betitlet: Mønsterseddel paa alle de Ryttere, som have ligget under salig Hr. Frederik v. Dhona, som var K. Mtt. min naadige Herres forordnede Ritmester over hans egen Hovedfane, og nu er under Hennekc Tornow, hvad der er dem forstrakt fra d. 18. Okt. 1563 til 1. Sept. 1564 ved Ejler Grubbe, Rentemester. — De i denne Liste opførte Personer ere, med Navnene uforandrede, som de findes i samme, og med henholdsvis Antallet af rustede Heste, Vognheste og Trosheste vedføjet for hver enkelt, følgende: Hr. Friderich v. Dhonenn, Ritmester, 12, 4, 1; Peder Guldenstiernne, Fænrik, 12, 4, 1; Gunther, Graf v. Barby 12, 4, 1; Abraham Wernnstorff 9, 3, 1; Benedictz v. Alueld 7, 2, 1; Claus v. Alueld 6, 2, 1; Kiønne Quidtzow 6, 2, 1; Otthe Quidtzow 3, 1, 0; Hartuig v. Notzwitz 4, 0, 0; Wulff v. Alueld 7, 2, 1; Pouell v. Alueld 6, 2, 1; Jasper v. Alueld 7, 2, 1; Tomas Holste 8, 2, 1; Carsten Mandiffuel 12, 4, 1; Hennicke Tornow 8, 2, 1; Christoffer Krabbe 6, 2, 1; Jurgen Cleiste 2, 0, 0; Jacob Loie 14, 4, 1; Friitz Kappell 9, 3, 1; Arennt Pinnow 8, 2, 1; Hanns Piuerlinck 6, 2, 1; Albertt Belliенn 9, 3, 0; Hanns Warnnberg 7, 2, 1; Johann v. Alueld 14, 4, 1; Key v. Alueld 9, 3, 1; Wulff v. d. Wisk 12, 0, 0; Fridrich Sweinichenn 7, 2, 1; Busse Ganns Herr v. Potlitz 12, 4, 1; Hanns Welandt 2, 0, 0; Wlrich Bheer 7, 2, 1; Albertus Gosiaschi 2, 0, 0; Hanns v. Wedell 7, 2, 1; Casper v. Wedell 7, 2, 1; Baltzer Lepell 10, 3, 1; Hinrich Hobitz 5, 1, 0; Casper Gersdorff

4, 1, 0; Sigmund Behem 6, 2, 1; Casper Rensendorff 8, 2, 1; Ejler Persen 6, 2, 1; Christoffer v. Hoberiig 6, 2, 1; Reinolt Rode 6, 2, 1; Borckert Swoue 6, 2, 1; Gert Treide 2, 0, 0; Bernnt Reimershausen 3, 1, 0; Jacob v. Munster og Henrich v. Lucter 8, 2, 1; Hr. Christoffell v. Dhonen 8, 2, 1; Pouell Biber 12, 4, 1; Casper Berger 10, 2, 1; Johan og Dirich Vitinghouff 9, 2, 1; Williche Mandiffuel 6, 2, 1; Otthe Mandiffuel 10, 3, 1; Adriann Mandiffuel 8, 2, 1; Dirich Øxell 6, 2, 1; Henning Steinwer 12, 4, 1; Siluester Holle 12, 4, 1; Degenner Bugennhagenn 7, 2, 1; Adam Sweinichenn 6, 2, 1; Niels Persen 6, 2, 1; Coruitz Thønnisen 6, 2, 1; Eggert Wlfeld 6, 2, 1; Jurgen Sested 6, 2, 1; Adam Normannd 6, 1, 0; Peder Munck 6, 2, 1; Reynolt v. Bomelberg 6, 2, 1; Annders Binng 6, 2, 1; Jurgen Wgerup 6, 2, 1; Adam Platt 6, 2, 1; Lodvig Munk 6, 2, 1; Anders Banner 6, 2, 1; Jurgenn Marsuin 11, 4, 1; Jurgenn Rudtt 9, 3, 1; Erich Podbusk 9, 3, 1; Peder Nielsen 4, 1, 0; Anders Emichsen 6, 2, 1; Knud Reuentløff 6, 2, 1; Henning Gøie 6, 2, 1; Absolon Gøie 6, 2, 1; Thomas Fassi 6, 2, 1; Johann Skouffgordt 6, 2, 1; Hartuig Høickenn 6, 2, 1; Anders Friis 6, 2, 1; Christiern Munck 6, 2, 1; Henrich Brade 6, 2, 1; Iffuer Munck 6, 2, 1; Peder Thott 6, 2, 1; Joen Binng 3, 1, 0; Niels Krabbe 5, 1, 1; Iffuer Kaas 4, 1, 0; Henrik Guldenstiernne 6, 2, 1; Jacob Restorff 6, 2, 1; Johann Whrnne 4, 1, 0; Niels Rosenngordt 2, 0, 0; Bennt Griis 3, 2, 0; Hildebrannd Guldenstiernn 9, 3, 1; Holger Wiffert 8, 2, 0; Jacob Sested 6, 2, 1; Jurgenn Brade 10, 4, 1; Otthe Rudtt 12, 4, 1; Fulmer Knob og Jehann Knob 12; 4, 1. Enspændere: Hanns Walther[1]) 6, 2, 1; Matz Frithoff[1]) 3, 0, 0; Frederik Ganns[1]) 2, 0, 0; Otthe Prenn 2, 0, 0; Jurgen Daa[1]) og Niels Jude[1]) 7, 2, 0; Hopmannd Skeell 3, 2, 1; Vognmester Bernnt Freennsteenn 2, 0, 0; Hanns v. Brunswig 2, 0, 0; Jens Fux[1]) 3, 2, 1; Anders Breedt 2, 0, 0; Christiernn Elkier[1]) 3, 0, 0; Heinrich v. Luneberiig[1]) 5, 2, 1; Michell Gynge[1]) 3, 1, ½; Michell Mogennsen 3, 1, ½; Fallenthinn Enspænder[1]) 2, 0, 0. Trometther:

---

[1]) Nævnt som Enspænder hos Grundtvig l. c.

Kilian Trometther[1]) 1, 0, 0; Jacob Fassert[1]) 1, 0, 0; Frannds Mentz[1]) 1, 0, 0; Jochum Kolluf[1]) 1, 0, 0; Vicenntz Neopolitann[1]) 1, 0, 0; Hanns Puckennslaar[1]) 1, 0, 0; Casper Peter[1]) 1, 0, 0. Bardsker: Hanns Arnolt Bardsker (med 2 Svende) 3, 2, 0; Bastian Bardsker 2, 0, 0.

Af de ovennævnte Ryttere havde Kongen, ifølge en anden Mønsterseddel, inden 26. Marts 1564 bortkaldt følgende fra Hoffanerne for at anvende dem til Søs: Peder Munk, Ludvig Munk, Knud Reventlov, Johan Skovgaard, Hartvig Hoiken, Anders Fris, Iver Kaas, Otte Rud, Jørgen Brade, derhos Arild Ugerup.

Endelig var ifølge en tredie Mønsterseddel følgende i Løbet af det nævnte Tidsrum blevne forsatte til den sjællandske og den jydske Fane: Hak Ulfstand (der blev Marskalk den 15. Juni 1564 og Ritmester over den sjællandske og skaanske Fane d. 19. Juni s. A.), Hans Skovgaard, Niels Pedersen, Korfitz Tønnesen, Eggert Ulfeld, Jørgen Sested, Reinold v. Bommelberg, Anders Bing, Adam Normand, Jørgen Ugerup, Anders Banner, Jørgen Marsvin (der blev Ritmester over den jydske Fane den 14. Juni 1564), Jørgen Rud, Erik Podbusk, Peder Nielsen, Anders Emiksen, Thomas Fasti, Henning Gø, Absalon Gø, Henrik Brade, Iver Munk, Peder Tot, Jon Bing, Niels Krabbe, Henrik Gyldenstjerne, Jacob Restorf, Johan Urne, Niels Rosengaard, Bent Gris, Hildebrand Gyldenstjerne, Holger Viffert, Jakob Sested, Folmer og Johan Knob, Otte Gø, Enspænder Matz Frithoff, Hopmand Skeell, Hans v. Brunsvig, Jens Fux, Anders Breedt, Christiern Elkær, Henrich v. Lyneborg, Mikkel Gydinge, Mikkel Mogensen, Valentin Enspænder og Bastian Bartskærer.

[1]) Nævnt blandt Trompeterne i Rentemesterregnskaberne.

Smaastykker.

6.

Var Poul Ancker Leder af den bornholmske Opstand i 1658, og kan man nægte Jens Koefoed Adkomsten til at kaldes Bornholms Befrier?

Af Gerhard L. Grove.

Læge Zahrtmann har i sin Artikel om Svenskerne paa Bornholm 1658 ovenfor S. 129 ff., i Tilslutning til en tidligere Afhandling i 6. R., 5. B., S. 223 ff., lagt megen Vægt paa at betegne Præsten Poul Ancker[1]) „endog aktivt i Handling som passivt [!] i Raad" som den egentlige og eneste Leder af Opstanden i 1658, medens han samtidigt søger at svække den gamle Tradition, der tillagde Jens Pedersen Koefoed det endnu paa hans Fødeø gængse Navn af „Bornholms Befrier". Det er aabenbart Hr. Z.s Mening, at disse to Personer nu i den almindelige Bevidsthed burde bytte Rolle og Poul Ancker indtage den Hædersplads, som Jens Koefoed altfor længe med Urette har indtaget.

Men naar Hr. Z. i 6. R. 5 B. S. 239 endog udtaler, at han mener i det foregaaende (af ham anførte) at have givet et fuldgyldigt Bevis for, at ene Poul Anker ejer Æren for at have ledet Opstanden aktivt i Handling som passivt i Raad[2]) o. s. v., saa synes det at

[1]) Ancker staver selv sit Navn som anført paa den bornholmske Gejstligheds Bekræftelse af 19. Jan. 1659 paa Bornholms Overdragelse til Kongen (i Rigsarkivet).

[2]) Saavel her som i det følgende ere Fremhævelserne af mig.
G.

være paa Tide at paavise, at saa vidt er Hr. Z. langtfra naaet.

Ganske vist nævnes Præsten Ancker som en af Hovedmændene for Opstanden, men ingen af Kilderne tilskriver ham alene Æren for Ledelsen. Og at man ej heller med nogensomhelst Sikkerhed indirekte af de ny Kilder, som Hr. Z. anfører til Støtte for sin Anskuelse, kan slutte sig dertil, skal jeg søge i det følgende at dokumentere.

Hr. Z. søger sit Hovedargument i en kort Beretning af Landsdommer Peder Olsen, som jeg for dens Vigtigheds Skyld skal tillade mig at gentage in extenso efter Hr. Z.'s egen Gengivelse i 6. R. 5. B. S. 224.

Isus. * * *

Disse efferschrefnne Borringholmske haffuer (nest Gud) værit [? de] fornemste til samme Lands Erobring at Vinde till hans Konngl. May[tt] i Dannemarck.

Hasle.

1. Her Poffuell Ancker Sougnepræst til Rydskier och Hasle Sougner haffuer Værit baade i Raad och daad till all denne hans Konngl. Maytt[s] tienniste med Toeg, Vagt, Reystning, och endnu besøger Land Vagterne.
2. Jens Kofoed Pederssønn.
3. Niels Gomløse, Byefougit.
4. Riigens Hoffmesters Thienner.
5. Jens Laurssøn, Ridefougett.
6. Aage Svendssønn.
7. Claus Nielsønn.
8. Erland Olluffsønn.
9. Hans Mathisønn tienner Riigens Hoffmester.

Rønne.

10. Borgemester Claus Kam.
11. Hans Christensønn.
12. Villum Claussøn. NB. hand skød printzenskiold.
13. Skipper Hans Laurssøn.
14. Skipper Jens Jensøn.
15. Anders Staaeke.
16. Morthen Morthenssønn.
17. Olluff Anderssønn.
18. Madz Kofoed Pedersønn.
19. Mogens Thiidemand.

20. Hans Kofoed Oelsønn, frjmand.
21. Claus Koefoed Olssonn.

Haffniæ den 29. Decemb. Ano 1658.

Peder Oells.
mppria.

[Udskrift med en anden Haand.]

Borringholm, nogle som fik Benaadinger for deris beviste tienist och troeskab.

Exped. 29. 10 b.

Efter at have citeret denne Fortegnelse over de 21 (22) Bornholmere, der havde været de fornemste til Landets Erobring, siger Hr. Z.: „Forrest staar Præsten Povl Hansen Anker som Opstandens eneste Leder. Først i det følgende Aarhundrede er hans Navn traadt i Skyggen for Navnet paa en af hans Fæller Jens Pedersen Kofoed, men med Urette. Den foreliggende Fortegnelse slaaer uimodsigelig fast, at Povl Anker var Bornholmernes Leder i Opstanden 1658, hvilken han planlagde, og i hvilken han deltog fra først til sidst, virksom i Raad og Daad fremfor alle sine Fæller“.

Dette turde dog være vel meget at lægge ind i denne Fortegnelse.

Vel sandt. Det, at Ancker nævnes først, kan være et Tegn paa, at han er Hovedet for Opstanden, men behøver det i og for sig at betyde dette?

Nej! De 21 Personer ere aabenbart ikke nummererede efter deres Meriter. Først nævnes Hasleboerne under deres Bynavn, saa Rønneboerne under deres. Det skulde da være mærkeligt, om alle 9 Hasleboere havde udmærket sig mere end nogen af de 12 Rønneboere; og ligesom der i Spidsen for disse ret naturligt nævnes deres Borgmester, om han end ikke synes at have spillet nogen særlig fremtrædende Rolle i Opstanden, saaledes er intet naturligere end, at Poul Ancker nævnes først af Hasleboerne, blot fordi han som deres Sognepræst var den fornemste blandt dem, saa meget mere iøvrigt, som Fortegnelsen er skreven af Borgmesteren i den samme By, hvori Ancker var Sognepræst. Men at Ancker just, ja endog „uimodsigeligt“ var Lederen, det kan ikke udledes alene

af, at han nævnes først, saasnart dette kan have en anden rimelig Grund. Fremdeles kan man endnu mindre heraf slutte, at Nr. 1 var eneste Leder. Der kan jo godt have været flere Ledere, f. Eks. ogsaa Nr. 2, Jens Koefoed.

Langt vigtigere end Nummeret er naturligvis de Udtryk, der bruges om Præsten Anckers Virksomhed, thi netop herom siges der jo noget. Staar der, at han har været Lederen? Ingenlunde.

Der staar, at han „haffuer wærit baade i Raad och daad till[1]) all denne hans konngl. May^{tts} tienniste med Toeg, Vagt, Reystning“, men der staar ikke noget om, at han var med i Overfaldet paa Printzenskøld, der dog var det afgørende for Øens Befrielse (hvad han netop ikke var), ej heller om, at han var Deltager „fremfor alle sine Fæller“ i det nævnte Virksomhedsomraade, end sige at han var eneste Leder af Opstanden. Naar det derimod endvidere udtrykkelig bemærkes, at han „endnu flittig besøger Land Vagterne“, tyder det snarere paa, at hans Daad just ikke var stor uden netop i Betragtning af, at han var en gejstlig Mand. Og til hans Raad kender heller ikke Z. noget nærmere.

Vel kunde een Ting maaske tale i Hr. Z.'s Favør ved denne Fortegnelse, nemlig at P. Olsen spenderer saa megen Omtale paa Ancker fremfor paa de andre, men det kan jo simpelt hen ligge i, at han har fundet det for vidtløfligt at skrive noget om hver af de 21 og derfor er stoppet op ved Nr. 1; om Nr. 2, Kofoed, havde der da sikkert nok været et og andet at skrive, jvf. det følgende. Hovedvægten maa dog lægges paa Ordene selv og ikke paa deres relative Mængde, og uden anden Støtte maa man vogte sig for at lægge noget i dem, der strider mod den almindelige Opfattelse.

At Hr. Z. under alle Omstændigheder ikke har Ret til at paastaa, at denne Fortegnelse skulde have slaaet fast, at Povl Ancker var Bornholmernes Leder, er imidlertid klart. Og endnu mindre kan dette fremgaa af den anden omtrent sam-

---

[1]) „wærit till“ er antagelig = været med til.

tidige Optegnelse angaaende Opstanden, som Hr. Z. anfører i 6 R. 5 B. S. 227. Thi her nævnes Ancker end ikke. Og hermed ere de af Hr. Z. fremførte hidtil ukendte samtidige Kilder udtømte. Naar af alle andre samtidige Kilder vistnok alene den koefoedske Relation nævner ham, er det som Z. selv siger, kun i „intetsigende Sætninger“. De fleste skænke ham ikke et Ord ved deres Omtale af Opstanden, saaledes hverken „Bornholms Krønike“ eller de svenske Øjenvidner, der dog høre til de vidtløftigste, hvorom siden nærmere.

Imidlertid er der et andet Moment, hvori Hr. Z. synes at søge et Fortrin for Ancker fremfor Jens Kofoed. Han omtaler nemlig i 6. R. 5. B. S. 225 f. nogle forskellige Benaadninger for Hoved-Deltagerne i Sammensværgelsen. Jeg skal her holde mig til de samme, Z. nævner, skønt der er flere, som siden skal berøres, idet jeg opstiller dem skematisk efter den Orden og med de Numre, hvori Personerne nævnes i Peder Olsens Fortegnelse.

Nr. 1. Poul Ancker fik 11/12 1659	Aakirkes Kanonikat med Brugsret [?] til Kannikegaard i Aaker.
Nr. 2. Jens Koefoed fik 29/12 1658	kgl. Fredebrev for et 4 Aar tidligere begaaet Drab og 15/12 1660 Kaptajnsbestalling med 200 Rdr. aarlig og Maglegaard i Østermarie afgiftsfrit.
Nr. 11. Hans Christensen blev 29/12 1658	Tolder i Rønne og Tingskriver i Vestre og Nordre Herreder.
Nr. 12. Villum Claussen fik 29/12 1658	Rabækkegaard i Knudsker fri for Landgilde.
Nr. 13. Skipper Hans Lauridsen fik 29/12 1658	Spidlegaard i Aaker i sin og Hustrus Tid, kvit og frit.
Peder Olsen, Borgmester i Hasle blev 28/12 1658	Landsdommer paa Bornholm (med Brugsret af Gyldensgaard) samt fik Afgiften af 1 Gaard i Nyker og 1 i Klemensker.

Tidspunktet for Uddelingen af disse Kongens første Benaadninger tyde under alle Omstændigheder ikke paa, at Poul Ancker var Lederen. Han fik nemlig sin Belønning næsten et Aar efter de andre. Borgmester Peder Olsen, der var rejst over med Bornholmernes Gavebrev, fik, som rimeligt var, først (d. 28/12 1658), sagtens som Givernes udvalgte Repræsentant, sin Belønning. Og Dagen efter de 4 andre, deriblandt Jens Koefoed. Men Præsten Ancker fik den Gang intet; og det var dog Peder Olsen, der havde skrevet den af Hr. Z. til Hovedargument benyttede Fortegnelse over Hovedmændene for Opstanden, som aabenbart har været et Grundlag for Udnævnelserne, og nævnt ham først. Han synes altsaa enten ikke at have anset Ancker for Lederen eller ialfald ikke at have overbevist Kongen om, at han havde udmærket sig fremfor alle andre. Det er nemlig vel værd i denne Sammenhæng at mærke sig, dels at Peder Olsens Fortegnelse just hører som Indlæg (eller indkommen Sag) til de Expeditioner i Danske Kancelli, der udgik med førstnævnte 4 Benaadninger d. 29. Dec. 1658[1]), dels at baade Olsens Fortegnelse og disse Benaadningers Udfærdigelse falder paa den samme celebre Dag, da Bornholmernes befuldmægtigede Sendebud, hvoriblandt Peder Olsen, overdrog Frederik III Gavebrevet paa den generobrede Landsdel[2]).

De 4 Benaadninger ere indførte i Kancelliets Kopibøger (Skaanske Registre) i følgende Orden: Først Jens Koefoeds, saa Willum Clausens („der skød Printzenskøld"), saa Hans Lauridsens og sidst Hans Christensens. Og ved slige officielle Udmærkelser er Ordenen jo i Reglen ikke uden Betydning.

Der kan næppe være Tvivl om, at de, der paa denne Dag udmærkedes, dengang ansaas som Hovedmændene, og derfor savner man blandt dem i højeste Grad Hr. Zahrtmanns udvalgte eneste Leder af Opstanden, Poul Ancker. Det hjælper

---

[1]) Jfr. den paa Foden af Fortegnelsen anførte Paaskrift, der viser Forbindelsen med de i Skaanske Registre kopierede Benaadningsbreve af samme Dato.

[2]) Jfr. Thurah, S. 247.

ikke, at Hr. Z. baade i 6. R., 5. B., S. 225 og foran, S. 158, hvor han omtaler Benaadningerne, nævner Ancker først og Jens Kofoed sidst. Ej heller kan Z. forsvare at sige, at Poul Anckers Navn „først i det følgende Aarhundrede“ er traadt i Skygge for een af hans Fæller, thi 4 af hans Fællers særlige Udmærkelse faldt omtrent et Aar før Anckers Benaadning.

Foruden i Tidspunktet for Belønningerne kunde der imidlertid ogsaa i disses Størrelse søges en Maalestok for de belønnedes Fortjeneste. Et Fredebrev for et Drab og èt Kanonikat ere ganske vist to temmelig inkommensurable Størrelser, men flere af de gode Gaarde, som de andre Hoveddeltagere i Opstanden strax, og Jens Koefoed med flere senere, fik Brugsretten af, have aabenbart i Værdi langt overgaaet Kanonikatet, hvoraf Ancker selv i 1670 nævner, at han kun havde en Tønde Smør i aarlig Afgift[1]).

Der kunde jo imidlertid være andre særlige Omstændigheder ved Anckers Belønning, der tydede paa hans Ledelse. Hr. Z. siger jo lige ud, at Ancker fik Kanonikatet „til Belønning for hans heldige Ledelse af Opstanden“. Giver nu Kongebrevet Hr. Z. Ret i denne Paastand? Nej. Hr. Z. gaar ogsaa her for vidt. Der foreligger intet Bevis herfor. Kongebrevet af 11. Dec. 1659[2]) bruger Udtrykkene, at Kongen: 1) paa underdanigst Ansøgning, 2) for synderlig Aarsags Skyld og 3) paa det han sit Præsteembede desbedre foruden stor verdslig Bekymring kunde forestaa, forlener ham med Kanonikatet. Ikke blot fik Ancker altsaa ikke sin Belønning strax, men

[1]) Se Konfirmationen af 1670 paa Anckers Kanonikat i Sjæll. Reg. med Indlæg, samt Jordebogen o. Gods, tilhørende Lunde Kapitel og Domkirke for 1650, der udviser, at der foruden de skaanske Indtægter, som Ancker ikke fik med, og jus patronatus, der ikke var nogen Pengerettighed, til Aakirkes Præbende kun regnedes en aarlig Afgift af 24 Skilling af Præstepengene, 4 Skilling af Vejrmøllen og 1 Tønde Smør af Arridt Poulsen. Derimod nævnes ikke den af Hr. Z. medregnede Brugsret af Kannikegaard i Aaker.

[2]) Originalen heraf findes vedlagt Konfirmationen ved Christian V's Regeringstiltrædelse i Danske Kancellis Arkiv.

maatte søge derom og fremstille sin Nød for at faa et Tillæg til sine ringe Embedsindtægter. Den „synderlige Aarsag“, som imidlertid aldeles ikke nævnes, er muligvis eller sandsynligvis nok hans kendte Deltagelse i Opstanden, men hvor kan Hr. Z. paastaa, at Belønningen skyldtes Anckers „heldige Ledelse“, der intetsteds har Medhold i samtidige Kilder?

Naar Hr. Z. blandt Anckers Benaadninger anfører, at han 1685 blev Provst paa Bornholm, bør det bemærkes, at dette var 27 Aar efter Opstanden, og at to andre bornholmske Præster mellem Opstanden og dette Tidspunkt have faaet samme Udnævnelse [1]).

Især maa der dog sluttelig med Hensyn til Ancker lægges Vægt paa, at man, selv efter at Hr. Z. har ført alle sine Argumenter i Ilden, veed saa urimeligt lidt positivt om, hvad Ancker har udrettet. Ikke en eneste G e r n i n g udenfor det almindelige, at han har været (med) til Tog, Vagt og Reisning, og om hans P l a n e r heller ikke det mindste positive.

Men nu om Jens Kofoed?

Frederik III har sendt Bornholmerne sit Brev med Opfordring til at ruinere Fjenden og specielt Garnisonen paa Hammershus; det var efter Datidens Moral herefter kun en simpel Pligt for en Krigsmand at parere en saadan Ordre. Printzenskold, saa hæderlig han personlig var, maatte i Befolkningens Øjne staa som Øens Plageaand og havde opirret Bornholmerne ved at paalægge dem de tungeste Byrder. Den 8. December red han til Rønne (jeg bruger herefter Z.s egen Fremstilling [2]); undervejs standsede han i Hasle og truede

[1]) Det bør herefter muligen for en Fuldstændigheds Skyld noteres, at Hr. Z. anfører en Udtalelse af Amtmand Urne om, „at det fortælles af ældgamle, at de bedste Overlæg og Raad udflode fra Hr. Poul Ancker“. Men da dette er skrevet e f t e r 1756, have disse ældgamle Personer dog næppe kunnet være Øjenvidner, Udtalelsen er altfor almindelig og ikke støttet af de samtidiges Beretninger. Og dette Rygte har da heller ikke bragt nævnte store Kender af Bornholms Historie til sammenlignet med Ancker at undervurdere Jens Koefoed, hvis „Beundrer“ Z. andetsteds nedsættende kalder Urne.

[2]) Jfr. ovenfor S. 149.

Borgmesteren her, Peder Olsen, med at inddrive Byens resterende Skatter med Militær, saafremt de ikke straks indbetaltes. Straks efter at Printzensköld havde forladt Hasle, brød Jens Koefoed op herfra og fulgte ham til Rønne. Hr. Z. anfører det som sandsynligt, at Printzenskølds Drab kan have indgaaet i hans Forsæt som det bedste Middel til at opfylde Kong Frederiks Ønske om at ruinere Garnisonen paa Hammershus, og efter Begivenhedernes Gang maa vel alle finde dette rimeligt. Koefoed tog ind til Præsterne Ancker og Tresløv, begge Deltagere i Sammensværgelsen, „men fandt hos ingen af dem den Understøttelse, som han ønskede til denne Dags Forehavende. Han red da ene videre; de nævnte to sammensvorne synes ikke at have godkendt hans Forsæt“ [1]. Først siden sluttede andre sig til ham, hvorefter han naaede Rønne. Da han og hans Fæller traadte ind hos Borgmesteren, hvor Printzenskøld sad og spiste, kom det til et voldsomt Optrin. De Sammensvorne fik Printzenskøld trukket ud paa Gaden og ført bort til Raadhuskælderen „under Koefoeds Ledelse“, og paa Vejen blev Printzenskøld dræbt (da han mod sit givne Ord forsøgte at undfly, som Ravn siger i Bornholms Krønike, hvilket Hr. Z. dog ikke vil erkende).

Dette er et Moment af megen Vægt. Thi saa er det jo dog Jens Kofoed, der sætter Opstanden i Scene. Præsterne, og specielt Ancker, have maaske nok haft deres Planer og fremmet en Sammensværgelse med samme videre Maal, men dog i al Fald ikke ledet den Opstand, der virkelig førte til Bornholms Befrielse ved Printzenskølds Tilfangetagelse, Flugt og Drab. Her var Koefoed Lederen. Kan man nu forstaa, at Ancker, som ikke vilde give Koefoed nogen Understøttelse til denne Dags Forehavende, men lod ham rejse ene videre, „ene skal have Æren for at have ledet Opstanden, aktivt i Handling som passivt i Daad?“ — Naar Hr. Z. endda havde været saa forsigtig som enkelte Steder at nøjes med at sige, at Ancker var Sammensværgelsens, men ikke Opstandens Leder! Men det er utvivlsomt Opstanden, Hr. Z.

---

[1]) Det citerede er Hr. Z.s egne Udtryk.

mener. Thi ovenfor, S. 160 f. siger han; „Det var en dygtig Gjerning af Bornholmerne i Løbet af et Døgn og med ringe Blodsudgydelse at befri deres Ø fra Fjendens Vold“ og konkluderer „Deres Fører Poul Ankers [!] Færd bør aldrig glemmes“. Men selv hvor Tanken ledes hen paa den befriende Gerning, nævner Hr. Z. ikke Koefoed. Ene Ancker skal have Æren!

Før Omtalen af Koefoeds Andel i Opstanden sluttes, bør endnu meddeles, at Hammerhus's Garnison, der havde mistet sit Hoved ved Printzenskølds Drab, Dagen efter overgav sig. Samtidige Kilder melder intet om, at Ancker ved denne Lejlighed skulde have indlagt sig Fortjeneste fremfor Koefoed; derimod er det et umiskendeligt Tegn paa, at Koefoed i Bornholmernes Øjne maa have udmærket sig særligt, at han, der dengang kun var en menig Rytter og tilmed fredløs, fik Kommandoen paa Hammershus. Her lykkedes det ham siden med megen Konduite at lokke den til Printzenskølds Undsætning sendte Styrke af c. 80 Mand i Land i smaa Hobe og fange dem alle.

Efter nu ovenfor at have gjort opmærksom paa, hvor svage Hr. Z.'s Hovedargumenter for Præsten Anckers Ledelse af Opstanden ere, og hvorledes Hr. Z. anerkender Koefoeds Ledelse af Begivenhederne ved Printzenskølds Tilfangetagelse og Drab, bliver endnu tilbage at imødegaa den Maade, hvorpaa disse to Personers Forhold, Fortjenester og Belønninger sammenstilles, som nemlig tager sig hel tendensiøs ud, og navnlig at paavise, hvorledes Hr. Z. flere Steder kun opnaar en Tilslutning til sine Anskuelser ved at henholde sig til Kilder, som han nævner uden at citere deres Ordlyd, og som ved nærmere Eftersyn vise sig slet ikke at kunne tjene til Støtte for det anførte.

Jeg skal ikke opholde mig længe over, hvorledes Hr. Z. titulerer Præsten Ancker „Hædersmand“, uden at føre noget som helst Bevis for, at han har gjort sig fortjent hertil, undtagen netop ved sin Andel i Opstanden, hvis Omfang det var Hr. Z.'s Sag at bevise, medens Jens Koefoed i Modsætning til ham betegnes som en Slagsbroder, egensindig, trættekær og ude af Stand til at holde sine raa Lidenskaber i Tømme. Lad være,

at han var hidsig og rask til at drage Sværdet. Den Slags Folk har før udrettet store Ting i Krigen, og det harmonerer godt med, at han straks rider efter Printzenskøld d. 8. Dec. 1658, medens den gejstlige Hædersmand ikke vil støtte hans Forehavende, men bliver hjemme og lader ham ride ene videre, da det gælder. Erkendes maa det, at Jens Koefoed i sin Ungdom begik et Drab, noget som iøvrigt ogsaa er passeret andre fortjente Krigsmænd i hine Tider, og som der ingen Grund er til nu at skjule. Men heraf bør Hr. Z. ikke tage Anledning til paa mer end tvivlsomme Grundlag at kaste Mistanke paa ham for ikke mindre end 2 Mord[1]), eller efter Nævnelsen af disse gaa over til Beskrivelsen af hans Færd under Opstanden med Ordene: „Saadanne Egenskaber maa vi da ogsaa vente at møde i Jens Koefoeds Indgriben i Opstanden 1658“.

En anden Methode, der let kan faa Læseren til at undervurdere Koefoeds Betydning i Forhold til Opstandens øvrige Deltagere, synes gennemført af Hr. Z. Den bestaar i systematisk at nævne Ancker først, saa nogle andre af Deltagerne og tilsidst — som det tynde Øl — Jens Koefoed og anvendes mærkeligt nok selv ved det militære Skuespil foran S. 153, idet Hr. Z. i Spidsen for den Styrke, der den 9. Dec. 1658 rykker frem mod Hammershus, nævner først Præsten Ancker, saa 3 andre, og sidst Jens Koefoed, der dog aabenbart her spillede Hovedrollen, idet han, efter det heldige Udfald af samme Tog, skønt kun menig, udnævntes til Chef for Garnisonen paa det erobrede Slot, medens samtidige Kilder ikke udpege Ancker som Hovedleder, og den i 6. R. 5. B. S. 229 af Z. citerede Hovedkilde ved denne Begivenhed end ikke nævner Ancker.

I 6. R. 5. B. S. 225 har man et andet Exempel paa, hvor vildledende Hr. Z. kan virke ved denne Yndlingsopstilling

---

[1]) Den første Sag er ifølge Skr. af 26. Marts 1679 fra Bornholms Stænder aabenbart kun en „particulair Disput“ mellem ham og den trættekære Oberstlt. Fischer og ikke nogen Drabssag (jfr. Gl. Kgl. Saml. Kv. N. 3227 b). I den anden har Hr. Z., der med god Grund ivrer mod Sagndannelsen i Printzenskoldvisen, selv kun et meget tvivlsomt Sagn at støtte sig til.

af Personerne. Han omtaler Peder Olsens Fortegnelse over de 22 Bornholmere, der udmærkede sig og indstilledes til Kongens Naadegaver, og siger saa: „ved at sammenholde denne Fortegnelse med de kongelige Benaadninger, der expederedes 29. Dec. 1658 .... kunne vi blandt de 22 fremhæve 6, som have haft den betydeligste Del i Bornholms Tilbagerobring" — og saa nævner Hr. Z. allerførst af disse 6 Præsten Ancker, skønt han ved, at han nævnte betydningsfulde Dag slet ingen Benaadning fik[1]), og allersidst af dem, der belønnedes d. 29. Dec. 1658 Jens Koefoed (hvis Benaadningsbrev dog udstedtes først), og det med Ordene: „Endelig [!] fik Jens Pedersen Kofoed samme Dag et kongeligt Fredebrev" o. s. v.

Faa Steder forekommer det mig dog, at Hr. Z. viser sig mere partisk imod Koefoed og for Ancker end i 6. R. 5. B. S. 228 og 229, idet enhver, der ikke kender Kilderne paa Grund af Fremstillingen maa faa det Indtryk, at de specielt om Jens Koefoed (mere end om nogen anden) indtage en Tavshed, der beviser, at en anden maa være Hovedmanden. Z. siger først, efter at have anført de oftnævnte to samtidige Kilder (hvori K. omtales), med Hensyn til de øvrige samtidige Beretninger: „Fælles for dem alle er, at de slet ikke nævne Navnet paa den Mand, som en senere [!] Tid har gjort til Hovedmanden i hele Opstanden, „Bornholms Befrier" Kaptain Jens Pedersen Kofoed".

Det ser betænkeligt ud for Jens Koefoed — saa længe man ikke betragter Kildernes Beskaffenhed. Hr. Z. nævner dem som korte Optegnelser i enkelte Slægtbibler paa bornholmske Bondegaarde, som desværre ikke citeres. Kun een anføres (maaske som den vidtløftigste). Den findes i Aaker Kirkebog[2]) og lyder i sin Simpelhed som følger: „D. 8. Dec. blev Printzenschiold af Landsaatterne ihielslagne, og de Svendsche

[1]) Jeg overser ikke, at Hr. Z. indskyder et „Forrest staar" om Ancker og længere nede nævner Datoen for den senere Benaadning, som man imidlertid ifølge det ovenstaaende kunde tro var en ny Benaadning, foruden en den 29. Dec. 1658 modtagen.

[2]) Kirkehist. Saml. VI. R. 1. B. Kbh. 1890. S. 471.

her paa Landet nogne faa slagne, de andre fangne“. Det er det hele! Ingen vil vel heri finde noget som helst betænkeligt for Jens Koefoeds gode Navn og Rygte, direkte eller indirekte?

Men i Tilslutning hertil fortsætter Hr. Z.: „Hvis Jens Kofoeds Færd virkelig skulde have fortjent al den Virak, Nutiden offrer paa den, bliver denne Tavshed særlig paafaldende i den Beretning, Rasmus Pedersen Ravn giver i den haandskrevne Bornholms Krønike (chronica Boringiaca). Denne paa andre Punkter meget omstændelige Krønikeskriver skildrer heri bl. a. med varme Ord den unge Raadmandssøn fra Svanike Albret Wolfsens heltemodige Kamp og Død mod de svenske Tropper ved Overfaldet paa Nexø den 9. Juni 1645, derimod nævner han ikke Jens Kofoed. Af hvad han fortæller om Opstanden 1658, er her kun Grund til at anføre, at han opgiver Tallet paa de ihjelslagne Svenskere til otte ialt, Printzenskøld medberegnet, og henlægger deres Drab til 8. December samt den paafølgende Nat“.

Skulde man nu ikke herefter tro, at Bornholmskrøniken i Modsætning til de smaa samtidige Beretninger, dels havde en ret fyldig Beskrivelse af Opstanden, dels havde nævnt baade den ene og den anden af Deltagerne (helst selvfølgelig Poul Ancker, hvem Hr. Z. hævder som Leder), for at denne Tavshed om Jens Koefoeds Navn kunde betegnes som „særlig paafaldende“?

Men dette er langt fra Tilfældet. Ravn udbreder sig i den kronologiske Omtale af Bornholms Historie ganske vist paa flere Foliosider om Printzenskølds Haardhed og Plagerier, men hele den egentlige Opstand fra dens Begyndelse til Hammershus's Overgivelse affærdiges ganske kort. Efter at have omtalt, at Printzenskøld lod sine Soldater søge til hvert Sogn for at inddrive den paabudne Skat hos Bønderne, hedder det nemlig herom [1]) kun følgende:

„Deriblandt war en fourier, hwilken blef af Bønderne dræbt med 6 Soldater, 3 fangne, 2 undkomne. Dette scheede imellem 8. og 9. December om Natten. Men om Eftermid-

[1]) Bornholms Krønike. Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398, fol. 52.

dagen før Kl. 4 begav sig, at høffdingen Prindsenskiold war til Røñe ankommen, at wille med macht vdtage en Schude og Schibsfolck til at hændte hid det Krigsfolch, hand tilforne sin Konge hafde om tilschrefuet; da effterdj her paa Landet nu intet andet war at forwendte end Idel undergang og forderffuelse, tilginge nogle erlige Dansche Personer, toge hannem behendigen fangen, gafue hannem quarteer, men hand imod sin tilsagn wilde iche holde parole, der ofuer hand, som hand wilde undløbe af arresten, er hand til døde schudt, og 7 Personer med hannem ware tilfangne tagen; Item den utilbørlige Heide Rider, som Bønderne uschyldigen hafde molesteret. Dagen effter d. 9. Dito er Slottet Hammershuus med accordt udbekommet" o. s. v.

I anerkendende Ord er altsaa just den Daad omtalt, hvori Jens Koefoed utvivlsomt har ledet Begivenhederne, men ingen er nævnt — slet ingen. Tavsheden om Koefod vilde selvfølgelig kun være „særlig paafaldende", hvis mange andre sammensvorne og navnlig in casu Ancker vare nævnte. Men nu kan man umulig finde dette graverende for Koefoed. Man maa jo ogsaa erindre, at netop Samtiden ofte maatte forudsætte disse Detailler for vel bekendte og overflødige at omtale.

Snarere turde det være graverende for Hr. Z. herefter at konkludere saaledes: „De med Jens Koefoed samtidige Bornholmere have saaledes ikke haft mange Ord til overs for hans Færd. Lige over for Eftertidens Forgudelse af denne Mand, er hans Samtids Tavshed talende. Den synes at have ment: Jo mindre, der tales om ham, des bedre" [!].

Er det nu retfærdigt at stille Jens Koefoed saaledes i Gabestokken uden at nævne et Ord om, at nogen eneste af de samme Kilder, der forbigaa Koefoed, nævner Præsten Ancker? Men det undlader Hr. Z. af gode Grunde. Thi ingen af dem, i al Fald af de citerede, gør det. Ja selv en saa meddelsom og vigtig Kilde som de svenske Øjenvidner, der havde været Fanger paa Bornholm under Opstanden[1]), omtaler blandt en halv Snes af Hoveddeltagerne

---

[1]) Styrmanden paa Spes og en Rytter, hvis Meddelelser om Op-

ikke med et Ord den Mand, hvem Hr. Z. ene vil give Æren for Ledelsen, medens den ubetinget tillægger Koefoed Hovedrollen i Opstanden.

De Midler, hvorved Hr. Z. mener at kunne bestride Troværdigheden af Jens Koefoeds Relation om Opstanden[1]), er ogsaa betegnende for hans Bevisførelse og bør formentlig paa Grund af denne Kildes Vigtighed nærmere imødegaas.

Hr. Z. vil bl. a. paastaa, at denne Relation med Urette bærer Jens Koefoeds Navn. Og til dette Resultat kommer han ad følgende Vej. Han begynder advarende med at sige, at Sagndannelsen i Printzenskøldsvisen lærer os at være forsigtige med at fæste ubetinget Lid til den under Jens Koefoeds Navn gaaende Relation. Som om ikke denne kunde være korrekt, fordi hin var Digt! Saa finder han det mistænkeligt, at Originalen mangler — nu efter c. halvtrediehundrede Aars Forløb! Og derefter griber han til det Middel, at Jens Koefoed vist ikke kunde skrive andet end sit Navn, fordi en anden nævnt Kaptajn kun kunde skrive sit Navn under — og det skøndt han kender Jens Koefoeds Underskrift, der er saa letløbende, at alene den burde kunne overbevise ham om, at dens Autor ogsaa efter al Sandsynlighed skrev en flydende og og efter den Tid god Haand[2]). Og saa tænker Hr. Z. ikke paa, at Jens Koefoed jo endelig ogsaa kunde have dikteret den! Hertil kommer nogle meget ufyldestgørende sproglige Betragtninger og følgende for Hr. Z.'s næsten utilladelig ringe Tiltro til Jens Koefoed karakteristiske Argument, at Relationen „i Intet" bærer Præg af Jens Koefoeds Mangel paa Evne til at holde sit lidenskabelige Sind i Ave, hvorfor en saa hidsig Krigsmand som han, „ikke kan have forfattet den foreliggende Relation"!

Man føler sig ikke meget overbevist, og paa sidst nævnte Punkt kommer ydermere det lidet tillidvækkende

standen rapporteres den svenske Konge af Sekretær Taubenfeldt 17. Febr. 1659. Jfr. Handl. rör. Skand. hist. Stockholm 1858. 39 B.

[1]) Jvfr. 6. R. 5. B. S. 233 f.

[2]) Jfr. de bornholmske Frimænds orig. Konfirm. af 1659 paa Bornholms Overdragelse til Kongen (i Rigsarkivet). J. Koefoeds Underskrift er ubetinget den bedst skrevne.

ved Hr. Z.'s Argumentation frem, at han lader Relationen skifte Karakter, efter som det passer ham. Nys bar den i Intet Præg af Koefoeds lidenskabelige Sind, og dette var et Bevis for, at han ikke havde skrevet den, men kun faa Sider længere henne (i 6 R. 5. B. S. 237) kommer Hr. Z. til det Resultat, at Relationen, om end kun ad Omveje (f. Ex. gennem Enken), dog maa føres tilbage til Jens Koefoed og faar et vist Værd ved at give et Billede af, hvilken Del Jens Koefoed i sit senere Liv har tillagt sig selv i Begivenhederne i 1658. Derefter bliver det straks atter galt med Relationen, og Hr. Z. bebrejder ubarmhjærtig Holberg, at han ikke benytter andre og bedre Kilder med Ordene: „Jens Kofoed var selv Part i Sagen, dertil af et opfarende, lidenskabeligt Sind, lidet skikket til at give en upartisk og ædruelig Fremstilling“ o. s. v. — Det ene Argument viser Umuligheden af det andet.

Med Hensyn til Relationens reale Indhold[1]) er det mærkeligt at se, hvorledes Hr. Z. trods sine Beskyldninger mod den for Partiskhed dels oftere indirekte anerkender den ved paa væsentlige Punkter at følge den temmelig nøje, f. Ex. selv ved Fremstillingen af Jens Koefoeds egen Virksomhed under Opstanden[2]), og dels kun anfører faa positive Indvendinger, som tilmed ere af uvæsentlig Betydning eller ganske uberettigede. Saaledes at Relationen kun nævner 10 af de 22 fortjente Bornholmere, som P. Olsen nævner. Dette kan dog nemt forklares ved, at den ikke gør Fordring paa at være udtømmende, og at vi maaske kun kende forkortede Uddrag af den oprindelige Relation. — Dernæst besværer Hr. Z. sig over, at Relationen kun omtaler Ancker i Ny og Næ og ingenlunde som Opstandens Leder og Sjæl[3]). Men dette kan vel efter det oven anførte kun styrke dens Troværdighed som stemmende med andre samtidige Kilder.

---

[1]) Man henvises til at gennemlæse denne i Thurahs Bornholms Beskrivelse for selv at faa et personligt Indtryk af den jævnt troværdige og lidet pralende Fremstilling.

[2]) Sammenlign saaledes ovenfor, S. 149 f. med Relationen.

[3]) 6. R. 5. B., S. 238.

Mod et tredie Punkt i Relationen synes Hr. Z. navnlig at ivre, nemlig Udtalelsen om, at Landsherren (Printzenskøld) søgte at undløbe, førend de dræbende Skud løsnedes. Thi dette er ikke Hr. Z.'s Mening. Efter hans Ræsonnementer ovenfor, S. 152, at dømme passede det netop kun altfor godt med Koefoeds Karakter at gribe denne Lejlighed til at dræbe Printzenskøld selv mod sit Tilsagn om Kvartér! Det maa imidlertid ikke overses, at den koefoedske Relations Meddelelse om Flugtforsøget er i fuld Overensstemmelse med Bornholms Krønike, og naar Hr. Z. ovenfor, S. 150, til Svækkelse af de danske Kilder paastaar, at den svenske Styrmand siger Nej til, at Printzenskøld ved et Flugtforsøg forskærsede det Tilsagn, der var givet ham om at beholde Livet, saa er dette Referat ikke korrekt. Styrmanden kommer ikke ind paa dette Spørgsmaal. Han siger ganske vist, at de sammensvorne først havde tilsagt Printzenskøld Kvartér, men skød ham, da de havde faaet ham ud paa Gaden, men han melder intet om, hvorvidt P. da var begyndt at fly eller ej. Derimod fortsætter han om de sammensvorne, at de „i lijka måtto förfolgt Printzenskölds Landzskrifware med Inspektoren öfver Tullen och en Fenrich af Slotts Guarnisonen, görandes några skott efter them, hvilka doch hadha kommit undhan“. Dette kunde endog snarere tyde paa, at Jens Koefoed og Fæller først paa samme Maade havde maattet forfølge Printzenskøld, fordi han flygtede (ligesom de andre nævnte Svenskere, der havde bedre Held med sig og undkom). De sammensvorne havde jo heller ikke behøvet hverken at give Printzenskøld Kvarter eller føre ham til Raadhuset, om de havde været til Sinds at dræbe ham straks. Men Hovedsagen er, at da Styrmanden ikke kan siges at have benægtet Printzenskølds Flugtforsøg, staa de andre Kilder herefter uimodsagte, og Z.'s bedste Argument er faldet til Jorden.

Hr. Z. er dog sangvinsk nok til at tro[1]), at tre Ting „samlede“ gøre hans Paastand „næsten uomstødelig sandsynlig“, selv om de ikke hver for sig give „fuld Sikkerhed“,

[1]) Jvf. foran, S. 152.

nemlig: 1) de danske Kilders Tavshed, 2) Stedforholdene ved Drabet og 3) Kendskaben til Printzenskølds og Koefoeds Karakterer. Men noget stærkt Stød taale disse Argumenter dog ikke.

Sagen er, at 1) de danske Kilder, der ikke ere ganske korte som Bornholms Krønike og Koefoeds Relation, ingenlunde tier, men med rene Ord siger, at P. søgte at undfly. Og hvad de korte Kilders Tavshed betyder, have vi ovenfor vist m. H. til Aaker Kirkebogs Udsagn om Opstanden, som Hr. Z. atter her er dristig nok til at citere som Argument. — Naar Hr. Z. 2) af Drabsstedet slutter, at Printzenskøld ikke flygtede, fordi han i Tilfælde af Flugt vilde have valgt en anden, kortere Vej ud af Byen, kan P. jo have haft hundrede Grunde til ikke at foretrække den Vej alligevel. Maaske har Fjenden f. Eks. netop staaet ivejen her. Drabsstedet beviser intet. Og 3) ligger der aldeles intet Bevis for en Begivenhed i en Konstruktion af denne efter Personernes Karakterer, hvad Hr. Z. lægger en særlig Vægt paa. Og en saadan bliver navnlig meningsløs og overflødig et Par Hundrede Aar efter Begivenheden, naar flere samtidige Kilder have skildret Faktum i alt væsentligt overensstemmende. Men naar herefter intet af Hr. Z.'s tre Argumenter beviser noget, kan det ikke hjælpe, at de lægges sammen.

Der maa anderledes fyldestgørende Beviser til for at nægte Koefoeds Forfatterskab eller svække Relationens Troværdighed. Uden det maa man slaa sig til Taals med Formodningen om, at Holberg, der staar Begivenhederne saa langt nærmere end vi og vel næppe kan frakendes kritisk Sands, enten har fundet den i god Overensstemmelse med, hvad der dengang var en bekendt Sag, eller har haft andre Garantier, som vi ikke kende, for dens Troværdighed. Og naar Holberg udtrykkelig siger, at Jens Koefoed selv har skrevet Relationen, hvorfor saa ikke en Gang tro det? — Det maa ogsaa fremhæves, at Relationen ikke blot i det hele stemmer særdeles godt med de andre samtidige danske Kilder og neppe staar i Strid med en eneste af dem, men endog harmonerer forholdsvis godt med de fjendtlige Øjenvidners ret

vidtløftige Meddelelse. Da den imidlertid indeholder meget fyldigere Oplysninger om selve Opstanden end de andre Kilder[1]), kan Indholdet ganske vist ikke paa ethvert Punkt kontrolleres, men man vil dog endnu kunne finde vigtige Bekræftelser paa Oplysninger, vi netop have den koefoedske Relation at takke for. Det er saaledes sikkert ingen Tilfældighed, men en god Støtte for Relationen, at just de tre Mænd, de ifølge denne gik ind i Stuen og fangede Printzenskøld, samtidigt fik store Belønninger (i Efteraaret 1660), nemlig Jens Lauridsen Risom den 25. Aug. Nebbegaard[2]), Jens Koefoed og Niels Gummeløs den 15. Dec. Kaptajnsbestallinger med særlig høj Besoldning af 200 Rdl. aarlig og en god Gaard[3]). (Men nævnte to Hjælpere af Koefoed, der mødte efter hans Opfordring ved Blykobbegaard og fulgte ham saa at sige ind i Løvens Gab, i Stuen til Printzenskøld, nævner Hr. Z. slet ikke ovenfor blandt de vigtigste benaadede[4]). For ham er det nok at nævne Ancker af dem, der ikke straks benaadedes, hvilket ikke bidrager til at skifte Sol og Vind lige ved Bedømmelsen af Hoveddeltagernes Fortjenester). —

Naar det mod Hr. Z.'s nedsættende Dom sluttelig gælder om at sætte Koefoeds egne Fortjenester i det rette Lys over for Anckers, vil det imidlertid altid være noget misligt at være henvist til at bygge paa Mandens egne Udsagn, hvor righoldig og samvittighedsfuld en Kilde Relationen end maatte være. Det vil derfor være af Vigtighed at søge Støtte udenfor denne og heller ikke forgæves.

---

[1]) Den koefoedske Relation findes i mange Afskrifter, men særlig en Afskrift af Urne, som Dr. Fridericia har henledt Opmærksomheden paa, (i Un. Bibl. Add. 4. Nr. 342), giver meget detaillerede Oplysninger og er maaske den ældste. Den synes ikke affattet af Koefoed alene, men af flere Deltagere i Opstanden.

[2]) Jfr. Bilag ved kgl. Skøde af 9/11 1670 i Rentek. Ark.

[3]) Rentek. Bestallingsbog.

[4]) Risom var dog en af Hoveddeltagerne og fremhæves af den senere Kommandant Fuchs endog som „den fornemste Person och Ophæffuer till Borringholms Erobring" (jfr. den ovenfor under 2 nævnte Kilde). Ved Forfølgelsen af Printzenskøld var han dog kun Koefoeds Hjælper.

Følgende korte Oversigt vil vise, hvorledes saavel den almindelige Tradition som denne af Hr. Z. mistænkeliggjorte Hovedkilde (den koefoedske Relation) faar fuld Bekræftelse fra andre samtidige og paalidelige Kilder paa deres Meddelelser om Koefoeds Fortjenester af Opstanden og ledende Virksomhed i dens Hovedbegivenheder:

1) Bornholmerne valgte straks efter Printzenskølds Drab og Hammershus's Erobring (9/12 1658) den menige Rytter Jens Koefoed til Chef for Garnisonen paa Hammershus[1]).
2) Overbringeren af Gavebrevet paa Bornholm Peder Olsen nævner ham (29/12 1658) i sin officielle Fortegnelse blandt de 21 fornemste til Landets Erobring[2]).
3) Kong Frederik III udmærkede Jens Koefoed ved det først udstedte Benaadningsbrev paa selve den Dag, Bornholm restitueredes ham (29/12 1658)[3]).
4) De svenske Øjenvidners omstændelige Beretning, meddelt i Taabenfeldts Brev til den svenske Konge af 17/2 1659[4]), fremstiller Jens Koefoed som Hovedmanden i Opstanden (og nævner ikke Ancker).
5) Kongen gav (15/12 1660) Jens Koefoed den før omtalte Kaptajnsbestalling med 200 Rdl. aarlig og Brugsretten af Maglegaard[5]).
6) Bornholms Krønike (sluttet 1671) fremhæver de „erlige danske Personer", som da Landet ikke kunde vente andet end idel Undergang og Fordærvelse, tog Printzenskøld tilfange (og derved befriede Landet). Deres Leder var Jens Koefoed, se nærmere ovenfor.

---

1) Ny kgl. Saml. 398e, jfr. ovenfor, S. 470.
2) Jfr. ovenfor, S. 462.
3) Skaanske Registre.
4) Handl. rör. Skand. Hist. 39. Bind. Stockholm 1858.
5) En kgl. Ordre til Amtsstuen i Rønne gaar ud paa at betale ham „de ham for sær beuiste thieneste til Capitains tractament beuilgede aarlig 200 Rdl." (Rentek. Exp. Prot. 1672—9). Det synes næsten, at han desuden faar 120 Rdl. af det almindelige Reglement, (jfr. Prinsessestyr Regnsk. for 1664/65).

7) Selv en Snes Aars efter Opstanden vise Bornholms Stænder, hvorledes de endnu erkende Koefoeds Fortjenester fra Opstandens Tid, ved at bede ham fritaget for en Arrest (i Disputen med Oberstlt. Fischer), fordi de nu, da der atter var Krig med Sverrig, nødigt vilde undvære netop ham, der altid havde været aarvaagen og tapper under Opstanden og ellers[1]).

8) Bornholms Amtmand (Fincke) nævner i Nov. 1676, at Maglegaard i sin Tid var given Koefoed af Kongen „for sær og synderlig troe tieniste, han i forleeden Fejde gjort haver", og anbefaler, at Gaarden, som nu var fordærvet og afbrændt, og havde kostet Jens Koefoed meget, efter dennes Død ogsaa maatte forundes hans Enke i Brug til tro Tjenestes Erindring og videre Belønning[2]).

Det vilde blive for vidtløftigt at gøre opmærksom paa flere Omstændigheder, der kunde tyde i samme Retning, og i Detailler at imødegaa mange andre Udtalelser af Hr. Z., der egentlig ikke burde staa uimodsagte, men jeg antager, at Ovenstaaende maa være fuldstændigt tilstrækkeligt til at vise, at Hr. Z. aldeles ikke har Ret til at paastaa, at Kofoeds Samtid „ikke har haft mange Ord tilovers for hans Færd" eller „ment: jo mindre, der tales om ham, des bedre," ej heller i, „at først et følgende Aarhundrede" skulde have trukket ham frem fremfor Ancker. Langt fra. Ogsaa Koefoeds Samtid har baade berømmet ham og belønnet ham. Hvor lidt i Modsætning hertil Samtiden har at sige om Anckers Andel i Opstanden, er foran omtalt.

Det falder mig herved ind, hvad Hr. Z. etsteds, som tildels berørt, siger angaaende den koefoedske Relation: „Jens Kofoed var selv i høj Grad Part i Sagen, dertil af et opfarende, lidenskabeligt Sind, lidet skikket til at give en upartisk og ædruelig Fremstilling af Opstanden. Ham kan det let tilgives, at han har seet Navnet Jens Koefoed hæve sig frem

[1]) Jfr. deres Skrivelse af 26. Marts 1676 afskrevet i Gl. kgl. Saml. Kv. Nr. 3227 b.

[2]) Gl. kgl. Saml. Kv. Nr. 3227 b.

over det hele, men en historisk Forfatter" [man erindre, at det er Ludvig Holberg, Hr. Z. sigter til] „kan det ikke tilgives". Men naar nu Hr. Z. lader Navnet „Poul Ancker" hæve sig frem over det hele som Navnet paa den, „hvem ene Æren for Opstanden tilkommer" og med meget mindre Ret. Hvad saa?

Sikkert er det, at det ikke er lykkedes Hr. Z. at føre noget gyldigt Bevis for, at Præsten Ancker fremfor nogen anden, endsige ene blandt dem, der deltoge i Sammensværgelsen, var Leder af Opstanden i 1658. Og lige saa lidt har Hr. Z. formaaet at rokke den af gamle og moderne[1]) Historikere knæsatte Tradition om Jens Koefoeds Fortjenester af Bornholms Løsrivelse fra Fjenden, i Henhold til hvilken han den Dag i Dag kaldes „Bornholms Befrier".

7.

Et kalendarisk Kuriosum.

Af Kr. Erslev.

Hvis man turde tro de mange udenlandske Forfattere, der har fremstillet ældre Tiders Kalendervæsen, skal Danmark paa dette Omraade have indtaget en ganske enestaaende Stilling, nemlig hvad angaar den Dag, hvorfra man her har regnet Aarets Begyndelse. Det er vel bekendt, at man har begyndt Aaret med ret forskellige Tidspunkter. Man har regnet det fra Juledag, saaledes som det endnu sker i Kirkeaaret; man har begyndt med Paaskedag, da Kristus stod op af Graven, eller med Mariæ Forkyndelse (25. Marts), da hans jordiske Existens indlededes; hist og her i Middelalderen har man ogsaa regnet fra 1. Marts efter de gamle Romeres

[1]) I „Adelsvældens sidste Dage" Kbh. 1894, S. 392 benævner Dr. Fridericia Jens Koefoed som de sammensvorne Bornholmeres „aktive Leder".

Exempel. Men i Danmark skal man, saaledes lyder disse lærde Mænds Udsagn, til en vis Tid have regnet Aaret fra St. Tiburtius' Dag, der falder paa den 11. August. Dette er unægtelig en yderst original Idee; at vælge en ganske ubetydelig Helgendag som Udgangspunkt for Aaret, og saa endda at tage en Dag, der falder sent hen paa Sommeren! Intet Under, at en Kalenderkyndig som Brinckmeier finder Anledning til udtrykkelig at udtale, at han ikke fatter, hvad der her har været Motivet. Dette har dog ikke ført senere Fremstillere til at undersøge Sagen nærmere, og endnu i den fortræffelige *Manuel de Diplomatique*, som Giry har udgivet for faa Aar siden, finder vi den gamle Paastand; han veed endda, at denne Aarsbegyndelse var gængse i Danmark i Tidsrummet fra 1559 til Aar 1700, da den helt besejredes af 1. Januar som Nytaarsdag.

En Forespørgsel fra Udlandet førte mig nylig ind paa Problemet, og det viste sig let, hvorledes Sagen hang sammen. Paastanden kommer aabenbart ind i den kalendariske Litteratur ved et Indskud, der dukker op i tredie Udgave af det store Værk *L'Art de vérifier les dates* (1783), og heri citeres heldigvis den danske Forfatter, hvorpaa man støtter sig, nemlig Ole Vorm. Denne har forfattet et kronologisk Værk, *Fasti Danici*, der udkom 1626 og atter i udvidet Skikkelse 1643, og heri staar virkelig, at man i visse Kalendre finder Aaret begyndt med St. Tiburtius' Dag (Lib. I, c. 12). Men Vorm siger rigtignok, at denne Tiburtius' Dag er den 14. April, og hvad han taler om paa dette Sted og nærmere skildrer i sin tredie Bog, er de norske Kalenderstave, hvoraf endnu adskillige er bevarede. Han oplyser, at paa visse af disse er Aaret delt i et Sommerhalvaar og i et Vinterhalvaar; det første begynder med St. Tiburtius' Dag, som ogsaa kaldes „første Sommerdag" [1]), det andet med Kalixtus' Dag (14. Oktober).

Paa disse Meddelelser er det, at Benediktinerne bygger. Det

[1]) „Sunt et alii fasti Norvagis jam in usu, qui a die Tiburcio sacro, quem Förste Sommerdag seu primum aestatis diem appellitant, annum inchoant .... Incidit enim in XIV Aprilis".

skal ikke regnes dem videre til Last, at de har gjort Norge til Danmark; meget uheldige har de derimod været, naar de har ment at kunne berigtige Vorms Angivelse af, hvilken Tiburtius' Dag der var Tale om. De har vel Ret i, at den 14. April egentlig hedder „Tiburtius og Valerianus“, og at den Dag i Kalenderen, som den hellige Tiburtius er ene om, falder i August; men af hvad Vorm ellers oplyser, kunde de nok have indset, at man dog her var nødt til at holde sig til Aprildagen.

Fra *L'Art de vérifier les dates* er Paastanden saa gaaet fra Forfatter til Forfatter paa den ikke usædvanlige Maade, at den stadig har vundet i Fasthed og Fylde. Jeg tror dog ikke, at nogen før Giry har nævnt et bestemt Tidsrum, hvori denne underlige Aarsbegyndelse skal have hersket, og gaadefuldt er det, hvorledes han er kommet til sine to Aarstal. Han har vel faaet fat i Aaret 1700, fordi den gregorianske Kalender da blev indført i Danmark, og jeg har ham mistænkt for at have nævnt 1559, Kristian III's Dødsaar, fordi han har vidst, at denne Konge indførte Reformationen her; hverken det ene eller det andet spiller rigtignok nogen Rolle for Aarsbegyndelsen. Det hænger vel sammen med Prostestantismen, at man efterhaanden hørte op med at regne Aarets Begyndelse fra Juledag, men helt forsvandt dette dog først adskillige Aar efter Kristian III's Død, og allerede gennem hele Middelalderen findes i Danmark tillige den Maade at begynde Aaret med 1. Januar, som Giry lader trænge frem efter 1559 og blive eneherskende efter Aar 1700.

Herpaa skal jeg dog ikke indlade mig nærmere. Det maa være nok, at det en Gang er blevet oplyst, hvorledes det hænger sammen med den underlige Augustdag, der har skaffet vore gamle Forfædre et ufortjent Skær af Originalitet paa det kalendariske Omraade.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

August Potthast, Bibliotekar ved den tyske Rigsdag, er død 13. Febr. 1898, 74 Aar gl. Der skyldes ham de fortjenstfulde Samlings- og Udgiverarbejder: *Bibliotheca historica medii aevi* (2. Aufl., 1.—2. Bd., Berlin, 1896) og *Regesta pontificum Romanorum* 1198—1304 (1.—2. Bd., Berlin 1874—75).

Den danske historiske Forening afholdt sit Aarsmøde den 18. Maj. Bestyrelsen havde ved denne Lejlighed besluttet at gøre Begyndelsen til Genoptagelsen af en Skik, der havde været i Brug i Foreningens ældre Dage, nemlig at der afholdtes et Foredrag efter Afgørelsen af Foreningsanliggenderne. Vort Æresmedlem, Professor, Dr. Edv. Holm viste Foreningen den Velvilje at imødekomme Bestyrelsens Opfordring i saa Henseende. Hans Foredrag omhandlede *Nogle Sider af Struensees Reformgerning* og blev paahørt med den største Opmærksomhed fra Forsamlingens Side. Det er Hensigten at fortsætte med Foredrag paa de følgende Aarsmøder.

En Kreds af Mænd fra forskellige Egne i de danske Østifter har stiftet *Østifternes historisk-topografiske Selskab*. Formaalet er at udbrede Kendskab til disse Landsdeles topografiske, historiske og kulturhistoriske Forhold og bidrage til Fremdragelse og Undersøgelse af de historiske Minder. Selskabet vil fortrinsvis virke ved Udgivelsen af et Tidsskrift. Forretningsudvalget bestaar af Museumsdirektør, Dr. V. Mollerup, Formand, Provinsarkivar G. Hornemann, Næstformand, cand. polit. F. Schiøtt, Sekretær, Herredsfoged, Dr. V. A. Secher og Provinsarkivar G. L. Wad. Medlemsbidraget er 4 Kr. aarlig.

Professor Edv. Holm har nu afsluttet sin Fremstilling af *Danmark-Norges Historie under Frederik V*, der danner tredje Bind af hans store Værk om Rigernes Historie fra 1720

til 1814. Den sidst udkomne Afdeling (Kbh., 1898) behandler de indre Forhold i Frederik V's Tid.

Professor Gustav Storm i Kristiania forbereder et stort Værk: *Regesta diplomatica Norvegiæ. Kronologisk Fortegnelse over Breve vedkommende Norge, Nordmænd og den norske Kirkeprovins.* 1. Afdeling, omfattende Tiden 991—1263, er under Pressen.

Rigsantikvar Hans Hildebrand i Stockholm har nu afsluttet 2. Del af sit indholdsrige, kulturhistoriske Værk: *Sveriges Medeltid* (Stockh., 1884—98). De sidste Hefter behandler Krigsvæsenet og især Borges og Slottes Bygningsmaade.

Det bekendte store Tidsskrift: *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* der i sin Tid grundlagdes af Professor L. Quidde og senere fik en ny Redaktion, under hvilken der ved Siden af Fjerdingsaarshefter tillige udgaves Maanedsblade, har fra April 1898 atter skiftet Form og denne Gang ogsaa Navn, idet det nu fortsættes som: *Historische Vierteljahrsschrift, herausg. von* Gerhard Seeliger (Leipzig). Maanedsbladene er saaledes ophørte.

Den tyske Historikerkongres har i Aar holdt Møde i Nürnberg i April. Foredrag blev afholdte af Arkivar Prof. Hansen om Benyttelsen af Vatikanerarkivet, af Prof. Meitzen om Kolonisationen i det østlige Tyskland i Middelalderen, af Prof. Lamprecht om den tyske Historieskrivning siden Herder, o. fl. Prof. Steinhausen forelagde en Plan til Offentliggørelse af *Denkmäler deutscher Kulturgeschichte.*

Arkivar H. Grotefend i Schwerin har nu afsluttet Udgivelsen af sit ogsaa for Nordens Kronologi særdeles vigtige Værk: *Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit. Bd. 1. Bd. 2. 1.—2. Abth.* (Hannover u. Leipzig, 1892—98).

Den ansete franske Retshistoriker Paul Viollet har udgivet 2. Bind af sin *Histoire des institutions politiques et administratives de la France* (Paris, 1898; 1. Bind udkom 1890). Det behandler Kongedømmets, Kirkens og Adelens Stilling i Middelalderen.

Det katolske *Görres-Gesellschaft* forbereder en Udgave paa 6 Bind af Akter vedrørende Tridentiner-Konciliet.

Arthur Chuquet, bekendt som Redaktør af *Revue critique* og som Forfatter til Værker om den franske Revolutions Krige og om Krigen 1870—71, har udgivet: *La jeunesse de Napoléon* (Paris 1897). Skriftet omfatter kun Napoleons første 20 Aar. Efter en Fremstilling af Korsikas Ejendommeligheder og dets Indbyggeres Karakter skildres Napoleons Familie og dernæst hans Ophold ved Militærskolerne i Brienne og Paris samt hans Garnisonsliv. I den lærde og kritiske Skildring forsvinder næsten Napoleons egen Udvikling under den store Bredde, hvormed Baggrunden for hans Ungdomsliv, navnlig Skolernes Indretning, Lærere og Elever, behandles. — Af andre Værker, hørende til Napoleonslitteraturen, skal nævnes 2. Bind af F. Masson's her tidligere omtalte Skrift: *Napoléon et sa famille* (Paris, 1898), der omfatter Tiden 1802—1805.

Henrik af Æmeltorp

i de ægte og de uægte Kilder.

Af

Kr. Erslev.

For enhver af de Forfattere, der har paataget sig i „Danmarks Riges Historie“ at give en Fremstilling af vort Fædrelands Historie, vil det ofte være noget trykkende, at de i dette Værk er nødt til at fremstille deres Resultater og deres Opfattelse, uden at de med det samme kan begrunde dem ved at fremlægge de Undersøgelser, hvorpaa de bygger. Mere end for de fleste andre gælder dette maaske for mig, hvor Talen er om det Hundredaar, der følger umiddelbart efter Valdemar Sejrs Død; thi min Fremstilling hviler her paa en ganske anden Opfattelse af hele Kildegrundlaget end den, der hidtil har været raadende hos alle. Man har altid bygget dels paa de samtidige Aarbøger, dels paa Hvitfelds Skildring af Datiden; jeg holder mig ene og alene til de første. Man har ment at kunne lære meget af Hvitfeld, fordi man har tænkt sig, at denne havde Adgang til Aarbøger og Krøniker, der siden er gaaet tabt; jeg holder fast ved, at Hvitfeld ikke har kendt nogen saadan, og at alt det nye, vi læser hos ham, stammer fra Gætninger og Kombinationer, som vi ingenlunde uden videre tør stole paa og som vel endda for største Delen er misvisende. Fuldt

overbevist som jeg er om Rigtigheden af min Opfattelse, falder det mig dog ikke let at godtgøre den for andre. Helt tilfredsstillende lod dette sig kun gøre ved en kritisk Udgave af Hvitfeld, der Punkt for Punkt oplyste, hvad denne virkelig har vidst og hvad han har gættet sig til, og som i alle Enkeltheder opredte det ofte yderst indviklede Forhold. Jeg har ogsaa indsamlet et stort Stof til en saadan Udgave, og maaske vil Fremtiden tillade mig at føre den frem. Foreløbig maa jeg nøjes med gennem enkelte typiske Exempler at søge at vinde den almindelige Mening for min Opfattelse, og ligesom jeg engang tidligere fra dette Synspunkt har behandlet Broderstriden mellem Erik Plovpenning og Abel (Hist. Tidsskr. 6. R. II), skal jeg her dvæle ved Henrik af Æmeltorp.

Denne Mand optræder i Danmarks Historie ved det Tidspunkt, da Kristoffer I efter sin Broder Abels pludselige Død tilrev sig Kronen. Tronskiftet i 1252 er et vigtigt Øjeblik i Danmarks Historie; det lagde Grunden til den lange Splittelse mellem Kongeslægtens to Grene og spiller en Hovedrolle blandt de Momenter, der efterhaanden har fjernet Sønderjylland fra Rigets øvrige Landskaber. Hvad jeg har kunnet fortælle derom i „Danmarks Riges Historie“, er dog kun overmaade lidt og endnu mindre synderlig oplysende. Hovedtrækkene er disse:

Skønt Abel efterlod sig en fjortenaarig Søn, Valdemar, fik Kristoffer i al Hast sit eget Valg ført igennem; hans Planer lettedes ved, at den unge Kongesøn sad fjernt fra Danmark i et Fangenskab hos Ærkebispen af Køln, hvorfra hans Fader ikke havde faaet ham udløst. Valdemar fandt dog ivrige Venner i sine Morbrødre, de

holstenske Grever, der straks trængte med Hær ind i Sønderjylland og i September indtog selve Staden Slesvig; samtidig satte den tyske Ridder Henrik af Æmeltorp sig op imod den nyvalgte Konge og fik Magten baade paa Møn og Falster, ligesom der ogsaa nævnes et Slag ved Skanør[1]), uden at man veed, hvem der egentlig stredes her. Kristoffer blev vel kronet sidst paa Aaret, men Kampen fortsattes i 1253, og lykkedes det paa den ene Kant Kongen at erobre Svenborg, satte Æmeltorp sig paa sin Side fast i Skelskør, og da Kristoffer angreb denne By, led han et stort Nederlag. Ogsaa hans Slægtninge i Brandenburg rejste Arvekrav, og for at faa Ro maatte Kristoffer søge Forlig. Paa et Møde i Kolding endnu i samme Aar blev den unge Valdemar, der imidlertid var købt fri af sit Fangenskab, forlenet med Sønderjylland; Lensbrevet kendes ikke, men Forleningen skete paa tysk Vis ved Overrækkelsen af Lensfanen og har da vistnok været arvelig.

Selv i disse faa Træk er der mange Afvigelser fra den almindelige Fremstilling. Jeg har intet om, at Abel i sin Levetid havde faaet sin Søn valgt til Efterfølger paa et Danehof, ja jeg benægter ligefrem, at dette kan være sket, da et Valg af en fraværende maa anses for ganske utroligt; Hvitfelds Paastand derom er en Gætning, medens den Kilde, der har ført ham dertil, kun ret ubestemt taler om, at Kristoffer havde „lovet Abel og dem, der kom efter ham, til Riget“[2]). Jeg lader Krigen begynde

---

[1]) *Bellum Scanør* i Aarbogen til 1254 (Danske Saml., 2. R., IV, 367).

[2]) Saaledes den af Hertug Valdemar Eriksøn til Ærkebispen indgivne Protest: Hvitfeld II, 358; Fol. 286. Aktstykket kendes uheldigvis kun af Hvitfelds vistnok noget forvirrede Oversættelse (Repert., Udat. 136).

med Holstenernes Erobring af Slesvig, medens denne Tildragelse ellers sættes til 1253; dette siger Hvitfeld, og det er stadig gentaget efter ham, skønt ikke blot Aarbøger har Aaret forud, men endog Dagen kan angives efter et officiøst Dokument[1]). Jeg lader Forleningen med Hertugdømmet Jylland foregaa i 1253, medens man ellers altid angiver 1254; atter er det Hvitfeld, man har bygget paa, skønt Rydaarbogen har det første Aar, og Hvitfelds Forskydning af Tildragelsen ene hænger sammen med, at han ogsaa har faaet Slesvigs Indtagelse skudt et Aar frem i Tiden[2]). Jeg siger udtrykkelig, at Lensbrevet er ukendt; hidtil har man ment, at Hvitfeld har kendt det, skønt han kun taler derom ret ubestemt, medens han ganske sikkert vilde have anført et Brev af en saa enestaaende Interesse Ord for Ord, om han havde haft Adgang dertil[3]).

Man vil se, at overalt, hvor jeg afviger fra den gængse Fremstilling, møder man Hvitfelds Navn. Tidligere Historikere har stolet paa denne; jeg gør det ikke

---

[1]) Mirakelberetningen: SRD. V, 581. Hvitfelds Henførelse af Slesvigs Indtagelse til 1253 stammer simpelt hen fra, at Svaning først lod Abel dø i dette Aar; denne Fejl har Hvitfeld berigtiget, derimod ikke den dermed sammenhængende Forskydning af Slesvigs Erobring.

[2]) Sml. Bemærkninger i Repertorium I, 39.

[3]) At man i det 16. Aarhundrede ikke kendte noget Lensbrev fra 1253 eller 1254, fremgaar desuden med fuld Sikkerhed af Indlægene fra de forskellige Processer om Slesvigs Lensforhold til Riget. Man indsaa naturligvis Vigtigheden af ret at opklare Karakteren netop af denne Forlening, der ret egentlig danner Begyndelsen til Sønderjyllands Særhistorie som Len; men hvad man kunde fremdrage derom, var kun, hvad Krantz fortalte. Heller ikke Historiografen Svaning i hans særlige lille Arbejde om Slesvigs Lensforhold (sml. Rørdam, Historieskrivn. i Danmark. I, 91) veed mere derom.

og kommer derved til andre Udslag. Saaledes gaar det i Virkeligheden alle Vegne, og man vil da fatte, hvor vigtigt det er for mig at faa mit Grundsyn paa Kilderne anerkendt. Ud herfra kan jeg da maaske haabe paa Læsernes Taalmodighed, naar jeg beder dem følge mig i et Studium af Henrik af Æmeltorps Historie.

Hvad vi veed om denne Mand, er i Virkeligheden alene nogle korte Notitser i Datidens danske Aarbøger. Næstvedaarbogen fortæller under 1252: „Henricus de Emmeltorp besatte Møn"; lidt vidtløftigere udtaler Peder Olsøn[1]) sig i nogle Notitser, der sikkert er udskrevne efter en ældre Aarbog: „1252. Henricus de Emmeltorp besatte Møn, og alle Kongeskattene (? *omnia regalia*) blev ført til Møn og Falster; der blev gjort et stort Bytte". Om hans Skæbne i det følgende Aar fortæller den samme Forfatter: „Kong Kristoffer indtog og ødelagde Borgen Svenborg og lod Besætningen halshugge. Samme Aar kom Henricus Emmeltorp til Sjælland med Hær og besatte Skelskør; da Kong Kristoffer mødte ham med en Hær, blev han slaaet af den nævnte Henrik, mange Danske blev fangne og Sjælland for en stor Del plyndret. Kong Kristoffer belejrede Byen Skelskør og indtog den og slog den nævnte Henrik paa Flugt". Lidt kortere fortælles det samme i Lundeaarbogen, dog under Aaret 1254, og endnu kortere berøres Kampene ved Svenborg og Skelskør i flere andre Aarbøger, der alle har Aarstallet 1253 og derved sikrer os dette Aar.

Hvad der hertil kan føjes efter andre Kilder, er

---

[1]) Aarbogen til 1410: SRD. V, 528 (jfr. II, 263). At denne Aarbog stammer fra den flittige Peder Olsøn i det 16de Aarh., er næppe før udtalt; det nærmere Bevis for, at det er saaledes, kan ikke føres her.

overmaade lidt. At Kristoffer led et alvorligt Nederlag, da han første Gang forsøgte at fordrive Æmeltorp fra Skelskør, stadfæstes af en Ytring under Processen mod Jakob Erlandsøn; Kongen klager over, at Jakob, den Gang Biskop i Roskilde, „ikke vilde indlade ham i København efter Kampen ved Skelskør“ (SRD. V, 595). Rydaarbogen fortæller kuriøst nok, at Ridder Henrik til Tyskland medførte et mærkeligt Bytte fra Danmark, nemlig Stærkodders Tand, der var 6 Tommer tyk (SRD. I, 155), og endnu kan nævnes, at man i Lunde Domkirke d. 1. Marts fejrede en Aartid for „Bertoldus miles Theotonicus de Æmelthorp“; Lunde-Gavebogens sidste Udgiver, Weeke, har oplyst, at denne Mand er en Broder til Henrik, og at begge nævnes i tyske Breve fra Aarene 1229—1239.

Hermed er vor Viden udtømt, og man vil se, at vi ikke naar dybt. Hr. Henrik var en Tysker, der optræder i Danmark i 1252 og Aaret efter forjages derfra. Han er en Modstander af Kristoffer I, men af hvad Grund ses ikke. Har han været i Tjeneste hos Abel, er han udsendt af Holstenerne, eller er han maaske en Partigænger i Brandenburgernes Sold? Alle Mulighederne staar aabne, og der kan siges saa lidt til Fordel for det ene eller andet, at man end ikke fristes til at opstille nogen Gætning.

Hvor fattigt er ikke, hvad jeg her har kunnet fortælle om Henrik af Æmeltorp! Fattigt i sig selv, men især fattigt, naar man veed, hvad andre Historikere har kunnet oplyse om ham. Efter dem har han ikke indskrænket sig til en kortvarig Gæsterolle i Danmark i Kristoffer I's første Aar; nej, han optræder allerede under Erik Plovpenning og atter under Abel. Han er Kong

Eriks trofaste Ven, der af ham sættes paa den udsatte Post som Høvedsmand paa Rendsborg; Abel er ham først fjendtlig, men udsoner sig siden med ham, og Hr. Henrik bliver nu lige saa trofast mod ham som tidligere mod den myrdede Erik. Efter Abels Død staar Hr. Henrik mandelig hans Broder imod, da han tilraner sig Kronen, og overalt møder Kristoffer denne Modstander, ved Svenborg paa Fyn, ved Skanør øst for Øresund ikke mindre end ved Skelskør paa Sjælland. Hvor fyldigt er dette ikke i Sammenligning med, hvad jeg kar kunnet oplyse, og frem for alt, hvor sammenhængende og klart! Her er Forstaaelse, god Motivering; er man virkelig nødt til at opgive alt dette, der lyder saa tiltalende? Jeg tror det ubetinget og haaber, at enhver vil anerkende det, der med mig følger Hr. Henriks Liv og Levned, ikke i den virkelige Verden, men i Historieskrivernes Fremstillinger.

Jeg sagde ovenfor, at vor Viden om Henrik af Æmeltorp ene stammer fra de danske Aarbøger. Lad os mærke os dette; denne Tysker er ganske ukendt for Samtidens tyske Historikere, og særlig Albert af Stades store Aarbogsværk har ikke et Ord om ham. Naar han senere hen i Tiden opdukker i tysk Historieskrivning, skyldes dette da ene et Bekendtskab med ældre danske Annaler; det er Detmar, der indfører Hr. Henrik paa tysk Grund, og hvad han veed om ham, har han læst i den sønderjydske Rydaarbog. Han fortæller dog lidt bredere end denne, og hans Sympathi med den tyske Ridder gør hans Ord noget stærkere, end hans Kilde

egentlig tillader, naar han siger: „1253 kæmpede Hinrik van Emeldorpe, den tapre Ridder, mod de Danske paa Sjælland ved Skelskør og dræbte saa mange Danske for Kong Kristoffer, at man længe vidste at fortælle derom i Landet". Dette er dog ret uskyldigt, og for at faa mere Flugt i Hr. Henriks Livshistorie maa vi fra Detmar gaa til hans Efterfølger, Korner.

Jeg har flere Gange haft Lejlighed til at karakterisere Herman Korner[1]). Denne Skribent er den store Fordærver af den lybske historiske Tradition. Idet han atter og atter omskrev sin yndede Verdenskrønike, satte han mer og mer al Hensyn til Nøjagtighed og Sandhed til Side for at fortælle livligt og tiltrækkende; han ændrede Aarstal og Navne med den største Frihed, han kastede Tildragelserne vildt om mellem hverandre, og hvor han kunde bringe Sammenhæng til Veje ved en dristig Gætning eller snild Tankeforbindelse, lod han sig ikke afskrække af smaalige Hensyn til Kronologien. Henrik af Æmeltorp fik det at mærke. I de første Udgaver af sin Krønike vidste Herman Korner slet intet om ham, simpelt hen fordi han den Gang ene havde de ældre tyske Kilder at bygge paa, som jo var ganske uvidende om Hr. Henriks Tilværelse. Men da han naaede til sine senere Redaktioner, fik han fat i Detmars Krønike og indsugede i fulde Drag al den Kundskab, der gemte sig her, og som han ofte omdannede paa den vidunderligste Maade. Her lærte han da ogsaa Henrik at kende, og hvad han bragte ud af hans Levned, var dette:

[1]) Hist. Tidsskr., 6. R., II, 389; Aarb. f. nord. Oldkynd. 1893, S. 354 ff.; jfr. ogsaa min Anmeldelse af Schwalms kritiske Udgave af Korner: Hist. Tidsskr., 6. R., VI, 469.

1252. Ridder Henrik med Tilnavnet Myldorpe førte efter den lybske Krønike Krig med de Danskes Konge Abel paa Sjælland, og Henrik sejrede og anrettede et stort Nederlag blandt de Danske. Kongen, der vilde hævne sig, samlede en Hær og drog ind i Frisland, der er Ditmarskernes Naboland, fordi Ditmarskerne havde ydet den samme Hr. Ridder Henrik Hjælp, men under Kampen blev han overvundet og dræbt.

Jeg har i denne Oversættelse fremhævet, hvad det er, Korner har lagt til sin Kilde, Detmars Fremstilling. Man vil se, at han for det første indsætter Abel, hvor han som Henriks Modstander skulde have nævnt Kristoffer, og fremdeles at han bringer en vis Sammenhæng ind mellem Henriks Optræden og Abels Tog mod Friserne. Mellemleddet er Ditmarskerne, og hvad der har ledet Korner ind paa denne Motivering, er aabenbart Navnet „Myldorpe“, saaledes som han gengiver Detmars „Emeldorpe“. Han har tænkt sig, at Hr. Henrik stammede fra Meldorp i Ditmarsken, og han har derfra, ganske vist med en Dristighed, som han heldigvis er ret ene om, sluttet, at Abel var vred paa Ditmarskerne og derfor førte Krig mod deres Naboer Friserne. Han har saa til Fordel for denne Sammenhæng forandret 1253 til 1252, Kristoffer til Abel.

Mangen Læser vil vistnok forundret spørge, om dettte virkelig er Fantasi alt sammen, og jeg skal villig indrømme, at man maa kende Korner for ret at tro det. Parallelstederne er dog saa talrige, at den kyndige ikke vil nære den fjerneste Tvivl, og jeg er paa det givne Sted ogsaa i fuld Overensstemmelse med Korners sidste Udgiver om, at alt det fremhævede er Gætninger og kun det. Og Gætningerne er ganske vist meget uheldige.

Det gode Naboforhold, som Korner her tænker sig mellem Friser og Ditmarsker, klinger yderst komisk for den, der veed, hvorledes disse Naboer var i en aldrig helt udslukket indbyrdes Fejde. Og Henrik af Æmeltorp fra Meldorp, en Adelsmand fra Ditmarsken! Endda kan vi opklare, hvor hans Vugge virkelig har staaet. De af Weeke fremdragne Breve om ham og hans Broder viser os, hvorledes disse, før de kom til Danmark, optræder i Egnen vest for Elbens Udløb, og naar her syd for Harburg ligger den lille By Emmelndorf (1274: Emelenthorpe), kan vi i den sikkert se Hr. Henriks Hjemstavn.

Korners Værk er først blevet fremdraget i nyere Tid, men de Oplysninger, der gemte sig deri, med samt alle de Fordrejelser, hvormed Forfatteren havde beriget dem, blev tidlig bekendte gennem Krantz, hvis Hovedkilde for Nordens Forhold netop er Korner, og ogsaa hvad vor Helt angaar, blev Krantz den, der bragte Korners Opdagelser ud i Verden. Han fortæller:

Abel afløste sin Broder i Riget; men den med Urette tilrevne Magt kunde ikke være langvarig. I selve Danmark, særlig i Sjælland, paaførtes der ham Krig af Hinrik de Mildorpe. Kongen mødte ham med sine Tropper, blev overvundet og slaaet paa Flugt med stort Tab; Sejrherrerne samlede Byttet i deres Skibe og vendte tilbage til deres eget Land. Det er troligt, at dette Angreb paa Kongen er udgaaet fra Frisland eller Ditmarsken. Thi da Kong Abel i den følgende Sommer vilde hævne sig, vendte han først sit Angreb mod Nordfrisland for derfra snarest at drage ind i Ditmarsken; deraf kan man slutte, at de tidligere Fjender er komne herfra.

Man vil se, at dette ikke er andet, end hvad vi allerede kender fra Korner, og at hos Krantz de Gætninger, der skjuler sig bag hans Forgængers Fremstilling, træder

tydeligt frem. Krantz har her ikke lagt noget til, men da hans Værk blev trykt og dermed ogsaa kendt i Danmark, maatte det dog bidrage mægtig til at give Henrik af Æmeltorps Historie større Fylde. De danske Historikere i det 16. Aarhundrede kunde i deres hjemlige Aarbøger læse om Æmeltorps Optræden mod Kristoffer I; nu saa de af Krantz yderligere, at han ligeledes havde kæmpet mod Kong Abel. At det var akkurat den samme Tildragelse, der blot var vandret fra dansk til tysk Historieskrivning og fra den ene Konge til den anden, var jo ikke saa lige at indse, og naar man dertil hos Krantz fandt disse interessante Gætninger om Æmeltorps Forbindelse med Ditmarskerne, var her meget at sammensætte og kombinere for en frodig Fantasi.

En saadan besad Svaning[1]). Hans Rolle i dansk Historieskrivning er saa temmelig den samme som Korners i den lybske. Hans højeste Stræben er at fortælle livligt og at skildre sammenhængende; hvad hans Kilder udtaler i ti Ord, breder han ud til ti eller tyve Linjer, og hvor hans Kilde indeholder en Spire til en Motivering, bliver denne hos Svaning udført i alle Enkeltheder og fremført med en Sikkerhed, der udelukker al Tvivl. Hans Fantasi er stor, og den tøjles ikke af nogen skrupuløs Nøjagtighed; med Aarstal og Kronologi omgaas han med et Letsind, der ikke staar meget tilbage for Korners. Med Grund kan man vente sig, at en saadan Mand maatte faa meget ud af Æmeltorps Historie, og man bliver heller ikke skuffet. Først og fremmest skyldes det Svaning, at Hr. Henriks Historie naar sin

---

[1]) Om dennes Skildring af Erik Plovpenning og hans Efterfølgeres Historie se nærmere Hist. Tidsskr., 6. R., II, 396 ff.

fulde Længde; havde Korner faaet ham ind under Abel, bliver han af Svaning tillige anbragt under Erik Plovpenning.

Herom fortæller han saaledes:

Og samme Tid[1]) satte Kong Erik en Høvedsmand paa det Slot Reinsborg, som hed Henrik von Meldorp, fordi at Reinsborg var endnu under Danmark, siden første Tid, at Kong Knud trængte og tvingede denne forbenævnte Greve Johans Farfader, Grev Adolpho, at give og overantvorde ham det Slot til Danmark fra Lante Holsten, som tilforn sagt er. Denne Henrik von Meldorp tog hemmelig et føje Tal Folk med sig af Reinsborg og fòr en Nat uforvarende til Slesvig og kom listelig ind udi Byen over Gravene og fik Staden ind, før Borgerne, som da blev meget forskrækkede, kom til Værge, og da fik det Krigsfolk meget Bytte der i Staden. Og Kong Erik forjagede straks Biskop Eskil af Byen . . .

Den Indtagelse af Slesvig, som Svaning her berører, er en Dobbeltgænger af den, der foregik i Aaret 1250; men at Æmeltorp spillede Hovedrollen ved den Lejlighed, derom har jeg ganske vist ikke kunnet oplyse noget i min Fremstilling af denne Tildragelse (Hist. Tidsskr., 6. R., II, 382). Efter Svaning vedblev „Henrik von Meldorp“s Høvedsmandskab paa Rendsborg imidlertid Eriks hele Tid ud („og Grev Johan med sin Broder Grev Gerd belagde straks det Slot Reinsborg, hvilket Henrik af Meldorp da inde havde paa Kong Eriks Vegne“), og han faar derved en passende Overgang til Skildringen af Æmeltorps senere Skæbne, hvorom han fortæller saaledes:

---

[1]) Der menes vistnok 1248, men Svanings Kronologi er meget forvirret.

Og Kong Abel sendte straks Bud til Reinsborg, at Henrik von Meldorp skulde hasteligen komme til ham; men han vidste da vel, at Kongen vilde ham aflive, fordi han holdt trofastelig med Kong Erik og vandt Slesvig og tog Biskop Eskil fangen, som tilforn sagt er. Dermed gav han sig ind i Ditmarsken og sendte saa Bud til Kongen om Lejde; men han tog alt hans Gods og vilde ham ingen Lejde give.

Siden lod Kong Abel holde en Herredag i Viborg[1]) med alle Bisper og Danmarks Raad og bedste Adel i Riget om Midfastetid Aar efter Guds Byrd 1252, og da gjorde han nogen ny Lov og Ordinanser og satte dem ind i Lovbogen. Og da blev der og samtykt, at Kong Abel skulde gøre et Tog ind i Frisland og Ditmarsken og tvinge dem under Lydelse til Danmark. Men samme Ditmarsker og Friser blev Kong Abel for trædske og gjorde straks Forbund med de Lybsker og andre Stæder og Fyrster der omkring og samlede sig en stor Skibsflaade og gjorde saa denne forbenævnte Henrik von Meldorp til Høvedsmand over samme Skibe og sendte dem saa ind i Danmark at forhindre Kong Abel den Rejse (ɔ: Tog).

Og det skete, at der begyndtes straks en aabenbar Fejde mellem Kong Abel og denne forbenævnte Henrik von Meldorp af den Aarsag, at Kong Abel havde taget hans Forlening fra ham og forjaget ham af Reinsborg og tog alt hans Gods, fordi han holdt tilforn trofasteligen med sin rette Herre Kong Erik og vandt Slesvig, som tilforn sagt er, og Biskop Eskil af Slesvig hjalp ogsaa fast hertil med, da han var hjemkommen, at Kong Abel skulde ikke give ham Venskab. Derfor gjorde nu Henrik von Meldorp sig rede til Skibs at hævne dette, hvor han kunde, og fik Hjælp af de Friser og Ditmarsker og af de Lybsker og andre Tyske og fòr ind udi Sjælland for Skelskør og tog Staden ind og lod den vel be-

[1]) Peder Olsøn har opbevaret en Aarbogsefterretning: 1251. Rex Abel celebravit concilium cum melioribus regni apud Regnoldsborg circa mediam quadragesimam et quasdam novas leges libro legali addidit (SRD. II, 263).

mande og fòr saa ud paa Landet. Der mødte ham Kong Abel meget stærk og gjorde et stort Slag med ham og blev afslagen og kom næppelig derfra med Livet, og meget af hans Folk blev fanget og ihjelslaget.

Dermed fik nu denne Meldorp saa stor Fremgang og drog meste Parten gennem det ganske Land Sjælland med Mord og Brand og fik der saa stort Bytte og brugte der stor Tyranni, til saa længe at Kong Abel fik Undsætning fra de andre Lande udi Riget og forfulgte ham saa tilbage igen til Skelskør og belagde ham deri nogen Tid, til saa længe han fik en god Vind og sejlede saa derfra med hulden Rejse.

For tredje Gang kommer Svaning tilbage til Æmeltorp ved at fortælle om Tiden efter Kristoffers Tronbestigelse:

Og Kong Kristoffer gjorde da et stort Slag med de Tyske for Skanør og Skaane, hvor som de mistede meget Folk fra baade Sider, førend de Tyske vilde rømme. Og da var atter Henrik von Meldorp Høvedsmand for dette Folk paa Markgrevens Vegne af Brandenborg og fòr saa fra Skaane og gav sig ind udi Sjælland og vandt Skelskør og tog meget Bytte der paa Landet og belagde Skelskør; saa fòr de Tyske straks til Falster og vandt Nykøbing og Stegehus paa Møn og besatte det med Tyske, og da samme var paa Rejsen hjem til Tyskland, gav han sig ind udi Fyn og vandt Svenborg og besatte det Slot ogsaa med Markgrevens Folk af Brandenborg og fòr saa hjem med meget Bytte.

Hvad Svaning her fortæller om Æmeltorps Rolle under Kristoffer, indeholder ikke store Overraskelser; det er de fra Aarbøgerne kendte Efterretninger, som han kæder sammen i en Rækkefølge, hvis Kronologi rigtignok ikke stemmer godt med Annalernes Aarstal. At han har ladet „Henrik von Meldorp“, som Aarbøgerne knytter til Affairen ved Skelskør, være Anføreren i alle andre

Kampe lige til det gaadefulde „Bellum in Scanør“, er lidet mærkeligt, og at han lader denne tyske Ridder paa dette Tidspunkt optræde som brandenburgsk Partigænger, hører ogsaa til de Gætninger, der er nogenlunde forstaaelige, om end just ikke meget sandsynlige. Heller ikke Svanings Skildring af Æmeltorps Fejde med Abel kan jo forbavse os, der veed, at Krantz lader ham optræde mod denne Konge, og til yderligere Sikkerhed findes her i Svanings Manuskript en af disse Randbemærkninger, der saa fortræffeligt slaar al Tanke om tabte Kilder ned. Han noterer nemlig:

Albert Krantz skriver denne Historie at være sket under Kong Abel; men andensteds finder jeg, at dette skete under Kong Kristoffer her næst efter.

Saaledes har Svaning da virkelig indset, at hele Æmeltorps Rolle under Abel kun er en Genganger af hans Kamp mod Broderen; men denne Forstaaelse har jo ikke hindret ham i at skildre hans Forhold til Abel med den rige Udmaling af Enkeltheder, der maatte virke saa overbevisende paa Læserne.

Nyt er derimod, som allerede antydet, at Svaning lader Æmeltorp træde frem i Erik Plovpennings Tid og gør ham til dennes Høvedsmand paa Rendsborg. Jeg tror dog knap, at nogen vil falde paa, at han her paa een Gang skulde have bygget paa en af disse tabte Kilder, der tidligere spøgede saa meget. En ivrig Fjende af Abel maatte jo selvfølgelig være den dræbte Broders tro Mand, og Tilknytningen til Rendsborg laa ikke fjern, naar man med Svaning i Æmeltorp saa en Ditmarsker. At vi er inde paa Gætningernes Omraade, viser sig jo ogsaa, hvor den optagne Traad fortsættes over i Abels

Historie; Abel, der afsætter sin Broders Slotshøvedsmand og som siden vil føre Krig mod de Ditmarsker og Friser, der staar saa venlig til hinanden, — her ser man klart, hvorledes det, der hos Krantz fremsættes som forsigtige Kombinationer, hos Svaning er blevet til tilsyneladende positive Oplysninger.

Saaledes var da, takket være Svaning, Henrik af Æmeltorp kommet til at spille en Rolle i tre Kongers Historie, og det er ogsaa i dette Lys, han har staaet lige til dette Øjeblik. Naar Eftertiden har vidst at fortælle saa meget om Hr. Henrik, saa skyldes det dog ikke umiddelbart Svaning, hvis Arbejde først for nylig er draget frem for Lyset; det er Hvitfeld, efter hvem man har skildret Æmeltorps Liv og Bedrifter. Men Hvitfeld har bygget sit store Krønikearbejde, hvad dette Tidsrum angaar, paa Svanings; lange Stykker af hans Værk er uden videre gaaet over i Kanslerens Danmarkskrønike, og helt igennem er det Svanings Fremstilling, som denne har taget til Udgangspunkt for sine Undersøgelser. Blindt har Hvitfeld dog ingenlunde fulgt sin Forgænger; selv paa Punkter som her, hvor han ikke havde egentligt nyt Kildestof at medinddrage, har han i det mindste nøje prøvet, hvad Svaning siger, ofte underkendt noget, der forekom ham altfor stridende imod, hvad han ellers vidste, og paa den anden Side ogsaa indført nye Synspunkter eller fremstillet nye Gætninger, dette sidste naturligvis i samme positive, sikre Form, hvori ogsaa Svaning yndede at skrive.

For Henrik af Æmeltorps Vedkommende stammer de Ændringer, som dennes Skæbne undergaar i Hvitfelds Haand, egentlig kun fra to nye Tanker. Hvitfeld tror ikke ret paa, at Heltens Navn netop betegner ham som

en Ditmarsker fra Meldorp; han har lagt Mærke til, at de gamle Aarbøger altid taler om „Æmeltorp“, ikke om „Meldorp“, og han har endvidere i Aarbøgerne truffet en Notits fra 1276 om, at Kong Erik Klipping da indtog en Borg Almethorp; han er tilbøjelig til at mene, at dette er en fynsk Borg Æmeltorp, fra hvilken Henrik da skal have sit Navn. Bliver Hvitfeld af denne Grund noget skeptisk over for de Forbindelser mellem Henrik og Ditmarskerne, som Svaning i saa høj Grad havde betonet, faar han i Stedet Sammenhæng i, hvad der fortælles, ved at anvende paa Æmeltorps Historie de statsretlige Synspunkter, som det laa saa nær for den danske Rigskansler at bringe ind i Historien. Han ser Æmeltorp i Forbindelse med forskellige danske Slotte og gætter da let, at han maa have haft dem i Pant; tillige er Æmeltorp indblandet i Stridighederne mellem de tre kongelige Brødre, og Hvitfeld falder da straks paa, at disse Æmeltorpske Borge har været den ene Broders Arvegods, som den anden har villet have fat i.

Ud fra disse Synspunkter er det nu, at Hvitfeld dels antager, dels vrager, hvad Svaning har fortalt om Æmeltorp. Han har intet imod at lade ham være Erik Plovpennings Høvedsmand paa Rendsborg og fortæller derom omtrent ordret efter Svaning; under Abel indtræder derimod Afvigelserne. Naar Svaning lod Kong Abel nægte sin Broders tro Tilhænger det Lejde, han ønskede for at komme til ham, og Hr. Henrik derefter fra Ditmarsken aabne en Kamp imod den danske Konge, havde allerede han jo nogle kritiske Tvivl, om dette ikke rettéligere hørte hjemme i Kristoffer I's Historie; for Hvitfeld, der ikke anerkender Henrik som Ditmarsker, bliver denne Tvivl naturligvis til Vished. Abel stiller sig da efter

ham helt anderledes til sin Broders tro Mand; han giver ham det ønskede Lejde, og paa den samme Herredag, hvor Svaning lod Abel beslutte Krigstoget imod Ditmarskerne, lader Hvitfeld ham træffe en venskabelig Overenskomst med Æmeltorp. For den Løn, dennes Krigsfolk har til gode, skal han dels have Svenborg, Abels private Arvegods, i Pant; dels skal han, hvis Resten ikke betales inden Aar og Dag, have Skelskør, der ogsaa hørte til Abels Fædrenearv. Han fik nu ikke sine Penge og mente derfor at have Ret til Skelskør, men derom var han i lang Tid i Trætte med Kong Abel. Ad denne Vej mener Hvitfeld at kunne forklare Efterretningerne om Æmeltorps Sammenstød med Abel; „det er det, Krantzius siger, at Æmeltorp indtog Svinborg og Skelfiskør" [1]).

Denne nye Tanke om Æmeltorps Forhold til Abel medfører da ogsaa visse Ændringer i Skildringen af hans Optræden under Kristoffer. Denne forlangte, siger Hvitfeld, at Panthaveren af Svenborg og Skelskør skulde hylde ham, der gjorde Krav paa at være selvskreven Formynder for Abels Børn; dette vilde Henrik ikke, og saaledes kom de i Strid med hinanden. Følgen er dog egentlig kun den, bortset fra den nye Motivering, at Æmeltorps Bedrifter hos Hvitfeld kommer i en anden Orden end hos Svaning. Svaning endte med Svenborg, idet han lod Æmeltorp tage denne By allersidst; Hvitfeld begynder med den samt med Skelskør, da jo Æmeltorp netop havde dem fra Abels Tid; han lader Æmel-

[1]) Det er betegnende, at Hvitfeld her nævner Krantz, skønt denne jo netop ikke angiver noget bestemt Sted for Æmeltorps Sammenstød med Abel. Hvitfeld indser rigtigt, at Krantz er Kilden; men i Virkeligheden tænker han paa Svanings Udpyntninger af Krantz' Fortælling.

torp overvinde Kristoffer ved Skelskør allerede 1252 og „sejle derfra“ Aaret efter, da Kristoffer kom med større Magt. Æmeltorps Bedrifter ved Skanør samt Erobringen af Stegehus og Nykøbing kommer saa helt bagefter, dog endnu i samme Aar[1]).

Det turde være overflødigt udførlig at begrunde, at der i alt dette kun er Tale om nye Gætninger og Formodninger, og at det derimod er ganske urimeligt i Hvitfelds Meddelelser om Æmeltorp at finde noget, der kunde stamme fra en god Kilde, det være sig nu en tabt Krønike eller forsvundne Breve. Det nye og overraskende er jo egentlig kun denne Fortælling om Æmeltorps Forhold til Abel, der saa skarpt staar i Modstrid med, hvad Svaning fortalte derom; men det er indlysende, at alt dette kun er fremkommet som et Forsøg paa at fjerne en Mangel, som Hvitfeld havde faaet Øje for i Svanings Fremstilling. Han forkaster Æmeltorps Forbund med Ditmarskerne og hans store Kamp med Abel, men noget maa der være om det, da jo Krantz taler om denne Uenighed; saa er det, at Hvitfeld gætter paa Pantsættelser og Stridigheder derom. Men det er kun en Gætning, opstillet for at løse en Gaade, som vi slet ikke har mere, vi, der veed, at Krantz' hele Fremstilling kun stammer fra Korners Fordrejelse af Detmar.

[1]) Hvor Hvitfeld fortæller Erik Plovpennings Død, holder han sig først til den almindelige Overlevering, men derefter anfører han efter „andre Annaler og aarlige Optegnelser“ en helt anden Version, hvorefter Kong Erik skal have siddet inde med hele Hertugdømmet, ene Gottorp undtaget, hvor Abel opholdt sig. Da Rendsborg saa blev belejret af Holstenerne, skal Kongen imod dem have „gjort et Anslag med Henrik Meldorp“ for at overraske Angriberne, men inden Planen blev udført, blev han fanget af Broderen. Alt dette maa stamme fra en meget sen Kilde (sml. bl. a. Opfattelsen af Gottorp som Hertugborg) og er ganske utilforladeligt.

Tabte Kilder vil ingen falde paa at søge heri, og afgørende i den Henseende er især dette, at Æmeltorps hele øvrige Historie jo endnu hos Hvitfeld er ganske skævt fremstillet. Æmeltorp er hos ham stadig Høvedsmanden paa Rendsborg, skønt det, der havde ført Svaning til at gøre ham hertil, hans ditmarsiske Forbindelser, er underkendt af Hvitfeld; Henriks Bedrifter under Kristoffer fremstilles i den mest urigtige Tidsfølge. Og selv Tanken om Abels Pantsættelser til ham af sine to Arvegodser kan egentlig direkte modbevises; med Svenborg, som virkelig var en Abelsk Fædrenearv, har Æmeltorp intet at gøre, og Skelskør, der virkelig var i Æmeltorps Hænder, hører modsat netop ikke til Abels, men til Erik Plovpennings Arvelod efter Valdemar Sejr, saaledes som vi tilfældigvis veed[1]).

Naar vi er naaet forbi Hvitfeld, er vi dermed ogsaa kommet til Forfattere, hvem ingen har mistænkt for at sidde inde med tabte Kilder til Danmarks Historie; ikke des mindre er det dog lykkedes disse Skribenter at føje endnu et Træk til Æmeltorps Levnedsløb. I Menneskealderen efter Hvitfeld blev Danmarks Historie fremstillet dels af Pontanus, dels af Meursius; begge skrev paa Grundlag af Hvitfeld, delvis vel ogsaa med Benyttelse af Svaning, og kun rent stilistisk omarbejdede de deres Forgængere. Hos dem træffer vi imidlertid Æmeltorp som Leder af det Angreb, som Holstenerne lige efter Kristoffers Tronbestigelse foretog mod Byen Slesvig,

[1]) Erik af Langelands Enke Sofia taler 1316 om Skelskør som sin Ejendom: Repertorium dipl. Nr. 1164. 1327 udlagdes bl. a. Skelskør som Arv til den svenske Erik Valdemarson, en Søn af Erik Plovpennings Datter Sofia: Hvitfeld III, 348; Fol. 439.

et Angreb, der fandt Sted i Septbr. 1252, men som de naturligvis med Hvitfeld henlægger til 1253; den første antyder Æmeltorps Rolle ved denne Lejlighed i løse Ord, den anden nævner ham udtrykkelig som Anfører. Ogsaa dette Træk har vundet Tiltro, og Æmeltorps Historie har dermed naaet sin højeste Fuldendelse, idet der nu ikke findes nogen krigersk Tildragelse i Kristoffers første Aar, hvori denne store Mand ikke har været Deltager.

Resultatet af den lange Vandring, vi har foretaget, er klart nok. Vi har, siden vi forlod de oprindelige og ægte Kilder angaaende Henrik af Æmeltorp, fundet mange Fejltagelser, mange løse Gætninger og Kombinationer, men vi har ikke fundet nogetsomhelst godt eller ægte. Hvad der i Hr. Henriks Historie tilhører Virkeligheden og hvad der ene stammer fra Historikernes Hjernearbejde, er, som jeg haaber, traadt klart og utvetydigt frem, og vi har her i Virkeligheden et smukt Exempel paa Nytten af en systematisk Undersøgelse af Kilderne. Det er Methoden, der har hjulpet os; uden den vilde selv det største Skarpsind ikke forslaa til at bringe Klarhed her. Erfaringen viser netop dette; en saa sjælden Kritiker som C. Paludan-Müller har paa dette Punkt kun kunnet gentage den traditionelle Fremstilling, netop fordi hans Grundighed og Skarpsind ikke støttedes ved methodisk Kildekritik. Da han i sin Undersøgelse af, hvorledes nordtyske Fyrster fik Del i den danske Kongefamilies Arvegods, kom til at skildre Forholdene efter Kristoffer I's Tronbestigelse[1]), sagde han:

[1]) Vidensk. Selsk. Skr. 5. R. Hist. phil. Afd. IV. 267.

„En tysk Hær, anført af Henrik Æmeltorp, hvem Kong Kristoffer efter et første Uheld ved Skelskør 1252 havde frataget det ham pantsatte Abelske Arvegods i Fyn og Sjælland, trængte i Aaret 1253 frem i Sønderjylland, plyndrede i September Byen Slesvig og hærgede det aabne Land, medens Lybekkerne samtidigt hjemsøgte Øerne og Skaane, brændte København med Slottet og kæmpede med Kong Kristoffer ved Skanør“. Man vil her i faa Ord finde alle de Fejl samlede, som Aarhundreder har opsamlet angaaende Æmeltorps Rolle under Kristoffer I[1]).

Methoden er det afgørende. Man maa taalmodig tage Kilderne for sig een for een, udfinde deres indbyrdes Slægtskab, Skridt for Skridt gaa fra den ene Forfatter til den anden og ved hver klare de to Spørgsmaal: hvad har han vidst, hvad har han tænkt sig. Naar vi er kommet til andre Udslag end vore Forgængere, ligger det i dette simple, at vi har læst Kilderne forfra, medens man tidligere læste dem bagfra, ikke ihukommende, at

---

[1]) Paludan-Müller har endda i de anførte Ord forøget tidligere Tiders Gætninger med en ny, der hos ham optræder i den samme positive Form, hvori det 16. Aarhundredes Historikere yndede at fremsætte deres Kombinationer: han har kun det Fortrin fremfor disse, at han direkte anfører de Kilder, paa hvilke hans Fremstilling hviler, og saaledes afskærer enhver Tanke om „tabte Kilder“. Man ser da ogsaa let, at den Indtagelse af København i Aaret 1253, der her fremtræder jævnsides de krigerske Tildragelser ved Slesvig og Skelskør, ene stammer fra, hvad der i to Breve af Juli og Septbr. 1253 siges om et lybsk Overfald paa Byen. Men et nærmere Studium af disse Breve viser rigtignok, at dette Overfald aldeles ikke tilhører Kong Kristoffers Dage; hvad der tales om, er det velkendte Plyndringstog, som Lübeckerne foretog i Erik Plovpennings sidste Tid, saaledes som det rigtigt er paavist af L. Holberg, Konge og Danehof I, 5. Anm.

det var denne uheldige Maade, hvorpaa Fanden læser Bibelen. Tidligere Slægtled læste med stor Forundring hos Korner, at Kristoffer I var blevet kronet i Byen Ystad; de kunde umulig tro, at det var rigtigt, men dog heller ikke forklare sig Fejltagelsen. Lad os læse forfra! Albert af Stade fortæller os, at Kong Abel blev dræbt af Strandfriserne i Eidersted og efterfulgtes af sin Broder Kristoffer. Korner har i sine første Udgaver gengivet dette meget rigtigt paa sit Latin: *Abel Danorum rex a Strantfrisie rusticis occisus est in Yderstad; cui Cristoforus frater ejus successit in regno.* I den næste Udgave siges det samme, kun i andre Ord: *Cristoforus frater Abel interfecti a Frisonibus in villa Yderstad fit rex Danorum;* men her er Eidersted ikke blot blevet til en By; værre er det, at der efter Ordføjningen er en Mulighed til at henføre dette *in villa Yderstad* til Kristoffer i Stedet for til Abel. Og se, Korner falder selv for denne Fristelse, idet han laver sin sidste Udgave; thi der hedder det: *Cristoferus rex Danorum coronatur in opido Yderstad terre ipsius.* Dermed er Drejningen sket, og Eidersted, hvori Abel faldt, er blevet til Ystad og til Kristoffers Kroningsby. Læses Kilderne forfra, bliver Sammenhængen straks klar.

Som det er gaaet her, er det gaaet i større Maalestok med Henrik af Æmeltorps Historie. Hans Levnedsløb, saaledes som det udvikler sig i Historieskrivningen, er netop saa lærerigt og slaaende, fordi alt, hvad de danske Historikere i det 16. Aarhundrede har om ham, til syvende og sidst bunder i en Fejltagelse hos en fremmed Forfatter. Udgangspunktet er, at Herman Korner flytter Æmeltorp fra Kristoffers til Abels Historie; dermed er Hjulet begyndt at rulle, og hvad deraf efter-

haanden er oprundet, har vi set. At Korner har taget Fejl, har man forlængst indset, men alle de Følger, Fejlen har draget med sig, har man ladet staa urokkede.

Ikke mindre vigtigt for Værdsættelsen af Hvitfeld og hans samtidige er det dog, at man ved Æmeltorps Historie nu ogsaa kender Svanings Fremstilling, og mere end noget andet vil det tjene til at forjage den Idee, at vi maa tænke os tabte Kilder, hver Gang vi hos Datidens Historikere overraskes ved Efterretninger og Aarsagsmotiveringer, som vi aldeles ikke kan finde i de Kilder, vi har Adgang til. Man forstaar let, at det ikke faldt nogen ind at fatte Mistillid til Hvitfeld, der ved Æmeltorp fortalte saa positivt, næsten dokumentmæssigt om hans Panteslotte og Forleninger, og at man her var fristet til at tænke sig en Benyttelse af siden forsvundne, rige Kilder. Men Svaning da! Ogsaa han maatte jo have haft tabte Kilder, og disse Kilder maatte være ret forskellige fra Hvitfelds, siden de to Forfatteres Skildringer af Æmeltorps Skæbne er saa højst afvigende. Svaning maatte i sin Kilde have læst om hans blodige Strid med Abel, Hvitfeld i sin om hans Udsoning med denne; i Svanings maatte Æmeltorps Hjemrejse til Ditmarsken være fortalt for samme Tidspunkt, hvori Hvitfelds Kilde fortalte om hans Udnævnelse til dansk Pantelensmand. Enhver ser, at dette bliver absurd.

Ved Henrik af Æmeltorp maa man da helt opgive denne hans lange Levnedshistorie, der saa godt bringer Sammenhæng i hans Optræden i Danmark; i Stedet maa vi nøjes med et Par rent ydre Træk, uden at kunne komme til nogen dybere Forstaaelse af hans Rolle. Der er noget sørgeligt i, at vi saaledes maa slaa af paa den Kundskab, vi har ment at sidde inde med, og det

vil gælde en Mængde andre Punkter paa samme Vis, om end just ikke i samme Grad. Herved er dog intet at gøre, og ingen vil jo nægte, at et Par Lod virkelig Viden er bedre end adskillige Pund indbildt Kundskab. Maatte man da med Sympathi se paa det Forsøg, jeg har gjort paa i „Danmarks Riges Historie“ at fortælle denne Tidsalders Historie, byggende ene paa de ægte Kilder!

Tillæg:

Pastor Rørdam og en norsk Anonym over for Hvitfeld og „vor Tids“ Kritik.

Med den store Interesse, jeg nærer for Hvitfeld, vil man fatte, at det var med megen Spænding, at jeg modtog H. F. Rørdams store Værk om „Historieskriveren Arild Hvitfeldt“ (1896). Det kan dog ikke nægtes, at Værket skuffede mig. Saa fortræffeligt som der deri er gjort Rede for Hvitfelds ydre Levnedsomstændigheder, og saa taknemlig man maa være for det store Stof, Forfatteren har sammenstillet, saa lidet tilfredsstillende synes det at være, hvad deri er oplyst om Hvitfeld som Historieskriver. Man faar en Række spredte Bemærkninger om hans Interesser og Synsmaader, om hans Kilder og hans Arbejdsmaade; men paa intet Punkt er Forf. her trængt til Bunds, og man mærker over alt, at han mindre støtter sig til Selvsyn end til de Betragtninger, som den ene og anden tidligere Gransker har fremført om Hvitfeld. Af saadanne Betragtninger faar man en smuk Blomstersamling; Skade kun, at Ytringerne er saa mangeartede og forskellige, at de aldeles ikke formaar at give Læserne noget Billede.

Blandt de Granskere, hvis Betragtning af Hvitfeld Rørdam anfører, er også jeg, og dette er jo for saa vidt ikke saa mærkeligt, som vel ingen anden i de sidste Menneskealdere saa indgaaende og sammenhængende har søgt at karakterisere Hvitfelds Betydning som Kilde, delvis ogsaa hans Værdi som Historieskriver. Men Læserne af Rørdams Skrift vil rigtignok faa en temmelig underlig Idee om mine Meninger, hvis de kun kender, hvad der meddeles derom i hans Værk, og ikke mindst vil de vildledes af de Ord, hvormed han introducerer min Opfattelse, idet han siger: „At det ikke er Spøg for en Krønikeskriver fra det 16. Aarh. at falde i Hænderne paa vor Tids Kritik, ses navnlig af Prof. Kr. Erslevs Drøftelse“. Og da Forf. for at faa en passende Modvægt til Resultaterne af denne Drøftelse henvender sig til en norsk Historiker (hans Navn opgives ikke), saa søger denne at slaa mig til Jorden ved følgende Dilemma: Min Opfattelse stemmer ikke med „den sædvanlige Mening om den temmelig mekaniske Maade, hvorpaa Hvitfelds Krønike skal være skreven“; men havde han kun de sparsomme Kilder, som jeg vil indrømme ham, „vilde han jo pludselig vokse til en pragmatisk Historieskriver af høj Rang“. Dette skal være knusende for mig; „her kan kun een af to Ting være Tilfældet, ikke baade-og“.

Hvorledes Pastor Rørdams Læsere kan faa dette til at passe sammen, ser jeg ikke. Jeg maa antages at have sagt noget meget slemt om Hvitfeld, siden det ikke har været nogen Spøg for denne at falde i mine Hænder, og dog skal Konsekvensen af min Opfattelse være, at Hvitfeld vokser højt op som Historieskriver! Rigtignok synes den norske Anonym at tro, at jeg ikke vil anerkende denne Konsekvens og Pastor Rørdam at dele denne Mening, siden han fører sin norske Ven i Ilden mod mig; men Læserne af Skriftet vil dog let faa et andet Indtryk. Thi det mærkelige viser sig, at naar Rørdam trænger til en rigtig kraftig Ros over Hvitfeld, saa finder han den — hos mig[1]).

---

[1]) Saaledes S. 297, 338. — Den usympathetiske Holdning, Rørdam paa de sidste Sider af sit Skrift indtager over for min Opfattelse, vil være meget overraskende for en opmærksom Læser,

Maaske jeg da selv maa gøre Rede for min Mening. Der er ganske vist noget dobbeltsidigt i min Stilling over for Hvitfeld, men saa meget indviklet er Forholdet dog ikke.

Den gængse Opfattelse af Hvitfeld er i Korthed den, at han har haft Adgang til et overordentlig rigt Kildestof, hvoraf meget siden er gaaet tabt; paa dette Grundlag har han skrevet sine historiske Værker, men han har gengivet sine Kilder paa en i mange Retninger lidet tilfredsstillende Maade, og hans Værk er derfor fuldt af Fejl. Med andre Ord: som Historieskriver staar Hvitfeld lavt, men han har alligevel megen Værdi for os som Kilde, fordi saa meget Stof nu kun kendes gennem hans ganske vist ufuldkomne Gengivelser. — Lige modsat paastaar jeg, at Hvitfelds Kildegrundlag har været langt mindre, end man har ment. Jeg benægter, at han har kendt nogensomhelst kronikalsk Beretning af Værdi, som vi ikke ogsaa har, og selv af Dokumenter har han kun haft forholdsvis faa, der ikke existerer endnu[1]); paa den anden Side har han, baade hvad Krøniker og Breve angaar, savnet Adgang til en uendelig Mængde, som nu ligger fremme for os. Deraf følger atter, at Hvitfelds Virken som Historieskriver har været vanskeligere og møjsommeligere, end man har tænkt sig; kun ved lang Syslen med det tarvelige og indskrænkede Kildestof har han kunnet skabe sit store Værk, og hans Værdi som Historieskriver, hans personlige Indsats maa sættes højere i samme Grad, som man indser Manglerne ved hans Materiale. Konsekvensen bliver da, at jeg paa den

---

der mindes, at Forf. forud ganske har sluttet sig til de Resultater, jeg er naaet til. Han anfører S. 235 et Stykke af Hvitfelds Fortale til „Chronologien“ og tilføjer: „Her har Hvitfeld altsaa saa stærkt, som man kan ønske det, selv fremhævet, hvad der i den nyeste Tid ved kritisk Granskning end yderligere er godtgjort, nemlig at han . . . ikke i Hovedsagen har haft rigeligere Kilder at øse af end dem, der endnu ere tilgængelige for os“.

[1]) Som en stor Undtagelse staar dog den Mængde Breve, han har hentet fra den tabte Brevbog: *Liber cancellariæ*. I Repertoriet vil der i sin Tid blive gjort nærmere Rede for, hvilke Dokumenter Hvitfeld har gjort Brug af.

ene Side har en ringere Mening om Hvitfeld som Kilde for os, en langt højere om ham som Historieskriver og Personlighed.

Hvad der her er sagt om Hvitfeld, illustreres nu fortræffeligt af, hvad der er meddelt i den foranstaaende Undersøgelse angaaende hans Stilling til Æmeltorps Levned. Hvis den almindelige Opfattelse havde Ret, vilde Hvitfeld her med fulde Hænder have øst af et stort, nu ukendt Stof; nogen synderlig Ære for ham vilde dette dog knap kunne være, saa vist som han tillige maatte siges at have udnyttet dette Stof ret slet; thi at der er Fejl paa Fejl i hans Fremstilling, er jo uomtvisteligt. Efter mine Tanker derimod har Hvitfeld netop ikke haft nogetsomhelst nyt Stof; han har været henvist til at stræbe efter at faa det rimeligste og sandsynligste ud af, hvad der forelaa. Og han har herved gjort sit Bedste. Han er kommet efter nogle af sine Forgængeres Fejl (f. Ex. Æmeltorps ditmarsiske Forbindelser); han har indført Synspunkter, der for ham maatte staa som meget sandsynlige (Pantelenene og Arvegodset), og ud herfra har har skildret Æmeltorps Optræden sammenhængende og klart. Kort sagt, han viser sig netop som en pragmatisk Historieskriver af høj Rang, for at bruge den norske Historikers Udtryk. Kun eet maa tilføjes: hans Materiale har været meget daarligt, og derved er han blevet ført ind paa gale Veje, som vi med vort bedre Kildekendskab har let ved at undgaa; han har dertil kombineret med en Dristighed, der var fælles for Datidens Historiegranskere, men er os ganske fremmed. Heraf følger da, at vi i det 19. Aarhundrede ikke kan følge Hvitfeld i hans Meninger; vi maa tage Sagen op til ny Prøvelse, glædende os over det større Materiale, vi har Adgang til, den forsigtigere og sikrere Methode, som Mellemtidens Erfaring har lært os. Men det er selvsagt, at dette ikke kan formindske vor Ærefrygt for Hvitfeld som Historieskriver; som saadan maaler vi ham med hans egen Tid, ikke med Nutiden som Maalestok.

Se, dette er min Opfattelse af Hvitfeld, og kan det da siges at have været saa slemt for ham at være faldet i Hænderne paa en moderne Kritiker? Naar Resultatet af dennes

Prøvelse er, at Hvitfeld har været uheldigere stillet med Hensyn til Materiale, end man har tænkt sig, er deri dog virkelig intet personligt nedsættende. Og er det andet Resultat, at Hvitfelds Arbejde som Gransker har været større, hans Undersøgelser vanskeligere, hans Fremstilling købt med større Flid, saa er dette dog lige det modsatte af et Angreb. Naar endelig den norske Anonym vil slaa mig med dette Dilemma, at min Opfattelse fører til en saa høj Mening om Hvitfeld som Historieskriver, vil han nu i det mindste indse, at dette aldeles ikke skrækker mig tilbage; men allerede i min tidligere Afhandling staar med klare Ord: „Hvitfeld maa sættes højt som Historieskriver, maalt med sin Tids Maalestok, og højere endnu, naar man bortkaster denne Idee om hans talrige tabte Kilder; des mere maa man beundre den Flid og Kunst, hvorved han har faaet saa meget ud af et saa tarveligt Materiale" [1]).

Pastor Rørdam, der ikke har fattet, hvor lidt jeg rammes af hans norske Vens Dilemma, har dog i det mindste udtalt, at en saadan almindelig Betragtning, „hvor beføjet den end kan være", ikke vil kunne slaa min Argumentation til Jorden og siger videre, at denne „indtil videre staar uigendreven". I begge Dele har han i høj Grad Ret; men lad mig dog tilføje, at det er værdt at lægge Mærke til, at Vejen er anvist for den, der vil gendrive mig, og at dette maa være overmaade nemt, om da min Anskuelse er fejlagtig.

Min Hovedpaastand er den: Hvitfeld har ingen gamle kronikalske Kilder, som siden er gaaet tabt. Hvor vanskeligt

---

[1]) For Sikkerheds Skyld bør jeg maaske tilføje, at selv om jeg aldeles ikke gør Krav paa at dele „den sædvanlige Mening" om Hvitfeld, kan jeg dog ikke nægte, at der er meget rigtigt i dette, at han ofte har affattet sin Krønike ret „mekanisk", nemlig ved at udskrive store Stykker af tidligere Historieværker. Sagen er den, at hvor Hvitfeld i saadanne fandt en Skildring, der syntes ham tilfredsstillende, saa optog han den efter sin Tids Skik ganske uforandret; paa den Vis har han ordret oversat lange Fortællinger hos Olaus Petri, i Johan Petersens holstenske Krønike og hos mange andre. Nordmandens Dilemma slaar heller ikke her til.

det er for mig at føre et fuldgyldigt Bevis herfor, har jeg antydet ovenfor; jeg kan maaske bevise eller sandsynliggøre min Opfattelse for et eller andet lille Stykke af Hvitfelds Arbejder, men for hele Restens Vedkommende maa jeg sige: her maa I tro mig paa mit Ord. Ganske anderledes let er den stillet, der vil modbevise mig. Kan han blot paa eet Punkt godtgøre, at her er en tabt Kilde, saa er jo min Paastand, i alt Fald i dens Almindelighed, slaaet ned. Og hvor let maa det ikke være at finde et saadant Punkt, hvis jeg har Uret! Vi har om det 13. og 14. Aarhundredes Historie mange Kilder, som Hvitfeld faktisk ikke har haft Adgang til, og i disse findes Hundreder og atter Hundreder af Oplysninger, som ikke nævnes i det Kildeforraad, der er fælles for os og Hvitfeld. Paavis da et eneste Punkt, hvor Hvitfeld siger noget, der svarer til disse positive Oplysninger: saa er det dermed godtgjort, at han har haft en Kilde til Kundskab om Fortiden, som vi savner!

Jeg anviste denne Vej allerede for otte Aar siden; ingen har dog betraadt den i dette ikke helt korte Aaremaal, skønt min fra den gængse saa afvigende Mening maatte ægge til Protest. Hvitfelds nye Biograf indskrænker sig til at antyde sin Mistillid til min „dristige“ Opfattelse, hans norske Forbundsfælle særtegner den med det kraftige Ord „Hyperkritik“; men Modbeviset har hverken den ene eller den anden indladt sig paa at føre.

Den danske Adels saakaldte Forfald i det 16.—17. Aarhundrede.

En ved Dr. phil. G. Bangs Skrift: „Den gamle Adels Forfald“ foranlediget Undersøgelse.

Af

Thiset.

At den danske Adel længe før Adelsvældens Ophør og Enevældens Indførelse befandt sig i udpræget Forfald, udtrykt ved aftagende Duelighed og Energi og dermed Haand i Haand gaaende Nedgang i Indflydelse og Anseelse, men tiltagende økonomisk Ruin, og ganske særlig betegnet ved et iøinefaldende uhyggeligt Svind saavel i Slægternes som i de enkelte Slægtmedlemmers Tal, er saa almindelig antaget og saa ofte gjentaget, at al Tvivl om Rigtigheden paa Forhaand har været udelukket. Vel har man gransket forgjæves efter en fyldestgjørende Forklaring af Aarsagerne til denne Elendighed; hverken den stigende Fattigdom, de — vel at mærke — efter Enevældens Indførelse forandrede Samfundsforhold, Adelens ikke efter vor Tids hygieiniske Forholdsregler indrettede Levevis eller dens indbyrdes Indgiften o. s. v. o. s. v. strakte i saa Henseende til; men selve Forfaldet, Paa-

standen om, at Adelen i 1660 i Modsætning til en tidligere Tids Adel var en „udlevet, aandsfattig og characterløs Slægt“, stod lige urokkeligt til Troende. Nu har tilmed en ung dygtig Historiker til Emne for sin Doctordisputats sat sig den i høi Grad prisværdige Opgave gjennem en Række statistiske Undersøgelser af det 16.—17. Aarhundredes Adels Levedygtighed, Ægteskabstilbøielighed, Forplantningsevne o. s. v. o. s. v. at oplyse, hvorledes den abnorme Udtynding af Adelens Rækker gik for sig, i den Hensigt ad denne hidtil uforsøgte Vei at finde den savnede Forklaring; men ogsaa dette Forsøg falder til Jorden, forsaavidt som disse Undersøgelser, paa hvilke der er anvendt al tænkelig Omhu og Flid, ikke have givet et til Hensigten svarende Resultat, og dog dæmrer der ikke selv hos denne unge Forsker den allerringeste Tvivl om, at Adelen jo alligevel befandt sig i Forfald. Skjøndt hans forskjellige Tabeller, hvad der ved den mundtlige Opposition paa Universitetet stærkt blev fremhævet fra den sagkyndigste Side, i Virkeligheden vise, at den gamle Adel, hvad Fødsler angaaer, besad en større Frodighed end det hele Samfund i Nutiden, at dens indbyrdes Giftermaal altsaa ikke kan have spillet nogen nævneværdig skadelig Rolle, og at de paapegede Dødelighedsforhold ikke tyde paa sanitairt Forfald, anstiller Forfatteren dog paa den sidste Side af sin Bog de samme kulsorte Betragtninger over den gamle Adels sørgelige Tilbagegang og elendige Kaar som dem, hvormed han indledede sit Værk.

Strax efter den første Gjennemlæsning af Dr. Bangs Bog stod det klart for mig, at det negative Udbytte, som han uddrog af sit flittige Arbeide, umuligt kunde være dettes endelige Resultat, og da nogle selvstændige Under-

søgelser, som jeg heraf tog Anledning til at anstille og senere omtalte ved den mundtlige Opposition, ere blevne i høi Grad støttede ved de Indvendinger, som fra anden Side ere blevne fremsatte (jvf. Directeur M. Rubins fortræffelige Anmeldelse i Hist. Tidsskr. 7. I 216 ff.), skal jeg her gjøre udførligere Rede for dem til videre Prøvelse og Bedømmelse; endnu engang med Tak erkjendende, at ene Dr. Bangs Arbeide har givet Stødet til deres Fremkomst.

Egentlig anføres der i „den gamle Adels Forfald“ kun to Beviser for, at Adelen i det 16.—17. Aarh. befandt sig i en Forfaldsperiode, men de tale til Gjengjæld ogsaa saa meget høiere — tilsyneladende. Det ene er en i F. Barfods „Danmarks Historie fra 1536—1670“ IV S. 1434 trykt Fortegnelse over de i Tidsrummet 1559—1648 uddøde danske Adelsslægter; det andet, der rigtignok snarest vidner om Tiden efter den af Forf. behandlede Periode, er en Opgjørelse, hvorefter den egentlige danske Adel 1655 talte ca. 2000 Medlemmer, medens der nu formentlig kun lever 900 à 1000 Personer af gammel dansk Adel.

Om den første Fortegnelse, for hvilken jeg til en vis Grad bærer Ansvaret, bemærker Dr. Bang med Rette, at den hverken er feilfri eller udtømmende; den blev nemlig, saavidt jeg nu mindes, flygtig sammenskrevet en ledig Aftenstund til Besvarelse af en skriftlig Forespørgsel fra F. Barfod om det omtrentlige Tal paa de i nævnte Tidsrum uddøde Adelsslægter, og jeg havde da ikke mindste Anelse om, at denne Fortegnelse skulde komme til at foreligge trykt, langt mindre, at den skulde nyde

den ufortjente Ære at blive taget til Udgangspunkt for en hel Doctordisputats om Adelens Forfald. Det til Barfod opgivne Tal, 94 Slægter, er da ogsaa, som det siden vil sees, for lavt; 102 vilde have været rigtigere — og have gjort Fortegnelsen endnu mere veltalende!

Det er nu ikke saa underligt, at Alle, jeg selv ikke undtagen, have anseet for givet, at en Afgang, som i Løbet af 90 Aar bortrev over en Trediedel af den hele, paa et givet Tidspunkt existerende danske Adel, maatte være abnorm. Antallet af de 1536 levende gamle Adelsslægter udregnes nemlig af Dr. Bang til 240, idet der angives at have levet 100 Slægter 1660 og i Mellemtiden fra 1536 at være uddød 140 Slægter.

Til en Begyndelse er nu dette Regnestykke ganske betydeligt misvisende.

At den gamle danske Adel i 1660 kun talte 90 à 100 Slægter, udleder man af det i Suhms Saml. 2. II 149 ff. trykte Mandtal over Adelen 1655. Rigtignok indeholder dette Mandtal 139 Slægter, men af disse vrages de 47, fordi de vare nylig indvandrede eller ialtfald ikke knyttede tilstrækkeligt til den ældre Nobilitet til at kunne kjendes værdige til Hædersnavnet „Gammel dansk Adel“. Den her senere meddelte Tilgangsliste (Bilag 3) vil vise, at disse 47 Slægter opveie al den Tilgang af nye Slægter, som Adelen havde havt fra 1550 til 1660. Heraf udleder jeg en Oplysning, som Dr. Bang, forekommer det mig, burde have givet med rene Ord paa en af sin Bogs allerførste Sider, nemlig, at han — bevidst eller ubevidst — kræver, at en Æt i 3 à 4 Slægtled eller ialtfald i 110 Aar har henhørt til den danske Adel, før den kan tælles med til gammel dansk Adel. Men den Reduction, han saaledes foretager i Adelsmand-

tallet 1655, den glemmer han at foretage i sit Regnestykkes øvrige Factorer. Hverken i hans egen Beregning af de 1536—1660 uddøde Slægter eller i min Fortegnelse for 1559—1648 er den anvendt. Skeer det, saa vil af de 147 Slægter, der i Virkeligheden uddøde 1536—1660, mindst de 42 udgaae af Regnestykket, saa at der altsaa 1536 kun kan have levet 205 Slægter, og selv dette Tal skal endda betydelig reduceres, da det er selvindlysende, at fordi en Slægt var „gammel“ 1660, saa er dermed langtfra givet, at den ogsaa var det 1536.

I Grunden staae vi vel her overfor en Feil, som vi Alle hidtil have gjort os skyldige i ved Sammenligninger mellem Fortidens Adel og Nutidens. Den Første have vi tænkt os i dens Egenskab af Uradel som existerende fra Arilds Tid, uanseet hvor lidt eller hvor meget vi kjende til de enkelte Slægters Forhistorie, og saa have vi endda ubevidst undermuret, om jeg saa maa sige, disse Slægters egen Ælde med de 240 Aar eller mere, som nu ere forløbne siden deres Uddøen, hvorimod den nyere Adel ikke blot maa undvære al saadan Undermuring, men endogsaa enhver Art af ukjendt Urælde og alene regnes fra de Dage, som dens Adels- eller Naturalisationspatenter anvise den. For ret at stille dette Forhold i fuld Belysning behøver jeg kun at henvise til, at Dr. Bang (S. 111) ikke medregner Slægten Reedtz blandt gammel dansk Adel, skjøndt den nu i 300 Aar uafbrudt har hørt til den danske Adel[1]), formodentlig fordi denne endnu blomstrende Slægt kun tæller med paa Tilgangssiden, hvor Forfatteren strengt maaler med 1660 som Udgangspunkt og altsaa kun kan betragte Reedtz'erne

[1]) Peter Reedtz den Ældre traadte 1572 i dansk Tjeneste.

som en for ikke 90 Aar siden indvandret Slægt; men paa Afgangssiden er uforvarende medregnet Slægter som Serlin, adlet 1529, uddød 1587, og Uldsax, hvis hele Stamtræ bestaar af 3 Led, Fader, Søn og Sønnesøn; her maa visselig et Par Øine til fra 1897, for at disse Slægter kunne tage sig ud som gammel Adel. Ja, jeg troer saa sandt, at hertil ogsaa henregnes den berygtede Erik Munk til Hjørne, thi ellers veed jeg ikke, hvem den enlige Selvmorder kan være, som figurerer i en af de mange Tabeller (S. 37). Han blev som bekjendt adlet 1580 og hængte sig i Fængslet paa Dragsholm 1594[1]), og det 14 Aars Adelskab skal henregnes til gammel dansk Adel!

I det Hele taget viser allerede Dr. Bangs Navnefortegnelse S. 110 ff., der henregner til gammel dansk Adel saa fremmede Slægter som Below, Paslick, Pachs, Ramel, Spiegel og Svave, hvor vanskelig det er at gennemføre en Sondring mellem gammel og ny Adel. Det maa derfor være mig tilladt foreløbig at skyde denne Sondring til Side og holde mig til, at den hele danske Adel ved Aar 1660 efter den af Dr. Bang gjengivne Opgjørelse talte om ved 150 Slægter; lægger jeg hertil de i Tidsrummet 1536—1660 i Virkeligheden uddøde 147 Slægter og fradrager de i samme Tidsrum tilkomne 49 nye Slægter, bliver Resultatet, at der 1536 levede 248 Slægter, vel at mærke, ikke blot af gammel, men ogsaa af dengang ny Adel.

Spørges der nu, om denne rene Afgang af 147

[1]) Erik Munk havde ganske vist en Søn, den bekjendte Grønlandsfarer Jens Munk, men hverken denne selv eller hans Afkom henregnedes til Adelen, sagtens fordi Erik Munk var gift i ufri Stand.

Slægter i 124 Aar eller imellem 11 og 12 Slægter i hvert Aarti da ikke er saa abnorm stor, at den betegner en udpræget Forfaldsperiode i den dalevende Adel i Modsætning til før og senere, vil det til Besvarelsen være nødvendigt at udvide Undersøgelserne ganske betydeligt, paa den ene Side tilbage f. Ex. til Aar 1400, paa den anden Side frem til Aar 1897, men dette lader sig for den ældste Periodes Vedkommende selvfølgelig kun gjøre paa den Maade, at vi regne med den Adel, som vi kjende, uden mindste Hensyn til, at der dengang kan have levet Slægter, om hvis Tilværelse ethvert Spor forlængst er gaaet tabt, for ikke at tale om ukjendte Fortidsled af senere opdukkende Slægter. Dels unddrage disse Taagebilleder sig enhver statistisk Undersøgelse, dels have de ikke nogen berettiget eller væsentlig Andel i vor Opfattelse af Adelen. Altsaa regnes Uradels-Slægternes Tilværelse først fra det Aar, da hver enkelt Slægts tidligst opdukkende Medlem første Gang nævnes, de øvrige Slægter naturligvis kun fra Aaret for deres danske Adels- eller Naturalisationspatenter. Paa lignende Maade betragtes de Slægter, hvis Uddøen ikke nøiagtigt kan eftervises, som uddøde i det Aar, da et mandligt Medlem af dem sidste Gang nævnes. De Embedsmands-Slægter, som i Henhold til de kongelige Betjentes Privilegier af 1679 erhvervede Vaabenbrev uden egentlig Optagelse i Adelstanden, ere her medregnede til Adelen, nærmest fordi deres Særstilling i Tidens Løb er gaaet i Forglemmelse[1]). Derimod har jeg her, hvor Talen kun er om „Slægter“, udeladt de i det 15. Aarh. endnu ret

---

[1]) Jeg haaber i en nær Fremtid at kunne fremlægge en Redegjørelse af dette høist eiendommelige, men lidet paaagtede Forhold, der netop for Tiden har actuel Interesse.

hyppigt forekommende Løsgængere ɔ: enkelte Adelspersoner uden kjendte Forfædre, Efterkommere eller Vaabenfæller; til Gjengjæld har jeg paa lige Maade udeladt alle senere i Adelstanden ophøiede Personer, der ere døde uden at efterlade sig Sønner. Jeg troer derved ikke at forurette Fortid paa Nutids Bekostning eller omvendt; der er nok af dem i begge Leire.

Efter den her som Bilag 1 trykte Fortegnelse har der, saavidt jeg kan godtgjøre, Aar 1400 levet 242 forskjellige, i Danmark bosatte Adelsslægter. Af Bilag 2 vil sees, at der i Tidsrummet

1400—1449	er	afgaaet	50	Slægter,
1450—1499	-	—	85	—
1500—1549	-	—	51	—
1550—1599	-	—	67	—
1600—1649	-	—	54	—
1650—1699	-	—	51	—
1700—1749	-	—	50	—
1750—1799	-	—	55	—
1800—1849	-	—	54	—
1850—1897	-	—	25	— .

Der er altsaa i de sidste 500 Aar uddød eller ialtfald forsvundet ialt 542 Slægter, gjennemsnitlig een aarlig eller omtrent 11 for hvert Aarti, og fraregnet et Maximum af 17 for Perioden 1450—1499 og et Minimum af 5 for Tiden efter 1850 følges dette Tiaarsgjennemsnit med en virkelig slaaende Regelmæssighed i de ovenangivne Perioder paa 50 Aar, nemlig 10, 17, 10, 13, 11, 10, 10, 11, 11 og 5. I det Tidsrum 1536—1660, som Dr. Bang beskjæftiger sig med, uddøde der, som alt anført, 147 Slægter; Tiaarsgjennemsnittet var altsaa 11,9, det vil sige, saa ubetydeligt over det normale, at det sandelig er for-

staaeligt nok, at denne ringe Forøgelse ikke skinner frem af hans statistiske Opgjørelser. Et forud liggende Tidsrum, 1470—1509, burde langt snarere betegnes som Adelens Forfaldsperiode; thi her overskrides Aartiets Gjennemsnitstal 11 ganske betydeligt, idet der 1470—1479 afgaaer 20, 1480—1489 ogsaa 20, 1490—1499 23 og 1500—1509 16 Slægter. Det kunde være ganske interessant at efterspore, om denne extraordinairt store Afgang af Adelsslægter skyldes de vedholdende Krigstog til Sverig i dette Tidsrum, om ikke directe, ved at Ungdommen faldt i Krigen; thi i den Retning har man, forekommer det mig, noget overvurderet Krigenes Indflydelse — Udenlandsreiserne senere gjorde vistnok langt større Fortred —, saa derimod indirecte ved, at Rusttjenestens Byrder paa en Tid, da Grændserne imellem Smaaadelen og Selveierbonden endnu ikke vare nøie afsatte, tvang en Del af den førstes Slægter ud af Adelens Rækker, Afgangslistens Navne tale ialtfald ikke mod denne Formodning. De følgende Aarhundreders Krige havde af flere Aarsager ikke denne Virkning.

En Adel, der 1400 kun talte 242 Slægter, har i de følgende Aarhundreder en Afgang af 542 Slægter! Hvorledes vilde det have været muligt, om ikke denne Afgang havde været ledsaget af en rigelig Tilgang af nye Slægter? Men denne Tilgang, som nødvendigvis maa være af den allerstørste Betydning for Adelens Bevarelse, har Dr. Bang uheldigvis ganske forbigaaet i sine Undersøgelser, formodentlig fordi han kun helligede den gamle Adel sin Opmærksomhed; Tilgangen kunde selvfølgelig ene bestaae af nye Slægter. Herved er imidlertid den flittige Forsker gaaet glip af en Opdagelse, der sikkert vilde have vendt fuldstændig op og ned paa hans Bog.

Den som Bilag 3 trykte Tilgangsfortegnelse er nu i mine Øine fuldt saa interessant som Afgangslisten.

Der svarer nemlig til Afgangen

50	for	1400—1449	en	Tilgang	af 72	hidtil	ukjendte	Slægter,
85	-	1450—1499	-	—	- 52	—	—	—
51	-	1500—1549	-	—	- 41	—	—	—
67	-	1550—1599	-	—	- 27	—	—	—
54	-	1600—1649	-	—	- 15	—	—	—
51	-	1650—1699	-	—	- 63	—	—	—
50	-	1700—1749	-	—	- 59	—	—	—
55	-	1750—1799	-	—	- 107	—	—	—
54	-	1800—1849	-	—	- 55	—	—	—
25	-	1850—1897	-	—	- 15	—	—	— .

Overfor den samlede Afgang af 542 Slægter staaer altsaa en samlet Tilgang af 506 nye Slægter, gjennemsnitlig 10 i hvert Aarti, men her falder dette Gennemsnit rigtignok ikke med Afgangens Regelmæssighed; i hver af de ovennævnte 50-Aars Perioder er det nemlig: 14, 10, 8, 5, 3 og saa (efter 1650) 13, 12, 22, 11 og 3. For Tiden 1400—1536 møde vi altsaa et Tiaarsgjennemsnit af 11,5, for 1660—1897 af 12,4, men fra 1536—1660 kun — 4,5. Medens i det 15. Aarhundrede, da Adelen maa antages væsentligst at have rekruteret sig selv, Tilgangen, 124 Slægter, nogenlunde udfylder Afgangen, 135, saa tilstoppes Fornyelsen, hvortil nu i hvert enkelt Tilfælde udkrævedes en kongelig Naadesakt, i de følgende Tidsrum i en stedse stigende Grad lige til Enevældens Komme, og *heri, kun heri, ligger Aarsagen til Adelens forandrede Præg før og efter Enevældens Indførelse.* Dennes Trang til at omgive sig med en ny, af den afhængig Adel aabnede atter de tilstoppede Sluser videre end nogensinde tilforn, og dog

er det først efter, at Indfødsretsloven af 1776 havde foranlediget en omtrent samtidig Naturalisation af henved 50 efterhaanden indvandrede Slægter af fremmed Adel, at den danske Adel atter gjenvinder sit normale Antal af noget over 200 Slægter.

Af de hosføiede Til- og Afgangslister kan udregnes, at Adelen, der 1400 talte 242 Slægter, 1499 bestod af 231, 1599 af 181, 1660 af 131, 1699 af 154, 1799 af 215 og endelig 1897 af 206 Slægter.

For den fuldkomne Rigtighed af disse Tal tør jeg naturligvis ikke indestaae; allerede den usikkre Anvendelse af Ordet „Slægt" kan jo indvirke paa Beregningen. Medens jeg f. Ex. tæller Fasti, Skram og Splid sammen til een Slægt, men derimod deler Friis'erne i 3 forskjellige Slægter, ville Andre rimeligvis gjøre modsat, men det er naturligvis ikke overalt (Hvas, Munk, Glambek o. s. v.), at Differencen som i det citerede Exempel ophæver sig selv. Endvidere vil man sandsynligvis hist og her kunne føre en Slægt længere tilbage i Fortiden eller følge den længere frem mod Nutiden, end jeg har formaaet, hvoraf dog kun vil kunne opstaae en temmelig betydningsløs Forskydning af disse Slægters Plads i Listerne. Værre bliver det naturligvis, om man kan paavise hele Slægter, som jeg ikke kjender eller i hvert Fald har forglemt at medtage; men stort kan dette Tal ikke blive. Tallenes Rigtighed lader sig nemlig helt vel controllere. Vi have den store Reces 1536, der er trykt i Krag og Stephanius: Christian III's Historie I S. 495 ff. Den indeholder 173 Slægter, men mangler 62 (jvf. Bilag 4), vistnok nærmest fordi disse Slægter til det givne Tidspunkt ikke talte her i Landet hjemmeværende Medlemmer af Mandkjøn, der havde naaet Myndighedsalder; Slægterne vare ialtfald

dengang og senere til. Adelen 1536 skulde altsaa have udgjort 235 Slægter. Til- og Afgangslisterne gav 231 Slægter i 1499, lægges hertil Tilgangen af 38 nye Slægter[1]) 1500—1536 og fradrages den fra 1500—1535 stedfundne Afgang 40 Slægter, faaer man ud, at Adelen 1536 kun bestod af 229 Slægter. Recessen indeholder imidlertid en hallandsk Adelsmand Oluf Lauridsen (Green) og en holstensk Pogwisch, som mangle i Listerne, da den Førstes Afkom forblev i Norge og den Sidste ikke efterlod sig Afkom her i Landet, samt fire „Slægter“: Stensbæk-Ætten (Jens Hansen af S.), Haard (Staffen Olsen), Skenk og Borre, som heller ikke ere medtagne i Listerne, da jeg hverken kjender deres Forfædre eller eventuelle Efterkommere. Herved reduceres Recessens 235 ogsaa til 229 Slægter.

I Danske Cancellis Indkomne Sager for 1584 findes en Række Tilsigelser til Hyldingen s. A., saavidt skjønnes kan, udstedte til alle dalevende, myndige, danske Adelsmænd. Jeg har sammentalt disse noget indviklede Lister og faaet ud, at de indeholde 182 Slægtnavne, til hvilke maa lægges 27 af lignende Aarsag som for Recessens Vedkommende manglende Slægter (jvf. Bilag 5) og fradrages 9 Slægtnavne for ikke Slægt stiftende Adelsmænd (Bockholt, Bommelberg, von Dohna, Durham, Green, Gynge, Hobe, Lepel og von Qualen); der har altsaa dette Aar levet lige 200 Slægter. Ogsaa her give Til- og Afgangslisterne ganske samme Tal; naar der til de 181 Slægter for 1599 lægges den mellem 1584—1599 stedfundne Afgang af 25 og fradrages de 6 fra 1585—1599

[1]) Den 39. Slægt, Rosengjedde, blev først adlet samtidig med Recessens Udstedelse, nemlig 25. Oktober 1536, og findes derfor ikke i den.

tilkomne nye Slægter, bliver Tallet for 1584 ogsaa 200 Slægter.

En tredie Prøve tilbyder det ovenomtalte Mandtal 1655, der naturligvis ogsaa er opsat i Anledning af den da forestaaende Hylding. Som Bilag 6 udviser, optæller jeg dets Slægttal til 138[1]), men herfra maa drages 26, der dels ere norske (Bagge, Galtung, Handingmand, Movadt, Nettelhorst, Rytter (ny), Schiønnebølle og Teiste), dels fremmede eller ikke Slægt stiftende Adelsmænd (Blome, Blücher, Breda, von Dehn-Rothfelser, Fircks, von Howen, von Kratsch, Kurzer von Reichelsdorf, Løwenklau, von Marschalck, Pentz, Plato, Regensberg, Rohr, Sachs og von Tinhusen), og derfor mangle i Til- og Afgangslisterne, samt endelig Bryske og Norman de la Navité, der ere optagne i Mandtallet, skjøndt de kort forinden vare uddøde paa Mandslinien, hvorimod maa tilføies de her paa Bilaget opførte 24 Slægter, som mangle i Mandtallet, skjøndt de dengang endnu vare til paa Mandslinien. Det virkelige Slægtantal 1655 er da 136. Lægges nu til det af Til- og Afgangslisterne for 1660 fremgaaede Antal 131 de 7 fra 1655—59 uddøde Slægter, von Aschersleben, Breide, Tridie-Slægten, Uldsax, Kid-Krag, Munk af Veibjerg og Galde[2]), og fradrages de to i samme Tidsrum i den danske Adel optagne Slægter Schack og Charisius, naaes nøiagtig det samme Tal 136.

Endelig kan anføres, at en Optælling paa Grundlag af Adels-Aarbogen 1897 vil vise, at de paa Mandslinien

---

[1]) Naar Andre faae 139, kan dette hidrøre fra, at jeg tæller Banner og Høg for een Slægt (jvf. forøvrigt de i Bilaget rettede Feil i Mandtallets Navne).

[2]) De ogsaa 1655 uddøde Slægter Griis af Halland og Mylting ere alt udeladte i Mandtallet.

levende, til dansk Adel hørende Slægter (jvf. Bilag 7) udgjøre 208, hvorfra gaaer to „norske“ Slægter Galtung og Knagenhielm, der ikke findes i Til- og Afgangslisterne; saavel disse som Aarbogen give da begge samme Tal for den nulevende Adel: 206 Slægter. Jeg tør derfor nok fastholde, at de som Bilag her trykte Lister give en ret nøiagtig Fortegnelse over den danske Adels Slægter fra Aar 1400 med deres Tilgang og Afgang til Nutiden, forsaavidt naaet til vor Kundskab. I dette Tidsrum er Adelen altsaa factisk kun bleven 36 Slægter færre, og vil Fremtiden ikke byde den værre Kaar end Fortiden, har det endnu lange Udsigter med Adelens Uddøen eller blot dens numeriske Forfald.

Selv om man altsaa maa indrømme mig, at der ikke har været nogen abnorm Afgang blandt Adelen i det 16.—17. Aarhundrede, vil der dog sikkert blive reist den Indvending, at jeg, ved at sammenblande „gammel“ og „ny“ Adel, har forvansket den Opgave, som Dr. Bang havde stillet sig, og man vil fremhæve, at der dog er en himmelvid Forskjel paa den ærværdige gamle Adel fra Aar 1400 eller blot 1660 og saa Nutidsadelen, hvis danske Adelskab for den største Dels Vedkommende skriver sig fra de sidste 200 Aar; at vi ikke kjende de gamle Slægters Forhistorie ret langt tilbage, udelukker ikke, at de selv i sin Tid have vidst langt bedre Besked, hvorfor det er ganske uberettiget at begrændse, som her er sket, deres Fortid tilbage til det tilfældige første Aarstal for deres Existents, som er naaet til vor Viden; Fortidens Adel havde, selv i sin Samtids Øine, et ganske anderledes berettiget Præg af „gammel“ end det, Nutidens Adel frembyder.

Ja, mulig er det ganske vist, at Adelen, neppe 1660,

men Aar 1400 har ligget inde med lignende genealogiske Curiositeter som hine ærværdige islandske Stamtræer, der naae helt op til selve Fader Odin og kun undtagelsesvis tage til Takke med Kong Skjold som Stamfader. Vi vide jo, at den svenske Slægt Baat kunde opstille sin Ahnerække, Led for Led, tilbage til Regner Lodbrog, og at den fra Rusland til Sverig indvandrede Slægt Aminoff endog mener sig at stamme ned fra de gamle Pharaoner i Ægypten. Imidlertid er der i vore Slægtebøger kun bevaret yderst faa Spor deraf, ikke at tale om, at Historikerne kun trække paa Smilebaandet ad slige Traditioner. Snarere vil jeg paastaae, at Adelen gjennemgaaende ikke selv havde saa nøie Rede paa sin Fortidshistorie, som vi nu have, ialtfald ikke den i det 16.—17. Aarhundrede levende Adel, thi i al Beskedenhed tør jeg rose mig af ved Hjælp af gamle Dokumenter at have løst flere end een genealogisk Gaade, overfor hvilken det 16.—17. Aarhundredes Slægtebøger stod aldeles raadvilde. Der var naturligvis Undtagelser. Gamle Peder Dyrskøt har saaledes til os bevaret Beretningen om, hvorledes en vis Niels Persen til Egebjerg (af Slægten Skovgaard), efter at han af Nødværge havde dræbt Præsten i Ullits, 1470 blev forfulgt af Bispen og da for denne og de bedste Bygdemænd opremsede følgende eiendommelige Forsvar: „Min Fader Peder Stigsen kjende I nu, som I lidet ansee imod hans Forfædre ligesom mig; hans Fader var Stig Nielsen, hans Fader var Niels Stigsen, som bygte Egebjerg for sit fædrene Gods i Jylland, hans Fader, Stig Pedersen, Høvedsmand for Vendelbo Skibrede, lod Ingen træde paa sig. Hans Fader var Hr. Peder Jørgensen, hans Fader var Hr. Jørgen

Stigsen, hans Fader var Hr. Stig Tagesen, hans Fader var Hr. Tage Ebbesen, som var rige Hr. Ebbe Skjalmsens Søn, som raadte over al Sjælland i Kong Svends Tid. Jeg havde mit fædrene Blod, jeg maatte jo gjøre Nødværge og ei lade mig træde paa.“ Her have vi ganske vist en Genealog, som 1470, altsaa sagtens alene efter mundtlig Tradition, kjendte sine Forfædre 300 Aar tilbage i Tiden, — mærkelig nok forresten, at han ikke tog det sidste Trin med til selve Skjalm Hvide —, men een Svale gjør ingen Sommer, og forøvrigt beviser netop dette Exempel Rigtigheden af min Paastand, thi forgjæves vil man i Slægtebøgernes Meddelelser om Slægten Skovgaard søge Antydning af dennes Nedstamning fra Skjalm Hvide. Da Slægtebøgerne ere saa daarligt underrettede, tør vi sikkert gaae ud fra, at i en tidligere Tid, da Skrivefærdighed, end ikke for Høiadelens Vedkommende, var Hvermands Eie, indskrænkede Slægttraditionen sig i Regelen til 3 à 4 Slægtled. Selv i vore Dage, da Kjendskab til Fortiden er ganske anderledes let tilgængelig end fordum, rækker, endog blandt høit dannede, ellers kundskabsrige Mennesker, Ens Viden om egne Forfædre sjeldent stort længere, hvor da ikke en særlig genealogisk Interesse gjør sig gjældende.

Der er nu desuden særlig Grund til at vrage en indbildt Forhistorie, som hverken existerede i Adelens egen Bevidsthed dengang eller i vor nu. Grændserne mellem Fri og Ufri, Adel og Bonde, vare i det 15. Aarh. endnu meget ubestemte. Selv lige op til Aar 1500 kunde en ringe Landsthingsskriver uhindret skyde sig ind i Adelen, ja erhverve sig en Rigsraads og Rigskanslers fremragende Værdighed, saa at alt hans nærmeste Afkom henregnedes

til Høiadelen[1]). Slægtebøgerne tie helt herom, forsætlig eller uforsætlig: intet Under derfor, at senere Tider have henregnet samme Slægt, Ætten Arenfeldt, til den gamle Adel; det skyldes ene en tilfældig Bevaring af en Række gamle Dokumenter med tilhørende Sigiller, at det er lykkedes at fremdrage denne simple Forklaring af, at ikke et eneste Medlem af Slægten Arenfeldt kjendes før Rigskansleren selv. Hans Samtid har dog sikkert ikke regnet ham og hans Slægt for „gammel“ Adel.

Men hænger det saaledes sammen med en Høiadels-Slægt som Arenfeldt'erne, ligger det rigtignok nærmest at gjætte paa, at Grunden til, at vi ikke kjende talrige i det 15.—16. Aarhundrede opdukkende Smaaadelsslægter som Dresselberg, Straale, Orning, Rytter o. s. v. o. s. v. i tidligere Tid, ikke er den, at gamle Familiedokumenter og Familietraditioner ere gaaede tabte, men simpelthen den, at disse Slægter tidligere kun vare Selveierbønder uden Skjold og Hjelm. Slægtebøgerne skulde vel vogte sig for at give Oplysning herom, selv om de hist og her ikke godt kunne have været uvidende derom. De lavede hellere et Par fingerede Slægtled for at sikkre sig mod Lacuner i eventuelle Ahnetavler, — thi at tjene til Opstillingen heraf var jo deres nærmeste Formaal — uskyldige Bedragerier, der dog ikke alle gjøre saa ringe Fortred, som hin „Jernskjæg“ Ahnetavle fra Tiden ved 1700, der blandt sine Led tæller den gamle hæderlige Pebersvend, Kansleren Johan Friis, hvem den ovenikjøbet gifter med en Fru Sidsel Markdanner, altsaa ind i en paa Kanslerens Tid endnu slet ikke existerende Slægt[2]).

---

[1]) Jvf. Pers. Tidsskr. 2. V. 202 f.

[2]) „Min Farmoders Morfader var Erlige og Welbyrdige Mand Johan Fris till Hesselager, Ridder, Danmarkis Riges Raad og Cansler

Der er altsaa al Grund til med Hensyn til Adelsslægternes Ælde at begrændse os til vor virkelige Viden; gjøres der end derved hist og her Uret mod en gammel Slægt, saa maa det ikke glemmes, at ogsaa mangen en Nutidsslægt, som f. Ex. Bardenfleth, Barner, Bartholin, Bornemann, Hedemann, Krogh o. s. v. o. s. v., har en lang og ærefuld Fortid i dansk Tjeneste, som der her aldeles ikke bliver taget Hensyn til, fordi disse Slægter dengang endnu ikke havde erholdt det officielle Stempel paa deres danske Adel. Bardenfleth'erne f. Ex. kom alt i det 17. Aarhundrede, ja maaske før, i dansk Tjeneste, men deres danske Adel regnes her kun fra — 1871.

Skal nu alligevel en Sondring mellem gammel og ny Adel foretages, da maa selvfølgelig samtlige Slægter skæres over een Læst. Aaret, hvorfra vi regne tilbage, maa kun for de nulevende Slægter være 1897, for alle andre derimod det Aar, da deres Historie er bleven afsluttet: sidste Mands Død eller Forsvinden af Adelen. Der kan saa disputeres om, hvor Grændsen mellem „gammel" og „ny" skal sættes; jeg vælger de 110 Aar, som Dr. Bang har givet mig Anvisning paa, fordi jeg har et stærkt Indtryk af, at Fortidens Adel slet ikke taaler et videregaaende Krav.

Altsaa er i de hosføiede Lister: a) over Adelen 1400 de Slægters Navne trykte med spærret Skrift, hvis Historie jeg kjender tilbage til 1290 eller før, af 242 er der

og Befallingsmand paa Kiøbenhaufns Slott. Min Farmoders Mormoder war Erlige og Welbyrdige Frue Fru Cicilla Marckdanner till Owergaard, som war Erlige og Welbyrdige Mands Axell Marckdanner till Overgaard, Befallingsmand paa Aalborghus, og Erlige og Velbyrdige Frue Fru Inger Hvitfeldt derres Daatter" (Klevenf. Dokumenter til Slægten Jernskjæg).

kun 33, b) i Listen over Adelen 1536 de, hvis Historie mindst rækker tilbage til Aar 1426, af 235 de 137, c) i Listen over Adelen 1655 de, hvis Historie som dansk Adel begynder 1545 eller før, af 162 de 97, og endelig d) af den nulevende Adel de, der før 1787 ere blevne dansk Adel, af 208 de 146. Følgelig har den danske Adel ingensinde før talt saa mange gamle Slægter, som den gjør for nærværende Øieblik. Af hver 100 Slægter var nemlig 1400: 13, 1536: 58, 1655: 60 og 1897: 70 gammel Adel. Fastholder man, som man bør det, at f. Ex. den nulevende, 1712 adlede Slægt von der Maase for os er fuldt saa god gammel dansk Adel som f. Ex. Ætten Oxe, hvis Historie begynder 1408 og ender 1577, var det i sin Samtids Øine, bliver der altsaa slet ikke Tale om, at selv den „gamle“ Adel nogensinde har været i Tilbagegang eller i Forfald, langtmindre er uddød. Men denne Anvendelse af Ordet „gammel Adel“ er sagtens ny for Dr. Bang, ligesom den er det for mig selv; kun et Øieblik var han inde paa dette rigtige Spor, da han (S. 6) sigtede Adelsmandtallet 1655, men siden har han vistnok aldeles tabt det af Syne og er vendt tilbage til den tilvante Betragtning af Ordene „gammel“ og „ny“, nemlig, at Adelen før 1660 i sin Almindelighed er den „gamle Adel“ og den efter 1660 tilkomne den „nye Adel“. Dette slutter jeg, som alt antydet, af den af ham (S. 110 ff.) leverede Fortegnelse over de Slægter, han har benyttet til sine statistiske Beregninger, og den maa man altsaa lægge til Grund, naar man vil undersøge og bedømme disse mere eller mindre calculatoriske Beregningers Værdi. Herpaa skal jeg nu ikke indlade mig; dels har Directeur M. Rubin belyst dem tilstrækkeligt i sin ovenciterede Anmeldelse, dels have disse Be-

regninger ikke ringeste Interesse i Øieblikket for mig; thi skal Erhvervelsen af Egenskaben „gammel“ være totalt afsluttet 1660 eller rettere sagt 1550, er det nu for mig den naturligste Sag af Verden, at Antallet af „gamle“ Slægter efter 350 Aars Forløb er svundet ind til en ringe Brøkdel. Der er ikke mere Føie til at fortabe sig i vemodige Drømmerier i den Anledning end til at jamre over, at af disse Slægter selve de fortræffelige Mænd, som levede 1550, nu 1897 ikke leve længere. Men følgelig er der heller ikke den ringeste Anledning til at forbauses over, at denne lille Kreds af „gamle“ Slægter, der altsaa var dømt til kun at kunne forringes, men afskaaret fra al Tilgang, at den 1897 kun talte 950 à 1000 enkelte Medlemmer, medens den 1660 mentes at have talt 2000. Hvis Dr. Bang havde gjennemtænkt sit Regnestykke, vilde han have opdaget, at den „gamle“ Adel meget vel kan taale Sammenligning med den øvrige Befolkning i Henseende til Formering. Jeg holder mig her til Dr. Bangs egen Navneliste[1]), gaaer ud fra, at den

[1]) Apropos! En ærbødigst Henstilling til de Herrer Historikere om, saa meget som muligt at holde Slægtnavne udenfor den Omkalfatring og Bessermachen, som vi nu kalde forbedret Retskrivning. Dette gjælder først og fremmest nulevende Slægters Navne; naar disse Slægter igjennem flere Slægtled have fastslaaet en fælles Stavemaade af Navnet som f. Ex. Brockenhuus, Huitfeldt, Rosenkrantz o. s. v., Stavemaader, der ere i god Samklang med Fortidens, hvorfor skulle vi Historikere saa absolut indføre Brokkenhus, Hvitfeld, Rosenkrans; borgerlige Slægters Navne respecteres jo altid; jeg har hidtil f. Ex. uanfægtet beholdt det overflødige „h“, der findes i mit Navn. De nys nævnte Forandringer ere ganske vist ret uskadelige, men naar „Gøye“ forandres til Gjøe eller Gø, Jernskjæg til Jærnskæg, Thott til Tot!, hvorved disse Navne tankeløst forrykkes langt bort fra den Plads, de hidtil have indtaget i ethvert Register, saa gjøres der en saa betydelig Fortred, at der

indeholder alle de 1660 levende „gamle“ Slægter, og at hvert Navn kun betegner een Slægt — er dette galt i een Retning, fordi Navnene Fris, Hvas, Munk o. Fl. i Virkeligheden gjemme tre à fire helt forskjellige Slægter, saa ere til Gjengjæld andre som Banner-Høg, Dyre-Lunge, Glambek-Staverskov o. s. v. strengt taget hvert Par kun een Slægt, — og optæller jeg saa dens endnu 1660 levende Slægter, faaer jeg Tallet 84, af hvilke kun de 26 ere i Live 1897. Fordeles saa de 2000 Medlemmer paa de 84 Slægter og de 900—1000 Medlemmer paa de 26 Slægter, saa viser det sig, at hver Slægt 1660 kun har talt 24 Medlemmer, men 1897 talte 35 à 38. Dette kaldes en Aftagen, som vidner om sygelige Tilstande hos Standen. „Derom kan der fornuftigvis ingen Tvivl være“, tilføier Dr. Bang i Bevidstheden om, at den øvrige Helhedsbefolkning i samme Tidsrum er bleven flere Gange fordoblet — en aldeles misvisende Sammenligning gjør Directeur Rubin med Rette opmærksom paa, eftersom Helhedsbefolkningen ogsaa recruteres af alle de uægte Børn. Ja, ikke blot maa Adelen undvære en lignende Recrutering, men den maa endogsaa afgive sit Contingent af uægte Børn i Helhedsbefolkningens Rækker, og det har maaske til Tider været en ganske talrig Skare.

Imidlertid tilfredsstiller det nys opstillede Regnestykke mig ikke rigtig, det er mig altfor calculatorisk. Jeg vil hellere vælge fire simple Sammentællinger, der ligge saa lige for, at det egentlig forundrer mig, at Dr.

---

ikke noksom bør protesteres. Det samlede Register til 1. Række af Saml. til jydsk Hist. og Top. er et slaaende Bevis paa, hvilke Ulykker en vilkaarlig Stavemaade af Slægtnavne kan anrette. Jeg har engang fundet, at Slægten Arenfeldts Medlemmer ere anbragte paa 7 forskjellige Steder deri!

Bang ikke selv har gjort dem, forinden han tog fat paa sine møisommelige Stamtavleundersøgelser.

Det er først Recessen 1536 og Hyldingstilsigelserne 1584 og 1655, der efter Alt at dømme alle tre tilsigte en fuldstændig Fortegnelse over hele den til det givne Tidspunkt her i Landet værende Adel af Mandkjøn og selvstændig Alder. Dernæst en nøiagtig tilsvarende Optælling i Adels Aarbogen 1897, altsaa med Udeladelse af enhver Mandsperson, der ikke har fyldt sit 25 Aar eller som, saavidt skjønnes kan, har taget fast Bopæl udenfor Rigets nuværende Grændser. Disse Optællinger (jvf. Bilagene) give til Resultat, at de 173 Slægter 1536 talte 396 saadanne Medlemmer, de 182 Slægter 1584 ialt 486, de 138 fra 1655 ialt 387 og endelig 1897 151 Slægter med ialt — 852 voxne, i Danmark boende Medlemmer, for hver Slægt 1536: 2,29, 1584: 2,67, 1655: 2,80 og 1897: 5,64. Disse Tal ere fuldkommen fri for Gjætteri, og de afgive efter mit Skjøn det paalideligste Grundlag for Bedømmelsen af Adelens Tilvæxt — „Forfald“ kan man dog vel ikke sige; og saa maa det endda ikke glemmes, at alle de her for 1897 udeladte, i Udlandet levende hele Slægter eller enkelte Medlemmer af hjemmeblevne Slægter udgjøre en mange Gange større Procent af den hele Adel, end de gjorde det i Fortiden. Tallet for 1897 er altsaa snarere for lavt end for høit, da den Mulighed jo ikke er udelukket, at adskillige af disse Udvandrede atter ville søge tilbage til Danmark. Kyndigere, end jeg er det, maa, om det ønskes, anstille Sammenligninger paa denne Basis mellem Adelen og den øvrige Befolkning; Regnestykket bliver indviklet, paa den ene Side har Adelen afgivet sit uægte Afkom

til de andre Stænder, paa den anden Side har Adelen i sig optaget Slægter fra de andre Stænder.

Muligvis har Dr. Bang fuldkommen Ret i, at der er noget af „en maeterlinksk Uhygge“ ved den gamle Adels Uddøen, een Slægt om Aaret, men da Samfundet har havt mindst 500 Aar til at vænne sig til denne Side af Dødsengelens Virksomhed, er det ret mærkeligt, at denne Uhygge ikke har fortaget sig, men tværtimod griber os særlig stærkt nu, da vi ere opvoxede i en Periode, hvor Dødsengelen for første Gang kun hvert andet Aar har Bud efter en dansk Adelsslægt, hvad der selvfølgelig tør aabne de lyseste Udsigter for den danske Adels fortsatte Bestaaen.

Skjøndt Afgangen af Slægter er saa stærk, at hvis Tilgangen helt stoppedes, og Afgangen ikke aftog i samme Forhold som Slægternes Antal, hvad den naturligvis vilde gjøre, saa vilde hele den danske Adel være uddød i Løbet af 100 Aar, eller hvis Tilgang og Afgang balancerede, og Døden altid først borttog de ældste Slægter, saa vilde Adelen være fuldstændig fornyet efter kun tre Slægtleds Forløb, saa er denne Afgang kun den aldeles normale og aldeles ikke Kjendetegnet paa en indre sygelig Opløsning i Adelen. Den virker saaledes til alle Tider og i alle Stænder, og da den for det 16.—17. Aarhundredes Vedkommende kun er saa særlig iøinefaldende, fordi den da maa savne den tilsvarende, ubetinget fornødne Tilgang, bliver det let forklarligt, at man hverken i Adelens forandrede Samfundsvilkaar, dens nære indbyrdes Giftermaal, dens Krigerfærd, Udenlandsreiser, Drukkenskab, Fraadseri o. s. v. har kunnet finde Aarsagen til dens

foregivne Sygdom, saalidt som Dr. Bangs statistiske Efterforskninger om de enkelte Personers Levedygtighed, Giftelyst, Forplantningsevne o. s. v. o. s. v. have kunnet bringe for Dagen de Symptomer, hvorved denne helt og holdent indbildte Sygdom yttrede sig. I ethvert Samfund af Slægter, der sondrer sig ud fra Befolkningens bredeste Lag, vil utvivlsomt nøiagtig den samme hurtige Skiften af Slægter kunne paapeges. Hvor ere nu alle de Officersfamilier henne, hvis Navne fylde vore Militair-Etater fra forrige Aarhundrede, ikke een af tyve vil man gjenfinde blandt den danske Hærs Officerer i vore Dage. Det samme gjælder Geistligheden, om end mindre iøinefaldende paa Grund af den i denne Stand ialtfald tidligere begrændsede Brug af virkelige Slægtnavne, og da man for nogle Aar siden paabegyndte Udgivelsen af en Calender over saakaldte patriciske Slægter og til Maal i saa Henseende, neppe helt tilfældigt, tog netop den samme Alen, som Dr. Bang brugte til at skille den gamle Adel fra den ny, idet man fastslog, at Patricierslægter vare kun saadanne, der i mindst tre Slægtled eller i 100 Aar havde indtaget en nogenlunde fremragende Stilling i Embedsstanden, Forretningslivet, Kunst, Literatur, Videnskab o. s. v., saa lykkedes det kun at sammenskrabe 25 saadanne Slægter fra det hele Land, saaledes at eet Bind blev udgivet. Om Materialet virkelig dermed var fuldstændig udtømt, skal jeg ikke kunne sige, men 2. Bind lader ialtfald stadig vente paa sig. Overalt den gamle Vise, et Led til at arbeide sig i Veiret, et Led til at nyde Resultaterne og et Led til at sætte dem overstyr igjen — kun en nysgjerrig Genealog vil spørge efter det fjerde Led, der er sunket til Bunds i Mørket, givende Plads

for en ny Slægt. Hvor ringe Anledning i Grunden til gjensidig Misundelse!

Men naar Adelen i det 16.—17. Aarh. kun havde en fuldkommen normal Afgang i Slægternes Antal og ellers en jævn Tilvæxt i Slægternes Medlemstal, en Tilvæxt, der vist neppe blev stillet i Skygge af den øvrige Befolknings, maa Paastanden om, at Adelen i numerisk Henseende befandt sig i en Forfaldsperiode bestemt afvises; i hvert Fald er Ordet „Forfald“ ikke den rette Betegnelse. Var der Forfald paa andre Omraader? Vi have raabt „udlevet, aandsfattig og characterløs“ efter denne Adel; men er den første af disse Beskyldninger bundfalsk, turde de to andre, der saa at sige opstaae af sig selv bagefter den første, ikke være stort bedre begrundede. I hvert Fald gjør det et høist underligt Indtryk at see Decadenceperioden udvidet til at omfatte baade det 16. og 17. Aarhundrede, disse Aarhundreder, der have fostret alle de Navne, af hvilke den danske Adel med Rette er stolt, og til hvilke vi alle fra Barnsben af have seet op: Peder Skram, Mogens Gøye, Herluf Trolle, Birgitte Gøye, Otte Rud, Peder Oxe, Tyge Brahe, Arild Huitfeldt o. s. v. o. s. v. lige ned til de to Brødre Niels og Jens Juel, med hvem det 17. Aarh. slutter. Tag det sygelige Dødsmærke bort, som man med Urette har paatrykt Christian IV's og Frederik III's Adel, og lad os saa see, om Mænd som Corfitz Ulfeldt, Hannibal Sehested, Christen Thomesen Sehested, Christen Skeel, Jokum Gersdorff o. s. v. o. s. v. virkelig vare mindre begavede, mere manglede Character — denne være nu god eller slet — eller i det Hele stod saa forfærdeligt langt under — hvem? Jeg spørger, thi skal det 16. Aarhundrede

regnes med til Forfaldsperioden, saa veed jeg virkelig ikke, hvor jeg skal søge Guldalderen.

I een Retning var der visselig Forfald, og det var i økonomisk Henseende, takket være det 17. Aarhundredes ulykkebringende Krige, men dem modsatte da ogsaa Adelen som Helhed sig saa længe, at den til de øvrige Beskyldninger fik at høre baade af Samtid og Efterverden, at det skortede den paa Fædrelandskjærlighed.

Imidlertid ligger en virkelig Undersøgelse af „Forfaldet" i andre Retninger end det rent numeriske ganske udenfor min her satte Opgave. Jeg vil kun fastslaae, at der hos det 16.—17. Aarhundredes Adel ikke kan paavises noget selvforskyldt eller uforskyldt „Forfald" i Retning af Leve- og Forplantningsdygtighed, men at ene en hæmmet Tilgang af nye Slægter i rette Tid er Aarsag til, at den efter 1660 skiftede Character; ganske som den gamle Rosenborgvin vilde miste sin ærværdige Bouket, om man i længere Tid forsømte strax et fylde en ny Flaskefuld i Fadet foroven for hver en, der blev tappet af for neden.

Et andet Spørgsmaal bliver det, om ikke Datids-Adelen selv i første Række bærer Skylden for, at Tilgangen stoppede. Haandfæstningernes bidske Bestemmelser mod Ufris Optagelse i Adelsstanden og fremmede Adelspersoners Naturalisation tyde i høi Grad paa, at Adelen her i blind Begjærlighed efter at holde Andre ude har gaaet Kongemagtens Ærinde, men sikkert er det dog ikke. Disse Bestemmelser vare jo et gammelt Inventarium i Haandfæstningerne, som kan forfølges helt tilbage til Kong Christian I's Haandfæstning, da Tilgangen dog, og længe efter, flød rigeligt nok. Vi kjende overordentligt lidt til disse Bestemmelsers Indflydelse i Praxis. Tilgangen var jo aldrig helt standset, men hvor skulde

vi i hvert enkelt Tilfælde faae at vide, hvem der har arbeidet for eller hvem imod? Jeg kjender ikke et eneste Tilfælde, hvor Kongen har ønsket en Ufris Optagelse i Adelstanden, men har seet sit Ønske strande paa Rigsraadets Modstand, og hvad fremmed Adels Optagelse i den danske angaaer, kan det bestemt paapeges, at ligesom Kongen atter og atter bortskjænkede Jordegods til indvandrede fremmede Adelsmænd paa Vilkaar, at de forblev her i Riget og giftede sig ind i den danske Adel, saaledes stillede ogsaa Adelen sig alt andet end modvillig, men forlangte alene Garanti for, at ikke udenlandske Eventyrere under et stjaalet adeligt Navn smuglede sig ind i den danske Adel[1]); Garantier, der ikke altid vare overflødige hverken da eller senere. Som sagt, Spørgsmaalet er ikke let at besvare, men vist er det, at enhver Adel, som modsætter sig Tilgang af nye Slægter, den arbeider paa sin egen Tilintetgjørelse, thi Tilgang kan ingen Adel undvære, den danske saa lidt som nogen fremmed.

Bilag.

1. Den danske Adel Aar 1400.

(De Slægter, der ere ældre end 1290, ere trykte med spærret Skrift.)

Abildgaard. Ahlefeldt. Akeleye. Algudsen. Baad i Halland. Baad i Laaland. Baad i Skaane (førte en Baad i Vaabnet). Bagge i Ribe. Bang i Laaland. Banner. Basse (gl.). Basse (ny). Basse af Tjele. Beltebjerg-Slægten (førte en halv Ørn og en Bjelke). Benderup. Benvaaben. Beyer. Bild-Hase-Strangesen. Bille. Bing. Bjørn. Blaa.

---

[1]) Jvf. Kr. Erslev: Rigsraadets og Stændermodernes Historie II 276, 584, 587.

Blik. Bonde. Bosendal. Bosø-Slægten (førte en halv flakt Ørn). Brahe. Breide. Brockenhuus. Brok af Hylke. Brok af Estrup. Brymle. Bryske. Bydelsbak af Bregentved. Bydelsbak af Torbernfeld. Daa. Drage (gl.). Drefeld. Due. Duus. Dyre. Eberstein. Emmiksen. Falk. Falster. Fasti-Splid. Ferke. Fiand. Finkenow. Flemming. Foged. Fos. Friis af Hesselager. Friis af Haraldskjær. Friis af Vadskjærgaard. Friis af Ørslev. Frille. Galen. Galskyt. Galt. Gammel. Gammelsen. Ged. Gedsted. Gere. Gjordsen. Glambek-Rutze. Glob. Godov. Graa. Grib. Griis af Nordrup. Griis af Slagelse. Grott. Grubbe. Grubbe af Særslev. Grubendal. Grøn. Gyldenstierne. Gyrstinge. Gøye. van Hafn. Hage. Hagel. Hak. Halvegge. Has-Grim. Hase. Hegedal. Hegle. Hind. Hogenskild-Huitfeldt. Holck. Holck (med Mandehoved i Vaabnet). Hollunger. Hval. Hvas af Ormstrup. Hvas af Komdrup. Hvid. Hvide. Høg. Jernskjæg. Iis. Juell af Sønderjylland (med skraadelt Skjold). Juul. Kaas (med Sparre). Kaas (med Murtinde). Kabel af Fuglsang. Kabel af Taastrup. Kalf. Kat. Ketelhod. Kid. Kjeldstrup-Slægten (førte to Murhager). Kieldersvend. Kirt. Knob. Krabbe. Krag i Sjælland. Krag i Jylland. Krognos. Krummedige. Krumpen. Kruse. Kyrning. Lale. Lang. Lange. von der Lanken. Laxmand. Limbek. Lindenov. Lodehat. Lunge. Lunov. Lykke (med Møllehjul). Lykke (med Bjelke). Løvenbalk. Manderup. Markmand i Sjælland. Markmand i Falster. Marsvin. Meinstorf. Moltke. Mule af Falkendal. Mule af Laaland (med en halv Ørn og en Hjortevie). Munk (med Bjelke). Munk (med Murtinde). Muus (med Møllehjul). Møen-Slægten (førte et Kors). Neb. Nist. von der Osten. Panter. Pariis. Pennow. Pixsten. Podebusk. Pors. Present. Prip. Puder. Pusil. Pøiske. Quie. Quitzow. Raaris. Rani. Rantzow. Ravensberg. Reberg. Reventlow. Ribbing. Rosenkrantz. Rosensparre. Rostrup. Rotfeld. Rud. Rudbek. Rusz. Sab. Saltensee (med Hjortevier). Saltensee (med Murtinde). Sandberg (med Løve). Saxstrup. Seefeld. Serlin (med Løve). Siker. Skadeland. Skalehals. Skarsow. Skave. Skeel. Skelle. Skeples. Skinkel (med Sø-

blade). Skobe-Glob. Skovgaard. Skram. Skytte (med et Hoved i Vaabnet). Skytte (med et delt og to Gange tværdelt Skjold). Smalsted. Smeker. Snafs. Snekken. Snubbe. Sparre i Skaane. Sparre i Sjælland. Sparre (med kun to Sparrer). Spoldener. Stampe. Stangeberg. Staverskov. Steg. Stenbrikke. Sur. Svale. Svan. Taa. Taarnskytte. Tegemad. Thott. Tinhus. Tornekrands. Tun. Uck. Udsøn. Uf. Ulfeld. Ulfstand. Urne. Urup. Walkendorff. Walstorf. Wardenberg. Vendelbo. Venstermand. Vestenie. Viffert. Vind. von Vitzen. Vognsen-Elbek-Munk (med tre Hoveder i Vaabnet).

---

2. Afgangen fra 1401—1897.

1402 Baad i Skaane. 1405 Duus. 1407 Kieldersvend. 1408 Drage (gl.). Gedsted. 1411 Lykke (med Møllehjul). 1417 Bagge i Ribe. Beyer. 1418 Raaris. 1419 Brok af Hylke. 1420 Møen-Slægten. 1421 Falk. Kat. Vendelbo. 1424 Brymle. 1425 Hase. 1426 Skelle. 1428 Skytte (med et Hoved i Vaabnet). 1429 Lodehat. 1430 von der Osten. 1431 Steg. 1432 Spoldener. 1433 von der Lanken. Snekken. 1434 Saltensee (med Hjortevier). 1435 Skytte (med delt og to Gange tværdelt Skjold). 1436 Fiand. Skeples. Snafs. 1437 Mule af Falkendal. 1438 Fos. Juel af Sønderjylland. Mule af Laaland. Pusil. Smeker. Taa. 1439 Friis af Ørslev. 1440 Hage. Stenbrikke. 1441 Kabel af Fuglsang. Sab. 1442 Mønık. 1444 Finkenow. 1445 Rusz. 1446 Pixsten. Skobe-Glob. 1447 Eberstein. 1448 Basse (gl.). Ketelhod. 1449 Gammelsen.

1451 Panter. Siker. 1452 Griis af Slagelse. 1453 Hegle. Skjernow (gl.). 1454 Snubbe. 1457 Tun. 1458 Bydelsbak af Bregentved. Wardenberg. Bosø-Slægten (med den halve Ørn). 1459 Beltebjerg-Slægten. Holck (med Mandehoved). 1460 Skarsow. 1461 Barfus. 1462 Hval. 1463 Hvid. Rani. 1465 Pagh. von Vitzen. 1468 Pig. Pors af Langeland. 1469 Stangeberg. 1470 Grib. Hind. Sandberg (med Løve). 1471 Lunge. 1472 Rørbæk-Slægten (førte to Maaner og fire

Stjerner). Markmand i Falster. Pæp. 1475 Knogmose. Nist. 1476 Baad af Langeland. Portmand. Sur. Taarnskytte. 1477 Benvaaben. Peetz. Pil (førte en Pil i Vaabnet). 1478 Basse af Tjele. Høg. 1479 Kalle. Ræv. 1480 Brun af Fyen. Budde af Laaland. Fæling. Puder. 1481 Lale. 1483 Friis af Rold. Hvitax. Lounkjær. Manderup. Quie. 1484 Friis (med Hjortevie og Stjerne). 1486 Krag i Sjælland. Pennow. 1487 Barsebek. Has-Grim. 1488 Halvegge. Enhjørning (førte en Enhjørning i Vaabnet). Ferke. 1489 Brun af Langeland. Rudbek. 1491 Hegedal. 1492 Brun af Laaland. Myndel. 1493 Grubendal. Kjeldstrup-Slægten. Gjerdrup-Slægten (førte tre Lillier om to Sparrer). Markmand af Sjælland. Serlin (med Løve). Sparre (med to Sparrer). Vognsen af Røghave. 1494 Staverskov. 1495 Skalehals. 1496 Grubbe af Langeland. Meinstorf. Saltensee (med Murtinde). Vinter (med Bjelke). 1497 Krumstrup. Reberg. 1499 Bomøve. Foged. van Hafn. Passow. Rafvad.

1500 Bydelsbak af Torbernfeld. Grubbe af Særslev. Snub. 1501 Bosendal. Frille. 1502 Hagel. 1503 Blaa. 1504 Bang af Laaland. Pariis. 1506 Baad af Halland. Kabel af Tostrup. Present. 1507 Kirt. 1509 Iis. Lang. Muus (med Møllehjul). 1511 Galen. 1513 Hollunger. Jernskjæg. Neb. Rekhals. 1514 Brostrup. 1516 Kalf. 1518 Barritsen. 1519 Linnet-Slægten (førte en Murtrappe). 1520 Drefeld. Gyrstinge. 1522 Ribbing. 1523 Due. van Leneren. Svan. 1527 Baad af Laaland. 1529 Bøistrup. Gammel. Griis af Nordrup. Ovenskov-Slægten (førte et Neg). 1530 Graa. Skade (gl.) 1534 Clementsøn. 1535 Stenfeld. 1536 Drage (ny). 1537 Krabbe af Herpinggaard. 1538 Vognsen af Hørbylund. 1539 Hak. Sommer. 1540 Ged. Stampe. 1541 Krummedige. Ravensberg. 1543 Hvas af Komdrup. 1544 Flemming.

1552 Grott. Beldenak (jvf. Adelslex. Tab. XVIII 11). 1554 Skalder. 1555 Tinhuus. 1556 Bagge af Jylland. Bosø-Slægten (med tredelt Skjold). Rask. Størle. Øster-Ulslev-Slægten (førte to Fugle paa en Skraabjelke). 1557 Grim af Taasinge. 1558 Algudsen. Bang af Jylland. Glob. Havnelev-Slægten (førte en halv Lillie). Roed. Rotfeld. 1559 Hals. 1560 Skinkel

(med Søblade). 1561 Gjordsen. Hjul. Skjernow (ny). 1562 Bølle. Limbek. 1563 Bonde. 1564 Barfod. Svenske (førte en Haand holdende en Pil). 1565 Falk (med Egeløv). Kjærgaard-Slægten. 1566 Hvittenstiern. Knob. Muus af Ullerup. 1567 Hvide. 1568 Kyrning. 1569 Krumpen. 1570 Munk af Ellinggaard. Stygge (med Paafuglefjer). 1571 Tegemad (Tidemand). 1573 Krognos. 1575 Myre. 1577 Kortsen. Oxe. 1583 Skave. 1584 Godov. Herpinggaard-Slægten (førte en Haand i Vaabnet). Munk (med Murtinde). Rødding-Slægten (førte et halvt Oxehoved og en halv Lillie). Spend. Steen. 1585 Frithof. 1586 Fikkesen. Uf. 1587 Serlin (med Krebs). Vinter (med Bjørn). Væbner-Halvegge. 1588 Stubdrup-Slægten (førte et delt Skjold, hvori en halv Ulv og en halv Ørn). 1589 Bing. 1591 Brok af Barløse. Glambek-Rutze. Pøiske. Rød. 1593 Rosengaard. Svale. 1595 Løvenbalk. 1596 Bjørn. Saxstrup. 1597 Hesleholm-Slægten (førte en halv Buk). 1599 Spiegel.

1600 Falster. Juel af Langeland. Rønnow. 1601 Galskyt. Sparre i Skaane. Viffert. 1602 Hvas af Ormstrup. 1604 Hardenberg. 1605 Benderup-Vognsen. 1607 Emmiksen. Vestenie. 1608 Baad af Fyen. 1609 van Mehlen. 1610 Vognsen af Hestrup. 1612 Bagge af Bornholm. Skovgaard. 1613 Lund. Norby af Uggerslev. 1615 Hundermark. Vasspyd. 1616 Brun af Kongstedlund. 1618 Baden. Rytter. Smalsted. 1620 Dresselberg. 1621 Krukow. 1622 Bild-Strangesen. Munk af Fjellebro. Pohl. 1624 Glambek-Raale-Staverskov. Rosensparre. Straale. 1625 Brok af Estrup. 1628 Fasti-Skram-Splid. 1632 Walstorf. 1634 Ulfstand. 1635 Vognsen af Stenumgaard. 1636 Haltrup-Slægten (førte et Sværd i Vaabnet). 1637 Gaas. 1638 Leve. 1639 Basse (ny). Heidersdorf. 1641 Hørby. Worm. 1642 Laxmand. 1644 Prip. 1645 Norman de la Navité. Skadeland-Pors. Stygge. 1646 Udsøn. 1647 Rud. 1648 Venstermand. 1649 Gere. Grøn.

1650 Basse af Vendsyssel. Dan. 1652 Fredberg. Tornekrands. 1653 Anrep. Bryske. Normand. 1655 von Aschersleben. Griis af Halland. Mylting. Uldsax. 1656 Munk af Veibjerg. Tridie-Slægten (førte tre Hanehoveder). 1657 Kid-

Krag. 1658 Breide. 1659 Galde. 1660 Krafse. 1661 Harbo af Nielsbygaard. 1663 Nold. 1664 Brun af Vindumgaard. 1667 Krabbe af Halland. 1669 Hartvigsen. Settwittz. 1670 Blik. 1671 Urup. 1672 Lunov. 1673 Grabow. Rosengiedde. 1674 Sinclair. 1676 von Barnewitz. Skade (ny). 1677 von Barstorff. Markdanner. Sandberg (med tredelt Skjold). 1678 Børialsen-Pors. Qvitzow. 1684 Hvas af Gjerholm. 1685 Lütkens. 1686 von der Kuhla. 1687 Rothkirck. 1693 Due af Ølsted. 1696 Svave. 1697 Griis af Slette. Lange (med een Rose). Sparre i Sjælland. 1698 Galt. Gøye. Pachs. Speckhahn. von Westerwik. 1699 Marselius.

1700 Fuiren. Høcken. Uck. 1701 Lykke. 1702 Gyldensparre. 1704 Schult. Skram. 1705 Abildgaard. Finke. 1706 Oldeland (gl.). 1707 Dyre-Lunge. 1708 Gagge. 1709 Meyercrone. 1710 Hvas af Skjørtholt. Lemforth. 1711 Hovenbek. 1712 Daa. 1716 Friis af Hesselager. 1719 Papenheim. Vognsen-Elbek-Munk. 1720 Navl. 1722 von Ahnen. 1723 Lange-Munk. 1725 Lente. 1727 Friis af Haraldskjær. Rabe. 1728 Rodsteen. 1729 Mecklenburg. 1730 Parsberg. Paslick. 1731 Bøfke. Wibe af Freienfeld. 1732 Heintz. Voskam. 1733 Norby af Skovgaarde. 1736 Paulson. 1738 Aldenburg. Lindenov. 1739 Temming. Winterfeldt. 1740 Below. 1742 Maaneskjold. Peperlow. 1743 Due (Taube). von Felden. 1745 Rostrup. Seefeld. 1747 Munk (med Bjelke). 1748 Lillienskjold (gl.). 1749 Walter.

1750 Helt. Kielmanseck. 1751 Ehrenschildt. 1752 Linderot. Rathlou. 1753 Glud. 1754 Landorff. 1755 Lasson (adlet 1731). 1758 Rosenpalm. 1759 Callenberg. 1762 Pors. von Støcken. 1763 Friis af Vadskjærgaard. Grüner. Krag af Jylland. Nissen. 1766 Kruse. Schiøller. 1768 Marsvin. 1769 Caspergaard. Magnussen. Ulfeld. 1772 Mule af Odense. 1773 Hielmskiold. 1774 Dumreicher. 1775 von Offenberg. 1777 Lohenschiold. 1779 Albertin. Ehrencrone. 1780 Budde. Neve. 1781 Mossencrone. 1782 Rheder. Unger. 1783 Basballe. Danneskjold—Laurvig. Klingenberg. Løwencrone. 1784 Orning. 1785 Lasson (adlet 1703). 1786 Brahe. Friedenreich. 1787 Charisius. Fabricius. Hohendorff. 1788

Luxdorph. Saldern-Gunderoth. 1790 Braëm. Skinkel (med Lillie). 1792 Bolten. 1793 Hofman (adlet 1749). 1794 Mauritius. 1796 Thestrup. 1798 Esmarck. 1799 Kaas (med Sparre).

1800 Gabel. Hendorff. Jespersen. 1801 Beenfeldt. 1802 Svanenhielm. 1803 Lillienpalm. 1804 Lehn. Nørckenkrone. Struensee. 1805 Brandt. 1806 Ely. Maccabæus. Pogwisch. 1808 Lilliendal. 1809 Gyldenskiold. von Kørbitz. Poulson. von Økten. 1811 Numsen. Rosencrone. 1812 Pultz. 1814 von Schmieden. 1815 Leyonstierna. 1816 von Bechtolsheim. 1817 Lindencrone. 1818 Revenfeldt. 1819 von der Lühe. 1820 Gelting. Nordingh de Witte. 1821 Bourke. Brügmann. de Calmette. Tüchsen. 1822 Akeleye. Schnell. Wedelsparre (Beringskiold). 1823 Wiebel. 1825 Grodtschilling. 1827 Sommerhielm. 1829 Danneskjold-Løvendal. von Deden. Schrødersee. 1830 Leuenfeld. 1835 Rømer. 1840 Behagen. Hardenberg-Reventlow. Lichtenstein. 1841 Gøssel. 1845 Fædder. Leth (adlet 1708). Wormskiold. 1847 Braës. 1848 Giedde. 1849 Selby.

1852 Mund. 1855 Oldeland (ny). 1858 Podebusk. 1859 Fisker. 1860 Steensen. 1868 Bielke. 1869 von Cronstern. 1870 Rothe. 1871 Müller. 1877 von Berger. 1878 von Varendorff. 1882 Mormand. 1883 Ulricsdal. 1885 Løvendal. 1886 Banner (ny). 1887 Carlsen. 1888 Dannemand. Holsten. 1889 von Eyben. 1890 Düring-Rosenkrantz. 1892 de Schouboe. de Wilster. 1894 Heubsch. 1896 Oppen-Schilden. von Staffeldt.

---

3. Tilgangen 1401—1897.

1401 Bagge af Jylland. Barsebek. Lounkjær. Pig. 1403 Mormand. 1404 Rosengaard. Gjerdrup-Slægten. 1405 Mønik. Peetz. 1406 Hørby. Knogmose. Krabbe af Herpinggaard. 1408 Fæling. Oxe. 1409 Bølle. 1410 Juel (med Stjerne). Krafse. 1412 Brun af Langeland. 1416 Sommer. Væbner-Halvegge. 1417 Baad af Langeland. Glambek-Raale-Staverskov. Hardenberg. Rønnow. Skiernow (gl.). 1418 Pagh.

Portmand. Vinter (med Bjørn). Vinter (med Bjelke). 1420 Brostrup. Fikkesen. Pæp. Roed. Skiernow (ny). 1421 Skade (gl.). 1422 Grim af Taasinge. 1423 Baad af Fyen. Brun af Laaland. Budde af Laaland. 1426 Mylting. Skalder. Steen. 1428 Enhjørning. 1430 Bomøve. 1431 Linnet-Slægten. 1432 Rørbæk-Slægten. Passow. Pors af Langeland. 1434 Krabbe af Halland. Myndel. 1435 Barritsen. 1436 Sandberg (med tredelt Skjold). 1437 Pil. 1438 Lund. Stenfeld. 1440 Barfus. Harbou. Hjul. Mule af Odense. Parsberg. Rafvad. Rødding-Slægten. Spend. 1442 Baden. Bildt. Friis af Rold. 1443 Kalle. 1446 Beck. Munk af Fjellebro. Rekhals. 1447 Brun af Fyen. 1448 Vognsen af Røghave.

1450 Bøistrup. Fredberg. 1451 van Leneren. 1452 von Andersen. 1453 Norby af Uggerslev. Vasspyd. 1454 Basse af Vendsyssel. 1455 Barfod. 1456 Dan. 1457 Kortsen. Navl. Steensen. 1458 Krumstrup. Ræv. Vognsen af Hørbylund. 1459 Bielke. Juel af Langeland. 1460 Grubbe af Langeland. 1461 Hals. Hvitax. 1462 Stygge. 1463 Brok af Barløse. 1466 Trolle. 1468 Bagge af Bornholm. Friis (med Stjerne og Hjortevie). Griis af Slette. Skinkel (med Lillie). Snub. 1470 Dresselberg. 1473 Havnelev-Slægten. 1475 Gagge. 1477 van Mehlen. 1478 Orning. 1480 Harbo af Nielsbygaard. Krukow. Straale. 1483 Drage (ny). Magnussen. Stubdrup-Slægten. 1485 Bosø-Slægten (med tredelt Skjold). 1486 Bang af Jylland. von Deden. 1487 Griis af Halland. Sehested. 1490 Clementsøn. 1491 Rytter. 1492 Børialsen-Pors. Hesleholm-Slægten. 1494 Rød. Øster-Ulslev-Slægten. 1496 Hvas af Gjerholm. 1498 Rask.

1500 Mund. Muus af Ullerup. Rodsteen. 1502 Krabbe af Damsgaard. Uldsax. 1503 Arenfeldt. Gaas. Giedde. 1505 Due af Ølsted. Leve. Rosenvinge. 1506 Hundermark. 1509 Tridie-Slægten. 1511 Hvittenstiern. Beldenak. 1513 Skade (ny). 1514 Storle. Svenske. 1516 Ovenskov-Slægten. 1518 Norby af Skovgaarde. 1520 Frithof. Heidersdorf. Myre. 1523 Hartvigsen. 1524 Hvas af Skjortholt. Munk af Ellinggaard. 1525 Oldeland (gl.) 1526 Falk (med Egeløv). Stygge

(med Paafuglefjer). 1528 Brun af Vindumgaard. 1529 Serlin (med Krebs). 1533 Høcken. 1536 Brun af Kongstedlund. Haltrup-Slægten. Herpinggaard-Slægten. Kjærgaard-Slægten. Vognsen af Hestrup. Vognsen af Stenumgaard. Rosengiedde. 1539 Svave. 1547 Barnekow.

1550 Munk af Veibjerg. Papenheim. 1557 Maaneskjold. Paslick. 1559 Spiegel. 1560 Pachs. 1568 Normand. 1571 Budde. Due (Taube). Markdanner. 1572 Reedtz. Lange (med een Rose). 1573 Worm. 1575 Below. 1577 Anrep. 1580 von Barnewitz. Galde. Maccabæus. 1581 Norman de la Navité. 1582 Grabow. 1584 Ramel. 1589 von Ahnen. 1590 Pohl. 1594 von Aschersleben. Hohendorff. 1596 Bülow. ·Settwittz.

1600 Sinclair. 1603 von Hadeln. 1608 Gersdorff. 1609 Rothkirck. 1611 Nold. 1619 Unger. 1620 Pogwisch. 1634 Vibe. 1640 von Offenberg. 1642 Buchwald. Schult. 1643 von der Kuhla. Marselius. 1646 Linderot. 1649 Walter.

1650 von Kørbitz. 1651 Lützow. 1652 von Barstorff. 1658 Charisius. Schack. 1660 Güntelberg. Lerche. 1664 Gabel. 1665 Gyldenkrone. Liliencron. 1666 Adeler. 1669 Klingenberg. 1670 von Arenstorff. Levetzow. Lütkens. Rathlou. Speckhahn. 1671 Aldenburg. Winterfeldt. 1672 Brockdorff. Wedel. 1674 Finke. Gyldensparre. Meyercrone. Müller. von Westerwik. 1676 Lillienskiold (gl.). 1677 Fuiren. 1679 Benzon. Brandt. Glud. Luxdorph. Mecklenburg. Rosenpalm. Rosenørn. Scholler. Wibe af Freienfeld. 1680 Brügmann. Kielmannseck. 1681 Ehrenschildt. von Støcken. 1682 Bøfke. Lenthe. (Danneskjold-) Løvendal. 1683 Rheder. 1686 Peperlow. Pultz. 1688 Lemforth. Münnich. Numsen. 1689 von Felden. 1690 Hovenbek. 1691 Heubsch. 1693 Grüner. 1695 Danneskjold-Samsøe. Danneskjold-Laurvig. Revenfeldt. von Wasmer. 1696 von Øtken. 1697 Paulson. Temming. 1698 Ehrencrone. Moth.

1700 von Holstein. 1701 Rabe. de Roepstorff. Voskam. 1702 Heintz. 1703 Lasson. 1704 Linde. 1708 Leth. 1709 Ferri. 1710 Nissen. 1711 Løvenørn. 1712 von der Maase. 1714 Knuth. Løvenstierne. 1716 Falkenskiold.

Friedenreich. 1717 Benzon. Callenberg. Werenschiold. 1718 Jespersen. Lillienpalm. Poulson. 1720 Helt. Svanenhielm. 1726 Berregaard. Lohenschiold. 1731 Bartholin. Bornemann. Braëm. Esmarck. Lasson. Lasson af Aakjær. Lehn. Moldrup. Neve. Schulin. Tüchsen. 1733 Braës. Sundt. 1734 Landorff. Raben. 1735 Leuenfeld. 1736 Haxthausen. 1738 Oldeland (ny). 1739 de Lichtenberg. Løvenskiold. 1741 Løwencrone. 1743 Tramp. 1745 Castenschiold. 1747 de Schouboe. Stiernholm. 1748 Caspergaard. 1749 Albertin. von Gähler. de Hofmann. de Klauman. Rosencrone. Thestrup. Tuxen.

1750 Hauch. Jermiin. 1751 Teilman. 1752 Brinck-Seidelin. Gøssel. Nordingh de Witte. 1753 Beringskiold. 1754 Jessen. Nørckenkrone. 1755 von Munthe af Morgenstierne. de Wilster. 1756 Lindencrone. 1757 Basballe. Dumreicher. Hielmcrone. Leth. Wormskiold. 1758 de Falsen. von Schmieden. 1759 Beenfeldt. Cederfeldt. Gelting. Hendorff. Nutzhorn. Rømer. Schrødersee. 1760 von Cronstern. Folsach. von Kløcker. 1761 af Gyldenfeldt. Mossencrone. 1762 Schimmelmann. 1763 von Bretton. Mauritius. 1764 Sommerhielm. 1765 Gyldenskiold. Hielmskiold. von Leunbach. 1766 Kaalund. 1767 Bernstorff. 1768 Flindt. Saldern-Gunderoth. 1773 de Thurah. 1774 Hardenberg-Reventlow. Lilliendal. 1776 Aubert. von Berger. de Calmette. von Ehrenstein. von Hobe. von Huth. Leyonstierna. von der Lühe. von Mansbach. von Restorff. von Sperling. von Staffeldt. de Thygeson. 1777 Bang. von Bechtolsheim. von Bech. von Bertouch. Hoppe. Høegh-Guldberg. Lichtenstein. Linstow. von Lowzow. von Scholten. von Späth. Stemann. Stibolt. Undall. Wichfeld. von Voss. 1778 Anker. von Ellbrecht. Fabritius-Tengnagel. de Fontenay. Hoff. Holsten. Luckner. von Varendorff. 1779 Bourke. Stockfleth. 1780 Berner. de Hofmann (ny). Lütken. Neergaard. de Svanenskiold. Wiebel. 1782 Behagen. Ross. Schnell. Ulricsdal. Wleugel. 1783 Bolten. Conradt-Eberlin. Ely. Fabricius. von Halling. Schaffalitzky de Muckadell.

Schmidten. 1784 Fædder. Grodtschilling. 1789 Struensee. 1796 Selby. 1797 Krieger.

1801 Fønss. 1802 Blixen-Finecke. 1803 Dirckinck af Holmfeldt. 1804 Clauson-Kaas. le Normand de Bretteville. 1805 Fischer-Benzon. 1808 Lindholm. 1809 Fisker. Michaelsen. Rothe. Zepelin. 1810 Astrup. von Holck. Petersdorff. Stampe. 1811 Banner. Fischer. Kolderup-Rosenvinge. Mesmer von Saldern. 1812 Treschow. Wedel. Wedel-Heinen. 1815 Reventlow-Criminil. 1817 de Serène d'Acqueria. Carlsen. von Eyben. 1818 Blücher-Altona. Glücksbierg. Hegermann-Lindencrone. Lunzi. von der Schulenburg. 1819 Løvenfeldt. 1820 Herbst. 1822 Oldenburg. 1823 Løwensøn. 1824 Irgens-Berg. Ladiges. 1826 Blome. 1827 Abrahamson. 1828 Løvendal. 1829 Liliencron II. 1830 Dannemand. Plessen. 1833 Oppen-Schilden. Wardenburg. 1838 Zytphen-Adeler. 1840 Hedemann. Mylius. Oxholm. Waltersdorff. 1841 von Thienen-Adlerflycht. 1843 Scavenius. 1845 Dorrien. Düring-Rosenkrantz. Heintze. 1851 Hambro. 1871 Bardenfleth. 1872 Barner. Tillisch. 1873 Krogh. 1876 Obelitz. 1880 Schleppegrell. 1883 Lillienskiold (ny). 1884 Bauditz. 1885 Haugwitz-Hardenberg-Reventlow. Roemeling. Schmettau. 1887 Lüttichau. 1889 Sponneck. 1890 Scheel.

---

4. De i Recessen 1536 nævnte Adelsslægter og deres der nævnte Medlemsantal.

(Slægter, der ere ældre end 1426, ere trykte med spærret Skrift.)

Abildgaard 3. Arenfeldt 3. Baden 4. Bagge af Jylland 1. Bang af Jylland 3. Banner-Høg 3. Basse (ny) 1. Basse af Vendsyssel 2. Beck 1. Benderup-Vognsen 2. Bielke-Falster-Godske 5. Bild-Strangesen 3. Bildt 3. Bille 7. Bing 2. Bjørn 1. Blik 1. Borre 1. Brahe 2. Brockenhuus 5. Brok af Barløse 1. Brun af Kongstedlund 4. Brun af Vindumgaard 1. Bryske 3. Bølle 2. Daa 5. Dan 2. Drage 2. Dyre-Lunge-Skeel 6. Emmiksen 3. Falk (med Egeløv) 1. Falster 1. Fasti-Skram-Splid 6. Fikkesen 2. Friis af Hesselager 1. Friis

af Haraldskjær 4. Friis af Vadskjærgaard 2. Gagge 1. Galskyt 3. Galt 1. Ged 1. Gere 1. Giedde 1. Glambek-Rutze 1. Glambek-Raale-Staverskov 7. Glob 3. Green 1. Griis af Halland 1. Grubbe 1. Grøn 9. Gyldenstierne 7. Gøye 6. Haard 1. Hak 1. Haltrup-Slægten 1. Harbo af Nielsbygaard 1. Harbou 2. Hardenberg 3. Havnelev-Slægten 1. Heidersdorff 1. Herpinggaard-Slægten 1. Holck 1. Huitfeldt 1. Hundermark 1. Hvas af Ormstrup 1. Hvas af Komdrup 1. Hvas af Gjerholm 1. Hvas af Skjørtholt 1. Hvide 1. Hvittenstiern 1. Hørby 1. Juel-Krabbe 10. Juel af Langeland 1. Juul 2. Kaas (med Sparre) 2. Kaas (med Murtinde) 1. Kjærgaard-Slægten 2. Knob 2. Kortsen 1. Krabbe 6. Krabbe af Damsgaard 1. Krabbe af Halland 1. Krag af Jylland 1. Krognos 1. Krukow 2. Krummedige 1. Kruse 3. Kyrning 2. Lange-Munk 7. Laxmand 1. Limbek 1. Lud-Lund 1. Lunov 1. Lykke 3. van Mehlen 1. Mormand 1. Munk (med Bjelke) 5. Munk af Fjellebro 1. Munk af Ellinggaard 1. Muus af Ullerup 1. Mylting 4. Myre 1. Norby af Uggerslev 1. Norby af Skovgaarde 2. Orning 2. Parsberg 1. Podebusk 2. Pogwisch 1. Pors 1. Pøiske 1. Qvitzow 2. Ravensberg 2. Rodsteen 1. Roed 1. Rosengaard 1. Rosenkrantz-Stygge 11. Rostrup 2. Rotfeld 2. Rud 3. Rytter 1. Rød 1. Rønnow 1. Sandberg 7. Schenck 1. Seefeld 4. Sehested 2. Serlin (med Krebs) 1. Skade (ny) 2. Skadeland-Pors 1. Skeel 6. Skiernow (ny) 1. Skalder 2. Skinkel (med Lillie) 1. Skovgaard 5. Skram 2. Smalsted 1. Sommer 1. Sparre i Skaane 4. Sparre i Sjælland-Grubbe 2. Spend 6. Stampe 1. Steen 5. Stensbæk-Slægten 1. Straale 1. Stygge 3. Størle 1. Stubdrup-Slægten 1. Svale 1. Svenske 1. Tegemad 1. Thott 2. Tinhuus 2. Tornekrands 2. Trolle 1. Udsøn 1. Uf 1. Ulfeld 4. Ulfstand 6. Urne 6. Urup 1. Walkendorff 1. Walstorf 1. Vasspyd 1. Venstermand 1. Vestenie 2. Viffert 7. Vind 2. Vinter 1. Vognsen af Stenumgaard 1. Vognsen-Elbek-

Munk 2. Vognsen af Hestrup 1. Vognsen af Hørbylund 2. Væbner 3. Endvidere 8 (Christiern Mogensen, Markvard Lauridsen, Jørgen Gundesen, Niels Jensen, Enevold Eriksen, Per Weyersen, Per Awesen og Mads Henriksen), der ikke kunne henføres til bestemte Slægter.

Der savnes i Recessen følgende da endnu levende Slægter: Ahlefeldt. Akeleye. Algudsen. von Andersen. Baad af Fyen. Bagge af Bornholm. Barfod. Beldenak. Bonde. Bosø-Slægten (med tredelt Skjold). Breide. Brok af Estrup. Børialsen. von Deden. Dresselberg. Due af Ølsted. Flemming. Fredberg. Frithof. Gaas. Giordsen. Godov. Griis af Slette. Grim af Taasinge. Grott. Hals. Hartvigsen. Hesleholm-Slægten. Hjul. Høcken. Kid-Krag. Krabbe af Herpinggaard. Krafse. Krumpen. Leve. Lindenov. Løvenbalk. Magnussen. Marsvin. Moltke. Mule af Odense. Mund. Munk (med Murtinde). Navl. Oldeland. Oxe. Prip. Rantzow. Rask. Reventlow. Rosensparre. Rosenvinge. Rødding-Slægten. Saxstrup. Skave. Skinkel (med Søblade). Steensen. Stygge (med Paafuglefjer). Tridie-Slægten. Uck. Uldsax. Øster-Ulslev-Slægten.

---

5. De til Hyldingen 1584 tilsagte Adelsslægter og det da nævnte Medlemsantal.

Abildgaard 1. Ahlefeldt 1. Akeleye 4. Arenfeldt 3. Baad af Fyen 2. Baden 4. Banner-Høg 5. Barnekow 1. Basse (ny) 1. Basse af Vendsyssel 3. Beck 2. Below 1. Benderup-Vognsen 3. Bielke-Falster-Godske 3. Bild-Strangesen 4. Bildt 2. Bille 17. Bing 1. Bjørn 1. Blik 1. Bockholdt 1. Bommelberg 1. Brahe 8. Brok af Estrup 1. Brok af Barløse 1. Brockenhuus 12. Brun af Kongstedlund 2. Brun af Vindumgaard 1. Bryske 3. Budde 1. Børialsen 1. Daa 4. Dan 1. von Dohna 1. Dresselberg 7. Due (Taube) 1. Durham 1. Dyre-Lunge-Skeel 5. Emmiksen 1. Falster 1. Fasti-Skram-Splid 4. Fikkesen 1. Fredberg 1. Friis af Hesselager 1. Friis af Haraldskjær 2. Friis af Vadskjærgaard 5. Frithof 1. Gaas 1. Gagge 2. Galde 2. Galskyt 4. Galt 3. Gere-Most 2.

Giedde 1. Glambek-Rutze 1. Glambek-Raale-Staverskov 4. Godov 1. Green 1. Griis af Slette 1. Griis af Halland 1. Grubbe 4. Grøn 4. Gyldenstierne 10. Gynge 1. Gøye 5. Haltrup-Slægten 1. Harbo af Nielsbygaard 1. Harbou 1. Hardenberg 2. Heidersdorf 1. Herpinggaard-Slægten 2. Hesleholm-Slægten 1. von Hobe 1. Holck 4. Huitfeldt 6. Hundermark 1. Hvas af Ormstrup 2. Hvas af Gjerholm 2. Hvas af Skjørholt 1. Høcken 3. Juel 12. Juel af Langeland 1. Juul 3. Kaas (med Sparre) 6. Kaas (med Murtinde) 6. Krabbe 5. Krabbe af Damsgaard 1. Krafse 4. Krag af Jylland 4. Krukow 2. Kruse 6. Lange-Munk 9. Laxmand 1. von Lepel 1. Leve 2. Lindenov 4. Lund 1. Lunov 1. Lykke 7. Løvenbalk 1. Maaneskjold 1. Maccabæus 1. Markdanner 1. van Mehlen 1. Mormand-Falk 6. Mund 1. Munk (med Bjelke) 7. Munk (med Murtinde) 1. Munk af Fjellebro 1. Munk af Veibjerg 1. Mylting 2. Navl 1. Norby af Uggerslev 2. Norby af Skovgaarde 4. Normand 1. Oldeland 3. Orning 1. Pachs 1. Papenheim 1. Parsberg 4. Paslick 1. Podebusk 2. Pors 3. Prip 1. von Qualen 1. Quitzow 5. Ramel 1. Rantzow 4. Reedtz 1. Rodsteen 1. Rosengaard 2. Rosengiedde 2. Rosenkrantz 9. Rosensparre 1. Rosenvinge 2. Rostrup 3. Rud 6. Rytter 1. Rød 1. Rødding-Slægten 1. Sandberg 6. Saxstrup 1. Seefeld 2. Sehested 3. Skade 2. Skadeland-Pors 1. Skeel 2. Skinkel (med Lillie) 3. Skram 3. Smalsted 1. Sparre i Skaane 2. Sparre i Sjælland-Grubbe 4. Spend 2. Spiegel 2. Steen 1. Steensen 1. Straale 1. Stygge 3. Stubdrup-Slægten 2. Svale 3. Svave 1. Thott 5. Tornekrans 2. Tridie-Slægten 1. Trolle 2. Udsøn 1. Uldsax 1. Ulfeld 6. Ulfstand 4. Urne 10. Urup 2. Walkendorff 3. Vasspyd 1. Venstermand 5. Vestenie 1. Viffert 5. Vind 6. Vinter 1. Vognsen af Stenumgaard 2. Vognsen-Munk 1. Vognsen af Hestrup 1. Væbner 1. Endvidere 7 (Jakob Christensen i „Bielckold", Jørgen Knudsen til „Bol", Thomas Lauridsen til Mousgaard, Peder Madsen til Faurfeld, Hans Pedersen til Kjædeby, Clement Henriksen til Pæregaard og Niels Pedersen til Ørslev) af ukjendt Slægt.

I Tilsigelserne mangle følgende da endnu levende Slægter: von Andersen. Anrep. Bagge af Bornholm. Barnewitz. Breide. von Deden. Due af Ølsted. Grabow. Hartvigsen. Hørby. Kid-Krag. Krabbe af Halland. Lange (med een Rose). Magnussen. Marsvin. Moltke. Mule af Odense. Norman de la Navité. Pøiske. Reventlow. Rønnow. Serlin (med Krebs). Skovgaard. Uck. Uf. Walsdorf og Worm.

---

6. De i Adelsmandtallet 1655 nævnte Slægter og deres der nævnte Antal af Mandkjøn.

(Den spærrede Skrift betegner de Slægter, der ere ældre end 1545.)

Abildgaard 2. von Ahlefeldt 3. von Ahnen 1. Akeleye 6. von Andersen 1. Arenfeldt 4. von Aschersleben 1. Bagge af Holmegaard 1*). Banner-Høg 10. Barnekow 1. von Barstorff 1. Beck 2. Below 3. Bielke 5. Bildt 3. Bille 11. Blik 4. Blome 1. Blücher 1. Brahe 5. Breda 1. Breide**) 1. Brockenhuus 6. Brun af Vindumgaard 1. Bryske 1. Buchwaldt 5. Budde 3. Bülow 1. Daa 3. von Deden 1***). von Dehn-Rothfelser 1. Due af Ølsted 2***). Due (Taube) 1. Dyre 2. Firchs 1. Friis af Hesselager 1. Friis af Haraldskjær 4†). Friis af Vadskjærgaard 5. Gagge 2*). Galde 1. Galt 1. Galtung 2. Gersdorff 3. Giedde 3. Grabow 1. Griis af Slette 2†). Grubbe 4. Gyldenstierne 6. Handingmand 3. Harbo af Nielsbygaard 1. Harbou 2. Hartvigsen 2. Hohndorff 1. Holck 3. von Howen 1. Huitfeldt 2. Hvas af Gjerholm 2. Hvas af Skjørtholt 3. Juel 5. Juul 6. Kaas med (Sparre) 10. Kaas (med Murtinde) 10. Krabbe 5. Krabbe af Damsgaard 3. Krafse 1††). Krag 5. von Kratsch 1. Kruse 7††).

---

*) I Suhms Sml. II 164 staaer urigtig „Bagge“ for „Gagge“. **) Smst. 151 staaer urigtig „Breda“. ***) Smst. S. 152 er urigtig læst „Deden“ for „Due“. †) Smst. S. 150 staaer urigtig „Griis“ istedetfor „Friis“. ††) Smst. S. 170 er urigtig læst „Kruse“ for „Krafse“.

von der Kuhla 1. Kurtzer von Reichelsdorf 1. von Kørbitz 1. Lange-Munk 3. Lange (med een Rose) 6. Linderot 1. Lindenov 4. Lunov 3. Lykke 7. Lützow 1. Løwenklou 1. Maccabæus 1. Markdanner 1. Marschalck 1. Marsvin 1. Morman 2. Movadt 1. Mund 1. Munk (med Bjelke) 3. Navl 1. Nettelhorst 3. Norby af Skovgaarde 1. Norman de la Navité 1. Oldeland 1. Orning 4. Parsberg 8. Paslick 1. Pentz 1. Plato 1. Podebusk 2. Pogwisch 3. Pors 2. Qvitzow 2. Rantzow 3. Reedtz 5. Regensberg 1. Reventlow 1. Rodsteen 2. Rohr 1. Rosenkrantz 14. Rosenvinge 3. Rostrup 1. Rytter (ny) 1. Sandberg 2. Sachs 1. Schiønnebølle 1. Seefeld 7. Sehested 6. Settwittz 1. Skade 5. Skeel 3. Skinkel (med Lillie) 3. Skram 1. Sparre af Sjælland 4. Steensen 4. Svave 1. Teiste 1. Thott 4. von Tinhusen 1. Tridie-Slægten 1. Trolle 2. Uldsax 1. Ulfeld 6. Unger 1. Urne 14. Urup 1. Walkendorff 2. Vibe 1. Vind 4. Vognsen 2.

Der savnes de da endnu levende Slægter: von Barnewitz. Børialsen-Pors. Gøye. von Hadeln. Høcken. Kid-Krag. Krabbe af Halland. Maaneskjold. Magnussen. Marselius. Moltke. Mule af Odense. Munk af Veibjerg. Nold. von Offenberg. Pachs. Papenheim. Ramel. Rosengiedde. Rothkirck. Schult. Sinclair. Uck. Walter.

---

7. Den danske Adel 1897.

(De vedføiede Tal angive Antallet af de i Danmark bosatte mandlige Medlemmer paa over 25 Aar. Slægter ældre end 1787 ere trykte med spærret Skrift.)

Abrahamsen 1. Adeler 5. von Ahlefeldt 23. von Andersen. Anker. Arenfeldt 1. von Arenstorff 4. Astrup. Aubert 1. Bang 2. Bardenfleth 4. Barnekow 4. Barner 11. Bartholin 6. Bauditz 14. Beck. von Beck 3. Bentzon 4. Benzon 8. Berner 2. Bernstorff 2. Berregaard 1. von Bertouch 2. Bildt. Bille 13. Blixen-Finecke 2. Blome. Blücher af

Altona. Bornemann 3. Bretton. Brinck-Seidelin 3. Brockdorff 6. Brockenhuus 7. Buchwaldt 11. Bülow 24. Castenschiold 25. Cederfeldt de Simonsen 3. Clauson-Kaas 2. Conradt-Eberlin 4. Danneskjold-Samsøe 8. Dirckinck af Holmfeld 3. Dorrien. von Ehrenstein. von Ellbrecht 4. Fabritius Tengnagel 7. Falkenskiold 1. de Falsen. Ferri. Fischer. Fischer-Benzon. Flindt. Folsach 3. Fønss 10. Galtung. Gersdorff 1. Glücksbierg. Grubbe. af Gyldenfeldt 3. Gyldenkrone 5. Gyldenstierne. Güntelberg 2. von Gæhler 1. von Hadeln 2. Halling 1. Hambro. Harbou 1. Hauch 6. Haugwitz-Hardenberg-Reventlow. Haxthausen 12. Hedemann 18. Hegermann-Lindencrone 4. Heintze. Herbst 3. von Hielmcrone. von Hobe-Gelting. Hoff 2. Hofmann. Holck 5. von Holck 4. von Holstein 21. Hoppe 4. Huitfeldt. von Huth 6. Høegh. Høegh-Guldberg 6. von Irgens-Bergh 6. Jermin 4. von Jessen 6. Juel 5. Juul 2. Kaalund 1. Kaas 8. de Klauman 2. von Kløcker. Knagenhielm. Knuth 14. Kolderup-Rosenvinge 2. Krabbe I. Krabbe II 13. Krieger 9. Krogh 3. Ladiges 1. Lasson 5. le Normand de Bretteville 2. Lerche 15. le Sage de Fontenay 7. Leth 7. von Leunbach 4. Levetzow. de Lichtenberg 3. Liliencron I. Liliencron II. Lillienskiold 16. Linde 7. Lindholm 2. Linstow 4. von Lowzow 3. Luckner. de Lunzi. Lütken 9. Lüttichau 5. Lützow 1. Løvenfeldt 2. Løvenskiold 7. Løvenstierne. Løwensøn 1. de Løvenørn 1. von der Maase 2. von Mansbach. Mesmer von Saldern. Michaelsen 1. Molderup 1. Moltke 25. Moth 3. von Munthe af Morgenstierne 2. Mylius 1. von Münnich 1. Neergaard 23. von Nutzhorn 3. Obelitz 5. Oldenburg 5. Oxholm 4. Petersdorff 2. von Plessen. Raben 1. Ramel. Rantzow 4. Reedtz 4. von Restorff. Reventlow 5. Reventlow-Criminil. Rosenkrantz 8. Rosenvinge 18. Rosenørn 17. Ross 5. Roemeling 1. de Roepstorff 1. Scavenius 9. Schack.

Schaffalitzky de Muckadell 8. Scheel 8. Schimmelmann 2. von Schleppegrell 1. von Schmettau 1. Sehmidten 2. von Scholten 6. von der Schulenburg. Schulin 4. Sehested 12. de Serène d'Acqueria 2. Skeel 17. von Sperling 2. Sponneck 7. von Späth 6. Stampe 1. Stemann 4. Stibolt 3. Stiernholm 1. Stockfleth 7. Sundt. de Svanenskiold 3. Teilman 3. von Thienen. Thott. de Thurah 4. de Thygeson 1. Tillisch 6. Tramp 8. Treschow 11. Trolle. Tuxen. Undall 4. Urne 1. Walkendorff. Walterstorff. Wardenburg. von Wasmer. Wedell 17. Wedel 7. Wedel-Heinen 3. Werenschiold. Wibe. Wichfeld 3. Vind 7. Wleügel. von Voss 3. von Zepelin. Zytphen-Adeler 5.

Anmeldelser.

L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danmark. Kbhvn. (G. E. C. Gads forlag.) 1896. (246 s.)

Det har vistnok været den almindelige mening mellem vore historikere, at P. A. Munch ved sine berømte studier i Vatikanets arkiv saa godt som havde udtømt dette for Nordens vedkommende. Selvfølgelig vilde den flittige grandsker, der havde mod og mandshjerte til at blade sig gennem disse hundreder af protokoller, kunne finde et lille guldkorn hist og her, men udbyttet vilde alligevel stå i et skærende misforhold til anstrængelserne. Heri maa grunden vel søges til, at der hengik saa lang tid, efter at dette verdens ældste og mest internationale arkiv ved pave Leo XIII's frisind var bleven gjort tilgængeligt for videnskaben, inden nogen dansk prøvede paa at hæve de mulige skatte. Det er dr. Moltesens ære, at han som den første herhjemmefra vovede forsøget, og at lykken her som altid fulgte den kække, fremgaar af en anseelig pakke aktstykker, deponerede i rigsarkivet, på hvilke den ovenfor nævnte bog, forfatterens doktordisputats, hovedsagentlig er bygget. Bogens karakter afhænger derfor væsentlig af det nye materiales, hvad der gjælder om dette, har ogsaa gyldighed for den. Og det må da strax siges, at den ikke forandrer den engang fastslaaede opfattelse af forholdet mellem de to faktorer: Den danske krone og den danske kirke støttende sig på pavemagten. Her er de store linjer alt fæstnede, konturerne trukne, og hvad forfatteren har kunnet gøre, er ikkun at paalægge farverne, fordele lys og skygge lidt mere

præcist end forhen. Det nye i bogen ligger derimod i dens skildring af den danske kirkes økonomiske forhold til kurien, en saare vigtig side af dens historie, og en side, hvor man hidtil som oftest har ladet sig nøje med løs snak og fra fædrene nedarvede talemåder om pengeudpresninger o. l. Specielt i denne tid, som jo dog, trods de gode ord, dr. Moltesen i sin indledning lægger ind for den, var en forfaldstid.

Det er i bogens 2. og 3. hovedafsnit: „De avignonske pavers forhold til den danske kirke“ og „De avign. pavers nuntier og kollektorer i Danmark“, at den danske gejstligheds økonomiske forhold til pavehoffet udredes. Selvom der i så henseende var samlet en del stof i de af P. A. Munch udgivne „Pavel. nuntiers regnskabs- og dagbøger“, er hovedkilden dog de af forf. selv afskrevne kvitteringer for tienden m. m. samt „obligationer“ og kvittancer for servitierne ɔ: de afgifter, bisperne efter deres udnævnelse maatte betale til det pavelige kammer. Støttet paa disse aktstykker, af hvilke et udvalg meddeles som tillæg, gennemgaar dr. Moltesen de enkelte stifters forhold til kurien og giver derved et kærkomment bidrag til den danske højgejstligheds finansielle stilling. Det er dog et spørgsmaal, og et spørgsmaal, man kunde have ønsket nærmere drøftet, hvorvidt det billede, man herigennem danner sig, er i overensstemmelse med de virkelige tilstande. I så fald har disse været fortvivlede. Gang efter gang er bisperne ude af stand til at betale deres servitier, og misèren er så stor, at der i det 14. arhundrede må finde en enorm nedsættelse sted i de summer, hvortil flere af de jydske bispedømmer var taxerede. Ganske vist har tiderne været onde; ufred og naturbegivenheder som store stormfloder o. l. har nok kunnet bringe indtægterne til at synke, men nedgangen er efter taxationssummerne dog for voldsom til, at man kan tage tallene for gode varer. I løbet af et par menneskealdre skulde Børglum bispedømmes taxerede indtægt saaledes være sunket fra ca. 3000 til 200 gylden[1]). En direkte kontrol fra hjem-

[1]) Commune servitiet, der udgør $^1/_3$ af den tax. indtægt, er nemlig 1300 1000 gld. mod 66 $^1/_2$ gld. i 1365. Moltesen s. 68 jvfr. s. 65.

lige kilder haves ikke, derimod en indirekte, som forf. også benytter. Paa provincialkonciliet i Helsingborg (1345) bestemtes det nemlig, at fangedes en bisp, skulde hans embedsbrødre give ham en understøttelse på 120 mk., og de enkelte bispers kvotadel fastsattes[1]). Her er jo sandsynligvis det rette forhold mellem bispernes indkomst angivet, men jeg kan ikke være enig med forf., når han (s. 71) siger, at dette „også delvis stemmer med det forhold, taxatorerne har sat", og kun gør en undtagelse for Slesvigs vedkommende. Thi lægges forholdet fra „bidragslisten" 1345 til grund for forholdet mellem taxationerne, saaledes at taxten for Lund danner udgangspunktet, viser det sig — Slesvig stift ikke medtaget, da jeg ikke kender de kilder, hvorefter man skal kunne antage, at dets indtægter er stegne —, at Roskilde er sat c. 2½ gang, Børglum c. 3, Viborg 4, Århus c. 6, Odense c. 8 og Ribe endelig ikke mindre end 20 gange for lavt[2])! For de jydske stifters vedkommende er denne beregning usikker; servitiernes størrelse er nemlig skiftende, og for at få et fast tal at operere med har jeg taget middeltallet mellem den højeste og laveste afgift. Men går man ned til det 15. århundrede, hvor taxterne er faste — med undtagelse af Lunds de i noten s. 70 angivne — og hvor der fra c. 1466[3]) findes en lignende „bidragsliste", bliver forholdet endnu mere fejlagtigt. Her er Ribe nemlig sat c. 11, Børglum c. 17, Viborg c. 25 og Århus c. 33 gange for lavt, Lund stadig taget som udgangspunkt. De førstanførte tal må vel altså snarere forhøjes end formindskes. Hvis derfor ikke bispernes privatformue har været det afgørende ved de hjemlige bidrag, hvad

---

[1]) Statutet er bl. a. trykt i Scriptores rer. Dan. VI, 490—96; refereret hos Moltesen s. 71.

[2]) Underlig at Slesvig ikke omtaxeredes, da man jo netop skulde vente, at dette stifts indtægter var bleven stærkt formindskede på grund af landetabet ved stormfloderne. En herved foraarsaget nedgang i indtægter for kantoriets vedkommende påberaabes f. ex. i en supplik fra 1457 6/7 (Afskr. i rigsark.).

[3]) Huitfelds bispekrønike s. 32. Jvfr. Helveg, Den d. Kirkes Hist. til Reform. II, 376.

jeg finder lidet rimeligt, må de pavelige taxatorer have været yderst medgørlige, og de danske bisper lidet samvittighedsfulde i deres opgivelser.

Også på et andet punkt kunde der have været anledning for forfatteren til at se lidt mere skeptisk på de kuriale tal. Svarende til bispernes og enkelte abbeders servitier betaltes der af alle andre kirkelige embeder, hvis taxerede indtægter lå imellem 50 og 6 — senere 4 — mk. sølv, en afgift, annaterne, hvis størrelse var lig et års taxerede indtægt eller omtrent halvdelen af den virkelige. Det var i det mindste i det 15. århundrede fast regel, at ansøgeren i sin supplik skulde angive beneficiets indtægt „efter tiendevurderingen", derfra gik angivelsen over i provisionsbullen, og efter denne beregnedes annaterne. Netop efter bullerne har forfatteren s. 125—26 aftrykt en række embedsindtægter fra det 14. århundrede — der altså for at svare til de virkelige forhold må multipliceres med to —, og man vilde uden synderlig besvær kunne udvide denne liste til at omfatte alle lidt højere gejstliges indtægter i det 14.—15. århundrede. En saadan oversigts betydning er indlysende — når den blot fuldt ud er til at lide på. Men netop i så henseende forekommer det mig, at den lader meget tilbage at ønske, idet taxterne for det samme embede i løbet af få år ofte varierer ganske overordentlig. Allerede i de af forfatteren anførte exempler mærkes dette. Således har f. ex. domprovstiet i Roskilde, der 1398 sættes til 28 mk. s. i indkomst, 1401 kun 20 mk., i virkeligheden altså en forskel på 16 mk. Langt mere iojnefaldende bliver svingningerne, når man går noget ud over det her skildrede tidsrum. For at blive ved det engang valgte exempel, opgives provstiets indtægter i årene 1418—27 til henholdsvis 15[1]), 20[2]), 15[1]), 28[1]) og 50[1]) mk. s., medens det 1432 er gået ned til 12 mk.[3]). Og dette er så langt fra at danne en undtagelse, at det snarere må siges at være regelen.

[1]) Supplikker af 1418 $^{12}/_{1}$, 1424 $^{4}/_{1}$, 1425 $^{14}/_{10}$, 1427 $^{7}/_{9}$.
[2]) Bulle af 1421 $^{11}/_{11}$.
[3]) Annatobligation af 1432 $^{18}/_{7}$. Alle i afskrift i rigsarkivet.

At der har været forskæl mellem de enkelte års indtægter, der sikkert har været afhængige af kornpriserne, er yderst sandsynligt, blot forekommer differencerne mig ofte for store, til at alt kan være gået ganske ærligt til. Annaterne var som bekendt yderst forhadte, og de pålignedes jo ene og alene efter beneficiantens opgivelser, som næppe lod sig kontrollere. Thi at det pavelige kammer skulde have været i besiddelse af en — nu forsvunden — taxtliste over alle beneficier i den hele kristenhed, finder jeg yderst tvivlsomt på grund af de så stærkt varierende opgivelser. Er disse upålidelige, skulde man synes, det vilde være en farlig spøg for ansøgeren, da falskneriet gennem taxtlisten let kunde opdages; er de paalidelige, måtte jo listen omredigeres så at sige årlig for at være brugbar. Og dette arbejde vilde vist nok have været uoverkommeligt for den pavelige administration, dennes dygtighed forøvrigt ufortalt. Havde man endeligt haft en sådan taxtliste, kunde man jo simpelthen af den have aflæst embedets vurderingssum uden at have haft behov at ty til ansøgeren.

Iøvrigt skal forfatteren have tak for disse afsnit af hans bog. Lærerig og oplysende er saavel hans almindelige fremstilling af de forskællige afgifter til kurien, hvor han viser godt kendskab til den nye, fremmede litteratur på dette hidtil så lidet opdyrkede felt, som hans skildring af de enkelte bispedømmers finansielle afviklingers og de pavelige tiendesamleres ofte brydsomme færd. Når det imidlertid s. 201 siges, at der alt i alt skal være indkommet knap 12000 gld. i tiendepenge fra Danmark til Avignonpavernes hof, må det bestemt hævdes, at dette tal fuldstændig må stå på forfatterens regning. Tiendekvitteringerne er nemlig dels forsvundne, dels gælder de for summer indbetalte fra hele Norden, og de mange „muligvis“er, „måske“er og „sandsynligvis“er, hvorved tallet er kommet til verden, gør det nu engang ikke pålideligt. Synderlig strålende har resultatet dog åbenbart ikke været for kurien; man har intet betalt udover sin „tvungne skyldighed“ og næppe engang det.

Bogens første afsnit: „De avignonske pavers forhold til det danske rige“ bryder som alt bemærket ikke med den

gængse opfattelse, men begrunder og uddyber den. Interessant er saaledes skildringen af Valdemar Atterdags forsøg på at skabe en nationalkirke ved at bringe gejstligheden i nærmere forbindelse med kronen end med kurien. Afsnittet er ligesom de foregående væsentlig bygget på pavebreve, men en stærkere benyttelse af hjemlige kilder vilde dog sikkert kunne have gjort fremstillingen mere indgående, kunde vel også stundom have bevæget forfatteren til at ændre sin fremstilling hist og her. At dansk middelalders historie forøvrig ikke tidligere har været forfatterens særstudium, røber sig af og til. „Jo større afstand, der var mellem kongen og biskopperne“, hedder det s. 19, „desbedre var forholdet mellem dem. De jydske biskoppers kongeligsindede politik forklares for en stor del heraf“. Men i det 13. århundrede opholdt kongerne sig sikkert ligeså meget vest som øst for Lillebælt.

Mere end enkelthederne udæsker imidlertid helhedsopfattelsen til kritik. Og min hovedanke er da den, at forfatteren overvurderer den betydning, Danmark og dets konger i politisk henseende havde for kurien og omvendt. Dette er såre forklarligt. Enhver søger at bringe så meget som muligt ud af sit stof, og man bevæger sig netop her på et område, hvor subjektiviteten i endnu højere grad end ellers må gøre sig gældende. Når forfatteren imidlertid selv anfører (s. 18), at af de 10,355 breve, der findes bevarede i Clemens V's registerbind, angår kun 25, altså c. 2 pro mille, Danmark, vidner dette tal om en alt andet end livlig forbindelse. Og netop ved dennes styrke forekommer det mig, at man bedst kan måle to landes, to samfunds betydning for hinanden.

Særlig må det siges, at forfatteren sikkert har overvurderet betydningen af den bistand, Avignonpaverne ydede Valdemar Atterdag til hans store værk, rigets samling og kongemagtens genfødelse. Afset fra de rent personlige som tilladelse til at vælge sig en skriftefader, have et rejsealter o. l., der gaves til så godt som enhver kontant betaler, falder kuriens gunstbevisninger i to store grupper. Dels gav den ham indflydelse på den danske kirkes indre forhold, dels støttede den ham i kampen mod indre og ydre fjender ved at

tage landet og dets konge i sit værn og ved at give ham andel i de pavelige tiender. Ganske vist kunde det være til megen gavn for kongen at have indflydelse på domkapitlernes sammensætning, men jeg tvivler dog på, at forfatteren får mange meningsfæller, når han, i anledning af at Valdemar fik besættelsesret til to pladser i Lunds og Slesvigs kapitel, siger (s. 40), at dette „var næsten af lige så stort værd som at få Helsingborg slot og Gottorp". Valdemar i det mindste har sikkert foretrukket slottene! Nej, hvad der lader sig høre, var afståelsen af tienden. Her var virkelig et punkt, hvor hoffet i Avignon kunde give ham en god håndsrækning. Men uheldigvis har man kun meget usikre efterretninger om hele denne sag. To gange mener forfatteren, at dette har været tilfældet, idet Valdemar nemlig dels har fået overladt 3-årstienden 1343 (s. 34), dels muligvis hele 5-årstienden 1351 eller i det mindste sikkert det halve af den (s. 36—37). Afståelsen af denne del er hjemlet ved et pavebrev, 3-årstiendens overdragelse er derimod en hypothese, der hviler på en kombination af de to fakta, at Valdemar havde lovet at gøre et korstog til Preussen, og at tienden vel er indsamlet, men ikke indbetalt til det pavelige kammer[1]). At dette har været tilfældet, støtter forfatteren vistnok på, at kvitteringerne ikke ere tilstede i Vatikanets arkiv, eller beløbene indførte i kamrets regnskabsbog, men en sådan slutning e silentio er altid farlig og ikke mindst, når talen er om et så forholdsvis uordnet og lidet gennemarbejdet arkiv som Vatikanets[2]). Forudsat at kong Valdemar virkelig har oppebåret disse tiender, er det ganske umuligt med sikkerhed at afgøre, hvormeget de har indbragt. For dog tilnærmelsesvis at nå et resultat anstiller forfatteren en minimumsberegning, efter hvilken indtægten skulde have været 20,000 gld. Dette tal hviler imidlertid på et ligeså skrøbeligt grundlag som de 12,000 gld., der skulde have været

---

[1]) S. 61 omtales dette dog i mere usikre udtryk: „Der indkom næppe noget af den fra Danmark til det pavelige kammer".

[2]) Af samme grund anser jeg afståelsen af hele 5-årstienden for meget usikker.

pavernes udbytte. Det gælder naturligvis om at finde størrelsen af tienden over hele Danmark i ét år, men uheldigvis ved man kun med sikkerhed, hvad Ribe stift og tilnærmelsesvis hvad Slesvig stift har betalt. Regnestykket opstilles nu således, at størrelsen af Lunds og Roskildes tiende sættes lig Slesvigs, medens Odenses og de jyske bispedømmers findes ved multiplikation med det forholdstal, man får ved at sammenligne deres servitier. Men dels er servitierne jo ikke faste og stabile i det 14. århundrede, dels maatte man jo også for at være konsekvent benytte den samme fremgangsmåde overfor de tre andre stifter og altså sætte Lunds tiende til det firdobbelte af Slesvigs og Roskildes, og endelig er det yderst tvivlsomt, om stiftsgejstlighedens indtægter har stået i samme forhold til hinanden som bispernes. Mon det ikke med et så sprødt materiale havde været bedre at opgive ethvert forsøg, samt mindes, at kurien jo sågodtsom altid afstod en del af tienden til de fyrster, i hvis land den indsamledes. Også Valdemars kontrapart Magnus fik jo sin halvdel af 5-årstienden 1351.

Jeg har i det foregående fremsat et par af de indvendinger, der er falden mig ind ved gennemgangen af dr. Moltesens skrift[1]). En udtømmende anmeldelse har det derimod ikke været min agt at give, så meget desto mindre som bogen i øvrigt forekommer mig velskreven, og fremstillingen nøjagtig og pålidelig, så at der er al god grund til at takke forfatteren for den monografi, hvormed han har beriget vor kirkehistoriske litteratur.

M. Mackeprang.

---

[1]) Ang. forf.s fremstilling af Peterspengene og Danmarks lensforhold til pavestolen skal jeg henvise til dr. phil. K. H. Karlssons indgående anmeldelse i Svensk hist. tidskr. 1897 öfvers. s. 38 f.

Smaastykker.

8.

Har Kristian V paatænkt Indskrænkninger i Enevælden 1670?

Af J. A. Fridericia.

I sit Værk: *Peter Schumacher Griffenfeld* har A. D. Jørgensen viet et Kapitel til Skildringen af den saakaldte adelige Reaktion i Tiden fra Maj 1670 til Januar 1671. I levende Træk fortæller han her om Stemninger og Tilstande i disse Maaneder og fremhæver særlig de Forhaabninger om en Genoplivelse af l'ancien régime, som vaktes hos Adelen ved Kristian V's Tronbestigelse 9. Februar 1670 og Gabels Fald paafølgende 18. April. Denne Fremstilling hviler overvejende paa forskellige herværende fremmede Afsendinges Beretninger, og det tør vistnok siges, at Forf. ikke allevegne har vist den Varsomhed, som gøres fornøden ved Beskaffenheden af denne Art Kilder. Paa et Punkt synes det imidlertid ved første Øjekast, som om han har haft fuldstændigt sikker Grund under Fødderne, og hvis dette var Tilfældet, vilde der herved være kastet et nyt, højst vigtigt Lys over Kristian V's og hans Regerings Overvejelser paa dette Tidspunkt.

Han siger nemlig (I, 302, jvfr. 326): „Der blev endvidere, uvist nár, men uden al tvivl i disse første máneder, i statskollegiet forhandlet om stadfæstelsen af Københavns privilegier, deriblandt om „stændernes forsamling i fredstid“. Desværre er kun denne indholdsangivelse bevaret, forhandlingen og dens resultat ubekendt. Også har der været forelagt forslag om

„rigens råd at være", men det ses ikke, hvad det er gået ud på; selve ordet tyder dog paa genoplivelsen af ældre former. I denne forbindelse blev Gabels fald en vigtig politisk begivenhed, som nok kunde lade adelens forhåbninger stige højt".

Ja sandelig. Thi hvis dette er rigtigt, skulde der altsaa i April eller Maj 1670 i Statskollegiet været ført Forhandlinger med den Forudsætning, at en Genindførelse af Stændermøder og af Rigsraadsinstitutionen var mulig, og da Kollegiet aldrig tog selvstændigt Initiativ til sine Overvejelser, maatte det have været Kongen, der havde forlangt dets Erklæring.

A. D. Jørgensens (dog ikke udtrykkeligt anførte) Kilde er et lille Hæfte, der har til Overskrift: Alfabet over Statskollegiets Betænkninger, og findes i Statskollegiets Arkiv (i Rigsarkivet). I dette alfabetiske Register opføres under Bogstavet K: „København. 1. om siste Privil. 2. Tilførsel. 3. Deputerede at anordne. 5. Stændernes Samling i Fredstid", og under R: „Rigens Raad at være". Ved hver af disse Indholdsangivelser er henvist til den originale Betænknings Nummer som Ekspeditions- eller Arkivsag, ved den om København til: or. 7, ved den om Rigens Raad til: or. 3, 8. Intet Datum findes, og heller ikke selve Alfabetets Affattelsestid er angivet. I Dr. V. A. Sechers Registratur over Akter vedrørende Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner 1513—1848 (Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv 1883—85) er ved Alfabetet (S. 244) tilføjet 1670. Meningen hermed kan dog næppe være den, at det skulde være affattet 1670; det indbefatter nemlig Betænkninger helt ned til 1675 incl. og maa vel snarest skrive sig fra 1676, da Statskollegiet ophørte. Vigtigere er imidlertid Spørgsmaalet, om de i Alfabetet registrerede Betænkninger kun tilhører Tiden efter Frederik III's Død eller gaar tilbage til Kollegiets Stiftelse i Novbr. 1660[1]). Her er

[1]) Instruksen for det er af 18. Novbr. 1660 (Aarsberetn. fra Geheimearchivet II, 157). Krigskollegiet holdt sit første Møde 26. November (smstds. VI, 256), og den svenske Resident Duvall skriver i et Brev af Novbr. (senere end 23. Novbr.), at Statskollegiet og Krigskollegiet igaar har holdt deres første Sessioner (Becker, Saml. t. Frederik III's Hist. I, 212).

det nu, at A. D. Jørgensen har ladet sig lede af en Paategning fra den nyeste Tid paa Hæftet, hvorefter Talen er om Betænkninger „efter 1670".

Men saaledes forholder det sig ikke. Sammenligner man nemlig de i Alfabetet angivne Numre paa Betænkningerne med dem, der i Samtiden er skrevne bag paa selve de bevarede Statskollegieakter, fremgaar det, at de passer sammen med dem for hele Tiden fra 1660. Og nu er det saa, at den ældste bevarede Originalbetænkning af 12. Januar 1661 har Paategningen Nr. 10 og svarer i Indhold til Alfabetets or. 10, og derefter fortsættes der paa samme Maade i Nummer- og Tidsfølge. Herved er det uomtvisteligt givet, at naar vi nu har Alfabetets Numre 3, 5, 8 som omhandlende Sager angaaende København og Rigens Raad, saa maa de tilsvarende, desværre ikke længere bevarede Betænkninger være affattede i Tiden mellem Statskollegiets Oprettelse i Novbr. 1660 og 12. Januar 1661. Til dette Tidspunkt passer de ogsaa særdeles godt. Da var endnu intet afgjort, hverken om Stændermødernes Fremtid eller om Rigsraadets Skæbne, da drøftedes Københavns „sidste Privilegier" (de af 24. Marts 1659) for deres noget modificerede Stadfæstelse 24. Juni 1661, og disse ligesom flere andre af Alfabetets Antydninger [1]) om Regeringens daværende Overvejelser har deres ikke ringe Værdi, eftersom selve Betænkningerne kun er mangelfuldt bevarede. Men i 1670 hører de ikke hjemme. Fra Alfabetets Registratur kan intet sluttes om det i og for sig ogsaa højst usandsynlige i, at Kristian V skulde have staaet vaklende over for visse Hovedsider ved hans Faders Enevælde.

[1]) Saaledes bl. a.: Collegier at anordne or. 5. Souverænitet over Hertugdommet Slesvig or. 4, Militsens Reduktion or. 9.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Overhofmarskal Carl Ludvig Løvenskiold er død 22. Juli 1898 i en Alder af henved 76 Aar. Hans tidlige historiske Interesse bragte ham allerede som Garderofficer til i Anledning af sit Korps's 200-aarige Jubilæum at udgive et for en væsentlig Del paa Arkivstudier grundet Skrift: *Efterretninger om den kgl. Livgarde til Fods* (Kbh., 1858). Trods sine mange andre Forretninger fortsatte han i den følgende Tid sine historiske Studier, navnlig angaaende det danske Hofceremoniel, Garden, de danske Faner og den skaanske Krig. Nogle mindre Afhandlinger vedrørende disse Emner har han ogsaa offentliggjort, saaledes i dette Tidsskrifts 4. R. 5. og 6. Bd. og 6. R. 6. Bd.; meget mere har han dog efterladt uudgivet, og derimellem skal især fremhæves de Planer og Tegninger til Slaget ved Lunds Historie, som han allerede for adskillige Aar siden i flere Eksemplarer har skænket til offentlige Samlinger i Danmark og Sverige; Hovedeksemplaret med senere Rettelser og Tilføjelser findes i det danske Rigsarkiv. Den afdøde var Formand i Bestyrelsen for Genealogisk Institut og udfoldede ogsaa i denne Stilling en betydelig Energi.

Professor Reinhold Frederik Severin Mejborg er død 18. Juni 1898, 53 Aar gammel. Igennem anstrengt Arbejde havde han naaet til at indtage en smuk og ejendommelig Plads i vor historiske Litteratur, idet han havde valgt sig et Omraade, hvor hans kunstneriske Evner — han var oprindeligt Tegner — støttede hans Forskninger. Dette Omraade var først og fremmest ældre dansk Bygningshistorie, og hans Hovedarbejder er: *Gamle danske Hjem* (Kbh., 1888) og *Nordiske Bondergaarde.* Af dette sidste Værk afsluttedes 1. Bind, der omfattede Slesvig, 1892; allerede i dette var mange andre Sider af Bondestandens Kulturhistorie foruden Bygningsskikkene tagne op til Drøftelse, og det var Forfatterens Hensigt i den næste Del, der skulde omfatte Kongeriget Danmark, i det hele at udvide sin Fremstilling til en almindelig Kulturhistorie for den nævnte Stands Vedkommende. Men

kun de to første Hæfter udkom (Kbh., 1897), før Sygdom og paafølgende Død standsede hans Arbejde. Hans Skrifters Værdi beror paa det omfattende Selvsyn af gamle Bygninger og gammelt Bohave, erhvervet ved utrættelige Rejser og med særligt Udslag i smukke og omhyggelige Tegninger, i Forening med ivrige arkivalske Forskninger, og selv om der er rejst Tvivl om enkelte af hans Resultaters Rigtighed, indeholder hans Arbejde dog et rigt og i det hele paalideligt Stof; hans Fremstilling var fængslende og malerisk, om end navnlig i hans senere Aar for farverig. Desværre synes der ud over det udkomne intet at foreligge færdigt til Udgivelse; men han har efterladt store Samlinger af Tegninger og Uddrag fra Arkiver, især af Tingbøger. En Del af Tegningerne tilhører Carlsbergfondet, der vistnok vil deponere dem i en offentlig Samling. Ogsaa til dette Tidsskrift har han leveret et Bidrag (om *Antallet af Skytter i Frederik II's Hære* i 5. R. 6. Bd.).

Norsk Universitetsstipendiat Absalon Taranger, særlig bekendt ved sit Skrift: Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske (Kristiania, 1890—91), er fra 1. Juli 1898 udnævnt til Professor i Retshistorie ved Kristiania Universitet. Han er for Tiden særlig sysselsat med Fortsættelsen af *Udgaven af de ældre norske Love indtil Kristian IV's Lovbog af 1604.*

Felix Stieve, Professor i Historie ved den tekniske Højskole i München, er død 11. Juni 1898, 53 Aar gammel. Han havde navnlig givet sig af med Bayerns Historie i det 16. og 17. Aarhundrede, og hans største Arbejde: *Der Ursprung des dreiszigjährigen Krieges 1. Buch* (München, 1875) drejer sig ogsaa væsentligt om Kurfyrst Maximilian af Bayerns Stilling. Han har tillige for den bayerske historiske Kommission og Münchener-Akademiet udgivet Breve og Aktstykker til Wittelsbachernes og Trediveaarskrigens Historie.

Ved det 5te nordiske Filologmøde, der afholdtes i Kristiania i Dagene fra 12. til 15. August 1898, fandtes denne Gang en særlig historisk Sektion. Af Foredragene i denne

skal nævnes Professor L. Dietrichsons om *den gotiske Bygningsstils Oprindelse,* Professor G. Storms om *de ældre Grænser mellem nordiske og finske Folk* (særlig Lapperne), og Professor A. Tarangers om *Kalmarunionen.* Af Foredrag i de øvrige Sektioner og paa Fællesmøderne, som har historisk Interesse, skal fremhæves Professor S. Bugges om *Runeskriftens Begyndelse,* Dr. Axel Olriks om *den nordiske Nationalitetsforskel i dens tidligste Fremtræden* og Cand. mag. H. Kohts om *Universitetsundervisningen i Historie, særlig i Leipzig.*

Paa Foranledning af den nederlandske Regering og under Ledelse af *La Société d'histoire diplomatique* i Paris er i September i Haag afholdt en *international Kongres for diplomatisk Historie,* denne dog taget i vid Forstand som omfattende Folkenes ydre Historie og internationale Forbindelser. Det skal bemærkes, at ingen Indbydelse er udgaaet til Danmark. Fra fransk Side synes efter den foreløbige Meddelelse ingen fremragende Historikere at have taget Del i Kongressen, medens derimod flere ansete tyske Lærde har givet Møde.

Af *Danmarks Riges Historie* er nu afsluttet Udgivelsen af den af afdøde Rigsarkivar A. D. Jørgensen efterladte Del, naaende til 1852. Derefter vil begynde Udgivelsen af 1ste Bog af Professor Kr. Erslevs Del: *Den senere Middelalder fra 1241.* Paa Opfordring af Forfatterne og med Samtykke af Forlaget har Hr. N. Neergaard paataget sig at behandle Tiden fra 1852 til Værkets Afslutning med 1864. Hans eget Værk: *Under Junigrundloven* vil ventelig foreligge færdigt i Løbet af 1899.

Til Minde om *P. F. Suhm* har Overbibliotekar, Justitsraad Dr. Chr. Bruun paa Hundredaarsdagen efter hans Død (7. Septbr. 1798) udgivet en omfattende Levnedsbeskrivelse af ham (Kbhvn.).

Paa en to Maaneders Rejse i Tyskland, foretaget med Understøttelse af Kultusministeriet og Universitetet, har Cand. mag. Aage Friis besøgt en Række offentlige og private Arkiver og samlet rigt Materiale til den Biografi af *Andreas Peter Bernstorff* og den Udgave af *Bernstorffske Papirer,* hvorpaa han med Understøttelse af Carlsbergfondet har arbejdet, siden han, som i sin Tid meddelt (S. 122), fik Adgang til de store Bernstorffske Familiearkiver. I Statsarkivet i Berlin han han benyttet Frederik den Stores ogsaa for Danmarks Historie saare vigtige utrykte Papirer, bl. a. Juliane Maries mange Breve til Kongen fra Aarene 1772—86. Disse, som Professor E. Holm for nogle Aar siden først henledede Opmærksomheden paa her i Tidsskriftet, er ikke, som tidligere formodet, brændte; Frederik II har trods gentaget Løfte til Juliane Marie ikke tilintetgjort dem, og et foreløbigt Gennemsyn har vist, at de indeholder vigtige Oplysninger om afgørende Punkter i dansk Historie i de nævnte Aar og interessante Bidrag til Juliane Maries Karakteristik [1]). Dernæst har Hr. Friis fra Brauna (ved Kamenz i Sachsen), Ahrensburg ved Hamburg og Altenhof ved Eckernförde hjembragt en stor Mængde Bernstorffske, Stolbergske, Schimmelmannske og Reventlowske Breve og Papirer. Paa førstnævnte Sted, hvor den katolske Gren af den grevelige Stolberg-Stolbergske Slægt (Frederik Leopold Stolbergs Efterkommere) har sit Hovedarkiv, fandtes bl. a. en Række Breve fra og til A. P. Bernstorff og hans to Hustruer og deres nærmeste Slægt, der ikke er benyttede af de katolske Forskere (Hennes og Johannes Janssen), som hidtil ene har haft Adgang til dette Arkiv. Paa Ahrensburg ligger Resterne af det en Gang store *Schimmelmannske Arkiv,* der desværre i den sidste Menneskealder paa en mærkelig og sørgelig Maade er bleven splittet og ødelagt; kun en forholdsvis ringe Del deraf findes i det danske Rigsarkiv, lidt findes vistnok her i Landet i Afskrifter; Resten er nu udlaant til Hr. Friis. Det interessanteste Fund er dog gjort paa *Altenhof,* hvorfra en Mængde Papirer er fremdragne, som end ikke Ejeren tidligere har kendt. Vigtig

[1]) De vil nu snart i Afskrifter komme her til Landet.

er en fortløbende Række Breve fra J. H. E. og A. P. Bernstorff til Overkammerherre Ditlev Reventlow fra Aarene 1760—1783, der særlig vil være af Betydning for den indre Historie i den saakaldte Guldbergske Tid. Men ikke mindre betydningsfulde er en særdeles stor Mængde Breve til (nogle ogsaa fra) Louise Stolberg, født Reventlow, fra 1764—1816. Det er mest Breve fra A. P. Bernstorff, hans Hustruer og Børn, men ogsaa fra en Mængde af Tidens andre kendte Personligheder. For den sidste Del af Perioden suppleres disse Breve af *Cai Reventlows* Papirer, der, saavidt det foreløbigt kan skønnes, giver et godt Indblik i Stemninger og Tilstande i Hertugdømmernes tyske Adelskredse efter 1800. Endelig kan nævnes en stor Samling af *Katharina Stolbergs* efterladte Papirer, der længe har været forgæves eftersøgte. Over hele denne store Samling — ca. 20,000 Breve ialt — har Grev Theodor Reventlow med sjælden Liberalitet givet Hr. Friis fuld Dispositionsret og udlaant den for en Aarrække til Universitetsbiblioteket. Desuden har Hr. Friis ved Forbindelser, han har knyttet under sit Ophold i Tyskland, grundet Haab om i en nærmere Fremtid at gøre forskellige andre for dansk Historie vigtige Arkiver tilgængelige for dansk Forskning, muligvis ogsaa for en Tid ældre end 1750.

Professor G. v. Below i Marburg og Statsarkivar, Redaktør af Historische Zeitschrift Fr. Meinecke i Berlin paatænker sammen med en Række Medarbejdere at udgive en *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte*. Dette Foretagende, der vil tage sine Forbilleder fra lignende Værker i andre Videnskaber, skal deles i 5 Afdelinger (Almindeligt, Hjælpevidenskaber, Forfatning, Ret og Økonomi, politisk Historie og Antikviteter) og inden for hver af disse falde i en Række selvstændige, større eller mindre Lærebøger.

Af Erich Brandenburg, Privatdocent ved Universitetet i Leipzig, er udgivet 1ste Bind af en Levnedsbeskrivelse af

Kurfyrst Morits af Sachsen (Leipzig 1898). Værket, der naar til Slaget ved Mühlberg og Wittenberg-Kapitulationen 1547, er bygget paa nye, arkivalske Forskninger og gør, i Modsætning til tidligere Opfattelser, den Hovedbetragtning gældende, at Morits ikke før den schmalkaldiske Krig har været ledet af Tanken om for enhver Pris at erhverve sig Kurværdigheden og territorial Udvidelse, men kun har været en ung, uerfaren Fyrste, der under Indflydelse af stridende Hofpartier vaklede og helst vilde holde sig neutral, indtil han ved Forholdenes Magt og Habsburgernes overlegne politiske Kunst dreves ind i Kampen paa disses Side; først af selve Krigen lærte han at stole paa sig selv, og ikke paa Habsburg. Bogen indeholder en, ogsaa for sammenlignende historiske Undersøgelser lærerig Udvikling af de indre sachsiske Forhold.

Achille Taphanel, Bibliotekar ved Biblioteket i Versailles, der allerede tidligere i forskellige Afhandlinger har behandlet den bekendte franske Litterat La Beaumelles Liv (se ovfr. Hr. Cand. mag. Clausens Afhandling S. 3 Anm.), har nu udgivet et større Skrift om ham: *La Beaumelle et Saint-Cyr* (Paris, 1898). Der er i dette ogsaa fremkommet forskellige nye Oplysninger vedrørende hans Ophold i Danmark; navnlig skal fremhæves et Brev fra ham af Juni 1747, der ud fra hans franske Synspunkt giver en ret interessant Karakteristik af Forholdene i Danmark, og et Brev til ham af 1751 fra Montesquieu, hvori denne opfordrer ham til at oversætte gode danske Værker paa fransk for derigennem at nærme de to Folk til hinanden; særlig interesserer Montesquieu sig for Nordens Beretning om hans Rejse i Ægypten og for en mulig Beskrivelse af Berings Rejse i Sibirien. Taphanel kender derimod ikke Hr. Clausens Afhandling i dette Tidsskrift og begaar flere for Danske ret pudsige Fejl (saaledes kaldes Holberg „poéte et théologicien de grande reputation“, og der tales om en Bernstorffs Statue i København).

2det Bind af Arthur Chuquet's her tidligere omtalte *La Jeunesse de Napoléon* (*La Révolution*, Paris 1898) omfatter

Tiden fra 1789 til Foraaret 1792. Forfatteren behandler Bonapartes litterære Frembringelser, hans korsikanske Patriotisme, hvori dog nu blandes Beundring for det revolutionære Frankrig, og hans Deltagelse i Partistridighederne paa hans Fødeø, under hvilken han for første Gang udvikler sig til Handlingens og Kampens Mand.

Forfald eller Ikke-Forfald

indenfor den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede.

Af

Gustav Bang.

Min Afhandling om „den gamle Adels Forfald“ har vakt megen Opposition og Diskussion. Ikke mindre end to vægtige og interessante Afhandlinger i Historisk Tidsskrift (7. R. I. Bd. S. 216 ff. og 519 ff.) har den i det forløbne Aar givet Anledning til, og de skyldes Forskere, der hver paa sit Felt indtager saa fremragende Pladser som Direktør Rubin og Arkivar Thiset. Og det er ikke Smaating, de har at indvende, ikke noget ude i Periferien af min Undersøgelse, ikke et eller andet isoleret Enkeltresultat, jeg havde ment at naa til; men det er selve Basis for mit Arbejde, de angriber, hver fra sin Kant; det er selve den Forudsætning, hvorfra jeg gik ud, da jeg begyndte min Undersøgelse, Forudsætningen om Forfaldet, om at Adelen i det 16. og 17. Aarhundrede befandt sig i en kritisk Tilstand i Henseende til Leveevne, om at de adelige Slægters Uddøen var et abnormt Forhold, der svarede til abnorme Tilstande hos de adelige Individer. Ved en Vurdering af de personalstatistiske

Tabeller, jeg har konstrueret, kommer Rubin til det Resultat, at de i Virkeligheden slet ikke vidner om nogen Svækkelse, men tværtimod om ganske fortræffelige Tilstande, og han peger i Slutningen af sin Anmeldelse paa en Række Forhold, der kan have bevirket — eller medvirket til —, at Adelen, skønt særlig heldig stillet i Henseende til Forplantningsevne, kan være gaaet numerisk tilbage, medens samtidig den øvrige, mindre heldig stillede Befolkning kan være vokset eller dog ikke aftaget i Tal. Og gennem en Optælling af de paa hvert enkelt Tidspunkt indenfor Tiden 1400—1896 afgaaede og tilkomne danske Adelsslægter mener Thiset at kunne paavise, at Afgangen i Slægternes Antal i det 16. og 17. Aarhundrede kun var ganske normal, meget nær den samme som baade før og siden; naar den danske Adel i 1660 kun talte godt og vel halvt saa mange Slægter som i 1400, saa skyldes det ikke nogen ekstraordinært stor Afgang i Slægtstallet, men en ekstraordinært liden Tilgang.

Altsaa begge de to Afhandlinger naar, hver fra sin Side, til det samme Resultat: der var slet ikke noget abnormt tilstede hos den danske Adel i Henseende til Levedygtighed; Ordet „Forfald“, som jeg har brugt paa Titelbladet til min Bog, svarer ikke til Virkeligheden. Og dog har jeg ikke ladet mig overbevise om, at Sandsynligheden for „Forfaldet“ dermed er blevet bragt ud af Verden; ja, jeg trøster mig endog til at kunne bevise, at den igennem Thisets Arbejde — som jeg i det følgende nærmest skal beskæftige mig med — ikke blot ikke er blevet afkræftet, men tværtimod er blevet stivet ganske betydelig af.

Spørgsmaalet, om der var et Forfald tilstede eller ej i den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede, kan

først finde sin endelige og uomtvistelige Afgørelse gennem en Række Sammenligninger, og Sammenligningerne kan finde Sted i to Retninger, paa tværs og paa langs. Man kan sammenligne Adelens Fødselshyppighed, Vielsestendens, Dødelighed o. lign. med de tilsvarende Forhold hos de andre samtidige Stænder; finder man da relativt uheldige eller heldige Forhold hos Adelen, er man berettiget til at tale om et Forfald eller om et Ikke-Forfald. Men til at drage Sammenligninger i denne Retning er der indtil videre intet eller saa godt som intet Materiale tilstede; den Smule, jeg har nævnt (S. 51—54), er absolut altfor spinkelt til med nogensomhelst Sikkerhed at bygge nogen Slutning paa. Der ligger — navnlig i Kirkebøgerne — Raaemner til en Dødelighedsstatistik for Borgere og Bønder, i hvert Fald i det 17. Aarhundredes anden Halvdel, Raaemner, som det sikkert var Ulejligheden værd at bearbejde; naar det engang er gjort, men ogsaa først da, kan man begynde at trække afgørende Paralleller i denne Retning. — Ogsaa med Muligheden for en Sammenligning paa langs staar det endnu kun smaat til. De Tabeller, jeg har tilvejebragt, gælder Tidsrummet fra 1530 til 1679; hvordan Forholdene var før og efter denne Tid, ved man indtil videre intet om. Om at skabe nogen Individualstatistik for Adelen i det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, kan der ifølge Kildernes Natur ikke være Tale; derimod var det vel muligt at gaa fremover, fra 1680 op imod vore Dage. Men et saadant Arbejde foreligger ikke, og det har sikkert lange Udsigter dermed.

Det er da ganske rigtigt, hvad Rubin bemærker, at man ved en Vurdering af mine Tabeller til en vis Grad svæver i Luften. Jeg har selv under Udarbejdelsen af

min Bog bittert savnet et blot nogenlunde brugbart Sammenligningsmateriale, og jeg har heller ikke lagt Skjul paa, at de Konklusioner, hvormed jeg afslutter Afhandlingen, er „byggede mere paa Divination og personligt Skøn over Fænomenerne end afledede ved en strængt videnskabelig Slutningsmaade; til en saadan er Tiden sikkert ikke inde endnu“ (S. 107). Jeg saa ogsaa helst, at min Bog blev betragtet mindre som en afsluttet Helhed end som et Fragment, som et første Led i en Række Undersøgelser over vitale Forhold i Danmark i ældre Tid, hvad enten det nu bliver mig selv eller andre, der kommer til at foretage dem.

Der er imidlertid ét Punkt, hvor jeg har bragt en Sammenligning tilveje, og jeg finder den slet ikke afkræftet ved Rubins Anmeldelse[1]). Det er angaaende Adelens forskellige Dødelighed indenfor de forskellige Halvhundredaar af Tidsrummet 1530—1679. Betragter man Tabellen i min Bog Side 55, vil man finde, at Dødeligheden indenfor den behandlede Periode har været i en stærk og utvetydig Vækst. Lægger man nemlig Gennemsnitsdødeligheden for hele Perioden til Grund og beregner, hvor stort et Antal Dødsfald man skulde formode indenfor hvert enkelt Halvhundredaar, faar man for Mændenes Vedkommende i 1530—1579 96, medens der i Virkeligheden kun indtraf 70, i 1580—1629 efter Beregning 212, men efter Erfaring 191, og i 1630—1679 efter Beregning 216, men efter Erfaring 263. For Kvindernes

[1]) De øvrige Punkter i Rubins Angreb maa altsaa foreløbig staa hen, til der foreligger Mulighed for en Sammenligning med de tilsvarende Forhold hos de andre Stænder. Naar jeg her har taget dette enkelte Punkt frem, er det, fordi det danner en saare vigtig Parallel til de Resultater, der indvindes ved den nedenfor meddelte Bearbejdelse af Thisets Materiale.

Vedkommende er Forholdet et lignende: 1530—1579 eft. Ber. 49, eft. Erf. 27, 1580—1629 eft. Ber. 138, eft. Erf. 118, 1630—1679 eft. Ber. 198, eft. Erf. 240. Tager vi til Udgangspunkt, ikke længere Gennemsnitsdødeligheden for hele Perioden, men kun for det sidste Halvhundred-aar, faar vi et endnu langt skarpere Udtryk for den Forandring, der foregik i de halvandet hundrede Aar; saa finder vi i det første Halvhundredaar blandt Mændene et beregnet Antal Dødsfald af 118, blandt Kvinderne af 66, medens de „erfarede“ Antal er henholdsvis 70 og 27. Lad saa være, at de Tal, hvorpaa dette Resultat er bygget, ikke er overvættes store, og at hele Forholdet kun kan angives nogenlunde omtrentlig og daarlig egner sig til at fæstnes i Tal med Decimaler[1]) — at den stigende Dødelighed er der, og at Stigningen er alt andet end svag, vil det vist være vanskeligt ad statistisk Vej at modbevise. Og lad saa være, at Tallene maaske ikke helt falder i Traad med nogle af mine Konklusioner i Bogens Slutning[2]) — at hele Forholdet taler meget stærkt i Favør af „Forfaldet“, kan dog vel ikke bestrides.

[1]) Naar Rubin (Hist. Tidsskr. 7. R. I. S. 224) finder, at „Dødeligheden for adelige Mænd er 1630—80 21.8 pCt. større, end den skulde være ifølge den gennemsnitlige Dødelighed 1530—1680, for adelige Kvinder er den 22.1 pCt. større“ — forekommer det mig, at han anvender Guldvægten lidt paa urette Sted.

[2]) Rubin mener (anf. St. S. 223), at hvis mine Formodninger m. H. t. Adelens „Forfald“ var rigtige, saa maatte vi vente en større Vækst i Mændenes end i Kvindernes Dødelighed, medens nu det omvendte er Tilfældet (hvad der dog saare vel kan være tilfældigt, skyldes Materialets ringe Omfang). Ellers „maatte vi jo formode, at Datidens Adelskvinder . . . . i stedse voksende Grad har været paa de lange Rejser, og at de i Drikkelag og Udsvævelser, paa Kroer og Landeveje har tilsat deres fysiske Kræfter.“ Det maa dog vel iøvrigt antages, at disse Aarsager har virket, ikke blot primært, paa selve de drikfældige og udsvævende Individer, men ogsaa sekundært, paa deres Afkom.

Og der er et Punkt til, hvor vi kan bringe en Sammenligning i Stand, og hvor Resultaterne ligeledes taler for, at der var et „Forfald“ tilstede; det er Slægtsdødeligheden. Det er Arkivar Thiset, som her har bragt Materialet tilveje, et overordentlig værdifuldt Materiale, som der næppe nogetsteds for nogen Stands Vedkommende findes Sidestykke til; som de følgende Blade vil vise, læser jeg imidlertid ud af dette Materiale ganske det modsatte af, hvad han har læst.

— Slægtsdødeligheden har fra gammel Tid været Kriteriet for den danske Adels Forfald. Den har været iøjnefaldende for Historikerne, medens den individuelle Dødelighed har unddraget sig den umiddelbare Iagttagelse. Man er uden videre Reflektioner gaaet ud fra, at det under normale Forhold var en sjælden Undtagelse, naar en Slægt uddøde, og man har følgelig af de i det 16. og 17. Aarhundrede saa talrige Tilfælde indenfor Adelen sluttet sig til sygelige Tilstande. Jeg maa tilstaa, at jeg selv har begaaet den samme Fejl, da jeg i sin Tid fattede Tanken om denne Undersøgelse; Forestillingen om, at der var en Sammenhæng mellem Slægternes Uddøen og abnorme Forhold hos Standen, var helt gaaet mig over i Blodet. Som man imidlertid vil kunne se af Bemærkningerne S. 6—8 i min Bog, har jeg dog ikke holdt fast ved denne naive Forestilling til det sidste; ogsaa hos mig har der dæmret en Tvivl om, hvorvidt Tilbagegangen i Slægtstallet virkelig behøvede at være et Udtryk for abnorme Tilstande; men atter her som paa saa mange andre Punkter svigtede Sammenligningsmaterialet mig, og jeg blev nødt til at lade Spørgsmaalet staa hen uden at udtale mig enten for eller imod. Og med største Beredvillighed skal jeg indrømme, at havde

Thisets Undersøgelse foreligget, før jeg skrev min Afhandling, da vilde Indledningen til denne have faaet en ganske anden Skikkelse. Men hermed standser ogsaa mine Indrømmelser til Thiset; og navnlig maa jeg paa Forhaand bemærke, at hans Arbejde ikke vilde have faaet mig til at stryge Ordet „Forfald".

Til at begynde med har Thiset paa en besynderlig Maade misforstaaet et andet Ord paa Titelbladet, Ordet „gammel". Han har ikke opfattet, at jeg, naar jeg talte om den gamle Adel, dermed har ment Adelen i en vis ældre historisk Periode (in casu 1530—1679 [1]) i Modsætning til den moderne Adel, Adelen ved det 19. Aarhundredes Slutning. Han har ikke forstaaet, at jeg til den „gamle" Adel med koldt Blod og uden Spor af Samvittighedsskrupler har medregnet og for at være konsekvent har maattet medregne en Slægt som t. Eks. Slægten Oldeland, der ved Periodens Begyndelse var en ganske overordentlig ny Slægt. S. 17 i min Bog har jeg meddelt, efter hvilke Principer jeg har medtaget eller ikke medtaget Slægterne i min Undersøgelse; det kan være, at jeg hist og her har været inkonsekvent, ja, jeg vil næsten sige, at det vilde være forunderligt, om jeg, der ikke er Adelsgenealog par excellence, ikke hist og her skulde have været det; de Inkonsekvenser, jeg har begaaet, kan dog umulig have været saa talrige og saa betydelige, at de kan have influeret kendelig paa mine Resultater. Han har ikke forstaaet, at det, jeg vilde opnaa ved at udsondre visse adelige Slægter, var at faa et nogenlunde ensartet Materiale for mine personal-

[1]) Ikke 1536—1660, som T. siger (Hist. Tidsskr. 7. R. I. S. 526). Denne Begrænsning af Perioden benytter jeg kun rent lejlighedsvis og forbigaaende i Indledningen.

statistiske Tabeller; nemmest vilde det have været for mig, om jeg havde kunnet tage Rub og Stub med af, hvad der indenfor Perioden har været af dansk Adel, men det gik ikke an; det store Flertal af de i det 17. Aarhundredes første 8 Aartier naturaliserede eller nobiliterede Slægter var ved Periodens Slutning saa lidt indvoksede i den tidligere eksisterende Adel, at det kun vilde gøre Helhedsbillederne uklare, om man tog dem med; Medlemmerne af Slægter som Charisius og Meyercrone kan paa dette Tidspunkt overordentlig daarlig betragtes under ét med Medlemmer af Slægter som Grubbe og Ulfeld. Thi at tage for forskelligartede Enheder sammen under ét i en Masseopgørelse, det er den sikreste Vej til at ødelægge de eventuelle Resultater. Naturligvis, Grænserne bliver lidt flydende, og en hel Del kan komme til at bero paa et Skøn; men store Fejl kan der næppe være Tale om. — Dette har Thiset slet ikke opfattet; i Stedet har han gjort den Opdagelse, at jeg „— bevidst eller ubevidst — kræver, at en Æt i 3 à 4 Slægtled eller ialtfald i 110 Aar har henhørt til den danske Adel, før den kan tælles med til gammel dansk Adel“, noget der aldrig har været indenfor mine Tankers Tærskel. Men indrømmes maa det, at hvis virkelig dette Kriterium havde foresvævet mig, da jeg af mine Samlinger kasserede alt, hvad der ikke forekom mig at burde medtages, ja, saa stod det sandelig smaat til med min Konsekvens.

Dette være imidlertid ganske parenthetisk bemærket; det kommer ikke til at faa nogen Indflydelse paa det følgende. Fra nu af vender jeg mig nemlig ganske bort fra min egen Bog og hele det dèr anvendte System for

at prøve, hvordan det forholder sig med de Data, som Thiset har fremdraget.

Hans Afhandling bygger paa tre Slægtslister, hvilke han har meddelt som Bilag. Den første nævner samtlige i Aaret 1400 eksisterende danske Adelsslægter, den anden de fra Aar 1400 til Aar 1897 afgangne Adelsslægter og angiver Aar for deres Afgang (ɔ: for det sidste mandlige Medlems Død), den tredje opregner paa lignende Maade de i samme Tidsrum tilkomne Slægter og nævner Aar for deres Tilkomst. Yderligere meddeles Adelsmandtal for Aarene 1536, 1584, 1655 og 1897; disse sidste har nærmest Betydning som Kontrolmidler.

Om disse Fortegnelser gælder det, at de sikkert er saa fortræffelige, som de overhovedet kan gøres. At der for den ældre Tids Vedkommende er en Del Ufuldkommenheder, ligger i Sagens Natur, og det vil aldrig blive muligt at fylde dem ud. Jeg gaar ud fra, at de betegner den størst mulige Nærhed ved den historiske Virkelighed, og afholder mig fra al Kritik [1]).

[1]) Kun én Ting stiller jeg mig lidt tvivlende overfor; jeg er ikke helt sikker paa, at Principet om at udelade alle i Adelsstanden ophøjede Personer, der er døde uden at efterlade sig Sønner, er strængt overholdt. I saa Fald skulde nemlig, saavidt jeg ved, t. Eks. Slægter som Lente (1682—1725) og Albertin (1749—1779) have været forbigaaede. — Det forekommer mig, at det vilde have været hensynsfuldt mod de i Adelens Genealogi ikke særlig kyndige, som mulig vil benytte Fortegnelserne, om det S. 561 havde været bemærket, at den nulevende Slægt Hoegh er identisk med den gamle Slægt Banner, der opføres under det sidste Navn S. 545. — Endelig kan jeg ikke afholde mig fra at redressere Thisets Henstilling S. 538 om at overholde Navnenes gamle Skrivemaade med en Henstilling om en lidt større Konsekvens i Skrivemaaden, hvilken Methode der saa end følges. Thi er det muligvis et forkasteligt System at skrive „Jul“ og „Skernov“, saa er det dog et System, hvorimod

Thiset betragter nu først Afgangslisterne, som han S. 526 har tabellariseret efter Halvhundredaar. Han finder en temmelig jævn Fordeling over det hele; der er gennemsnitlig uddød 1,09 Slægt aarlig eller for at bruge hans lidt søgte og lidet sigende Betegnelsesmaade omtrent 11 Slægter i hvert Tiaar. Og dette Gennemsnit følges „med en virkelig slaaende Regelmæssighed“ gennem hele Perioden; der er kun mindre Afvigelser til begge Sider. I det 16. og 17. Aarhundrede var det aarlige Gennemsnit 1,11, i Tiden 1530—1679 1,15 og i Tiden 1536—1660 1,19; „det vil sige, saa ubetydeligt over det normale, at det sandelig er forstaaeligt nok, at denne ringe Forøgelse ikke skinner frem af hans (ↄ: mine) statistiske Opgørelser“.

Der hører en særdeles overfladisk Gennemlæsning til for at lade sig imponere af dette Ræsonnement. Den kritiske Læser vil straks være paa det rene med, at disse absolute Tal slet intet har at sige, men først kan betyde noget, naar de ses i Relation til de paa hvert enkelt Tidspunkt eksisterende Slægters Tal. Hvis der hvert Aar døde det samme Antal Mennesker i Aarhus og i Horsens, vilde det jo dog ingenlunde overtyde os om, at de sanitære Forhold i de to Byer var ens; tværtimod vilde vi deraf udlede, at der var en meget betydelig Forskel tilstede; vi vilde sige, at Dødeligheden

det er den rene Inkonsekvens S. 546 at skrive „Juell af Sønderjylland“ og S. 547 „Juel“, S. 547 og 549 at skrive „Skjernow“, men S. 551 og 552 „Skiernow“, S. 550 at skrive „Lente“, men S. 553 „Lenthe“, S. 550 at skrive „Schiøller“, men S. 553 „Scholler“, S. 554 at skrive „Jermiin“, men S. 561 „Jermin“, S. 554 at skrive „v. Bech“, men S. 560 „v. Beck“, S. 554 at skrive „Moldrup“, men S. 561 at skrive „Molderup“ o. s. fr.

i Horsens var dobbelt saa stor som i Aarhus. Og paa samme Maade her. Hvis der paa hvert enkelt Tidspunkt er nogenlunde det samme Antal adelige Slægter tilstede, saa har man Lov til umiddelbart at slutte fra Antallet af de i hvert enkelt Tidsrum afgangne Slægter, men ellers bliver en saadan Slutning ganske falsk og misvisende.

Det er dette, Thiset fuldstændig har overset; ikke et eneste Øjeblik er det faldet ham ind, at der kunde trækkes en Forbindelseslinje mellem Bestanden af Adelsslægter og Antallet af de uddøde Slægter. Og det er saa meget gaadefuldere, som han straks efter vender sig til Tilgangslisterne og finder en uforholdsmæssig ringe Tilgang af Slægter netop i det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, ja, som han endog til Overflod paa Side 529 har angivet Antallet af de paa forskellige Tidspunkter eksisterende Slægter og fundet, at medens der Aar 1400 var 242 Slægter, var der t. Eks. i 1660 kun 131; havde han beregnet Antallet ogsaa for Aaret 1450, vilde han endog have set, at det i Løbet af de følgende 210 Aar var gaaet ned med over Halvdelen. Intet Øjeblik har han tænkt paa, at det dog kunde være lærerigt at stille Statuslisterne op Side om Side med Afgangslisterne; havde han gjort det, vilde det dog næppe have undgaaet hans Opmærksomhed, at det ikke betyder helt det samme, naar der saavel i Halvhundredaaret 1500—1549 som i Halvhundredaaret 1650—1699 uddøde 51 Slægter, medens der ved de to Perioders Begyndelse var henholdsvis 231 og 142 Slægter tilstede.

Jo, et eneste Øjeblik har Tanken dæmret for ham, men straks har han ladet den falde. Det er, hvor han S. 541 skriver: „Skønt Afgangen af Slægter er saa stærk,

at hvis Tilgangen helt stoppedes, og *Afgangen ikke aftog i samme Forhold som Slægternes Antal, hvad den naturligvis vilde gøre,*[1]) saa vilde hele den danske Adel være uddød i Løbet af 100 Aar,[2]) eller hvis . . . . osv. . . .“ Dette nemme Ord „naturligvis“ falder lidt mærkeligt, naar der ikke ligger en eneste Prøve over de reale Forhold bag det.

I nedenstaaende Tabel er som Kolonne 2 og 3 meddelt de thisetske Af- og Tilgangslister; Statuslisten i Kolonne 1 er fremkommet ved simpel Subtraktion og Addition af Af- og Tilgangen.

Der eksisterede den 1. Januar Aar	følgende Antal Slægter	Følgende Antal Slægter afgik	Følgende Antal Slægter tilkom	i Halvhundred-aaret
1400	242	50	72	1400—49
1450	264	85	52	1450—99
1500	231	51	41	1500—49
1550	221	67	27	1550—99
1600	181	54	15	1600—49
1650	142	51	63	1650—99
1700	154	50	59	1700—49
1750	163	55	107	1750—99
1800	215	54	55	1800—49
1850	216	25	15	1850—96
1897	206			

[1]) Udhævet af mig.

[2]) Denne Beregning med de 100 Aar er ganske grebet ud af Luften. Det Antal Adelsslægter, der fra 1400 til 1897 gennemsnitlig er uddød hvert Aar, er jo 1,09; altsaa i 100 Aar vilde der, om Tankeeksperimentet holdt Stik, kun afgaa 109 Slægter, men saa lav en Slægtsbestand har der ifølge Thisets egne Tabeller ingensinde eksisteret. Af en Tabel, som nedenfor

Allerede det første Blik paa Tabellen viser, at den saa højt priste „virkelig slaaende Regelmæssighed“ i Afgangen ikke har saa overvættes meget paa sig. Der er tværtimod en temmelig betydelig Uregelmæssighed tilstede. Men paa den anden Side vil selv en ganske grov Beregning give en Antydning af, at der er en vis Regelmæssighed tilstede i Uregelmæssighederne, at det ikke er tilfældige Spring, der er Tale om, men en regelbunden Stigen og Falden. Tag f. Eks. Middeltallet mellem de ved hvert enkelt Halvhundredaars Begyndelse og Slutning eksisterende Slægters Antal og divider det ind i Antallet af de i Halvhundredaaret uddøde Slægter; saa faar man følgende Tal for de 10 Perioder: 0,20, 0,34, 0,23, 0,33. 0,33, 0,34, 032, 0,29, 0,25, 0,12; med Undtagelse af det ekstraordinært høje Tal for det 15. Aarhundredes anden Halvdel, paa hvilket Thiset iøvrigt selv leverer en sandsynlig Forklaring, danner Tallene en ganske tydelig Kurve, som kulminerer i de 4 midterste Tidsafsnit. En udpræget høj Slægtsdødelighed i Tiden fra ca. 1550 til ca. 1750, høj baade i Forhold til den foregaaende og den følgende Tid, det er det første Indtryk, man faar ved en løs og overfladisk Bearbejdelse af Tabellerne; og Indtrykket bekræftes, naar man vinder finere og sikrere Udtryk for Forholdet.

En Beregning som ovenstaaende er nemlig yderst usikker og kan føre til ret misvisende Resultater, idet Spatierne er altfor store, og man ikke kan være sikker paa, at Af- og Tilgang fordeler sig nogenlunde jævnt indenfor hvert enkelt Halvhundredaar. Har Afgangs-

---

skal meddeles, vil det fremgaa, at der i Løbet af 100 Aar i Virkeligheden vil uddø mellem 33 og 54 Procent af de ved Aarhundredets Begyndelse forhaandenværende Slægter.

tilfældene klumpet sig sammen i Halvhundredaarets Begyndelse og Tilgangstilfældene i dets Slutning, vil man faa en forholdsvis altfor høj Afgangsprocent, medens det modsatte er Tilfældet under den omvendte Gruppering. Sikrere bliver Resultaterne, naar man indskrænker Spatierne, f. Eks. til 10 eller 5 Aar, men allerbedst er det, naar man kan indskrænke dem til 1 Aar og saaledes fra Aar til Aar følge Forholdet mellem Status og Afgang. At saa indenfor hvert enkelt Aar Af- og Tilgang ikke fordeler sig jævnt, kan selvfølgelig ikke faa nogen nævneværdig Indflydelse paa Resultaterne; Uregelmæssighederne maa antages at udjævnes af hinanden, saasnart Rammerne udvides og Erfaringerne fra de enkelte Aar trækkes sammen til større Helheder.

For at vinde et saadant Udtryk for Forholdene har jeg baaret mig ad paa følgende Maade. Ved Addition af Tilgangstilfældene til og Subtraktion af Afgangstilfældene fra det i Aaret 1400 eksisterende Antal Slægter har jeg beregnet Tallet paa de ved hvert Aarsskifte fra 1399—1400 til 1896—1897 forhaandenværende adelige Slægter. For at finde Tallet paa de i Løbet af et vist Aar „gennemsnitlig“ eksisterende Slægter er fremdeles beregnet Middeltallet mellem Slægtsantallet ved Aarets Begyndelse og dets Slutning. Dette Tal kan umiddelbart stilles overfor Antallet af de i Aarets Løb afgangne Slægter; gør man det første til Divisor, det sidste til Dividend, betegner den udkomne Brøk „Slægtsdødeligheden“. Sandsynligheden for, at en paa det paagældende Tidspunkt eksisterende Slægt vil uddø i Løbet af et Aar. Jeg anfører følgende Brudstykke som Prøve paa min Fremgangsmaade.

Der eksisterede ved Aarsskiftet	flg. Antal Slægter	Følgende Antal Slægter afgik	tilkom	eksister. gennems.	Dødelighedspct. var	i Løbet af Aaret
1499-1500	231	3	3	231	1,3	1500
1500—01	231	2		230	0,9	1501
1501—02	229	1	2	229,5	0,4	1502
1502—03	230	1	3	231	0,4	1503
1503—04	232	2		231	0,9	1504
1504—05	230	9		1152,5	0,78	

Det er imidlertid en Selvfølge, at man ikke, hvor man har med saa forsvindende smaa Tal at gøre som her, kan vente at se mindste Regelmæssighed, naar man betragter Udviklingen fra Aar til Aar; Spatiet er altfor lille, man vil i mange Tilfælde flere Aar i Træk finde en Slægtsdødelighed lig Nul. Det gælder da om at udvide Rammerne og betragte større Tidsrum under ét. Derfor har jeg indenfor hvert enkelt Tiaar adderet dels Afgangstilfældene, dels de Tal, der betegner de i hvert enkelt Aar „gennemsnitlig“ eksisterende Antal Slægter. Det sidste Summatal angiver selvfølgelig ikke, hvor mange Slægter, der gennemsnitlig har levet indenfor Tiaaret, men hvor mange Leveaar de indenfor Tiaaret eksisterende Slægter ialt har gennemlevet. For at holde os til det nys anførte Eksempel har de (239) Slægter, der eksisterede mellem 1. Januar 1500 og 31. December 1504, tilsammen i dette Femaar gennemlevet 1152½ Aar. Dividerer man nu det sidste af de to Summatal ind i det første, faar man et Udtryk for Slægtsdødeligheden i paagældende Tidsrum. Tallet 0,78 i ovenstaaende Eksempel betegner, at af 100 i Tiden 1500—1504 forhaandenværende Slægter uddøde hvert Aar gennemsnitlig 0,78.

— Methoden anvendes af alle moderne Statistikere overfor lignende Forhold.

Jeg anfører nedenfor for hvert af Decennierne fra Aar 1400 til og med Aar 1896 dels de af de danske Adelsslægter gennemlevede Leveaar, dels Afgangstilfældene indenfor Slægterne. Naar jeg har valgt Tiaarsinddelingen, er det ingenlunde, fordi jeg har ment, at Spatier af denne Længde bød blot nogenlunde Garanti mod Tilfældighedernes voldsomme Indgriben — jeg har end ikke ment det fornødent at beregne Dødelighedsprocenten fra Aarti til Aarti; men kun fordi det derved bliver muligt under Benyttelsen af Tallene at lægge Skillelinjerne mellem de enkelte Perioder, man vil behandle, efter Smag og Behag.

Tallene er disse:

	Leveaar.	Afgangst.		Leveaar.	Afgangst.
1400—1409:	2477	5	1570—1579:	1950,5	7
1410—1419:	2556,5	5	1580—1589:	1940	15
1420—1429:	2654,5	9	1590—1599:	1836	11
1430—1439:	2654	18	1600—1609:	1749,5	13
1440—1449:	2653	13	1610—1619:	1674,5	11
1450—1459:	2663,5	12	1620—1629:	1576,5	10
1460—1469:	2690,5	10	1630—1639:	1519,5	8
1470—1479:	2630,5	20	1640—1649:	1459,5	12
1480—1489:	2517,5	20	1650—1659:	1365,5	16
1490—1499:	2408,5	23	1660—1669:	1314	7
1500—1509:	2300,5	16	1670—1679:	1366	13
1510—1519:	2274	9	1680—1689:	1491	4
1520—1529:	2269	11	1690—1699:	1558,5	11
1530—1539:	2254	9	1700—1709:	1524	13
1540—1549:	2214,5	6	1710—1719:	1516	7
1550—1559:	2180	17	1720—1729:	1551	8
1560—1569:	2009,5	17	1730—1739:	1583	12

	Leveaar.	Afgangst.		Leveaar.	Afgangst.
1740—1749:	1588,5	10	1820—1829:	2122	15
1750—1759:	1668	10	1830—1839:	2159,5	2
1760—1769:	1832,5	12	1840—1849:	2181,5	10
1770—1779:	1918,5	7	1850—1859:	2154,5	4
1780—1789:	2235,5	18	1860—1869:	2118,5	3
1790—1799:	2172	8	1870—1879:	2111,5	4
1800—1809:	2105,5	18	1880—1889:	2120	8
1810—1819:	2152	9	1890—1896:	1454,5	6

Sammendrager man Tallene halvhundredaarsvis, fremkommer følgende Tabel:

	Leveaar.	Afgangs-tilfælde.	Dødeligheds-procenten er da:
1400—1449:	12995	50	0,38
1450—1499:	12910,5	85	0.66
1500—1549:	11312	51	0,45
1550—1599:	9916	67	0,68
1600—1649:	7979,5	54	0,68
1650—1699:	7095	51	0,72
1700—1749:	7762,5	50	0,64
1750—1799:	9826,5	55	0,56
1800—1849:	10720,5	54	0,50
1850—1896:	9959	25	0,25

Denne Tabel viser tydelig den samme Tendens som den flygtige foreløbige Beregning. Med Undtagelse af Uregelmæssigheden i det 15. Aarhundredes anden Halvdel stiger Procenten fra 1400 til 1549; fra 1550 til 1749 holder den sig nogenlunde konstant, dog med Kulmination i det 17. Aarhundredes Slutning; siden synker den stadig og naar i det 19. Aarhundredes anden Halvdel et meget paafaldende lavt Standpunkt. Sammenfatter vi Tallene i Hundredaar, træder Regelmæssigheden endnu klarere frem; vi finder da følgende Dødelighedsprocenter:

Det	15. Aarhundrede:		0,52.
—	16.	—	0,56.
—	17.	—	0,70.
—	18.	—	0,60.
—	19.	—	0,33.

Nu er der imidlertid Uregelmæssigheden i Tiden 1450—1499, en Dødelighedsprocent, der baade i Forhold til det foregaaende og det følgende Halvhundredaars er saa høj, at det næppe gaar an at betragte den som et Udslag af Tilfældets Lune. Man tænker sig det i første Øjeblik nærmest som en direkte Følge af Unionskrigene; Thiset mener dog (S. 527), at Hovedvægten maa lægges paa deres indirekte Følger, paa, „at Rusttjenestens Byrder paa en Tid, da Grænserne imellem Smaaadelen og Selvejerbonden endnu ikke var nøje afsatte, tvang en Del af den førstes Slægter ud af Adelens Rækker, Afgangslistens Navne taler ialtfald ikke mod denne Formodning". Men det er en Selvfølge, at bekræfter denne Formodning sig — og der er næppe Grund til at antage, at den udmærkede Adelsforsker har taget fejl paa dette Punkt, — da maa vi se med ganske andre Øjne paa Afgangsprocenten. Vi er gaaet ud fra, at en Slægts Afgang var lig dens Uddøen, og dette er ogsaa Tilfældet for saa godt som alle de Slægters Vedkommende, der er afgaaede efter Aar 1500 eller i hvert Fald Aar 1550. Men naar der nu fra Afgangstilfældene i det 15. Aarhundrede og vel navnlig i dets anden Halvdel skal drages et maaske endog ret betydeligt Antal, før vi faar de rene Uddøelsestilfælde frem, da er det indlysende, at den ovenfor angivne Afgangsprocent maa være en Del større end den Procent, der vilde angive Dødelighedens Styrke. Divisor er fælles, men fra

Dividenden maa det Antal Tilfælde tænkes fjærnede, hvor Slægten kun socialt forsvandt af de øvrige Adelsslægters Række uden fysisk at afslutte sin Eksistens. Nogen Formodning om, hvor meget den ovenfor angivne Dødelighedsprocent 0,66 for Tiden 1450—1499 rettelig burde formindskes, skal jeg selvfølgelig vel vogte mig for at udtale, men at den er en Del for høj, er særdeles sandsynligt.

Retter vi nu til Materialet det afgørende Spørgsmaal, om der i den Periode, jeg i min Afhandling har beskæftiget mig med og kaldt Adelens Forfaldsperiode, altsaa det 16. og 17. Aarhundrede eller, nærmere begrænset, Tiden fra 1530 til 1679, om der i denne Periode var et Forfald tilstede i Henseende til Slægternes Leveevne, om der var en udpræget høj Slægtsdødelighed, om den Forudsætning, hvormed jeg gik ud, da jeg i sin Tid begyndte mit Arbejde, var mere end et skuffende Fatamorganabillede, da vil vi faa et temmelig bestemt Ja til Svar. Deler vi Materialet med dette Synspunkt for Øje, faar vi for Tiden 1400—1529 et Antal „Leveaar“ af 32749, et Antal Afgangstilfælde af 171, altsaa en Afgangsprocent af 0,522, for Tiden 1530—1679 26409,5 Leveaar, 172 Afgangstilfælde, altsaa en Afgangsprocent af 0,651, og endelig for Tiden 1680—1896 41318 Leveaar, 199 Afgangstilfælde, altsaa en Afgangsprocent af 0,482. Og erindrer man fremdeles, at den første af de tre Procenter efter al Rimelighed er noget for høj, da kan man vist med en rolig Samvittighed paastaa, at Thisets Tabeller beviser nøjagtig det modsatte af, hvad der staar at læse i hans Tekst. Selvfølgelig, det er muligt, at Tallene kun er et Udslag af tilfældige Omstændigheder, men Sandsynligheden i denne

Retning er ganske overordentlig ringe. Lad os gaa ud fra, at Procenten for Tiden 1530—1679 virkelig er det rette Udtryk for Slægtsdødeligheden i dette Tidsrum — den store Regelmæssighed, der netop i denne Periode raader indenfor Tallene, berettiger os vistnok dertil; — og lad os undlade enhver Reduktion af Procenten for det foregaaende Tidsrum. Hvis nu Dødeligheden i den foregaaende og den følgende Periode havde været den samme som i „Forfaldsperioden“, skulde vi have ventet et Antal Afgangstilfælde af henholdsvis 213,2 og 269,0, medens de tilsvarende erfarede Antal er 171 og 199; Afvigelserne er altsaa 42,2 og 70,0. Middelfejlene er henholdsvis 14,6 og 19,2, og Forholdene imellem Afvigelser og Middelfejl bliver da 2,9 og 3,6. Men med et saadant Forhold er der kun grumme ringe Chance for, at det er Tilfældet, der har drevet sit Spil.

Vi kan belyse Forholdet paa en ny Maade gennem en „Overlevelsestavle“, en Tabel, der angiver, hvor stor en Del af de paa et vist givet Tidspunkt forhaandenværende danske Adelsslægter der var tilbage efter en vis Tids Forløb. Her har vi tillige den Fordel, at vi kan slippe for de ved Dødelighedstavlen anvendte Gennemsnitsberegninger, som det aldrig er synderlig morsomt at bruge, især ikke hvor Materialet er saa spinkelt som her, og holde os til de konkrete Tal, selv om det vil være praktisk for større Overskueligheds Skyld at oversætte dem i Procentudtryk.

Thiset har været lidt inde paa det samme. Men med den underlige Mangel paa Forstaaelse af, hvad det egentlig er, det kommer an paa, som gaar igen i hele hans Undersøgelse, har han vendt Spørgsmaalet paa Hovedet. Han har spurgt om, hvor stor en Brøkdel af

de paa de 4 Tidspunkter 1400, 1536, 1655 og 1897 eksisterende Slægter der — ikke i den følgende Tid opnaaede en Alder af 110 Aar eller derover — men allerede havde levet i mindst 110 Aar. Han finder da, at medens i Aaret 1400 kun 13 Procent af de dalevende Slægter havde opnaaet en saadan Alder, er Procenttallet paa hvert af de følgende Tidspunkter vokset: 58, 60 og 70; og han slutter deraf, at herefter „bliver der altsaa slet ikke Tale om, at selv den „gamle“ Adel nogensinde har været i Tilbagegang eller Forfald, endmindre er uddød.“ — Som om det havde den allermindste Smule med Spørgsmaalet om Adelsslægternes Levedygtighed at gøre! Ja, hvis Tilgangen fordelte sig helt jævnt over hele Perioden fra 1290 til 1896, saa kunde der endda være Tale om at gaa frem ad denne Vej, hvor misvisende den end er; men naar der t. Eks. i de tre Aar 1776—78 kommer mere end dobbelt saa mange nye Slægter til som i de 50 Aar 1600—1649, saa bliver hele Slutningen falsk. Det er ganske tilfældigt, at den regelmæssige Skala er kommet frem, og havde Thiset prøvet Forholdet paa et Par andre Tidspunkter, vilde han have fundet ganske kolossale Spring; i Aaret 1800 var saaledes kun 32 Procent af de dalevende Adelsslægter ældre end 110 Aar, og føjer vi dette Tal ind i Listen, faar vi: 13, 58, 60, 32, 70, hvad der sandelig ikke beviser, at der slet ikke kan være „Tale om, at den gamle Adel nogensinde har været i Tilbagegang eller Forfald“. Og hvis der imorgen ophøjedes 1854 Slægter i Adelsstanden, vilde man dog aldrig deraf, at de mere end 1 Aar gamle Slægter nu kun udgjorde 10 Procent af samtlige, kunne slutte sig til nogetsomhelst om, at deres Levedygtighed var gaaet voldsomt tilbage.

Jeg meddeler nedenfor de paa Grundlag af de thisetske Slægtsfortegnelser beregnede Overlevelsestavler.

Der eksisterede følgende Antal Slægter Aar

Deraf rester. følg. Antal Aar	1400	1450	1500	1550	1600	1650	1700	1750	1800	1850
	242	264	231	221	181	142	154	163	215	216
1450	193									
1500	142	184								
1550	106	140	181							
1600	81	99	128	155						
1650	55	66	85	104	127					
1700	44	51	62	73	85	95				
1750	30	36	45	51	57	65	107			
1800	22	27	33	39	43	48	76	116		
1850	21	26	31	36	39	43	62	92	161	
1897	20	24	27	31	34	38	55	83	145	191

Ovenstaaende Tabel kan omskrives paa følgende Maade: Af hver 100 Slægter, som eksisterede Aar

rester. efter følg. Tids Forløb[1])	1400	1450	1500	1550	1600	1650	1700	1750	1800	1850
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
50 Aar	80	70	78	70	70	67	69	71	75	88
100 —	59	53	55	47	47	46	49	56	67	
150 —	44	38	37	33	31	34	40	51		
200 —	33	25	27	23	24	30	36			
250 —	23	19	19	18	22	27				
300 —	18	14	14	16	19					
350 —	12	10	13	14						
400 —	9	10	12							
450 —	9	9								
500 —	8									

[1]) Her er bortset fra den lille Uregelmæssighed, som er frem-

Lader man Øjet løbe langs de øverste Talrækker i den sidste Tabel, vinder man en Bekræftelse paa det Resultat, vi ovenfor ad anden Vej har fundet; Slægternes Tilværelseskamp har været lettere ved Begyndelsen og ved Slutningen af den undersøgte Periode end omkring Periodens Midte. Medens der af de i Aarene 1400, 1450, 1500, 1750 og 1800 eksisterende Slægter endnu efter 100 Aars Forløb var over Halvdelen tilbage, resterede der af de i Aarene 1550, 1600, 1650 og 1700 eksisterende Slægter mindre end Halvdelen. Af de første Slægter eksisterede efter 50 Aars Forløb omkring 75 Procent, af de sidste kun omkring 69 Procent. I Enkelthederne er der naturligvis ikke fuldstændig Overensstemmelse mellem Tallene her og Tallene paa Dødelighedstavlerne; men Tendensen er ganske den samme. — At gaa for dybt ned i Tabellens Kolonner er ikke tilraadeligt; her har de i Mellemtiden indtrufne Ændringer i Dødelighedsforholdene virket ind og gjort Billedet uklart; de 44 Adelsslægter, der i Aaret 1700 er tilbage af de 242 fra Aar 1400 har været udsat for 300 Aars vekslende Dødelighed og egner sig kun daarlig til at stilles op imod de 36 Slægter, der i 1850 resterer af de 221 fra 1550; Procenttallet er noget nær det samme, men Udviklingen, der ligger forud i hvert af de to Tilfælde, er sammensat af helt forskelligartede Faktorer.

— Imidlertid vil det med god Grund kunne indvendes, at alle de forud angivne Talresultater, som tyder paa et Forfald indenfor den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede, ikke nødvendigvis behøver egentlig at

kommet ved, at det 19. Aarhundrede ikke er fulgt til sin Udgang.

betyde noget. De kan være Øjenforblændelser, fremkomne ved at forskelligartede Bestanddele er behandlede under ét, uden at det paa Forhaand er givet, at de paa hvert enkelt Tidspunkt indenfor den undersøgte Periode har været tilstede i samme indbyrdes Forhold. I Aaret 1600 var af samtlige eksisterende Slægter 45 Procent ældre end 200 Aar, i Aaret 1800 derimod kun 20 Procent; men nu er det indlysende, at hvis Chancen for, at en Slægt skal uddø, vokser med Slægtens Alder, saaledes at t. Eks. Slægter paa mere end 200 Aar gennemsnitlig er dobbelt saa udsatte som Slægter paa mindre end 200 Aar, da maa dette have den Indflydelse, at Dødelighedsprocenten for samtlige Aldersklasser under ét bliver betydelig større i Tiden nærmest efter Aar 1800, medens den for hver enkelt Aldersklasse er ganske ens. I saa Fald vilde jo Thiset paa en vis Maade have Ret i, at det er paa de skiftende Tilgangsforhold, ikke paa Afgangsforholdene, Vægten maa lægges, og i saa Fald maatte man selvfølgelig opgive at tage de fundne Dødelighedsudtryk til Indtægt for Forestillingen om Forfaldet.

At Sandsynligheden for at uddø er forskellig, efter som en Slægt har bestaaet længe eller kort, maa paa Forhaand betragtes som mere end rimeligt. En Gennemgang af de tre Adelsmandtal fra Aarene 1536, 1655 og 1897 viser, at i alle de tre Aar er Slægter, der har eksisteret mere end 110 Aar, rigere paa voksne mandlige Medlemmer end Slægter af ringere Alder, i 1655 tilsyneladende endog mere end dobbelt saa rige. Som Følge heraf tør man vistnok formode, at Eksistensbetingelserne er gunstigere for de første Slægter end for de

sidste, thi jo flere voksne Mænd i Slægten, des flere Muligheder for at føre Slægten videre.

Det vil imidlertid være nødvendigt at søge nogenlunde bestemte Udtryk for Forholdet for de forskellige Altersklassers Dødelighed og at prøve, hvorvidt dette Forhold har været Skiften underkastet. Jeg har da udarbejdet Dødelighedstabeller for Adelsslægternes forskellige Aldersklasser, idet jeg har trukket Grænselinjerne ved det 100. og 200. Aldersaar. Men jeg har her været nødt til at bortse fra henholdsvis det første og de to første Aarhundreder; naar en Slægt uddøde i Aaret 1499 eller i Aaret 1599, er det jo kun i et vist Antal Tilfælde muligt ifølge de thisetske Fortegnelser at afgøre, om den ved sin Afgang var ældre eller yngre end henholdsvis 100 og 200 Aar.

Ved denne Sondring fremgaar følgende Tabeller.

		Leveaar.	Afgangs-tilfælde.	Afgangs-procent.
Samtlige Aldersklasser.	1400—1499	25905,5	135	0,52
	1500—1599	21228	118	0,56
	1600—1699	15074,5	105	0,70
	1700—1799	17589	105	0,60
	1800—1896	20679,5	79	0,38
	Ialt	100476,5	542	0,54
Indtil 100 Aar.	1500—1599	7513	33	0,44
	1600—1699	4534,5	22	0,49
	1700—1799	10395	57	0,55
	1800—1896	10965	48	0,44
	Ialt	33407,5	160	0,48

		Leveaar.	Afgangs-tilfælde.	Afgangs-procent.
Over 100 Aar.	1500—1599	13715	85	0,62
	1600—1699	10540	83	0,79
	1700—1799	7194	48	0,67
	1800—1896	9714,5	31	0,33
	Ialt	41223,5	162	0,61
100—200 Aar.	1600—1699	3644,5	39	1,07
	1700—1799	1930,5	16	0,83
	1800—1896	5296	21	0,40
	Ialt	10871	76	0,70
Over 200 Aar.	1600—1699	6895	44	0,64
	1700—1799	5263	32	0,61
	1800—1896	4418,5	10	0,23
	Ialt	16577,5	86	0,52

Allerede en flygtig Betragtning af disse Tal vil godtgøre, at Eksistensbetingelserne for de forskellige Aldersklasser er meget langt fra at være ens. Slægter under 100 Aar er forholdsvis heldig stillede; Dødeligheden er iblandt dem noget mindre end den gennemsnitlige;[1]) med det 100. Aldersaar træder de derimod ind i en meget kritisk Periode, hvor Dødelighedsprocenten er langt større end den gennemsnitlige; men har de først staaet den igennem og naaet deres 200. Aldersaar, bliver Forholdene atter gunstige, og Dødeligheden gaar

[1]) Dette hænger sammen med, at Thiset i sine Fortegnelser har udeladt saadanne Slægter, hvis Stiftere er døde uden at efterlade sig Sønner; var disse Slægter medtagne, vilde Procenten sikkert have hævet sig ret betydelig over Gennemsnittet.

ned under Gennemsnittet. Bortser vi, for at have med ensartede Forhold at gøre, fra Tiden før Aar 1600, faar vi følgende Dødelighedsprocenter for de tre Aldersklasser: 0,49—0,70—0,52, medens Gennemsnitsprocenten er 0,54. En Sandsynlighedsberegning vil vise, at det i hvert Fald for det midterste af de tre Tal er hævet over al Tvivl, at Afvigelsen ikke skyldes tilfældige Omstændigheder.

Spørger vi derpaa, hvad Tabellerne beviser med Hensyn til Forfaldsspørgsmaalet, da bliver Svaret ogsaa her ret klart. I det 17. Aarhundrede, hvor Forfaldet indenfor Adelsslægterne maa antages at kulminere, er Dødeligheden indenfor samtlige tre Aldersklasser større end i det 19. Aarhundrede, og indenfor de to sidste Aldersklasser er den sukcessive Aftagen meget tydelig: 1,07—0,83—0,40 og 0,64—0,61—0,23. For den første Aldersklasses Vedkommende ligger derimod Kulminationspunktet i det 18. Aarhundrede; her er iøvrigt Forholdene indenfor de 4 undersøgte Hundredaar paafaldende ensartede; den største Afvigelse fra Gennemsnittet 0,48 er kun 15 Procent. Vi har da Lov til at tro, at det navnlig er for de noget ældre Slægters Vedkommende, Forfaldet har været tilstede; medens unge Slægter i det 17. Aarhundrede maaske ikke var væsentlig slettere stillede end i vore Dage, er det Slægter, som allerede har forplantet sig igennem en Række Led, der i det 17. Aarhundrede frister saa ublid en Skæbne.

Hermed synes det altsaa godtgjort, at Adelen i Henseende til Slægtsdødelighed virkelig i det 17. Aarhundrede befandt sig i en Forfaldstilstand, maalt imod det 18. og 19. Aarhundrede. Men hvordan stiller Forholdet sig, naar vi maaler Tilstanden mod Tilstandene i den forudgaaende Periode? Her maa vi for det første renon-

cere paa en Benyttelse af det 15. Aarhundrede som Maalestok; den med Slægtens Ælde varierende Dødelighed er her et terra incognita. Og nøjes vi altsaa med at forfølge Linjerne tilbage til Aar 1500, maa vi fremdeles renoncere paa det for den følgende Periode anvendelige Treklassesystem og nøjes med en Deling i to Klasser, eftersom Slægterne var yngre eller ældre end 100 Aar. Men ogsaa her faar vi et bekræftende Svar paa vort Spørgsmaal, om det 17. Aarhundrede virkelig betegner en Kulmination og ikke kun et Trin paa en jævnt nedadgaaende Skala. For Slægter under 100 Aar viser Dødeligheden sig at være i det 16. og 17. Aarhundrede henholdsvis 0,44 og 0,49, for Slægter over 100 Aar henholdsvis 0,62 og 0,79.

Vi kan finde et Udtryk for hele Forholdet gennem en Beregning af, hvor stort et Antal Slægter, der, naar Gennemsnitsdødsprocenten for hver enkelt Aldersklasse lægges til Grund, kunde formodes at ville være indtrufne i hvert enkelt Aarhundrede indenfor hver enkelt Aldersklasse, og derefter gennem en Sammenligning mellem disse „beregnede" Tilfælde og de „erfarede".

En saadan Beregning giver for Tiden 1600—1896 følgende Resultat, idet Gennemsnitsdødeligheden for hver Aldersklasse i samme Tidsrum tages til Udgangspunkt:

	1600—1699		1700—1799		1800—1896	
	erf.	ber.	erf.	ber.	erf.	ber.
Under 100 Aar.	22	22,1	57	50,9	48	53,7
100—200 —	39	25,5	16	13,5	21	37,1
Over 200 —	44	35,9	32	27,3	10	23,0
	105	83,5	105	91,7	79	113,8

Og paa lignende Maade for Tiden 1500—1699, idet her Gennemsnitsprocenterne (0,46 og 0,69) for samme Tidsrum benyttes som Maalestok:

	1500—1599		1600—1699	
	erf.	ber.	erf.	ber.
Under 100 Aar.	33	34,6	22	20,9
Over 100 —	85	94,0	83	72,7
	118	128,6	105	93,6

Afvigelserne er i begge Tilfælde tydelige og viser afgjort i samme Retning som Afvigelserne i de tidligere beregnede Tabeller: de giver os god Grund til at formode, at den Periode, jeg har antaget for Adelens Forfaldsperiode, virkelig ogsaa var det, at de danske Adelsslægters Leveevne i den var ringere end baade i den foregaaende og den følgende Tid.

— Vi staar nu ved Slutningen af denne Undersøgelse. Jeg har i den søgt at vise, at en rationel Bearbejdelse af Thisets Fortegnelser over Slægtsbestanden i 1400 og Af- og Tilgangen ned til vore Dage giver Resultater, der er fuldstændig i Strid med dem, Thiset har ment at kunne drage frem. Jeg har søgt at vise, at han ingen Grund har til at tro, at jeg, om jeg havde kendt hans Afhandling, vilde have gjort „en Opdagelse, der sikkert vilde have vendt fuldstændig op og ned“ paa min Bog. Nej tværtimod, da vilde jeg blot have udtalt mig med en ganske anden Sikkerhed og Bestemthed, end jeg dengang kunde gøre. Ja, jeg er endog tilbøjelig til at tro, at om Thiset havde kendt sit Materiales sande Natur, da vilde han have ladet sig nøje med at meddele os Materialet, eller at han i hvert

Fald vilde have givet sin Afhandling en ganske anden Skikkelse. For Materialet bringer jeg ham min bedste Tak, og jeg maa atter udtale, at det ikke kan vurderes højt nok; om Teksten derimod kan jeg kun anerkende, at den ved sin mod min Bog rettede Tendens har ægget mig til en Bearbejdelse af Materialet.

Undersøgelsen har bestyrket mig i Formodningen om et „Forfald“ indenfor Adelen i det 16. og navnlig det 17. Aarhundrede, men apodiktisk Vished har den selvfølgelig ikke givet. Tallene er jo ikke saa store og Afvigelserne ikke saa bratte, at de ikke delvis kan skyldes Tilfældigheder; dog tror jeg ikke, der kan lægges stor Vægt paa dette Moment; Tendensen, der udtaler sig i de forskellige Tabeller, er altfor ensartet og altfor tydelig. Det er jo fremdeles ikke paa Forhaand givet, at Slægtsdødeligheden paa de forskellige Tidspunkter svarer til den individuelle Dødelighed, Vielsestendens, Frugtbarhed o. lign., saaledes at man umiddelbart kan slutte fra det ene Forhold til det andet; det er jo muligt, at naar en Gruppe Slægter uddør, sker det som Følge af, at en Række uheldige Forhold tilfældig er komne til at spille sammen i dem, men kun i dem, saaledes at maaske i de øvrige Slægter gunstige Forhold har været i stærk Vækst, medens de uddøende Slægters Tal er steget; jeg tror dog ikke, at man kan tillægge denne Tanke stor Betydning, navnlig da den ovenfor S. 584 ff. omtalte Tabel over Individualdødeligheden peger tydelig i samme Retning som Tabellerne over Slægtsdødeligheden. Endelig kunde der spørges, om det „Forfald“, vi altsaa maa antage, der har været hos Adelen i denne Periode, om det ogsaa er noget for Adelen typisk, om der ikke mulig kan have været et lignende

eller endog et endnu stærkere Forfald blandt de andre samtidige Stænder, om ikke Borger- og Bondefamilierne i det 16. og 17. Aarhundrede er uddøde efter en endnu større Maalestok, baade i Forhold til Fortid og Nutid og i Forhold til Samtidens Adel; i saa Fald vilde jo Adelens „Forfald“ kun være et Led i hele Befolkningens Forfald. Dette sidste maa vi indtil videre lade staa hen; der er endnu intet Materiale tilstede, hvorpaa et Svar kan bygges. Paa Forhaand vil man næppe være tilbøjelig til at tro, at Svaret vilde blive bekræftende; og skulde det blive Tilfældet — ja, saa bliver det dog et Spørgsmaal, om man ikke, rent sproglig set, alligevel har Lov til at bruge Udtrykket „den gamle Adels Forfald.“

Endnu en Bemærkning skal gøres. Det er angaaende en Anskuelse, som jævnlig kommer til Orde, og som ogsaa Thiset slutter sig til, at Uddøelsesprocessen ikke var noget for Adelsslægterne ejendommeligt, men gælder for „ethvert Samfund af Slægter, der sondrer sig ud fra Befolkningens bredeste Lag . . . . . Overalt den gamle Vise, et Led til at arbejde sig i Vejret, et Led til at nyde Resultaterne og et Led til at sætte dem overstyr igen.“ (S. 542). Men hvorfor? Er der nogetsomhelst kendt fysiologisk Forhold, som giver den mindste Grund til at tro dette? Thi Lombrosos Theori om Geniernes Sterilitet kan dog vel ikke uden videre tages til Indtægt for denne Antagelse. Og det er vel heller ikke Thisets alvorlige Mening, at de Eksempler, han nævner, om Officers-, Præste- og Patricierfamilierne i Danmark er analoge med det, der vides om Adelsslægterne. At kun et ringe Antal af Officersnavnene fra forrige Aarhundrede genfindes hos de nuværende danske Officerer, kan være

et interessant Faktum, men det har jo intet med det foreliggende Spørgsmaal at gøre, thi Navnene kan jo florere den Dag idag hvert eneste et, selv om ikke et eneste af dem bæres af nogen Officer. Og naar der ved Fastsættelsen af Begrebet „Patricierslægt“ fordres, at Slægten gennem en vis Række Slægtled skal have indtaget en fremragende Stilling i Bureaukratiet, Bourgeoisiet, Kunsten, Litteraturen el. lign., da er det forstaaeligt nok, at Patricierslægternes Tal er ringe, og det maa betragtes som et overraskende Resultat, at det overhovedet er lykkedes at finde 25 saadanne. Thi til at hævde en fremskudt social Position hører der i et stort Antal Tilfælde en vis aandelig Overlegenhed, som ikke nødvendigvis maa gaa i Arv fra Fader til Søn; men naar man er født Adelsmand, saa er og bliver man det til sin Dødsdag, hvordan det saa end staar til med éns aandelige Evner. — De to Ting kan slet ikke sidestilles; der er intet fælles imellem dem.

— Jeg kan da ikke se, at der paa noget Punkt er bragt noget frem, som taler i Favør af „Ikke-Forfaldet“; det forekommer mig tværtimod, at Vægtskaalen er sunket til Gunst for „Forfaldet“.

Smaastykker.

9.

Povl Anker og Jens Kofoed.

Annotationer.

Af M. K. Zahrtmann.

Min Fremstilling [1]) af, at Povl Anker bør mindes frem for Jens Kofoed som Lederen af Bornholmernes Opstand mod de svenske 1658, har i Smaastykker Nr. 6 (se ovenfor, S. 461—82) [2]) mødt en Kritik, som, i Følge hele sin Natur, ikke bør staa som det sidste Ord, Historisk Tidsskrift bringer i denne Sag.

I Landsdommer Peder Olsens Fortegnelse over de 21 Førere („fornemste") i Opstandsbevægelsen (aftrykt S. 462) staa vi overfor Bornholmernes Sendemands egenhændige Indberetning til den danske Regering. De tyve ere kun lige nævnte i Texten [3]). Ene Povl Ankers Virksomhed fremhæves med følgende Ord:

Her Poffuell Ancker Sougnepræst til Rydskier och Hasle Sougner haffuer Værit baade i Raad och daad till all denne hans Konngl. May^tts^ tienneste med Toeg, Vagt, Reystning, och endnu flittig besøger Land Vagterne.

Mod dette Udsagn vender Kritiken sig (S. 464). Først gjøres ved en vilkaarlig Fremhævelse Tillægsbestemmelsen

[1]) Hist. Tidsskrift. 7. R. I. S. 142—61, jvnf. 6. R. V. S. 223—42.

[2]) Arkivsekretær G. L. Grove: Var Poul Ancker Leder af den bornholmske Opstand i 1658, og kan man nægte Jens Koefoed Adkomsten til at kaldes Bornholms Befrier? *Red.*

[3]) „NB." udfor Villum Klavsens Navn er en Tilføjelse til den oprindelige Text.

(„Toeg" o. s. v.) til Hovedsagen; som en Modprøve behøver man kun at lægge Mærke til det lille Ord „all". Dernæst fortolkes Omtalen af Ankers Tilsyn med Landvagterne, hvilke Bornholmerne selvfølgelig først holdt efter Opstandens Gjennemførelse, som betegnende hans Daad under hele Opstandsbevægelsen. Herigjennem naar Kritiken den Slutning: „Anckers Daad var just ikke stor". Men hvorfor fremhævede da Peder Olsen den, just paa dette betydningsfulde Sted?

Jeg véd næppe nogen bedre, sammenfattende Skildring af en Leders Virksomhed end Olsens jævne Ord, som vise os Anker paa Færde med Raad og Daad i al denne kgl. Majestæts Tjeneste, aarvaagen og paapasselig i Øens Forsvar før og efter Opstandens Tilendebringelse og opmuntrende de lunkne til Rejsning. Og herfor berømmes Anker ene blandt alle Førerne. Men ogsaa uden Omskrivning af Peder Olsens Udsagn er allerede dets Plads her, paa det mest hædrende Sted tænkes kan, tilstrækkelig til at sige os, at Bornholmerne gjennem deres Talsmand gav Anker Ære i hele Opstanden frem for nogen af deres andre Førere.

Paa Peder Olsens Fortegnelse findes dernæst Jens Kofoed nævnt, men ganske uden Omtale af hans Færd i Opstanden. I den Anledning sparer Kritiken ikke Olsen for en Insinuation om, at han „har fundet det for vidtløftigt" at skrive noget særligt om Kofoed, skønt han godt kunde, hvis han bare gad. Denne Beskyldning, fremsat fuldstændig uden Bevis, imod en Mand, „hvis Troschab og flitigheed" berømmes af hans Samtid, fælder ikke ham.

Selv om man med Grunde skulde kunne mistænkeliggjøre Landsdommer Olsens Vederhæftighed, bliver dog hans Fortegnelses Vidnesbyrd urokket; thi bag det staar ikke ene han, men alle Bornholmernes elleve Udsendinge. En af disse, Mads Pedersen Kofoed, indgav, samme Dag som Fortegnelsen overraktes, en Ansøgning for sin Broder Jens om et kongeligt Fredebrev og henviste tydelig nok til hin Fortegnelse over de 21 „fornemste" i følgende Ord: . . . „haffuer hand [J. K.] værit en aff de fornemste, . . . huilket ydermeere aff alle her huos næruerende borringholmske Mænd kand

testificeres, och som allerede for Eders konngl. May[tt] aff dem testificeret er." Mads Kofoed havde her al mulig Opfordring til ikke at finde det for vidtløftigt at fremsætte sin Viden, om han havde den, om Broderen som Bornholms Befrier; han tier herom og godkender Olsens Fortegnelse.

Naar Kritiken af denne udleder den Slutning, „at Anckers Daad just ikke var stor", og samme Steds „faar fuld Bekræftelse" paa Kofoeds ledende Virksomhed i Opstanden (S. 480), da svæver den unægtelig mellem Himmel og Jord blandt de Ting, som Filosofien ikke kender. De bornholmske Sendemænds Indberetning til den danske Regering giver kun Fodfæste for den Slutning, at Bornholmerne berømmede Povl Anker for hans Lod i hele Opstanden frem for Jens Kofoed og deres andre Førere.

Nutiden har her kun at følge Ankers egen Samtids hædrende Vidnesbyrd, mod hvilket intet afkræftende Bevis kan føres ud fra de andre foreliggende Kilder.

Et saadant Modbevis søger Kritiken (S. 466) i de kongelige Naadegaver, særlig i den Rækkefølge, i hvilken Gavebrevene af 1658 ere indkopierede i Skaanske Register (Rigsarkivet). Fuldstændiggjort tager denne sig saaledes ud:

1) Peder Jensen[1]) fik d. 28. Dec. Bestalling som kgl. Ridefoged og [Amts]skriver paa Bornholm.

2) Peder Olsen fik samme Dag Landsdommerbestalling med Gyllensgaard samt i et nyt Brev Afgiften af to andre Gaarde paa Livstid.

3) Jens Kofoed fik d. 29. Dec. sit Fredebrev, om hvilket han „for os vnderd. haffuer ladet andrage";

4) Villum Klavsen Rabækkegaard paa Livstid, „for giorde tienniste";

5) Hans Lavridsen Spidlegaard for sin og Hustrus Livstid, „for giorde tienniste";

6) Hans Kristensen Bestalling som Tolder i Rønne og Tingskriver i to Herreder;

[1]) Underskrev d. 29. Dec. med de ti andre bornholmske Udsendinge Gavebrevet til Kongen.

7) Bornholms Indbyggere Tilsagn om kgl. Benaadinger og Privilegier — alt (3—7) under samme 29. Dec.

Paa en Kopist, hvis Skødesløshed oplyses af, at Villums Gavebrev har Navnene Clausen i Overskriften og Christensen i Texten, kan intet bygges. Og naar den lille Ikke-fører Jensen faar sin store Bestalling indkopieret først den første Dag, gjøres Kofoed ikke til den store Leder deraf, at hans lille Fredebrev er indkopieret først den anden Dag, paa hvilken det vigtigste Kongebrev er indført til syvende og sidst.

For saa vidt de kendes, hidsættes her de senere Gavebreve til Enkeltmand:

8) Povl Anker fik den 11. Dec. 1659 Forleningsbrev paa Aakirkes Kanonikat, „for synderlig Aarsags Skyld";

9) Jens Larsen Risom d. 25. Avg. 1660 Nebbegaard og Mølle (i Vejle Amt) for sin, Hustrus og et Barns Livstid, „for troe och Villige thienniste i forleden Krigstiid";

10) Jens Kofoed og

11) Niels Gumløs d. 15. Dec. 1660 hver sin Kaptajnsbestalling med en Kaptajnsgaard og 200 Rdlr. i aarlig Sold.

Endnu kan tilføjes, at Risom blev Assessor og Kommissarius, at Olsen ved sin Afgang som Landsdommer omkring 1670 fik Bjærgegaard til Eje og Arv, og at Kofoed 1687 fik sin Kaptajnsgaard i afgiftsfri Besiddelse for sin og Hustrus Livstid.

Om Kongegavernes indbyrdes Størrelse véd Kritiken kun at sige, at Ankers Kanonikat var forholdsvis tarveligt. Jeg indrømmer, at det ikke skaffede ham Brugsretten, men derimod Brugsafgiften af Kannikegaard. Men da Regeringen gav ham det bl. a. for at lette ham for „stoer Werdslig bekymring", har det efter dens Skøn dog haft en Del at betyde som Pengeindtægt. Og alt gjøres ikke i Penge: det var en meget hædrende Gave. Anker var, saa vidt følges kan, den første paa Bornholm bosatte Mand, hvem Kronen forlenede med dette Kanonikat ved Øens Kapitelskirke, til hvilken det gav ham Patronatsretten[1]).

[1]) Ravns Bornholms Krønike, Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 398, under Aaker Sogn og Aakirkeby.

Jens Kofoeds Fredebrev[1]) har en Forhistorie. Det indeholder ingen Henvisning til Opstanden, men motiveres ene med, at Kofoed „for os vnderd. haffuer ladet andrage". Herved afviger det fra de følgende Gavebreves Henvisning til „giorde tienniste". Ej heller er det, som disse, indnoteret paa Olsens samme Dag indgivne Fortegnelse. Føjes hertil, at Ansøgningen om Fredebrevet henholder sig til, at Kongen „tilfornn naadigst loffuit haffuer" Jens Kofoed et saadant, bliver dets umiddelbare Sammenhæng med Opstanden mindre end tvivlsom.

Kong Frederik IIIs Fredebreve hang ikke højt. De bornholmske Officerer, hvis eneste Daad var at forraade Øen til Sverig 1645, gjorde 4—5 Aar efter deres Domfældelse en rig Høst af disse, som for dem ejede virkeligt Værd ved at hjemkalde dem fra Landflygtighed; to af disse Fredebreve tilfaldt Jens Kofoeds allernærmeste Slægt. For ham selv betød Fredebrevet af 1658 forholdsvis lidet. Han havde tinget sig Fred af Sagvolderen og opholdt sig uforstyrret paa Bornholm i fire Aar, vist nok med højst tre Fjerdingaars Bortrejse (Marts—Dec. 1657)[2]), hvilken næppe skyldtes Drabet.

Sin virkelige Belønning fik Kofoed, et Aar efter Anker, i den smukke Kaptajnsbestalling, som tillagde ham „aarlig udi freds Thide Tou Hundride Rixdaler, Mens udj Ufreds Thider schall hand Tracteris ligesom andre Geworbene Capitainer." Maglegaard havde han allerede i Fæste af Kronen og fik den nu afgiftsfri. „God" bør Kritiken næppe kalde denne Gaard, som endnu i Nov. 1676 laa fordærvet og afbrændt hen efter en Ildsvaade, som havde ramt den for Kofoeds Tiltrædelse. Kofoed maatte nu klage sin Nød, som Anker muligvis i 1659.[3])

Disse senere Gavebreve (8—11) ere sandsynligvis udvirkede gjennem Ansøgninger, som Ankers, eller gjennem

---

[1]) Ansøgningen, Frede- og Kaptajnsbrevet ere aftrykte i Jul. Bidstrups Stamtavle Koefoed A., Kbh. 1886, S. 181—82.

[2]) At dømme efter hans ældste Børns Fødselsdage.

[3]) Guvernør Fincke, citeret S. 481; findes i Ny kgl. Saml., Kvart, Nr. 726 b, Tillæg S. 17.

Anbefalinger, som Risoms. Staar, som Kritiken søger at godtgjøre, Risoms Gavebrev i nøje Sammenhæng med Kofoeds og Gumløs's Bestallinger, skyldes disse, lige som hint, rimeligvis Bornholms daværende Guvernør Fuchs's Anbefaling. Denne Mand er bekendt som en personlig Uven af Anker; og hans hele sindssyge Fremfærd gjør ham til et lidet paalideligt Vidne, hvis Udsagn Kritiken med Rette underkender (S. 479). Uvedkommende Forhold kunne her med Lethed have gjort sig gældende. Mærkes bør det, at Listen over Kongegaverne mangler Navnet paa den Mand, hvem Bornholmerne betroede Styret af deres Ø som Landshøvding efter Printzensköld, Navnet Klavs Kam.

Det vigtigste Udbytte for vor Undersøgelse vil være at søge i Gavebrevenes Motivering, og som paavist taler den ikke til Gunst for Jens Kofoed[1]). Men i det hele plejer Kongeskænk ikke at afgive en paalidelig Maalestok for Mænds Fortjenester: og disse Gavebreve løse os ikke Spørgsmaalet: Anker-Kofoed. Kun fordi Kritiken i dem finder et af sine Hovedargumenter, har jeg maattet ofre langt flere Ord paa dem, end de ere værd.

Spørgsmaalet om den kofoedske Relations Oprindelse[2]) er helt uden Betydning i den foreliggende Undersøgelse, da Kritiken (S. 479) er smukt enig med mig og en Række Historikere om, at det er „noget misligt“ at bygge

[1]) Først i en Rentekammerordre fra Kristian Vs Tid finder Kritiken for Kofoeds Kaptajnstraktement en lignende Motivering som den i Ankers Gavebrev, vist nok indkommen ved Revisionen efter Tronskiftet.

[2]) Jeg beholder min Tvivl om Kofoeds Forfatterskab urokket. Den er direkte fremkaldt af J. A. Fridericias Udtalelse imod, at Kofoed, der „næppe var meget skrivekyndig“, har udarbeidet dette Aktstykke. Den støttes ved C. F. Brickas Paavisning af, at Kofoedfamiliens bevislig falske Adelsbrev dukker frem samtidig med Relationen; den støttes endvidere af, at Originalen er sporløst borte allerede midt i forr. Aarh., da Holberg maa arbejde med en „Copie“, og selv den flittige Forsker Urne maa gjøre den om hans sunde Tvivl vidnende Bemærkning, at han har forefundet „adskillige Copier (men ingen Original)“.

paa denne Kilde alene. Derimod er dens Indhold interessant, læst med den paabudne Kritik [1]).

I Relationen dukker Hr. Povl Anker frem paa de mærkeligste Steder. Lige før Drabet er Kofoed i hans Selskab, og strax efter Drabet iler han „til Ruts Kirke til Hr. Povel, hvor vi underrettede ham om alt hvis var passeret". Her samlede Bornholmerne sig fra Hasle og Sognene under Anførsel af Borgerkaptajnen og Borgmesteren fra Hasle samt Hr. Povel, der nævnes i Spidsen for Almuen [2]); thi den fangne svenske Lieutenant Nils Rud føres „strax til Hr. Povel til Almuen" [U.]. Den næste Dag indtoges Hammershus o. s. v. Endnu d. 27. Dec., efter Overrumplingen af den svenske Galiot „Spes", førtes de to først i Land komne Fanger, Kaptajn Nils Holm og Ritmester Gustaf Hort (Horn?) „strax om Natten til Hr. Povel og derfra til Hasle".

Disse Udtalelser tillade næppe anden Forklaring end den, at Relationens Forfatter har vidst noget om, at Povl Anker var Opstandens Leder.

At Relationen forherliger Kofoed over al Maade, ses tydelig flere Steder, bl. a. deraf, at den fortier Klavs Kams Indsættelse til Landshøvding efter Printzensköld den Dag, da „Militiens Direction, saavel paa Slottet, som over det hele Land, blev af samtlige Landets Stænder mig [J. K.] overdragen". Trods denne Tendens lader den Kofoed kun fremstille sig som Hovedmanden for Drabet paa Printzensköld og for den senere Overrumpling af „Spes" (talende i Jeg-form). Derimod skildres Raadslagningen foran Hammershus (i ubestemt Lideform) og Indtagelsen af dette (i Vi-form) ikke anderledes, end enhver menig Deltager kunde fortælle dem.

---

[1]) I det flg. lægges Holbergs Udgave af Relationen til Grund. Fra Urnes Afskrift hentes et enkelt Citat som findes betegnet: [U.].

[2]) Herredsmilitsens Officerer havde tilbudt Printzensköld at træde i svensk Tjeneste og stod nu udenfor Opstanden. Gejstlighedens Misfornøjelse med det svenske Regimente omtales særlig hos Thurah; Provsten i Rønne og Præsten i Nyker nævnes blandt de sammensvorne. Præstestanden valgte 1659 Anker til sin Talsmand; allerede 1658 have da rimeligvis hans Embedsbrødre set deres Leder i ham. (Dansk biogr. Lex. I. S. 214.)

Jeg har Ret til at hævde, at Relationen ikke staar i Modstrid med Peder Olsens Fortegnelse. I øvrigt bygger jeg i den foreliggende Undersøgelse ikke paa denne lidet avtentiske Kilde, hvis oprindelige Text nu ikke kan gjenfremstilles[1]).

Borringholms Manifest er bevislig ældre end Relationen og var ikke ukendt paa Øen, hvor Ravn 1671 afskrev det i „Bornholms Krønike“. Dets Overensstemmelse i visse Hovedpunkter med Relationen beviser ikke dennes Alder og Troværdighed. Hverken Manifestet (hos Ravn) eller Krøniken nævner Kofoed som Deltager i Opstanden. Men naar Kritiken bortforklarer denne Kendsgjerning med, at Ravn ikke har navngivet nogen som helst, „slet ingen“, hører atter denne Paastand hjemme mellem Himmel og Jord. Ravn nævner nemlig Peder Olsen med stor Ære ved hans Hjemkomst som Landsdommer. „som hand well hafde fortient med sin Troschab og flitigheed, mod Kongen og Riget, besynderligen mod dette Land udi mange Maader beteed“. Da han ikke navngiver andre Deltagere i Opstanden, kan han hverken tages til Indtægt for Anker eller for Kofoed[2]).

De tre svenske Flygtninges Beretning, afgiven til og nedskrevet af Sekretær Taubenfeldt i Malmø d. 17. Febr. 1659, skal, i Følge Kritiken (S. 475), „ubetinget tillægge Koefoed Hovedrollen i Opstanden“. Atter dette Postulat svæver i Luften. Beretningens Liste over Printzenskölds Drabsmænd nævner „twenne Frijmän Jöns och Matz Cofot med Borgmestaren Claes Kamb, som och är Capten för Borgerskapet, een Capiten öfwer bönderne Nills Gummelöse i Hasslö, och Wellem Classon borgare, sampt flere andre“.

---

1) Kritikens talrige Hypotheser om Relationens Tilblivelse og Troværdighed (S. 475–79) modsige hverandre indbyrdes.

2) Kritiken afviser min Brug af Ravns Krønike med, at denne „affærdiger Opstanden ganske kort“ (S. 473); hvor den selv bruger Kroniken imod mig, er denne „ikke ganske kort“ (S. 478) og formerer sig endog sammen med Relationen til „flere Kilder“. Kritiken lader Holberg (tvært imod hans egne Ord) trække Kofoed frem (S. 478) og Ravn fortie hans Navn (S. 474), begge fordi hans Gjerning var deres Samtid bekendt. — et meget sigende Argument.

Hele denne Række vidner om, at Taubenfeldt har lagt Vægt paa at faa frem de Deltagere, som stod uden for Almuen: først Adel, saa Øvrighed og endelig til sidst som simpel Borger den egenlige Drabsmand. Denne Rækkefølge er saaledes betydningsløs (S. 464) for vor Undersøgelse. At Beretningen ikke gjør Kofoed til Hovedmanden, fremgaar særdeles tydelig deraf, at den lader Klavs Kam gjøre sig til Landshøvding i den dræbte Landshøvdings Sted, vist nok som denne med Sæde paa Slottet, og dernæst give Kofoed Mandat som Kommandant under sig[1]). Endnu nævnes Kofoed to Steder; men at han, sammen med Gumløs, gjør sig til Klavsens medskyldige ved at skyde paa Printzenskølds Lig, og at han som Fangevogter lader sin Drabslyst styre af Provsten Jens Larsen Malmø, giver ikke „fuld Bekræftelse paa hans ledende Virksomhed“ (S. 480).

Povl Anker nævnes ikke i denne Beretning; men han kan meget vel have ledet Opstandsbevægelsen uden at komme i Berøring med disse tre menige Fanger; deres Officerer, Kaptajnen og Ritmesteren, vilde, som Relationen har antydet, nok kunne have fortalt os en Del om ham. De menige Fangers Tavshed om ham finder en naturlig Forklaring i, at de betragte Printzenskölds Drab som den største Udaad; de begynde med at opregne de fem af Drabsmændene, som de kendte, og tilføje senere ikke et eneste nyt Navn, heller ikke Risom eller Olsen, før end de til sidst lejlighedsvis nævne Provsten, som reddede dem fra Døden. Nu løser deres Beretning os ikke Spørgsmaalet: Anker-Kofoed.

Guvernør Finckes Anbefaling af 1676 (S. 481, Nr. 8) for den nødlidende Kofoed og de bornholmske Stænders Forbøn af 1679 (S. 481, Nr. 7) for deres arresterede Kap-

[1]) F. A. Dahlgrens Aftryk i Handlingar rör. Skandinaviens hist. 39. del. Stockh. 1858, S. 424—30: „När tätta war skedt, hade Claes Kamb giordt sig till Landshöfdinge och Jöns Cofot till Commendant pa Slottet“. Jvnf. Urnes Afskrift af Relationen: „Og blev udkeist Borgemester Claus Kam tilligemed Jens Koefod at de skulde forvalte Militien paa Slottet saa vel som paa Landet.“

tajn sige intet ud over Peder Olsens Fortegnelse, som nævner ham blandt de 21 „fornemste“. Atter Kritikens Paastand, at den anden af disse Kilder hentyder direkte til Opstanden, er uden Rod i Jorden; den skyldes en Antedatering til 1676. Kancelliraad Kristian Gedde, som 1678 var blevet Øens Guvernør, sammenkaldte Stænderne til Møde d. 26. Marts 1679 for at drøfte Landets Forsvar, og de fandt herunder Lejlighed til at udtale, at Kofoed „haffuer ladet sig finde aarwaagen och tapper“ „udi den sidste ruptur“ og altid ellers. Med denne Ruptur er selvfølgelig tænkt paa Fredsbruddet 1675; dog vil Kritiken næppe kunne give os et nyt Kapitel om „Koefoeds ledende Virksomhed“ i den skaanske Krig[1]).

Et Hovedargument finder Kritiken i, at Bornholmerne valgte strax Jens Kofoed, „skønt kun menig“ Rytter, til Chef for Garnisonen paa Hammershus[2]). Men — paa Bornholm var Kofoed ikke menig. Han tilhørte Øens indfødte Adel og dens største og indflydelsesrigeste Slægt, hvis Medlemmer, og iblandt dem Kofoeds allernærmeste Slægtninge, i lange Aarrækker havde beklædt Øvrighedsposter (Herredskaptajner, Borgmestre, Landsdommere). Blandt de 21 Førere i Opstanden vides ene han at have gjort Krigstjeneste uden for Øen; saa toges han til midlertidig Befalingsmand over den Del af

[1]) Tvisten mellem Kofoed og hans foresatte om den dræbte Friskytte førte til Kofoeds Arrestation; Guvernøren indbragte den for Bornholms Stænder; Kongen forlangte den undersøgt af en civil Kommission og forbeholdt sig selv dens Afgjørelse, som nu ikke kendes. Kofoeds Forhold til dette Drab henstaar følgelig uafgjort i min Fremstilling. Den gamle Tradition om det blodige Gilde lader jeg kun vise, at Kofoeds Samtid ikke opfattede hans Slagsmaal som noget ganske dagligdags. I Printzenskölds Drab undskylder jeg Kofoed med en stadig Henvisning til Frederik IIIs Opfordring i Brevet af d. 8. Nov. 1658. Intet Steds mistænker jeg Kofoed for Morder (Kritiken S. 471): jeg betegner ham i min Konklusion som en trættekær Slagsbroder, og den kan jeg støtte bl. a. paa G. L. Grove, Museum 1891, I, S. 183—87.

[2]) De samme Bornholmere valgte samme Dag Klavs Kam, hvem Kritiken tillægger en „ikke særlig fremtrædende Rolle i Opstanden“, til at styre Øen som Landshøvding.

Militsen, som besatte Hammershus, med Klavs Kam til overordnet. Mange havde Bornholmerne ikke at vælge imellem, da Herredsmilitsens Officerer stod Opstanden fjærnt. Heri findes ikke det af Kritiken udhævede Spring.

Traditionen taler nu til Dags næsten udelukkende om Jens Kofoed, „Bornholms Befrier“. Den fremtræder, med dette Saganavn, som en direkte Aflægger af den hyppig sungne Prinsenskjoldsvises Sagn om de 965 slagtede og 600 fangne Svenskere, alt „effter Hr. Capitain Jens Kofoeds udgifne ordre“. Som vi have set, kan end ikke den kofoedske Relation siges at indfri Navnet med fulde Valuta, og end mindre de andre tidligere Kilder. Spor af en utvivlsomt ældre Tradition, nedskreven ét Slægtled efter Opstanden, findes bevaret hos Urne: „Det fortælles af ældgamle, at de bedste Overlæg og Raad udflød fra Hr. Povel Anker“. Ankers Raad vilde være betydningsløse og viede til Glemsel, hvis de andre sammensvorne ikke havde ladet sig lede af ham. Ogsaa i Relationen synes en saadan Tradition om Anker som Lederen at have sat sig Spor. Denne gamle Overlevering, som stemmer smukt med Bornholmernes Vidnesbyrd paa Olsens Fortegnelse, gaar et godt Stykke forud for den af Prinsenskjoldsvisens Overdrivelser forkvaklede Tradition.

Der er et paafaldende Misforhold mellem Nutidens Tale om „Bornholms Befrier“ Jens Kofoed og de samtidige Kilders Vidnesbyrd. Borringholms Manifest af Dec. 1658 (i Ravns Uddrag) nævner ham ikke; Bornholmernes Indberetning af d. 29. Dec. 1658 har ham kun som en af de 21 „fornemste“; Broderen Mads Kofoeds Ansøgning for ham af samme Dag henviser kun hertil; Kong Frederik III i Fredebrevet af samme Dag, i Regeringens Flyveskrift, trykt d. 28. Jan. 1659, og i Kaptajnsbestallingen af d. 15. Dec. 1660 nævner ikke et Ord om hans Lod i Opstanden; Peder Kofoeds Dagbog nævner kun lige hans og Klavs Kams Indsættelse til Befalingsmænd over Øen; de svenske Flygtninges Beretning af d. 17. Febr. 1659 nævner ham som underordnet Klavs Kam; Ravns Bornholms Krønike fra 1671 omtaler ikke hans Deltagelse i

Opstanden. Saa have vi tilbage den paa hans egen Fortælling byggede Relations noget mislige Vidnesbyrd, som gjør ham til Hovedmanden for Printzenskölds Drab, Visedigteren, som gjør ham til Capitainen for det hele, og Holberg, der 1735 fremstiller ham som „Hiulet udi denne priisværdige Gierning". Men støttet paa sine grundige Forskninger siger „den store Kender af Bornholms Historie", Amtmand J. C. Urne, omtrent 1750: „Hr. Povl Ancher med sin Raadføring var vel Hoved Hiulet i denne Entreprice", i hvilken „Jens Koefod hialp til" [1]). Urne kendte ikke Peder Olsens Fortegnelse; vi, som kende den, kunne tilføje, at ogsaa Ankers Daad er funden værd at fremhæves.

Vor Bedømmelse af de enkelte Føreres Gjerning grunde vi sikrest paa den Opfattelse, de samtidige Bornholmere have givet til Kende. Povl Anker priste de for Raad og Daad i hele Opstanden ene blandt alle deres Førere; det følgende Aar var han sine Embedsbrødres valgte Talsmand, og den tidlige Tradition paa Øen har optaget hans Navn som Opstandens Leder. Nær op til ham kommer vist Peder Olsen, hvem Bornholmerne valgte til deres Ordfører hos Kongen, og som er Krønikeskriveren Ravns Kæledægge. Klavs Kam tæller med som den, hvem Bornholmerne betroede det øverste Styre over deres Ø, og Jens Kofoed som den, de satte til Befalingsmand over Slotsgarnisonen, og om hvem de siden hen lod Visedigteren synge, at han fældede 965 og fangede 600. Saa komme Gumløs, Risom og de andre.

Printzenskölds Drab gjøre baade Kritiken og jeg til Kofoeds Hovedbedrift. Men udover den kofoedske Relation (og Prinsenskjoldsvisen) har ikke en eneste dansk Kilde saa meget som ét Ord om, at Kofoed var med til det; kun de svenske Flygtninge nævne ham som en af Drabsmændene. Skønt det er Villum Klavsen, som, med sit: „NB. hand skød

[1]) J. C. Urnes Annotationer. Univ. Bibl. Addit. Kvart, Nr. 342, S. 11.

printzenskiold"[1]), d. 29. Dec. gaar af med den store Kongeskænk, staar ogsaa for mig Kofoed som Hovedmanden her i Følge en Konstruktion, hvorved jeg passer Relationens tvivlsomme Vidnesbyrd ind i det Billede, de andre Kilder give mig af Opstandens Gang. Men paa en saadan Konstruktion tør ikke jeg ophøje Kofoed til hele Opstandsbevægelsens Leder, tvært imod hans Samtids fuldstændige Tavshed om ham som „Bornholms Befrier". De samtidige Bornholmere synes, med deres Kendskab til Opstandens Gang, ikke at have fundet dens Hovedpunkt i Printzenskölds Drab[2]); endnu stod tilbage Indtagelsen af Hammershus, den Stordaad, hvorved de befriede deres Ø af Svenskens Aag. Og de vidnede, med Peder Olsen, at de 21 Førere i Opstandsbevægelsen have Æren af „samme Lands Erøbring at Vinde till hans Konngl. May^{tt} i Dannemarck"; men Jens Kofoed drog de ikke særlig frem saaledes som Povl Anker.

Min Tvivl om Printzenskölds Flugtforsøg fastholder jeg. Mod mine Gisninger kan Kritiken selvfølgelig med Lethed opstille andre; men disse bringe ikke Spørgsmaalet nærmere dets Løsning. Ogsaa fastholder jeg min Opfattelse af de svenske Flygtninges Fremstilling: De sammensvorne have forfulgt Printzensköld („följt honom på foten efter") ind i Borgmester Peder Lavridsen Møllers Stue for at slaa ham ihjæl strax; Borgmesteren og hans Broder have hindret Drabet; „Printzenskölldh hade de tå lijkwähll först tillsagt Qwarter, men när the hade fåt honom uth på gatun, hade Wellem Classon först skuttit honom med een pistol genom hufvudet"; i lige Maade have de forfulgt nogle andre Svenskere med Skud. Spørge vi her: Brød Printzensköld det givne Kvarter ved et Flugtforsøg?, da giver den fremstillede Modsætning

[1]) Denne Tilføjelse paa Peder Olsens Fortegnelse maa antages at skyldes Regeringens Efterspørgsel efter Drabsmanden: Kongebrevet af 8. Nov. havde nogen Skyld i Drabet.

[2]) Kun i Borringholms Manifest (hos Ravn) finder Drabet særlig anerkendende Omtale. Fra Ende til anden er denne Kilde et tendentiøst svenskfjendtligt Forsvarsskrift for Opstanden, blandt hvis Begivenheder særlig Drabet krævede at undskyldes.

mellem Kvarteret og Drabet os Svaret: Nej, Bornholmerne brød det ved Drabet. Beretningens Sammenhæng brydes ved Forsøg paa en modsat Fortolkning. — Men iøvrigt gjør selv et fortvivlet Flugtforsøg ikke Nøddrabet indlysende her, hvor mindst otte Mand havde deres Fange lige uden for Fængselsdøren. Var imidlertid Printzensköld simpelt hen blevet fængslet, hvilket efter adskilligt at dømme var de mere besindige Bornholmeres Ønske, da var næppe nogen Sinde Visen om „Bornholms Befrier“ blevet lagt.

For fremtidige Forskere rettes endnu følgende Kildehenvisninger: Ankers Gavebrev findes i Sjæll. aabne Breve, 19. Okt. 1670, Nr. 657; Jens Kofoeds Underskrift findes paa intet af Overdragelsesbrevene fra 1659, men vel andet Steds, f. Ex. under Arvehyldingseden 18. Sept. 1661 i Bornholm, Fasc. 6 Nr. 13; Risoms Skøde findes i Kr. Vs Skøder, 19. Nov. 1670; Kofoeds Bestalling i Original blandt Fred. IIIs Bestallingsbreve 15. Dec. 1660 — alt i Rigsarkivet. Under ét maa jeg advare imod de Gisninger, Paastande, Referater, ja endog Citater, som Kritiken udleder fra mine tidligere Artikler, men som ikke finde deres tilbørlige Hjemmel i disse.

Have disse Annotationer formaaet at paavise, at der findes god Sammenhæng i de forskellige Kilders Meddelelser, læste pie et prudenter, da ere de ikke skrevne forgæves.

10.

Poul Ancker og Jens Koefoed.

Duplik.

Af G. L. Grove.

I min Artikel om Poul Ancker og Jens Koefoed ovfr. S. 461 ff. protesterede jeg imod Hr. Læge M. K. Zahrtmanns Forsøg paa at hævde, at disse to Personligheder burde bytte Roller, saaledes at A. skulde indtage K.s gamle Hædersplads.

Det var ikke med Urette, at jeg havde tillagt Hr. Z. dette Forsæt, thi han har siden selv præciseret[1]), at han i sine Artikler her i Tidsskriftet om den bornholmske Opstand og „vistnok med Føje“ har forsøgt at „holde en lille Flyttedag“ imellem dem.

Uagtet Forf. nu i ovenstaaende Annotationer udtrykker sig med nogen større Forsigtighed og saaledes undgaar dette Billede, maa det derfor dog undersøges, om disse indeholde enten noget Nyt til Fordel for Forf.s nævnte Flytteforsøg, for hvis Tilstedelighed Forf. selvfølgelig selv har Bevisbyrden, eller nogen Gendrivelse af min Argumentation for, at det ikke var lykkedes Forf. at bevise, enten at A. ene skulde have Æren for at have ledet Opstanden, eller at Hædersnavnet „Bornholms Befrier“ burde fratages K.[2]).

Det viser sig nu, at Forf. ikke er kommen ud over at anse Peder Olsens Fortegnelse som Hovedbeviset for nysnævnte Paastand om A. Men jeg maa gentage, at Paastanden umuligt lader sig bevise heraf. Naar Olsen her (ordnede efter Byerne) nævner ikke mindre end 21 af dem, der havde været „de fornemste til Bornholms Erobring“, hvor kan det saa blive et Bevis for, at Ancker ene skal have Æren af Ledelsen? At han stod først, kan, som af mig paavist, forklares af andre Grunde. At der siges noget om ham fremfor de Andre, kan dog umuligt være afgørende, naar det Sagte ikke i nogen Maade udtrykker, at han havde den overordnede Ledelse fremfor dem. Og naar Forf. i Annotationerne mener, at jeg af Olsens Bemærkning om A., der er citeret S. 613, har overset det lille Ord „all“ og spørger, hvorfor Peder Olsen da fremhævede A.s Daad ved disse Ord (uden for at betegne ham som den egentlige Leder), saa ligger det nær at anføre, at der dog kunde være al god Grund til at fremhæve som en Mærkelighed just, at „Hr. Pouffuel Ancker“, den eneste Gejstlige af disse 21, „Sougnepræst til Rydskier

[1]) Jfr. Nationaltidende for 26. Juli 1898 (Aftennummeret).

[2]) Hvilke Hovedsætninger Forf. flere Steder hævder f. Ex. i 6. R. 5. B. S. 239 og 228, jfr. iøvrigt min Imødegaaelse ovenfor S. 461—82, hvortil disse Bemærkninger knytte sig.

och Hasle Sougner, haffuer værit baade i Raad och daad till all denne hans Konngl. Mayts tienniste med Toeg, Vagt, Reystning, och endnu flittig besøger Land-Vagterne". Thi alt det var „militaria", og dog havde Velærværdigheden „værit til", d. v. s. „været med til" det Hele. Om nogen Ledelse staaer der derimod ikke et Ord. Men det er klart, at Forf. ikke kan bygge sit Hoved-Argument paa sin egen Formening om Olsens ubevislige Motiver til denne Yttring, især hvis disse løftes langt ud over de tydelig udtalte Ord. Og naar Forf., i Stedet for nøje at holde sig til Ordlyden, af sit eget Forraad tilføjer „aarvaagen", „paapasselig i Øens Forsvar før og efter Opstandens Tilendebringelse" og „opmuntrende de lunkne", ja, saa indrømmer jeg, at Sætningen om Ancker højnes — men Kilden bliver ved denne Omskrivning alt for ny.

For at finde flere og bedre samtidige Kilder til Forsvar for sin Paastand maa Forf. ty til den koefoedske Relation, om hvilken han selv i 6 R. 5. B. S. 238 udtaler: „Holberg har ikke haft Jesper Oldfux bag sin Stol, den Gang han afskrev denne Relation som god Historie". Men efter en Bemærkning om, at det er noget misligt at bygge paa denne Kilde alene, tilføjer han (S. 619): „Derimod er dens Indhold interessant, læst med den paabudne Kritik", og saa er Kritiken ikke mere fordringsfuld, end at den tillader ham af Relationen at benytte alt, der kunde tyde i nogen Maade til Forsvar for hans Anskuelse om A.s Ledelse, men derimod om K. at udtale, at samme Relation forherliger denne „over al Maade". Nej, skal denne Kilde, som Forf. uden skellig Grund hidtil har kastet Vrag paa, bruges, lad os saa lægge lige megen Vægt paa, at den paa den ene Side klart og udførligst af alle samtidige Kilder i Detailler udmaler os, hvorledes K. forberedte og udførte den Daad, der frelste Øen fra Printzenskølds Regimente, og paa den anden Side dog ikke udtaler sig anderledes om A., end at Forf. i 6. R. 5. Bd. S. 238 selv bebreider den, at „den kun i Ny og Næ, i knappe, intetsigende [!] Sætninger" nævner Præsten Ancker. De heri anførte Udsagn om A. forklares under alle Omstændigheder

let af, at han boede paa Ruthsker Bakke, det strategisk vigtige, høje Punkt ligeoverfor Hammershus, hvor Folket jævnligt samledes; men de kunne ialfald ikke bevise, at han ene skulde have Æren af at lede Opstanden.

Om andre samtidige Kilder, der kunne vise os en eneste ny Handling eller Plan af A., hvad vi stadigt ere saa fattige paa, har jeg forgæves søgt i Annotationerne. Derimod udtaler Urne ganske vist ca. 100 Aar efter etsteds, at A. „ved sin Raadføring vel var Hovedhiulet i denne Entreprice“; da han dog ikke sammesteds anfører nogen positiv Støtte herfor, da Udtrykket er saa vagt, og Manden endelig ikke har udtalt det som nogen Overbevisning. men kun som Formodning, kan herpaa ikke lægges stor Vægt.

Naar Forf. saaledes slet ikke fremfører noget Nyt, der kan bevise, at Anker ene skal have Æren for at have ledet Opstanden, bliver det mindre nødvendigt at gaa i Detailler med Forf.s Forsøg paa at gendrive det Ny, jeg har fremført i modsat Retning. Imidlertid maa jeg i al Korthed protestere mod, at der, som Læseren vil se, er tillagt mig Adskilligt, som jeg ikke kan tage Ansvaret for. Jeg vender mig saaledes ikke mod Olsens Ord, som jeg tvertimod nøje holder paa, men kun mod Forf.s Forstaaelse af dem. Jeg kommer ikke til den (almindelige) Slutning, at A.s Daad just ikke var stor, men siger kun, at visse Udtryk hos Olsen snarest kun tyde i denne Retning. Jeg siger heller ikke, at Ravns Krønike „affærdiger Opstanden ganske kort“, eller at Ravn „ikke har navngivet nogensomhelst“, men kun at Ravn affærdiger et bestemt citeret Stykke om den egentlige Opstand kort og deri ingen nævner o. s. v. (og kan derfor bl. a. ikke vedkende mig et Par Paastande, som Forf. anbringer i Rummet „mellem Himmel og Jord“, og som for min Skyld altsaa gerne maa blive deroppe).

Om den „lille Ikke-Fører Jensen“ mener jeg, at Forf. først maa godtgøre, at han overhovedet har staaet i Forbindelse med Opstanden og ikke blot er forfremmet ved simpelt Avancement, før han, der endog neppe var paa Bornholm under Opstanden, blandes ind i Spørgsmaalet om, hvem Hovedlederne var.

Mod to samtidige Kilder (jfr. S. 478), der melde, at Printzenskøld trods sit givne Ord flygtede, er det ikke nok, at Forf. anfører en Gisning. Her maa kræves Bevis.

Men for at komme til Hovedsagen maa jeg hævde, at det at „holde Flyttedag" i et Tilfælde som det foreliggende allerede af den Grund ikke lader sig gøre, at man ikke kan overføre den Enes Gerninger paa den Anden, og efter disse maa den retfærdige Bedømmelse eller Berømmelse rette sig. I Stedet for at holde sig til Personernes fastslaaede Virksomhed under Opstanden søger Forf. jævnlig udover det Kendte i tvivlsomme Betragtninger (f. Ex. om hvad man kan faae ud af Kildernes Taushed) og falder hen i Gisninger, om hvorvidt forskellige ældre Kilder have udtrykt et Gran mere Sympathi for A. end for K., hvilket har en ganske underordnet Betydning, saa meget mere som Forf. ikke paaviser en eneste ældre Kilde, der rigtig bevidst kommer ind paa at sammenligne og værdsætte A.s og K.s Fortjenester. Nej, deres Gerninger er det, som skal dømme dem.

K.s Berømmelse hviler paa den Kendsgerning, som Forf. har indrømmet (jfr. S. 149 f.), at han fangede Printzenskøld og uskadeliggjorde denne Fjendens Høvding. Efter Tabet af deres Fører var Svenskerne lammede, og Hammershus faldt allerede Dagen efter uden Sværdslag i Bornholmernes Hænder, idet Kommandanten efter den svenske Beretning[1]), skønt han havde baade Krudt og Levnetsmidler, tilligemed hele Garnisonen marscherede ud uden at løsne et Skud, fordi man truede med at sende dem Landshøvdingens Hoved! At det praktisk set først og fremmest var K.s Daad, der friede Bornholm fra Printzenskøld og Svenskerne, kan ikke med Rette bestrides. Dette forekommer ialfald mig saa klart, at jeg finder videre Diskussion herom ørkesløs. Dette har ogsaa Bornholmerne forlængst haft Øje for, og deres sunde Sands har netop derfor tillagt K. Navnet „Bornholms Befrier", som de ikke kunde finde paa at bruge om A. Og

---

[1]) Handlingar rörande Skandinaviens Historia, 39. Del, S. 426. Stockholm 1858.

det Navn er ingenlunde blot et „Saganavn“, men et adækvat Udtryk for K.s Bedrift, der fik saa gunstigt et Udfald, og hele Virksomhed, som Dr. Fridericia i „Adelsvældens sidste Dage“, S. 392, karakteriserer ved at kalde ham Bornholmernes „aktive Leder“.

Den Hædersplads, K. indtager, bliver altsaa ikke ledig, og Ancker kan allerede af den Grund ikke flyttes derop. Men hvis det kun havde været Forfatterens Mening at fremhæve, at A. har været en af de fremtrædende og velfortjente Hovedmænd i Opstanden, der ikke over K.s Daad bør glemmes, og ikke samtidigt at nedsætte K.s Fortjenester, da skulde jeg ikke have fundet Anledning til at fremsende min Protest.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Efter at Konferensraad C. F. Herbst paa Grund af Alder har taget sin Afsked fra de af ham beklædte Embeder, er Direktør for Nationalmuseets 2. Afdeling Dr. V. Mollerup under 9. Okt. 1898 bleven udnævnt til Direktør for de danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg og derved tillige indtraadt som Formand i Bestyrelsen for det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg.

Forh. Arkivar V. G. Granlund er død 19. Juni 1898, 67 Aar gl. Den afdøde, der vil erindres af mange danske Forskere, som har besøgt det svenske Rigsarkiv, i hvilket han var ansat til 1896, har foruden mindre Arbejder udgivet 17 Bind af *Gustaf I's Registratur*.

Den østrigske Historiker, Professor ved Universitetet i Wien, Alfons Huber er død 23. Nov. 1898, 64 Aar gl. Hans Hovedværk er *Geschichte Österreichs* i Heeren og Ukert's Samling: Geschichte der europäischen Staaten; af det er udkommet 5 Bind (Gotha 1885—96), der naar til 1648. Som Generalsekretær ved Videnskabernes Akademi i Wien har han udgivet dettes Historie i de første 50 Aar (Wien, 1897).

Om den ovfr. S. 576 berørte *første internationale Kongres for diplomatisk Historie*, der afholdtes i Septbr. 1898 i Haag, foreligger forskellige Beretninger, af hvis mere eller mindre anerkendende Udtalelser det synes at fremgaa, at Tanken har været heldigere end Udførelsen, og at man, hvis Kongressen efter Bestemmelsen skal samles anden Gang Aar 1900, vil søge Planen ændret. Der holdtes forskellige Foredrag, toges en Beslutning om at henstille til Regeringerne at paalægge Arkivforvaltningerne at offentliggøre Fortegnelser over Arkivernes Indhold, og nedsattes et Udvalg for at søge tilvejebragt Samarbejde mellem de forskellige Udenrigsministerier om en ensartet Plan for Udgivelsen af internationale Aktstykker.

Arkivar Thiset har i Fortsættelse af afdøde Museumsdirektør Henry Petersens Sigilværker paabegyndt Udgivelsen af *Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede* (1.—2. H. Kbh., 1898). Værket vil omfatte alle Sigiller, der indeholder adelige Skjoldemærker og har slægthistorisk, heraldisk eller sfragistisk Interesse, uanset om deres oprindelige Ejermand virkelig var adelig eller ikke. Ordningen bliver forskellig fra Petersens, idet Thiset har forladt den rent kronologiske Rækkefølge og i Stedet som Hovedgrundlag grupperer efter Skjoldfigurerne.

Den svenske historiske Litteratur kan i 1897 og 1898 opvise en talrig Række paaagtelsesværdige Skrifter foruden hvad her er omtalt tidligere (S. 124, 2 8, 350, 486). De fleste af disse behandler Sveriges Forhold til Udlandet i det 16.—18. Aarh. og har ogsaa Interesse for dansk Historie. Først skal nævnes nogle mindre Arbejder. Professor H. Hjärne har i første Afsnit af *Svensk-ryska Förhandlingar 1564—72* (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala V. Upsala, 1897) behandlet Erik XIV's Planer om Forbund mellem Sverige og Rusland indtil 1566, altsaa under den nordiske Syvaarskrig; i Afbrydelsen af disse Underhandlinger, der oprindeligt tegnede til at faa et gunstigt Re-

sultat, ser han en Hovedaarsag til det fuldstændige Brud mellem de to Riger. Lic. J. Levin Carlbom har i en Undersøgelse af *Sveriges förhållande till Österrike under Ferdinand III's sista regeringsår (1655—57)* (Göteborg 1898) polemiseret mod den østrigske Historiker Pribrams Opfattelse af Statsmanden Frans v. Lisola, hvis Politik gik ud paa Dannelsen af en Koalition mod Karl X Gustav; til Danmarks Stilling og dansk Litteratur har Forf. intet Hensyn taget. „De skandinaviske Øjeblikke“ i det 17. Aarh.'s nordiske Historie har kaldt to Forfattere frem. Dr. O. Malmström har i *Anteckningar rörande Drottning Ulrika Eleonora d. ä. och Karl XI:s Hof* (Lund, 1898) givet en meget sympatetisk Skildring af Frederik III's Datter som Karl XI's Dronning og paavist hendes vanskelige Stilling under Spændingen mellem de to Riger fra 1681; Afhandlingen har dog mere personal- og kulturhistorisk Interesse end politisk. Derimod har R. Fåhræus i *Sverige och Danmark 1680—1682; ett Bidrag till Skandinavismens Historia I—II* (Stockh., 1897—98) givet vigtige Oplysninger om Overgangen fra Johan Gyllenstiernas danskvenlige til Bengt Oxenstiernas danskfjendtlige Politik i de nævnte Aar; paa selve Johan Gyllenstiernas Formaal gaar dog Forf. ikke nøjere ind, og her staar ganske vist trods tidligere Arbejder endnu adskillige dunkle Punkter tilbage at klare. En Modsætning til disse Skrifter, i Emne og vistnok til Dels ogsaa i Sympati, danner E. Olmer's *Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700.* I. Akad. Afh. (Göteborg 1898; ogsaa trykt i Göteborgs k. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets Handlingar 4. följd. I.); Forf. behandler her paa Grundlag af omfattende Undersøgelser i svenske, danske og tyske Arkiver meget indgaaende Stridighederne mellem Kristian V og Sverige-Gottorp indtil Karl XI's Død. Mindre vigtig for Danmarks Historie er C. Hallendorff's Fremstilling af *Konung Augusts Politik åren 1700—01* (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala VI. Upsala, 1898); Skildringen omfatter Tiden fra Afslutningen af Angrebsforbundet mod Sverige af Septbr. 1699 mellem Danmark og Polen til Traktaten af Febr. 1701 mellem Czar Peter og August og har Interesse for

den europæiske Politik ved Begyndelsen af den spanske Arvefølgekrig.

Mere almindelig Opmærksomhed end de hidtil omtalte Skrifter fortjener dog nogle andre, langt større anlagte svenske Arbejder. Doc. E. Wrangel har i *Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet* (Lunds Universitets Årsskrift T. 33. Lund, 1897) efter en kort Udsigt over de to nævnte Landes politiske, kommercielle, tekniske og militære Forbindelser ydet en meget omhyggelig Fremstilling af de Svenskes Studierejser til Nederlandene i det 16. og 17. Aarh., af nederlandske Lærdes Ophold i Sverige, især hos Dronning Christina, og af den hollandske Indflydelse paa Videnskaben i Sverige, især den medicinske og filologiske, lige saa vel som af den hollandske Digter Cats's Betydning for den svenske Skønlitteratur. Karl Hildebrand har erhvervet Doktorgraden ved Upsala Universitet ved sit Skrift: *Johan III och Europas katolska makter 1568—1580. Studier i 1500-talet politiska historia* (Upsala, 1898). Bogen hviler paa sjeldent omfattende Studier, særlig i den trykte Litteratur om hele det 16. Aarh.'s Historie, og er rig paa interessante Synspunkter og Sammenstillinger, om den end lider under en for stor Bredde i sit Grundlag og for hyppige Digressioner; Forf.'s Hovedtanke er nærmest et Forsvar for Johan III's Politik, hvilken han opfatter som mere konsekvent og mere bestemt ved de faktiske Omstændigheder end hidtil antaget. Kongens religiøse Standpunkt ser han i Sammenhæng med andre samtidige kompromisreformatoriske Bestræbelser; dog giver hans Fremstilling paa dette Punkt mere Antydninger end en fuldkommen klar Opredning af Forholdet. En ganske særlig Interesse knytter sig til Prof. L. Stavenow's: *Frihetstiden, dess epoker och kulturlif* (Göteborg, 1898). Dette Skrift, der oprindeligt var en Række saakaldte populær-videnskabelige Forelæsninger ved Göteborg Højskole, er rigt paa Talent og ejendommelige Synspunkter. Forf.'s Opgave har været at fremstille de karakteristiske Hovedegenskaber ved Frihedstidens forskellige Afsnit og at skildre dens politiske, videnskabelige, litteræere, kunstneriske, journalistiske, religiøse, økonomiske og

sociale Liv. Den vigtige Epoke i Sveriges Historie, som han i Hovedsagen ser bestemt ved Brydningen mellem Storhedstidens Traditioner og den moderne Tids spirende og famlende Tankegang, faar under hans Pen nyt Liv og ny Interesse.

Det svenske Autograf-Selskab har paabegyndt Udgivelsen af et *Person-Historisk Tidsskrift* med dets Sekretær F. U. Wrangel som Redaktør (Stockholm, 1898). Dets første Hefte indeholder bl. a. Dronning Hedvig Elisabet Charlottes Skildring i hendes Dagbog af Mordet paa Grev Fersen 1810, en Meddelelse af Kammerpræsident Hans Forssell om en grafologisk Tydning af et Brev fra Historieskriveren F. F. Carlson, flere Stamtavler m. m.

De af den afdøde udmærkede schweiziske Historiker Jakob Burckhardt efterladte Forelæsninger over *Griechische Kulturgeschichte* er nu begyndt at udgives af hans Søstersøn Jakob Oeri (Berlin og Stuttgart, 1898). Værket vil omfatte 4 Bind, af hvilke de to første hidtil er udkomne, det ene behandlende Grækerne og deres Mythe samt Stat og Nation, det andet de religiøse Forestillinger.

Professor A. Chroust i Würzburg forbereder i Forbindelse med Overbibliotekar H. Schnorr v. Carolsfeld i München Udgivelsen af et stort palæografisk Tavleværk med Titel: *Monumenta palaeographica. Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters.* Formaalet er at vise hele Udviklingen af Skriften især i Tyskland fra det 5.—15. Aarh. Alene 1. Afdeling er beregnet paa 480 Tavler.

Universitetsbibliotekar G. Steinhausen i Jena har paabegyndt Udgivelsen af *Denkmäler der deutschen Kulturgeschichte* med *Deutsche Privatbriefe des Mittelalters.* 1. Bd. (Berlin, 1899). Dette Bind omfatter 590 Breve fra Fyrster og „Magnater“, Adelige og Riddere i Tiden fra 1340—1499 og vil sikkert være af stor Interesse for Studiet af tysk Kultur- og Sproghistorie. Udgaven tager kun Sigte paa Breve, der er skrevne af Afsenderen som Privatmand, og udelader alt politisk.

Imellem Brevene findes adskillige fra Dorothea, Christiern I's Dronning (uheldigvis kaldes i Registret Kongen for Christian II).

Videnskabernes Akademi i Wien agter at udgive Korrespondancer vedrørende Østrigs nyere Historie fra det 16. Aarhundrede. Værket vil blive delt i forskellige Serier, omfattende Fyrsternes og Statsmændenes Breve, Gesandternes Indberetninger samt Statstraktater.

Fedor v. Demelitsch har udgivet det første Bind af *Metternich und seine auswärtige Politik* (Stuttgart, 1898). Dette Bind, der væsentligt støttes paa Forskninger i østrigske Arkiver, omfatter Tiden fra 1809—12, medens to følgende Bind skal følge Skildringen ned til Julirevolutionen eller maaske længere.

Navneregister*).

(Ved Carl Fredstrup.)

*) I Registret er ikke medtaget Navne i Bilagene til Arkivar Thisets Afhandling S. 545 ff. samt i Fortegnelserne over historisk Litteratur. Af Rubriken: Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland er kun medtaget Personalia.

Rettelser.

S. 88 L. 23 Brusk l. Elbo.
- 108 Anm. 3 35 l. 355.
- 120 L. 2 Dorpal l. Dorpat.
- 319 L. 10 bestemte, til l. bestemte til.
- 326 L. 19 Eppinger l. Eppingen.
- 364 L. 16 Frederik V l. Frederik VI.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for 1897 og Virksomhed i Aarene 1897 og 1898.

Regnskabet for 1897.

Indtægt:

1)	Kassebeholdning 1. Jan. 1897	2274	Kr.	15	Ø.
2)	Medlemsbidrag	2512	—	„	-
3)	Solgte Skrifter	76	—	50	-
4)	Bidrag fra det Classenske Fideikommis	200	—	„	-
	— — Carlsbergfondet	200	—	„	-
5)	Renter af Foreningens Kapital og Kassebeholdning	393	—	94	-
		5656	Kr.	59	Ø.

Udgift:

1)	Forfatterhonorarer	1498	Kr.	50	Ø.
2)	Bogtrykkerarbejde	872	—	7	-
3)	Papir	584	—	25	-
4)	Bogbinderarbejde	171	—	85	-
5)	Tidskriftets Omsendelse og Medlemsbidragenes Opkrævning	268	—	85	-
6)	Skrifternes Opbevaring	33	—	35	-
7)	Forskelligt	55	—	73	-
		3484	Kr.	60	Ø.
	Kassebeholdning 31. Dec. 1897	2171	—	99	-

Foreningen har siden sidste offentlige Meddelelse udgivet:

For 2det Halvaar 1897:	Historisk Tidsskrift, 7de Række, 1ste Binds 1ste—2det Hefte (S. 1—240). Oktober—November 1897.
For 1ste Halvaar 1898:	Historisk Tidsskrift, 7de Række, 1ste Binds 3dje—4de Hefte (S. 241—487, L 1—42). Marts—Juni 1898.
For 2det Halvaar 1898	Historisk Tidsskrift, 7de Række, 1ste Binds 5te—6te Hefte (S. 489—665, L 43—84). Oktober 1898—Marts 1899.

Paa Aarsmødet 19. Maj 1897 valgtes til Medlemmer af Bestyrelsen, i Stedet for Rigsarkivar Bricka, der ikke ønskede Genvalg, Direktør M. Rubin, og i Stedet for Professor E. Holm, der ønskede at udtræde, Museumsassistent M. Mackeprang. Paa Aarsmødet 18. Maj 1898 genvalgtes Underbibliotekar J. A. Fridericia. Bestyrelsen bestaar nu i Marts 1899 af Professor, Dr. phil. Kr. Erslev, Professor, Dr. phil. J. A. Fridericia, Museumsassistent, Cand. mag. M. Mackeprang, Direktør for Statistisk Bureau M. Rubin og Professor, Dr. jur. J. C. H. R. Steenstrup. Af disse er Professor Steenstrup Foreningens Formand, Professor Fridericia dens Sekretær.

Paa Aarsmødet 19. Maj 1897 optoges Professor, Dr. E. Holm til Foreningens Æresmedlem, og paa Aarsmødet 18. Maj 1898 vedtoges paa Bestyrelsens Forslag nogle Ændringer i Vedtægternes § 5 og 6. Professor, Dr. E. Holm holdt et Foredrag om: Nogle Sider af Struensees Reformgerning.

Foreningen, som i April 1897 talte 830 Medlemmer, har indtil Udgangen af 1898 ved Dødsfald mistet 36 Medlemmer, og 39 har udmeldt sig, men til Gengæld er der indtraadt 108 nye Medlemmer, saa at den 1. Januar 1899 havde et Medlemsantal af 863, af hvilke 174 betaler halvt Kontingent, de 117 som Medlemmer af den norske og de 57 som Medlemmer af den svenske historiske Forening.

Den danske historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10. Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde med Ændringer paa Aarsmødet 18. Maj 1898.)

---

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettes Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Ordentligt Medlem af Foreningen er enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen. De ordentlige Medlemmer betale et aarligt Bidrag af 4 Kroner eller en Gang for alle 50 Kroner. De ere stemmeberettigede en Maaned efter Anmeldelsen.

Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent, kunne udvælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne erholde de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de tilstedeværendes Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den udtrædende kan vælges paa ny. Bestyrelsens Medlemmer afgjøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne imellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5.

Foreningens Aarsregnskab revideres af 2 dertil valgte Revisorer og forelægges derefter paa Aarsmødet.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gjør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I dette aarlige Møde afgjøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maaneds Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøjagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold ligesom der ogsaa med passende Mellemrum offentliggjøres en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde, og hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekjendtgjøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $^{2}/_{3}$ af de tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06362 5878

